
S.P.Q.R.
M. ANNÆI
LVCANI
PHARSALIA,
SIVE
DE BELLO CIVILI
Cæsaris et Pompeji Lib. x.
Additæ sunt in fine
HVGONIS GROTII
NOTÆ
Ex binis antehac editis
junctæ, auctæ, correctæ.
Et THOMÆ FARNABII
in margine. etc.
Amsterodami
Apud Ioannem
Blaeuw.
A°. CIϽ IϽCLXV

Natalibus Clariſſimo, *Virtutibus tamen* Clariori viro,

Vndiquaque nobili,

FRANCISCO STVART, EQVITI AVRATO.

QVis putaſſet futura tam famelicæ invidiæ mendicabula, quæ pellem roderent vacuam? inventa tamen ſunt miſella rubiginoſi livoris propudia quæ in his nugis (neque enim ipſe melius unquam de iis exiſtimavi) ſcabros fatigabant dentes, vel hinc virulenti fellis pabulum captantia. adverſus quæ cum mihi difficile eſſet (ut ait ille) habere quotidie bonum ſtomachum: manum ſinu recondidi, ſtylum repreſſi; reclamante tum meo ipſius animo, memori honorifici illius affaminis quo me in dedicatione Iuvenalis & Perſii dignatus Illuſtriſſimus Princeps, mihi ſemper acerbæ, ſemper honoratæ memoriæ D. Henricus, ad parem in omnibus Poëtis operam ſerio hortabatur; tum reſidem ejuratæ ſcriptionis pertinaciam incuſantibus indies amicis, quamplurimis, doctiſſimis, probatiſſimis. quorum omnium de hac qualicunque facultate mea (niſi facilitas potius ſit dicenda) ſive judicii fidem, ſive amoris erratum cum non liceret, autoritatem certe defugere mihi licere ſemper judicavi. Quamprimum tamen mihi voluntatis tuæ V. C. de Lucano luſtrando atque illuſtrando factum eſt indicium; malæ fidei videri poſſe verebar, niſi adeo luculento ampli teſtimonii munere vadatus, lubentiæ tam honeſtæ, humanitati tam prolixæ morem geſſiſſem. A qua evocatus, me utut rude donatum atque Emeritum antiquo ludo & deſultoriæ ſcientiæ ſtylo reddo: conceptiſque Comici verbis, *Tibi lætus lubens, laudes ago, & grates gratiaſque habeo.* Verum longe infra merita tua, intra laudes erit, quidquid balbutienti huic infantiæ paupertinum ſuggeſſerit ingenium,

dum dubitat quid primum miretur. Nataliumne fastigatissimum splendorem; an Nobilitati ingenium par; an, quæ utrumque antestat, virtutem. Cujus multijugæ adoreas cumulatissimas si ad numerum referre velim, frustra animi fuero, ubi quidquid dixero, minus erit. simul veritus, ne adulationis, ad quam, qui me norunt, norunt neque natum neque effictum, opinionem incurrat ingenuus affectus, video mihi modestiæ sufflamine stringendum esse proclive hoc gloriæ curriculum: quam & te scio in conscientia quam præconio positam malle. redeoque ad *Gratias*, quas gratas memini tibi V. C. per quem & ipse redii in gratiam cum amœnioribus his Musis. E quarum sacello ecce tibi Lucanum, jam tuum; qui Nobilitate, Scientia, ingenti spiritu illustris, illustrius tamen sibi jam gratulatur nomen, postquam redivivus in lucem postliminio vindicatus sit à te, non dignitatem tuam devenustatam verito, quod sub nomine tuo publicum indipiscitur. Quamvis, quid est quod te devenustet? cujus jam auspiciis non è prœlo exit Poëta, sed in prælia prodeunt validissimæ legiones, victrices aquilæ, duces summi, totius orbis vires, vates denique ipse Pompejanus, interpres Cæsarianus. qui omnes à te victoriæ omen expectant, momentum expetunt. abunde luculentum utrunque si quidquid contra venerit malignitatis, clarore tuo dispellatur: quidquid in se opus habet obscuritatis, serenitate tua discutiatur; quidquid humilitatis, magnitudine tua sublimetur. Quæ omnia cum sperare potius quam petere jubeat tua humanitas, ad quam natus & in qua clarus es, gratæ mentis testimonia tibi V. C. pleno ore, pleno animo affectum, obsequium, cultum, se denique totum & in æternum consecrat, qui est

Amplitudinis tuæ

cliens devotissimus

THOM. FARNABIUS.

A D

AD LECTOREM.

LVcani proprium diem frequenter, Quisquis collibus Isthmiæ, &c. Lucanum canimus. favete linguis. *Modestius utinam amorem tuum, ô Papini, in celebrando Lucani natali testatus fuisses! quanquam & hoc ipsum amantis fuerat, non onerasse amicum laudibus. præfiscino magis opus erat, quod, tanquam servus triumphali curru simul advectus, Nemesin, gloriæ enormioris carnificem, à tergo exoraret. Dum enim Batin in certamen cum Melete & Mantua provocas; amico summam conflavisti invidiam, neque tu Criticorum suggillationes effugisti. è quibus unus,* Lucanum igitur, si diis placet, *inquit,* etiam Maroni parem facere ausi sunt. qui non tam illius magnitudinem, quam suam insolentiam iis ineptiis prodidere. *Haud facile sane reperias autorem alium tot censuris notatum; iisque tam variis, atque in tantum sibi oppositis, ut non alio vindicis patrocinio opus sit autori nostro, quam suis ipsorum inter se digladiantium contradicentiumque Censorum testimoniis, è quibus ingenium hi, illi judicium nostro abdicant; alii eum ex albo Poëtarum expungere laborant. Quintiliano magis oratoribus quam poëtis videtur adnumerandus; quem tamen Valerii Martialis bibliopola poëtam putat.* Ecce, *inquit Petronius*, belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus literis, sub onere labetur. Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, quod longe melius historici faciunt, sed per ambages, deorumque ministeria & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus, ut potius furentis animi vaticinatio appareat, quam religiosæ orationis sub testibus fides. *Iul. Scaliger contra:* Fatemur in illo ingenium magnum. equidem etiam plusquam poëticum condonabo. Effrænis mens, sui inops, serva impetus, atque iccirco immodica, raptaque calore simul & calorem ipsum rapiens, &c. Proinde, *inquit*, ut nimis fortasse libere dicam; interdum mihi latrare, non canere videtur. *Nimis, profectò, libere, magne Iuli, & licenter. non tamen mordet, quod quidam facit. examinatis tandem taxatisque variis locis, vice corollarii reducere vis ad tuum temperamentum fabulam Antæi ab illo expressam; quam dum quasi semicentonem, ut ipse profiteris, contexis, non video ego quid profeceris, nisi (quod ajunt) in deterius. quot vero parasangis te prævertat Petronii specimen, quis non videt? Heres paternæ Critices Ios. Scaliger, dum ad exactos Mathematicæ canones & calculos revorat Astronomiam Poëta, invectivaliter & declamatorie ei insurgit. immane quam læva atque irata arte, dum* pedes illius (*quod Marillio dicenti*, Necesse sibi esse per spinosum locum ambulantem suspensos pedes habere, *respondit Porcius Latro*) non mehercules spinas calcant, sed habent. *Cur autem, qui in vitiis Lucani perspiciendis tam oculei, & Lyncei sunt, in virtutibus ipsius agnoscendis lippi cæcutiunt: invenias forte idiotismos aliquot & loqutiones duriusculas, transpositiones Hyperbaticas, excursus haud ita multos & diverticula accersita, partium favorem, levia in Astrologia & Geographia errata, genti illius omnia, magistris, temporibus imputanda; condonanda certe ætati illius, qui, ut ait Statius,* Hæc primo juvenis canebat ævo Ante annos Culicis Maroniani; *excusanda denique eo*

nomine

nomine quo Ovidius , Emendaturus , si licuisset , erat. *At cur non potius mirari subeat altam illius indolem libertati usque acerrimam propugnatricem ; liquidum eloquii flumen , materiam haud sequacem puro carmine ducentis quo voluit ? adeo ut non ruere immenso fragore (quod de Nilo Plinius) sed fluere videatur ; ferventis ingenii fulmen cum gratia & gloria exprimentis historiam nobilissimam gentis illius , quæ cum antiqua religionis Cybele & fortitudinis ancilibus suis cælo delapsa , cum sacri consilii Ganymede & virtutis Romulo in cælum sublata mihi videtur. Quid ego dicam acumen nobile & divinum , spiritum ardentem & concitatum, Musam masculam ac plane militarem , omnia denique in illo alta, clara, casta ? quem legant vel ambitiose tristes , & tetrici , qui fatali illo Grajæ Helenæ correpti delirio , non dubitant Poëtas , Musarum flamines, gloriæ præcones, Theologiæ veteris antistites , nuncupare fidicines. Cæterum quando hi suo delectati studio , contemnunt alia : despiciunt alios ; immanes cum sint , & suos patiuntur Manes ; contemnuntur , despiciuntur. nec immerito, quia studii hisce humanitatis uti cum possint, frui malunt. Tu interim , Benevole Lector atque Humane , quem Cognitorem citare malo , quam me præcone uti,quid in hoc Autore exponendo,ipsius Pompejanis partibus faventioris historiam ad veritatem ex optimis Historicis Cæsare , Hircio, Valerio, Suetonio , Plutarcho, Floro,Appiano , Dione, Paterculo , Orosio, Eutropio , &c. redigendo , Astronomiam & Geographiam subinde concinnando , tabulam Chorographicam , quæ ad expeditiones & gesta belli hujus intelligenda faciat , adjiciendo , præstiterim ; tu, inquam , Lector candide, his utere mecum , & Vale.*

T. F.

M. AN-

M. ANNÆI LVCANI
VITA.

MArcum Annæum Lucanum Caja Acilia, Acilii Lucani oratoris filia ex Annæo Mela Senecæ Stoici fratre equite Rom. peperit Cordubæ III. Non. Novemb. C. Cæsare Germanico iterum, & L. Cæsiano Coss. Octo mensium infans Romam à patre advectus est: ibique Palæmone grammatico, Virginio Flavio rhetore, & Cornuto poëta ac philosopho præceptoribus usus est, una cum Salejo Basso, & A. Persio, quos præcipuo amore dilexit. Cumque Neroni, quem adolescentem patruus instituebat, esset non injucundus, ante annos Quæstor est factus: & munus gladiatorium edidit. Inde cunctis suffragiis inauguratus in sacerdotium ascitus est. Vxorem habuit Pollam Argentariam, Polli Argentarii filiam, nobilem, ditem, & eruditam. In Neronis odium cupiditate ostentandi ingenii incidit. Nam cum ille per Clivium Ruffum Nioben in Theatro Pompeji pronunciaturum se indixisset, Lucanus Orpheum ex tempore decantavit, coronamque à judicibus reportavit. Post illud famam carminum ejus premente Nerone, qui eum publice recitare, & ostentare carmina prohibuerat, Pisonianæ conjurationi adhæsit, accusatusque & tortus matrem indicavit, impunitate promissa, ut Tacitus ait. Mox mori jussus, calida aqua immersus venas medico præbuit. Profluente sanguine, ubi frigere pedes, manusque, & paulatim ab extremis cedere spiritum sensit, fervido adhuc, & compote mentis pectore, hos versus ex lib. 3. enunciavit:

Scinditur avulsus, nec sicut vulnere sanguis
Emicuit lentus, ruptis cadit undique venis:
Discursusque animæ diversa in membra meantis,
Interceptus aquis, nullius vita perempti
Est tanta dimissa via.

Hæc illi summa vox fuit. Decessit autem Prid. Calend. Maji, Nerva Syllano, & Vestinio Attico Coss. cum Cos. designatus cum Plautio Laterano esset. Vitæ vero anno 27 sepultus est in hortis suis, quos pulcherrimos habuit. Hæc de eo. Inscriptio vetus, & marmorea in D. Pauli templo Romæ conspicitur: M. ANNÆO LVCANO, CORDVBENSI POETÆ, BENEFICIO NERONIS CÆSARIS FAMA SERVATA.

Scripsit pene puer, ut Papinius docet, Certamen Hectoris,

ctoris, & Achillis: cum cadaveris Hectorei redemptione. Fabulam Orphei inferos adeuntis. Incendium urbis. Lauream, & laudes, uxoris. Declamavit etiam, & caussas oravit. Postremo loco Pharsaliam ardenti animo est aggressus, sed non perfecit. Primos tres libros, adjuvante uxore correxit. Septem reliquos, si vixisset, emendaturus. In iis ordinem sequitur, quo res gestæ sunt. Mens ejus est, se commendare immortalitati, & civilia bella dissuadere. Pharsaliam autem inscripsit, à Pharsalo Thessaliæ oppido, in cujus campis Pompejus à Cæsare est superatus.

IN LVCANVM,

opera Clarissimi viri

THOMÆ FARNABII

redivivum.

Pharsalicos enses longa rubigine tinctos,
Detersos socero quis generoque dabit?
Hic fecit; clypeos qui sic detersit & hastas,
Vt solitus redeat fulgor ad arma Ducum.
Pergite Romani mediis certare tenebris,
Lucanus lucem fert novus ecce novam.
Pharsalia multo constabant sanguine pugnæ;
Pharnabias *sudor fluxit ad usque notas.*

In eundem.

Cognatas acies, & multo sanguine junctas
Qui cecinit: venas cædere jussus, obit.
Hinc cruor emanat membro profusus ab omni:
Proque uno totum vulnere corpus erat.
At sanguis rediit. rediit jam succus. utrumque
Vati Farnabii *reddidit alma manus.*
Hunc non ulterius depascet dextra Tyranni,
Dives inexhausto gurgite vena fluit.
At tu crudelem Vates sectaberis umbram,
Farnabius *justas admoveatque faces.*

R. A. M. D.

AD

AD V. C.
THOMAM FARNABIVM,
De Lucano perpetuis illius Notis explicato, & in lucem jam prodituro.

D*Vm Vatum* Genios *chorus Sororum*
(Vatum. queis veteris perennat avi
Nomen) Castalis ad caput liquoris
Accitos, monuit parare lucem
Tutelis *reliquis, ne singularum*
Nodosa tenebra diu morentur
Lectores timidos, retardat anceps
Quos seu carminis ordo, seu vetustas
Docto emblemate turbat involuta:
Haut est ingenio repertus alter,
FARNABI, *potior scientiorve*
Aut prisca historia Poëticesve,
Cui mandetur honos vices gerendi
Tutorum, *& tenebris faces parandi,*
Quam Tu, cui veteres reconditique
Ritus ex adytis patent, & omnes
Thesauri Sophia nimis reducti.
Museum ergo tuum petunt, sacrantque
Excepti hospitio, nec inde cedunt
Quin, nacti Penetral, simul secundant
Votum Pieridum, tuo labore
Usi, ac assiduo tibi vicissim
Adstantes taciti docent ministri.
Sic se res habet. & palam loquemur;
Quid tu dissimulas? Parum videmus
Si his non auspiciis mage imputamus
Tuis quam studiis, quod aut Aquinas,
Quodve alter Satyra reductiori
Qui torquet, radiis tui coruscent
Solis, nec lateant, salesque acuti
Quos jactat Salo, quodque sic Cothurno
Reddatur sua lux, & à salebris
Quod Pharsalica bella detonantem
Iam purget. Genios quis audet ipsos
Suggessisse tibi probus negare?
Tantum non Genios videmus ipsos.

I. Selden I. C.

Argumentum Pharsaliæ.

CUM provinciæ consulares, Hispaniæ Pompejo, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia Germaniaque datæ essent; Crassusque periisset, & Cæsari in alterum lustrum prorogata esset potestas, decretusque à X tribubus Consulatus, & Pompejus Iulia defuncta suspectas haberet Cæsaris opes, Marcellus Cos. de Cæsaris successione agere cœpit. Hic vero pacata jam intra novem annos universa provincia, non abnuebat, modo in proximis comitiis sui absentis ratio haberetur. Sed adversantibus Pompejanis decretum est, ut dimisso exercitu veniret, & peteret more majorum. Ille, nisi & Pompejus ab armis cederet, & nisi decretis staretur, se non dimissurum respondens, pro hoste habetur. Iratus igitur provincia cum exercitu Romam versus egreditur, tantumque terroris urbi incutit, ut Pompejus cum Senatu Capuam, inde Brundusium fugerit: ibi obsessus à Cæsare vix evadit in Græciam. Cæsar Romam reversus ærarium direptum suis militibus dividit. Hinc in Hispaniam contendens, Massiliæ, in via, oppugnatione Bruto delegata, ipse Petiejum & Afranium Pompejanarum duces partium, in Hispania superavit. Inde Romam reversus in Epirum trajecit, ubi tum rei frumentariæ inopia laborans, tum à Pompejo pressus ac pene devictus, castra in Thessaliam transtulit. hic acie superatus Pompejus Lesbon fugit; inde cum uxore Cornelia in Ægyptum navigavit, fretus Ptolemæi regis amicitia: cujus tamen jussu, consilio Pothini interfectus est, spectante conjuge & alto filio. Cæsar fugientem Pompejum in Ægyptum sequutus, ab Achilla regis præfecto in Alexandria obsessus in Pharon evasit. ibi ab hostibus oppressus se è navicula conjecit, ac per ducentos passus ad suam classem enatavit. mox perfidiam hostium ultus, rege sublato, Cleopatram sororem regis in regnum confirmavit.

M. AN-

M. ANNÆI LVCANI [1] PHARSALIA.

LIBER I.

BElla per [2] Emathios [3] plus quam ci-
vilia campos,
[4] Jusque datum sceleri canimus, po-
pulumque potentem (dextra:
In sua victrici conversum viscera
[5] Cognatasque acies: & [6] rupto fœde-
Certatum [7] totis concussi viribus orbis, (re regni
[8] In commune nefas: [9] infestisque obvia signis
Signa, pares [10] aquilas, & [11] pila minantia pilis.
Quis furor ô cives? quæ tanta licentia ferri,

1 Vere ὑπερκριτικῶς; videtur mihi Jul. Cæsar Scaliger in Hypercritico suo cap. 6. ubi inter alia Lucanum notat, quod pessimo consilio opus hoc inscripserit Pharsaliam. Quippe ut tantilla quidem operis pars illius egregio: uti Thebais, Ilias, &c. Quod tamen viri tanti pace dicatur, optima ratione nomen huic operi inditum arbitror ab illo loco in quo Pompejus cum Cæsare de summa rerum dimicavit, victusque fugit, cujus pugnæ eventum, totius belli fortuna secuta est. 2 Macedonia olim dicta est Ἠμαθία. A. Gell. l. 14. cap. 6. Plin. lib. 4. cap. 10. & Solin. cap. 14. Ad Dyrrachium quidem Macedoniæ oppidum difficiliore pugna certatum est, debellatum autem; in campis Pharsalicis inter Macedoniam & Thessaliam, dictis à Pharsalo Thessaliæ oppido. Passim vero noster promiscue hoc nomen usurpat, quod proprie Macedoniæ debetur. 3 Cæsaris furor atque Pompeji (inquit L. Florus, l. 4. c. 2) urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique qua patebat Imperium, quodam quasi diluvio & inflammatione corripuit: adeo ut non recte tantum civile dicatur, ac ne sociale quidem bellum, sed nec externum; sed potius commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum. 4 Cur non dictus Hylas? Quis in scelere hoc explicando non assumit sibi jus criticum? Video quid sentiat H. Grotius: *Licentiam factam sceleribus*. Audio quid moneat doct. I. S. *Jus Imperii, per bellum hoc scelestum, translatum ad Cæs.* Cæteros interpretes nihil moror. Verum Poëta, ut ego arbitror, profitetur velle se bellum civile quod passim lib. 4. v. 26, & 228. lib. 5. v. 314, &c. *scelus* vocat, canere; idque non temerario quodam tumultu aut cæco furore, intra urbis mœnia aut Italiam, ut in Syllana modo tempestate, aut Cinnana rabie: sed justis, uti præ se ferebant, utrinque causis, justis exercitibus & præliis, pari gratia atque autoritate gestum. v. 656. hujus lib. *Sceleri que nefando nomen erit virtus.* vide & l. 2. v. 540. & l. 3. v. 228. 5 Hinc inde, socerum & generum; parentes, liberos; fratres, cognatos, &c. 6 Quo convenerat, ut Pompejus Hispanias & Italiam, Cæsar Gallias, Crassus Asiam obtineret. Quod fœdus dissiluit morte Crassi apud Parthos, & Juliæ Cæsaris filiæ, infra v. 100, &c. 7 Pompejum secutis Hispanis & Oriente; Cæsarem Gallis. 8 Canimus certatum fuisse non sine nefario utriusque partis scelere, in oppressionem libertatis, communis salutis, adeoque Reip. interitum. 9 Robur utrinque floris Italici, iisdem freti auspiciis, signis vocalibus ac mutis, virtute pari, pugnæ genere & armis usi iisdem. 10 Rom. Imperii insignia & vexilla. 11 Pilum erat Romanorum telum missile, de quo vide Polyb. lib. 6. & Liv. lib. 31. Veget. lib. 1. c. 24.

Gentibus [1] *invisis Latium præbere cruorem?*
[2] *Cumque superba foret Babylon spolianda* [3] *trophæis*
[4] *Ausoniis, umbraque* [5] *erraret Crassus inulta,*
Bella geri placuit [6] *nullos habitura triumphos?*
Heu, quantum potuit terræ pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextræ!
[7] *Vnde venit Titan, & nox ubi sidera condit,*
Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis,
Et qua bruma rigens, ac nescia Vere remitti,
Astringit Scythicum glaciali frigore pontum:
Sub juga jam [8] *Seres, jam barbarus isset* [9] *Araxes,*
[10] *Et gens si qua jacet nascenti conscia Nilo.*
Tunc, si tantus amor belli tibi Roma nefandi,
Totum sub Latias leges cum miseris orbem,
[11] *In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.*
At nunc semirutis pendent quod mœnia tectis
Vrbibus Italiæ, lapsisque ingentia muris
Saxa jacent; nulloque domus custode tenentur,
Rarus & antiquis habitator in urbibus errat:
Horrida quod dumis, multosque inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis;
Non tu [12] *Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor*
[13] *Pœnus erit: nulli penitus discindere ferro*
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextræ.
[14] *Quod si non aliam venturo fata Neroni*
Invenere viam, [15] *magnoque æterna parantur*
Regna deis, [16] *cœlumque suo servire Tonanti,*
Non nisi sævorum potuit post bella gigantum:
Iam nihil ô Superi querimur: [16] *scelera ipsa, nefasque*

1 Nomini Ro. infesti. Imperii nostri hostibus.
2 Cumque è re & gloria nominis Rom. fuisset, cædem Crassi ulcisci, spolia & insignia Rom. repetere, quibus Crasso ademptis superbiunt jam Parthi & Persæ, quorum imperii sedes est Babylon opibus & potentia florens.
3 Proprie, victoriæ monimentis, hostium exuviis in eo loco quo τρέπεσθαι. i. fugæ dare terga cœpissent, suspensis.
4 Romanis, Italis, ab Ausone Circes & Vlyssis fil.
5 Circa Stygiam paludem; non admittendus transvehendusque nisi sepulturæ compos & vindictæ.
6 Bello civili viventibus nullus decernebatur triumphus. 7 τετράφορος quatuor plagarum cœli & orbis terrarum. 8 Scythiæ pop. vellere nobiles. Plin. lib.6. c.17. Solin. c.63. vide infra lib.10. ℣.292. 9 Armenii Araxis fl. accolæ jam pridem victi fuissent. 10 Et si qui ad Nilum orientem accolunt. Nili autem fontes ignoravit vetustas, quos è montibus Lunæ in Mauritania inferiori ducunt recentiores. 11 Hostem, ubi foris cessavit, domi reperisti, neque solitudinem tuam, desolationem & vastitatem exterorum hostium potentiæ aut sævitiæ imputes, sed armis tuis ô Roma. *Suis & ipsa Roma viribus ruit.*
12 Pyrrhus Epirotarum rex in auxilium à Tarentinis accitus, magno Romanis terrori fuit, mari, terra, viris, equis, incognitisque in id tempus elephantis; neque armis solum, sed consiliis & dolis eos aggressus est: tandem victus, castris exutus, ab Italiaque exactus. 13 *Generaliter.* Pop. Carthaginensis, vel Annibal qui bello Punico secundo, Italiam vastavit, resque Romanas attrivit. 14 Assentatio, quam vix excusaverit Ironia. 15 Idque Iovis exemplo, ad quem devictis gigantibus firmius cœli devenit regnum. 16 Scelesta & nefaria bella civilia, quæ mox recenset.

[1] *Hæc*

[1] Hac mercede placent : diros [2] Pharsalia campos
Impleat : [3] & Pœni saturentur sanguine manes :
[4] Vltima funesta concurrant prælia Munda.
Hic, Cæsar, [5] Perusina fames, [6] Mutinaque labores
Accedant fatis : &, quas premit aspera, classes,
[7] Leucas : & ardenti [8] servilia bella sub Ætna.
Multum Roma tamen debet civilibus armis,
Quod tibi res acta est. Te, [9] cum statione peracta
Astra petes [10] serus, [11] prælati regia cœli
Excipiet gaudente [12] polo: [13] seu sceptra tenere,
Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,
Telluremque [14] nihil mutato sole timentem
Igne vago lustrare juvet : tibi numine ab omni
Cedetur : [15] jurisque tui natura relinquet
Quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.
[16] Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe :
Nec polus adversi calidus qua [17] mergitur Austri,
Vnde tuam videas obliquo sidere Romam.
Ætheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. librati pondera cœli
Orbe tene medio : pars ætheris illa sereni
Tota vacet, nullaque obstent à Cæsare nubes.
Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,
Inque vicem gens omnis amet : pax missa per orbem

1 Quod hinc Neroni ad Imperium Rom. patuit aditus.
2 De campis Pharsalicis supra. in his depugnatum est inter Pompejum & Cæsarem, mox inter Octavium Antoniumque, & Cæsar. percussores, sed vide inf. v. 687.
3 Sanguine nostro inferias referamus umbris Carthaginensium, qui bellis Punicis interierunt.
4 Ad Mundam Hispaniæ urbem, Pompeji liberi devicti sunt, Cn. cæsus, Sextus fuga lapsus : Pompejanorum cæsa 30 M. Cæsar ut victos obsideret, è congestis cadaveribus aggerem struxit. 5 Perusiam Thusciæ urbem, quo L. Antonius confugerat, Augustus per famem in deditionem compulit. 6 Antonius D. Brutum in Mutina urbe Cisalpinæ Galliæ obsedit, in qua obsidione levanda uterque Consul Hircius & Pansa cæsus est, quam tamen Augustus obsidione liberavit. 7 Insula in sinu Ambracio, item promontorium Epiri, inter quod & Actium Octavius Antonium & Cleopatram navali certamine vicit. 8 Non servile illud bellum à Syro Enno in Sicilia motum A.V. D C X V I I I, quod nihil ad rem præsentem, verum intellige navale bellum in Siculo mari, ad quod Sex. Pompejus concitaverat armaveratque ergastula contra Augustum, à quo Sextus victus in Asiam profugit. 9 Emensus vitæ spatium, & imperio feliciter functus. 10 Longævus. 11 Quod tu prætulisti terris. 12 Cœlitibus. 13 Seu Iovis seu Phœbi munus locumque velis, &c. Arbitrio tuo permittetur, quis deus esse velis. Imitatio Virg. 1. Georg. *Tuque adeo quem mox sint hab. &c.* 14 Non metuentem incendium mutato auriga, ut quondam Phaëthonte. 15 Al. *Iurique tuo natura.* 16 Relatus vero in deos, & sideribus additus, noli sedem tibi eligere versus alterum polorum, unde obliquo intuitu, impedito, parumque efficaci Romam conspicias, sed juxta Æquatorem, ut recto, propinquo & gratioso vultu nos intuearis. Hæc omnia Ironice & Amphibologice dicta quidam volunt, ut quæ Neronem innuant strabum & obesum ; sed persistere videtur in illa invocatione & imitatione Virgiliana 1 Georg. *Qua locus Erigonen inter Chelasque, &c.* 17 Al. *vertitur.*

Ferrea [1] *belligeri compeſcat limina* [1] *Iani.*
[2] *Sed mihi jam numen : nec, ſi te pectore vates*
Accipiam, [3] *Cirrhæa velim ſecreta moventem*
Sollicitare deum Bacchumque avertere [4] *Nyſa.*
Tu ſatis ad dandas Romana in carmina vires.
Fert animus [5] *cauſas tantarum expromere rerum :*
Immenſumque aperitur opus, quod in arma furentem
Impulerit populum, quid pacem excuſſerit orbi.
[6] *Invida fatorum ſeries ſummiſque negatum*
Stare diu ; [7] *nimioque graves ſub pondere lapſus ,*
Nec ſe Roma ferens. [8] *ſic, cum compage ſoluta*
Secula tot mundi ſuprema coëgerit hora ,
* *Antiquum repetent iterum chaos omnia ; miſtis*
Sidera ſideribus concurrent : ignea pontum
Aſtra petent : [9] *tellus extendere litora nolet ,*
Excutietque fretum : [10] *fratri contraria Phœbe*
Ibit, & obliquum [11] *bigas agitare per orbem*
Indignata, diem poſcet ſibi : totaque diſcors
Machina divulſi turbabit fœdera mundi.
In ſe magna ruunt. lætis hunc numina rebus
Creſcendi poſuere modum. [12] *nec gentibus ullis*
Commodat in populum, terræ, pelagique potentem ,
Invidiam Fortuna ſuam. [13] *tu cauſa malorum*

1 Iani belli paciſque indicis, ex inſtituto Numæ, templum apertum ſignificabat urbem in armis eſſe ; clauſum erat pacis ſignum , quod contigit ſub Numa , iterum poſt primum Punicum bellum , & ſub Auguſto ter. 2 Aliis poſt mortem & ἀποθέωσιν deus expectes ris , mihi in vivis deus haberis propitius & præſens adeo , ut mihi tuo numine afflato non ſit opus , quod alii faciunt vates , Delphici Apollinis vel Nyſæi Bacchi , quorum in tutela Poëtæ ſunt , ἐνθουσιασμὸν votis expetere. 3 Cirrha, oppidum Phocidis haud procul à Delphis. 4 Nyſæ fuere decem , omnes fere Baccho ſacræ ; præcipue, Indica, Arabica, Delphica. 5 Cauſas ſex recenſet noſter , ſed vide quas & Cæſar reddit l. 1. civilis belli. 6 *Prima cauſa*, fatalis neceſſitas, quæ periodum creſcendi, & ἀκμὴν conſecuta jam declinare & ad occaſum vergere cœperit. *Invidens Fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit.* Florus l. 1. c. 2. 7 Suo ſub pondere , virib. & amplitudinis mole defatigata, preſſa, & ruens. *Ipſa ſuas vires odit Romana juventus , Et quas ſtruxit opes , male ſuſtinet.* Petr. Arb. 8 Non ſecus atque ipſa univerſi machina , conſummato tandem tempore & quaſi ætate ſua , ſolutis compagibus , legibus atque fœderibus rerum , in Chaos & confuſam molem , unde initio extracta & concinnata eſt , reditura ſit. * Ita legit Ianus Rutgerſius, cum vulgati habeant , *Antiquum repetens iterum chaos , omnia miſtis Sider.* 9 Litora extenſa & oppoſita non valebunt , ut antea, mare coërcere & excutere , quo minus terra obruatur. 10 Luna non ſequetur ſolem certis & ſolitis per Zodiacum vicibus , ſed contrario feretur motu. 11 Lunam bigis, ſolem quadrigis vehi fingunt poëtæ. 12 Neq; tamen ulli exterarum gentium permiſſum eſt trium principum exercere odium ſuum invidiamque erga nos. 13 *Secunda cauſa.* Fœdus (quam Varro Tricipitinam appellavit) Craſſi, Cæſaris, Pompeji, qui opibus, dignitate, gloria & ſpiritu florentes , ſibi invicem conciliati , atque affinitate conjuncti inierunt ſocietatem, ne quid in Rep. agi paterentur , quod ipſis tribus non placuiſſet: partiti itaque provincias & exercitus, Pomp. Hiſpanias & Libyam per legatos adminiſtrabat ; Craſſus, cui Syria contigit, ad bellum Parthicum profectus eſt; Cæſ. imperium Galliæ in alterum quinquennium prorogatum. ferale autem & pernicioſum extitit hoc imperii diviſi fœdus ; quippe, *Nec regna ſocium ferre, nec tedæ ſciunt.*

Facta

Facta tribus [1] *dominis communis Roma, nec unquam*
[2] *In turbam missi feralia fœdera regni.*
[3] *O male concordes, nimiaque cupidine cæci,*
Quid miscere juvat vires, orbemque tenere
In medio? [4] *dum terra fretum, terramque levavit*
Aër, & longi volvent Titana labores,
*Noxque diem cœlo totidem per * signa sequetur;*
Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit. [5] *nec gentibus ullis*
Credite, nec longe fatorum exempla petantur:
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.
Nec pretium tanti tellus, potusque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commisit [6] *asylum.*
[7] *Temporis angusti mansit concordia discors,*
Paxque fuit non sponte ducum. [8] *nam sola futuri*
Crassus erat belli medius mora. Qualiter undas
Qui secat, & geminum gracilis mare separat isthmos,
Nec patitur conferre fretum: si terra recedat,
Ionium Ægæo frangit mare: sic, ubi sæva
Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine [9] *Carras,*
Parthica Romanos [10] *solverunt damna furores.*
Plus illa vobis acie, quam creditis actum est,
[11] *Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.*
Dividitur ferro regnum: [12] *populique potentis,*
Qua mare, qua terras, qua totum possidet orbem,

1 Dominus, & Rex nomina invidiosa, & Romanis libertatis assertoribus semper exosa. 2 In plures principes divisi. 3 O male sarta gratia conjuncti, atque invadendæ Reip. libidine transversim acti, sperastisne diuturnam hanc potuisse fieri πολυκοιρανίαν? 4 Quamdiu constabunt sibi rerum naturæ fœdera, ut aquas sublevet terra inferior, ut aër, quasi orbis περιφέρεια, contineat & undique coërceat terram quasi centrum, pondere libratam suo. vers. 91. lib. 5. ut sol diurnos annuosque absolvat cursus, ut nox diei vicissim succedat; tamdiu, id est semper, dissilient consociati regni fœdera. * Zodiaci, cujus sex signa per vices obscurata admittunt noctem, tanquam in æquinoctio. 5 Neque Argis & Thebis petenda erunt exempla, ipsa prima urbis nostræ rudimenta maduerunt sanguine alterius è conditoribus, Remi scilicet à fratre Romulo cæsi, prætextu contemptus, quod novum vallum transilisset. 6 Romulus asylum in urbe aperuerat, quo omnes qui confugerant in partem et fortunam novæ urbis invitavit. 7 Modico admodum tempore duravit concordia hæc inter Pompejum & Cæsarem non sincera, expectante utroque dissidii occasionem. *Tertia causa.* Cædes Crassi apud Parthos, quem, quoad vixit, uterque respexit, metuens scilicet ne novas res molientibus ille interveniret. Medius itaque intercedens dirimebat bellum civile, non secus atque Isthmos Achaicus seu Corinthiacus, id est, angusta terra inter duo maria, obstat quo minus confundantur & commisceant se Ionium ab Occidente & Egæum ab Oriente. 9 Vrbem Mesopotamiæ, quo noctu se fugiens receperat Crassus, *Charan.* 10 Aperuerunt viam simultati Cæsaris & Pompeji erupturæ. 11 O Parthi, ab Arsace authore imperii, libro 8. vers. 218. 12 Imperii Romani amplitudo non ferebat duos, non suffecit duobus. ad 120 vers. infra.

Non

Non cepit fortuna duos. [1] *Nam pignora juncti*
Sanguinis , & diro ferales omine tedas
Abstulit ad manes , Parcarum , Iulia , sæva
Intercepta manu. quod si tibi fata dedissent
Majores in luce moras, tu sola furentem
Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem,
Armatasque manus excusso jungere ferro ,
[2] *Vt generos soceris mediæ junxere Sabinæ.*
Morte tua discussa fides , bellumque movere
Permissum est ducibus: [3] *stimulos dedit æmula virtus.*
[4] *Tu nova ne veteres obscurent acta triumphos,*
Et victis cedat piratica laurea Gallis ,
Magne times : [5] *te jam series , ususque laborum*
Erigit , [6] *impatiensque loci fortuna secundi.*
Nec quenquam jam ferre potest, Cæsarve priorem,
[7] *Pompejusve parem. quis justius induit arma ,*
Scire nefas : magno se judice quisque tuetur :
Victrix causa deis placuit , [8] *sed victa Catoni.*
Nec coïere pares : [9] *alter vergentibus annis*
In senium , longoque togæ tranquillior usu
Dedidicit jam pace ducem : famæque petitor
Multa dare in vulgus : totus popularibus auris
Impelli , plausuque [10] *sui gaudere theatri :*
Nec reparare novas vires ; multumque priori
Credere fortunæ. stat [11] *magni nominis umbra.*

1 *Quarta causa.* Mors Iuliæ Cæsaris filiæ , quæ nupta Pompejo & jam gravida , ubi conjugis vestem temere domum è comitiis , in quibus orta contentione, cæsus fuerat Domitii servus , delatam cruore respersam vidisset, animo consternata & viro suo timens, abortum fecit, mortuaque est. Hæc immatura propter Remp. morte intercepta , fœdus & jus affinitatis pessimo civilis belli omine abstulit.

2 Cum Sabini armis vim & illatam ignominiam ulturi , repeterent virgines suas à Romanis sub Romulo raptas ; Sabinæ inter utramque aciem passis crinibus progressæ , precibus & lacrymis pacem exorabant , patresque viris conciliabant.
3 *Quinta causa.* Duorum ducum æmulatio. *Iam* (inquit Florus lib. 4. c. 2.) *Pompejo suspecta Cæsaris opes , & Cæsari Pompejana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem , nec ille superiorem. Nefas ! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanti imperii fortuna non caperet.* 4 Tu Pompei, times, ne nova Cæsaris gesta, ac triumphi de Gallis, Germanis & Britannis qui eum manent , obscurent veteres illos tuos triumphos de Armeniis , Mithridate , Afris , Siculis , Hispanis, Cilicibus piratis. 5 O Cæsar. 6 In transgressu oppiduli cujusdam in Alpibus , Cæsar dixisse fertur : Mallem hic primus esse quam Romæ secundus. Plutarchus & Vellejus Paterc. 7 Pompejus neminem secum dignitate exæquari volebat , 1 Com. Cæsar. 8 Magna certe Catonis laus, utpote cujus judicium de justiore causa conferatur judicio deorum. verum ut ait Cicero pro Ligario : *Nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt.* 9 Pompejus jam prope sexagenarius, 12 annorum ocio fretus , artes , usum , & munia strenui Imperatoris dedidicerat , ex largitionibus & ludis captans populi favorem.
10 Quod ad Mitylenæi theatri exemplar , sed multo magnificentius è marmore Romæ extruxerat. cum (inquit Florus) Ponticos & Armenios triumphos in Pompejanis theatris Roma cantaret , nimia Pompeji potentia apud ociosos (ut solet) cives movit invidiam. 11 Quod ob rerum gestarum magnitudinem consecutus est, salutatus primum à Syllæ exercitu nomine Magni.

Qualis frugifero quercus sublimis in agro
[1] Exuvias veteres populi, sacrataque gestans
Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens,
Pondere fixa suo est: nudosque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus efficit umbram:
At quamvis [2] primo nutet casura sub Euro,
Tot circum silvæ firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum
Nomen erat, nec fama ducis: sed [3] nescia virtus
Stare loco: solusque pudor non vincere bello.
Acer, & indomitus; quo spes, quóque ira vocasset,
Ferre manum, & nunquam [4] temerando parcere ferro.
Successus urgere suos: instare favori
*Numinis: * impellens quicquid sibi summa petenti*
Obstaret: gaudensque viam fecisse ruina.
Qualiter [5] expressum ventis per nubila fulmen
Ætheris impulsi sonitu, mundique fragore
Emicuit, [6] rupitque diem, populosque paventes
Terruit, [7] obliqua præstinguens lumina flamma:
[8] In sua templa furit: nullaque exire vetante
Materia, magnamque cadens, magnamque revertens
Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.
Hæ ducibus causæ suberant: [9] sed publica belli
Semina, quæ [10] populos semper mersere [10] potentes.
Namque ut opes [11] nimias mundo Fortuna subacto
Intulit, [12] & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ:
Non [13] auro, tectisve modus: [14] mensasque priores

1 Spolia, ἀναθήματα, tropæa.
2 Primo quocunque vento casum minata.
3 Altiora usque petens Cæsar (inquit Paterculus) supra humanam & naturam & fidem evectus, dux erat bello periti ssimus, civis in toga (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem) modestissimus.
4 Temere cruentando, ubi res vim & arma posceret. iusta l. 1. v. 439.
* Ita Seneca de Xerxe: *Divina atque humana impellentem & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare jusserunt.* l. 6. de Benef. c. 31.
5 Ex opinione Zenonis, qui fulmen voluit esse validam incensionem è nubibus inter se vi ventorum collisis erumpentem, & vehementi cum impetu ad terras ruentem. 6 Protulit lucem, *vel*, calore suo & fulgore diei lucem superavit. 7 Oblique contortum, oculis offuso lumine, aciem perstringit. 8 In Iovis ipsius fulminatoris templa, *vel*, in cœli convexa. Hæc enim sunt templa cœli, quod, nulla illi materia obstante, pergit & retorquetur, & dissipatam flammam conglobat. *Ioach. Camer.* 9 *Sexta & ultima Causa.* Romanorum vitia, ex diutina pace & nimia felicitate luxus in ædificiis, cibis, vestibus: avaritia, ambitio, dominandi libido, seditiones, studia partium, &c. 10 Assyrios, Persas, Lacedæmonios, Carthaginenses, Corinthios, Milesios, Asiæ multos populos. 11 Asiaticas, Attalicas, Ponticas, Cyprias, Corinthiacas. *Luxuriam spoliorum & censum in damna furentem.* Petron. 12 Et boni mores cœperunt depravari vitiis, quæ suadent res secundæ. *Martial.* l. 11. ep. 6. 13 Vasis aureis, *vel*, Hendiadis. Auratis tectis, lacunaribus auro renidentibus. 14 Veterum Rom. hominum continentium & frugalium cibi jam fastiditi, *Ingeniosa gula est. Siculo scarus, &c.* Petron. *vel* ipsæ mensæ. *Nil rhombus, nil dama sapit, nisi sustinet orbes Grande ebur è citro factos, &c.* Iuven. 11. Sat. & noster, l. 10. *Orbes sectos Atlantide sylva.* sic Petron. *Ecce, Afris eruta terris Citrea mensa.*

Asper-

Aspernata fames : [1] *cultus gestare decores*
Vix nuribus, rapuere mares : [2] *fœcunda virorum*
Paupertas fugitur, totoque arcessitur orbe ,
3 *Quo gens quæque perit.* [4] *tunc longos jungere fines*
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum passa ligones ,
Longa sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret ,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
5 *Inde iræ faciles, &, quod suasisset egestas ,*
Vile nefas : magnumque decus ferroque petendum ;
Plus patria potuisse sua : [6] *mensuraque juris*
Vis erat : hinc 7 *leges, &* 7 *plebiscita coacta ;*
8 *Et cum Consulibus turbantes jura Tribuni :*
Hinc 9 *rapti pretio fasces, sectorque favoris .*
Ipse sui populus, lethalisque ambitus urbi ;
Annua venali referens certamina Campo :
Hinc [10] *usura vorax, avidumque in tempore fœnus ;*
Et [11] *concussa fides, &* [12] *multis utile bellum.*
Iam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes ,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
13 *Ceperat: ut ventum est parvi* [14] *Rubiconis ad undas,*
15 *Ingens visa duci patriæ trepidantis imago ,*

1 Mulitia, vestes fericas & bombycinas quæ fœminis vix indulgerentur sumpsere viri. *Et tot nova nomina vestis, Quæque virum quærunt.* Petron. Arbitr. 2 Quæ strenuos & egregios olim produxit viros, *Fabricium, & incomptis Curium capillis, utilem bello tulit & Camillum Sæva paupertas, & avitus apto cum lare fundus.* Horat. l. 1. Ode 12. & Valer. Max. lib. 4. c. 4. 3 Aurum, luxus, omniumque vitiorum materia, Lacedæmoniis aliisque gentibus fatalis. 4 Iam non contenti agellis quos viri continentissimi, Camillus aravit, Curius fodit, censentes illum perniciosum esse civem cui non sufficerent septem jugera ; extendebant hos agros usque ad ignotos sibi colonos, vicinorum coëmptione & adjectione, *vel*, Ipsi non sua manu agros colebant, sed alienis colendos elocabant. *vel*, latifundia in provinciis sub ignotis colonis possidebant. 5 Ab hoc fastu & luxu faciles erant ad iras, vindicandasque injurias ; hinc pro levi erat omne aggredi nefas, ad quod sua egestas ære alieno gravatos impulerat, *vel*, peccata, quæ quis è tenuioribus atque egenis designaret pro vili & levi habebant, grandia aggrediebantur scelera, visumque est decus magnum, &c. ut seq. 6 Quod quisque potuit, licuit. 7 Coss. & Senatus ferebant leges, Tribuni & plebs, plebiscita, *scivit plebs.* 8 Tribuni contra nitentes quam Coss. omnia confundebant jura. 9 Consulatus, cujus insignia fasces & secures, venalis factus est : dum populus favoris sui auctionator, largitionibus potentium corruptus suffragia vendebat, nec sine contentione & rixis, non raro ad cædem usque in Campo Martio, quo Calend. Ianuar. ad comitia descendebat. *Emptique Quirites Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertunt. Venalis populus, venalis curia Patrum ; Est favor in pretio.* Petron. Arbiter. 10 *Gemino deprensam gurgite prædam Fœnoris illuvies ususque exederat æris.* Arbiter. 11 Labefactata credito. 12 Qui re profligata & perdita misceri omnia turbarique cupiebant, opesque ex bellis civilibus, proscriptionibus & auctionibus sperabant. 13 Conceperat. 14 Fluvii, qui Italiam à Gallia citeriore disterminat. 15 Videtur hoc affinxisse poëta, ex eo somnio, quo Cæsar (ut refert Plutarchus) sibi visus est matri stuprum inferre. vide sis ostentum quod Cæsari ad Rubiconem cunctanti & cogitabundo factum est, apud Sueton. c. 32. Iul. Cæs.

Clara

ara per obscuram vultu mœstissima noctem,
urrigero [1] canos effundens vertice crines,
sarie [2] lacera, nudisque adstare lacertis,
gemitu permista loqui: Quo tenditis ultra?
uo fertis mea signa viri? si jure venitis,
i cives: [3] hucusque licet. Tunc perculit horror
embra ducis, riguere comæ, gressumque coërcens
anguor in extrema tenuit vestigia ripa.
ox ait: [4] O magnæ qui mœnia prospicis urbis
rpeja de rupe tonans, [5] Phrygiique penates
entis Iülea, & [6] rapti secreta Quirini,
residens celsa [7] Latialis Iuppiter Alba,
estalesque foci, summique ô numinis instar
oma, fave cœptis: non te furialibus armis
rsequor: en adsum victor terraque, marique
sar, ubique tuus, (liceat modo) [9] nunc quoq; miles.
e erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.
de moras solvit belli, [10] tumidumque per amnem
gna movet propere. sic cum squalentibus arvis
Estiferæ Libyes viso Leo cominus [11] hoste
ubsedit dubius, totam dum colligit iram,
ox ubi se sæva stimulavit verbere [12] caudæ,
rexitque jubam, & vasto grave murmur hiatu
fremuit: tum torta levis si lancea Mauri
ereat, aut latum subeant venabula pectus,
Per ferrum tanti securus vulneris exit.
Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, cum fervida canduit æstas:
rque imas serpit valles, & Gallica certus
mes ab Ausoniis disterminat arva colonis.
Tunc vires præbebat hyems, atque [16] auxerat undas

1 Propter antiquitatem.
2 Ob discordiam.
3 Ad Rubiconem, in columna erecta insculptum erat senatus consultum, quo cautum est, Ne cui ultra hos fines arma proferre liceret.
4 O Iupiter qui coleris in monte Capitolino, seu Tarpejo, dicto à Tarpeja Vestali, quæ ibi obruta est scutis Sabinis, ex pacto proditæ arcis. *Iupiter omnipotens, & tu Saturnia Tellus, &c. Testor ad has acies invitum arcessere Martem, Invitus me ferre manus, &c.* Cæs. apud Petronium.
5 Quos Trojæ flammis ereptos secum in Italiam Æ-

s duxit, Apollinem & Neptunum, ut quidam volunt, ut alii Minervam, em, Iunonem, h. e. tres aëris regiones, penatesque per quos penitus amus, è gente autem Iulii Cæsaris originem duxit. 6 Sacra mysteria Roli in cœlum translati. Plutarchus in Romulo. 7 Cui tanquam Latii præ sacra In monte Albano dedicavit Ascanius, statuam, ferias, visceration. 8 Ignis, quem è Troja ab Ænea in Italiam advectum, virgines inextum conservant in Vestæ templo, huc à Numa ex Alba translatum. Etiam nunc quum videor arma contra te ferre, propugnator tamen tuus ensorque sum. 10 Imbribus & resolutis nivibus auctum. mox v. 217. Venatore. 12 Cauda, quæ animi index, crebro ictu se flagellat, ate ad iracundiam excitat. Plin. 8. 13 Per ipsum, quo transfigitur, veulum, in venatorem ruit. 14 A colore terræ, *vel* allusum ad Etymon. i leg. *Pumiceus.* 15 Mense Ianuar. 16 Alii leg. *hauserat*, quia seq. *vido cornu.* hoc est, aquis pleno.

1 *Tertia*

[1] Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu ,
Et madidis Euri resoluta flatibus [2] Alpes.
[3] Primus in obliquum sonipes opponitur amnem ,
Excepturus aquas: molli tum cætera rumpit
Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.
Cæsar ut adversam superato gurgite ripam
Attigit, Hesperiæ [4] vetitis & constitit arvis ,
Hic, ait, hic, pacem, [5] temerataque jura relinquo ;
Te, Fortuna, sequor : procul hinc jam fœdera sunto.
Credidimus fatis, utendum est [6] judice bello.
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger, & [7] torto Balearis verbere fundæ
Ocyor, & missa Parthi [8] post terga sagitta :
Vicinumque minax intravit [9] Ariminum , [10] ut ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.
Iamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur : [11] seu sponte deum, seu turbidus Auster
Impulerat, mœstam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere [12] miles
Signa foro, stridor lituum, clangorque tubarum
[13] Non pia continuit cum rauco classica cornu.
Rupta [14] quies populi, stratisque excita juventus
[15] Diripiunt sacris affixa penatibus arma ,
Quæ pax longa dabat, nuda jam crate [16] fluentes
Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila ,
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.
Vt nota fulsere aquilæ, Romanaque signa,
Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar ,
[17] Diriguere metu, gelidos pavor alligat artus ,

1 Tertia luna ab interlunio, quæ fere pluvia est : vel, quid si intelligamus, pluisse jam tres noctes? 2 Nives ex Apenninis Alpibus. 3 Equites primum ingressi amnem, fluminis impetum sistunt, quo tutius transeant pedites. 4 Et, Senatus Consulto, ut supra v. 93. & , quia Rubicon terminus erat provinciæ Cæsaris. 5 Violata. Consecutus cohortes (inquit Sueton.) ad Rubiconem fl. qui provinciæ ejus finis erat, paulum constitit : ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *etiam nunc*, inquit, *regredi possumus : quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.* Cunctanti ostentum tale factum est, &c. Tunc Cæsar, *Eatur*, inquit, *quo deorum ostenta & inimicorum iniquitas vocat. Iacta est alea.* Sueton. Iul. Cæs. c. 32. & Appian. lib. 2. de civ. bello. *Iudice fortuna cadat alea.* Cæsar apud Petron. 6 Alii, *vindice.* 7 Lapide misso è funda Balearica. Baleares insulæ duæ sunt in mari Mediterraneo, Gymnasiæ olim dictæ, hodie *Majorca* & *Minorca.* quarum incolæ erant funditores peritissimi, quibus id unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accepit, nisi quem ipsa monstrante percussit. Flor. l. 3. c. 8. 8 Parthi dum se fugere simulant, sagittas ab inguine ductas in hostem à tergo mittunt. 9 Vmbriæ urbem in Flaminia via. 10 Oriente Sole stellas obscurante *quarum ultimus Exit Lucifer.* 11 Seu deorum voluntate evenit hoc civilis tempestatis signum, sive inductis ab Austro nubibus : mœstus utique erat. sic initio l. 7. 12 Cæs. milites, jussi occupato foro classica canere, aquilas ponere. 13 Impios belli civilis concentus. 14 Somnus. 15 Obvia quæque & templorum parietibus suspensa arma rapiunt. 16 Dissolutos, vimineas sc. crates corio à blattis & vetustate exeso nudatas. 17 Ariminenses.

t tacito mutos volvunt sub pectore questus.
) male vicinis hæc mœnia condita Gallis!
tristi damnata loco! pax alta per omnes
tranquilla quies populos: nos præda furentum,
rimaque castra sumus. melius Fortuna dedisses
Orbe sub Eoo sedem, [5] *gelidaque sub* [6] *Arcto,*
Errantesque domos, [8] *Latii quam claustra tueri.*
s primi [9] *Senonum motus,* [10] *Cimbrumque ruentem*
limus, & [11] *Martem Libyes, cursumque furoris*
utonici. quoties Romam fortuna lacessit,
ic iter est bellis. [12] *gemitu sic quisque latenti,*
n ausus timuisse palam: vox nulla dolori
edita: sed quantum, volucres cum bruma coërcet,
ra silent, mediusque jacet sine murmure pontus;
nta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras:
Ecce faces belli, dubiaque in prœlia menti
gentes addunt stimulos, cunctasque pudoris
mpunt fata moras: justos Fortuna laborat
e ducis motus, & causas invenit armis.
pulit ancipiti discordes urbe Tribunos
Victo jure [15] *minax jactatis curia Gracchis.*
s jam mota ducis, vicinaque signa petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
x quondam populi, libertatemque tueri

1 Hypallage, vel lege: *Et tacitos muto vel.*
2 O urbem nostram male sitam contra Galliam, & in cardinibus Italiæ, expositam omnibus, qui Italiam invaserint.
3 Primum oppidum, in quo hostis castra ponit.
4 *Sub curru nimium propinqui Solis, in terra* (ut veteribus creditum) *domibus negata.*
5 *Vel sub gel.* conjunctione copulativa frequentius à Lucano usurpata pro disjunctiva.
6 *Quod latus mundi*

ula malusque Iupiter urget. 7 Scytharum ἁμαξοβίων. vel etiam, No-dum, Numidarum. *Quorum plaustra vagas rite trahunt domos.* 8 Fau- & limites Italiæ. 9 Hi ulturi injuriam Fabii legati, qui contra jus gen-m Gallorum ducem hasta trajecerat, exercitum à Clusio movent ad Urbem, manos occurrentes ad Aliam fl. profligant, Romam contendunt, quam diri-ut, diruunt, incendunt, Capitolium septem menses obsident, tandem Camilli erventu Roma liberata est A. V. 365. 10 Cimbri è Germaniæ Chersone & ntones post multos Rom. coss. & procoss. cum exercitibus fusos, à Mario ti tandem cæsique sunt A. V. 652. divisim posuit eos poëta, quod diversis gnis, & diverso itinere superati sunt. 11 Secundum bellum Punicum. unvis non hac iter erat Annibali. Asdrubali forte. 12 Indignabantur c Ariminenses, sed tacite. comparatione ducta ab avibus hyberno frigore strictis, & à maris medii tranquillitate. 13 Q. Cassius & M. Anto-s Tribuni plebis à Marcello & Lentulo Coss. Senatu excedere jussi, quod Cæsare intercederent, urbe egressi, noctu, conducto curru, servili-e veste amicti, ad Cæsarem profugerunt. & cum iis Curio, de quo lib. 1. f. 799. erat autem is eo tempore Ravennæ, ut habet Cæsar 1. Com. ex-tabatque suis lenissimis postulatis responsa. 14 Violato Tribunitiæ po-atis sacrosancto jure. 15 Senatus, exprobrata Tribunis Gracchorum itione, his eundem exitum interminatus est, ni curia discederent. Curio nuper Tribunus plebis Cæsari infestus, populo acceptus, ad dicen-n paratissimus, plurimo ære alieno gravatus à Cæsare levabatur, factusque rum partium.

Ausus,

Ausus, & armatos plebi [1] *miscere potentes.*
Vtque ducem varias volventem pectore curas
Conspexit: Dum voce tua potuere juvari
Cæsar, ait, partes, quamvis nolente Senatu,
[2] *Traximus imperium,* [3] *tunc, cum mihi Rostra tenere*
Ius erat, & dubios in te transferre Quirites.
Sed [4] *postquam leges bello siluere coactæ,*
Pellimur è patriis laribus, patimurque volentes
Exilium: tua [5] *non faciat victoria cives.*
[6] *Dum trepidant nullo firmatæ robore partes;*
Tolle moras: semper nocuit differre paratis.
[7] *Par labor atque metus pretio majore petuntur.*
[8] *Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,*
Pars quota terrarum. facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
[9] *Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi*
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia [10] *laurus:*
Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas
Vix impune feres: [11] *socerum depellere regno*
Decretum est genero. partiri non potes orbem:
Solus habere potes. Sic postquam fatus, & ipsi
In bellum prono tantum tamen addidit iræ,
Accenditque ducem, quantum [12] *clamore juvatur*
[13] *Eleus sonipes, quamvis jam* [14] *carcere clauso*
Immineat foribus, [15] *pronusque repagula laxet.*
Convocat armatos extemplo ad signa [16] *maniplos:*
Vtque satis trepidum turba coëunte [17] *tumultum*
Composuit vultu, dextraque silentia jussit:

1 Non reconciliare, ut volunt quidam, sed inter se committere, propter participium *Ausus*, vel, intra conditionem privatorum redigere. laborabat enim, ut & Pompejus exercitus deponeret.
2 Produximus, ut tibi Imperium in alterum quinquennium prorogaretur.
3 Quamdiu licuit mihi è suggesto (rostris navium Antiatum exculto) concionem ad popul. habere, eumque tibi conciliare, ad partes tuas inflectere.
4 Postquam leges vi oppressæ inter arma siluere, Imperiumque à Senatu & Coss. delatum est Pompejo, tribuni Curia ejecti. 5 Nos restituat. 6 Sed mature facto opus est, ut imparatos aggrediaris. 7 Labore eodem quo Gallos debellasti, Romam tibi subjicies, totumque terrarum orbem. 8 Decem quidem annorum Imperium decretum Cæsari fuerat, sed pacata jam intra 9 annos Gallia, C. Marcellus ad Senatum retulit, ut Cæsari ante tempus succederetur. ita supererat annus decimus. 9 Negatur tibi de Gallia devicta triumphum agere, imo vix impune feres bene gestum bellum. 10 Lauro coronati triumphantes ascendebant Capitolium, & ipsum lauro ornatum. 11 Pompejus quasi rex non admittit Cæsarem socerum suum in partem dignitatis, supra v. 126. 12 Certantes equos adhortationem & gloriam intelligere, scribit Plinius. 13 Equus in certamine Olympiaco prope Elidem Achajæ oppidum. 14 Loco, unde celeres, vel currus dato signo prosilirent. 15 Ferox lentet & impellat obices & funes ἀφετήρια, quæ provolaturum coërceant. 16 Militum contubernia. libro 7. v. 508. ordines, centurias legionis decimæ tertiæ, hanc enim evocaverat, reliquæ nondum convenerant. 17 Murmur, fremitum.

ellorum ô socii, qui mille pericula Martis
ecum (ait) experti, decimo jam vincitis anno;
c cruor.[2] Arctois meruit diffusus in arvis,
lneraque, & [3] mortes, hyemesque sub Alpibus actæ?
on secus ingenti bellorum Roma tumultu
cutitur, quam si Pœnus transcenderet Alpes
nnibal. implentur valido tirone cohortes:
classem cadit omne nemus: terraque marique
sus Cæsar agi. [5] quid? si mihi signa jacerent
arte sub adverso, ruerentque in terga feroces
llorum populi? nunc, cum Fortuna secundis
ecum rebus agat, Superique ad summa vocantes,
tamur, veniat longa [6] dux pace solutus
lite cum [7] subito, [8] partesque in bella togata,
arcellusque loquax, & [10] nomina vana Catones,
licet [11] extremi Pompejum, [12] emptique clientes
ontinuo per tot satiabunt tempora regno?
lle reget currus nondum patientibus annis?
semel [15] raptos nunquam dimittet honores?
id jam jura querar totum [16] suppressa per orbem,
[16] jussam servire famem? quis [17] castra timenti

1 Oratio gen. Deliberativi, hortatoria, continens conquestionem de injuriis suis, iniquitate adversariorum, à quibus re bene gesta tam indigne excipiantur: Insectationem Pompejis, confirmationem militum à felicis successus spe. vide sis orationem quam Cæsari tribuit Petronius Arbit. *in specimine civilis belli.*

2 Gallia, Germania, Britannia.

3 Sociorum. Contra me diutinis laboribus optime de patria meritum hostilia parantur, ude ac contra infestissimum hostem, per invidiam inimicorum, exercitum onere jubeor, triumpho spolior, ad causam dicendam revocor in ordi-, successor mihi ante tempus missus, delectus tota Italia habiti adversum patriæ hostem declaratum, sylvæ cæsæ ad naves extruendas. *Vincendo, cerexul sanguine Germano, sexagintaque triumphos. Esse nocens cœpi.* Cæs. apud . 5 Quid aliud facerent, si amissis signis victos nos insequerentur ho-? Iam vero cum victores redeamus diis faventibus, sic utique excipimur. veniat, &c. 6 Pompejus, supra v. 130. 7 Evocato & tumultuarie conio. videtur Poëta ad id alludere, quod Faonius Pompejo illudens, ob ea jampridem dictitarat, *Age*, inquit, *tellurem pede concute, Pompei, ut exercinde educas, jam tempus postulat.* Plut. Pomp. & App. 2. 8 Senat. paci n militiæ aptior. 9 Cons. lingua magis quam manu strenuus. 10 Vt *n inane Sophos.* Alii leg. *Catonum.* Alii *Catonis.* quem Cæsar infestum sibi modum habuit, eum autem perstringit quasi nominis (quia *Catus* sapienfignificat) vanitate fultum. 11 Inter remotissimas nationes, namque p. favebant reges Orientis. *vel* infima de plebe. 12 Quos beneficiis & tione sibi fecit obnoxios, *mercedibus empta At viles operæ quorum est mea oreica.* Petr. 13 Inexplebili utcunque regnandi cupiditate actum, à Sylnorte usque ad hæc tempora? 14 Illine permissum triumph. ante annum nphi legitimum, ætatis tricesimum? triumpharat autem de Hiarba Numim rege Pomp. annum 24 agens. 15 Præturam nullis adjutus suffragiis sibi npserat 23 annos natus. Cons. solus obtinuerat, præfecturas plurimas, & prorogatas ad quadriennium provincias. 16 Ne quid aliunde frumenti adtur, quo urbs fame laborans Pomp. præfecturam annonæ delegaret. Quod tabat Clodius. Non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scribereactam esse famem. unde nonnulli legunt *Ad jussam.* 17 In quæstione de dii cæde & actione Miloniana ad reprimendum pop. tumultum, Pomp. ars militibus forum sepserat, quam *insolitam coronam* Cicero in oratione pro one, *novam judicii formam & inusitatam frequentiam* vocat.

Nescit

Nescit mista foro? gladii cum triste minantes
Iudicium insolita trepidum cinxere corona,
Atque auso medias perrumpere milite leges,
Pompejana reum clauserunt signa Milonem?
Nunc quoque, [1] *ne lassum teneat privata senectus,*
Bella nefanda parat suetus civilibus armis,
Et [2] *docilis Syllam scelerum vicisse magistrum.*
Vtque feræ tigres numquam posuere furorem,
Quas 3 *nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,*
Altus cæsorum pavit cruor armentorum;
Sic & Syllanum solito tibi lambere ferrum
Durat, Magne, sitis: nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
Quis scelerum modus est? hoc jam te, improbe, 4 *regno*
Ille 5 *tuus saltem* [6] *doceat discedere Sylla.*
Post 7 *Cilicasne vagos, &* [8] *lassi Pontica regis*
Prælia, barbarico vix consummata veneno,
9 *Vltima Pompejo dabitur provincia, Cæsar;*
[10] *Quod non, victrices aquilas deponere jussus,*
Paruerim? mihi si merces erepta laborum est,
[11] *His saltem longi, non me duce, præmia belli*
Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
Conferet exanguis quo se post bella senectus?
Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noster veteranus aret? quæ mœnia fessis?
An melius fient piratæ, Magne, coloni?
[12] *Tollite jampridem victricia, tollite signa:*

1 Ne senectutem agat privatam & ociosam. 2 Scelere facile superaturus crudelitatis & scelerum omnium magistrum suum Syllam, sub quo meruerat Pompejus 23 annos natus, summo honore à Sylla habitus, ut cui uni venienti assurgeret, caput nudaret, honorificeque eum appellaret, Magni nomine (ut ferunt nonnulli) à Sylla primo salutatum. 3 Hyrcana sylva Scythiæ. 4 Invidioso imperio, nec inferiore Syllæ dictaturæ. 5 Cui studebas, magister sceleris, qui te sibi adfinitate devinxit, tibi in matrimonium data Æmilia privigna. 6 Qui annos 60 natus se dictatura abdicavit, & privatus Puteolis egit. 7 Piratas maria infestantes à Pompejo devictos, infra lib. 2. vers. 5. 7. 8 Mithridates Rex Ponti per annos 40 cum Romanis bellum gessit. à Sylla & Lucullo attritus profligatusque, à Pompejo tandem victus est, in turri à Pharnace filio obsessus, male tentatum veneno (adversus quod amuletis & antidotis se munierat) spiritum ferro expulit. 9 Egone resto ultimus hostis debellandus? 10 Quod jussu Senatus non dimiserim exercitum victorem ante triumphum. 11 His saltem militibus stipendia, honoresque reddantur, & agri assignentur in quibus jam emeriti quiescant. nisi forte agris digniores censendi sint Cilices illi piratæ, quos à se devictos Pompejus in mediterranea submovit, & Solos Colonias deduxit. Emeriti qui sint, vide quæ ad vers. 622. l. 3. *Reddenda est gratia vobis: Non solus vici.* Cæsar apud Petronium. 12 Verum non verbis sed viribus res decernenda est, tollite itaque signa, &c. *victores ite furentes, Ite mei comites, & causam dicite ferro, &c.* Petronius.

Viribus

Viribus utendum est, quas fecimus. [1] *arma tenenti*
Omnia dat, qui justa negat : nec numina desunt.
Nam neque præda meis, neq; regnum quæritur armis:
[2] *Detrahimus dominos urbi servire paratæ.*
Dixerat : at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit : pietas patriique penates
Quanquam [3] *cæde feras mentes animosq;* [4] *tumentes*
[5] *Frangunt ; sed diro ferri revocantur amore,*
Ductorisque metu. [6] *Summi tum munera pili*
Lælius, [7] *emeritique gerens insignia doni,*
Servati civis referentem præmia quercum,
Si licet, exclamat, Romani maxime rector
Nominis, & fas est veras expromere voces,
Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires
Conquerimur. deeratne tibi fiducia nostri?
Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiere togam, regnumque Senatus?
Usque adeo miserum est civili vincere bello?
Duc age per Scythiæ populos, per inhospita [10] *Syrtis*
Litora, [11] *per calidas Libyæ sitientis arenas.*
Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compescuit undas:
Fregit & [13] *Arctoo* [14] *spumantem vortice Rhenum,*
Iussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.
Nec civis meus est, in quem tua classica Cæsar
Audiero. [17] *per signa decem* [17] *felicia castris,*

1 At hic dabit, si vos abnueritis, manu capulum gladii concutiens inquit Tribunus (vel, ut Appian. refert, Cæsar,) provinciæ prorogandæ præfecturam petens.
2 Asserimus urbem nostram in libertatem.
3 Assiduitate bellorum efferatas.
4 Victoriis.
5 Mitigant.
6 Cum in legione essent præter velites & pilanos, tria militum genera, *hastati, principes, triarii*; atque hi singuli in decem partes dividerentur, quibus partibus præficerentur Centuriones; primæ quidem cohortis seu ordinis Triario(namque hi ætate, usu, fortitudine cæteris præstabant) centurio appellatur *Primipilus*, cujus voluntati & imperio milites omnes parerent, eratque consilii particeps. 7 Gerens quernam coronam donatam in testimonium servati civis, hostisque in prælio cæsi. de coronis cæteris vide A. Gell. lib. 5. cap. 6. erat forte evocatus. vide quæ ad ℣. 471. lib. 7. *Dum spiritus hos regit artus.* 9 Togatos inertes & imbelles. Syrtes duæ sunt, Major & Minor, sinus in mari Libyco, propter fluctus asque affluentes ac refluentes importuosi atque navigantibus infesti. vide Sallust. bell. Jug. Orationem, 5 Dionis Prusæi. Procopium 6 Ædif. Per deserta Libyæ aquarum expertia. 12 δεικτικῶς suam ostendens. Cum Britanniam aggressus es. 14 Fl. vorticosum, Galliam à Germania dividentem, 3 ostiis se in Mosam & Oceanum Septentrionalem exonerantem. 15 Necesse mihi est, in tuam gratiam eniti ut ea possim quæ vis. vide quæ nos ad epist. lib. 12 Martialis 5. Sunt qui legunt, *Tam velle quam posse necesse est.* 16 Neque erit mihi pro cive, contra quem tuæ canent signa belli. 17 Victricia omnibus in locis, quibus jam decem annos castra metatus es, quia quotannis in statis castris hybernant. vel per aquilas 10 legionum, licet una tantum adfuerit, cæteræ subsequerentur.

Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos ;
Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, [1] *plenæque in viscera partu*
Conjugis, [2] *invita peragam tamen omnia dextra.*
Si spoliare deos, ignemque immittere templis,
[3] *Numina miscebit castrensis flamma Monetæ :*
[4] *Castra super* [5] *Tusci si ponere Tibridis undas,*
Hesperios audax [6] *veniam metator in agros.*
Tu quoscunque voles in planum effundere muros,
His [7] *aries actus disperget saxa lacertis :*
[8] *Illa licet penitus tolli quam jusseris urbem,*
Roma sit. His cunctæ simul [9] *assensere cohortes,*
Elatasque alte, quæcumque ad bella vocaret,
Promisere manus. it tantus ad æthera clamor,
Quantus, piniferi Boreas cum Thracius Ossæ
Rupibus incubuit, curvato robore pressæ
Fit sonus, aut rursus redeuntis in æthera sylvæ.
Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt, ne quo languore moretur
Fortunam, [10] *sparsas per Gallica rura cohortes*
Evocat, & Romam motis petit undique signis.
[11] *Deseruere cavo tentoria fixa Lemano,*
Castraque quæ [12] *Vogesi curvam super ardua rupem*
Pugnaces pictis [13] *cohibebant* [14] *Lingonas armis,*
Hi vada liquerunt [15] *Isaræ, qui gurgite ductus*
Per tam multa suo famæ majoris in amnem
Lapsus, ad æquoreas nomen non pertulit undas.
[16] *Solvuntur flavi longa statione Rutheni :*
Mitis [17] *Atax Latias gaudet non ferre carinas,*

1 Gravidæ uxoris.
2 Vtut horreat refugiatque manus.
3 Ignis è castris nostris incendet statuam Iunonis dictæ Monetæ, quod ab æde Iunonis audita est vox quæ docebat, qua ratione plena fieret procuratio propter terræ motum. ædem autem hanc dedicavit L. Fu. Camillus.
4 Si patriam obsidere, juxta Tibrim castra metatum.
5 In Thuscia orti.
6 Castra metabor.
7 Machina bellica ad subruendos muros. vide Vegetium l. 4. c. 14. & Am. Marcel. & quæ not ad v. 490. l. 3.
8 Sublatas in assensus signum manus, fortitudinis & fidei pignora. 9 Assensum testantur clamore, quantus non cedit fragori sylvæ pineæ in Ossa Thessaliæ monte depressæ aut sublatæ, Boreæ è Thracia flantis impulsu. 10 Hanc orationem Ravennæ habitam scribit Cæsar l. 1. civ. bell. *Conclamant* (inquit) *legionis decimæ tertia quæ aderant milites* (*hanc enim initio tumultus evocaverat, reliquæ nondum convenerant*) *sese paratos esse Imperatoris sui, Tribunorumque Pl. injurias defendere. Cognita militum voluntate Ariminum cum ea legione proficiscitur: ibique Tribunos Pl. qui ad eum confugerant, convenit, reliquas legiones ex hibernis evocat, & subsequi jubet.* 11 Evocati discessere qui tentoria fixerant juxta lacum Lemanum, *Lac de Lozanne & Geneve.* 12 Montis Lotharingiæ, ex quo Mosa profluit, *Mont de fauciles.* 13 reprimebant, ne quid molirentur. 14 Celtarum popul. *le pays de Langres.* 15 Galliæ Narbonensis fl. *Lysere*, qui in Rhodanum influens, amittit nomen. 16 Præsidio Romano solvuntur Rhuteni pop. Narbonensis Galliæ, *de Rouvergue*, flavi crinibus; vel epitheton à ratione nominis. 17 Fl. ex Pyreno ortus *Aude*, non ulterius habet naves Rom.

Finis

nis & [1] Hesperia promoto limite [2] Varus :
Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus
get rupe cava pelagus : non [4] Corus in illum
s habet, aut [5] Zephyrus : [6] solus sua litora turbat
rcius, & tuta prohibet statione Monœci
Quaque jacet litus dubium, quod terra, fretumq;
ndicat alternis vicibus, cum funditur ingens
eanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.
entus ab extremo pelagus sic axe volutet,
stituatque ferens : an sidere mota secundo
thyos unda vaga lunaribus æstuet horis :
ammiger an Titan, ut alentes [9] hauriat undas,
igat Oceanum, fluctusque ad sidera tollat,
*uærite, quos agitat mundi labor: at * mihi semper*
, quacumque moves tam crebros causa meatus,
superi voluere, late. Tunc rura [10] Nemossi
ui tenet, & ripas [11] Aturi, qua litore curvo
olliter admissum claudit [12] Tarbellicus æquor ;
gna movet, gaudetque amoto [13] Santonus [14] hoste :
[15] Biturix, [16] longisque leves [17] Suessones in armis :
Optimus excusso [19] Leucus [20] Rhemusque lacerto ,
Optima gens flexis in gyrum Sequana frænis :
t docilis rector [23] rostrati Belga covini :
Arvernique ausi Latio se fingere fratres ,

1 Prolatis Italiæ finibus, quæ olim angustior. Alii leg. *miliæ.*
2 Alpinus fl. Italiam à Narbonensi Gallia distermiuat. *Varo.*
3 In ora Liguriæ arx est & portus Herculis, *Monico*, quod pulsis hostibus ibi habitarit; vel quod nullus ibi cum eo coleretur. ὡς μόνος οἰκῶν.
4 Ventus, qui adversus Aquilonem flat ab Occasu solstitiali : ἀργέστης.
5 Qui adversus Eurum flat, Favonius.
6 Ventus Narbonensi provinciæ tantum notus, vide Gel. l. 2. c. 22.

ivocavit cohortes è Belgarum oris, quas fluxus ac refluxus maris senis quique horis aut circiter faciunt, ut nunc maria sint, nunc terræ. 8 Cujus s & reciprocationis causam, an fiat impulsu stellæ polaris, an lunæ motu, olis influentia, videant & exquirant philosophi, qui mundi naturam caue rerum exquirunt : me certe latent. 9 Attrahat, ebibat quo alatur. Stelenim igneæ esse naturæ & τρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιγείου ἀναθυμιάσεως, opinatur Heraclitus & Stoici. Plutarch. de placitis philos. & Cic. 2 de natura rum. *Convexa polus dum sidera pascet.* Virg. 1. Æn. vide lib 9. ỿ. 313. le *vel* quantum ad me. 10 Metropolis & capitis Avernorum, male legi- *Monethis & Nemetis.* Quo enim tantum mihi lævus abiret poëta, relictis itanis, ad ripam Rheni? 11 Fl. Tarbellicum in Aquitania, *Ador vel* r. 12 Tarbela, oppidum Aquitaniæ, Stephano, *Tarbe*, sed Iosepho l. *Auqx.* 13 Galliæ Aquitaniæ popul. ea regio *Xanctoigne.* 14 Ro- o, olim hoste. 15 Galliæ Aquit. urbs *Bourges.* forte qui Bituriges *rdeaux.* 16 Hastis pugnaces, vel longo bello subacti. 17 Rhemis ui *Soissons.* 18 Iaculandi peritus. 19 Galliæ Belgicæ popul. quo- urbs *Toul.* 20 Galliæ pop. quorum primaria urbs *Rheims.* 21 Sequanæ *eine* accolæ, *Bourguignons* equitandi periti. 22 Et Belgæ pop. Oceano, no, Matrona, & Sequana inclusi, è vehiculis falcatis præliantes. 23 Male tur *monstrati.* 24 *Les gens d'Auvergne*, videntur pro Heduis positi, qui- sunt vicini. Hedui autem *primi in urbe jus adepti sunt : datum id fœderi anti- & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum Pop. Rom. usurpant.* Tacit. ., & Cic. ad Trebat. 7, & ad Attic. 1.

Sanguine ab [1] *Iliaco populi, nimiumque rebellis*
[2] *Nervius*, *&* [3] *cæsi pollutus sanguine Cotta:*
Et qui te laxis imitantur [4] *Sarmata braccis*
[5] *Vangiones:* [6] *Batavique truces, quos ære recurvo*
Stridentes acuere tubæ: qua [7] *Cinga pererrat*
Gurgite: qua [8] *Rhodanus raptum velocibus undis*
In mare fert [9] *Ararim: qua montibus ardua summis*
Gens habitat cana pendentes rupe [10] *Gebennas:*
[11] *Pictones* [12] *immunes subigunt sua rura; nec ultra*
Instabiles [13] *Turonas circumsita castra coërcent.*
[14] *In nebulis Meduana tuis marcere perosus*
Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda.
Inclyta Cæsareis [15] *Genabos dissolvitur* [16] *alis.*
Tu quoque lætatus [17] *converti prœlia* [18] *Trevir:*
Et nunc [19] *tonse Ligur, quondam per colla decora*
Crinibus effusis toti prælate Comata:
Et quibus immitis placatur sanguine diro
[20] *Teutates, horrensque feris altaribus* [21] *Hesus;*
Et [22] *Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.*
Vos quoque qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum vates dimittitis ævum.

1 Trojano. proditur enim Antenorem exstruxisse Clarum montem. 2 Galliæ Belgicæ pop. ferocissimus, *de Tournay*. 3 Apud Eburones Tetutius Sabinus & Aruuculus Cotta cum quinque cohortibus in hybernis cæsi sunt fraude Ambiorigis, & apud Carnutes C. Fusius Cotta rei frumentariæ præfectus. 4 De quibus Ovid. 3 Trist. *Pellibus & sutis arcebant frigora braccis.* & Mela l. 2. braccæ autem caligarum fluxarum genus: à qua veste, ea Galliæ pars dicta est Braccata quæ postea Narbonensis. vide Baysium de re vest. & Ioseph. Scal. ad 4. l. Propertii, & If. Casaub. ad Suetonii August. & Ald. Manut. Quæsit. per epist. 22. & quæ Cluverius lib. 1 de Antiquit. Germaniæ, cap. 16. 5 Wormacenses, *Wormes*. 6 *Hollanders*. 7 Fl. è Pyrenæis non procul à Narbonensi provincia, Cæs. lib. 1 belli civ. 8 *Le Rhosne*, in quem ad Lugdunum influit Arar. 9 *La Saone*. 10 Montes, qui Arvernos ab Helviis discludunt, nivales. 11 Aquitaniæ popul. quorum regio *Poictou*. 12 Amoris præsidiis Rom. 13 Quorum territorium *Touraine*; urbs *Tours*. 14 Et Andegavenses à fontibus fl. Meduanæ *le Mayne*, movent Ligerim versus, *le Loyre*. 15 Oppidum ad Ligerim situm *Gien*, in Carnutibus. 17 Turmis, præsidiis. 17 E Gallia in Italiam transferri bella. 18 Popul. Belgicæ quorum metropolis *Trier*. 19 Gallia olim omnis fuit Comata. Cisalpina in qua Ligures primum posuerunt capillos, sumpseruntque togas, unde & Togata dicta: Transalpina omnis Comata, præter Narbonensem provinciam, quæ Braccata dicta fuerat. Plin. l. 1. c. 17. & lib. 3. cap. 44. Sunt qui *Liger* legunt, & Ligeris fl. accolas intelligunt. 20 Mercurius, Gallis Theutates, Ægyptiis ΘΕΥΘ. Plato in Phædro & Philebo. Cic. l. 3. de Nat. Deor. Livius lib. 36. Lactant. de fals. rel. c. 6. 21 Hesus, sive Hens, Mars; quem asperrima placavere cultura; nam victimæ ejus fuere mortes captorum. Cæs. com. 6. de bel. Gal. Iouruandes lib. de reb. Gothicis. 22 Iupiter, quasi βροντaῖος, *Tonans*, à Taran, quod Wallis Britannis (qui veteris Gallicæ linguæ vestigia & reliquias retinent) *tonitru* sonat, ut videtur Phil. Cluverio lib. 1 de antiquitate Germaniæ, cap. 9. His omnibus litatum humanis hostiis, uti Dianæ Tauricæ. vide Cæs. l. 6 de bello Gall. Solin. c. 34. Mela l. 3. c. 2. Lactant. l. 1 de falsa relig. c. 21. Pythæi Adversaria l. 1. c. 3. Cluverium l. 1 de Antiq. Germ. c. 22, 26 & 28.

rima [1] *securi fudiſtis carmina* [2] *Bardi.*
s vos barbaricos ritus, moremque ſiniſtrum
crorum [4] *Druidæ poſitis repetiſtis ab armis.*
olis noſſe deos, & cæli numina vobis,
us ſolis neſcire datum : [6] *nemora alta remotis*
olitis lucis. [7] *vobis auctoribus, umbra*
n tacitas Erebi ſedes, Ditiſque profundi
lida regna petunt : regit idem ſpiritus artus
e alio : longæ (canitis ſi cognita) vitæ
rs media eſt. certe populi, quos deſpicit Arctos,
ices errore ſuo, quos ille timorum
ximus, haud urget leti metus. inde ruendi
ferrum mens prona viris, animæque capaces
rtis : & ignavum reditura parcere vitæ.
vos crinigeros bellis arcere Caycos
oſiti, petitis Romam, Rhenique feroces
eritis ripas, & apertum gentibus orbem.
Cæſar, ut immenſa collecto robore vires
dendi majora fidem fecere, per omnem
rgitur Italiam, vicinaque mœnia complet.
ana quoque ad veros acceſſit fama timores,
pitque animos populi, cladem que futuram
lit, & [11] *velox properantis nuntia belli*
imeras ſolvit falſa in præconia linguas.
ſt qui, tauriferis ubi ſe Mevania campis

1 Bellico tumultu & trepidatione ſolutі : inter arma enim ſilent Muſæ.
2 ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί, utq; ut Strabo lib. 4. qui præter hos & Dryïdas tertium genus τῶν τιμωμένων recenſet, οὐάτεις, ἱεροποιοὺς καὶ φυσιολόγους. Mela c. 2. lib. 3.
3 Poſt Cæſaris abitum reſtituiſtis diræ immanitatis religionem, & ſacra pluſquam Scythica, humanis hoſtiis aræ admotis & à tergo cæſis.
4 πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦντες δικαιότατοι, &c. Strab. l. 4. ho-
erat ſacrificia curare, jura religionis interpretari, &c. Cæſ. l. 6. de bello Gal- magi & ſacerdotes Gallorum. Marcell. l. 15. vide & Cluverium de antiq. maniæ l. 1. c. 24. Mel. 2. c. 3. l. 5 Propter paradoxa & diverſas à cæteris atibus opiniones, de Deo, anima, mundo, &c. 6 Unde & iis nomen à δρῦς. l. 16. cap. 44. 7 Vos aſſeritis animas è corporibus migrantes non de- ere ad inferos : ſed orbe alio in alia corpora migrare. atque hinc felices icat Septentrionales, qui diſciplina horum inſtituti, τὸ πάντων φοβερώτα- mortem contemnunt, imo appetunt, ut quæ viam ad immortalitatem ſter- Pomp. Mela c. 2. l. 3. 8 Et vos in præſidiis poſiti ad cohibendos cos (quos Claudianus ad Stilicoiem appellat Chaycos, *Friſios*, *Gronin-* , *Bremenſes* & *Luneburgenſes*) evocati à Cæſare pet. Rom. deſeritis Rheni & Germaniam à Cæſ. patefactam ſequentibus Imp. 9 Cæſar, evo- legionibus & ſubſequi juſſis, Piſaurum, Fanum, Anconam cæteraſque urbes præſidiis firmat. Cæſ. 1. civ. bel. 10 Fugæ igitur, & con- nes omnibus in locis ſumma trepidatione fieri cœptæ, &c. quum Cæſa- um univerſis copiis adeſſe crederent. Appian. 2. *Arma, cruor, cædes, ...* , *totaque bella Ante oculos volitant*, &c. Petr. 11 *Fama malum, quo ud velocius ullum.* Æn. 4. Virg. *Interea volucer motis conterrita pennis, volat, ſummique petit juga celſa Palati.* Petron. 12 Sunt qui falſo ant, turmas Cæſaris vaſtare Umbriam, cujus oppidum eſt Mevania, *Le-* , quam alluit Clitumnus armentis gratus.

Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Afferat, [1] *& qua Nar Tyberino illabitur amni*
Barbaricas ſævi diſcurrere Cæſaris alas:
[2] *Ipſum omnes aquilas, collataque ſigna ferentem,*
Agmine non uno, denſiſque incedere caſtris.
Nec, qualem meminere, vident: majorque, feruſque
Mentibus occurrit, victoque immanior hoſte.
[3] *Hunc inter Rhenum populos Alpeſque jacentes,*
Finibus Arctois, patriaque à ſede revulſos
Pone ſequi, juſſamque feris à gentibus Vrbem,
Romano [4] *ſpectante, rapi. ſic quiſque pavendo*
Dat vires famæ: nulloque auctore malorum
Quæ finxere, timent. nec ſolum vulgus inani
Percuſſum terrore pavet: ſed Curia, & ipſi
Sedibus exiliere Patres, [5] *inviſaque belli*
Conſulibus fugiens mandat decreta Senatus.
[6] *Tum quâ tanta petant; & quæ metuenda relinquant,*
Incerti, quo quemque fuga tulit impetus, urgent
Præcipitem populum, ſerieque hærentia longa
Agmina prorumpunt. [7] *credas aut tecta nefandas*
Corripuiſſe faces, aut jam quatiente ruina
Nutantes pendere domos; ſic turba per urbem
Præcipiti [8] *lymphata gradu, velut unica rebus*
Spes foret afflictis patrios excedere muros;
Inconſulta ruit. [9] *qualis cum turbidus Auſter*
Reppulit à Libycis immenſum Syrtibus æquor,
Fractaque veliferi ſonuerunt pondera mali,

1 Et qua Nar Umbriæ fl. prope montes Spoletanos in Tybrim effunditur.

2 Imaginantur ſe videre eum ferociorem factum ipſis Gallis hoſtibus quos vicerit, *vel* ferociorem atque elatiorem ob victos hoſtes. Tum milites ei multos eſſe, eoſque audaces, & ad maleficium inferendum paratos ferebant, quemadmodum fere in id genus negociis omnia magis terribilia referri ſolent: hinc fuga tumultuaria, &c. Dio. l. 41.

3 Helvetios, cæteroſque Gallos & Germanos ſequi Cæſarem.

4 Neque prohibente. *Pathetice*, vel, ſpectante, nec ſe patriæ direptione contaminante.

5 Senatus mandat Conſulibus; *Videant ne quid detrimenti Reſp. capiat, Cæſarem proſequantur, delectum habeant, exercitum conſcribant.* Hi urbe continuo excedunt, Capuamque ad Pomp. profecti, ſummam Imperii ei deferunt.

6 Fuit ea fuga omnino turbarum ac tumultuum plena. Qui enim urbe exibant (ordinis Senatorii equeſtriſque fere primarii homines) etſi videbantur ad bellum proficiſci, tamen revera ea patiebantur quæ captis uſu veniunt. Dio l. 41. *Huic fuga per terras, illi magis unda probatur; Et patria eſt pontus jam tutior, &c. Quantum quiſque timet, tantum fugit.* Petron.

7 Uti fieri ſolet graſſante incendio, aut terræ motu tectis ruinam minante.

8 Mente alienata, furore autem correptos credebant veteres conſpexiſſe in fontibus Nympham aliquam, cujus iratæ ſpiritu agitarentur. vide quæ ad Senecæ Medeam, ℣. 386. cane rabido morſi horrent conſpectam lympham.

9 Qualiter tempeſtate deprehenſi gubernator, nautæ, vectoreſque ſe in mare præcipitant deſerta navi necdum ſoluta: ſic, &c. de Syrtibus ſupra ℣. 367. Et hunc locum explicat Petronius: *Ac velut ex alto quum magnus inhorruit Auſter, &c. Hic dat vela fugæ Fortunaque omnia credit.*

Deſtitit

silit in fluctus deserta puppe [1] *magister ,*
vitaque, & nondum sparsa compage carinæ ,
ufragium sibi quisque facit : sic urbe relicta
bellum fugitur. nullum jam languidus ævo
aluit revocare parens, conjuxve maritum
ribus, aut patrii, dubiæ dum vota salutis
ciperent, tenuere [2] *Lares:* [3] *nec limine quisquam*
sit, & extremo tunc forsitan urbis amata
nus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
O faciles dare summa deos, eademque tueri
fficiles! urbem populis, victisque frequentem
ntibus , & [4] *generis, coëat si turba, capacem*
mani, facilem venturo Cæsare prædam
ava liquere manus [5] *cum pressus ab hoste*
uditur externis miles Romanus in oris ,
ugit exiguo nocturna pericula vallo :
subitus rapti munimine cespitis agger
bet securos intra tentoria somnos.
tantum audito bellorum murmure Roma
sereris ; nox una tuis non credita muris.
nda tamen venia est tantorum danda pavorum :
mpejo fugiente timent. [7] *Tum ne qua futuri*
s saltem trepidas mentes levet , addita fati
oris manifesta fides : Superique minaces ,
digiis terras implerunt, æthera, pontum.
nota obscura viderunt sidera noctes ,
rdentemque polum flammis, [10] *cœloque volantes*
iquas per inane faces, [11] *crinemque timendi*

1 Coss. nec conceptis votis nec peractis de more sacrificiis, fugam corripuere. Plutarch. Cæs.
2 Domestici dii , custodes domus , Lares Nymphæ & Mercurii filii. *Ille manu trepida natos tenet : illa penates Occultat gremio , deploratumq; relinquit Limen.* Petr.
3 Nec quisquam in discessu subinde respexit , sed tanquam videndi cupiditate expletus, neque amplius videre cupiens, abiit.
4 *Hyperbole.*
5 Romani in agro hostili ab hoste pressi , fossa , vallo & aggere è cespitibus subito opere congestis se tuentur : jam vero ur-
bene munitam & suam sub primum adventantis Cæs. rumorem deserunt.
*idet Roma fuga , debellatique Quirites Rumoris sonitu mœrentia tecta relin-
nt.* Petron. Arb. 6 *Emphatice.* Mag. illo Pompejo , gentium victore
tatis suæ principe. *Quid tam parva queror ? gemino cum Consule Magnus :
tremor Ponti , &c. Prô pudor ! Imperii deserto nomine fugit : ut Fortuna levis
gni quoque terga videres.* Petron. Arb. 7 Poëta ne videatur historicis
ere , portenta etiam & prodigia refert. Quod idem facit Appianus lib. 2
iv. bell. Monstra, *inquit* , præterea ac signa cœlestia mentem plerunque
tabant. Nam sanguinem pluisse , deorum sudasse simulachra , plurima è
o tacta fuisse templa : Mulam etiam peperisse memorant, multaque alia hor-
la apparuisse , quæ Reip. interitum , mutationemque portenderent. Suppli-
ones igitur ut in communi consternatione decretæ sunt , &c. 8 Appa-
ut noctu stellæ non alias visæ aut observatæ. 9 Cœlum ardere vi-
, quod fit sublatis in altiora ventis. 10 *Præcipites stellæ passimque volare
mtur: Quum vaga per liquidum scintillant lumina mundum : Et tenues longis
lantur crinibus ignes, &c.* Manil. 1. 11 Crinitam stellam , κομήτην. dixi
nis, tristia portendentem. *Nunquam spectatum impune cometam.* Claud. οὐδεὶς
ήτης ἐστὶς ὃ κακὸν φέρει. sed de his adi Meteorologos & Physicos.

Sideris, & terris mutantem regna cometen.
[1] *Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno:*
Et varias ignis denso dedit aëre formas.
Nunc[2] *jaculum longo, nunc sparso lumine*[3] *lampas*
Emicuit cœlo:[4] *tacitum sine nubibus ullis*
Fulmen, &[5] *Arctois rapiens de partibus ignem*
Percussit[6] *Latiale caput: stellaque minores*
Per vacuum solita noctis decurrere tempus,
[7] *In medium venêre diem:*[8] *cornuque coacto*
Iam Phœbe toto fratrem cum redderet orbe,
Terrarum subita percussa expalluit umbra.
[9] *Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,*
Condidit ardentes atra caligine currus,
Involvitque orbem tenebris, gentesque coëgit
Desperare diem:[10] *qualem fugiente per ortus*
Sole Thyestea noctem duxere Mycenæ.
[11] *Ora ferox Sicula laxavit Mulciber Ætna;*
Nec tulit in cœlum flammas, sed vertice prono
Ignis in Hesperium cecidit latus. atra[12] *Charybdis*
Sanguineum fundo torsit mare:[13] *flebile sævi*
Latravere canes.[14] *Vestali raptus ab ara*
Ignis, &[15] *ostendens confectas flamma Latinas*
Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,
[16] *Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus*
[17] *Subsedit,*[18] *veterem que jugis nutantibus Alpes*

1 E nube elisa naturaliter; in sereno non sine prodigio. *Diespiter igni corusco nubila dividens Plerumque per purum sonantes, Egit equos volucremque currum.* Hor. l. 1. Od. 34.
2 ἀκοντίας, βολὶς, subtilioribus commixtis constans, sursumque evolans.
3 λύχνος, candela, fumus rarus & tenuis, in longum & latum distensus.
4 Sine tonitru, è nube rara vel nulla.
5 Quod perraro fit, cum Notus dicatur fulminis fabricator. verum hoc, ut notet hostes ex Septentrione adventare.
6 Capitolium, vel Romam caput Latii, vel ædem Iovis Latialis in monte Albano.
7 Apparuere medio die.
8 Luna defecit, pleno jam orbe instar solis & objectu terræ impedita, ne solem videret. *Parte alia plenos extinxit Cynthia vultus, & lucem sceleri subduxit.* Petr.
9 Sol jam meridionalis deliquium passus est interventu Lunæ. *Ore cruento. Deformis Titan vultus caligine texit.* Petr.
10 Sicut olim in ortum reverso sole cœnam Atrei abominante. vide Senecæ Thyesten, & quæ nos ad chorum ejus ultim.
11 Crateras, unde flammas, fumos, & interdum lapides ardentes eructat Ætna mons Siciliæ, aperuit, neque flammas sursum misit ut solita est, sed Italiam versus inclinatas, quasi mox civili bello arsuram. *Iamque Ætna voratur ignibus insolitis.* Petron.
12 Siculum fretum, in quo Charybdis vorago sanguinem ex imo eructavit.
13 Scylla Saxum in freto Siculo, quam canibus marinis succinctam inguina fingunt, propter undas cavernis scopuli allisas & latrare visas, jam flebile quiddam sonuit.
14 Ignis Vestalis, de quo supra ℣. 199, extinctus.
15 Flamma sacrificii quod fiebat Iovi Latiali in monte Albano, conceptum nomine populi Latini in feriis Latinis quotannis, l. 5. ℣. 400, in duas partes divisa ascendit, divisionem & discordiam portendens.
16 Rogi, in quem eundem Eteocles & Polynices filii OEdipi apud Thebas mutuis concisi vulneribus, fuerunt conjecti, flamma in duas se partes divisit, æterni odii testis. Stat. 1. 2. l.
17 Diducta in hiatum subsedit.
18 Terræ motu agitatis Alpibus excussæ nives.

Discussere nivem. [1] *Tethis majoribus undis*
Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.
[2] *Indigetes flevisse deos, Vrbisque laborem*
Testatos sudore [3] *Lares,* [4] *delapsaque templis*
Dona suis, [5] *dirasque diem fœdasse volucres,*
Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis
Audaces media posuisse cubilia Romæ. (*quæ,*
[6] *Tum pecudum faciles humana ad murmura lin-*
[7] *Monstrosique hominum partus numeroque modoque*
Membrorum: matremque suus conterruit infans:
Diraque per populum [8] *Cumanæ carmina vatis*
Vulgantur. tum, [9] *quos sectis Bellona lacertis*
Sæva movet, cecinere deos: crinemque rotantes
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.
[10] *Compositis plenæ gemuerunt ossibus urnæ.*
[11] *Tum fragor armorum, magnæque per avia voces*
Audita nemorum: & [12] *venientes cominus umbræ.*
Quique colunt junctos extremis mœnibus agros,
Diffugiunt: [13] *ingens Vrbem cingebat Erinnys,*
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentesque comas. [14] *Thebanam qualis Agauen*
Impulit, [15] *aut sævi contorsit tela Lycurgi*
[14] *Eumenis:* [16] *aut qualem jussu Iunonis iniquæ*
Horruit Alcides, viso jam Dite, Megæram
[17] *Insonuere tubæ, & quanto clamore cohortes*
Miscentur, tantum nox atra silentibus auris
Edidit: [18] *& medio visi consurgere Campo*

1 Altius inundavit Oceanus occidentalis inter Calpen Hispaniæ terminum *Gibraltar* & Abylam extremū Mauritaniæ montem, pro quo videtur poëta posuisse Atlanta minorem, scilicet *Errif.* prope Herculis columnas.

2 Qui ex hominibus inter deos relati sunt.

3 Deos domesticos habitu peregrinantium formatos & caninis pellibus amictos.

4 Donaria, anathemata diis suspensa sponte decidisse.

5 Ominosas & Noctis filias aves interdiu apparuisse.

6 Boves locutos, ut bello Pun. 2. & Macedonico. *Pe-*
...desque locutas. Virg. 1 Georg. 7 Habentes membra plura vel pancio-
..., diversa, majora, &c. 8 Sibyllæ Cumanæ carmina. 9 Cory-
...ntes & Galli numine Bellonæ & Cybeles afflati, sectis sibi humeris & lacer-
..., rotatoque capite saltantes vaticinabantur tristia. vide quæ nos ad Senec.
...ed. 804. cervices lubricis intorquentes motibus crinesque pendulos rotan-
...s in circulum, &c. ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque brachia disse-
...nt. Apul. 8 Met. 10 Manes etiam placati, gemuerunt è sepulchris.
... Sic Virg. 1 Georg. *Armorum crepitus, &c.* & Ovid. 15 Met. *Arma fe-*
...t, &c. quos noster videtur hic imitatus. 12 Conspectæ prope umbræ.
...e inter tumulos, atque ossa virentia bustis Vmbrarum facies diro stridore minantur.
...ron. 13 Furia per urbem visa, vipereos concutere crines & flagrantem
...iis intendere facem. *Emergit late Ditis chorus horrida Erinnys. Et Bellona mi-*
..., facibusque armata Megæra. Letumque, &c. Petron. Arb. 14 Qualis
...uen stimulavit in cædem filii sui Penthei. 15 Aut Lycurgum regem
...aciæ; qui dum Bacchi odio vites exscinderet, sua sibi crura præcîdit.
... Aut Herculem, qui ab inferis reversus, immissa à Iunone furia correptus
...rem suam & liberos interfecit. Senec. Herc. Fu. 17 Noctu auditæ
... & exercituum concursus clamoresque. 18 Syllæ manes è sepulchro
...mpo Martio horrenda suique temporis æmula prædixerunt.

1 Rusticis visus Marius emicans è sepulchro.
2 *Signate.* Sylla enim reversus victor Caji Marii reliquias sitas apud Anienem fl. erutas dissipari jusserat.
3 Rerum divinarum atque sacrificiorum peritissimos, namque divinandi disciplinam, atque ritus ad religionem spectantes, Thusci à Græcis (hi autem à Chaldæis habuerant) percepta Romanis tradidere.
4 Incolis vacuæ & raræ.

Tristia Syllani cecinere oracula manes :
[1] Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ [2] fracto Marium fugere [2] sepulcro.
Hæc propter placuit [3] Tuscos de more vetusto
Acciri vates, quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit [4] deserta mœnia [5] Lunæ,
[6] Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, & monitus volitantis in aëre pennæ,
[7] Monstra jubet primum, quæ [8] nullo semine discors
Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos
Ex utero fœtus infaustis urere flammis.
Mox jubet & totam pavidis à civibus Vrbem
[9] Ambiri : & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos [10] pomœria cingere fines
[11] Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.
[12] Turba minor ritu sequitur succincta [13] Gabino,
[14] Vestalemque chorum ducit [15] vittata sacerdos,
[16] Trojanam soli cui fas vidisse [16] Minervam.
Tum [17] qui fata deûm, secretaque carmina servant,
Et [18] lotam parvo revocant Almone Cybellem :
Et doctus volucres [19] Augur servare [20] sinistras :
[21] Septemvirque epulis festis, [22] Titiique sodales :
Et [23] Salius læto portans ancilia collo :

5 Primi Etruriæ oppidi, cum portu, à cujus sinu, Lunæ curvaturam referente, nomen habere videtur. 6 Fulminum evocationes, aruspicinam, avium garritus & volatus callens, sic Virg. de Heleno, *interpres divûm, &c. Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.* Æneid. 3. 7 Aruns primum jubet prodigia procurari, monstrosos partus cremari, urbem lustrari. 8 H. Grotius legit *misto semine*, propter τὸ *discors naturæ*, quamvis possit de mula intelligi *sterili ex utero.* 9 Circuitione solenni ac purgatione, Amburbio. 10 Spatium post, pone, vel proxime murum, quod neque habitari neque arari fas erat. 11 Præcedebant Pontifices, rerum quæ ad sacra pertinent, doctores, consulti, custodes, dicti à ponte sublicio, quem fieri & restitui ab ipsis oportebat. 12 Minores sacerdotes. 13 Toga sic in tergum rejecta, ut ejus lacinia revocata hominem cingeret., à Gabiis Volscorum opp. mos ortus, cujus cives ad subitaneum bellum ita cincti profecti, redierunt victores. 14 Numero sex. 15 Infulis ceu vittis, teniis caput cincta antistes Vestalium max. 16 Palladium ab Ænea è Troja in Italiam advectum. 17 Quindecim viri, quibus Sibyllinos libros custodiendi inspiciendique potestas. 18 Qui ut Galli Cibeles sacerdotes matrem deûm Pessinuntiam in Almone fl. quotannis lavabant. Ovid. 4 Fast. 19 Augures 9. 20 Auspicatas, quia quæ à diis missa sunt dextra, nobis sunt sinistra. *vel*, quia Romanis quibus in auspiciis captandis pars antica erat Meridies, Oriens, melior cœli pars fuit sinistra. 21 Septemviri Epulones, quibus ludorum epulare sacrificium curæ erat. 22 Apollinis sacrif. à titiis avibus, quas observare soliti sunt, dicti alius, à Tito Tatio. Tacit. 1 Annal. 23 Salii 12 Martis sacerdotes, ancilia, hoc est, scuta (è quibus unum è cœlo cecidisse fertur regnante Numa, imperio fatale) gestantes, saltantesque.

Et [1] tollens apicem generoso vertice [1] Flamen.
Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
Circumeunt, Aruns [2] dispersos fulminis ignes
Colligit, & terra mœsto cùm murmure condit.
Datque locis nomen sacris, tunc admovet aris
[3] Electa cervice marem, jam [4] fundere Bacchum
Cœperat, [5] obliquoque [6] molas inducere cultro:
[7] Impatiensque diu non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent cum torva ministri,
Deposito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo
Diffusum rutilo nigrum pro sanguine [8] virus.
Palluit attonitus sacris [9] feralibus Aruns:
Atque iram Superûm raptis quæsivit in [10] extis.
[11] Terruit ipse color vatem: [12] nam pallida tetris
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus asperso variabat sanguine livor.
Cernit tabe jecur madidum: venasque minaces
Hostili de parte videt. pulmonis anheli
Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.
Cor jacet: & saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt: produntque suas omenta latebras.
Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increscere molem
Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet:

1 Flamines præcipue tres, Dialis, Martialis, Quirinalis. quasi Filamines dicti, quod licio in capite velati erant semper, ac caput cinctum habebant filo. Var. lib. 4. de L. L. à Pileo, Plut. à flama, sacra ea est infula, Dion. 2. à flammeo, velamento capitis. Iosephus Scal. in Varr. à virga lanata. 2 Dispersos ignes & fulgetra in unum redigit, tacita cùm prece terræ condit, & locum appellat Bidental. vide quæ nos ad Persii Sat. 2. ỳ. 27. Ex cœli regionibus inquit H. Grotius. Cic. *Cœli fulgura regionibus ratis temperanto.* 3 Taurum egregium & eximium. 4 Fronti victimæ inter cornua spargere vinum. 5 Transverso, vel supposito. vide Thyest. Sen. ỳ. 692. 6 Salsas fruges, hordeum sale mistum, quo frons victimæ, focus & cultri aspergebantur. 7 Si hostia aris admota refugeret, reluctaretur, mugitum icta daret, aut non placide caderet, ingratum censebatur sacrificium. 8 Tetra & virulenta sanies.
9 Funestis, exitialibus, *ferum* enim antiqui mortem dixerunt. 10 Exta sunt, quæ ex visceribus sacrificantur diis. vide quæ nos ad Sen. Thyest. ỳ. 763. quæ eadem & *viscera* dici videntur, Oedip. Senec. ỳ. 332, & 354.
11 Vidit enim exta maculosa, gelida, livida, tabida, putria. 12 Aruspices imaginatione dividebant jecur in duas partes, *familiarem*, & *hostilem*, deinde ex utriusque partis habitu, plenitudine, colore, &c. conjiciebant quid nobis, quid hosti esset eventurum. Cic. 2 de divin. *Quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset. Fissum familiare & vitale tractant.* Apparet duplex fissum fuisse: unum *familiare*, ut opinor, in jecore: alterum *vitale* in aliis extis, ut pulmone: de quo Lucanus, *Parvusque secat vitalia limes.* Fissum etiam unum erat nostrum., alterum hostium, eratque, ut conjicio, linea quædam & limes, qui fibras in extis, ut jecore medio, bipartito secabat & dirimebat. Erat & duplex in jecore caput, unum nostrum, alterum adversariorum. Lucan. *Ecce videt cap.* Hæc Turnebus lib. 9 Advers. cap. 18. & lib. 11. cap. 27. Hic autem ab hostili parte (Cæs. scilicet) læta omnia; à familiari (Romæ scilicet Pompejique) infausta conjicit.

Pars micat, & celeri venas movet improba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat : Vix fas Superi quacunque [1] *monetis*
Prodere me populis : [2] *neque enim tibi summe litavi*
Iuppiter hoc sacrum : * *cæsique in viscera tauri*
Inferni venêre Dei, non fanda timemus :
Sed venient majora metu. Dii visa secundent,
[3] *Et fibris sit nulla fides,* [4] *sed conditor artis*
Finxerit ista Tages, flexu sic * *omnia Tuscus*
Involvens, multáque tegens ambage canebat.
At [5] *Figulus, cui cura* [6] *deos, secretaque cæli*
Nosse fuit, [7] *quem non stellarum Ægyptia Memphis*
Æquaret visu, numerisque moventibus astra,
[8] *Aut hic errat (ait) nulla cum lege per ævum*
Mundus, & incerto discurrunt sidera motu :
Aut, [8] *si fata movent, orbi, generique paratur*
Humano matura lues. [9] *terrane dehiscent ?*
Subsidentque urbes ? [10] *an tollet fervidus aër*
Temperiem ? [11] *segetes tellus infida negabit ?*
[12] *Omnis an infusis miscebitur unda venenis ?*
Quod cladis genus, ô Superi ? qua peste paratis
Sævitiam ? [13] *extremi multorum tempus in unum*
Convenere dies. [14] *summo si frigida cælo*
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes ;
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
[15] *Si sævum radiis* [16] *Nemeæum Phœbe Leonem*

1 Al. *movetis*. 2 Video me non litasse, id est, non placasse Iovem hac hostia ingrata, cujus extis dii iras suas ostenderunt ; vel placulari, qua erratum est, forte quod Iovi tantum immolari negant. vide quæ ad Sen. Medeam. ℣. 61. & Herc. Fu. ℣. 299. * Omnia vero apparuere tristia, ac si diis inferis litassem. Virgil. 6 Æneid. *Tum Stygio regi, &c.* 3 Et fallat aruspicinæ ars. 4 Neque fides habeatur Tagi artis hujus inventori. hunc autem, è sulco in agro Tarquiniensi natum puerili specie docuisse Etruscos aruspicinam, refert Cic. 2 de divin. & Ovid. 15 Met. Al. *omnia*. 5 Nigidii Figuli Pythagorici summi astrologi meminit Cic. A. Gellius sæpius, & Eusebius. 6 Stellas, quæ nonnullis dii, *vel* deorum mentem, ex stellis. 7 Qui siderum observationis judiciique ex iis peritia præibat Ægyptios astrologos : est autem Memphis nobilissima Ægypti civitas, *Cairo*. 8 Si cœlum hoc volvatur certa lege & providentia divina, neque fortuito & casu (ut volunt stulti), erret, si efficacia & influxu suo superiora illa & cœlestia corpora agant in hæc inferiora : magna certe instat terrarum orbi incolisque clades. At quænam illa ? 9 Terræne hiatus ? 10 An pestis ex aëris corrupti intemperie ? 11 Utrum fames è terræ sterilitate ? 12 An ex aqua veneno infecta & corrupta lues ? 13 Exitiales è multis aspectus conspiravere in hoc unum tempus, ut sit deterrimum. 14 Si Saturnus obtineret in summo cælo, id est medio, Aquarium, qui una est è sedibus Saturni ; diluvium timeretur, quale fuit tempore Deucalionis. *Quod tamen Olympiodorus fieri posse negat nisi magni anni hyeme, ubi omnes planetæ conjuncti sunt in hyberno signo, Piscibus aut Aquario.* 15 Si sol deprehensus esset in Leone, ut propria sede : periculum esset, ne conflagraret mundus. *Neque hoc fit nisi magni anni æstate.*. Turnebus lib. 21. c. 13. 16 Leonem ab Hercule in Nemea sylva interfectum, & in stellas relatum.

Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque suis flagrasset curribus æther:
[1] *Hi cessant ignes.* [2] *tu qui flagrante minacem*
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
Quid tantum Gradive paras? nam [3] *mitis in alto*
Iuppiter Occasu premitur, [4] *Venerisque salubre*
Sidus hebet, [5] *motuque celer Cyllenius hæret,*
Et [6] *cælum Mars solus habet. cur signa meatus*
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
Ensiferi [7] *nimium fulget latus Orionis?*
Imminet armorum rabies: [8] *ferrique potestas*
Confundet jus omne manu: scelerique nefando
Nomen erit virtus: [9] *multosque exibit in annos*
Hic furor. [10] *& Superos quid prodest poscere finem?*
Cum domino, pax ista venit. duc Roma malorum
Continuam seriem: cladem que in tempora multa
Extrahe, civili tantum jam libera bello.
Terruerant satis hæc pavidam præsagia plebem!
Sed majora premunt. [11] *nam qualis vertice Pindi*
Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo:
Talis & attonitam rapitur matrona per urbem,
Vocibus his prodens urgentem pectora Phœbum:
Quo feror ô [12] *Pæan? qua me super æthera raptam*
Constituis terra? [13] *video* [14] *Pangæa nivosis*
Cana jugis, [15] *latosque Æmi sub rupe Philippos.*

1 Verum, hi planetæ non ita deprehenduntur.
2 Sed tu ô Mars, in Scorpio, cujus chelæ in Libram extenduntur, dominare, quæ bella paras?
3 Benigna Iovis stella in casu seu dejectione sua premitur.
4 Salutaris stella Veneris languet iners, retunditur.
5 Mercurius alibi celer, hic hæret hebetque.
6 Mars solus dominus anni, in 10 regione, summum cœlum tenens in Scorp. cæteris planetis destitutis propria sua sede, & hebentibus, prævalebit producetque suos effectus, bella nefaria. 7 Stella primæ magnitudinis in dextro humero, tres secundæ magn. in balteo Orionis, &c. nimio fulgore portendent belli ardorem.
8 Supra ỳ. 2. hujus libri. 9 Duravit quinque pene annos bellum civile.
10 Neque fas est, neque è Rep. votis exposcere finem hujus belli, qui non datur sine oppressione libertatis. extendatur itaque hoc bellum utcunque miserum; ut vel sic fruamur libertate. 11 Nam matrona, non levius quam solent Threissæ mulieres furore Thebani Bacchi correptæ per montes Thessaliæ ferri, Phœbi afflatu agitata, sic vaticinata est. 12 Apollo ἀπὸ τοῦ παίειν, vel παύειν τὰς ἀνίας, vel ab acclamatione Latonæ cæso Pythone ἰὴ παῖ.
13 Ita Dis apud Petron. *Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos, Thessaliaque rogos, & funera gentis Ibera, &c.* 14 Iuga, montem Thraciæ; &c.
15 Philippos civitatem ad radicem Æmi montis Thraciæ. *Ubi videtur noster innuere, pugnatum esse inter Pompejum & Cæsarem, quod & à plerisque aliis autoribus factum est*, à Virgilio 1 Georg. *Romanas acies iterum videre Philippi.* Ovid. 15 Met. *Pharsalia sentiet illum, Æmathiique iterum madefient cæde Philippi.* & Floro l. 4. c. 2. *Et Philippicis campis, urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt.* Loquitur interim de pugna Pharsalica inter Pomp. & Cæs. At male confunduntur Philippi & Pharsalia, longe inter se dissita. Apud Pharsalum quidem in Thessalia victus est Pompejus à Cæsare. Apud Philippos in Thracia devicti Brutus & Cassius postea ab Antonio & Octavio.

Quis furor hic, ô Phœbe, doce : quæ tela, manusque
Romana miscent acies, bellumque sine [1] *hoste est ?*
Qua diversa feror ? [2] *primos me ducis in ortus,*
[3] *Qua mare Lagei mutatur gurgite Nili.*
[4] *Hunc ego, fluminea deformis truncus arena*
Qui jacet, agnosco : dubiam super æquora [5] *Syrtim,*
[6] *Arentemque feror* [6] *Libyen, quo tristis Erinnys*
Transtulit Emathias acies. [7] *nunc desuper Alpis*
Nubiferæ colles, atque aëriam Pyrenen
Arripimur. [8] *patriæ sedes remeamus in urbis :*
[9] *Impiaque in medio peraguntur bella Senatu.*
[10] *Consurgunt Patres iterum,* [11] *totumque per orbem*
Rursus eo, nova da mihi cernere litora ponti,
Telluremque novam : vidi jam Phœbe Philippos.
Hæc ait : & [12] *lasso jacuit defecta furore.*

1 Externo. *Hostis* apud majores nostros dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus. Cic. 1 Offic. 2 Ægyptum innuit, quo fugientem post Pharsalicã pugnam Pompejum Cæsar secuturus erat. 3 Qua septem ostiis in mare lapsus colorem ejus & saporem mutat Nilus fluvius Ægypti quondam regnatæ Ptolomæo Lagi F. l. 8. ℣. 691. 4 Pompejum, ab Achilla jussu Ptolomæi obtruncandum. 5 Supra ℣. 367. 6 In Africam, quo se recipient, qui pugnæ Pharsalicæ superfuerint. 7 Expeditionem Cæsaris per montes Pyrenæos in Hispaniam designat, expugnaturi Petrejum & Afranium, mox Pompeji filios ad Mundam. 8 Cæsar Romam reversus Remp. constituet. 9 Interficietur Cæsar in Senatu. 10 Octavius & Antonius ulturi Cæsaris percussores Brutum, Cassium, &c. 11 Athenas, Armeniam, Parthiam, Ægyptum, quo se devictis ad Philippos Cassio & Bruto, conferet Antonius, & ipse mox ab Octavio superandus navali pugna ad Actium. 12 *Cessit furor & rabida ora quierunt.* Virg. 6 Æn.

LIBER II.

[1] *Jamque* [2] *iræ patuere deûm, manifestaque belli*
Signa dedit mundus : legesque & fœdera rerum
Præscia monstrifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. cur hanc tibi rector Olympi
Sollicitis visum mortalibus addere curam,
Noscant venturas ut dira per omnia clades ?
[3] *Sive parens rerum cum primum informia regna,*

1 Monstra primum ac prodigia sollicitudinem, & curam sciendi quid hæc portenderent, injecerant : bella mox ex aruspicis, astrologi, Phœbadis vaticiniis prædicta, timorem & consternationem incusserant. Jovem itaque precatur poëta, ne liceat sortes futuras vel è portentis deorum, vel è præsagiis hominum præscire, fierique ex animo miseros priusquam è fato fiant. 2 *Continuo clades hominum venturaque damna Auspiciis patuere deûm, &c.* Petr. 3 Sive (ex sententia Stoicorum) omnia regantur fatali necessitate, & legibus quas ab orbe condito posuit Deus, quas semel jussit, quibus semper paret ; sive, ut volunt Epicurei, temere omnia & casibus eveniant ; sit *Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.* Statius Theb. 3. *superæ seu conditor aulæ*, &c. Cic. Div. præscientia malorum cui provideri & caveri non potest, inutilis est, &c. vide & dissertationem Favorini apud A. Gellium, lib. 14. cap. 1. Senec. passim & Boëtium.

Mate-

Materiamque rudem flamma cedente recepit,
Fixit in æternum causas qua cuncta coërcet,
Se quoque lege tenens, & secula jussa ferentem
Fatorum immoto divisit limite mundum:
Sive nihil [1] *positum est, sed* [2] *fors incerta vagatur,*
Fertque, refertque vices, & habent mortalia casum:
Sit subitum quodcunque paras: sit cæca futuri
Mens hominum fati: liceat sperare timenti.
[3] *Ergo ubi concipiunt quantis sit cladibus* [4] *Vrbi*
Constatura fides Superûm, ferale per urbem
Iustitium: [5] *latuit plebejo tectus amictu*
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces:
Tum questus tenuere suos, magnusque per omnes
Erravit sine voce dolor. [6] *sic funere primo*
Attonita tacuere domus, cum corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine soluto
[7] *Exigit ad sævos famulorum brachia planctus:*
[8] *Sed cum membra premit fugiente rigentia vita,*
Vultusque exanimes, oculosque in morte [9] *jacentes;*
[10] *Nec dum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,*
Miraturque malum, [11] *Cultus matrona priores*
Deposuit: mœstaque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis sparsere deos, hæ pectora duro
Afflixere solo: lacerasque in limine sacro
Attonitæ fudere comas: votisque vocari
Assuetas crebris feriunt ululatibus aures.
[12] *Nec cunctæ summi templo jacuere Tonantis:*
[12] *Divisere deos:* [13] *& nullis defuit aris*
Invidiam factura parens. quarum una madentes

1 Fato decretum.
2 Al. *fors.*
3 Postquam igitur ex ostentis & vaticiniis innotuit quantas clades allatura esset prodigiorum certitudo: indicta est juris dicundi statio seu intermissio, quod non nisi in publica calamitate, luctu aut necessitate fiebat.
4 Al. *Orbi.*
5 Magistratus omnes sumpserunt plebejos habitus, neque à vulgo discernebantur veste. ipsi Consules exuebant purpuram.
6 Quali dolore silent stupentque, qui animam jam exhalanti adstant; ubi vero expiravit, conclamabant & nomine ter vocatum jubebant æternum valere: *Salve mi maxime Palla Æternumque vale.* Virgil. 1 Æn.
7 Tanquam præfica modum luctus & planctus signa dat. vide quæ ad Sen. Troad. ỿ. 83.
8 Cum vero mater in extremo quasi amplexu premit membra rig.
9 Al. *minaces.*
10 Micyllus suspicatur hæc esse transposita, legendumque: *Nec dum est ille metus, sed jam dolor.* quasi dicat, omni jam vitæ spe deplorata metum in dolorem abiisse.
11 Sic jam matres vestis mutatione, planctu, sparso crine, luctu, supplicatione dolorem veluti in publica calamitate testantur.
12 Sed aliæ alia deorum templa petebant.
13 Diis, qui non exaudirent supplices. Invidiam alicui facit qui ejus sævitiam in odium adducit. *Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras.* Ovid. Met. 7. vel, Ne invidiam & indignationem diis inter se moveret, omnes frequentavit aras, nullis defuit. Copulativa scilicet pro disjunctiva posita, ut supra monui lib. 1. ỿ. 252. quandoque pro negativa præcedente negatione, quod nostro usitatum, infra ỿ. 235. lib. 5. ỿ. 5, 2.

Scissa

Sciſſa genas, planctu liventes atra lacertos,
Nunc, ait, ô miſera contundite pectora matres,
Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,
Et ſummis ſervate malis : [1] *nunc flere poteſtas,*
Dum pendet fortuna ducum : cum vicerit alter,
Gaudendum eſt. his ſe ſtimulis dolor ipſe laceſſit.
Nec non bella, viri, [2] *diverſaque caſtra petentes*
Effundunt juſtas in numina ſæva querelas.
[3] *O miſera ſortis, quod non in Punica nati*
Tempora Cannarum fuimus, Trebiaque juventus.
Non pacem petimus Superi : date gentibus iras :
Nunc urbes [4] *excite feras : conjuret in arma*
Mundus : [5] *Achamenius decurrant Medica Suſis*
Agmina : [6] *Maſſagetas Scythicus non alliget Iſter :*
Fundat ab extremo [7] *flavos Aquilone* [7] *Suevos*
[8] *Albis, & * [9] *indomitum Rheni caput: omnibus hoſtes*
Reddite nos populis : civile avertite bellum :
Hinc [10] *Dacus premat, inde* [10] *Getes :* [11] *occurrat Iberis*
Alter : ad Eoas hic vertat ſigna pharetras.
[12] *Nulla vacet tibi Roma manus.* [13] *vel perdere nomen*
Si placet Heſperium, Superi, collapſus in ignes
Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.
Sæve parens, utraſque ſimul partesque duceſque,
[14] *Dum nondum meruere, feri. tantóne novorum*
Proventu ſcelerum quærunt, uter imperet [15] *Vrbi?*
[16] *Vix tanti fuerat civilia bella* [17] *moveri,*
Vt neuter. Tales pietas [18] *peritura querelas*

1 Licet indulgere lacrymis & dolorem luctu fateri, quandiu neuter vicerit; at cum alter vicerit, vel ex animo, vel ſimulate gaudendum eſt.
2 Alterutra, alii Pompejana, alii Cæſariana.
3 O felices illos, quibus contigere hoſtes externi, nec non que crudeles; & quibus natis tempore Punicorum bellorum contigit oppetere, vel clade Cannenſi, in qua periit P. Æmilius Coſ. cum 44000 Rom. vel ad Trebiam fl. ubi L. Sempronius Coſ. magna clade ab Annibale victus fuit. miſeros heu nos, qui in hæc civilis belli tempora incidimus. 4 Adverſus nos. 5 Contra nos veniant Parthi è Suſis, civitate Perſidis. lib. 8. ṽ. 224. Perſæ autem & Medi confuſe ponuntur pro Parthis, gravibus Rom. nominis hoſtibus, apud quos Craſſus cum filio & exercitu nuper perierant. 6 Neque Iſter prohibeat Scythas & Sauromatas quominus in nos irruant. Ad Maſſagetas vero non pervenit Iſter, neque è Scythia fluit. 7 Bavaros, Polonos, Pomeranos, quibus cæſaries flava. 8 *Elbe*, Germaniæ fl. è montibus Bohemiæ ortus. 9 Rhenus duos habet fontes inter Rhætos, quos Auguſtus coërcuit, non domuit. Sueton. 10 Sarmatiæ Europeæ popul. *Walachi, Moldavi, Tranſylvani.* 11 Occupentur Pompejus & Cæſar externis bellis, alter in Hiſpanos, alter ducat legiones in Parthos pharetratos. 12 Omnes gentes Romam undique hoſtili animo petant. 13 Si vobis ô Superi decretum ſit funditus perdere Rom. nomen, veſtra manu pereat, fulmine cœlitus in terras miſſo. 14 Antequam civili polluantur ſanguine. 15 Al. *Orbi.* 16 Civile bellum non erat movendum, ut neuter imperaret. id eſt pro ipſa etiam libertate tuenda. 17 Al. *movere.* 18 Nil profutura.

[1] Egerit : [2] at miseros angit sua cura parentes,
Oderuntque gravis vivacia fata senectæ,
Servatosque iterum bellis civilibus annos.
[3] Atque aliquis magno quærens exempla timori,
Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,
[4] Cum post Teutonicos victos, Libycosque triumphos
[5] Exul limosa Marius caput abdidit ulva.
Stagna [6] avidi texere soli, [7] laxaque paludes
[8] Depositum Fortuna, tuum : mox vincula ferri
Exedere senem, longusque in carcere pædor,
[9] Consul, & eversa felix moriturus in urbe
[10] Pœnas ante dabat scelerum. [11] mors ipsa refugit
Sæpe virum, frustraque [12] hosti est concessa potestas
[13] Sanguinis invisi. primo qui cædis in ictu
Diriguit, ferrumque manu torpente remisit;
Viderat immensam tenebroso in carcere lucem,
Terribilesque [14] deos scelerum: [15] Mariumq; futurum:
Audieratque pavens : Non hæc contingere fas est
Colla tibi : debet multas hic [16] legibus ævi,
Ante suam mortes : [17] vanum depone furorem.
Si libet ulcisci deleta funera gentis,

1 Effundit, ab egero, ris.
2 Senes de legibus fatorum questos & nimio de stamine, quod hæc in tempora durent, quod facinus admiserint dignum tam longo ævo. Iuv. 10 s.
3 Atque aliquis sensum expressurus præsentem calamitatem, repetit civilis inter Marium & Syllam belli faciem, cui hanc confert. Audi Dionem lib. 41. Iam cum iras cupiditatesque eorum qui Rom. petebant, secum expenderent, memoriaque repeterent mala superiorum temporum, quæ partim ipsi senserant, partim ex aliis audierant, cogitantes quæ & quanta Marius ac Sylla edidissent facinora, nihil de Cæsare moderati sibi pollicebantur : sed longe plura atque atrociora metuebant, quod ejus milites majori ex parte barbari erant. 4 Postquam triumphasset de Iugurtha subacta Numidia, & postea de Cimbris & Teutonibus, supra l. 1. ℣. 254. 5 C. Marius invidens Cor. Syllæ gloriam tradiri à Baccho Iugurthæ; & ambitione ardens, delatam Syllæ contra Mithridatem expeditionem, & imperium abrogare per Sulpitium trib. pleb. conatus, Syllam, qui adhuc in Campania socialis belli reliquias persequebatur, irritavit. Hic itaque exercitu Romam ducto, Vrbem ingressus, devictos adversarios ex S. C. hostes judicatos urbe expulit. Elapsus fuga Marius, in Minturnensium paludibus, demersus calamis & palustribus herbis tectus delituit. hinc emergens equitum strepitu territus, ab iis quos Geminianus miserat deprehensus, Minturnas in custodiam, ut publice necaretur, abreptus est. 6 Bibuli. 7 Quæ Marium demersum admitterent. 8 Reservatum ad septimum Consulatum. 9 Cos. septimum futurus & victor utrotque hostium moritibus in urbe. 10 Tulit jam pœnas eorum scelerum quæ perpetraturus erat postmodo Romam reversus. 11 Carnifex Minturnensium, Cimber seu Gallus, ingressus carcerem tenebricosum percussurus Marium, vidit ignem ex oculis Marii emicantem, audiitque vocem : *Tune homo Marium interficere audes ?* Territus fugit Cimber, & Minturnenses miseratione & reverentia viri quondam vindicis Italiæ ducti Marium dimisere. 12 Cimbro, olim è numero hostium à Mario devictorum. 13 Mari, quem victorem oderat. 14 Furias θεὰς ποινίμους. Dii autem utriusque sunt generis. 15 *Emphatice.* futurum scilicet crudelem ultorem. 16 Morti. 17 Cupiditatem mei interimendi.

1 *Hunc*

[1] Hunc Cimbri servate senem. [2] non ille favore
Numinis, ingenti Superûm protectus ab ira,
Vir ferus, & Romam cupienti perdere fato
Sufficiens. [3] idem pelago delatus iniquo
[4] Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus.
[5] Nuda triumphati jacuit per regna Iugurthæ,
Et Pœnos pressit cineres, [6] solatia fati
Carthago, Mariusque tulit: pariterque jacentes
Ignovere deis. [7] Libycas [8] ibi colligit iras.
[9] Vt primum fortuna redit, servilia solvit
Agmina: [10] conflato sævas ergastula ferro
Exeruere manus. [11] nulli gestanda dabantur
Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum,
Attuleratque in castra nefas. prô fata! quis ille
Quis fuit ille dies, Marius quo mœnia victor
Corripuit? quantoque gradu mors sæva cucurrit?
[12] Nobilitas cum plebe perit: lateque vagatur
Ensis: & à nullo revocatum est pectore ferrum.
[13] Stat cruor in templis: multaque rubentia cæde
Lubrica saxa madent. nulli sua profuit ætas:
[14] Non senis extremum piguit vergentibus annis
Præcipitasse diem: nec primo in limine vitæ

1 Me sæviturum in Romanos & inferias ex illis relaturum, civibus tuis ab iis cæsis.
2 Non illum servabant dii quod Mario faverent, sed quod Romæ irascerentur, hoc effero viro usuri pro suo flagello.
3 Marius à Minturnensibus dimissus, iter mare versus per devia corripuit, se in scapham conjecit, insurgente tempestate gubernaculo fracto delatus est ad insulam Meningen, ubi receptis quibusdam sociis, auditoque filium suum cum Cethego salvos in Africam evasisse ad Hiempsalem, & ipse ad agrum Carthaginensem trajecit, ibi interdictus à Sextilii prætoris lictore, ne in Africa pedem poneret: *Renuntia*, inquit Marius, *prætori, vidisse te C. Marium exulem in ruderibus Carthaginis sedentem: haud male fortunam ejus urbis, & suarum rerum mutationem in exemplum ei proponens.* *Plutarchus. Et Cimbrum in Mario, Mariumque in carcere victum. Quod Consul toties, exulque, ex exule Consul: Et jacuit Libycis compar jactura ruinis, &c. Manil. 4.* 4 Cui interdicebatur à Prætore, hostis declaratus, *vel*, Mario infestam, qui eam subegerat. 5 *Hypallage*, ipse nudus, *vel* desolata, incolis vacua, aut rara. 6 Carthagini solatio erat Marius huc miseriarum adactus: Mario, homulo, tantæ urbis excidium & ruina. 7 Efferas, immanes, quales solent esse barbarorum. 8 *Marius clade major, si quidem carcer, catena, fuga exilium horrificaverant dignitatem.* Florus lib. 3. cap. 2.
9 Cum C. Cinna Cos. ad popul. referret de revocandis quos Senatus, ita volente Sylla, hostes judicaverat, & de adscribendo novorum civium x tribus veteribus xxxv, à dissidentibus Coss. in media urbe disceptatum est. Cinna Vrbe pulsus à Cn. Octavio collega, solicitat urbes Italicas, vires undique contrahit servis etiam ad libertatem vocatis, reversum Marium sibi jungit, quadruplici agmine urbem intrant Cinna, Marius, Carbo, Sertorius, in adversarios desæviunt. 10 Manicis & catenis soluti servi modo ergastuli clausi, capessunt arma. 11 Nemo apud Marium in honore aliquo erat, nemo signifer, nisi qui scelere insignis esset, venisset nefarius in militiam.
12 Lege Appianum de hac re lat. de civili bell. Florum lib. 3. cap. 21. Plutarchum Mar. 13 Neque iis parcebatur qui ad templa & aras confugerant.
14 Etiam senibus alterum jam pedem in Charontis cymba habentibus, mortem accelerabant.

Infantis miseri nascentia rumpere fata.
Crimine quo parvi cædem potuere mereri?
Sed satis est jam [1] posse mori. trahit ipse furoris
Impetus: &, visum est [2] lenti, quæsisse nocentem.
[3] In numerum Pars magna perit: rapuitque cruentus
Victor ab ignota vultus cervice recisos,
Dum vacua pudet ire manu. [4] spes una salutis
Oscula polluta fixisse trementia dextra:
Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
[5] Degener ô populus, vix secula longa decorum
Sic meruisse viris, nedum breve dedecus ævi,
Et vitam, dum Sylla redit. Cui funera vulgi
Flere vacet? [6] vix te sparsum per viscera Bæbi
Innumeras inter carpentis membra [7] coronæ
[8] Discessisse manus: aut te [9] præsage malorum
[10] Antoni, cujus laceris pendentia canis
Ora ferens miles festæ rorantia mensæ
Imposuit. truncos laceravit [11] Fimbria [12] Crassos.
Sæva [13] Tribunitio maduerunt robora tabo.
[14] Te quoque neglectum violatæ Scævola dextra
Ante ipsum penetrale deæ, semperque calentes
Mactavere focos: parvum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque [15] pepercit.
[16] Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus:
[17] Ille fuit vitæ Mario modus; omnia passo,

1 Accepisse animam quam amittant.
2 Ignavi.
3 Promiscue tam innocentes quam nocentes, ignoti, pariter ac noti cadunt augendo duntaxat numero.
4 Dederat quippe hoc suis signum ut interficerent quoscunque ille non resalutasset, quibus salutantibus nihil responderet, aut quibus manum osculandam non porrexisset. *Signum pacis erat dextram tetigisse tyranni.*
5 O degeneres! qui licet undique mortem insultentur stricti gladii, velint tam turpi osculi obsequio debere ætatem vel longissimam: multo minus redimere brevem in vita eaque ignominiosâ moram, usque dum reversus Sylla & hos qui vitam Marii munere habent, perimat.
6 Vix mihi vacat flere te ô Bæbi, manibus militum & turbæ discerptum.
7 Turbæ multitudinis cingentis te. 8 Legitur & *Discerpsisse.*
9 Qui calamitatem illam multo ante Metello prædixerat. 10 M. Antonii clariss. oratoris, qui immissos ad trucidandum illum percussores eloquentia demulserat, caput abscissum Annius Trib. detulit ad Marium cœnantem, qui caput illud per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu contrectatum rostris deinde affigi jussit. Valer. Max. l. 9. c. 2. Cic. de Oratore.
11 Efferus Marii miles. 12 Patrem & filium in mutuo alterum alterius aspectu. Florus lib. 3. cap. 21. filium à patre in fuga interfectum ne in militum insequentium manus veniret, refert Appian. 13 Locus ille in carcere, unde malefici præcipitabantur, maduit sanguine Licinii Tribuni magistratus sacrosancti. *Alii exponunt* Rostra, unde Tribuni perorabant, maduisse sang. Florus hoc ad Marium filium refert. 14 Mucius, *inquit*, Scævola pontifex max. Vestales amplexus aras tantum non eodem igne sepelitur dextræ Marii. ut modo ỷ. 113. 15 Non exsiluxit, ut cui parum esset sanguinis. 16 Septimus C. Marii Consulatus, namque inter sextum & septimum intercedebant 13 anni. 17 Intra dies quam inierat consulatum tredecim, morbo laterali & insania obiit annos natus 70.

Qua pejor fortuna potest, atque omnibus uso,
Qua melior: [1] mensoque homini quid fata pararent.
Iam quot apud [2] Sacri cecidere cadavera portum?
Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
[3] Tunc cum pene caput mundi, rerumque potestas
Mutavit tralata locum, Romanaque Samnis
Vltra Caudinas speravit vulnera Furcas?
Sylla quoque immensis accessit cladibus ultor.
Ille quod exiguum restabat sanguinis Vrbi
Hausit; [4] dumque nimis jam putrida membra recidit,
Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,
Qua morbi duxere, manus. [5] periere nocentes;
Sed cum jam soli possent superesse [6] nocentes.
[7] Tunc data libertas odiis; resolutaque legum
Frenis ira ruit. non uni cuncta dabantur,
[8] Sed fecit sibi quisque nefas. semel omnia victor
Iusserat. infandum domini per viscera ferrum
Exegit famulus: nati maduere paterno
Sanguine: [9] certatum est, cui cervix cæsa parentis
Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.
[10] Busta repleta fuga, permistaque viva sepultis
Corpora: nec populum latebra cepere ferarum.
Hic laqueo fauces, elisaque guttura fregit:
Hic se præcipiti jaculatus pondere dura
[11] Dissiluit percussus humo: mortesque cruenta
Victori [12] rapuere suas: hic [13] robora busti
Extruit ipse sui, nec dum omni sanguine fuso

1 Experto omnes casus quos homini fata decrevissent. 2 Ad Sacriportum, haud procul à Præneste contra Marium (C. Marii filium, sive nepotem, incertum) Sylla fuerit: cum autem Præneste fugisset, obsidionem ejus Sylla delegavit Lucr. Ofellæ, Marius cum per cuniculum captaret evadere, inhibitus, mortem sibi conscivit in cuniculo cum fugæ comite stricto gladio occurrens, &c. Sylla Lamponium & Felesinum Samnitium duces, qui ad Cos. obsidione exuendum advenerant, ad decimum à Porta Collina stadium consecutus magna strage fudit. *Apud Sacriportum & Collinam 70 amplius millia Sylla concidit.* Florus. 3 Promiserat Marius Samnitibus, qui à suis partibus steterant, se tralaturum caput Imperii à Romanis ad Samnites, qui jam spem conceperant se majori clade pressuros & missuros sub graviori jugo Romanos, quam olim T. Veturium & Sp. Posthumium ad Furcas Caudinas, Saltum abruptum in Appulia, ubi Romani à Samnitibus sub jugum missi. Liv. 9. 4 Cum adversariis & seditiosis optimos cives tollit, velut acrior chirurgus, qui membra syncera & sana cum putridis & corruptis excîdit. 5 Hinc illud Metelli: *Statue tandem quos perditurus is.* hinc 40 Senatores, Equites 1600 una tabella proscripti, & vox illa Fursidii: *Vivere aliquos debere, quibus imperaret.* 6 Crudeles Syllani. 7 Imperatum Syllæ de Marianis occidendis non extendebat se tantum in gratiam Syllæ, sed licentiam hanc quisque convertebat in odii sui, aut sceleris libidinem. 8 Proposito percussoribus proscriptorum præmio talentis duobus; indicibus pari præmio; accusantibus judicio, occulentibus supplicio. 9 A filiis, quis ipsorum obtruncaret patrem. 10 Latebras quærebant in sepulchris & lustris ferarum. 11 Al. *Desiluit.* 12 Præripuere, præoccupavere, ne in manus & cruciatus hostium devenirent. 13 Ligna rogi sui.

Desilit

Desilit in flammas, & dum licet, occupat ignes.
[1] *Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem,*
Et medio congesta foro: [2] *cognoscitur illic*
Quicquid ubiq; latet scelerum. [3] *non Thracia tantum*
Vidit [4] *Bistonii stabulis pendere tyranni;*
Postibus Antaei Libye; nec Graecia maerens
Tot laceros artus [5] *Pisaa flevit in aula.*
Cum jam tabe fluunt, confusaque tempore multo
Amisere [6] *notas, miserorum dextra parentum*
Colligit, & pavido subducit cognita furto.
[7] *Meque ipsum memini casi deformia fratris*
Ora rogo cupidum, vetitisque imponere flammis,
Omnia Syllana lustrasse cadavera pacis:
Perque omnes truncos, cum qua cervice recisum
Conveniat, quaesisse caput. Quid [8] *sanguine, manes*
Placatos Catuli referam? cui victima tristes
Inferias Marius, forsan nolentibus umbris,
Pendit, inexpleto non fanda piacula busto:
Cum laceros artus, [9] *aequataque vulnera membris*
Vidimus, & toto quamvis in corpore caso
Nil animae letale datum, moremque nefandae
Dirum saevitiae, pereuntis [10] *parcere morti.*
Avulsae cecidere manus, exectaque lingua
Palpitat, & muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius [11] *spiramina naris aduncae*
Amputat: ille cavis evolvit sedibus [12] *orbes,*
Vltimaque effodit spectatis lumina membris.
[13] *Vix erit ulla fides, tam saevi criminis unum*

1 Abscissa miserorum capita, vultum ac spiritum retinentia in conspectum suum Sylla afferri voluit, ut illa oculis, quia ore nefas erat, manderet. Val. Maxim. lib. 9. cap. 2.
2 Ex acervo capitum in foro congestorum, caedes clandestinae patuere.
3 Non tot caedibus infames fuerunt, non tot capita postibus suis affixere, Diomedes Rex Thraciae qui equos humanis carnibus pavit; Antaeus Libyae gigas qui hospites ad palaestram provocatos victosque occidit; Oenomaus qui filiae suae procos curru consecutus interfecit (de his vide Mythologos, & quae nos ad Senecae Herc. Fur. ✠. 225. Herc. Oet. ✠. 24. & Thyesten. ✠. 138.) quot saeviit Sylla caedibus, quot capita Romae in foro congesta fuerunt. 4 Bistonis civitas Thraciae, à Bistone Martis & Calirhoës fil. 5 Pisae, civitas Elidos, regio Oenomai. 6 Quibus internosci possent & à suis agnosci. 7 Hoc à sene suo dictum fingit Poëta. 8 Q. Luctatius Catulus, qui collega fuerat Marii, & cum eo de Cimbris triumpharat, ubi se à Mario morti destinatum audivit, in cubiculo suo, recens calce illito, nec dum persiccato, carbonibus accensis sponte suffocatus est. In cujus ultionem Catulus frater à Sylla jam petiit sibi concedi Marium Imperatoris fratrem, quem apud Luct. Catuli sepulchrum, tanquam manes fratris placaturus, brachiis, cruribus, naso, auribus mutilatis, execta lingua, oculis demum effossis, servavit aliquandiu, ut per singulorum membrorum carnificinam moreretur. 9 Singulis membris singula infligebantur vulnera & cruciatus. 10 Membratim cruciare ut superstes esset vita ad doloris sensum. *Ita feri*, imperavit Caligula, *ut sentiat se mori.*
11 Natum. 12 Oculos κύκλους, Sophocles in Oedipo. *Radice ab ima funditus vulsos simul Evolvit orbes.* Senec. Oed. ✠. 965. vide & quae nos ibi.
13 Vix erit dignum fide, unum corpus capax fuisse tot poenarum.

Tot

Tot pœnas cœpisse caput. sic mole ruinæ
Fracta sub ingenti miscentur pondere membra:
[1] *Nec magis informes veniunt ad litora trunci,*
Qui medio periere freto. quid perdere [2] *fructum*
Iuvit, &c, ut vilem, Marti confundere vultum?
Vt scelus hoc Sylla cadesque ostensa placeret,
Agnoscendus erat. 3 *Vidit Fortuna colonos*
[4] *Prænestina suos cunctos simul ense recisos,*
[5] *Vnius populum pereuntem tempore mortis.*
[6] *Tunc flos Hesperiæ, Latii jam sola juventus,*
Concidit, & misera maculavit 7 *ovilia Romæ.*
Tot simul infesto juvenes occumbere leto,
[8] *Sæpe fames, pelagique furor, subitaque ruinæ,*
Aut cæli, terræque lues, aut bellica clades,
Numquam pœna fuit. 9 *densi vix agmina vulgi*
Inter & exangues immissa morte catervas
Victores movere manus. 9 *vix cæde peracta*
Procumbunt, dubiaque labant cervice: sed illos
Magna premit strages: peraguntque cadavera partem
Cædis: viva graves elidunt corpora trunci.
10 *Intrepidus tanti sedit securus ab alto*
Spectator sceleris: [11] *miseri tot millia vulgi*
Non piguit jussisse mori. [12] *congesta recepit*
Omnia Tyrrhenus Syllana cadavera gurges.
In fluvium primi cecidere, in corpora summi.

1 Non minus lacerum & deforme fuit Marii corpus, quam eorum qui collapsorum ædificiorum ruina attriti sunt; aut qui mersi scopulis allisi & piscium esca facti litus appellunt.
2 Oculorum pabulum, & usuram voluptatis quam percepturus erat Sylla agnoscendo Marium.
3 Signanter & emphatice exprobratur Fortunæ, Prænestino templo & cultu celebri, suorum neglectus.
4 Lucretius Præneste recepto Senatores omnes, qui Mario favissent partim interfecerat, partim in vincula conjecerat. Adveniens Sylla V. M. Prænestinorum spe salutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipii evocata, cum abjectis armis humi corpora prostravissent, interficienda, & per agros dispergenda curavit. 5 Vno quasi ictu, intra spatium quo unus interfici posset. 6 Quatuor legiones contrariæ partis, & in his Samnites quam plurimos, namque hi ex Italis soli Mario & Cinnæ adhæserant, in publica Villa (quæ in campo Martio erat) obtruncari jusserat. 7 Ovilia erant in campo Martio loca septa & cancellis conclusa, in quæ per pontes, qui erant angustæ viæ, ibant Centuriæ suffragia dicturæ. 8 Fame, tempestate, ruinis, terræ motu, peste, bello tot periisse accepimus aliquando: in supplicium, unius jussu tot cecidisse non auditum. 9 Cædentibus vix erat spatium ferri stringendi, cæsis vix spatium cadendi, in turba stipata. 10 Ipse editiori loco sedebat ociosus spectator. Quin & VI. M. in Circum congregatis, Senatum in ædem Bellonæ vocavit; apud quem dum verba faceret, auditi lamentabiles morientium quiritatus perterruerunt Senatores: Ille constanti & nihil mutato vultu dicere pergebat, eos animum orationi suæ adhibere jubebat, neque curare quid foris fieret: Quosdam enim malos homines suo jussu castigari. Plutar. Sylla. 11 Centum civium M. in his Senatores xc. Consulares xv. Equestris ordinis M M D C. 12 Cadavera in Tiberim projici jussa, qui injectorum haud capax priora undis admisit, posterius vero injecta prioribus supernatarunt non flumine demersa.

Præcipites [1] hæsere rates, & strage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor,
[2] Ad molem stetit unda sequens: [3] nam [4] sanguinis alti
Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,
Præcipitique ruens Tyberina ad flumina rivo
Hærentes adjuvit aquas: nec jam alveus amnem,
Nec retinent ripæ, redeuntque cadavera campo.
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
Sanguine cæruleum torrenti dividit æquor.
[5] Hisne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,
His meruit [6] tumulum medio sibi tollere Campo?
[7] Hæc rursus patienda manent: hoc ordine belli
Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.
[8] Quanquam agitant graviora metus, multoque coitur
Humani generis majore in prælia damno.
Exulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit: nec plus victoria Syllæ
Præstitit, invisas penitus quam tollere partes.
Hos alio Fortuna vocas: olimque potentes
Concurrunt. neuter civilia bella moveret,
Contentus, quo Sylla fuit. [9] Sic mœsta senectus
Præteritique memor flebat, metuensque futuri.
At non magnanimi percussit pectora [10] Bruti
Terror. [11] & in tanta pavidi formidine motus
Pars populi lugentis erat: sed [12] nocte sopora,
Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes,
Atria [13] cognati pulsat [14] non ampla Catonis,
Invenit insomni volventem publica cura
Fata virum, casusque Vrbis, cunctisque timentem,

1 *Cruentis Fluctibus, ac tardâ per densa cadavera prora.* Iuv. 10.
2 Ad cadaverum aggerem substitit unda posterior.
3 Melius, *dum.*
4 Copia sanguinis impellit undas Tyberis, qui cruore auctus inundavit, reddiditque cadavera in agros ejecta.
5 *En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit?* inquit Valer. Max. l. 9. c. 2. quem locum lege sis. *Sylla,* (inquit Solinus c. 7.) *dictus potius est, quam fuit felix.* Indignatus poëta exprobrat illi cognomenta Antiphrastica, qui se Conservatorem patriæ, Felicem, & Venustum dici voluit, liberos, Faustum Faustamque appellavit.
6 Dictatura abdicata Puteolos secessit, ubi morbo pediculari interiit. Magno honore in funus elatus, in campo Martio crematus est & sepultus.
7 Talia (inquit senex) nobis jam imminent, vel etiam graviora mala.
8 Marius quidem exul, cum suis, reditum sibi in patriam proponebat, Sylla adversariorum vindictam; at nostri his præmiis non contenti, acerrime de orbis imperio in certamen descendentes, quanto majora molientur?
9 In hunc modum, inquit Poëta, senex aliquis memoravit præterita, metuit futura.
10 Fuit hic M. Brutus Iunii Bruti f. propter ingenium, studia & mores à Cicerone multum laudatus, postea percussor Cæsaris.
11 Pro *nec,* ut supra ℣. 35.
12 Noctu ursa majore circum volvente sua plaustra, ἄμαξαν, vel polum. Fuit autem Helice seu Calisto filia Lycaonis regis Arcadiæ, in qua Parrhasium oppidum.
13 Avunculi, erat enim Brutus Catonis ex Servilia sorore nepos.
14 Vtpote hominis continentis & frugalis, plane Stoici, infra ℣. 384. hic postea Vticæ sibi mortem conscivit.

[1] *Securumque sui; farique his vocibus orsus:*
[2] *Omnibus expulsa terris, olimque fugata*
Virtutis jam sola fides, [3] *quam turbine nullo*
Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
Dirige me, dubium certo tu [4] *robore firma:*
Namque alii Magnum, vel Caesaris arma sequantur:
[5] *Dux Bruto Cato solus erit.* [6] *pacemne tueris,*
Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?
[7] *An placuit, ducibus scelerum, populique furentis*
Cladibus immistum civile [8] *absolvere bellum?*
Quemque suae [9] *rapiunt scelerata in praelia* [9] *causae:*
Hos polluta domus, legesque in pace timendae;
Hos ferro fugienda fames, mundique ruina
Permiscenda fides. nullum [10] *furor egit in arma,*
Castra petunt magna victi mercede: tibi uni
[11] *Per se bella placent? quid tot durasse per annos*
Profuit immunem corrupti moribus aevi?
Hoc solum longa pretium virtutis habebis?
[12] *Accipient alios, facient te bella nocentem.*
[13] *Ne tantum ô Superi liceat feralibus armis,*
Has etiam movisse manus: nec pila lacertis
Missa tuis caeca telorum in nube ferantur:
Nec tanta incassum virtus eat. ingeret omnis
Se belli fortuna tibi. quis nolet ab isto
Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,
Et scelus esse tuum? [14] *melius tranquilla sine armis*
Otia solus ages: sicut coelestia semper
Inconcussa suo volvuntur sidera lapsu.
[15] *Fulminibus propior terra succenditur aër,*

1 De se minime solicitus, ut consummatum Stoicum decuit.
2 O solum perfectae virtutis, quam alii jamdudum expulerunt, domicilium, quo unico relicto exemplo ducti credant homines esse virtutem.
3 Hor. ode 3. lib. 3. *Iustum & tenacem propositi, &c.*
4 Rationis stabilitate.
5 Tu mihi solus eris dux.
6 Vt à bello & partibus omnino abstineas, in proposito constans, cum caeteri omnes labent.
7 An potius visum est te civili huic bello immiscere?
8 Probare non improbare.
9 Hunc Reip. libertatis defendendae praetextus; illum P. R. beneficii assertio, suaeque dignitatis atque salutis tutela; alium propter flagitia domestica, inopiam & aes alienum, timor judiciorum & legum, quas bello eludant, in arma rapit, omnes privatam fidei suae ruinam permiscere publicae cupientes.
10 Mens caeca & belli libidine acta.
11 Propter pacem belli finem.
12 Atqui ex diutina tua à bello immunitate apparebit te non probasse causas quibus alii ad bellum suscipiendum excitantur, ipsi nocentes ante bellum, tu non nisi cum bello.
13 Atque utinam ne nunc quidem pravis & caeca cupidine actis ad bellum civibus misceeris, vir tam sanctus & integer, ut ratio belli à te solo pendere videatur.
14 Optime igitur & te dignum feceris, si omnino à bello abstinueris, intra ocium tuum securus, supra mortalia ista subvectus, non secus ac coelestia illa corpora immotus, imperturbatus. *Talis est sapientis animus, qualis mundi status supra Lunam. Semper illic serenum est, &c.* Senec. epist. 59.
15 Infima aëris regio pontus & terra vexantur ventis, tempestatibus, fulmine: montes vero qui nubes cacumine transcendunt, in tuto positi inferiora despiciunt.

Imaque telluris ventos, tractusque coruscos
Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus
Lege deûm. minimas rerum discordia turbat:
Pacem summa tenent. [1] *quam late Cæsaris aures*
Accipient tantum venisse in prælia civem!
Nam prælata suis nunquam diversa dolebit
Castra ducis Magni. nimium placet ipse, Catoni
Si bellum civile placet. pars magna Senatus,
Et duce privato gesturus prælia Consul
Sollicitant, proceresque alii: quibus adde Catonem
Sub juga Pompeji; toto jam liber in orbe
Solus Cæsar erit. [2] *quod si pro legibus arma*
Ferre juvat patriis, libertatemque tueri:
Nunc neque Pompeji Brutum, neque Cæsaris hostem,
Post bellum victoris habe. Sic fatur. at illi
Arcano sacras reddit Cato pectore voces.
Summum Brute nefas civilia bella fatemur:
Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.
Crimen erit Superis & [3] *me fecisse nocentem.*
[4] *Sidera quis, mundumque velit spectare cadentem*
Expers ipse metus? quis, cum ruat arduus æther,
Terra labet, mixto coeuntis pondere mundi,
Complosas tenuisse manus? [5] *gentesne furorem*
Hesperium ignotæ, Romanaque signa sequentur,
Deductique fretis alio sub sidere reges?
Otia solus agam? procul hunc arcete furorem
O Superi, motura [6] *Dacas ut clade Getasque*
Securo me Roma cadat. [7] *ceu morte parentem*
Natorum orbatum, longum producere funus
Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris
Inseruisse manus, constructoque aggere busti

1 Quam gratum credis fore Cæsari, quantum sibi ipse placebit, si modo te è tranquillæ pacis proposito ad bellum civile protraxerit, etiam si ad partes sibi adversas? & se solum (si diis placet) pronunciabit liberum, si post Consules (quorum fuerat sortiri Italiam, ductare exercitus, bellum gerere) & Senatum, auspiciis Pompeji privati hominis summo imperio subjectos; Cato quoque pedibus iverit in servitutem Pompeji. vide amplum de Catone testimonium Sen. epist. 95. & epist. 14.

2 Quod ad me attinet; neque Cæsaris nunc, neque Pompeji hostis sum. uter vero ipsorum victor tandem molitus fuerit aliquid contra leges & libertatem Reip. adversus hunc me acerrimum profiteor hostem. Nomine utique & re habes me assertorem patriæ.

3 Imposuisse mihi hanc necessitatem, ut arma induerem. 4 Quis in tantum Stoicus est, aut cui ita in chalybem aut callum obduruere præcordia, ut terram cœlo misceri & omnia ruere videat, ipse interim supinus & compressis sedens manibus? 5 Gentesne exteræ & remotæ venient ad partes & auxilium Imperii nostri: ego vero ignavus sedebo? procul absit à me hæc vecordia. 6 Sarmatiæ pop. supra ỳ. 54. Sunt tamen qui nolint huic ut & Virgil. 8 Æn. & Silio 13, licentiam priorem corripiendi permittere. substituant itaque *Das* pop. ad mare Caspium. 7 Annon hoc dabo dolori & amori erga patriam, quod erga liberos? Nato suprema solvo libens; Quidni patriæ? Non te deseram ô patria, non tibi deero dulce nomen, Libertas.

Ipsum atras tenuisse faces : non ante revellar,
Exanimem quam te complectar Roma, tuumque
Nomen Libertas, & inanem prosequar umbram.
[1] *Sic eat : immites Romana piacula divi*
Plena ferant : nullo fraudemus sanguine bellum.
O utinam, cœlique deis, Erebique liberet
Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas!
Devotum hostiles Decium pressere catervæ?
Me [2] *geminæ figant acies, me barbara telis*
[3] *Rheni turba petat : cunctis ego pervius hastis*
Excipiam medius totius vulnera belli.
[4] *Hic redimat sanguis populos : hac cæde luatur,*
Quicquid [5] *Romani meruerunt pendere mores.*
Ad juga cur faciles populi, cur sæva volentes
Regna pati pereunt? [6] *me solum invadite ferro,*
Me frustra leges & [7] *inania jura tuentem :*
Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum
Gentibus Hesperiis : [8] *post me regnare volenti*
Non opus est bello. [9] *quin publica signa, ducemque*
Pompejum sequimur? [10] *nec, si fortuna favebit,*
Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
Non bene compertum est : ideo me milite vincat,
Ne sibi se vicisse putet. Sic fatur : & acres
Irarum movit stimulos : [11] *juvenisque calorem*
Excitat in nimios belli civilis amores.
Interea, [12] *Phœbo gelidas pellente tenebras,*
Pulsatæ sonuere fores : quas sancta [13] *relicto*
Hortensî mœrens irrupit Marcia busto.
Quondam virgo toris [14] *melioris juncta* [14] *mariti :*
Mox ubi connubii [15] *pretium, mercesque soluta est*
Tertia jam soboles, alios fœcunda penates
Impletura datur; [16] *geminas è sanguine matris*
Permistura domos. sed postquam condidit urna
[17] *Supremos cineres, miserando concita vultu,*

1 Sit ita, ut dii velint sibi litari universo Rom. sanguine : Cur meum morer? O utinam ad patriam expiandam libertatemque Imperii tuendam, diis superis, inferisque sufficeret caput hoc meum omnibus diris devotum, ut Publii Decii quondam pro salute exercituum in prœlio contra Samnites. Historiam, ritum, & devotionis formam lege apud Liv. l. 8. de patre, & de filio l. 20.
2 Hinc Pompejana, illinc Cæsariana.
3 Rheni accolæ, Germani, Galli, qui Cæsaris signa sequuntur.
4 Meus.
5 Mali, flagitiosi.
6 Me obstantem tyrannidi.
7 Oppressa.
8 Neque enim me extincto invenietur, qui libertatem armis tueatur.
9 Hortatur Brutum ad arma capessenda & Pompeji partes, reddita ratione.
10 Cæsarem affectare monarchiam jam dudum compertum est : de Pompejo, non liquet; hujus itaque auspicia sequar, qui non sibi sed patriæ militat.
11 Bruti. 12 Oriente sole. 13 Cato Marciam uxorem, ex qua tres susceperat filios, jamque gravidam amico Hortensio postulanti cessit, quo defuncto eandem recepit. Quod illi exprobravit Cæsar, inescandi (Inquiens) Hortensii causa dimisit pauperem, quam postea reciperet ditatam. 14 Catonis.
15 Vt pater esset trium liberorum. 16 Catonis & Hortensii. 17 Cineres superioris mariti, Hortensii.

Effu-

Effusas laniata comas, concussaque pectus
Verberibus crebris, [1] cineresque ingesta sepulcri,
[2] Non aliter placitura viro, sic mœsta profatur:
Dum [3] sanguis inerat, [4] dum vis materna, peregi
[5] Iussa Cato, & geminos excepi feta maritos.
Visceribus lassis, [6] partuque exhausta, revertor
Iam nulli tradenda viro: [7] da fœdera prisci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubii: [8] liceat tumulo scripsisse, Catonis
Marcia, [9] nec dubium longo quæratur in ævo,
Mutarim primas expulsa, an tradita, tedas.
[10] Non me lætorum sociam, rebusque secundis
Accipis: in curas venio, partemque laborum.
Da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquar,
Et sit civili propior [11] Cornelia bello?
Hæ flexere virum voces, & tempora quanquam
Sunt [12] aliena toris, jam fato in bella vocante:
[13] Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa
Iura placent, sacrisque [14] deos admittere testes.
[15] Festa coronato non pendent limine serta;
[16] Infulaque [17] in geminos discurrit candida postes,
*[18] Legitimæq; * faces, [19] gradibusq; * acclivis eburnis*
*Stat torus, * & picto vestes discriminat auro:*
*[20] Turritaque * premens frontem matrona corona,*

1 Aspersa cineribus mariti.
2 Inculta, neglecta & mœrens placitura inculto & rigido Catoni.
3 Extenditur ultima in *Sanguis*.
4 Dum mater esse poteram.
5 Tua, qui me tradidisti Hortensio.
6 Effeta.
7 Recipe me in torum pudicum ἀναφρόδιτον. infra, ỿ. 378.
8 Vt sepulchro meo inscribatur: *Marcia Catonis*.
9 Ne in dubio sit apud posteros, repudiatane fuerim an tradita.
10 Neque venio particeps futura rerum lætarum, sed comes & solatium tibi in adversis. 11 L. Scipionis filia, quam post mortem Iuliæ duxit Pomp. jamque sub initium belli Mytilenen ablegavit, victus autem fugiensque in Ægyptum, eam receptam fugæ comitem habuit. l. 5. ỿ. 722. 12 Non contrahendis matrimoniis apta, imminuente jam civili bello. 13 Conjugii fides, citra pompam celebrem & ceremonias nuptiarum. 14 Iovem & Iunonem τελείυς, Venerem Suadam, Dianam. vide Plut. Rom. Quæst. 2, & quæ nos ad Medeam Sen. ỿ. 1. 15 In celebritate nuptiarum postes & januam floribus & festa fronde ornabant. Iuv. l. 6. ỿ. 80. 16 Novæ nuptæ ad limen mariti ubi venissent, post[illegible], priusquam ingrederentur, laneis vittis & fasciis redimibant, oleoque ungebant. 17 Pro *nec*, ut sup. ỿ. 35. 18 ἐγὼ δ' ὅτι σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον ἐν γάμοις, &c. Eurip. in Phœnissis. Quinque autem faces adhibebantur in nuptiis. vide quæ nos ad Sen. Theb. ỿ. 507. rationes lege apud Plut. R. Quæst. 2. & Aug. de Civ. Dei, l. 6. cap. 9. & l. 7. c. 24. 19 Neq; lectus in honorem Genii sternitur in aula, in quem gradibus inscenditur eburneis, stragulo acupicto auroque intertexto tectus. 20 Neque more nuptarum gerens coronam turriculis distinctam atque insurgentem, vitat (sic enim legit Brodæus) tangere limen. Neque enim è religione erat novam nuptam pedibus limen tangere, sed in transgressu supportabatur à Pronubis, aut transsiliebat. Rationes vide apud Plut. R. Quæst. 29. Si retineamus *vetuit*, Quid si sic intelligamus? Neq; Berecynthia mater, Cybele turrita, quæ eadē est cum Vest. id est terra, vetuit hāc nuptam contingere limen pedibus. Varro enim ref. Serv. ad 8 Eclog. Vir. opinatus est, ideo sponsas limen non tetigisse, ne à sacrilegio inchoarent, si depositura virginitatem calcarent rem Vestæ, id est numini castissimo, consecratam. Ianus Rutg. legit *metuit*, sensu quo Hor. od. 2. l. 2. *penna metuente solvi*, &c. Va. lect. l. 1. c. 12.

Tralata vetuit contingere limina planta.
[1] *Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem*
Lutea demissos velarunt flammea vultus :
[2] *Balteus haud fluxos gemmis astrinxit amictus ,*
*Colla monile decens ; humerisque * hærentia primis*
[3] *Suppara nudatos cingunt angusta lacertos,*
[4] *Sic, ut erat, mœsti servans lugubria cultus,*
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
Obsita funerea celatur purpura lana.
[5] *Non soliti lusere sales : nec more Sabino*
Excepit tristis convicia festa maritus.
[6] *Pignora nulla domus, nulli coïere propinqui,*
Iunguntur [7] *taciti,* [8] *contentique auspice Bruto,*
[9] *Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore*
*Cæsariem, duroque * admisit gaudia vultu :*
(Vt primum tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam:
[10] *Vni quippe vacat studiisque odiisque carenti,*
Humanum lugere genus) nec fœdera prisci
Sunt tentata tori : justo quoque [11] *robur amori*
Restitit. hi mores, hæc duri immota Catonis
[12] *Secta fuit, servare modum,* [13] *finemque tenere ,*
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam ;
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.
[14] *Huic epulæ, vicisse famem :* [15] *magnique penates,*
Submovisse hyemem tecto : pretiosaque vestis ,
Hirtam membra super Romani [16] *more Quiritis*
Induxisse togam : Venerisque huic maximus usus,
[17] *Progenies ; Vrbi pater est, Vrbique maritus :*
Iustitiæ cultor, rigidi servator honesti :
In commune bonus : nullosque Catonis in actus
Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.

1 Non operiebatur flammeo , velo luteo, seu rubro, quo novarum nuptarum capita tegebantur pudoris gratia, vel in subjectionis symbolum.
2 Non zona gemmis distincta cinxit vestes ; non monile ornabat collum.
3 Supparum , subuculæ seu tunicæ genus pectora complexum: Ald. Manut. lib. 3. Quæst. 2. per Epistol.
4 A recenti funere mariti squallida & pullata.
5 Non occinebantur, pro more nuptiarum à Sabinis seu Fescenninis tracto , dicteria. de his vide quæ nos ad Medeam Senecæ ỽ. 113.
6 Non liberi.
7 Sine pompa & strepitu ceremoniarum.
8 Adhibito tantum Bruto quasi auspice & paranympho. Valer. Maxim. lib. 24. c. 1.
9 Cato non barbam posuit , non capillitium , non vultu præ se tulit lætitiam, non cum uxore rem habuit, ab illo tempore quo civile bellum parari viderat.
10 Partium studiis minime occupatus Philosophiæ studiis vacat , quæ docent se noscere , suasque deplorare miserias.
11 Constans immotusque animus.
12 Stoica.
13 Prospicere finem & ad eum omnia referre.
14 Vide ea nen quid de illius potationibus ad auroram protractis scribat Plutarchus in vita ejus , quod & illi objectum à Cæsare.
15 Supra ỽ. 238.
16 More veterum Romanorum , qui dicebantur Quirites , vel à Curibus , vel à Romulo Quirino dicto , quod hastam , quæ Sabinis Quiris est , gestare solebat.
17 Sobolis procreatio.

1 Interea.

[1] *Interea trepido discedens agmine Magnus,*
[2] *Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.*
Hæc placuit [3] *belli sedes, hinc summa moventis*
Hostu in occursum sparsas extendere partes,
[4] *Vmbrosis mediam qua collibus Appenninus*
Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
Altius intumuit propiusque accessit Olympo.
[5] *Mons inter geminas medius se porrigit undas*
Inferni Superique maris: [6] *collesque coërcent*
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
[7] *Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,*
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
[8] *In lævum cecidere lacus, veloxque* [9] *Metaurus,*
[10] *Crustumiumq; rapax, & junctus* [11] *Isapis* [12] *Isauro,*
[13] *Sennaque & Adriacas qui* [14] *verberat* [15] *Aufidus undas:*
[16] *Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,*
Eridanus, fractasque evolvit in æquora sylvas,
[17] *Hesperiamq; exhaurit aquis.* [18] *Hunc fabula primū*
Populea fluvium ripas umbrasse corona:
Cumque [19] *diem pronum* [20] *transverso limite ducens,*
Succendit Phaëthon flagrantibus æthera loris,
[21] *Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,*

1 Pompejus perterritus rumore advenientis propere Cæsaris; Capuam ex urbe temere profugit. hic se confirmavit, hanc belli sedem primum intendit.
2 Capuam, à Capy Trojano, ut quidam volunt, conditam.
3 Hic delectu habito copias colligere, exercitum conscribere, Cæsari summa molienti occurrere.
4 In regione plana, qua Apennini latus modice assurgit.
5 Est autem Apenninus, mons, qui Italiam in longitudinem tanquam spina dorsi secat, à sinistra parte mare Adriaticum seu Superum spectans, dextra mare Tyrrhenum seu inferum respiciens.
6 Cujus colles & latera signat coërcetque à dextra in imo sinu Tyrrheni maris urbs Pisæ, à sinistra, Ancona Piceni urbs in Adriatico mari, ventis & fluctibus è Dalmatia advenientibus exposita. est enim ἀγκὼν ulna cubiti, seu sura potius Italiæ in tibiæ formam porrectæ. 7 Ex hoc Appennino oriuntur multi celebres amnes qui delabuntur in utrumque mare Superum & Inferum. Divortia aquarum sunt (inquit Turnebus Advers. l.14.cap.11.) juga unde in diversa aquæ & cœlestes & perennes divertunt. *Et ipsis jugis ad divortia aquarum castra posuit.* Livius. 8 In Superum mare seu Adriaticum *golfo de Venetia.* 9 Vmbriæ fl. Asdrubalis clade notus. 10 Fluv. in Flaminia. 11 Flaminiæ fl. Strab. l. 3. sed Plin. l. 3. c. 15. & Boccatio *Sapis.* 12 Piceni fl. Blondo & Leandro *Flogia.* 13 *Et Clanis & Rubicon & Senonum de nomine Senna.* Sil.8. 14 Cum impetu influit, *violens obstrepit Aufidus.* Hor. lib. 3. ode 30. 15 Apuliæ fl. Cannensi clade memorabilis. *L. Ofanto.* 16 Padus *Po* totius Europæ amnium longe maximus, circa ostia, excepto Danubio. *Proluit insano contorquens vortice sylvas Fluviorum rex Eridanus.* Virg. Georg. 1. non autem oritur ex Appennino uti nec alii quidam fluvii, quorum fontes poëta Apennino tribuit. 17 Amnes navigabiles & lacus immensi in Padum se exonerant, ita ut flumina 30 in Adriaticum effundat. 18 Fabula seu fama est, Phaëthontis sorores versas fuisse in pop. ad ripas hujus fluvii, &c. Ovid. 2 Met. 19 Solem præcipitem. 20 A via errantem. 21 Cæteris fl. exhaustis & desiccatis, Eridanum parem fuisse extinguendo Phaëthonti.

 Hunc

Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.
[1] *Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis*
Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas.
Non minor hic [2] *Istro, nisi quod, dum permeat orbem*
Ister, casuros in qualibet æquora fontes
Accipit, & Scythicas exit non solus in undas.
[3] *Dexteriora petens montis declivia Tybrim*
Vnda facit, [3] *Rutubamque cavum. delabitur inde*
[4] *Vulturnusque celer,* [5] *nocturnæque editor auræ*
[5] *Sarnus, &* [6] *umbrosæ* [7] *Liris per regna Maricæ*
[8] *Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni*
Culta [9] *Siler, nullasque vado qui* [10] *Macra moratus*
[11] *Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.*
[12] *Longior educto qua surgit in aëra dorso,*
Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes.
Tunc Vmbris Marsisque ferax, domitusque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii populos, non deserit ante
Hesperiam, quam cum Scylleis clauditur antris,
Extenditque suas in templa Lacinia rupes.
[13] *Longior Italia, donec confinia pontus*
Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor.
At postquam [14] *gemino tellus elisa profundo est,*
[15] *Extremi colles Siculo cessere Peloro,*

1 Si nactus fuisset terram planam & jacentem instar Ægypti, per quam Nilus leniter decurrens stagnat, seque extendit.
2. Max. Europæ flu. cujus superior pars Danubius, inferior Ister vocatur, *Done, Donaw*, qui in agro Frustembelgensi (non Abnoba monte, ut olim creditum) ortus, 60 amnes receptos in Pontum defert per sex ostia. Mela lib. 2. cap. 1.
3 A dextra parte Apennini in mare Tyrrhenum defluunt Tiberis per Etruriam, Romam alluens. *Tivere*; & Rutuba, quem Vibius agnoscit in Tiberim influentem. Est & alius hujus nominis Liguriæ fl.
4 Fl. Campaniæ. 5 Fl. qui per Lucanos, Picentinos, & Campanos labitur, in paludes diffusus, opacas & tetras exhalat nebulas; *Scafate.*
6 Sylvosæ. 7 Liris fl. Campaniæ Minturnas præterfluens. Minturnensium autem numen Marica mater Latini regis, quæ prius Circe fuerat. Lactant. 1 fals. relig. cap. 21. hodie *Garigliano.* 8 In quem se exonerant flumina Vestinorum. 9 Sive Silarus Campaniæ fl. qui alluit agros Salerni opp. Picentinorum. 10 Macra Liguriam ab Etruria disterminans, in mare prolapsus juxta Lunam portum Etruriæ, innavigabilis, quia vadosus. 11 Naves, rates. 12 Apenninus Galliam prospiciens in longitudinem per omnem Italiam exporrectus, quem Vmbri, Marsi, Samnites, Aborigenes antiquissimus Latii populus colunt; in duo deinde se dividens brachia, altero extenditur in Rhegium promontorium Brutiorum, in Siculo mari, *Rhezo*: altero in Lacinium promontorium juxta Crotonem, *Cabo delle colonne*, à Iunonis Laciniæ columnis & templo. 13 Atque se quondam Apenninus extendebat ulterius quam nunc est Italia, continuatus scilicet junctusque Siciliæ, sed *venit medius vi pontus & undis Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes Litore diductas angusto interluit æstu.* Virgil. Æn. 3. 14 Hinc Ionio, inde Tyrrheno mari. 15 Extrema pars Apennini abscissa est Peloro promontorio Siciliæ quod Italiam prospicit; in cujus appellationem & ipse cessit.

[1] *Cæsar in arma furens, nullas nisi sanguine fuso*
Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
Hesperiæ fines, vacuosque irrumpat in agros,
Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
Bella gerat; non tam portas intrare patentes
Quam fregisse juvat: nec tam [2] *patiente colono*
Arva premi, quam si ferro populetur, & igni.
[3] *Concessa pudet ire via, civemque videri.*
Tunc urbes Latii dubiæ, varioque favore
[4] *Ancipites, quanquam primo terrore ruentis*
Cessuræ belli, denso tamen aggere firmant
Mœnia, & [5] *abrupto circundant undique vallo:*
[6] *Saxorumque orbes, & quæ super eminus hostem*
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
[7] *Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci*
Cum terrore fides: ut cum mare possidet Auster
Flatibus horrisonis, hunc æquora tota sequuntur:
Si rursus [8] *tellus pulsu laxata tridentis*
Æolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,
Quamvis icta novo, ventum tenuere priorem
Æquora, nubiferoque [9] *polus cum cesserit Euro,*
Vendicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Hetrusca fuga trepidi nudata [10] *Libonis,*
[11] *Iusque sui pulso jam perdidit Vmbria Thermo,*
[12] *Nec gerit auspiciis civilia bella paternis*
Cæsaris audito conversus nomine Sylla.
[13] *Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon* [14] *alæ,*

1 *Variæ hic implicitæ sunt conjunctiones*, uti monnimus supra ỳ. 35. *Sed ita disponendas arbitror*: Cæsar armis potius rem peragi quam pacare exoptans (ut lib. 1. ỳ. 146.) *Acer & indomitus quo spes, quoque ira vocasset ferre manum, & nunquam temerando parcere ferro, &c. gaudensque viam fecisse ruina*, gaudet nullas habere vias nisi sanguine fuso, non gaudet quod terat Italiæ fines hoste vacantes, præsidiis vacuos irrumpat agros, nec agros vastandi occasionem offendat quacumque tuit, quod bella manu conserta hostemque non conveniat, juvat non tam portas, &c. infra l. 3. ỳ. 364. 2 Non impediente, transitum permittente. 3 Hostiliter grassari maluit. 4 Cæsaremne reciperent, an Senatus Pompejique autoritatem tuerentur. 5 Præcipiti, tumultuario. 6 Saxorum acervos, vel saxa rotunda tormentis emittenda. 7 Et post varios conflictus mentis, hinc studiorum & fidei erga Pompejum, inde metus Cæsaris: vicere tandem studia & fidem metus fortunaque Cæsaris. in Comparatione itaque Austrum cape Pompejum, Eurum Cæsarem, mare populum. 8 Strongyle, antrum Æoli, quo *Luctantes ventos tempestatesque sonoras Imperio premit Æolus, &c.* Virg. 1 Æn. eo enim respicit poëta. 9 Aër. 10 Præfecti tum forte Etruriæ, ad Scribonium Libonem missum Caninium Revilum legatum colloquii causa de pace concilianda, meminit autor Commentariorum de civili bello l. [illegible] fuisse item Achajæ ac Liburnicæ classis præfectum, l. 3. 11 Adventu Curionis cognito, è Tignio cohortes eduxisse & profugisse Thermum reperio l. 1. de civili bello. sed ubi Tignium sit, non ita facile. Firmium forte aut aliud opp. Vmbriæ. Tignia est Picenorum fl. 12 Faustus Sylla degenerans à patris fortitudine & fortuna, fugam cepit. 13 Atius Varus, decurionibus Auximi Picenorum opp. ad Cæs. inclinantibus præsidium ex oppido educit, & profugit, &c. l. 1 com. civ. bell. 14 Equitum proprie vexillationes.

Per diversa ruens [1] neglecto mœnia tergo,
Qua silva, qua saxa, fugit. [2] depellitur arce
Lentulus Esculea. victor cedentibus instat,
Devertitque acies: solusque ex agmine tanto
Dux fugit, & nullas ducentia signa cohortes.
Tu quoque nudatam commissæ deseris arcem
Scipio [3] Luceriæ: quamquam fortissima pubes
His seleat castris, [4] jampridem Cæsaris armis
Parthorum subducta metu [illegible] Gallica damna
Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
Donavit socero Romani sanguinis usum.
[5] At te Corfini validis circumdata muris
Tecta tenent [6] pugnax Domiti: [7] tua classica servat
Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
[8] Vt procul immensam campo consurgere [9] nubem,
[10] Ardentesque acies percussis sole corusco
Conspexit telis, Socii decurrite, dixit,
Fluminis ad ripas, undæque immergite pontem.
Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
Atque omnes trahe gurges aquæ, ut spumeus [11] alnos
[12] Discussa compage feras. [13] hoc limite bellum
Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa.
Præcipitem cohibete ducem: [14] victoria nobis
Hic primum stans Cæsar erit. nec plura locutus,

1 Hosti in fuga exposito.
2 Asculum Picenum Lentulus Spinther cum decem cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito, profugit ex oppido, cohortes secum abducere conatus à magna parte militum deseritur. lib. 1 de civili bello.
3 Nuceriæ legit Micylius, quæ in Vmbria, ubi jam erat Cæsar & in Piceno. Verum hac in parte sæpius excusandus est poëta, ut qui neque temporum neque rerum servet ordinem, ut post discessum Pompeji, qui iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria profectus est Canusium, atque inde Brundusium, Scipio Luceriæ in præsidio relictus profugerit. fuit autem hic L. Scipio socer Pompeji. 4 Ad Cæsaris vires minuendas Marcellus author fuit patribus Senatus consulti quo decernebatur ut Bibulo (quem in Parthos, post cædem Crassi mittendum præ se ferebant) Pompejus legionem unam, Cæsar alteram cederet. Cæsar itaque cum unam pro se traderet; & Pompejus repetebat ab illo alteram, quam post Titurii Cottæque Cæsaris prætorum acceptam cladem, utendam illi dederat, ita utramque Cæsar suppeditavit. Has legiones habuisse Scipionem refert poëta. Dio l. 40. & Appian. lib. 2 de civ. bello. 5 L. Domitius Ænobarbus successor Cæsari in Galliis S. C. delegatus, se receperat in Corfinium Pelignorum oppidum cum xx cohortibus, hunc Cæsar insequitur. 6 Imo pusillanimis & minime militaris. Sed poëta noster, pronioris semper in Pompejum studii, Pompejanos extollit, Cæsarianos deprimit. 7 Tu Domiti accepisti cohortes quibus Pompejus forum sepserat in quæstione de Clodio à Milone cæso. supra lib. 1. ℣. 323. 8 Domitius cohortes v præmisit ex oppido qui pontem fluminis, quod erat ab oppido trium M. passuum, interrumperent, ubi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi, se in oppidum receperunt. 9 Pulverem à cohortibus excitatum. 10 Ad solem fulgentes. 11 Sublicas & tigna pontis ex alno vel alio quovis ligno. 12 Dissolutis juncturis pontis. 13 Pons interruptus moretur & retardet festinantem Cæsarem. 14 Hic moram trahere coactus Cæsar nobis pro victoria fit.

[1] *Devolvit rapidum nequicquam mœnibus agmen.*
Nam prior è campis, ut conspicit [2] *amne soluto*
Rumpi Cæsar iter, calida prolatus ab ira,
Non satis est muris latebras quæsisse paveri?
Obstruitis campos, fluviis arcere paratis,
Ignavi? non si tumido me gurgite [3] *Ganges*
Summoveat, stabit jam flumine Cæsar in ullo,
[4] *Post Rubiconis aquas. equitum properate catervæ:*
Ite simul pedites: ruiturum ascendite pontem.
Hac ubi dicta, levis totas accepit habenas
In campum sonipes: crebroque simillima nimbo
Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium [5] *statione vacantem*
Cæsar, [6] *& ad tutas hostis compellitur arces.*
Et jam moturas ingentia pondera turres
Erigit, & mediis subrepsit [7] *vinea muris.*
[8] *Ecce, nefas belli, reseratis agmine portis*
Captivum traxere ducem. [9] *civisque superbi*
Constitit ante pedes. vultu tamen alta minaci
[10] *Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.*
Scit Cæsar pœnamque peti, veniamque timeri.
Vive, licet nolis, & nostro munere, dixit,
[11] *Cerne diem. victis jam* [12] *spes bona partibus esto,*
Exemplumque [13] *mei: vel, si libet, arma retenta;*
[14] *Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.*
Fatur: & astrictis laxari vincula palmis
Imperat. Heu [15] *quanto melius vel cæde peracta*
Parcere Romano potuit fortuna pudori!
Pœnarum extremum civi, quod castra secutus

1 Emittit v. cohortes ex oppido.
2 Ponte interrupto qui fluvium coërcebat.
3 Indiæ fluvius qui Cyro & Alexandro moram injecit.
4 Postquam transierim Rubiconis aquas. lib. 1. ỳ. 185.
5 Domitianis militibus.
6 Cæsar legionibus adductis ad oppidum constitit, juxtaque murum castra posuit, turres erexit, tormenta paravit, vineas admovit.
7 Vide lib. 3. ỳ. 487.
8 Domitius ad Pompejum in Apuliam literas miserat, ut quanta posset celeritate obsesso subveniret, Cæsarem intercluderet. rescripsit Pompejus id se facere non posse; ut Domitius itaque se cum copiis clam Corfinio subtraheret. Literis acceptis Dom. dissimulans in concilio pronunciat Pompejum brevi adfuturum, ipse cum paucis consilium fugæ capit. id militibus suboluit, qui legatis ad Cæs. missis sese paratos esse portas aperire, imperata facere, & L. Domitium vivum in ejus potestatem tradere. quod proximo die factum.
9 Cæsaris cui noster usque malevolus. 10 Equites Rom. tribuni, senatorum liberi, senatores ad Cæs. producti; L. Domitius, P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæstor, L. Rubius, inquit interpres Lambertus Hortensius, cui ego non assentior. video enim poëtam induxisse animum ut Pomp. in omnibus adularetur, qui hic imbelli Domitio magnanimitatem & nobilitatem adfingit. producti quidem illi aliique complures & à Cæsare dimissi incolumes. 11 Fruere lucis usura & vitæ. 12 Veniæ. 13 Clementiæ meæ. 14 Neque reposcam parem gratiam, sicubi tu victor fueris. 15 Quanto majori honori fuisset morte affici quam vita donari, quæ dedecus summum: imo supplicium maximum erat civi Romano ignosci, quod patria & publica arma hostilibus & privatis prætulerit.

1 Supprimit, dissimulat.
2 Aliter hæc referunt Plutarchus, Appianus & Cæsar: Domitium cæterosq; productos Cæsar à contumeliis militum convìciisque prohibet, pauca apud eos loquitur, pecunias quas in publicum depofuerat allatas ad se à Corfiniensibus Domitio reddit, permittitque illi ire quo libuisset. ille autem Massiliam, atque hac devicta se ad Pompejum contulit, ceciditque in acie Pharsalica.
3 Vitam, quæ ab hoste donata est munus.

Sit patria, Magnumque ducem, totumque Senatum,
Ignosci. [1] *premit ille graves interritus iras :*
[2] *Et secum : Romamne petes, pacisque recessus*
Degener ? in medios belli non ire furores
Iamdudum moriture paras ? rue certus, & omnes
3 *Lucis rumpe* 3 *moras, & Cæsaris effuge munus.*
[4] *Nescius interea capti ducis arma parabat*
Magnus, ut admixto firmaret robore partes.
Iamque [5] *secuturo jussurus classica Phœbo,*
Tentandasque ratus moturi militis iras,
Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes :
O [6] *scelerum ultores,* [7] *melioraque signa secuti :*
O vere [8] *Romana manus : quibus arma Senatus*
[9] *Non privata dedit,* [10] *votis deposcite pugnam.*
[11] *Ardent Hesperii sævis populatibus agri :*
Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes :
[12] *Iam tetigit sanguis pollutos Cæsaris enses.*
[13] *Dii melius, belli tulimus quod damna priores.*
Cœperit inde nefas. jam jam me præside Roma
Supplicium, pœnamque petat. neque enim ista vocari
Prœlia justa decet, patriæ sed vindicis iram.
Nec magis hoc bellum est, quam [14] *cum Catilina paravit*
Arsuras in tecta faces, sociusque furoris
Lentulus; [15] *exertique manus vesana Cethegi.*
O rabies miseranda ducis ! [16] *cum fata* [17] *Camillis*

4 Pompejus interim ignarus eorum quæ Corfinii gesta sunt, exercitum conscribit & auxiliis undique confirmat. 5 Signum daturus movendi postero die castra, militum animos in pugnam explorat. 6 Armorum impie à Cæs. patriæ illatorum. ut mox ỳ. 539. 7 Pro patria, sub quibus militant Coss. & Senatus. 8 Libertatis patriæ studiosa. 9 Vt Cæsaris sunt.
10 Alacri animo & cum acclamatione poscite signa dari belli, infra ỳ. 599.
11 Ferro & flamma vastatur Italia, furibundis Gallis à Cæsare immissis.
12 Et jam Cæsar sanguine imbuit bellum. 13 Diis gratia, quibus placuit, à Cæsare potius quam à nobis initium capere nefaria hæc bella. 14 Conjuratio illa satis nota vel pueris ex Sallustio. 15 Antiqui Cethegi (inquit Turnebus l. 19. Adv. c. 9.) tunicas non gerebant, sed pro tunica cinctum vel campestre ab umbilico ad pedes, reliquo corpore exerto & nudo: unde toga in urbe tecti nudos exerebant lacertos. Horat. epist. ad Pisones. *cinctutis Cethegis.* noster infra l. 6. ỳ. 794. *nudique Cethegi.* Silius It. *Ipse humero exertus gentili more.*
16 Qui cum possis & debeas, Camillum & Metellos imitatus, servare patriam: velis in pestes & eversores patriæ degenerare Cinnam & Marium. ita scripserat Brutus ad Atticum de Antonio: ὃς ἐν Βρούτοις καὶ Κασσίοις καὶ Κάτωσι συναριθμεῖσθαι δυνάμενος, προσθήκην ἑαυτὸν Ὀκταβίῳ δέδωκεν. Plutar. in Bruto.
17 Furius Camillus urbem à Gallis captam, Capitolium obsessum, exul creatus Dictator liberavit pulsis Gallis.

Te Cæsar, magnisque velint miscere [1] *Metellis,*
Ad [2] *Cinnas,* [3] *Mariosque venis.* [4] *sternère profectò,*
Ut Catulo jacuit Lepidus, [5] *nostrasque secures*
Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulchro,
[6] *Quique feros movit Sertorius exul Iberos.*
Quanquam, si qua fides, his te quoque [7] *jungere Cæsar*
Invideo, [8] *nostrasque manus quod Roma furenti*
Opposuit. Parthorum utinam post prælia sospes,
Et [9] *Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,*
Ut simili causa caderes, [10] *qua Spartacus hostis.*
Te quoque si Superi [11] *titulis accedere nostris*
Jusserunt, valet in torquendo dextera pilo:
Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis
Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
Qui [12] *pacem potuere pati. licet ille solutum,*
Defectumque vocet, ne vos mea terreat ætas.
[13] *Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.*
Quo potuit civem populus perducere [14] *liber:*
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
[15] *Non privata cupit, Romana quisquis in urbe*
Pompejum transire parat, [16] *hinc Consul* [17] *uterque,*
Hinc acies statura [18] *ducum. Cæsarne Senatus*
Victor erit? non tam cæco trahis omnia cursu,
Teque nihil Fortuna pudet. [19] *Multisne rebellis*
Gallia jam lustris, ætasque impensa labori
Dant animos? [20] *Rheni gelidis quod fugit ab undis,*

1 Numidico, Pio, Cretico, Balearico.
2 Nota ad ỳ. 94 supra.
3 Supra ỳ. 70, & deinceps.
4 Sed dabis mihi hujus amentiæ pœnas, victus, ut à Catulo Lepidus, qui Coss. inter se disceptarunt. Lep. acta Syllæ rescindere conatus, è Gallia, quam provinciam sortitus est, & ubi res novas moliebatur, revocatus à Senatu, cum exercitu ad urbem rediit, sed à Catulo collega in Campo Martio superatus in Sardiniam fugit, ibique non multo post periit.
5 Cn. Papyrius Carbo tertium Cos. cum C. Mario creatus, reverso è bello Mithridatico Sylla, urbe profugit, sed à Metello Pio prope Faventiam superatus, in Siciliam fugit, à Pompejo captus, & damnatus capitis catenis vinctus, securi percussus est.
6 Q. Sertorius à Sylla proscriptus Hispanos ad arma movit, contra quem missus Q. Metellus Cos. mox Pompejus, ancipiti acie sæpius pugnarunt. Sertorius tandem domestico scelere & insidiis extinctus est à Perpenna belli socio, in convivio.
7 Conferre, causa ac pœna.
8 Mihi contra te in patriam furentem, Coss. & Senatum bellum hoc demandarunt.
9 Pro *Parthicis.*
10 Spartacus Thrax, gladiator è ludo Lentuli Capuæ cum 70 sociis effugit, servis ad partem vocatis armatisque exercitum 70 M. confecit, legatos, prætores, Coss. Rom. devicit, à M. Crasso tandem devictus cæsusque est.
11 Victoriis meis additum.
12 In pace vivere. vide quæ ad ỳ. 314. l. 5.
13 Cur mihi duci ætas illa probro sit, quæ illius militibus honori?
14 Libertatem suam retinens, non delata ulli imperii summa.
15 Non civis esse vult, sed tyrannus, qui &c.
16 A partibus nostris.
17 L. Lentulus & C. Marcellus A. V. 705.
18 Procerum, Senatorum.
19 *Invidiose.* Duobus, neque exactis iis.
20 Cæsar Germanos ferro & igni populatus, in hostico per dies 18 moratus, se in Galliam recepit, rescisso post se ponte, quem in Rheno struxerat, ne Germanis usui esset, hanc Pompejus fugam calumniatur.

[1] *Oceanumque vocans incerti ſtagna profundi,*
Territa quæſitis oſtendit terga Britannis?
An vana tumuere minæ. quod fama furoris
Expulit armatam patriis è ſedibus urbem?
Heu demens, non te fugiunt, me cuncta ſequuntur:
[2] *Qui cum ſigna tuli toto fulgentia ponto,*
Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Anguſtaque domum terrarum in ſede popoſcit.
Idem [3] *per Scythici profugum divortia Ponti*
[4] *Indomitum regem, Romanaque* [5] *fata morantem,*
Ad [6] *mortem, Sylla* [7] *felicior, ire coëgi.*
[8] *Pars mundi mihi nulla vacat: ſed tota tenetur*
Terra meis, quocunque jacet ſub ſole, trophæis.
Hinc me victorem gelidas ad [9] *Phaſidos undas*
[10] *Arctos habet: calida* [11] *medius mihi cognitus axis*
Ægypto, atque [12] *umbras nuſquam flectente Syene.*
[13] *Occaſus mea jura timet. Tethynque fugacem*
Qui ferit, Heſperius poſt omnia flumina Bætis.
Me domitus cognovit [14] *Arabs, me Marte feroces*
[15] *Heniochi,* [16] *notique erepto vellere Colchi.*
[17] *Cappodoces mea ſigna timent, &* [18] *dedita ſacris*
Incerti Iudæa Dei, [19] *mollisque Sophene.*
[20] *Armenios, Cilicaſque feros, Tauroſque ſubegi.*
Quod [22] *ſocero bellum, præter civile, reliqui?*

1 Et quod cauſatus Oceanum Britannicum eſſe Gallici maris æſtuaria, reciproco fluxu & refluxu, modo ſtagnantia, modo vadoſa: repulſus eſt à Britannis, quibus ultro bellum intulerat. *Sed hæc Cæſaris geſta Pompejus per invidiam extenuans inducitur.*

2 Qui intra ſpacium 2 menſium, piratas Cilicas maria latrociniis infeſtantes coërcuit, & captis, ne ad piraticam relaberentur, agrum aſſignavi, deductis procul à mari Solos urbem Ciliciæ à me inſtauratam, appellatamque Pompejopolin. 3 Per diverticula & tranſverſas ſemitas ſui regni in Aſia minori fugientem in Armeniam, Colchos, Albanos, Hiberos, &c. 4 Mithridatem, qui 40 annos cum Romanis bella geſſit. 5 Victorias & Imperium. 6 Male veneno tentatam, ſed ferro exactam. l. 10. v. 336. 7 Alluſum ad cognomen Syllæ Felicis, qui Mithridatem attriverat, ut & Lucullus. 8 Vide Martial. epig. 75. lib. 5. 9 Fl. max. Colchidos, quo Mithridatem Pompejus inſequutus eſt. 10 Pars Septentrionalis ſubjecta Arcto Vrſæ majori. 11 Pars mundi Meridionalis, datus enim fuerat à Senatu tutor pueri regis Ptolomæi, item ibi ſub Sylla fuerat. 12 Syene oppidum eſt Thebaidos in confinibus Ægypti atque Æthiopiæ, quæ directa & perpendiculari linea tropico ſubjecta, medio Solſtitii die ſole Cancrum ingreſſo, eſt ἄσκιος. corpora ſcilicet arrecta umbram in neutram partem jaciunt. 13 Hiſpania, cujus extremus fluvius Bœtis *Guadalquivir*, in fretum Gaditanum infunditur, quod & ipſum effluit in mare Occidentale, refluitque. 14 Circa Amanum montem in expeditione ad Rubrum mare. 15 Populi feri, juxta Colchos, ab Amphyo & Telechio, vel ut alii ref. Rheca & Amphiſtrato Caſtoris & Pollucis ἡνιόχοις, id eſt, aurigis, qui ibi conſederant, orti. 16 Ab Iaſone petiti, cujus notiſſima hiſtoria. 17 Aſiæ minoris populi. 18 Pompejus Iudæam ſubegit, Ariſtobulum regem cepit: Sacra vero Iudaïca nobis notiora, quam Lucano. 19 Luxu ſoluta Aſiæ regio. 20 Has gentes pervagatus devicit bello Mithridatico. 21 Tauri montis accolas, 22 Cæſari, cujus filiam duxerat Pompejus.

1 Verba

[1] *Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,*
Nec matura petunt promissæ classica pugnæ.
Sensit & ipse metum Magnus; placuitque referri
Signa, [2] *nec in tanta discrimina mittere pugnæ*
Iam victum fama non visi Cæsaris agmen.
[3] *Pulsus ut armentis primo certamine taurus*
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
Exul [4] *in adversis explorat cornua truncis;*
[5] *Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta*
Excussi placuere tori: mox [6] *reddita victor*
Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris
Invito pastore trahit: [7] *sic viribus impar*
Tradidit Hesperiam, profugusque per Appula rura
Brundusii tutas concedit Magnus in arces.
[8] *Urbs est Dictæis olim possessa colonis,*
Quos Creta profugos vexere per æquora puppes
Cecropiæ, victum [9] *mentitis Thesea velis.*
[10] *Hanc latus angustum jam se cogentis in arctum*
Hesperiæ, tenuem producit in æquora linguam,
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
[11] *Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor*
Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet saxis, lassasque refunderet undas:
Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto
Opposuit natura mari, flatusque removit,
Ut tremulo starent contenta fune carinæ.
Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur

1 Milites non excipiunt orationem Pompeji cum plausu & acclamatione, neque petunt signa profectionis in bellum dari. quod & ipse Pompejus advertens subtimuit, & instituto itinere omisso se Luceria Canusium, & inde Brundusium contulit.

2 Neque mittere exercitum suum consternatum fama & metu Cæsaris nondum visi in discrimen pugnæ.

3 Sumpta est hæc comparatio è Virg. *sed alter Victus abit, longeque ignotis exulat oris, &c.* 3 Georg.

4 *Et tentat sese, atque irasci in cornua discit Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit ictibus, &c.*

5 *Post ubi collectum robur, viresque receptæ Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem.*

6 Recepta armenta, devictis aliis tauris, ipse ducit.

7 *Redditio Comparationis*, sic Pompejus se imparem Cæsari sentiens, Cæsari Italiam cedere, ipse per Apuliam profectus, Brundusium, hinc in Macedoniam navigare instituit.

8 Brundusium urbs condita fuit, atque habitata à Cretensibus quibusdam qui Atheniensibus advecti navibus profugerunt è Creta cum Theseo reduce Minotauri victore. Strabo lib. 6.

9 Nigris, præ festinatione & nautarum oblivione, iisdem quibus solverant Athenis, contra mandatum patris Ægæi, qui præceperat ut si victor rediret filius, alba suspenderent carbasa.

10 Hic qua Italia cogit se in arctum (legitur & *arcum*) angustia illa porrigitur. In æquora ad formam linguæ, hoc est, terræ molliter devexæ & se coarctantis, quæ curvato sinu prætenditur mari Adriatico, ita ut portus frequenti utrinque flexu repræsentet cornua capitis cervini, unde & nomen. namque Messapiorum lingua. ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐλάφου καλεῖται Βρεντέσιον. Strabo l. 6.

11 Neque tamen satis fidus foret hic portus, nisi objecta insula fluctus, ventosque exceptos frangeret.

In portus [1] *Corcyra tuos, seu* [2] *læva petatur*
Illyris Ionias vergens [3] *Epidamnus in undas.*
[4] *Huc fuga nautarum cum totas Adria vires*
Movit, [5] & in nubes abiere Ceraunia, cumque
Spumoso [6] *Calaber perfunditur æquore* [6] *Sason.*
Ergo ubi nulla [7] *fides rebus post terga relictis,*
[8] *Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,*
Cum mediæ jaceant immensis tractibus Alpes :
Tunc sobole è tanta natum, [9] *cui firmior ætas,*
Affatur : Mundi jubeo tentare [10] *recessus.*
[11] *Euphratem,* [12] *Nilumque move, quo nominis usque*
Nostri fama venit, [13] *quas est vulgata per urbes*
Post me Roma ducem : [14] *sparsos per rura colonos*
Redde mari Cilicas : [15] *Pharios hinc concute reges,*
Tigranemque [16] *meum , nec* [17] *Pharnacis arma relinquas ;*
Admoneo, nec tu populos [18] *utraque* [19] *vagantes*
Armenia, [20] *Pontique feras per litora gentes,*
[21] *Rhiphæasque manus , &* [22] *quas tenet æquore denso*
Pigra palus Scythici patiens Mæotica plaustri.
Et quid plura moror ? totos mea nate per [23] *ortus*
Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe
Perdomitas : [24] *omnes redeant in castra triumphi.*
At vos, [25] *qui Latios signatis nomine fastos,*
[26] *Primus in Epirum Boreas agat : inde per arva*
Grajorum, Macedûmque novas acquirite vires :
Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur : & omnes
Iussa gerunt, solvuntque cavas à litore puppes.

1 Inf. *Corfu*, à dextra.

2 Epidamnus, quam Romani, ut Pomp. Mela lib. 2. cap. 3. vel ut Appius scribit, Corcyrenses, propter inauspicatum nomen quasi ἐπὶ *damnum*, Dyrrachium appellaverunt in Illyrica ora, versus mare Ionium posita.

3 Legitur & *Epidaurus*, verum ut historiæ nostræ inserviatur, perplacet *Epidamnus*.

4 In portum Brundusii.

5 Nubibus involuti non apparent montes illi Epiri.

6 Insula contra Calabriam, inter Epirum & Brundusium.

7 Spes Italiæ tenendæ, quæ Brundusium fugientibus erat à tergo. 8 Neque posset jam bellum transferri in Hispaniam longe dissitam atque Alpibus interclusam, quam provinciam tenebant Petreus & Affranius Pompeji legati. 9 Cn. Pompejum filium natu majorem, missurus ad devictas à se gentes auxilia petitum. 10 Loca remota. 11 Armeniam, unde oritur; Syriam, quam præterlabitur Euphrates. 12 Ægyptum, quam Nilus rigat. 13 Ad quas Romanum nomen propter me victorem pervenit. 14 Supra ỳ. 570. 15 Ægyptios, à Pharo Ins. 16 Beneficio meo in pristinum fortunæ habitum restitutum. Valer. Maxim. lib. 5. cap. 1. 17 Filii Mithridatis, cui à patre deficienti Pompejus confecto bello Bosphorum concesserat. 18 Majori & minori. 19 Scythas vagos, ἁμαξοβίυς. 20 Maris Euxini, ἄξἰνυ prius dicti propter immanitatem accolarum. 21 Incolas Rhiphæorum montium Scythiæ. 22 Accolas Mæotidis paludis gelu constrictæ & induratæ, ita ut per eam onusta agantur vehicula. 23 Orientales regiones. 24 Auxilio mihi adsint reges omnes & gentes, de quibus ego nostrique triumphavimus. 25 Consules, quorum nomina in Fastis præfigebantur suis annis. lib. 5. ỳ. 5. 26 Cum primo vento in Epirum navigate, solicitaturi Græcos & Macedonas.

At [1] nunquam patiens pacis, longaque quietis
Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Assequitur, [2] generique premit vestigia Cæsar.
Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu
Rapta, tot oppressa dejectis hostibus arces :
Ipsa [3] caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma capi facilis : Sed [4] Cæsar in omnia præceps,
** Nil actum credens, dum quid superesset agendum,*
Instat atrox : & adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
Communem tamen esse dolet : nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed [5] molibus undas
Obstruit, & latum dejectis rupibus æquor.
[6] Cedit in immensum cassus labor : [7] omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis :
[8] Vt maris Ægæi medias si celsus in undas
Depellatur Eryx, nulla tamen æquore rupes
Emineant, vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi [9] nulla vado tenuit sua pondera moles,
Tunc placuit cæsis innectere [10] vincula silvis,
[10] Roboraque immensis late religare catenis.
[11] Tales fama canit tumidum super æquora Xerxem
Construxisse vias, multum cum pontibus ausus,
Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non [12] Eurum, Zephyrumque timens : [13] cum vela, ratesque

1 Nihil detrectans, omni in re properans, solitus *Successus urgere suos : instare favori Numinis*, ut lib. 1. ỳ. 148.
2 Pompejum propere sequutus, Brundusium cum sex legionibus venit.
3 Summi imperii sedes, triumphati orbis caput.
4 Cæsar cum dubitaret quo animo Pompejus Brundusii remaneret, an ut maris Adriatici utrãque partem in potestate sua retineret, an inopia navium ibi restitisset, veritus ne Italiam ille dimittendam non existimaret, cupiensque simul bellum conficere, profectis Dyrrhachium Coss. [...]se ut Pompejum interciperet, exitus Brundusini portus præcludere constituit. * Hoc transcripsit Iustinianus lib. xi. C. de his quibus ut indign. *[N]ihil enim actum credimus, dum aliquid addendum superest.* 5 Qua fauces portus erant angustissimæ, molem ab utraque parte litoris in vado jaciebat; [q]uo vero agger, propter altitudinem aquæ contineri non posset, rates terra cra[ti]bus ac pluteis contectas, & turribus adversus impetum & incendia munitas *[co]llocavit.* 6 Labor immensus cedit incassum. Hypallage. 7 Injectas [m]oles absorbent arenæ, ut refert Poëta, secus atque autor Commentariorum [de] bello civili. 8 Neque tamen moles illæ magis portum obstruunt aut in [ma]re eminent, quam si in lacu Averno demergatur Gaurus mons Campaniæ. [...] *in Ægæo* mari Eryx mons Siciliæ, qui quoniam procul distat ab Ægæo, [...]ellicus & alii *Athos* legendum autumant. 9 Vt modo nota C. [10] Rates conjunctas, & quaternis singulis anchoris firmatas. 11 Qualiter [Xer]xes μέγα φρονῶν, olim in Hellesponti freto ponte ex navibus ducto, ab [Aby]*do urbe* Asiæ in Seston urbem Europæ, pedibus trajecit exercitum. Her. 7. [...]a lib. 2. c. 2. 12 Qui tamen, concitato pelago, pontem disjecerunt. [13] Cum montem Macedoniæ Athon à continenti abscindi jussum circumna[vig]aret. *Velificatus Athos.* Iuven. Sat. 10. ỳ. 180.

In medium deferret Athon : [1] sic ora profundi
Arctantur casu nemorum. tunc [2] aggere multo
Surgit opus. 3 longaque tremunt super aequora turres.
4 Pompejus [2] tellure nova compressa profundi
Ora videns, curis animum mordacibus angit,
Vt referet pelagus, 5 spargatque per aequora bellum.
6 Sape Noto plena, tensisque rudentibus acta
Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
Discussere salo, spatiumque dedere carinis :
Tortaque per tenebras valida ballista lacertis,
Multifidas jaculata faces. 7 Vt tempora tandem
Furtiva placuere fugae : ne litora 8 clamor
Nauticus exagitet, neu 9 buccina dividat horas,
10 Neu tuba praemonitos perducat ad aequora nautas,
Praecepit sociis. 11 Iam coeperat ultima Virgo
12 Phoebum laturas ortu praecedere 13 Chelas,
Cum taciti solvere rates. non anchora voces
Movit, dum spissis avellitur uncus arenis :
14 Dum juga curvantur mali, dumque ardua 15 pinus
Erigitur, pavidi classis siluere magistri :
Strictaque 16 pandentes 17 deducunt carbasa nautae,
Nec quatiunt validos, 18 ne sibilet aura, rudentes.
19 Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,

1 Sic fauces portus Brund. trabibus roboreis è sylvis excisis & in mare dejectis coarctantur.
2 Trabibus terra coustratis.
3 In quarta quaque ratium turres binorum tabulatorum excitatae.
4 Vbi videt ostia & fauces aggere praeclusas, omni studio & conamine laborat ut ratibus Caesaris perruptis refractoque aggere viam sibi aperiat Dyrrhachium trajecturo.
5 In Macedoniam transferat bellum. *Alii*, machinas bellicas dissipet.
6 Pompejus naves magnas onerarias turribus trium tabulatorum instructas ad opera Caesaris disturbanda appellebat, sic quotidie utrinque fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur; quae naves, ut vult Luc. aggerem Caesaris diruperunt. autor tamen Comment. dimidiam vix operis partem à Caes. effectam refert. 7 Pompejus, adventu navium à Cos. Dyrrhachio remissarum, profectionem parat, ne Caesariani milites sub ipsa profectione oppidum irrumperent, portus obstruit, vicos plateasque transversis fossis & sudibus praeacutis praesepit, milites silentio naves conscendere jubet, &c. comment. 1. 8 Nautarum solventium & se invicem cohortantium κέλευσμα. 9 Quae vigiliarum distinctiones indicare solet.
10 Neu tuba signum profectionis canat. 11 Videtur poëta ex Heliaci Virginis ortus notatione innuere Pompejum Brundusio discessisse sub Aequinoctio Autumnali circa medium Septembrem; cum ex Ciceronis epistolis, & Commentariis de bello civili (Caesarisne illi sint, Oppii vel Hirtii) constet coeptum hoc bellum post comitia, ineunte Ianuario, Ariminum & alia opp. capta à Caes. In Februario; Pompejum excessisse Brundusio in Martio; rediisse Romam Caesarem, devicisse Pompeji duces, Marsiliam oppugnasse eadem aestate, sequenti deinde anno in Pharsalia depugnatum. Dio tamen scribit, *Autumnum jam exiisse*. lib. 41. 12 Videtur & matutinum tempus denotare, cum tamen Appianus 2 de civili bello Rom. Pompejum circa vesperam solvisse scribat, & autor comment. sub noctem naves solvisse. 13 Scorpii brachia, quae tribuuntur Librae, quae Virginem excipit. 14 Dum antennae inclinantur. 15 Malus. 16 Alii leg. *pendentes*. id est transcurrentes per funes. 17 Explicant vela antennis substricta. 18 Ne concussorum rudentum sonitus fugam prodat. 19 Pompejus.

Quam

am retinere vetas, liceat sibi [1] *perdere saltem*
iam. [2] *vix fata sinunt, nam murmure vasto*
ulsum rostru sonuit mare, fluctuat unda,
ue carinarum permistis æquora sulcis.
Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
fato conversa fides, murisque recepti,
cipiti cursu flexi per [4] *cornua portus*
a petunt, pelagusque dolent contingere classes.
pudor, exigua est fugiens victoria Magnus.
gustus puppes mittebat in æquora [6] *limes*
tior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
hæsere rates geminæ, [7] *classique paratas*
pere [7] *manus:* [8] *tractoque in litora bello,*
primum rubuit civili sanguine [9] *Nereus.*
ra classis abit [10] *summis spoliata carinis:*
Pagasæa ratis peteret cum Phasidos undas,
eas tellus emisit in æquora cautes,
ta puppe minor subducta est montibus Argo.
que percussit pontum Symplegas inanem,
statura redit. [13] *jam Phœbum urgere monebat*
idem Eoi color ætheris, albaque nondum
rubet, & [14] *flammas propioribus eripit astris,*
am [15] *Pleias hebet, fessi jam* [16] *plaustra Bootæ*
faciem puri redeunt languentia cœli,
ajoresque latent stellæ, calidumque refugit
fer ipse diem. pelagus jam Magne tenebas,

1 Absque jactura relinquere, tuto discedere, deserere.
2 Non licet. neque enim sine strepitu potuere tot naves remis velisque educi è portu.
3 Brundusini Pompejanorum militum injuriis atque ipsius Pompeji contumeliis permoti, Cæsaris rebus nec fortunæ minus faventes, Cæsarianos per admotas scalas ascendentes recipiunt, qui moniti ut fossas & sudes præacutas caveant, longo itinere à Brundusinis circumducti ad portum perveniunt, duasque naves cum mi-
s, quæ ad moles Cæsaris adhæserant scaphis deprehendunt. 4 Por-
cervi corona referentem. supra ✝. 613. 5 Ostia, portus.
mes ille, per quem exibant Pompejanæ naves, erat angustior Euripo,
juxta Chalcida interluit Euboicam ins. & Bœotiam. 7 Uncos fer-
ad naves retinendas fabricatos. 8 Conserto prælio per noctem
tuario cum Pompejanis, qui in duabus illis navibus pertrahebantur ad
9 Mare. 10 His duabus navibus extremis. 11 Ut
olim, qua Iason cum Minyis è Pagaso Thessaliæ oppido solventes pete-
Colchos Phaside fl. celebres, transmissa per Cyaneas seu Symplegadas in-
quas concurrere inter se finguntur, è collisione insularum deminuta est
puppis extrema. vide quæ ad Senecæ Medeam ✝. 341. & Herc. Fu.
10. 12 Permansura immota. 13 Iam Orientis color è pallo
ceum, mox roseum mutatus prænunciabat Solis ortum appetere.
Major lux offuscat minorem, & eo citius quo quæque vicinior est &
. 15 Vergiliæ, stellæ 7 in humero seu capite Tauri obscurantur.
Ursa major, cujus 7 stellas lucidiores secundæ magnitudinis Plaustrum
dictum Bootes sequi videtur, *custos Erymanthidos ursæ Arctophylax for-
terga sequentis habet.* 17 Sua luce obscurata colorem ætheris in-
. 18 *Diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit Lucifer, & cœli sta-
novissimus exit.*

1 Non alios insequutus, ut olim piratas Cilicas, supra ℣. 576, sed fugiens. Audi Florum: Et peractum fuerat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundusii opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi

[1] Non ea fata ferens, qua, cum super æquora toto
Prædonem sequerere mari. lassata triumphis
Descivit fortuna tuis. cum [2] conjuge pulsus,
Et [3] natis, totosque trahens in bella penates,
Vadis adhuc [4] ingens populis comitantibus exul.
[5] Quæritur indignæ sedes longinqua ruinæ.
Non quia te Superi patrio privare sepulchro
Maluerint: [6] Phariæ busto damnantur arenæ:
[7] Parcitur Hesperiæ, procul hoc ut in orbe remoto
Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Immaculata sui servetur sanguine Magni.

claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu. modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare lacerata & pæne inermi nave fugiebat. 2 Cornelia, supra ℣. 349. 3 Cnejo & Sexto. 4 Magnæ authoritatis propter comites Coss. Senatus partem, principem, & exercitum. 5 Vide Epig. 75 Martialis, & quæ nos ad illud. 6 Ægyptiaca arena destinatur sceleratæ cædi & tristi sepulchro Pompeji, *sed ipsum Terra tegit Libyes: si tamen ulla tegit*, eodem Epig. 7 Ne Italia tot Pompeji victoriis servata, tot triumphorum illius spectatrix, nunc eum cernat victum, aut cæsi sanguine contaminetur.

LIBER III.

Propulit ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates tenuere profundum,

1 Cæteris omnibus Ionium mare prospicientibus, Pompejus solus respexit Italiam. 2 Montium fastigia nubibus obducta. 3 Rarescere, disparere, vix dignosci à nubibus. vide quæ nos ad Senecæ Troada, ℣. 1046.

[1] Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum litora nunquam
Ad visus reditura suos, [2] tectumque cacumen
Nubibus & dubios cernit [3] vanescere montes.
Inde [4] soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis: diri tum plena horroris imago
Visa caput mæstum [5] per hiantes Iulia terras
Tollere, & [6] accenso furialis stare sepulcro.
[7] Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
Ad Stygias (inquit) tenebras, manesque nocentes,

4 Pompejo per quietem Iuliæ (de qua lib. 1. ℣. 113.) umbram oblatam fingit poëta. 5 *Tellure rupta Tartaro gressum efferre.* 6 Instar furiæ accensis rogis & prætentis facibus adstare, indignata propter superductam Corneliam, & civile bellum. 7 Nec mea tui cura ipsa in morte recedit. Quin & manes passura meos, ex quo bella movere cœpisti, ego è beatarum animarum sedibus in damnatorum loca detrudor. de Elysiis campis vide quæ ad Senecæ Troad. ℣. 942.

bellum civile trahor : vidi ipsa tenentes
umenidas , [2] *quaterent quas vestris lampadas armis.*
eparat innumeras puppes Acherontis adusti
itor : in multas [4] *laxantur Tartara pœnas.*
: operi cuncta dextra properante sorores
ficiunt : lassant rumpentes stamina Parcas.
uge me latos duxisti Magne triumphos :
una est mutata [6] *toris :* [7] *semperque potentes*
rahere in cl. dem fato damnata maritos
psit [8] *tepido* [9] *pellex Cornelia busto.*
reat illa tuis per bella, per æquora signis ,
non securos liceat mihi rumpere somnos ,
ullum vestro vacuum sit tempus amori ,
teneat Cæsarque dies, & Iulia noctes.
le non Lethææ , conjux, oblivia ripæ
emorem fecere tui, [12] *regesque silentum*
usere sequi. [13] *veniam, te bella gerente ,*
edias acies. nunquam tibi Magne per umbras ,
ue meos manes generum non esse licebit.
bscindis frustra ferro tua pignora. bellum
ciet civile meum. Sic fata [15] *refugit*
a per amplexus trepidi dilapsa mariti.
, Dei quamvis cladem, manesque minentur ,
r in arma ruit, certa cum mente malorum.
ud (ait) vani terremur imagine visus ?
nihil est sensus animis à morte relictum ,
mors ipsa nihil. [17] *Titan jam pronus in undas*
& igniferi tantum demerserat orbis ,
ntum deesse solet luna seu plena futura est ,

1 Furias tres, ἐυμηνεῖς d'ctas Oresti, postquam eas consilio Apollinis placasset.
2 Tenentes manu faces, quas intentarent vestris furialibus armis incitandis.
3 Neque enim una sua ratis sufficiet transvehendis animis eorum qui hoc bello perituri sunt.
4 Vt novis animis fiat locus. *laxatque foros Charon.* Virg. Æn. 6. & Senec. Herc. Oet. ỳ. 949. *Laxate manes.*
5 Exercentur, imo lassantur Parcæ staminibus vitæ absolvendis.
6 Cum conjuge, namque,
7 Cornelia fatalis est & ominosa maritis. P. Crasso prius, qui periit apud Par- tibi jam futura æque perniciosa. lib. 8. ỳ. 90. 8 Mei recens mor- vel conjugis sui, juxta legitimum tempus 10 mensium. 9 Invidiose eam pellicem, quæ intra legitimum luctus spatium nupta fuerit suo marito, cujus memoriæ per illam exciderit. 10 Illa licet te in comitetur, non tamen fruemini mutuo amore, namque te interdiu exer- pater meus Cæsar, noctu ego tibi somnos interturbabo. 11 Neque onis ille fluvius degustatus apud inferos ademit mihi tui memoriam. luto & Proserpina. 13 *Omnibus umbra locis adero*, ultrix usque te, monebo usque, te esse Cæsaris generum. 14 Frustra tentas extinguere jus affinitatis, nam que hoc bellum te mibi reddit. *Prædicit- li mortem.* 15 *Frustra comprensa manus effugit imago, Par levibus volucrique simillima somno.* 16 Pompejus majori cum fiducia ime cia obvius it fatis. 17 Solis jam occidentis media pene par- instar lunæ semiplenæ) sub Horizonte depressa, appulit Dyrrhachium ejus.

Seu

Seu jam plena fuit: tunc obtulit [1] *hospita tellus*
Puppibus accessus faciles: [2] *legere rudentes,*
Et posito remis petierunt litora malo.
Cæsar, ut emissas venti rapuere carinas,
[3] *Absconditque fretum classes, & litore solus*
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Lætificat Magni: [4] *queritur quod tuta per æquor*
Terga ferant hostes. neque enim jam sufficit ulla
Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Ut bellum differret, erat. [5] *tunc pectore curas*
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,
[6] *Gnarus & irarum caussas, & summa favoris*
Annonâ momenta trahi. namque asserit urbes
Sola fames, emiturque metus, cum segne potentes
Vulgus alunt. nescit plebes [7] *jejuna* [8] *timere.*
[9] *Curio Sicanias transcendere jussus in urbes,*
[10] *Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,*
Aut scidit, & medias fecit sibi litora terras.
Vis illic ingens pelagi, semperque laborant
Æquora, [11] *ne rupti repetant confinia montes:*
[12] *Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.*
Utraque frugiferis est insula nobilis arvis.
[13] *Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullæ,*
Nec Romana magis complerunt horrea terræ.
[14] *Ubere vix gleba superat, cessantibus Austris,*
[15] *Cum medium nubes Borea cogente sub axem,*
Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
Hæc ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor

1 Dyrrhachina.
2 Collectis funibus & velis, maloque inclinato subierunt portum remigio.
3 Propter distantiam, & globi rotunditatem.
4 Cæsar moræ omnis impatiens, nullam percipit voluptatem è Pompeji fuga, quæ parva erat victoria, supra lib. 2. ℣. 707. & iniquè tulit evasisse Pompejum, cujus fuga bellum protraheretur, quod semel confectum voluit.
5 Cæsar, etsi maxime è re esse arbitraretur Pompejum sequi, priusquam se transmarinis auxiliis confirmaret; partim tamen navium desiderio; partim ne quid se absente tentaretur per Galliam & Italiam, timens; nec non exercitum in Hispania sub ducibus Pompejanis veritus, in Siciliam Curione misso, in Sardiniam Valerio, &c. ipse Iberiam cogitans ad Urbem proficiscitur. 6 Sciens populi animos abalienari, à fide deficere & detrectare imperium, si quando fame & penuria laboretur; conciliari studium plebis & benevolentiam, largitione annonæ, quæ sola civium obedientiam obstringit. Cum populus *duas tantum res anxius optet*, *Panem & Circenses.* Juven. Sat. 10. ℣. 80. 7 Fame pressa. 8 Studium, fidem, obsequium præstare. 9 Curio itaque proprætor cum tribus legionibus missus est in Siciliam, frumentatum.
10 Qua Siculum mare Rhegium & Pelorum interfluit. vide l. 2. supra ℣. 435.
11 Ne Apenninus & Pelorus vi undarum divulsi, rursus conjungantur.
12 Valerius missus est frumentatum in Sardiniam. 13 Non ex alia ulla terra major frumenti copia in Italiam & Romam advehitur, quam ex insulis Sicilia & Sardinia. 14 Vix ipsa Africa superat fertilitate has ins. Austris non flantibus. 15 Cum repulsis à Borea nubibus rigata abundantem messem & frugum proventum tulit.

m armata trahens, sed pacis habentia vultum,
a petit patriæ. prô si remeasset in urbem,
lorum tantum populis, [2] Arctoque subacta,
uam seriem rerum longa præmittere pompa,
us potuit belli facies! ut [4] vincula Rheno,
tnoque daret! [5] celsos ut Gallia currus
pilis, & flavis sequeretur mista Britannis!
didit ô qualem vincendo [6] plura triumphum!
n illum lætis vadentem cœtibus urbes,
tacita videre metu. [8] non constitit usquam
ia turba duci: [9] gaudet tamen esse timori
magno populis, & se non mallet amari.
[10] Iamque & præcipites superaverat Anxuris
arces,
ua Pontinas via dividit uda paludes,
[11] sublime nemus, [12] Scythicæ qua regna Dianæ;
Quaq; iter est Latiis ad summam fascibus Albam:
elsa de rupe procul jam conspicit Urbem,
rctoi toto non visam tempore belli:
ratusque sua, sic fatur, mœnia Romæ:
[15] Deûm sedes, non ullo Marte coacti
ruere viri! pro qua pugnabitur urbe?
ii melius, quod non Latias [17] Eous in oras
c furor incubuit; nec [18] juncto Sarmata velox
onio, Dacisque Getes admistus: habenti
pavidum tibi Roma ducem Fortuna pepercit,
d bellum civile fuit. Sic fatur, & Urbem
onitam terrore subit. [19] namque ignibus atris

1 Deductis in munic pia cohortibus, vel eas pacem præ se ferentes urbem versus duxit.
2 Germanis cæterisque populis Septentrionalibus devictis.
3 Quam speciosam triumphi pompam, quas urbium captarum & præliorum imagines potuisset præferre.
4 Vel propter pontem in Rheno constructum, & mare Britannicum tum primum à Romanis navigatum, vel propter utriusque accolas devictos.
5 Triumphales Imperatores curribus sequentibus Gallis & Britannis crine flavis.
6 Italiæ oppida vincendo ...mpejum cum Coss. fugando. 7 Non illum prætereuntem excepere lætis acclamationibus, metus inhibuit gratulationem. 8 Non pro... t illi obviam urbes gratulatoriæ. 9 Invidiose hoc in Cæsarem, ut ...er. 10 Iam prætererat Terracinam & Anxur in arduo positam, & ...ia Appia dividit paludem Pontinam in Volscis. 11 Nemus Aricinum, ... Virbii. C L X stadia distans Roma. 12 In sylva Aricina colebatur ...achrum Scythicæ Dianæ, huc ab Oreste translatum è Taurica regione, ... rege Thoante. Dianæ Aricinæ sacerdos Rex dicebatur. Sueton. Calig. c. 35. ...rensi regi, quod, &c. Mart. epig. 65. l. 9. *Quæ Triviæ nemorosa petit dum ... viator.* & noster l. 6. ℣. 74. Strabo l. 5. Solin. c. 8. 13 Qua ad ...n longam eunt Coss. sacrificatum in Latinis feriis, supra l. 1. ℣. 550. ... adversus Gallos, Germanos, Britannos gesti, Septentrionem versus. ... *Roma deûm sedes.* Ovid. 16 Dii melius prospexerunt, quod à cive ... quam ab externo hoste inferatur bellum hoc Urbi à timido duce Pom... desertæ. 17 Parthicum bellum, ab Oriente. 18 Quod non ... ant nos Sarmatæ misti Pannoniis, Getæ Dacis, supra l. 2. ℣. 54. ... Timetur ne ferro & flamma omnia devastet, neque ipsis sacris parcat.

Creditur,

Creditur, ut capta rapturus mœnia Romæ,
Sparsurusque deos. Fuit hæc mensura timoris:
Velle putant, quodcunque potest [1] *non omina festa,*
Non fictas læto voces simulare tumultu:
[2] *Vix odisse vacat.* [3] *Phœbea palatia complet*
Turba Patrum, [4] *nullo cogendi jure Senatus,*
[5] *E latebris educta suis: non Consule sacræ*
Fulserunt [6] *sedes:* [7] *non proxima lege potestas*
Prætor adest: vacuæque loco cessere [8] *curules.*
[9] *Omnia Cæsar erat,* [10] *privatæ Curia vocis*
Testis adest. sedere Patres [11] *censere parati,*
Si regnum, si templa sibi, jugulumque Senatus,
Exiliumque petat. [12] *melius. quod plura jubere*
Erubuit, quam Roma pati. [13] *tamen exit in iram*
Viribus an possent obsistere jura per unum
Libertas experta virum. [14] *pugnaxque Metellus*
Vt videt ingenti [15] *Saturnia templa revelli*
Mole, rapit gressus, & Cæsaris agmina rumpens,
Ante fores nondum reseratæ constitit ædis
(Vsque adeo solus ferrum, mortemque timere
Auri nescit amor. [16] *pereunt discrimine nullo*
Amissæ leges: sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes) prohibensque rapina
Victorem clara [17] *testatur voce Tribunus:*
Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
Templa latus, nullasque feres, nisi sanguine [18] *sacro*
Sparsas, raptor, opes. [19] *certe violata potestas*
Invenit ista Deos, Crassumque in bella secuta
Sæva Tribunitia noverunt prælia diræ.

1 Vt modo ỳ. 80.
2 Vix animo sunt præsenti, exercendo, ut par est, odio.
3 Patres in Apollinis ædem Palatinam vocatos benigne affatum esse Cæsarem; excusasse bellum hoc susceptum dignitatis suæ tuendæ gratia adversus invidiam & injurias paucorum; hortatum ut secum curam Reip. susciperent, curarentque legatos mittendos ad Pompejum & Coss. de pace &c. testantur omnes historici, Plutarchus, Appian. Dio, Florus, Oppius seu Hircius.
4 Ius enim cogendi Senatum penes Coss. vel Prætorem erat. Ab Antonio & Cassio convocatum Senatum refert Dio l. 41.
5 Ex ædibus suis quo se receperant.
6 Curiæ.
7 Non Prætor, proximus à Coss. magistratus.
8 Sellæ majorum magistratuum, Consulum, Prætorum, Censorum, Ædilium curulium.
9 Cæsar omnium magistratuum munera obibat.
10 Convocabantur Patres testes futuri actorum & consultorum Cæsaris privati hominis.
11 Parati, Cæsari, si poposcisset, decernere regnum, divinos honores; quorum vellet cædem, exilium, proscriptionem.
12 Melius fuit, optime actum est, quod, &c.
13 Tamen libertas tentans per unum virum (Metellum scilicet Trib. pl. obstantem Cæsari ærarium effracturo) an jura possent obsistere viribus, iram movet.
14 Obstans Cæsari.
15 Ærarium quod erat in æde Saturni à Tullo Hostilio condita.
16 Leges cum libertate perierant, nemine asserente: aurum solum invenit patronum.
17 Protestatur se prohibiturum, *vel* detestatur, execratur.
18 Meo Tribuni.
19 Tribunitia autem potestas sacrosancta est, quam, quicunque violaverit, aut pro levi habuerit, Deos expertus est ultores, uti Crassus non ita pridem, qui diris & execrationibus Atteji Trib. pleb. impetitus, misere in Parthis periit.

Detege jam ferrum, neque enim tibi turba veren-
da est
Spectatrix scelerum: deserta stamus in Vrbe.
Non feret [2] è nostro sceleratus præmia miles:
Sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones.
[illegible]cis ad exhausta spolium non cogit egestas:
[illegible]llum Cæsar habes. His magnam victor in iram
[illegible]tibus accensus: Vanam spem mortis [4] honestæ
[illegible]cipis: haud (inquit) jugulo se polluet isto
[illegible]ostra, Metelle, manus. [5] dignum te Cæsaris ira
[illegible]llus honor faciet. [6] te vindice tuta relicta est
[illegible]ertas? [7] non usque adeo permiscuit imis
[illegible]gus summa dies, ut, non si voce Metelli
[illegible]ventur leges, malint a Cæsare tolli.
Dixerat: & nondum foribus cedente Tribuno
[illegible]rior ira subit: [8] sævos circumspicit enses,
[illegible]itus simulare [9] togam. tum Cotta Metellum
[illegible]pulit audaci nimium desistere cœpto.
[illegible]ibertas, inquit, populi quem regna coërcent,
[illegible]ertate perit; cujus servaveris umbram,
[illegible] quicquid jubeare, velis. [11] tot rebus iniquis
[illegible]uimus victi: venia est hæc sola pudoris,
[illegible]generisque metus, nil jam potuisse negari.
[illegible]cyus avertat diri mala semina belli.
[illegible]amna movent populos, si quos sua jura tuentur.
[illegible] sibi, sed domino gravis est, quæ servit, egestas.
[illegible]rotinus abducto [14] patuerunt templa Metello.

1 Stringe ferrum in me, neque abstine sacrosancto sanguini fundendo, verecundia civium spectantium inhibitus. Nemo superest civis, nemo libertatis assertor in urbe.
2 Ex ærario publico.
3 Converte bellum tuum ad hostes potius, ex his victis redde militibus promissa munera. non feres ex ærario thesauros, quos longa pace congestos non expromere licebit, nisi publica jusserit egestas. Hos olim (inquit Appianus) execratione publice proposita conditos fuisse memorant, ut, [illegible]Celtico insurgente bello, à nullo promerentur. 4 Mea manu inflictæ. [illegible]acrosancta potestas tua, quam jactas usque, non faciet te dignum ira mea; [illegible]une quæso libertatem ex urbe fugientem moraris? tune libertatis solus [illegible]be assertor? respondet ad illud supra, ℣. 129. 7 Non eo despera[illegible]s & confusionis venit Respublica, ut legum suarum assertorem Metellum [illegible] quam Cæsarem. 8 Admota capulo manu dixisse fertur Cæsar: *ignoras adolescens, difficilius esse mihi dicere hoc quam facere?* [illegible]acem. 10 Libertas populi oppressa, obnoxia est libertati illius [illegible]ppressit; cujus tamen retinebis imaginem, si libenter te subjicias im[illegible]is. 11 Et cum cæterarum rerum, legum, libertatis, &c. pertuli[illegible]jacturam, necessitate adacti; quia & thesauris etiam publicis cedamus, [illegible]trabit degeneris metus veniam apud posteros necessitas, cui resistere [illegible]ostra manu non erat. 12 Quin ocyus auferat thesaurum hunc, [illegible] fortasse causa bellum hoc dirum à Cæsare motum est, dirius futurum [illegible]am obnixe detineamus. 13 Ærarium populi liberi exhaustum, [illegible]t sine publico damno: sed populi servientis egestas & thesauri exhausti [illegible]no non populo damnum adferunt. 14 Reclusum erat ærarium, [illegible]esauri à nemine usque in illam diem contacti, militibus rapiendi [illegible]ssi.

Tunc

Tunc rupes Tarpeja sonat, [1] magnoque reclusas
Testatur stridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani [2] census populi, quem [3] Punica bella,
Quem dederat [4] Perses, quem victi præda [5] Philippi:
[6] Quod tibi Roma fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
[7] Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum [8] mores servastis avorum,
[9] Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victorique dedit [10] Minoïa Creta Metello,
[11] Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, [12] captorumque [13] ultima [12] regum
Quæ Pompejanis prælata est gaza triumphis,
Egeritur: tristi spoliantur templa rapina;
[14] Pauperiorque fuit tunc primum Cæsare Roma.
[15] Interea totum Magni fortuna per orbem
[16] Secum casuras in prælia moverat urbes.
Proxima [17] vicino vires dat Græcia bello.
Phocaïcas [18] Amphissa manus, [19] scopulosaque Cyrrha;
[20] Parnassusque [21] jugo misit desertus [21] utroque.
Bœoti coïere duces, quos impiger ambit
[22] Fatidica Cephissos aqua, [23] Cadmeaque Dirce,
[24] Pisæque manus, populisque per æquora mittens
Sicanio Alpheus aquas. [25] tunc Mænala liquit
Arcas, & Herculeam miles Trachinius Oeten.
[25] Thesproti, [25] Dryopesque ruunt, [27] quercusque silentes

1 Impactis securibus reclusæ fores, & stridore cardinum resonat collis Saturnius, Tarpejus, vel Capitoliuus, in quo ærarium.
2 Aurum & argentum, è mulctis, tributis, donis gentium devictarum.
3 Primum, quo mulctati sunt Carthaginienses M C C talentis argenti. Secundum, quo mulctabantur X M tal. arg. in L annos æquis portionibus solvendis, sed intervenit Tertium.
4 Macedoniæ Rex ab Æmylio Paulo devictus. vide Plutar. Æmylium Paul.
5 Patris Persæ à T. Flaminio ad deditionem compulsi. Plutar. T. Q. Flam. 6 Supra l. 1. ỳ.30. 7 Aurum à Pyrrho oblatum ut patriam desereret proderetque, recusavit Fabricius ad regem legatus. 8 Frugalitas veterum Romanorum & parsimonia. 9 Quod ab Antiocho Syriæ, Attali legatione & hæreditate obvenit. 10 Minoi olim regnata Creta, à Q. Metello vastata. 11 Missus in Cyprum adversus Ptolomæum Cato Ma. advexit V I I M talenta. 12 Mithridatis Ponti, Tigranis Armeniæ, Aristobuli Iudææ regis, &c. 13 Ex remotissimis regionibus. 14 Emphatice & invidiose in Cæsarem ære alieno prius pressum. 15 Recensit poëta catalogum populorum qui Pompejo auxilia submiserunt. 1 Europæ. 2 Asiæ. 3 Africæ. orditur à Græcia. 16 Easdem cum Pompejo fortunam & cladem experturas. 17 Pompejo jam Dyrrhachii. 18 Oppido Phocidis. 19 Ad rupem sita. 20 Mons Apollinis Pythii oraculo & Musarum sede clarus bicollis. 21 Tithoreo & Hyampeo. 22 Oritur Cephissus amnis è montibus Phocidis Delphico oraculo claris. 23 Dirce fons vicinus Thebis à Cadmo positis. vide quæ ad Sen. Theb. ỳ.126. 24 E Pisis oppido Elidis, juxta Alpheum fl. qui fertur subter mare ferri ad Arethusam fontem Siciliæ. Pausan. Eliacor 1. 25 Advenerunt Arcades à Mænalo Arcadiæ monte, & Thessali à Trachyne, quam Hercules condidit sub Oeta monte. 26 Epiri pop. 27 Dodoneas quercus non amplius responsa dantes; fugatis columbis fatidicis. vide quæ ad Senecæ Medeam, ỳ. 349.

onio veteres liquerunt vertice Sella-
haufit totas quamvis delectus Athenas ,
qua Phœbea tenent navalia puppes ,
que petunt veram credi Salamina carinæ.
[2] dilecta Iovi centenis venit in arma
a vetus populis 3 Gnoffafque agitare pharetras
ia , 4 nec Eois pejor 3 Gortyna fagittis.
qui 5 Dardaniam tenet Oricon, & vagus altis
fperfus fylvis Athamas, & nomine prifco
welia verfi teftantes funera Cadmi.
chis, & Adriacas fpumans 9 Abfyrtos in undas,
Penei qui rura colunt, quorumque labore
alus [11] Æmoniam vomer profcindit [11] Iolcon.
de laceffitum primo mare , cum [13] rudis Argo
uit ignotas temerato litore gentes ,
aque cum ventis, pelagique furentibus undis
ofuit mortale genus , [14] fatifque per illam
ffit mors una ratem. tunc linquitur [15] Æmus
cius, & populum [16] Pholoë mentita biformem.
feritur Strymon tepido committere Nilo
nias confuetus aves , [18] & barbara Cone,
raticas ubi perdit aquas, fparfamque profundo

1 Athenæ, utcunque delecta prius exhauftæ , è navalibus tamen fuis Phœbo dicatis mittunt tres Salaminias navicuJas : quæ teftentur Salamina effe veri juris Athenienfium, non Megareufium, uti olim controverfum erat. Simul videtur allufum ad illud Horatii : *Ambiguam tellure nova Salamina futuram*, propter Cypriam. vide Senecæ Troad. ỿ.842. Erant item Athenis tres naves publico ufui deftinatæ :

r , qua vehebantur in Delum quotannis è Thefeio voto ; Plato in Phædo-*Paralus* , qua mittebantur Delphos aut alio rem divinam facturi ; Arifto- interpres : *Salaminia*, quæ evocatos ad judicium fubveheret. Plut. Peric. eta ἑκατόμπολις , in qua Iupiter natus educatufque fuit. 3 Cretæ notiff. Gnoffus & Gortyna fagittariis infignes. 4 Non cedens Parthis treudi fagittas. 5 Heleno & Andromache Dardanis regnatam mari-illam Epiri urbem , Virg. 3 Æn. 5. 6 Athamanes montes Epiri in-es. 7 Illyrii populi quorum urbs Cadmi & Hermiones in ferpentes forum eft monimentum. ἔγχελυς autem anguilla eft *longa cognata colu-* it ait Iuvenalis Satyr. 3. 8 Non Ponti illa fed Iftri regio , dicta à is qui ab Æeta miffi ad perfequendum Iafonem , hic confederunt. ula cum fluvio cognomine in mare Adriaticum prolapfo , fub Illyrico. Theffaliæ. 11 Theffaliæ oppid. 12 Ex Iolco folverunt autæ. Argo autem primam celebrant Poëtæ navem. 13 Expri-ud Senecæ in Medeæ choro primo : *Bene diffepti fœdera mundi Traxit n Theffala pinus, Juffitque pati verbera pontum: Partemque metus fieri no-re fepofitum.* 14 Mortis novum genus illatum , fcilicet Naufragium. ons Thraciæ. 16 Mons Arcadiæ , Pholo aliifque Centauris cum primi ab equis dimicarent) procul vifi erant biformes , habitatus. dveniunt & auxilia à Strymone Thraciæ fl. cujus frigus grues fub hye-igientes Nili teporem petunt. Biftones autem ftagnum eft Thraciæ. ubi ad infulam Conen (fitne illa Conopos Plinii lib. 4. cap. 12. an nii ἄγκων , circa Iftri oftia Infula , dubium) in mare funditur Ifter icus fl. & Peuce primum vel unum oftiorum Iftri alluit Peucen Infulam objectam.

D *[1] Multi-*

1 Sex ostiis, ut alii, septem, Pontum influentis.
2 Asiæ minoris regio.
3 Quæ sub Ida jacet tellus: Omnibonus. Sed Ortelius approbat lectionem, Æolis. Caicus enim Straboni lib. 12 est Æolidis fl. Aliis Asiæ Propriæ.
4 Sterilis.
5 Oppidum Troadis.
6 Et Celenæ urbs Phrygiæ, qui lugent fatum Satyri sui Marsyæ, qui inventis, quas Pallas abjecerat, tibiis fretus, Apollinem in certamen Musices provocavit, & ab eo victus excoriatus est.

1 *Multifidi Peucen unum caput alluit Istri:*
2 *Mysiaque & gelido tellus perfusa Caïco*
3 *Idalis, & 4 nimium glebis exilis Arisbe.*
Quique colunt 5 Pitanen & 6 quæ tua munera Pallas
Lugent damnatæ Phœbo victore Celenæ:
Qua celer erectis 7 descendens Marsya ripis
Errantem Mæandron adit, mistusque refertur:
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
8 *Pactolon: qua culta secat non vilior Hermus.*
9 *Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra*
Ominibus petiere suis. 10 nec fabula Troja
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Iüli.
Accedunt Syriæ populi, 11 desertus Orontes,
Et 12 felix, sic fama, Ninos: 13 ventosa 14 Damascus,
14 *Gazaque, & 15 arbusto palmarum dives Idume.*
Et Tyros 16 instabilis, 17 pretiosaque murice Sidon,
18 *Has ad bella rates non flexo limite ponti,*
Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
19 *Phœnices primi, famæ si creditur, usi*
Mansuram rudibus vocem signare figuris.
20 *Nondum flumineas Memphis contexere biblos*
Noverat: & saxis tantum, volucresque feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
Deseritur 21 Taurique nemus, 22 Persæaque Tarsos,

7 Versus autem in fluvium sui nominis cadit in Mæandrum fl. 8 Auriferi
sinuosum & per plana sæpius flexibus in fontem recurrentem.
fluvii celebrantur Pactolus, Hermus, Gangus, Tagus, Iber, Indus, Arimaspus.
9 Et Troës venerunt auxilio Pomp. sed fato suo, i. inauspicato & vinci solito.
10 Neque eos à Pomp. partibus detinuit fama de Cæsare oriundo Iulia stirpe.
11 Fl. Syriæ desertus, accolis ad Pompejum affluentibus. 12 Vbertate, &
rerum affluentia celebrata Ninos. πόλις ποτὲ μεγάλη καὶ εὐδαίμων. Arrian. in
παράπλῳ Indiæ. 13 In patenti sita, ventis exposita Syriæ urbs. 14 Vrbs
Syriæ. 15 Palmis nobilis Syriæ regio Iudæa. 16 Quondam, insula LXX
passuū mari à terra dissita, sed aggere Alexandri post juncta continenti. 17 Phœ-
niciæ urbs maritima purpurarum piscatu celebris. 18 Cynosura, haud certior
dux ullis alibi carinis, duxit has rates ad Dyrrachium, recta navigatione. Nam-
que Helice cæteros Grajos, Tyrios Cynosura per altum dirigit. Certior quam
Helice, quod polo vicinior, κυνοσουρῇ φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν.
Aratus. 19 Cadmus cum Phœnicibus suis literarum figuras vel invenisse vel
in Græciam intulisse fertur. Mela l. 1. c. 12. 20 Necdum Ægyptii norant voces
figuris literarum delineatas chartis è papyro ceu junco Nilotico dissecto signare,
sed per figuras animalium ἱερογλυφικὰ γράμματα, sensus mentis, monimenta
memoriæ, vaticinia, & sapientum præcepta sermonesque saxis impresserunt.
21 Montis Asiæ, proprie ita dicitur ea pars quæ Ciliciam & Pamphyliam ab
Armenia distinguit. 22 A Perse condita urbs Ciliciæ. Alii à Tarso Persei
talaribus. vel quod ibi ungulam seu plantam fregerit Pegasus, vel παρὰ τὸ
τερσανθῆναι, quod ea loca primum à diluvio exaruerint, dictam volunt, legen-
dumque *Terseaque Tarsos*, Coel. Rhodig. lib. 4. c. 11.

1 Coricium-

ciumque patens exesis rupibus antrum ,
lles, & externa resonant navalibus [2] Æga.
Cilix [3] justa jam non pirata carina.
t & [4] Eoos bellorum fama [4] recessus ,
colitur Ganges , toto qui solus in orbe
nascenti contraria solvere Phœbo
t, & adversum fluctus impellit in Eurum :
ubi Pellaus post Tethyos æquora ductor
it, & magno vinci se fassus ab orbe est.
ue [6] ferens rapidum [7] diviso gurgite fontem
Indus aquis [8] mistum non sentit Hydaspen ;
que bibunt tenera dulces ab arundine succos ,
ui tingentes croceo medicamine crinem
xa coloratis astringunt [11] carbasa gemmis,
que suas struxere pyras , vivique calentes
ndere rogos. prô ! quanta est gloria genti ,
se manum fatis, vitaque repletos ,
superest, donasse deis ! Venêre feroces
loces, duri populus nunc cultor [13] Amani ,
niusque tenens volventem saxa [14] Nephatem :
hera tangentes silvas liquere Coastra.
tum vobis Arabes venistis in orbem ,
mirati nemorum non ire sinistras.

1 Portus & specus in Cilicia. de quo vide quæ Mela lib. 1. c. 13. 2 Ciciliæ opp. 3 Auxiliari , non prædatoria , ut olim , supra lib. 2. ℣. 576. 4 Extremas Orientis partes accolas Gangis, qui, cum reliqui fluvii à sole aversi , ille adversus solem orientem contendit. 5 Craterus ad matrem Aristopatram scripsit, Alexandrum ad Gangem usque pervenisse : alii Hyparim itineris ejus finem fuisse referunt : flumi-

m vastitate inhibitus constitit citra Oceanum Orientalem Indicum , ineris finem statuerat. 6 Μέγας τὰ εὐθὺς ἀπὸ τῶν πηγῶν , &c. lib. 5. 7 Duobus ostiis in mare influentem, & quo loco dividi- sulam Paralen facit. Strab. l. 15. 8 Adeo ex se vastus est. s innuit , qui bibunt μολὶ τὸ καλάμινον , τὸ λεγόμενον σάκχαρι. in περίπλῳ maris Erythræi. saccharum expressum e succo arundinum. ues. 10 Cathæi Indiæ populi pulchritudinem omni modo ad- regem ob formam eligunt , capillitia tingunt , &c. Strabo lib. 15. eas vestes κάρπασα , & ipsas gemmis distinctas zonis gemmatis cin- rabo lib. 15. 12 Brachmanes , Gymnosophistæ , Philosophi Brachman oppidum Ptol. vel ut alii insulas Gangis incolentes , se vitæ n rogum à se extructum conjectos comburunt. Strabo lib. 15. t. 3 de Calano notum. 13 Montis Ciliciæ. 14 Fl. Ar- 15 Populi incolentes extremæ Indiæ lucos , *ubi aëra vincere* , *&c.* Virg. Georg. 2. 16 Quid opus erat (inquit Ioseph. in Prolegomenis ad Manilium) illis inter Æquatorem & Tropicum egentibus , mirari sinistras umbras, quæ & ipsis ἀμφισκίοις aliquando unt. Sed respexit poëta Arabiam Felicem seu Australem , Solem in & umbram Meridionalem , quæ Occidentem spectantibus in sinistram, ustrum versus projicitur , quæ citra Cancri trop. positis in dextram Exagitat & hunc locum Iul. Scalig. Poët. lib. 6. cap. 6. Vide nostrum 9. ℣. 539. & Cæl. Rhod. lib. 1. cap. 10. Rudibus simul istis in amphisciis , translatis jam cis Tropicum , mirari licuit umbras nun- stras ire. vide & comment. Solini cap. 46.

Tunc [1] furor extremos movit Romanus [2] Olostras,
3 Carmanosque duces, quorum devexus in Austrum
Æther, non totam mergi tamen aspicit Arcton.
Lucet & 4 exigua velox ibi nocte Bootes.
5 Æthiopumque solum quod non premeretur ab ulla
Signiferi regione poli, nisi poplite lapso
Vltima curvati procederet ungula Tauri.
Quaque caput [6] rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates, 7 quos non diversis fontibus edit
Persis, & incertum, tellus si misceat amnes,
Quod potius sit nomen aquis. sed sparsus in agros
Fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur undæ;
8 At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,
Occultosque tegit cursus, rursusque renatum
Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.
9 Inter Cæsareas acies, diversaque signa
Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,
Contenti fecisse duos. [10] tinxere sagittas
11 Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros
Includit gelido, vastisque [12] Hyrcania silvis.
Hinc [13] Lacedæmonii moto gens aspera fræno
13 Heniochi, sævisque affinis [14] Sarmata [15] Moschis.
Colchorum qua rura secat [15] ditissima Phasis:
Qua Crœso fatalis [16] Halys, [17] qua vertice lapsus

1 Belli Romani.
2 Indiæ pop. Plin. l. 6. c. 20. neque probanda lectio *Orestas* aut *Oresdas*, ut sit pop. Septentrionalis, quæ lectio tantam Iosepho Scaligero in Prolegom. in Manilium præbuit ansam exagitandi Lucanum & se torquendi.
3 Asiæ popul. inter Persidem & Indiam ut volunt, quibus sub tropico Cancri vel ulterius positis ursa major non tota occidit, sed prominet aliquid de capite ejus.
4. Exigua noctis parte lucet, occidit scilicet citius, utpote Horizonti eorum propior. 5 Locus (inquit Glareanus) vix intelligibilis, & in quo multi egregii viri frustra sudarint. forte Æthiopas ultra Æquinoctialem positos voluit poëta, dicereque, Æthiopia non subest ulli è signis Septentrionalibus, nisi quod Taurinus pes ultra Æquinoctialem protendatur. Sed & hoc falsum. 6 Vnde & nomen. sagittam quippe Persæ Tigrin appellant. 7 Vterque fluvius oritur ex Armeniæ montibus, verum non parum distantibus, vulgo tamen creditum unum habuisse fontem. Euphrates Mesopotamiam rigans ut Ægyptum Nilus, infra Seleuciam aquas suas nomenque in Tigrim evomit, à quo per duo ostia in sinum Persicum defertur. 8 Tigris autem ante Euphratem exceptum, Taurum montem subterlapsus, mox ad lacum Thespitim in cuniculos mersus post XXV. M. pass. redditus in Sinum Persicum prolabitur. 9 Parthi, inquit, misêre neutri auxilia, gratulati sibi bellum hoc civile Romanis à se objectum, ut qui, Crasso sublato, Pompejum & Cæsarem inter se commiserint. ut lib. 1. v. 99. Pompejanas tamen partes secutos, refert Iustin. lib. 42. 10 Veneno, toxico. 11 Nomades, ἁμαξόβιοι, Bactriani, populi Scythiæ, ut Bactrus, fl. Scythiæ. 12 Regio Asiæ, silvis nobilis. 13 Equites feri ad Caucasum ab Amphyto & Telechio Lacedæmoniis Castoris & Pollucis ἡνιόχοις orti. 14 *Rußes & Tartars* vulgo. 15 Populi ad Hyrcanum mare, circa fontes Phasidis fl. Colchorum ditiss. propter vellus aureum. 16 Fl. Lydos à Medis dirimens. Crœso fatalis ex oraculi amphibologia. Κροῖσος ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. Herod. lib. 1. 17 Qua Tanis è montibus Rhiphæis ortus Europam ab Asia disterminat.

hao Tanais diversi nomina mundi
fuit ripis, Asiaque, & terminus idem
da, media dirimens confinia terræ,
c hunc, nunc illum,[1] *qua flectitur, ampliat orbem.*
ique fretum torrens Mæotidos egerit undas
s, & Herculeis aufertur gloria metis,
umque negat solas admittere Gades.
& 3 *Sithonia gentes, auroque ligatas*
ringens Arimaspe comas: hinc fortis 4 *Arius,*
gaque Sarmatici solvens jejunia belli
agetes quo fugit equo; volucresque 4 *Geloni.*
lon, cum 7 *Memnoniis deducens agmina regnis*
; & [8] *effusis numerato milite telis*
ndit 9 *Perses;* [10] *fraternique ultor amoris*
ora cum tantis percussit classibus, unum
ges habuere [11] *ducem. coïere nec unquam*
varie cultu gentes, tam dissona vulgi
[12] *tot immensæ comites mistura ruinæ*
it populos, & dignas funere Magni
ias Fortuna dedit. [13] *non corniger Ammon*
re [14] *Marmaricas cessavit in arma catervas:*
icquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
Paratonias Eoa ad litora Syrtes
ciperet felix ne non semel omnia Cæsar,
dum pariter Pharsalia præstitit orbem.

1 Orbis illam partem, quam flexu declinat, ampliorem reddit.
2 Qua Bosphorus Cimmerius emittit undas Mæotidis paludis in Euxinum mare, hinc Bosphorus Thracius in Propontidem, inde Hellespontus in Ægæum. Ita non ubi solis maris Mediterranei gloriam vendicent columnæ Herculis ad fretum Gaditanum, per quas immittitur Oceanus Occidentalis. Plinius lib. 3 procem. Solin. cap. 28. Mela

cap. 5. 3 Scythiæ gentes, & in his, gens unocula Arimaspi, ac-
ivii cognominis auriflui, & ipsi comas auro in nodum colligari: ut qui
ex arenis colligant. 4 Asiæ Scythicæ populi. 5 Scythiæ
qui sitim famemque levant epoto equorum sanguine. de iis Claudianus.
cornipedes in pocula vulnerat audax Massagetes. de his Virgil. *Et lac*
um cum sanguine potat equino. Georg. 3. 6 Amplificat poëta au-
copias Pompeji ex collatione exercituum Cyri, Xerxis, & Agamemno-
d hyperbolice. 7 Persicis & Susianis ab oriente, unde & Memnon
i & Auroræ filius venit olim auxilio Priami. Alii leg. *Mæoniis.*
ulis singulas mittere jussis sagittas exercitum numeravit. Herod. 7.
es Rex Persiæ. 13 Agamemnon ultrurus fratris Menelai uxorem à
raptam. 11 Imperatorem, regem regum Agamemnona. 12 Ut
, Trojam rogum, ita Pompejo victas ab illo gentes Fortuna dedit exe-
cædis socios. 13 Neque Africa cessavit auxilia mittere, in cujus
Cyrenaica deserta & arenosa Iovi Ammoni sub specie arietis culto tem-
onsecravit Liber pater. infra lib. 9. ỿ. 511. & lib. 10. ỿ. 38. 14 Mar-
Africæ regio est, Ægyptum versus. Alii leg. *Marmaridas.* 15 Omnes
à Mauritania, quæ ultima pars est Africæ ad occasum, usque ad Paræto-
ortum prope Syrtes, ortum versus. 16 Ne Cæsari opus esset singulas
persequi, contulit huc omnes undique Fortuna, ut una acie Pharsalica
totum subigeret Cæsar.

1 Cæsar ab urbe profectus in ulteriorem Galliam, cognovit Domitium nuper à se captum Corfinii & dimissum advenisse Massiliam, cujus urbis cives Pompejo faventes, portas Cæsari venienti occluserunt. Cæsar xv primos Massiliensium evocatos monet, ne, dum unius hominis voluntati obtemperare velint, illi soli ex omnibus Italiæ civitatibus bellum sibi accersant: ita monitos ad suos dimittit. hos ad Cæsarem cum responso à suis civibus reducit poëta,

[1] *Ille ubi deseruit trepidantis mœnia Romæ,*
Agmine nubiferam rapto supervolat Alpem:
Cumque alii fama populi terrore paverent,
[2] *Phocais in dubiis ausa est servare juventus*
Non [3] *Graja levitate fidem,* [4] *signataque jura,*
[5] *Et causas, non fata sequi. tamen ante furorem*
Indomitum, duramque [6] *viri deflectere mentem*
Pacifico sermone parant, hostemque propinquum
Orant [7] *Cecropiæ prælata fronde Minervæ.*
[8] *Semper* [9] *in externis populo communia vestro*
Massiliam bellis testatur fata tulisse,
Comprensa est Latiis quæcumque annalibus ætas.
Et nunc, [10] *ignoto si quos petis orbe triumphos,*
Accipe devotas externa in prœlia dextras.
At si funestas acies, si dira paratis
Prælia discordes, lacrymas civilibus armis,
Secretumque damus. [11] *tractentur vulnera nulla*
Sacra manu. [12] *si cœlicolis furor arma dedisset,*
Aut si terrigenæ tentarent astra gigantes;
Non tamen auderet [13] *pietas humana vel armis*
Vel votis prodesse Iovi: sortisque deorum
Ignarum mortale genus, [14] *per fulmina tantum*
Sciret adhuc cœlo solum regnare Tonantem.
Adde quod innumeræ concurrunt undique gentes,

Misera (inquit Florus) *Massilia, quæ dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit.* 2 Massilienses, Phocæenses quippe Ioniæ, quæ est in Asia, ab Harpago Cyri præfecto pulsi, in Galliam venere Narbonensem, ubi Massiliam condiderunt. 3 Græca gens levis fidei olim habita. πιςὸν ἕλλας οἶδεν οὐδὲν. Eurip. in Iphig. 4 Sancita olim cum popul. Rom fœdera. 5 Æquitatem non fortunam sequi. 6 Cæsaris. 7 Gestantes manu & prætendentes frondem oleaginam pacis signum. Pallas vero præses Athenarum Cecropi quondam regnatarum, oleæ perhibetur inventrix. *Centum oratores augusta ad mœnia regis ire jubent, ramis velatos Palladis omnes.* Virg. Æn. 7. 8 Legati fide sua modeste & constanter exposita, dissuadent bellum civile, sibi ut liceat extra partes esse petunt, non esse sui judicii discernere utra causa sit justior: sed quidvis potius pati se esse paratos quam armatum Cæsarem admittere. 9 Annales vestri sunt testes satis locupletes fidei nostræ semper vobis præstitæ adversus exteros hostes, quam & nunc promptam habes si externa paras bella. 10 Si civilia, libet certe misereri eorum sortem qui arma capessunt; perfugium victis, supplicibus atque iis qui in partibus esse nolunt daturis. 11 Absit, ut manus nostræ imbuantur sanguine eorum, quibuscum sacra nobis intercedunt jura. 12 Neque nobis causas vestras expendere aut ad partes ire magis fas est, quam hominibus hoc idem facere liceret, si Dii inter se dissentirent, aut iis arma, ut olim gigantes Terræ filii inferrent. 13 Homines pii. 14 *Cælo tonantem credidimus Iovem.* Horat, ode 5. lib. 3.

[1] Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,
Vt gladiis egeant civilia bella coactis.
[2] Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent
Fata, nec hac alius committat prælia miles.
[3] Cui non conspecto languebit dextra parente?
Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.
[4] Finis adest rerum, si non committitis illis
Arma, quibus fas est. [5] nobis hæc summa precandi,
Terribiles aquilas, infestaque signa relinquas
Vrbe procul, nostrisque velis te credere muris,
Excludique sinas admisso Cæsare bellum.
[6] Sit locus exceptus sceleri, Magnoque tibique
Tutus, ut invictæ fatum si consulat Vrbi,
Fœdera si placeant, sit quo veniatis inermes.
[7] Vel, cum tanta vocent discrimina Martis Iberi,
Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,
Nec momenta sumus: numquam felicibus armis
Vsa manus patriæ primis à sedibus exul,
Et post tralatas exustæ [8] Phocidos arces,
Mœnibus exiguis alieno in litore tuti,
lllustrat quos sola fides. si claudere muros
Obsidione paras, & vi perfringere portas,
Excepisse faces tectis, & tela parati
ndarum raptos aversis fontibus haustus
Quærere, & effossam sitientes lambere terram:
t desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
œdaque contingi maculato carpere morsu.

1 Non utique opus erit populis coactis ad patres in bello hoc civili. satis passim reperietis hominum sceleratorum qui arma sumant. 2 Atque utinam omnibus sociis aliisque gentibus eadem mens quæ nobis; neque se bello huic fatali immiscerent alii quam cives Romani. 3 Quis enim mente tam effera est, cujus dextræ non languorem, immo stuporem incutiat, compescatque à telis mittendis conspectus à diversa parte pater aut frater? 4 Statim videbitis exitum belli hujus, nisi contra vos ipsos armave-is externos, quibus jam olim insedit odium vestri, causa & voluntas vos cifcendi. *Grotius*, qui putant sibi licere bellum gerere civile, sine quibus cessario bellum civile interibit. 5 Nos summopere à te petimus, ut nis infestis animoque hostili exclusis urbem nostram amicus ingrediaris. Liceat modo nostræ civitati esse à partibus liberæ, civili bello exemptæ, loco medio, quo in colloquium & fœdera, si illis ita visum est, conveniainermes tu & Pompejus. 7 Aut, propéranti ad Hispanum bel-n, in quo cardo rerum vertitur, quæ tandem causa divertendi ad nos; po-*um*, neque ullius momenti aut ponderis ad summam victoriæ, neque fe-s unquam successus in bello, utpote parvum, patria profugum, aliena in confidentem, fidei quam belli extra potentiorem, clariorem? Videtur poëta eos secutus qui Massiliam conditam volunt à Phocensi *Græciæ*: cum tamen Massiliæ conditores è Phocæa urbe Ioniæ in expulsi, ab Harpago Cyri præfecto in Galliam concesserint. Inst. lib. 43. bo lib. 4. 9 Tum ad urbis defensionem, tum ad extrema omnia erenda sumus parati, si avertatis flumina, aquam è puteis bibere; si de-*frumentum*, illa, quæ visu horrida, contactu fœda sunt, edere parati.

[1] *Nec pavet hic populus pro libertate ſubire ,*
Obſeſſum Pœno geſſit quod Marte Saguntum.
Pectoribus rapti matrum fruſtraque trahentes
Vbera ſicca fame medios mittentur in ignes :
Vxor & à caro poſcet ſibi fata marito.
Vulnera [2] *miſcebunt fratres, bellumque coacti*
Hoc potius civile gerent. Sic 3 *Graja juventus*
Finierat : cum turbato jam prodita vultu
Ira 4 *ducis, tandem teſtata eſt voce dolorem.*
Vana movet Grajos noſtri fiducia 5 *curſus.*
Quamvis [6] *Heſperium mundi properemus ad axem,*
Maſſiliam delere vacat. 7 *gaudete cohortes :*
7 *Obvia prabentur fatorum munere bella.*
Ventus ut amittit vires , niſi robora denſa
Occurrant ſilva, ſpatio diffuſus inani :
Vtque perit magnus [8] *nullis obſtantibus ignis ,*
Sic hoſtes mihi deeſſe nocet : 9 *damnumque putamus*
Armorum, niſi, qui vinci potuere, [10] *rebellent.*
[11] *Sed ſi ſolus eam dimiſſis degener armis,*
Tunc mihi tecta patent. jam non excludere tantum ,
Incluſiſſe volunt. [12] *at enim contagia belli*
Dira fugant, dabitis pœnas pro pace petita ;
Et nihil eſſe meo diſcetis tutius avo, (*urbem*
[13] *Quam duce me bellum.* [14] *Sic poſtquam fatus, ad*
Haud trepidam convertit iter : tum mœnia clauſa
Conſpicit ; & denſa juvenum [15] *vallata corona.*
Haud procul a muris [16] *tumulus ſurgentis in altum*
Telluris, parvum diffuſo vertice campum
Explicat : [17] *hic patiens longo munimine cingi*
Viſus duci rupes, tutiſque aptiſſima caſtris.
[18] *Proxima pars urbis celſam conſurgit in arcem*

1 Neque dubitamus tolerare quæcunque Saguntini populi Hiſpaniæ tulere ab Hannibale obſeſſi. Liv. l.21. Iuven. ſ. 15. Val. Max. l. 6. c. 6. Qui cum vim Punicam ulterius nequirent arcere, aurum, argentum, precioſa quæque, liberos conjugeſque à ſe cæſos, ſe denique in ignem in foro extructum præcipitavere.
2 Mutua ſui cæde, potius quam ſe immiſceant Romano bell. civ.
3 Maſſilienſium legati. ſupra ỿ. 340.
4 Cæſaris.
5 Expeditionis in Hiſpaniam. ſupra ỿ. 366.
6 Occiduam mundi plagam, in qua Hiſpania, *improprie*, cum axes duo ſint tantum, Arct. & Antarcticus.

7 Expetiiſtis prælia vobis dari & urbes rapiendas. ecce vobis fato oblata quæ poſcitis. 8 Nulla materia obſtante. 9 Supra l.2. ỿ.440. 10 Nobis bello reſiſtant. 11 Cum indignatione ſtomachatur id , quod legati obtulerant , modo ỿ. 329. atque invertit. velle Maſſilienſes ipſum ab exercitu ſemotum exceptum prodere. 12 At vero nolunt bello civili pollui ; pacem ſcilicet exoptantes. *Ironice & indignanter.* 13 Quam meas partes & ſigna ſequi. 14 Quibus injuriis permotus Cæſar, legiones tres Maſſiliam adducit : turres vineaſque ad oppugnationem urbis agere , naves longas 18 facere Arelate inſtituit. his D. Brutum præfecit , &c. 1 Com- civilis belli. 15 Circumdata ad defenſionem urbis. 16 Montis cacumen in planitiem modicam extendit. 17 Hic tumulus, cum poſſet vallo circundari , viſus eſt locus caſtris aptiſſimus. 18 Tumuli editioris altitudinem æquabat arx urbis, colli huic oppoſita , quibus intermedia jacebat vallis.

Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
Tunc res immenso placuit [1] *statura labore,*
[2] *Aggere diversos vasto committere colles.*
[3] *Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem*
Clauderet, à summis perduxit ad aequora castris
Longum Caesar opus, fontesque & pabula campi
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Cespitibus, crudaque extruxit brachia terra.
[4] *Iam satis hoc Grajae memorandum contigit urbi,*
Aeternumque decus, quod non impulsa, nec ipso
Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
Praecipitem cursum : [5] *raptisque a Caesare cunctis,*
Vincitur una [6] *mora.* [7] *quantum est quod fata tenentur?*
Quodque virum toti properans imponere mundo
Hos perdit Fortuna dies! [8] *tunc omnia late*
Procumbunt nemora, & spoliantur robore silvae :
Ut, cum terra levis mediam virgultaque molem
Suspendant, structa laterum compage ligatam
Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Lucus erat longo [9] *nunquam violatus ab aevo,*
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte summotis [10] *solibus umbras.*
[11] *Hunc non ruricolae Panes, nemorumque potentes*
Sylvani Nymphaeque tenent, sed [12] *barbara ritu*
Sacra deûm, structae sacris feralibus arae ;
Omnis & humanis lustrata cruoribus arbos.
[13] *Si qua fidem meruit Superos mirata vetustas,*
Illis & volucres metuunt insistere ramis,
Et lustris recubare ferae : nec ventus in illas
Incumbit silvas, excussaque nubibus atris

1 Constatura.
2 Aggere conjungere urbis & castrorum colles.
3 Massilia tribus partibus mari alluitur, quartam partem, qua oppugnatu difficilior visa est propter loci naturam & arcem, Caesar intercludit ducto à suis castris in edito colle positis, ad mare utrinque aggere e cespitibus instar muri pinnato & turribus distincto atque fossa. hac ratione oppidanos frumentatione & pabulatione prohibuit.
4 Gratulatur urbi poëta ubique Pompejanus, fidei, constantiae, fortitudinis gloriam.
5 Statim vel se dedentibus vel occupatis & impulsis à Caesare caeteris urbibus. 6 Diuturna obsidione. 7 Non utique parum erat, quod una haec civitas retardarit praecipitem impetum & successus fatales Caesaris, in cujus tamen potestatem & ipsa postmodum cum totius mundi imperio necessario sit cessura. 8 Caeduntur passim sylvae, ad turres struendas, vineas, aliasque machinas: nec non ad firmandos continuendosque lignorum strues & interjectis trabibus aggeres, ne subsideret ac difflueret levis per se terra turrium superstructarum mole gravata. 9 Inciduus. 10 Radiis solaribus. 11 Non Dii agrestes, & numina rustica quae alias colunt sylvas, Panes, Fauni, Satyri, Sylvani, Nymphae, Dryades, &c. 12 Effera. Scythicae Dianae aemula, immolatis hostiis humanis, ut libro 1. ẏ. 445. 13 Et si qua fide digna sit religiosa antiquitas, declinant aves illum lucum, ferae, venti, fulgura.

Fulgura: [1] *non ullis frondem præbentibus auris,*
Arboribus suus horror inest. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit, simulacraque mœsta deorum
Arte carent, cæsisque extant [2] *informia truncis.*
Ipse [3] *situs, putrique facit jam robore pallor*
Attonitis: non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,
[4] *Quos timeant non nosse deos. jam fama ferebat*
Sæpe cavas motu terræ mugire cavernas,
Et procumbentes iterum [5] *consurgere taxos,*
Et [6] *non ardentis fulgere incendia silvæ,*
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
[7] *Non illum cultu populi propiore frequentant,*
Sed cessere deis. [8] *medio cum Phœbus in axe est,*
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
Accessus, dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro:
Nam vicina operi, belloque intacta priori
Inter [9] *nudatos stabat densissima montes.*
Sed fortes tremuere [10] *manus, motique* [11] *verenda*
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
[12] *In sua credebant redituras membra secures.*
Implicitas magno Cæsar terrore cohortes
Vt vidit, primus raptam librare bipennem
Ausus, & aëriam ferro proscindere quercum,
Effatur [13] *merso violata in robora ferro:*
Iam ne [14] *quis vestrum dubitet subvertere silvam,*
Credite me fecisse nefas. Tunc paruit omnis
Imperiis non sublato secura pavore
Turba, sed [15] *expensa Superorum, & Cæsaris ira.*
Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,

1 Fronde (inquiunt interpretes,) caret lucus propter opacitatem ramorum solis radios non admittentium. Micyllus καθ' ὑπαλλαγὴν exponit, frondibus nullas auras præbentibus. Bersmanus vice τȣ̃ *præbentibus* legendum *prædantibus* conjicit ex glossemate adjecto, *rapientibus*. H. Grotius agnoscit lectionem *ferientibus*, quã ego probaverim, hac mente & dispositione. Nullis auris frondem moventibus ex se horrent arbores.

2 Squalida, inculta, rudia, hinc mœrorem inducentia, cùm veneratione quadam.

3 Lanugo qua obducuntur simulachra, eaque insolitis formis expressa.

4 Tentatem, Hesum, Taranim, lib. 1. ỳ. 445. deos ignotos & superstitiose cultos. *Primus in orbe Deos fecit timor.* 5 Erigi, *vel*, renasci. funesta enim arbor, ut & cupressus, quæ succisa non regerminat. 6 Flammis, velut fatuis & lambentibus corripi arbores, neque tamen absumi, draconibus implicari. 7 Tanquam sacrosanctum, diis solis incolendum permittunt. 8 Ne in Deum luci præsidem & tutelarem incidat, tanquam δαιμόνιον μεσημβρινὸν, aut Empusam meridianam, media die aut noctu nemora lustrantem, horret adire ipse sacerdos. 9 Sylvis spoliatos superiori bello Gallico. 10 Militum. 11 Veneranda luci religione. 12 Quod Lycurgo Threicio regi quondam, vites, in odium Bacchi & suorum temulentiæ tædium, incidenti. 13 Immisso, impacto. 14 Ne qua vos loci religio moretur, mihi vani numinis profanatio imputetur, cujus violati iras subeat caput hoc meum. 15 Cæsaris plus quam deorum iram verita.

[1] *Silvaque Dodones, & [2] fluctibus aptior alnus,*
Et 3 non plebejos luctus testata cupressus,
Tunc primum 4 posuere comas, & fronde carentes
Admisere 5 diem : [6] propulsaque robore denso
Sustinuit se sylva cadens. gemuere videntes
Gallorum populi : muris sed clausa juventus
7 Exultat. quis enim læsos impune putaret
Esse deos? [8] servat multos Fortuna nocentes :
Et tantum miseris irasci numina possunt.
9 Vtque satis casum nemoris, quæsita per agros
Plaustra ferunt : curvoque soli cessantis aratro
Agricola raptis annum flevere juvencis.
[10] *Dux tamen impatiens hauri ad mœnia Martis*
Versus ad Hispanas acies, extremaque mundi,
Jussit bella geri. [11] *stellatis axibus agger*
Erigitur, [12] *geminasque æquantes mœnia turris*
Accipit : ha nullo fixerunt robore terram,
Sed per iter longum causa repsere latenti.
13 Cum tantum nutaret onus, telluris inanes
Concussisse sinus quærentem erumpere ventum
Credidit, & muros mirata est stare juventus.
14 Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Sed 15 major Grajo Romana in corpora ferro
Vis inerat. neque enim solis excussa lacertis

1 Quercus Dodonæo Iovi sacræ. lib. 6. ỷ. 427. Dodona autem sylva in Epiro est, quercu, vel, ut Herodotus vult, fago fatidica celebris.

2 Navigiis apta.

3 Divitum & nobilium funeribus, propter raritatem arboris. Ioseph. Scal. rogis & luctibus dicata. ut quæ excisa non repullulet. *Neque harum quas colis arborum Te, præter invisas cupressos Vlla brevem dominum sequetur.* Horatius ode. 14. lib. 2. Plì. l. 16. c.33. Diti sacra.

4 Excisa sunt. 5 Lucem, solem. 6 Arboribus inter se stipatis & spissis non erat spacium excisis decidendi. 7 Deos sperans violati luci ultores. 8 *Multi committunt eadem diverso crimina fato. Ille crucem precium sceleris tulit, hic diadema.* Iuven. sat. 13. ỷ. 104. 9 Plaustra cum jumentis exiguntur ad sylvas succisas in castra & ad opera convehendas. quorum desiderio interit labor anni tempestivus agricolis. 10 Præmiserat Cæsar C. Fabium legatum cum legionibus tribus in Hispaniam, ejecturum præsidium Afranii legati Pompeji, qui Pyrenæos saltus occupaverat, reliquis legionibus, quæ longius hyemabant, subsequi jussis, ipse navibus effectis & intra dies 30 armatis D. Brutum præfecit, C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ reliquit, deinde cum equitibus 900, quos sibi præsidio reliquerat, in Fabii castra pervenit. 11 Liguisne transversariis insectis compactisque ad continendum aggerem, atque adeo ab utraque parte distinctis & stellarum more apparentibus? an rotis, quarum radii modiolo ducti stellas scintillantes imitantur? an sterlbus, quibus præfixæ erant cuspides? 12 Aggerque accepit, &c. id est super aggerem constituuntur turres duæ ambulatoriæ ceu reptiles, quæ trochleis, rotis, funibus ac nervis intus actæ procederent. Comm. 2 bell. civ. vide Veget. lib. 3. c. 2. 13 Quas moles cum viderent Massilienses nutando procedere, credebant id terræ motu, (cujus causa est ventus in cavernis terræ flans & exitum quærens,) factum, muris proinde suis timebant. 14 Ex iis turribus. 15 Tantus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere potuerint. Comment. belli civilis 2.

Lancea, sed [1] *tenso ballistæ turbine rapta,*
Haud, unum contenta latus transire, quiescit :
Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relicta
Morte fugit : superest telo post vulnera cursus.
[2] *At saxum quoties ingenti ponderis ictu*
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,
Frangit cuncta ruens : nec tantum corpora pressa
Exanimat : totos cum sanguine dissipat artus.
Vt tamen hostiles densa [3] *testudine muros*
Tecta [4] *subit virtus, armisque innexa priores*
Arma ferunt, galeamque extensus protegit umbo,
[5] *Quæ prius ex longo nocuerunt missa* [6] *recussu,*
Iam post terga cadunt : nec Grajis flectere jactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum : sed pondere solo
Contenti, [7] *nudis evolvunt saxa lacertis.*
[8] *Dum fuit armorum series, ut grandine tecta*
Innocua percussa sonant, sic omnia tela
Respuit : at postquam virtus incensa [9] *virorum*
[10] *Perpetuam rupit defesso milite cratem,*
[11] *Singula continuis cesserunt ictibus arma.*
Tunc adoperta levi procedit [12] *vinea terra,*
Sub cujus [13] *pluteis, & tecta fronte latentes*
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia : nunc [14] *aries suspenso fortior ictu*

1 Sagittas balistis emissas neque ossium neque armorum vis moratur, quo minus transfixo quem destinarant, etiam ulterius evolent. Balistæ, ut & aliarum machinarum formam vide apud Am. Marcellin. l. 23.
2 Saxa vero balistis emissa, non minori vi quam rupes vetustate exesa & venti procella abrupta, corpora comminuit. *Obtritum perit omne cadaver More animæ.* Iuven. sat. 3.
3 Testudo proprie erat tabulatum ex trabibus factum, coriis ac ciliciis contextum adversus tela & incendium, sub qua milites latentes, viam turribus muniebant aut vineis, solum æquabant, ac muro tentabant. Comm. 2 civ. bel. & Vitr. lib. 10. Subita autem testudo, quæ & hic innuitur, erat series scutorum supra capita sublatorum continuata in morem squammarum, qua protecti milites sagittas, saxa telaque alia declinabant. 4 Milites fortes subeunt. 5 Cum jam intra balistarum destinatum jactum se recepissent Romani testudine tecti, neque expeditum esset Massiliensibus torquere balistas ut cominus ferirent, saxa ingentis ponderis evolvebant è muris in Romanos. 6 Legitur & *recessu.*
7 Nulla machina usis. 8 Quamdiu testudo illa sibi constitit, conjuncta invicem scutorum serie non plus Romanis nocuere dejecta, à Massiliensibus saxa, quam tectis grando. 9 Massiliensium. 10 Fregit testudinem, defessis militibus Romanis. 11 Divisa singulorum scuta cesserunt ictibus.
12 Vinea est machina tabulatis cratibusque constrata, crudis deinde coriis & centonibus uvidis tecta, sub qua obsidentes tuti murorum fundamenta subruebant. 13 Plutei hic significant tabulas & asseres quibus armata est vineæ frons. Alias pluteus & ipse est machina vineæ haud dissimilis, de quo vide Vegetium lib. 4. 14 Aries erat trabs ingens, adunco præmunita ferro, transversis asseribus intra testudinem plerumque suspensa & librata, quæ à multitudine retroacta ad majorem impetum, emissa deinde propellebatur ad extrahendos lapides, quassandos labefactandosque muros. vide Marcellin. lib. 23, & Ioseph. in bello Iudaic.

Incussus densi compagem solvere muri
Tentat, & impositis unum subducere saxis.
[1] *Sed* [2] *super & flammis, & magna fragmine molis,*
Et sudibus crebris, & adusti roboris ictu
Percussæ cedunt [3] *crates, frustraque labore*
Exhausto fessus repetit tentoria miles.
Summa fuit Grajis starent ut mœnia voti.
[4] *Vitro acies inferre parant :* [5] *armisque coruscas*
Nocturni texere faces : audaxque juventus
Erupit : non hasta viris, non letifer arcus,
Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
Per Romana tulit celeri [6] *munimina cursu.*
Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires : [7] *teda sed raptus ab omni*
Consequitur nigri spatiosa volumina fumi :
Nec solum silvas : sed saxa ingentia solvit,
Et crude putri fluxerunt pulvere cautes.
[8] *Procubuit, majorque jacens apparuit agger.*
Spes [9] *victis telluris abit,* [10] *placuitque profundo*
Fortunam tentare mari. [11] *non robore picto*
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis, & qualis procumbit montibus arbor,
Conseritur stabilis navalibus area bellis.
Et jam [12] *turrigeram Bruti comitata* [12] *carinam*
[13] *Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis.*

1 Romanos saxis, sudibus, facibusque submotos ab operibus & in castra compulsos, mox ipsa opera noctu incensa refert noster; sed poëta, sed Pompejanus. vide autem Comment. 2 belli civilis. Musculo jam labefactatæ turris pars concidit. inermes cum infulis sese porta proripiunt Massilienses, &c. supplices orant ut Cæsaris adventus expectetur. Trebonius, quia Cæsar magnopere mandaverat ne per vim oppidum expugnari pateretur, induciarum quoddam genus misericordia motus fecit. Massilienses vero sine fide occasionem fraudis nacti languentibus Romanis atque ocio deditis, meridiano tempore ignem operibus inferunt, qui secundo magnoque vento illatus aggerem, pluteos, testudinem, turres, tormentaque prius absumebat, quam quemadmodum accidisset animadverti posset. 2 Desuper, e muris. 3 Vinea & testudo cratibus tectæ. 4 Eruptiones crebræ, maxime Albicorum, factæ. 5 Operiebant ignes scutis, ne adverterent Romani. 6 Opera Roman. turrim, pluteos, &c.
7 Omnia in fumum & flammam abeunt, neque ligna tantum aggeris & operum, sed & ipsa saxa in pulverem soluta defluunt. 8 Agger combustis, quæ continebant eum, trabibus, diffluebat. 9 Romanis, ut vult poëta. 10 Bis quidem pugna certatum est navali, in superiore Brutus fuit superior. 11 Non ornabantur, non fulgebant naves tutelare numen in puppi pictum gerentes; compingebantur tantum rudi & subitaneo modo, ut esset unde milites pugnarent. Infra ỷ. 556.
12 Navem Bruti prætoriam. infra ỷ. 553. 13 Naves longæ 12, quas Arelate fieri jusserat Cæsar, flumine Rhodani secundo deductæ in mare, stationes ad insulam Stœchada habebant. Stœchades autem tres sunt insulæ, ab ora Ligurum ad Massiliam usque dispersæ, ab ordine dictæ στοιχάς.

Stœchados arva tenens. [1] *nec non & Graja juventus*
Omne suum fatis voluit committere robur :
Grandævosque senes mistis armavit ephebis.
[2] *Accepit non sola viros, quæ stabat in undis*
Classis ; & emeritas repetunt navalibus alnos.
Vt matutinos spargens super æquora Phœbus
[3] *Fregit aquis radios, & liber nubibus æther,*
Et [4] *posito Borea, pacemque tenentibus Austris,*
[5] *Servatum bello jacuit mare, movit ab omni*
Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
Cæsaris hinc pubes, hinc [6] *Grajo remige classis*
Tollitur : [7] *impulsæ tonsis tremuere carinæ,*
Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
* *Cornua Romanæ classis, validæque triremes,*
[8] *Quasque quater surgens extructi remigis ordo*
Commovet, [9] *& plures quæ mergunt æquore pinus,*
[10] *Multiplices cinxere rates.* * *hoc robur aperto*
Oppositum pelago. lunata fronte recedunt.
[11] *Ordine contentæ gemino crevisse liburnæ.*
Celsior at cunctis Bruti Prætoria puppis
[12] *Verberibus senis agitur,* [13] *molemque profundo*
Invehit, & summis longe petit æquora remis.
Vt tantum medii fuerat maris, [14] *utraque classis*
Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
Innumeræ vasto miscentur in æthere voces :
Remorumque sonus [15] *premitur clamore : nec ulla*
Audiri potuere tubæ. tum cærula verrunt,
Atque [16] *in transtra cadunt, & remis pectora pulsant.*
Vt primum rostris crepuerunt obvia rostra :
[17] *In puppim rediere rates, emissaque tela*

1 Massilienses voluerunt omnes vires navalis pugnæ eventui committere. antea quidem pugna navali certatum fuerat, sed leviter, jam L. Nasidius à Pomp. cum 16 navibus missus Domitium Massiliensesq; hortatus est, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligerent.
2 Neque armant instruuntque classem tantùm quam in mare deductam habuerant, sed & veteres ex navalibus productas refecerunt, &c. com. 2 de bel. civ.
3 Reflexu. *Iamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.*
4 Quieto. *Quum venti posuere, &c.* Virgil. 7 Æn. quem locum sibi imitandum proposuit hic noster.
5 Compositum, pacatum, quasi prælio accommodatum.
6 Massiliensi. ut ad ỷ. 301. supra.
7 *Et in lento luctantur marmore tonsæ.* i. remi. Virg. 7 Æn.
* Romana classis promovebatur in formam semilunæ, diductis in cornua utrinque navibus validioribus, rejectis in medium agmen liburnis & ratibus levioribus.
8 Et quadriremes.
9 Et naves quæ pluribus remis aguntur, quinqueremes.
10 Varii generis rates, biremes, uniremes.
11 Biremes Liburnæ celeres, à Liburniis popul. Dalmatiæ, quibus in usu erant, dictæ.
12 Sex remigum ordinibus, hexeris.
13 Se, ingentis magnitudinis navem & longius in mare remos utrinque protendentem.
14 Quantum uno utrinque remorum ictu possunt committi.
15 Non auditur præ clamore sese hortantium & concurrentium.
16 Remis insurgunt, deinde in transtra cadunt diductis ad pectora remis. ἀντῆεις.
17 Naves rostris arietantes, congressus impetu repulsæ, dissiluere in puppim. *ran asterne.*

[1] *Aëre*

[1] *Aere texerunt, vacuumque cadentia pontum.*
[2] *Et jam diductis extendunt cornua proris,*
Diversaque rates laxata classe recepta.
[3] *Vt quoties æstus Zephyris, Eurisque repugnat,*
Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic ubi puppes
Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
Quod tulit illa ratis remis, hac reppulit æquor.
[4] *Sed Grajis habiles, pugnamque lacessere pinus*
Et tentare fugam, nec longe frangere gyro
Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.
At Romana ratis [5] *stabilem præbere carinam*
Certior, & terræ similem bellantibus usum.
Tunc in [6] *signifera residenti puppe magistro*
Brutus ait, [7] *paterisne acies errare profundo?*
Artibus & certas pelagi? jam consere bellum:
Phocaicis medias rostris oppone carinas.
Paruit, [8] *obliquas & præbuit hostibus* [8] *alnos.*
Tunc quæcunque ratis tentavit robora Bruti,
Ictu victa suo, [9] *percussa capta cohæsit.*
Ast [10] *alias manicæque ligant, teretesque catenæ,*
Seque tenent [11] *remis:* [12] *tecto stetit æquore bellum.*
Iam non excussis torquentur tela lacertis,
[13] *Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:*
Miscenturque manus. [14] *navali plurima bello*
Ensis agit, stat quisque sua de robore puppis
Pronus in adversos ictus: multique perempti
In ratibus cecidere suis. cruor altus in undis
Spumat, & obducto concrescunt sanguine fluctus.
[15] *Et quas immissi traxerunt vincula ferri,*
Has prohibent jungi conserta cadavera puppes,

1 Hyperbolice.
2 Et jam utraque ex parte divertuntur proræ, extenduntur cornua, classis ordines laxantur, ut naves hostiles suscipiant.
3 Remis hinc inde impelluntur maris fluctus in diversas partes, non secus atque ubi venti, in contrarium quam ab æstu maris aguntur, undas rapiunt, ut l. 2. ℣. 455.
4 Massilienses & celeritate navium & scientia gubernatorum confisi nostros eludebant, producta longius acie circumvenire nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, &c. Nostri minus exercitatis remigibus minusque peritis gubernatoribus utebantur, tum etiam gravitate & tarditate navium, ut quæ subito ex humida materia factæ fuerint, impediebantur, &c. Comm. 1 civilis belli.
5 Vt supra ℣. 513. stabilem aream navalibus bellis stationem firmam, & pugnæ statariæ pedestri pæne similem. 6 Prætoria, quæ signum præfert.
7 Certasne arte & navium agilitate, quibus inferiores sumus? quin age conserto bello cominus decernamus rem. oppone itaque latera navium rostris Massiliensium. 8 Transversas naves. 9 Ita emendavit Io. Rutgersius lib. 1 Variar. lect. c. 12. ex *percussa & capta*. Naves in robustam & firmam Bruti Prætoriam actæ, rostris infixis, illis adhæsere velut captæ.
10 Alias Mass. naves uncis & manibus ferreis, harpagonibus & catenis injectis retinuerunt. 11 Pectinatim connexis, vel transversis. 12 Conjunctis navibus stratum non apparuit mare. 13 Non vulnera inflicta eminus, *vel*, non tela infligentia vulnera. 14 Res agitur conserta manu. 15 Neque per cadavera fluitantia conjungi possunt naves uncis & harpagonibus tractæ, *Cruentis Fluctibus, ac tarda per densa cadavera prora.* Iuven. Sat. 10.

Semi-

Semianimes alii vastum subiere profundum,
Hauseruntque suo permistum sanguine pontum.
Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,
Fractarum subita ratium periere ruina.
[1] *Irrita tela suas peragunt in gurgite cædes:*
Et quodcunque cadit [2] *frustrato pondere ferrum,*
Exceptum mediis invenit [3] *vulnus in undis.*
[4] *Phocaicis Romana ratis vallata carinis,*
Robore diducto dextrum, lævumque tuetur
Æquo Marte latus: cujus dum pugnat ab alta
Puppe [5] *Tagus, Grajûmque audax aplustre retentat,*
Terga simul pariter missis & pectora telis
Transfigitur. [6] *medio concurrit pectore ferrum,*
Et stetit incertus flueret [7] *quo vulnere sanguis;*
Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,
[8] *Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.*
Dirigit huc puppim miseri quoque dextra [9] *Telonis,*
[10] *Qua nullam melius, pelago turbante, carina*
Audivere manum: [11] *nec lux est notior ulli*
Crastina, seu Phœbum videat, seu cornua Lunæ,
Semper venturis componere carbasa ventis.
Hic [12] *Latia rostro compagem ruperat* [12] *alni:*
Pila sed in medium venêre trementia [13] *pectus,*
Avertitque ratem morientis dextra [13] *magistri.*
[14] *Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim,*
Excipit immissum suspensa per ilia ferrum,
[15] *Affixusque rati, telo retinente, pependit.*
Stant gemini fratres, fœcundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt [16] *viscera fatis:*
[17] *Discrevit mors sæva viros: unumque relictum*
Agnorunt miseri, [18] *sublato errore, parentes,*
[19] *Æternis causam lacrymis: tenet ille dolorem*
Semper, & amissum fratrem lugentibus offert.

1 Tela aberrantia ab iis in navibus in quos destinata fuerant; conficiunt alios natantes in mari.
2 Nisu irrito.
3 Quem vulneret.
4 Romana quædam navis obsessa à duabus navibus Massiliensium, militibus validis ab utraque parte navim defendentibus, diu propugnata est, ita ut neutro se inclinaret victoria.
5 Rom. miles conatus revellere & retinere ornamentum navis Massiliensis.
6 Vtriusque hastæ cuspis sibi obvia facta est in medio corpore.
7 Anticóne è pectore, an postico è tergo.
8 Ex utroque vulnere exivit.
9 Massiliensis navis gubernatoris.
10 Qua, non alteri melius paruerunt naves, mari turbato & cursum impediente.
11 Neque alius quisquam melius explorabat præsentiebatque venturæ diei ventos tempestatemque ex aspectu Solis aut Lunæ.
12 Romanæ navis.
13 Telonis.
14 Massiliensis quidam, occupaturus munus Telonis cæsi.
15 Telo, quo vulneratus est, affigebatur navi.
16 Vterus.
17 Imitatio Virgiliana. *Daucia Laride Tymberque simillima proles, Indiscreta suis gratusque parentibus error, At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas, &c.* lib. 10 Æneid.
18 Interfecto altero.
19 Qui cum fratrem cæsum repræsentet, memoriam usque illius apud parentes lugentes non sinit interire.

Quorum

Quorum alter, [1] mistis obliquo pectine remis
[2] Ausus Romanæ Graja de puppe carinæ
Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus
Amputat: illa tamen nixu quo prenderat, hæsit,
Diriguitque tenens strictis immortua nervis.
Crevit in adversis virtus: plus nobilis ira
[3] Truncus habet: fortique instaurat prælia læva,
[4] Rapturusque suam procurrit in æquora dextram:
[5] Hæc quoque cum toto manus est abscissa lacerto.
[6] Iam clypeo, telisque carens, non conditur ima
Puppe: sed expositus, [7] fraternaque pectore nudo
Arma tegens crebra confixus cuspide perstat:
[8] Telaque multorum leto casura suorum
Emerita jam morte tenet. [9] tum vulnere multo
Effugientem animam lassos collegit in artus:
Membraque contendit toto quicunque manebat
Sanguine, & hostilem, defectis robore membris,
Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulata ratis, multoque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,
Ad summos repleta foros, descendit in undas,
Vicinum involvens contorto vertice pontum.
Æquora discedunt mersa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. Multaque ponto
Præbuit illa dies varii miracula fati.
[10] Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,
Affixit Lycidam. mersus foret ille profundo,
Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.

1 Implicitis pectinatim remis duarum navium, Romanæ & Massiliensis. supra ℣. 566.
2 Vel ex hoc loco vide quam Cæsarianis iniquus sit poëta, qui Massiliensi id tribuit quod erat Acilii militis Cæsaris, idque fide trium testium locupletiss. Suetonii Cæs. cap. 68. *Acilius miles Cæsaris navali ad Massiliam prælio, injecta in puppem hostium dextra & abscissa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum* (Herod. 6. Iust. 2.) *imitatus transiliit in navem, umbone obvios agens.* Idem Plutarchus in Cæs. & Val. Maxim. lib. 3. cap. 2.
3 Mutilatus ipse & mancus, dextra manu amputata. 4 Inclinat, projecta sinistra ad intercipiendam dextram. 5 Læva, cum magna parte brachii. 6 Destitutus jam sinistra quæ clypeum, dextra quæ tela gestaret. 7 *Emphatice.* Nudi corporis objectu tegens fratrem armatum. 8 Excipit tela casura in mortem suorum ipse jam omni mortis certæ munere defunctus. *Sumpta metaphora a militibus qui stipendiis defuncti à militia eximuntur vocanturque Emeriti.* 9 Iamque deficientem per vulnera animam emissurus, vires, quæ reliquæ erant, collegit, intenditque, ut hostilem navem insiliens pondere suo obrueret, quæ cadaveribus pressa, ictibus quassa & soluta tandem desedit mersa. 10 Immissa à Romanis harpago navi Mass. corripuit Lycidam quendam, quem dum socii retinere conantur, discerptus est divisusque, diffusus à superiore corporis parte vitalium capaci sanguinis, intercidit in mare, ita inferior pars ab imo ventre ad talos statim defecit, superior vero pars, in qua pulmo, hepar, cor, cerebrum, membra vitalia, diu luctata restitit; lentiusque interiit.

[1] Scinditur avulsus: nec, sicut vulnere, sanguis
Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis,
Discursusque [2] animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis. nullius [2] vita peremti
Est [3] tanta dimissa via. pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus.
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri [4] vix omnia membra tulerunt.
[5] Dum nimium pugnax unius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuamque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: [6] congesto pondere puppis
Versa, cava texit pelagus, nautasque carina:
[7] Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari. Tunc [8] unica diri
Conspecta est leti facies, cum forte natantem
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.
Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus [9] æra sonent: eliso ventre, [10] per ora
Ejectat saniem permistus viscere sanguis.
[11] Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,
Dijectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. [12] pars maxima turbæ
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociæ concurrit: at illi
[13] Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,
Nutaretque ratis populo peritura recepto:
Impia turba [14] super medios ferit ense [15] lacertos:
Brachia linquentes [16] Graja [17] pendentia puppe,
A manibus cecidere suis: non amplius unda
Sustinuere [18] graves in summo gurgite truncos.
[19] Iamque omni fusis nudato milite telis,

1 Sunt qui referunt hos versus à Lucano recitatos, Neronis jussu incisis sibi venis & profluente sanguine. Alii eos illum protulisse autumant, quos habes lib. 9. ỳ. 811. Tacitus Annal. 15.
2 Sanguinis, in quo vita.
3 Tam spaciosa mortis porta, vulnere tam amplo.
4 Vix abstulerunt, tradideruntque morti.
5 Milites unius navis pugnæ nimis intenti, omnes se conferunt alterum latus ab hostibus oppugnatum defensuri, atque ita navem pondere inclinatam invertunt.
6 Inversa navis milites conclusos demersit.
7 Natare non licuit.
8 Miserrima apparuit una leti facies, cum interciperetur à duabus navibus concurrentibus, juvenis quidam natans, rostris navium in medio juvenis pectore collisis. 9 Ærata rostra.
10 Sanguis intestinis mistus ejicitur ore, velut sanies. 11 A recedentibus rostris dejecto corpore, per vulnus pervium transmissæ sunt aquæ.
12 Navis cujusdam Massiliensis fractæ milites ac nautæ conati vitæ suæ consulere, sociam navem natando p[illegible]it prensantque, licet interdicti ab iis, qui in navi erant, subversionem tim[illegible]ibus, si illi admitterentur. 13 Naves sociorum. 14 Desuper, in navi. 15 Navim prensantium.
16 Massiliensi. 17 Amputata scilicet. 18 Non natantes, brachiis jam destitutos. 19 Iamque deficientibus utrinque telis, *furor arma ministrat, & quod quisque repertum Rimanti, telum ira facit.* Virg. Æn. 1, & 7.

Invenit

Invenit arma furor: remum contorsit in hostem
Alter: at hi tortum validis [1] aplustre lacertis,
Avulsasque rotant excusso remige [2] sedes.
In pugnam fregere rates, [3] sidentia pessum
Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale revulsum
Visceribus traxere suis, & [4] vulnera læva
Oppressere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis, & hostilem cum torserit, exeat hastam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
[5] Quam pelago diversa lues. nam [6] pinguibus ignis
Affixus tedis, & tecto sulfure vivax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc [7] pice, nunc liquida [8] rapuere incendia [7] cera.
[9] Nec flammas superant undæ: [10] sparsisque per æquor
Iam ratibus, fragmenta ferus sibi vendicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammas:
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
[11] Mille modos inter leti, mors una timori est,
Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus,
[12] Vela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:
Incertasque manus ictu languente per undas
Exercent. nunc rara datur si copia ferri,
Vtuntur pelago. sævus complectitur hostem
Hostis, & implicitis gaudent subsidere membris,
Mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa
Eximius [13] Phoceus [14] animam servare sub undis,
[15] Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,
Et nimis affixos unci convellere morsus,
Adductum quoties non senserat anchora funem.
Hic ubi compressum [16] penitus deduxerat hostem,
Victor & incolumis summas remeabat in undas,
Sed se per [17] vacuos credit dum surgere fluctus,

1 Navis ornamentum.
2 Transtra.
3 Subsidentia *vel* sub pedibus jacentia. sic l. 5. ℣. 616.
4 Vt sanguinem sisterent, viresque sibi suppeterent, quoad hastam illam suis visceribus extractam in hostem misissent: tum libenti animo spiritum emissuri.
5 Quam ignis, qui aquæ contrarius.
6 Phalaricæ sagittæ è tedis oleo incendiario, pice, bitumine, nitro, sulphure & resina involutæ è balistis in naves emittuntur, qui *ignis Græcus* dictus est; *Wildfier.*
7 Qua naves ungebantur ad injuncturas committendas.
8 Concepere ignem, igne correptæ sunt.
9 Non extinguere valent ignes aquæ.
10 Et ipsa fragmenta tabulæque lacerarum ratium sparsæ corripiunt ignem.
11 Et cum innumera circumstarent mortis genera, illud tamen solum timebant, quod instaret, incendium, puta, naufragium, &c. *nec ultra Cœca timent aliunde fata.* Horat. ode 13. lib. 1.
12 Qui navibus fractis natant, colligunt tela fluitantia, ministrantque sociis qui sunt in ratibus, quin & debili & incerto propter fluctus ictu petunt hostes, eosque, si deficiant tela, mari submergunt, etiam cum suo periculo.
13 Massiliensis, supra ℣. 340. uti natator egregius.
14 Spiritum retinere.
15 E fundo aliquid repetere, & anchoram sub aquis solvere, si fune refigi non posset.
16 Funditus demerserat, ipse emersurus, uti assuerat.
17 Non occupatos navibus.

[1] *Puppibus*

[1] *Puppibus occurrit, tandemque sub æquore mansit.*
[2] *Hi super hostiles jecerunt brachia remos,*
Et ratium tenuere fugam. [3] *Non perdere letum*
Maxima cura fuit, [4] *multus sua vulnera puppi*
Affixit moriens, & rostris abstulit ictus.
Stantem sublimi [5] *Tyrrhenum culmine proræ*
[6] *Lygdamus excussa* [7] *Balearis tortor habena*
[8] *Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.*
[9] *Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit*
[10] *Vincula, procumbunt oculi, stat lumine rapto*
Attonitus, [11] *mortisque illas putat esse tenebras.*
At postquam membris sensit constare vigorem,
Vos, ait, ô socii, [12] *sicut tormenta soletis,*
Me quoque mittendis rectum componite telis.
[13] *Egere quod superest animæ Tyrrhene per omnes*
Bellorum casus. [14] *ingentem militis usum*
Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
Viventis feriere loco. sic fatus in hostem
[15] *Cæca tela manu, sed non tamen irrita mittit.*
Excipit hæc juvenis generosi sanguinis [16] *Argus,*
[17] *Qua jam non medius descendit in ilia venter;*
[18] *Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.*
Stabat [19] *diversa victæ jam parte carinæ*
Infelix Argi genitor, (non ille juventæ
Tempore [20] *Phocaïcis ulli cessurus in armis;*
Victum ævo robur cecidit, fessusque senectâ
[21] *Exemplum, non miles erat) qui* [22] *funere viso,*
Sæpe cadens longæ senior per transtra carinæ
Pervenit ad puppim, spirantesque invenit [23] *artus.*
Non lacrymæ cecidere genis, non pectora tundit,
[23] *Distentis toto riguit sed corpore palmis.*
[24] *Nox subit, atque oculos vasta obduxere tenebræ,*
Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
[25] *Ille caput* [26] *labens, & jam languentia colla*
Viso patre levat: vox fauces nulla [27] *solutas*

1 Ratibus illisus, depressus est.
2 Alii remos impedierunt, fugientes hostes moraturi.
3 Ne morerentur inulti.
4 Multi ut socias tutarentur naves, interposuerunt corpora sua vulnerata hostium rostris objecta.
5 Militem Rom.
6 Miles Massiliensis.
7 Vide lib. 1. ℣. 229.
8 Pila plumbea.
9 Sedes has intellige sinus oculorum.
10 Nervos.
11 Ictum lethalem esse putat.
12 Collocate me, ut balistas soletis, rectum ad projicienda tela in hostes.
13 Se hortatur.
14 Intermortuusque habet quod feriatur loco viventis.
15 Sui ipsius cæci.
16 Massiliensis.
17 Supra umbilicum.
18 Et ipse in telum procumbens addidit telo vim.
19 In prora, nam filius in puppi, mox ℣. 731.
20 Massiliensibus, supra ℣. 340.
21 Excitator virtutis alienæ, licet viribus per annos exhaustus ipse non pugnaret.
22 Filii.
23 Extentis manibus pedibusque, extremis partibus calore destitutis & rigentibus.
24 Mortis caligo seu animi deliquium obrepit patri exanimato è filii cæde.
25 Argus.
26 Inclinatum.
27 In morte resolutas.

Prosequitur : [1] *tacito tantum petit oscula vultu,*
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
[2] *Ut torpore senex caruit, viresque cruentus*
Cœpit habere dolor, [3] *Non perdam tempora, dixit,*
A sævis permissa Deis, jugulumque senilem
Confodiam. veniam misero concede parenti,
Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
[4] *Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,*
Semianimisque jaces, & adhuc potes esse superstes.
Sic fatus, [5] *quamvis capulum per viscera missi*
Polluerat gladii, tamen alta sub æquora tendit
Præcipiti saltu. letum præcedere nati
Festinantem animam morti non credidit uni.
Inclinant jam fata [6] *ducum : nec jam amplius anceps*
Belli casus erat : [7] *Grajæ pars maxima classis*
Mergitur : ast [8] *alia mutato remige puppes*
[9] *Victores vexere suos : navalia pauca*
Præcipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
Fletus erat! quantus matrum per litora planctus.
[10] *Conjux sæpe sui, confusis vultibus unda,*
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver :
Accensisque rogis miseri de corpore trunco
Certavere patres. at Brutus in æquore victor,
[11] *Primus Cæsareis pelagi decus addidit armis.*

1 Vultu gestuque petit extrema illa munera, osculi spiritum supremum excipientis, & dextræ oculos comprimentis. Necessitudine enim proxime conjunctus morientibus oculos clausit apud veteres, & expirantem deosculatus, fugientem ore animam excepit. *Extremus si quis super halitus errat Ore legam.* Virg. l. 4. Æn.

2 Ubi exanimi torpore ejecto respiravit senex, ad se rediit, recepitque à dolore vires.

3 Non fruar miseræ vitæ usura mihi à diis haud æquis concessa, sed conf. jug. 4 Expecta, habebis me supremi itineris comitem, nolo tibi superesse, antevertam certe. 5 Præoccupare filii mortem festinans duplici voluit mortis anchora niti. gladium capulo tenus in viscera adegerat, inde se in mare præcipitavit. 6 Massiliensium, L. Domitii, & L. Nasidieni. vide adnotata ad ℣. 29, & 916. supra. sed vide an dicat, inclinare fata ducum Rom. & Massi. Bruti jam victoris, Domitii victi. 7 Massiliensis. supra ℣. 340. Ex Massiliensium classe quinque sunt depressæ, quatuor captæ. Comment. civilis belli 2. 8 Captæ. 9 Romanos. 10 Litori appulsa cadavera lacera jam atque exesa non agnoscebantur. uxores itaque cadavera Romanorum pro suis amplexæ sunt. Patres contendebant de cadaveribus quæ suorum filiorum esse volebant, ut ea cremarent. 11 Primus è Cæsarianis ducibus navalis pugnæ gloriam addidit terrestribus Cæsaris victoriis.

LIBER

LIBER IV.

AT procul [1] extremis terrarum Cæsar in oris
Martem sævus agit [2] non multa cæde nocentem,
[3] Maxima sed fati ducibus momenta daturum.
[4] Iure pari rector castris Afranius illis,
Ac Petrejus erat: concordia duxit in aquas
Imperium commune vices tutelaque valli.
Pervigil alterno paret custodia signo.
[5] His præter Latias acies erat impiger Astur,
Vectonesque leves, profugique à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.
[6] Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu: placidis prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes,
Saxeus ingenti quem [7] pons amplectitur arcu,
Hybernas passurus aquas: [8] at proxima rupes
Signa tenet Magni: [9] nec Cæsar colle minore
Castra levat: [10] medius dirimit tentoria gurges.
[11] Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
Vix oculo prendente modum, camposque [12] coërcet
[13] Cinga rapax, vetitus fluctus, & litora cursu
Oceani pepulisse suo: nam [14] gurgite misto,

1 In Hispania, Hesperia in ultima bellum gerit Cæsar.
2 Duces enim Pomp. omnium rerum inopia pressi se Cæsari dediderunt. infra ℣. 354.
3 Multum adjumenti & momenti allaturum Cæsari melius persequuturo summam & caput belli, postquam desiisset ipse timere, Pompejus sperare auxilium à legatis suis legionibusque in Hispania.
4 Potestate æquali, fide & amore mutuo, cura pari, & alterna imperii vice in tutandis castris. Adventu enim Vibullii Rufi à Pompejo missi, Afranius, Petrejus, Varro, legati Pompeji officia inter se partiuntur, ut Varro cum duabus legionibus ulteriorem Hispaniam tueatur: Petrejus cum 2 legionibus & auxiliis Lusitaniæ, Celtiberiæ, Cantabriæ, &c. ad Afranium proficiscatur, qui ipse Hispaniæ citerioris partem max. cum 3 legionibus obtineat, constituantque bellum ad Ilerdam propter loci oportunitatem gerere.
5 Præter Rom. legiones quinque, erant in Petreji & Afranii castris, Asturum, Vectonum, Celtiberorum (qui ex Celtis, Gallia sua relicta, & Pyrenæos saltus transgressis ad Iberum fl. consederant, oriundi erant) & aliarum Hispaniæ utriusque gentium cohortes 80, equitum 3000.
6 In colle leviter ascendenti sita est Ilerda, in solo fertili, XX M passus ab Ibero, citra Sicorim fl.
7 Pons iste erat ab occidua parte Ilerdæ, & in potestate Afranianorum.
8 In colle Ilerdæ vicino Pompejani castra habebant.
9 In alio sub castris Afranii Cæsar attollit castra.
10 Sicoris (inquit Sulpitius) interfluit utraque castra, verum cum Ilerda, & utraque castra fuisse citra Sicorim videantur ex iis quæ acta utrinque fuerint: locum hunc vix explicabilem fatetur Glareanus, nisi intelligatur aliquam Afraniorum partem ultra flumen fuisse. vide notam ad 147. ℣. infra.
11 Hinc se per planum extendit campus, ultra quam oculis possit prospici.
12 Terminat.
13 Fl. ab orientali castrorum parte, uti Sicoris ab occidua.
14 Sub Ilerda influit Iberum, qui fl. adimit nomen Cingæ, nomen dat Iberiæ.

Qui

Qui praestat terris, aufert tibi nomen Iberus.
[1] *Prima dies belli cessavit Marte cruento,*
Spectandasque ducum vires, numerosaque signa
Exposuit: piguit [2] *sceleris: pudor arma furentum*
Continuit: patriaeque, & ruptis legibus unum
Donavere diem. [3] *prono tum Caesar Olympo*
[4] *In noctem subita circundedit agmina fossa,*
[5] *Dum prima praestant acies, hostemque fefellit,*
Et prope consertis obduxit castra maniplis.
[6] *Luce nova collem subito conscendere cursu,*
Qui melius tutam castris dirimebat Ilerdam,
Imperat. huc [7] *hostem pariter terrorque, pudorque*
Impulit: & rapto tumulum prior agmine cepit.
[8] *His virtus, ferrumque locum promittit:* [7] *at illis*
Ipse locus. [8] *miles rupes* [9] *oneratus in altas*
Nititur: [10] *adversoque acies in monte supina*
Haeret, & in tergum casura, umbone sequentis
Erigitur. nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat, & fixo firmat vestigia pilo.
Dum scopulos, stirpesque tenent, atque [11] *hoste relicto*
[12] *Caedunt ense viam. vidit lapsura ruina*
Agmina dux, [13] *equitemque jubet succedere bello,*
Munitumque latus laevo praeducere gyro.
Sic pedes ex facili, nulloque urgente receptus,
[14] *Irritus, &* [15] *victor subducto Marte pependit.*
Hactenus armorum discrimina. cetera bello
Fata dedit [16] *variis incertus motibus aër.*

1 Primo die post castra collocata, nihil gestum est, copias tantum utrinque eduxerunt atque ostentarunt.
2 Belli civilis.
3 Vespero Olympum claudente, id est, Sole occidente.
4 Caesar ubi cognovit per Afranium stare, quo minus praelio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis passibus 400, castra facere constituit. à fronte contra hostem pedum 13 fossam fieri jussit, prima & secunda acies in armis permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat. sic omne prius est perfectum, quam ab Afranio intelligeretur castra muniri. Comment. 2 civilis belli. 5 Afranius Petrejusque operis impediendi causa, copias suas ad infimas montis radices producunt, & praelio lacessunt, neque idcirco Caesar opus intermittit, &c. 6 In planitie inter oppid. Ilerdam & Afranii castra tumulus erat, quem si occupasset Caesar, omni commeatu ab oppido & ponte se interclusurum hostes sperabat. eductis itaque legionibus 3 aciem instruit, unius legionis antesignanos praecurrere atque occupare eum tumulum jubet. qua re cognita, cohortes Afranii quaedam breviore itinere eundem occupant; repelluntque Caesarianos. hic autem & sub ipso oppido horis quinque pugnatum est. 7 Afraniani. 8 Caesariani. 9 Armis. 10 Supino pectore arduum collem ascendentes milites Caesaris & retro casuri, nisi sequentium à tergo clypeis sustentati fuissent. 11 Non directo in hostem telo, non habito hostis respectu. 12 Virgulta amputantes & vepres, viam sibi aperiunt. 13 Submissus à Caesare equitatus, latera perequitans, commodiorem ac tutiorem suis receptum dat. 14 Re infecta. 15 Dirempto praelio, utrique se superiores discessisse existimaverunt. 16 Biduo quo haec gesta sunt, tanta tempestas coorta est, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret., &c. Comment, 2.

[1] *Pigro bruma gelu, siccisque Aquilonibus hærens,*
Æthere constricto pluvias in nube tenebat.
[2] *Vrebant montana nives campósque jacentes*
3 *Non duratura conspecto sole pruina:*
4 *Atque omnis propior mergenti sidera cælo*
Aruerat tellus hyberno dura sereno.
5 *Sed postquam vernus calidum Titana recepit*
Sidera [6] *respiciens delapsæ portitor Helles,*
Atque iterum [7] *æquatis ad justa pondera Libra*
Temporibus [8] *vicere dies:* [9] *tunc, sole relicto,*
Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,
Exclusit [10] *Boream,* [11] *flammasque accepit ab Euro.*
[12] *Ille suo nubes quascunque invenit in axe,*
Torsit in occiduum [13] *Nabatæis flatibus orbem.*
Et quas sentit Arabs, & quas [14] *Gangetica tellus*
Exhalat nebulas, quicquid concrescere [15] *primus*
Sol patitur, quicquid [16] *cæli fuscator Eoi*
Impulerat Corus, [17] *quicquid defenderat Indos:*
Incendere diem nubes [18] *oriente remotæ,*
Nec medio potuere [19] *graves incumbere mundo,*
Sed nimbos rapuere fuga. [20] *vacat imbribus Arctos,*
Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aër.
[21] *Hic ubi jam Zephyri fines, & summus Olympi*

1 Propter Aquilonem continuum gelida & sicca præcesserat hyems, neque nubibus gravidis dissolvi licitum congelato aëre. 2 Ita Virgilius; *penetrabile frigus adurat. Perusti artus membra torrida gelu,* dixit Liv. l. 21. & Tacit. lib. 13, *Ambusti multorum artus vi frigoris.* quod prius dixerat Xenophon, ἦν δὲ χιὼν πολλὴ ψύχος ὄντως, ὥστε τὸ ὕδωρ, &c. καὶ τῶν ἑλλήνων πολλῶν καὶ ῥίνες ἀπεκαίοντο καὶ ὦτα. Neque tamen Aristoteli assentior, qui 4 Meteor. fieri hoc vult διὰ τὸ συνάγειν ἢ ἀντιπερισάναι τὸ θερμόν. Sed propter calorem innatum restinctum in herbis plantisque, humoremque vividum à frigore depulsum, ita ut tanquam ignis calore adustæ inarescant. ψυχρὸς ἄνεμος βορέης πνεύσει, & mox, καταφάγεται ὄρη, καὶ ἔρημον ἐκκαύσει, καὶ ἀποσβέσει χλόην ὡς πῦρ. tanquam ignis. Ecclesf. cap. 33. 3 Primo sole solvendæ. 4 Atque omnis tellus Hesperiæ, Occidenti, quo mergi videntur stellæ, subjecta aruerat constricta hyberno gelu & frigore. 5 Postquam vero Sol ingressus est signum Arietis, quo vectus Phryxus pontum transfretasse fingitur, delapsa sorore Helle, quæ ponto nomen reliquit. 6 Effigiatur averso capite respiciens Aries. 7 Æquata jam nocti die. Æquinoctio verno; perinde ac Autumnali, ubi sol Libram ingreditur. 8 Dies longiores fuere noctibus. 9 Tunc Lunæ à coitu novæ, recedentis à Sole corona nondum apparebant. *Si nigrum obscuro comprenderit area cornu, Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.* Virg. 1 Georg. 10 αἰθρηγενέτην, serenitatis jam per totam hyemem autorem, pluviæque abactorem. 11 Calorem ac ruborem, Venti pluviæque præsagia. *Vento semper rubet aurea Phœbe.* 1 Georg. 12 Eurus nubes omnes ex Eois partibus impulit in Occiduas. 13 Eois, Nabatæi autem incolæ sunt Arabiæ Felicis. 14 India, quam Ganges perlabitur. 15 Oriens, nobis matutinus. 16 Eoum cœlum obscurans inductis nubibus Corus. 17 Quæcunque nubes Solis æstum Indis arcuerat, ardoremque temperaverat. 18 Euri impetu actæ ex oriente. 19 Aqua plenæ. 20 Nec non ab Arcto & Noto congeruntur nubes in Hispaniam, ubi Calpe promontorium Bæticæ, una è columnis Herculis. *Gibraltar.* 21 Hic, ad extremum Occidentem, unde Zephyrus flare, & cœlum pronum mari conjungi vulgo creditur, conglobatæ nubes hærebant, ulterius progredi inhibitæ.

Circa

Cardo tenet Tethyn, vetita transcurrere densos
Involvêre globos [1] *congestumque aëris atri*
Vix recipit spatium, quod separat æthere terram.
Iamque [2] *polo pressa largos densantur in imbres;*
Spissataque fluunt : [3] *nec servant fulmina flammas,*
Quamvis crebra micent : extinguit fulgura nimbus.
[4] *Hinc imperfecto complectitur aëra gyro*
Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
Pertulit, & cælo defusum reddidit æquor.
* *Iamque Pyrenea quas nunquam solvere Titan*
Evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt
Saxa gelu : * *tum, quæ solitis è fontibus exit,*
Non habet unda vias : tam largas alveus omnis
A ripis accepit aquas. jam [5] *naufraga campo*
Cæsaris arma natant, impulsaque gurgite multo
Castra labant : alto restagnant flumina vallo.
[6] *Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi*
Ulla ferunt sulci : tectarum errore viarum
Fallitur [7] *occultos sparsus populator in agros.*
[8] *Iamque comes semper magnorum prima malorum*
Sæva fames aderat : nulloque obsessus ab hoste
Miles eget; * *toto* [9] *censu non prodigus emit*
[10] *Exiguam Cererem.* [11] *Prô lucri pallida tabes!*
Non deest prolato jejunus venditor auro.
Iam tumuli, collesque latent : jam flumina cuncta
Condidit una palus, vastaque voragine mersit.

1 Et spacium, quo distat terra ab æthere, vix recipit congeriem nubium.
2 Nubes coactæ in aëre dissolvuntur in pluviam.
3 Extinguuntur enim à nimbis.
4 Non ut alias in arcum incurvata è fulgore Solis in nubem concavam & roridam ex adverso sitam refracto, sed propter densitatem nubium, nec coloribus distincta nec arcu completa. *Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus adfert*, attollit aquas maris refunditque in terras, *& bibit ingens Arcus.* Virg. 1 Georg. *Ecce autem bibit arcus, pluet, credo hercle, hodie.* Plauti Curculio.

* E Pyrenæis montibus liquefactæ defluunt nives. Ita Com. 1 de bello civili. tum autem ex omnibus montibus nix profluit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit, &c. * Fluvios exundantes non capit suus alveus. *Expatiata ruunt per apertos flumina campos.* 5 Quasi naufragi in summa aqua totis campis Cæsaris castra & milites fluitarunt. 6 Cinga & Sicoris, inter quæ fl. castra Cæsaris posita sunt, spatio millium 30 transiri nullibi poterat, neque frumentum supportare civitates quæ ad amicitiam Cæsaris accesserant, neque pabulatum progredi, aut progressi longius redire in castra poterant, &c. Com. 1. 7 Aqua tectos. 8 Restagnatio magnas difficultates Cæsaris exercitui attulit & quasi obsidione pressit, jamque commeatus inopia ad denarios 50 in singulos modios annona pervenerat, militum vires diminutæ, atque incommoda indies augebantur. 9 Peculio, stipendio, patrimonio. 10 Frumenti modicum, vel panis frustum parvum. 11 Exclamatio in famis caupones & institores, qui panem suum ipsi famelici precio vendunt. De avaro ejusmodi, qui in obsidione Prænestina murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia edere voluit, adeoque periit, vide Liv. lib. 23. Front. 4. cap. 5. Plin. lib. 8. cap. 57.

Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipsas hausit: subitisque frementes
Vorticibus contorsit equos, & reppulit [1] *æstus*
Fortior Oceani: [2] *nec Phœbum surgere sentit*
Nox subtexta polo: rerum discrimina miscet
Deformis cœli facies, junctaque tenebræ.
[3] *Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis,*
Perpetuæque premunt hyemes: non sidera cœlo
Vlla videt, sterili non quicquam frigore gignit,
[4] *Sed glacie medios signorum temperat ignes.*
[5] *Sic, ô summe parens mundi, sic* [6] *sorte secunda*
Æquorei rector facias Neptune tridentis:
Et [7] *tu perpetuis impendas aëra nimbis:*
[8] *Tu remeare vetes quoscunque emiseris æstus:*
[9] *Non habeant amnes declivem ad litora cursum,*
Sed pelagi referantur aquis: [10] *concussaque tellus*
Laxet iter fluviis. [11] *hos campos Rhenus inundet,*
Hos Rhodanus: vastos obliquent flumina fontes.
Rhiphæas huc solve nives, huc stagna, lacusque,
Et pigras, ubicunque jacent, effunde paludes:
Et miseras bellis civilibus eripe terras.
[12] *Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,*
Plena redit, solitoque magis favere secundi,
Et [13] *veniam meruere Dei. jam clarior aër,*
Et [14] *par Phœbus aquis densas in vellera nubes*
Sparserat, & [15] *noctes ventura luce rubebant:*
Servatoque loco rerum, [16] *discessit ab astris*
Humor, & ima petit, quicquid pendebat aquarum.
Tollere silva comas, stagnis emergere colles
Incipiunt, visoque die durescere valles.
[17] *Vtque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,*

1 Fluctibus & impetu ipsa inundatio vehementior æstu maris.
2 Neque propter tenebras densas apparuit Sol ortus, aut discernebatur dies à nocte.
3 Quales tenebræ hyemesque perpetuæ urgent plagas extremas utrique polo subjectas, siderum aspectus expertes, frigore steriles.
4 Sed suo frigore temperant æstum zonæ mediæ, ut interjectæ sint habitabiles.
5 Apostrophe ad Iovem & Neptunum, cum voto ut bellum civile diluvio mergatur.
6 Cui in divisione regni Saturni cecidit imperium pelagi sorte secunda. 7 Iupiter. 8 Neptune. 9 Non deferant fluvii aquas suas in mare; sed repellantur. 10 Neptuni tridente, terræ motu quassata tellus iter amnibus aperiat. 11 Huc, in Hispaniam fluvios divertant ex Germania & Gallia Rhenus atque Rhodanus; huc confluant nives è montibus Rhiphæis, huc stagna, lacus, paludes. 12 Sed destitutum ad modicum temporis Cæsarem & leviuscula calamitate territum ampla mox & indulgentior insequuta est Fortuna. 13 Præteritam noxam insequenti successu abunde compensantes. 14 Dispergendis nubibus atque in raritatem & candorem vellerum attenuandis valens. νέφεα προπάροιθεν, Οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα. 15 Sub occasum Solis, rubor erat insequentis diei serenitatis præsagium, *vel*, die illucescente primulum rubescebat cœlum, non tenebris offusum, ut modo ℣. 103. 16 Decidit, quicquid pluviarum in nubibus suspensum erat. 17 Alveo jam suo Sicorim capiente: cessante inundatione.

1 *Primum*

[1] Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texuit in puppim, cæsoque inducta [2] juvenco
Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.
[3] Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano: sic cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
[4] His ratibus trajecta manus festinat utrinque
Succisum curvare nemus: fluviique ferocis
Incrementa timens, non primis robora ripis
Imposuit: medios pontem distendit in agros.
[5] Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
Spargitur in sulcos, & scisso gurgite rivis
Dat pœnas majoris aquæ. [6] Postquam omnia fatis
Cæsaris ire videt, celsam Petrejus Ilerdam
Deserit: & noti diffisus viribus [7] orbis,
[8] Indomitos quærit populos, & semper in arma
Martis amore feros, & tendit [9] in ultima mundi.
[10] Nudatos Cæsar colles, desertaque castra
Conspiciens, capere arma jubet: [11] nec quærere pontem,
Nec vada, sed duris [12] fluvium superare lacertis.
Paretur: [13] rapuitque ruens in prælia miles,
Quod fugiens timuisset, iter: [14] mox uda receptis

1 Imperat militibus Cæsar, ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. carinæ ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium viminibus contextum coriis integebantur. Comment. 1. *Ad eam* (inquit Plin. l. 4. c. 16.) *Britanni vitilibus navigiis corio circumsutis navigant.*
2 Corio bubulo. *Synecd.*
3 Cujusmodi navigiis utuntur Veneti se effundente Pado, Britanni in Oceano ventis placido, Ægyptii inundante Nilo. papyrus autem frutex est palustris, unde Ægyptii navigia contexunt, uti ex libro ejus vela, tegetes, funes, vestes, &c. 4 Naviculas has carris junctis devehit noctu Cæsar M. passuum à castris 22, quibus trajecti milites, ulteriore ripa occupata atque munita, succidit materiam ponti faciendo, quem biduo perficit. ita rei frumentariæ & pabulationi affatim consultum. 5 Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum 30 in latitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo fl. efficeret. Comment. 1. Has prioris inundationis pœnas dedisse Sicorim dicit poëta. 6 Afranius & Petrejus intercluso sibi à Cæsaris equitatu frumento pabuloque, defectione item civitatum & Cæsaris amicitiam secutarum, permoti, in Celtiberiam bellum transferre statuunt, quæ in amicitia permanserat Pompeji, magnis ejus in Sertoriano bello affecta beneficiis, & quod Cæsaris nomen in barbaris erat obscurius. 7 Regionis in qua erant, ad Cæs. jam inclinantis. 8 Celtiberos. 9 In ulteriorem Hispaniam. 10 De tertia vigilia Afranius atque Petrejus castra moverant, omnibus copiis Sicorim transierant, ad Iberum recto maturantes itinere. Quod ubi Cæsar per exploratores cognoverat, duas Afranianorum legiones Sicorim traduxisse, castra ad Octogesam oppidum ad Iberum positum munita, ibi naves conquisitas, è quibus junctis ponte facto exercitum trajicerent: ille equites fluvium multo opere vix aversum tentare & transire jussit, magno jumentorum numero in flumine supra atque infra constituto, & pedites transire ausos traduxit. 11 Pons enim magnum circuitum habebat. 12 Tranare. 13 Et persequendi hostis studio se alto & rapido flumini committunt milites Cæs. quod vel ipsi fugientes è bello vix tentassent. 14 Udi gelidique à trajectione corpora reficiunt, cursuque calefaciunt ad meridiem usque, ne defessi prælio objiciantur.

Membra fovent armis, gelidosque à gurgite cursu
Restituunt artus, donec decresceret umbra
In medium surgente die. [1] *jamque agmina summa*
Carpit eques, dubiique fugæ, pugnæque tenentur.
[2] *Attollunt campo gemina juga saxea rupes*
Valle cava media: tellus hinc ardua celsos
Continuat colles, tuta quos inter opaco
Anfractu latuere via: quibus [3] *hoste potito*
[4] *Faucibus, emitti terrarum in devia Martem,*
Inque feras gentes Cæsar videt. Ite sine ullo
Ordine, ait, [5] *raptumque fuga convertite bellum,*
[6] *Et faciem pugnæ, vultusque inferte minaces:*
[6] *Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:*
Excipiant recto fugientes pectore ferrum.
Dixit: [7] *& ad montes tendentem prævenit hostem.*
Illic exiguo paulum distantia vallo
Castra locant. [8] *postquam spatio languentia nullo*
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres, natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas. tenuere parumper
Ora metu: tantum nutu, motoque salutant
Ense suos. mox ut stimulis majoribus ardens
Rupit amor [9] *leges, audet transcendere vallum*
Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:
Admonet hunc studiis [10] *consors puerilibus ætas:*
[11] *Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.*
[12] *Arma rigant lacrymis, singultibus oscula rumpunt:*

1 Equitatus Cæsaris novissimum hostium agmen consequutus, premere eos, morari, atque iter impedire cœpit. 2 A millibus passuum quinque campestris itineris, exploratores retulere, montes, difficilia atque angusta loca excipere. Laborabat itaque Cæsar ne Afraniani his angustiis occupatis & suis prohibitis, exercitu Iberum trajecto, è manibus dimissi bellum transferrent in Celtiberos & remotas gentes. 3 Afranianis. 4 Angustiis, Furcis. 5 Nolite pati hostem, belliū, certam victoriam vobis eripi per fugam. 6 Ne pereant ignavi & fugientes acceptis in tergo vulneribus, convertite, excipiantque adverso pectore tela. 7 Cæsar diverso itinere per valles maximas & saxa prærupta, angustiis & montibus occupatis, ex magnis rupibus nactus planiciem, contra hostem aciem instruxit. Afranius utrinque pressus, ibi constitit. Cæsar, intercluso omni ad Iberum itinere, quam proxime hostem potest, castra communivit. 8 Postquam milites hinc inde luminibus certis, neque per castrorum distantiam (quæ modica erat) languentibus se mutuo agnoverunt, & in adversis castris fratres, natos, patres viderunt, admoniti statim nefarii quod inierant, belli, primum taciti se invicem conspiciebant, deinde salutabant eminus, mox amplexabantur. Petreji (inquit Commentariorum de civili bello autor) atque Afranii adaquationem curantium discessu, liberam nacti milites colloquii facultatem, vulgo procedunt. quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit atque vocat, agunt gratias, &c. 9 Quibus cautum est cum hoste colloqui aut versari. 10 Connutritio atque acta simul pueritia. 11 Quotquot erant in utrisque castris Romani, se invicem agnoscebant. 12 Præ lætitia dolori mista, & concordiæ studio votisque conquesti se cum hominibus necessariis & consanguineis arma contulisse.

Et

Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
[1] *Quæ potuit fecisse, timet.* [2] *Quid pectora pulsas?*
Quid vesane gemis? fletus quid fundis inanes?
Nec te sponte tua [3] *sceleri parere fateris?*
Usque adeone times, [4] *quem tu facis ipse timendum?*
[5] *Classica det bello; sævos tu neglige cantus:*
Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erinnys
Concidet, & [6] *Cæsar generum privatus amabit.*
[7] *Nunc ades æterno complectens omnia nexu,*
O rerum, mistique salus Concordia mundi,
Et sacer orbis amor. [8] *magnum nunc secula nostra*
Venturi discrimen habent. periere latebræ
Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:
Agnovere suos [9] *prô, numine fata sinistro,*
Exigua requie tantas augentia clades!
Pax erat, & miles castris permistus utrisque
Errabat: duro concordes cespite mensas
Instituunt, & permisto libamina Baccho.
Graminei luxere foci: junctoque cubili
Extrahit insomnes bellorum fabula noctes:
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. dum, qua gesserunt fortia, jactant,
Et dum multa negant; [10] *quod solum fata petebant,*
Est miseris renovata fides, [11] *atque omne futurum*
Crevit amore nefas. [12] *nam postquam fœdera pacis*
Cognita Petreo, seque, & sua tradita venum

1 Cædem, puta, fratris, patris, propinqui.
2 Hæc ex persona poëtæ condolentis militum affectus, arguentisque eos sui doloris & civilis hujus belli autores, ut qui partes sequantur, à quibus eos dissuadet, hortaturque eos ad concordiam.
3 Imperatori scelestum bellum jubenti.
4 Cujus partes tu secutus obsequio tuo & officio potentem eum & timendum facis.
5 Imperator classicum canere jubeat; tu ne audi. Signa moveat; tu ne sequere. jam pax erit. Alii leg. *Classica dent bellum.* 6 Cæsar à vobis destitutus & in privatum redactus, redibit in gratiam cum Pompejo. 7 Adsis ô Concordia, mundi hujus fabricæ rerumque omnium in mundo sacrum & certum vinculum, viresque tuas experiantur isti discordes. 8 Postquam agnoverint eos esse cives suos quos pro hostibus habuerint; satis instructi videntur ad discernendum quid faciant in posterum. periit iis omnis prætextus, sublata est omnis excusatio ignorantiæ. Manifesto omnes tenentur scelere, nisi abstineant ab hoc bello, quod infertur civibus jam non ignotis. 9 Sed ô numina læva, fata levia, tantillam concordiæ vel speciem vel spem tanta clade compensantia. Namque ecce inter ipsa amicitiæ symbola, mensas consociatas, pocula mutua, castrenses focos, cubilia communia, jucundas utrinque recordationes actorum laborum, rerum strenue gestarum, periculorum præteritorum; Petrejus, re intellecta, armat familiam; cum hac & prætoria cohorte cetratorum, barbarisque equitibus ad vallum advolat, colloquia militum interrumpit, Cæsaris milites repellit à castris, quos deprehendit, interficit, &c. flens manipulos circuit, neu se, neu Pompejum, neu Imperatorem deserant prodantque obsecrat, postulat ut renovata in duces fide jurent omnes se exercitum ducesque non deserturos, &c. Comment. 1. 10 Culpam in fata confert, ut modo ℣. 194. 11 Per hanc concordiam data est nefariæ cædis occasio. 12 Namque legatos ad Cæsarem de pace miserant, fidem ab eo de sua, de Petreji & Afranii vita petieraut, se statim signa translaturos promiserant.

Castra videt. [1] *famulas scelerata ad prælia dextras*
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Præcipitat castris, junctosque amplexibus ense
Separat, & multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas prælia voces:
Immemor ô patriæ, signorum oblite tuorum,
[2] *Non potes hoc causæ miles præstare Senatus,*
Assertor victo redeas ut Cæsare: certe
Vt vincare potes. [3] *dum ferrum, incertaque fata*
Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,
Ibitis ad dominum? [4] *damnataque signa feretis?*
[5] *Vtque habeat famulos nullo discrimine Cæsar*
Exorandus erit? [6] *ducibus quoque vita petenda est?*
Nunquam nostra salus pretium, mercesque nefandæ
Proditionis erit: non hoc civilia bella,
Vt vivamus, agunt. [7] *trahimur sub nomine pacis.*
[8] *Non chalybem gentes* [9] *penitus fugiente metallo*
Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
Non sonipes in bella ferox, non iret in æquor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas unquam pro pace daretur.
[10] *Hostes nempe meos sceleri jurata nefando*
Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est
Vestra fides, quod pro causa pugnabitis æqua.
Sed veniam sperare licet. [11] *prô! dira pudoris*
Funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe,
Magne, paras acies, [12] *mundique extrema tenentes*
Sollicitas reges, cum forsan fœdere nostro
Iam tibi sit promissa salus. Sic fatur, & omnes
Concussit mentes, [13] *scelerumque reduxit amorem.*

1 Vt modo nota 9.
2 Quod si causæ senatus defensor non potes efficere, ut victo Cæsare libertatis patriæ victor redeas: saltem hoc potes, ut fide servata pugnes dum vincaris.
3 Quamdiu vobis dextra armata, dum belli eventus adhuc incertus est, quamdiu calidus vobis movet circum præcordia sanguis, quem pro libertate tuenda pulchre effundatis; placetne servitutis jugo colla submittere?
4 Patriæ infesta, hostilia judicata Senatus Consulto, vobisque ipsis damnata.
5 Non habita, inquit Bersmanus, differentia inter vos & servos sceleri assuetos. Orandusne est Cæsar, ut vos sibi servire patiatur, ea conditione, ne durius vos habeat Pompejanos, quam Cæsarianos suos? exponit H. Grotius, ex illo Virgilii, *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.* Quid si dicamus; citra pugnæ discrimen, id est, non belli fortuna coactos, sed sponte servire paratos? 6 Nobis, ut modo nota 12. 7 In servitutem abducimur, prodimur. 8 Quorsum tela, muri, bellicosi equi, classes; si honestius libertatem pro pace tradere, quam armis tueri, liceret? 9 Penitus recondito in fodinis, apud Chalybas pop. ad fl. Thermodoonta. 10 Cæsaris milites sacramento obstricti, fidem scelestæ & injustæ causæ præstant: vobisne levior fides in causa justa propugnanda? 11 Prô pudorem extinctum. Prudent. *Qui me pudoris funere perderet.* 12 Dum tu externa solicitas auxilia, nos jurati in causam tuam milites te hic prodimus, vitamque tuam cum hoste paciscimur. 13 Belli & scelestæ cædis civium. sic terror oblatus à ducibus; crudelitas in supplicio, vana religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Com. 1.

[1] Sic ubi desueta silvis in carcere clauso
Mansuevere feræ, & vultus posuere minaces,
Atque hominem didicere pati: si torrida parvus
Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
Admonitæque tument gustato sanguine fauces:
Fervet, & a trepido vix abstinet ira [2] magistro.
Itur in omne nefas: & quæ fortuna Deorum
Invidia cæca bellorum in nocte tulisset,
[3] Fecit nostra fides: inter mensasque, torosque,
[4] Quæ modo complexu foverunt pectora, cadunt.
Et quamvis primo ferrum strinxere [5] gementes,
[6] Ut dextra justi gladius dissuasor adhæsit,
Dum feriunt, odere suos, animosque labantes
Confirmant ictu. fervent jam castra tumultu,
Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.
[7] Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
In faciem posuere ducum: juvat esse nocentes.
[8] Tu Cæsar, quamvis spoliatus milite multo,
Agnoscis superos: [9] neque enim tibi major in arvis
[10] Emathiis fortuna fuit, nec [11] Phocidos undis
Massiliæ, [12] Phario nec tantum est æquore gestum.
[13] Hoc siquidem solo civilis crimine belli

1 Veluti feræ caveis coërcitæ, feritate deposita, manuum mansuetarii pati edoctæ, & rabiem exuisse visæ, degustato tamen sanguine in pristinam redeunt truculentiam. 2 Custode, rectore. 3 Ita emendans H. Grotius, legit, *Fecit nostra fides*, atque ita intelligit: Potueras bellum civile deorum & fati iniquioris videri culpa: præsertim si fortuita prælia ignotos ignotis implicuissent: nunc profecto nostra est, quia alter alterum novimus, ejusque rei certi & nobis conscii sumus. Cæterum non video, cur vetus lectio *Fecit monstra fides*, tam monstro similis cuipiam videatur. Quin tentemus si quis commodus inde sensus elici possit: Petrejani, *inquit*, dum fidem jurejurando renovatam ducibus probare volunt, perpetrarunt monstrosas civium suorum cædes, quales non fortuna victoriæ insolens exercuisset in hostes deorum ira victos, in ipsa confusione tumultuosi belli. Sed dispiciat lector, & infra ỽ. 252 appellat *monstra*. 4 Edixerat Petrejus, ut, penes quem quisque sit miles Cæsaris, producatur, productos palam in Prætorio interficiunt. 5 Inviti scilicet. 6 Postquam tamen extraxissent gladium contra jus in suos hospites, cives, propinquos, sæviturum, inter feriendum, odium in suos colligunt simulque exprimunt: animos scilicet prius dubios & vacillantes ictu confirmant, obdurantque. 7 Ac veluti sceleris periret laus & gratia, si celaretur; portentosas cædes proferunt, cæsorum cognatorum capita ducibus præsentant. 8 Cæsarem laudat à clementia, qua confessus & veneratus, reveritus atque imitatus deos, in milites adversariorum qui in sua castra venerant, non sævierit. namque hos summa diligentia conquisitos dimiserat præter tribunos permultos & Centuriones, qui sua voluntate apud eum permanserunt. *Grotius*. Deos tibi faventes agnoscis; qui causam tuam non felicem tantum, sed & favorabilem faciunt. 9 Neque enim majorem gloriam è victoria Pharsalica, Massiliensi, Alexandrina reportasti, quam ex hac tua clementia & iracundiæ victoria; imo & hinc deos fortunamque tibi devinctiores demeruisti. Cic. pro Marcello. Q. Ligario, &c. 10 Pharsalicis, lib. 1. ỽ. 1. 11 Supra lib. 3. ỽ. 340. 12 Ægyptiaco. Pharos insula est & turris quæ claudit portum Alexandrinum, claustrum Ægypti maritimum. 13 Quod volueris hoc scelere vacare, quo se obstrinxerunt Pompejani, approbas causam tuam esse meliorem.

Dux causa melioris eris. [1] *Polluta nefanda*
Agmina cæde duces junctis committere castris
Non audent, altaque ad mœnia rursus Ilerda
Intendere fugam. campos eques obvius omnes
Abstulit, & siccis inclusit collibus hostem.
Tunc inopes undæ prærupta cingere fossa
Cæsar avet, nec [2] *castra pati contingere ripas,*
Aut circum largos curvari brachia fontes.
[3] *Vt leti videre viam, conversus in iram*
Præcipitem timor est. [4] *miles non utile clausis*
Auxilium mactavit equos: tandemque coactus
[5] *Spe posita damnare fugam,* [6] *casurus in hostes*
Fertur. Vt effuso Cæsar decurrere passu
Vidit, & ad certam devotos tendere mortem:
[7] *Tela tene jam miles, ait, ferrumque ruenti*
Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:
[8] *Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.*
En sibi [9] *vilis adest invisa luce juventus,*
Iam damno peritura meo: non sentiet ictus,
[10] *Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.*
[11] *Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens,*
Perdant velle mori. [12] *Sic deflagrare minaces*
Incassum, & vetito passus languescere bello,
Substituit merso dum nox sua lumina Phœbo.
Inde ubi nulla data est [13] *miscendæ copia mortis,*
Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt.
[14] *Saucia majores animos ut pectora gestant,*
Dum dolor est, ictusque recens, & mobile nervis
Conamen calidus præbet cruor, ossaque nondum

1 Petrejani nefandæ cædis quasi ultricibus agitati furiis, non ausi diutius sustinere Cæsarem, aquationis, pabulationis atque omnium rerum difficultatibus circumventi, consilium capiunt de revertendo ad Ilerdam.

2 Afr. castrorum procurrentes partes & vallum duci à castris ad amnes aut fontes non passus est Cæsar.

3 Postquam sibi vallo atque fossa circumventis & aquationi interclusis mortis necessitatem imminere vident, rem ferro decernere parant. Cæsar suos ex adverso in aciem dirigit, sed pugna abstinet, satius ratus sine cruore eos ad deditionem cogere, quam cum suorum periculo aut hostium multo sanguine vincere. 4 Afraniani inopia pabuli adducti fugam parant, & quo essent expeditiores, omnia sarcinaria jumenta interfici jubent.
5 Non amplius in fuga, cujus nulla jam apparet spes, fiduciam ponere.
6 Moriturus. Eduxerant enim legiones & sub castris in aciem instruxerant.
7 Cæsar suis imperat ne tela in hostes jaciant, ne irruentibus se opponant.
8 Non moriuntur inulti & citra damnum victoris, qui desperati & morituri ruunt in media arma. 9 Mortis secura, & vitæ pertæsa. 10 Non incumbet glad. non gaudebit repetita. *non.* 11 Defervescat iis impetus iste & libido moriendi. 12 Hoc modo Cæsar passus est desiderium mortis & ardorem belli, cujus nulla iis data est copia, lentescere. *Producitur*, inquit Cæs. *res; aciesque ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt.*
13 Ita lib. 7. ℣. 100. *mortesque suorum Permiscere meis*. Sed & alii legunt, *miscendi copia Martis.* 14 Non secus atque ferox animus dolore recentis vulneris ad pugnam vehementius accenditur se ulturus: quod si victor sentiens se illi vulnus inflixisse, detrectet prælium, defervescunt mox saucio sanguis, robur, animus.

Abduxere

Abduxere cutem: si conscius ensis adacti
Stat victor tenuitque manus, tum frigidus artus
Alligat, atque animum subducto robore torpor,
Postquam sicca rigens astrinxit vulnera sanguis.
Iamque inopes unda, primum tellure refossa,
Occultos latices abstrusaque flumina quaerunt:
Nec solum rastris, durisque ligonibus arva,
Sed gladiis fodere suis: [1] *puteusque cavati*
Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, [2] *tam longè luce relicta*
Merserit [3] *Assyrii scrutator* [4] *pallidus auri.*
[5] *Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,*
Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
[6] *Aut impulsa levi turbatur glarea vena.*
Tunc exhausta super multo sudore juventus
[7] *Extrahitur, duris silicum lassata* [7] *metallis.*
[8] *Quoque minus possent siccos tolerare vapores,*
Quaesita fecistis aqua. [9] *nec languida fessi*
Corpora sustentant epulis, mensasque perosi
Auxilium fecere famem. [10] *si mollius arvum*
Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas
Exprimit ora super. nigro si turbida limo
Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus
Certatim obscoenos miles: [11] *moriensque recepit,*
Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum
[12] *Distentas siccant pecudes, &, lacte negato,*
Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
Tunc herbas frondesque [13] *terunt, & rore madentes*
Distringunt ramos: &, si quos palmite crudo,
Arboris aut tenerae succos pressere medulla.
[14] *O fortunati, fugiens quos barbarus hostis*
Fontibus immisto stravit per rura veneno.
[15] *Hos licet in fluvios saniem, tabemque ferarum,*

1 Mons effossus est, quoad putei altitudo ad situm campestrem descenderet. *Forsitan & scrobibus quae sint fastigia, quaeris.* Virg. 2 Georg.
2 Tam alte in terrae viscera à dio.
3 Quod in Assyria foditur.
4 Sulfureane exhalatione e fodinis? an avaritia?
5 Non tamen deprehenderunt amnem subterraneum, aut fontis scaturiginem.
6 Nec minutissimi lapilli crepitant vena, id est, meatu fluentis aquae.
7 Fodinis.
8 E gelidis fodinis subducti calorem aëris minus jam ferre possunt.
9 Abstinebant à cibis, ut levarent, saltem ne intenderent sitim.
10 E glebis terrae succulentioris humorem manibus exprimebant.
11 Siti exhaustus mortique vicinus turbidam & caenosam aquam bibit, quam servandae vitae certus recusasset.
12 Sugunt pecudes, & lacte deficiente saniosum exugunt sanguinem.
13 Contundunt ut succum eliciant.
14 His feliciores poëta eos pronunciat qui venenatis ab hoste fontibus extincti fuere: quod fecerunt in Romanos eos prosequentes barbari hostes Iugurtha rex Numidiae, Mithridates Ponti rex, Iuba Mauritaniae.
15 Quod si fontes veneno serpentium aut ferarum Caesar coram infecisset, prudentes scientesque Petrejani parati erant bibere.

[1] Pallida [2] Dictais, Cæsar, [3] nascentia saxis
Infundas aconita palam, Romana juventus
Non decepta bibet, torrentur viscera flamma,
Oraque sicca rigent [4] squamosis aspera linguis.
Iam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aëris [5] alternos angustat pulmo [5] meatus,
[6] Rescissoque nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora siti, nocturnumque aera captant.
Expectant imbres, quorum [6] modo cuncta natabant
Impulsu, & siccis vultus in nubibus hærent.
[8] Quoque magis miseros unda jejunia solvant,
Non super arentem [9] Meroën, [10] Cancrique sub axe,
Qua nudi [11] Garamantes arant, sedere : sed inter
Stagnantem Sicorim, & rapidum deprensus Iberum,
Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
[12] Iam domiti cessere duces : pacisque petenda
Auctor [13] damnatis supplex Afranius armis,
Semianimes in castra trahens hostilia turmas,
Victoris stetit ante pedes. [14] servata precanti
Majestas, non fracta malis, interque priorem
Fortunam, casusque novos gerit, omnia victi ;
Sed ducis, & veniam [15] securo pectore poscit.
Si me degeneri stravissent fata sub hoste,
Non deerat [16] fortis rapiendo dextera leto :
At nunc sola mihi est oranda causa salutis,
[17] Dignum donanda, Cæsar te credere vita.
[18] Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma
Consiliis inimica tuis; nos denique bellum
Invenit civile duces : causæque priori,

1 Pallorem inducentia.
2 Cretensibus, quam tamen in Idæ (Phrygiam autem exponit interpres) jugis nasci scribit Nicander in Alexipharmacis.
3 Vnde & nomen. ἐν δ' ἀκονιτοις Θηλοίην ἀκόνιτον ἀνεβλίσησεν ὀρόγχοις. Nicand. *Quæ quia nascuntur dura vivacia caute, Agrestes aconita vocant.* Ovid. 7. Metam.
4 Asperis, arescentibus. uti videre est in iis qui febri laborant.
5 Respirationes, τὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν.
6 Fatiscenti, seu ulcerato, exasperato.
7 In tempestate & inundatione Sicoris. sup. ỳ. 50.
8 Et quod vehementius sitim irritare posset, objectis potentias moventibus. 9 Nili insulam. 10 Sub Tropico Cancri, qui limes est torridæ Zonæ. 11 Libyæ populi. 12 Tandem omnibus rebus obsessi, quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, ligni & frumenti inopia, colloquium petunt, & id si fieri possit, semoto à militibus loco, ubi id à Cæsare negatum, & palam si colloqui vellent, concessum est : datur obsidis loco filius Afranii, venitur in locum quem Cæsar deligit : audiente utroque exercitu loquitur Afranius, &c. Com. de bell. civ. 1. 13 Abjectis, improbatoque bello. 14 Vtcunque supplex, mediam tamen quandam, inter fortunam priorem prosperam atque hanc adversam, retinet dignitatem, tam ducis quam victi memor. 15 Impavido, in utruumque parato. 16 Qua mihi honestam mortem inferrem. 17 Quod te dignum existimem, à quo vitæ beneficium accipiam. 18 Non secuti sumus partes, aut Pompejanæ factionis studio arma adversus te induimus post motum hoc bellum : sed jam ante cum essemus Pompeji duces, legationis muneri, quantum in nobis erat, & quoad licuit, fidem præstitimus ; cedimus modo diis & necessitati fatali, neque moram injicimus Fortunæ, quo minus te evehat quo te fata vocant.

Dum potuit, servata fides : nil fata moramur.
[1] *Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,*
Securumque orbis patimur post terga relicti.
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
Nec ferrum, lassaque manus. [2] *hoc hostibus unum,*
Quod vincas, ignosce tuis. 3 *nec magna petuntur.*
Otia des fessis, vitam patiaris [4] *inermem*
Degere, quam tribuis : campis prostrata jacere
Agmina nostra putes : nec enim felicibus armis
Misceri damnata decet, partemque triumphi
Captos ferre tui : turba hæc sua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.
Dixerat : At facilis Cæsar, vultuque serenus
Flectitur, atque [5] *usum belli, pœnamque remittit.*
Vt primum [6] *justa placuerunt fœdera pacis,*
[7] *Incustoditos decurrit miles ad amnes ;*
Incumbit ripis, permissaque flumina [8] *turbat.*
[9] *Continuus multis subitarum tractus aquarum*
Aëra non passus vacuis discurrere [10] *venis,*
Arctavit, clausitque animam : nec [11] *fervida pestis*
Cedit adhuc : sed [12] *morbus egens jam gurgite plenis*
Visceribus sibi poscit aquas. [13] *mox robora nervis,*
Et vires rediere viris. [14] *O prodiga rerum*
Luxuries, nunquam [15] *parvo contenta paratu,*
Et quæsitorum terra, pelagoque ciborum
[16] *Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ,*
[17] *Discite, quam parvo liceat producere vitam,*
Et quantum natura petat. non erigit ægros
[18] *Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus :*
[19] *Non auro, murrhaque bibunt : sed* [20] *gurgite puro*

1 Tuæ fidei tradimus exercitus nostros cum Hispanis, ita ut tibi securo de nobis & metu Occidentis liberato pandatur iter adversus Pompejum in Oriente.
2 Quod incruentam tibi cedamus victoriam, quo facilior in nos debes esse, quod tuo velificati sumus consilio, qui omnem iniisti rationem vincendi sine sanguine.
3 Petimus tantum vacationem à bello.
4 Bello immunem. neque enim in partes redituri sumus adversus te, de nobis securum, perinde ac si ferro tuo ad internecionem occubuissemus omnes. precamur contra, ne victi cogamur sequi tua signa victricia & triumphos. 5 Vacationem à bello & impunitatem indulget. 6 Fœdere inter duces sancito, non dubiæ ut nuper, inter milites. 7 Non interclusos, non interdictos. 8 Turbida reddit, dum procumbit bibendi avidus. 9 Largus & sine respiratione intermissus haustus plerisque spiritum constrinxit. 10 Arteriis gutturis & pulmonum fistulis. 11 Vehemens & ardens sitis. 12 Sitis inextincta. 13 Non rediere militibus aqua refectis vires pristinæ. 14 Occasione à beneficio aquæ redditæ, excurrit poëta in detestationem luxus delicatorum. 15 Iis quæ facile parantur. 16 Neque ad delicias tantum, sed ad gloriam & ostentationem. Petron. *Ingeniosa gula est*, &c. 17 Ex his Afranianis, quos restituit non vinum nobile & vetus, sed aqua simplex. 18 Nobile vinum Opimio, Cæs. & Philippo, vel alio, propter vetustatem ignoto nobis, Consule reconditum. *Capillato diffusum consule*, inquit Iuv. *cujus patriam, titulumque senectus Delevit multa veteris fuligine testa.* quem vide Sat. 5. ỳ. 30. & quæ nos ibi. 19 Non aureis poculis murrhinisque, de quibus vide quæ nos ad ep. 113. Mart. l. 14. 20 Aqua mera & simplici.

Vita redit. [1] *fatis est populis fluviusque Ceresque.*
[2] *Heu miseri, qui bella gerunt.* [3] *Tunc arma relinquens*
Victori miles spoliato pectore [4] *tutus,*
Innocuusque suas curarum liber in urbes
Spargitur. [5] *ô quantum donata pace potitos*
Excussis unquam ferrum vibrasse lacertis
Pœnituit, tolerasse sitim, frustraque rogasse
Prospera bella deos! [6] *nempe usis Marte secundo*
Tot dubiæ restant acies, tot in orbe labores:
[7] *Vt nunquam fortuna labet successibus anceps,*
Vincendum toties: [8] *terras fundendus in* [8] *omneis*
Est cruor, & Cæsar [9] *per tot sua fata sequendus.*
[10] *Felix qui potuit, mundi nutante ruina,*
Quo jaceat jam scire loco. non prælia fessos
Vlla vocant, [11] *certos non rumpunt classica somnos.*
Iam conjux, natique rudes, & [12] *sordida tecta,*
[13] *Et non deductos recipit sua terra colonos.*
Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
[14] *Sollicitus menti quod abest favor: ille salutis*
Est auctor, dux ille fuit. sic prælia soli
Felices nullo spectant civilia voto.

1 Da mihi polentam & aquam, inquit Epicurus, & cum Iove ipso de felicitate contenderim. Seneca epist. & Ælian. var. histor. lib. 4. cap. 13. ἄρτον μόνον, πρὸς τῷ ποταμοῦ δειπνήσειν πέποιθα. Cyrus. Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον, Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός δ' ὑδρηχοῦ. Menan.

2 Heu quot labores subeundi, quot miseriæ perferendæ iis qui castra sequuntur.

3 Inter alia Cæsar responderat: se nunc id non agere ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint. proinde arma tradant, exercitum dimittant, provinciis excedant, domicilium aut possessiones qui in Hispania habent, statim; reliqui ad Varum fl. dimittantur. Comm. civilis belli 1. 4 Hispanus miles illæsus dimittitur. Cavet Cæsar ne quid eis noceatur, ne quis invitus sacramento cogatur. Addit etiam, ut quid quisque eorum in bello amiserit, restituatur, &c. Comment. civilis belli 1.
5 O quam pœnituit Afranianos continuati tamdiu belli, detrectatæ deditionis, rerum inopiæ ultra quam opus erat perpessæ, votorum pro felici bello ad deos non exaudientes solicite conceptorum, eoque magis. 6 Cum videant victoribus restare tot pugnarum discrimina, &c. 7 Et quamvis fortuna constans adspiret iis prospera, multo tamen labore & sanguine victorias iis constaturas. 8 Macedoniam, Ægyptum, Africam, Hispaniam rursus: omnes orbis partes. 9 Per tot bellorum & fortunæ incertos eventus. 10 Felices sane hos Afranianos, quibus, cum ceteræ omnes mundi partes in ruinam vacillarent, permissum est in sua tellure Lare secreto tutoque tectis leni perfrui ocio. 11 *Neque excitatur classico miles truci.* Horat. 2 epod. *Martia cui somnos classica pulsa fugant.* Tibull. 12 *Humili loco, sed certa sedes Sordida parva fortuna domus.* Seneca Hercul. Fu. V. 598. 13 Quibus non opus esset finem belli exspectare, ut sibi victoribus & veteranis in colonias alio deductis assignarentur agri. 14 Quod partium studio vacantes neutri solicite faveant, neutri victoriam voveant, utrique ex æquo obligati; Pompejo, veteri sacramento; Cæsari, novo beneficio. Itaque male in vulgatis libris legitur *pavor*.

[1] Non

[1] *Non eadem belli totum fortuna per orbem*
Constitit : in partes aliquid sed Cæsaris ausa est,
[2] *Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,*
Et tepidum in molles Zephyros excurrit [3] *Iader.*
Illic bellaci confisus gente [4] *Curetum,*
Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema residens [5] *Antonius ora,*
[6] *Cautus ab incursu belli si sola recedat,*
Expugnat quæ tuta, fames. non pabula tellus
Pascendis submittit equis, non proferit ullam
Flava Ceres segetem : spoliabat gramine campum
Miles, & attonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.
[7] *Vt primum adverso socios in litore terræ*
Et [8] *Basilum videre ducem : nova furta per æquor*
Exquisita fuga. [9] *neque enim de more carinas*
Extendunt, puppesque levant, [10] *sed firma gerendis*

1 *Audite L. Flor. l. 4. c. 2. hujus loci expositorem atque imitatorem.* Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyrium, &c. Quippe cum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo litore castra posuissent, jam maria late tenente Pompejo, repente castra legatus ejus Octavius & Libo cum ingentibus copiis classicorum utrinque circumvenit ; deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pomp. arte Cilicum actis sub mari funibus, captæ quasi per indaginem. duas tamen æstus explicuit : una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit, & cum exitum virtus non haberet, ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vultejo mutuis ictibus in se concurrit. 2 Qua mare Adriaticum alluit Salonas opp. Dalmatiæ in mare exporrectas, Hermolao, *Spalatq.* 3 Fl. Dalmatiæ juxta Salonas mare Adriaticum influens, versus Occid. 4 Non sunt isti Brundusini, ut vult Sulpitius, à Cretensibus oriundi, ut supra l. 2. ℣. 6. 10. Non Cretenses auxiliares, ut Omnibonus. Repugnat loci descriptio, scriptio, & quantitas syllabæ. gesta hæc prope Salonas, gr. lat. circiter 44. non Brundus. 42. 2. hoc in Italia, neque insula, illæ in Illyrico. Non sunt Κυρῆτες. Videntur ergo incolæ unius ex iis insulis quas Plin. l. 3. c. 26. vocat Creteas contra Liburnos sitas, illius credo quam Ptol. 2 Geogr. adjacentem Liburniæ agnoscit Curictam, cujus duo oppida sunt, Phulsinium & Curicum, *Vegiam* hodie dici credit Hermolaus. Alii Nigram, Melænam, seu Corcyram autumant, unde & *Corcyræo litore* apud Florum legendum videtur. 5 C. Ant. non M. Anton. qui Brundusii subsistebat copias Cæs. trajecturus. 6 Armis utique & loci natura satis munitus, nisi inopia frumenti & pabuli pressus fuisset. 7 Vbi Antonius vidit socios sub Dolabellæ signis & Basilum in adverso sinus litore : conatus est novo fugæ genere evadere. Sed hæc aliter Flor. ut modo. 8 Classis præfectum, Opiterginorum ducem. 9 Non in longitudinem extendunt carinam, aut puppim in altitudinem attollunt. 10 Sed contexit scaphas navium magnarum circiter sexaginta duplici ordine collocatas, quas trabibus & catenis à fronte vinctas cratibus pluteisque munivit. atque hæc ratis cuppis, id est scaphis sustentata à remigibus, qui non videbantur, intra geminos scapharum utrinque ordines propellebatur. *Varie videtur mihi implicita & velut una è multis mista hæc relatio. Hujusmodi ratem à Marco Antonio Brundusii contextam meminit Auctor Com. de civ. bel. 3, duasque adjectas triremes. Neque de tempere convenit, ante Cæs. adventum, nec ne. Quid igitur faciam in tanta diversarum rerum, nominum, locorum, temporum confusione? Non ea sum fronte ut authoris fidem velim astruere, non ea mente ut fidem tuam, lector, consarcinatis mendaciis ludificari. Itaq; (qui aliorum commentatorū, ubi quid nodi inciderit mos est) levi brachio ista transeo.*

Molibus insolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ sustentant undique cuppæ,
Quarum porrectis series constricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expositum telis in fronte patenti
Remigium: sed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit, & taciti præbet miracula cursus,
Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
1 *Tunc freta servantur, dum se declivibus undis*
Æstus agat, refluoque mari nudentur arenæ.
2 *Iamque relabenti crescebant litora ponto;*
Missa ratis prono defertur lapsa profundo,
3 *Et geminæ comites. cunctas super ardua turris*
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.
4 *Noluit Illyricæ custos Octavius undæ*
Confestim tentare ratem, celeresque carinas
Continuit, cursu crescat dum præda secundo:
Et temere ingressos repetendum invitat ad æquor
Pace maris. 5 *Sic dum pavidos formidine cervos*
Claudat odorata metuentes aëra penna:
Aut dum dispositis 6 *attollat retia varis*
Venator, 7 *tenet ora levis clamosa Molossi;*
Spartanos, 8 *Cretasque ligat: nec creditur ulli*
Sylva cani, nisi qui presso vestigia rostro
Colligit, & præda nescit latrare reperta,
9 *Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.*
Nec mora. 10 *complentur moles, avideque petitis*
11 *Insula deseritur ratibus:* 12 *quo tempore primas*
Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.
At 13 *Pompejanus fraudes innectere ponto*
* *Antiqua parat arte Cilix, passusque* 14 *vacare*

1 Observatur æstus maris, ut cum undatum refluxu ratis jam structa deductaque trajiciat.

2 Iamque refluxu æstus se extendere videtur litus.

3 Et duæ una triremes: quas ratis turrita, tabulatis iisque pinnatis munita supereminet.

4 Octavius præfectus Pompejanæ classis ad custodiam Illyrici litoris, noluit statim ratim invadere, sed continuit se donec reliquæ triremes, tutæ fugæ spe allectæ, in mare descenderent.

5 Qualiter venator indaginem tendens suspendit formidinem seu lineam. retis genus id est, plumis versicoloribus atque ad odorem ustulatis intertexti, quo cervi territi in veras plagas irruant. *Puniceæve agitans pavidos formidine pennæ.* Virg. 3 Georg. vide & Nemesiani Cynegetica. Pierii Hieroglyph. 7. & quæ nos ad Sen. Hippol. ℣. 46. 6 Erigat retia perticis furcatis. 7 Ne latratu feras terreant. *vos laxas Canibus tacitis mittite habenas: Teneant acres lora Molossos. Et pugnaces tendant Cressæ Fortia trito vincula collo. At Spartanos, genus est audax Avidumque feræ, nodo cautus Propiore liga; veniet tempus, Cum latratu cava saxa sonent. Nunc demissi nare sagaci Capiant auras, lustraque presso Quærant rostro.* Senec. Hippol. ℣. 30. & quæ nos ibi. 8 Cretenses canes. 9 Concusso loro admonet venatorem inventæ feræ. 10 Ratibus imponuntur milites. 11 Cercyra, Curicta, Melæna, de qua supra ad ℣. 406. 12 Crepusculo. 13 Pompeji jam partes secutus. l. 3. ℣. 228. * Piratica. 14 Non apparentibus in superficie maris vinculis.

Summa

Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
Et laxas fluitare sinit, religatque catenas
Rupis ab Illyricæ scopulis. nec prima, nec illa,
Quæ sequitur, [1] *tardata ratis: sed* [2] *tertia moles*
Hæsit, & ad cautes adducto fune secuta est.
Impendent [3] *cava saxa mari: ruituraque semper*
Stat (mirum) moles: & silvis æquor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates, submersaque pontus
Corpora sæpe tulit, cæcisque abscondit in antris:
[4] *Restituit rupes tectum mare, cumque caverna*
Evomuere fretum contorti verticis unda
[5] *Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.*
Hic [6] *Opiterginis moles onerata colonis*
Constitit: hanc omni [7] *puppes statione soluta*
Circumeunt: alii rupes, ac litora complent.
Vultejus [8] *tacitas sensit sub gurgite fraudes.*
(Dux erat ille ratis) frustra qui vincula [9] *ferro*
Rumpere conatus, [10] *poscit spe prœlia nulla,*
Incertus qua terga daret, qua pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
Effecit virtus: inter tot millia capta
Circumfusa rati, & [11] *plenam vix inde* [11] *cohortem,*
Pugna fuit, non longa quidem. nam condidit atra
Nox lucem dubiam: pacemque habuere tenebræ.
Tunc sic attonitam, venturaque fata paventem
Rexit magnanima Vultejus voce cohortem:
[12] *Libera non ultra parva quam nocte juventus,*
Consulite extremis [13] *angusto in tempore rebus.*
[14] *Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa*
Quærenda sibi mortis habet: [15] *nec gloria leti*

1 Retenta supra ad ÿ. 402.
2 Ratis illa ingens cuppis superstructa, in qua Opitergini vehebantur.
3 Describit rupem exesam, exporrectam, & ruituræ similem, ad quam funibus adducebatur ratis illa.
4 Scopulus absorptos fluctus refundit: instar Charybdis, cui hanc rupem comparat, *imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras Erigit alternos.* Virg. 3. Æn.
5 Iuxta Tauromenium Siciliæ opp. ostenditur Charybdis, ad cujus litus ejiciuntur, quæ illa vorago absorpserat.
6 Opitergium opp. est Venetorum. *Oderso* Leandro.
7 Pompejanæ.
8 Insidiose positas.
9 Securi, bipenni. Alii leg. *ferri.* id est, catenas ferreas.
10 Accingit se & hortatur suos ad pugnam, sine ulla aut fugæ aut victoriæ spe. *ut sequenti versu.*
11 Cohors decima pars est legionis, cujus numerus variat. constat plerunque 600 circiter militibus. Florus refert fuisse mille. Prima quidem in legione cohors habet pedites M C V. equites loricatos C X X X I I. Veget. lib. 2. c. 6.
12 O Iuvenes libertate vestra non ultra brevem hanc noctem fruituri.
13 Brevi utcunque, *vel*, difficili & periculoso. ut Horat. ode 10. l. 2. *Rebus angustis animosus atque fortis appare.*
14 Nemo queratur sibi fuisse vitam brevem, qui in illa utcunque brevi tempus habuit sibi mortis consciscendæ, priusquam adimatur.
15 Neque tribuetur nobis minori laudi, mortem vicinam & in limine nobis ab hoste imminentem nostra manu præoccupasse, quam si diuturnior ejus nobis usura esset futura. cum enim nemo exploratum habeat quandiu sit victurus, æqua magnanimitatis laus est, breve quod superest momentum, ac longissimam quam sperabat vitam, incidisse, modo ipse fortiter incîdas.

Inferior,

Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto venturæ tempore vitæ
Par animi laus est, & quos speraveris annos
Perdere, & extremæ momentum abrumpere lucis,
Accersas dum fata manu. [1] *non cogitur ullus*
Velle mori. fuga nulla patet: stant undique nostris
Intenti [2] *cives jugulis. decernite letum,*
Et metus hinc absit: Cupias quodcunque necesse est.
[3] *Non tamen in cæca bellorum nube cadendum est,*
Ut cum permistis acies sua tela tenebris
Involvunt, conferta jacent cum corpora campo,
In medium mors omnis abit, perit obruta virtus.
Nos in conspicua sociis, hostique carina
Constituere dei. præbebunt æquora testes,
Præbebunt terræ, summis dabit insula saxis.
Spectabunt geminæ diverso è litore partes.
Nescio quod nostris magnum & memorabile fatis
Exemplum, Fortuna, paras. [4] *quæcunque per ævum*
Exhibuit monimenta fides, servataque ferro
Militiæ pietas, transibit nostra juventus.
Namque suis pro te gladiis incumbere, Cæsar,
Esse parum scimus: sed non majora supersunt
Obsessis, tanti quæ pignora demus amoris.
Abscindit nostræ multum sors invida laudi,
Quod non cum [5] *senibus capti natisque tenemur.*
Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes,
Et morti faciles animos: [6] *& gaudeat hostis*
Non plures hæsisse rates. [7] *tentare parabunt*
Fœderibus, [7] *turpique volent corrumpere vita.*
O utinam, quo plus habeat mors [8] *unica famæ,*
Promittant veniam, jubeant sperare salutem:
Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,

1 Mori cogimur: velle mori, non ita: neque enim cogitur voluntas. Verum quod urget necessitas, velimus; & in virtutem cedet necessitas. Quicquid necesse est sapiens vult.

2 Romani, qui nobis non parcent. Non verisimile est (inquit Io. Rutgersius lib. 1. c. 12. var. lect.) Vultejum ea oratione qua suis mori potius suadebat quam in hostium potestatem venirent, tam honorifico nomine appellasse, qui Opitergini etiam erant: legit itaque *Intenti Cilices jug.* ut supra ℣. 449.

3 Neque carebimus pulchro fortitudinis nostræ teste, conspicui diis & hominibus, sociis ab insula spectantibus, hostibus à continenti terra & mari, jacebimusque nos inter nos, victores cum victis; non misti confusa strage tanquam cæco belli tumultu cæsi sub incerto cædis autore, dum gloria in commune & omnes ex æquo diffunditur.

4 Nostra, ô juvenes, fides pie & fortiter Imperatori præstita superabit omnia omnium quotquot historiis mandata fuerunt exempla. 5 Parentibus & natis, quos Saguntinorum æquantes fidem trucidaturi essemus potius quam in potestatem hostium venirent. 6 Quod si illæ duæ simul implicitæ catenis affòrent nobis, non dubitaremus de victoria. 7 Vel cum servitute vel inhonesta deditione conjunctæ vitæ conditionem nobis offerre, quo pertinaci mortis consilio deposito discedamus ab armis. 8 Simplex, non vim aliunde timens, non opus habens admoto occurrere fato, ut supra ℣. 480. à desperationis imputatione libera.

Desperasse putent. [1] *magna virtute merendum est,*
Cæsar ut, amissis inter tot millia [2] *paucis,*
Hoc damnum, clademque vocet. [3] *dent fata recessum,*
Emittantque licet, vitare instantia nolim.
Projeci vitam comites, totusque futuræ
[4] *Mortis agor stimulis: furor est. agnoscere solis*
Permissum est, quos jam tangit vicinia fati,
Victurosque Dei celant, ut vivere durent.
Felix esse mori. [5] *Sic cunctas sustulit ardor*
Nobilium mentes juvenum: cum sidera cæli,
Ante ducis voces, oculis humentibus omnes
Aspicerent, [6] *flexoque Ursæ temone paverent:*
Iidem, cum fortes animos præcepta subissent,
Optavere diem. [7] *nec segnis mergere ponto*
Tunc erat astra polus: nam sol Ledæa tenebat
Sidera, vicino cum lux altissima Cancro est:
[8] *Nox tum Thessalicas* [9] *urgebat parva sagittas.*
Detegit orta dies stantes in rupibus [10] *Istros,*
Pugnacesque mari Graja cum classe Liburnos.
[11] *Tentavere prius suspenso vincere bello*
[12] *Fœderibus, fieret captis si dulcior ipsa*
Mortis vita mora. stabat [13] *devota juventus*
Damnata jam luce ferox, securaque pugnæ
Promisso sibi fine manu: nullique [14] *tumultus*
Excussere viris mentes ad [15] *summa paratas:*
[16] *Innumerasque simul pauci terraque marique*

1 Egregio aliquo & singulari fortitudinis exemplo. 2 Coborte una. 3 Quamvis mihi fata darent, ut incolumis possim discedere, nolim tamen præsentem mortem effugere. 4 Ardenti efferor mortis desiderio. *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?* Afflat certe divinitus amabilis insania, divinus est hic impetus. Invident quippe miseris mortalibus dii hoc, ut sciant, quam dulcis & felix res mors sit, quo diutius velint vivere. morti autem vicinis dulcedinem ejus præsentire solum datur. 5 Hac oratione mentes suorum ad voluntariam mortem incensas erexit Vultejus; in tantum, ut qui prius lacrymabundi ortum insequentis diei expavissent, alacres jam exoptarent. 6 Ursæ majoris plaustrum in Orientem conversum, signum est præcipitantis noctis, adventantis diei, Sole existente in Geminis, Cancro, Leone. undecima enim Aprilis nobis in apice Meridionali elevatum mediam constituit noctem. 7 Jamque sidera nocturna in Horizontem properabant, nocte utpote brevi, Sole ex ultima parte Geminorum (in quos Castor & Pollux Ledæ filii conversi sunt) ingressuro Cancrum. 8 Dies æstivus, propemodum solstitialis, qui incidit in primum punctum Cancri, signorum altissimi. 9 In Occidentem. Sagittario (quem Chironem Thessalicum fuisse volunt) Beronice occidente, opposito Soli in Geminis orienti. 10 Istri accolas, Illyrios, hostes Opiterginorum, iis terra imminentes: à mari autem instantem Octavium Liburnici & Dalmatici litoris custodem cum classe auxiliari Græcorum, quorum plerique Pompeji partes secuti sunt. 11 Hoc fingit poëta accidisse ex Vulteji voto supra ℣. 509. 12 Deditionis conditionibus oblatis, & vitæ pactione. 13 Certo & destinato mortis consilio addicta, vitæ desiderio omni conclamato. 14 Hostium cum terrore ingruentium. 15 Extrema, mortem. 16 Ut supra ex Floro, ad ℣. 402.

Sustinuere manus: tanta est fiducia mortis.
Vtque satis bello visum est fluxisse cruoris,
Versus [1] *ab hoste furor: primus dux ipse carinæ*
Vultejus [2] *jugulo poscens jam fata retecto,*
Ecquis, ait, juvenum est, cujus sit dextra cruore
Digna meo, 3 *certaque fide per vulnera nostra*
Testetur se velle mori? nec plura locuto
Viscera non unus jamdudum transigit ensis.
4 *Collaudat cunctos:* 5 *sed eum, cui vulnera prima*
Debebat, grato moriens interficit ictu.
6 *Concurrunt alii, totumque in partibus unis*
Bellorum fecere nefas. sic semine Cadmi
Emicuit 7 *Dircæa cohors, ceciditque suorum*
Vulneribus. [8] *dirum Thebanis fratribus omen.*
9 *Phasidos &* [10] *campis insomni dente creati*
Terrigenæ, missa magicis è cantibus ira,
Cognato tantos implerunt sanguine sulcos:
11 *Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,*
Expavit Medea nefas. sic mutua pacti
Fata cadunt [12] *juvenes:* [13] *minimumque in morte virorum*
Mors virtutis habet: pariter sternuntque, caduntque
Vulnere letali: nec quenquam dextra fefellit,
14 *Cum feriat moriente manu. nec vulnus adactis*
Debetur gladiis: 15 *percussum est pectore ferrum,*
Et jugulis pressere manum. cum sorte cruenta
Fratribus incurrant fratres, natusque parenti.
16 *Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra*
Exegere enses. pietas ferientibus una,
Non repetisse, fuit. jam latis viscera lapsa

1 In se invicem.
2 Nudato porrectoque jugulo invitat commilitonis alicujus manum, qua pereat.
3 Quo pignore spondeat & se pari fiducia moriturum.
4 Moribundus Vultejus.
5 Et ne ingratus moreretur, retulit gratiam inflicti ab illo vulneris, & cujus nomine se illi debitorem agnoverat.
6 Concurrunt cæteri ejusdem partis milites, mutuisque concidunt vulneribus, non aliter quam fratres illi terrigenæ nati ex Draconis dentibus à Cadmo satis. Ovid. Met. 3. Sen. Oedip. 720.
7 Thebana.
Dirce fons juxta Thebas. vide quæ ad ℣. 126. Theb. Senec. 8 Infaustum omen Eteocli & Polynici, qui simili fato aliquando mutuis vulneribus se confecturi erant. 9 Atque uti *per mutua vulnera peribant Terrigenæ fratres* nati è dentibus vigilis draconis interfecti satis ab Iasone, inter se commissi conjecto ab Iasone in medium silice, & carminibus magicis Medeæ auxiliaribus. Ovid. Metam. 7. 10 In Colchis, quorum Phasis fl. clarissim. 11 *Ipsa quoque extimuit, quæ tutum fecerat illum: Vtque peti vidit juvenem tot ab hostibus unum, Palluit.* 12 Opitergini. 13 Minima pars fortitudinis erat mortem oppetere. In ipsa morte militariter pugnant. Ita Grotius, qui ex M. S. restituit *minimumque*, cum vulgo legatur *nimiumque*. quod & probari potest. 14 Quamvis feriat manu sua ipsius morituri & ipsa mortem infligente. 15 Dum ipsi jugulos suos intendunt occurrentes atque irruentes in sociorum gladios capulo tenus. 16 Neque minori vi ferientes adigebant tela, id pietatis loco ducentes, uno ictu conficere, neque ingeminare vulnus.

Semiani-

Semianimes traxere [1] *foris, multumque cruoris*
Infudere mari. [2] *despectam cernere lucem*
[3] *Victoresque suos vultu spectare superbo,*
Et mortem [4] *sentire juvat. jam strage cruenta*
Conspicitur cumulata ratis: [5] *bustisque remittunt*
Corpora victores, [6] *ducibus mirantibus, ulli*
Esse ducem tanti. nullam majore locuta est
[7] *Ore ratem, totum discurrens fama per orbem.*
[8] *Non tamen ignava post hac exempla virorum*
Percipient gentes, quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu. [9] *sed regna timentur*
Ob ferrum, & saevis libertas uritur armis:
Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
[10] *Mors, utinam pavidos vita subducere nolles,*
Sed virtus te sola daret. [11] *Non segnior illo*
Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
[12] *Namque rates audax Lilybaeo litore solvit*
Curio: [13] *nec forti velis Aquilone recepto*
[14] *Inter semirutas magnae Carthaginis arces,*
Et [14] *Clupeam, tenuit stationis litora* [15] *nota:*
Primaque castra locat cano procul aequore, qua se
[15] *Bagrada lentus agit sicca sulcator arena.*
Inde petit tumulos, exesasque undique rupes,

1 Tabulatis ratis.
2 A se contemptam.
3 Octavianos, à quibus quasi victoribus huc rerum adacti fuerant.
4 *Emphatice.* frui sensu.
5 Comburenda ac sepelienda Opitergin orum cadavera curaverunt hostes, mirati tantae apud suos autoritatis esse Caesarem, tantam militum in ducem fidem. *Virtus & in hoste probatur.*
6 Octavio & suis.
7 Praeconio & celebratione.
8 Eo tamen vecordiae ventum est atque ignaviae, ut, licet hoc factum in aliis laude dignum praedicent, ipsi nollint vel ex hoc exemplo intelligere, quam non difficile fiet servitutem excutere, se in libertatem asserere, vel sibi illata morte, vel sublatis tyrannis. 9 Sed tyrannicae potestates timentur, quia custodiis & satellitiis armantur, dum libertatem vi opprimunt. Quasi vero libertatis studiosis difficile sit scire, sibi datos esse enses, ad tuendam libertatem, ne cogantur servire. *In nullius sumus potestate, cum mors in nostra.* Stoice. 10 Degeneres itaque & ignavi vitam cum servitute agant turpem: fortes & nobiles se sua manu in libertatem asserant. 11 Neque bello minus atroci atque adverso à Caesarianis in Africa pugnatum est, quam fuerat in Adriatico. In Africa quoque (inquit Florus) par & virtus & calamitas Curionis fuit, qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubae regis adventum equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. 12 In Siciliam Curionem Propraetorem cum legionibus tribus Caesar miserat, jussum ut cum Siciliam recepisset, protinus in Africam traduceret exercitum. ille, profugiente è provincia Catone, quartam legionem conscripserat, sed copias P. Attii Vari despiciens, duas tantum legiones & D equites transportavit. Lilybaeum Siciliae promontorium est, quod spectat Africam; uti Pelorum, Italiam; Pachinum, Graeciam. 13 Levi & secundo vento. 14 Aquilariam appulit à Clupeis M. pass. XXII distantem, haud procul à Carthagine jam ab excidio tertii belli Punici modice restituta. 15 Romanis bello & pace cognitae. *vel*, Curioni fama cognita. 16 Fl. prope Uticam mare influens.

[1] Antæi quæ regna vocat non vana vetustas.
Nominis antiqui [2] cupientem noscere causas,
Cognita per multos docuit rudis incola patres.
[3] Nondum post genitos Tellus effœta gigantes,
Terribilem Libycis partum concepit in antris.
[4] Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,
Aut Tityos, Briareusque ferox: [5] cœloque pepercit,
Quod non Phlegræis Antæum sustulit arvis.
[6] Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
Terra sui fœtus, quod, cum tetigere parentem,
Iam defecta vigent renovato robore membra.
Hæc illi spelunca domus: latuisse sub alta
Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.
Ad somnos non terga feræ præbere cubile
Assuerunt, non [7] sylva torum: viresque resumit
In nuda tellure jacens. [8] periere coloni
Arvorum Libyes: pereunt, quos appulit æquor,
Auxilioque diu virtus non usa cadendi.
[9] Terra spernit opes: invictus robore cunctis,
Quamvis staret, erat. [10] Tandem vulgata cruenti
Fama mali, terras monstris æquorque levantem,
Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
[11] Ille Cleonæi projecit terga leonis,
Antæus [12] Libyci. [13] perfudit membra liquore
Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ.
Ille parum fidens pedibus contingere matrem,
[14] Auxilium membris calidas infudit arenas.
Conseruere manus, & multo brachia nexu.
Colla diu gravibus frustra tentata lacertis:
Immotumque caput fixa cum fronte tenetur.
[15] Miranturque habuisse parem. [16] nec viribus uti

1 Poëta, quo detur ansa fabulandi de Herculis & Antæi palæstrico certamine, accersit Ἀνταίου μνῆμα (quo de Strabo lib. ultimo) è Mauritania Tingitana long. 8. lat. 30. ad colles prope Vticam, long. 30. lat. 34.

2 Curionem, aut alium quemlibet hospitem.

3 Tellus, nondum effœta ex partu gigantum, concepit Antæum in Libya.

4 Neque Terræ ex procreatis Typheo, Tityo, & Briareo, tanta erat gloriandi causa quam nato Antæo.

5 Male cessisset diis, si & hunc socium habuissent Gigantes, ubi in Thessalicis campis bellum cœlo inferebant.

6 Dederat & Antæo Terra mater hoc munus, ut certamine fessus, contacta terra vires auctiores resumeret, fortiorque resurgeret. 7 Frondes aut tabulæ.

8 Tum Libyæ incolæ, tum advenæ ab illo in palæstram provocati victique interficiebantur. 9 Neque amplius jam habuit opus beneficio matris Terræ, qua contacta sumeret roboris incrementum, satis ex se validus etiam cum staret. 10 Tandem Hercules monstrorum passim domitor, fama crudelis hujus monstri accitus, huc advenit. 11 Hercules initurus luctam, exuit pellem leonis Nemeæi à se inter Cleonas & Phliuntem cæsi.

12 Leonis Lib. exuvias. 13 Hercules se oleo unxit, seu ceromate ex more patrio atque usitato in certaminibus Olympicis ab ipso institutis.

14 Iam usurus beneficio matris. modo ŷ. 608. se arena summa conspersit, quo robustior esset. 15 Miratur uterque se sibi parem offendisse.

16 Necdum intentis usus viribus Antæum defatigarat.

Alcides

Alcides primo voluit certamine totis,
Exhaustitque virum: quod creber anhelitus illi
Prodidit, & gelidus fesso de corpore sudor.
Tunc cervix [1] *lassata quati: tunc pectore pectus*
Urgeri: [2] *tunc obliqua percussa labare*
Crura manu. [3] *jam terga viri cedentia victor*
Alligat, & medium compressis ilibus arctat:
Inguinaque insertis pedibus distendit, & omnem
Explicuit per membra virum. [4] *rapit arida tellus*
Sudorem: [5] *calido complentur sanguine venæ,*
Intumuere tori, [6] *totosque induruit artus,*
Herculeosque [7] *novo laxavit corpore nodos.*
[8] *Constitit Alcides stupefactus robore tanto:*
[9] *Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis*
Defectam timuit reparatis anguibus hydram.
Conflixere pares, Telluris viribus ille,
Ille suis. [10] *numquam sævæ sperare novercæ*
Plus licuit. videt exhaustos sudoribus artus,
Cervicemque viri [11] *siccam, cum ferret Olympum.*
Utque iterum fessis injecit brachia membris,
[12] *Non expectatis Antæus viribus hostis,*
Sponte cadit, [13] *majorque accepto robore surgit.*
[14] *Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus*
Egeritur: Tellusque viro luctante laborat.
Ut tandem auxilium tactæ prodesse parentis
Alcides sensit: standum est tibi, dixit, & ultra
Non credere solo, sternique vetabere terra:
Hærebis pressis intra mea pectora membris:
[15] *Huc Antæe cades. sic fatus, sustulit alte*
[16] *Nitentem in terras juvenem. morientis in artus*
Non potuit nati Tellus submittere vires.
Alcides [17] *medium tenuit. jam pectora pigro*
Stricta gelu, terrisque diu non credidit hostem.

1 Debilitata inclinabat, non ut prius. *Immotum caput fixa cum fronte tenebatur.* ℣. 619.
2 Antæi crura supplantata Herculis manu labascebant.
3 Hercules Antæi tergum lacertis implicitum compressit, atque ipsum humi prostravit.
4 Coërcet, sistit sudorem Antæi.
5 Recenti, quo & vires restaurantur.
6 Lassi modo laxique artus restituuntur, jam in solidos & duros.
7 Renovato, viribus refecto.
8 Non sine stupore admiratus est Hercules unde Antæo vires restitutæ.
9 Neque tantum illi metum injecit Hydra, numerosum malum, cui uno capite reciso duo repullulabant, quamvis tum tyro nec monstris assuetus cum illa excetra certavit in Lerna, palude Argivorum, Inacho primum regnatorum: quam conflictus iste. 10 Neque Junoni Herculis interitum anquirenti, major ex ullo laborum illi inflictorum spes hominem perdendi quam ex hoc. 11 Non ita sudoribus exhaustam cum Atlanti succurrens sustineret humeris coelum. 12 Antequam ab Hercule prosterneretur, ipse ultro labitur. 13 Validior. 14 In Antæum transit vis Terræ, dum filio robur suggerit, exhaustæ. 15 In pectus meum: non gremium terræ. 16 In terras delabi volentem Antæum. 17 Sublevatum inter coelum & terram, neque dimissum nisi morte prius rigentem.

[1] Hinc ævi veteris custos famosa vetustas,
Miratrixque sui signavit nomine terras.
[2] Sed majora dedit cognomina collibus istis,
Pœnum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem
Scipio. [3] nam sedes Libyca tellure potito
Hæc fuit. en veteris cernis vestigia valli.
[4] Romana hos primum tenuit victoria campos.
Curio lætatus, tanquam fortuna locorum
Bella gerat, servetque [5] ducum sibi fata priorum,
Felici non fausta loco tentoria ponens,
Indulsit castris, & collibus abstulit [6] omen,
Sollicitatque feros [7] non æquis viribus hostes.
[8] Omnis Romanis quæ cesserat Africa signis,
Tunc Vari sub jure fuit: qui robore quanquam
Confisus [9] Latio, [10] regis tamen undique vires
Excivit Libycæ gentis, [11] extremaque mundi
Signa suum comitata Iubam. [12] non fusior ulli
Terra fuit domino: [13] qua sunt longissima regna,
Cardine ab occiduo vicinus [14] Gadibus Atlas
Terminat: à medio, confinis [15] Syrtibus Ammon.
[16] At qua lata jacet, vasti plaga fervida regni
Distinet Oceanum, zonæque exusta calentis
Sufficiunt spatio, populi tot castra sequuntur,

1 Hinc veteres volentes sibi temporis gesta posteris commendare, indiderunt huic loco nomen. *Antæi regna & monimentum*, Plin. l. 5. cap. 1.
2 Serior utcunque; sed clarior nominis gloria his collibus, ex *Castris Cornelianis*. Namque hic primus castrorum locus C. Scipioni, qui Cos. traductis in Africam copiis duo eadem nocte hostium castra incendit, Syphacem regem cepit, Hannibalem 16 jam annos in Italia bellantem vincentemque revocavit in Africam ad sua tutanda. 3 Est is locus jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paulo tamen leniore fastigio ab ea parte quæ ad Vticam vergit. abest directo ab Vtica paulo amplius passus mille, sed propter restagnationem maris, sex millium circuitu in oppidum pervenitur. 4 Romanus, qui primam in Africa de Pœnis reportavit victoriam, his collibus castra habuit. 5 Scipionis Africani majoris & minoris. 6. Prioris felicitatis victoriæque auspicium. 7 Duabus legionibus & 500 equitibus. supra ℣. 583. 8 Tubero à Pompejo missus cum imperio in Africam, portu & oppido Vticæ prohibitus est ab Atio Varo, qui ad Auximum amissis cohortibus protinus ex fuga in Africam pervenerat, atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito duas legiones effecerat, hominum & locorum notitia & usu ejus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Com. civilis belli 1, & Cicero pro Ligario. 9 Militum Italicorum. 10 A Iuba tamen rege Mauritaniæ socio & amico Pompeji, auxilia petiit, atque accepit primum D C equites Numidas, & pedites C C C C, mox regem ipsum cum magnis copiis. 11 Infra ℣. 672. 12 Non alius Rex latius extendit imperium. 13 In longitudinem extenduntur ab ultimo litore occiduo, qua Atlante terminatur Africa, long. gr. 6. usque ad Ammoniacam regionem, long. gr. 55. 14 Insula extra fretum Herculeum, in ora Bæticæ Hispaniæ. has opponit poëta Atlanti, sed quam recte, consules Geographos, excusabisque, poëtis *quidlibet audendi esse potestatem*, vide lib. 1. ℣. 555. 15 De Syrtibus, l. 1. ℣. 367. de Iove Ammone, l. 9. ℣. 511, & l. 10. ℣. 38. qui tamen à propiore Syrtium distat in long. gr. 8. 16 Secundum latitudinem dicit Iubæ regnum extendi ad zonam torridam & ulterius.

[1] Autololes, [2] Numidaque vagi, semperque paratus
Inculto [3] Gaetulus equo: tum concolor Indo
Maurus, [4] inops Nasamon, misti [5] Garamante perusto
[6] Marmarida volucres, [7] aequaturusque sagittas
Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax:
Et gens, quae [8] nudo residens [9] Massylia dorso
Ora levi flectit frenorum nescia virga.
Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, [10] ferrique simul fiducia non est,
Vestibus iratos laxis operire leones.
[11] Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privata sed bella dabat Iuba concitus ira.
Hunc quoque, [12] quo superos humanaque polluit anno
Lege Tribunitia solio depellere avorum
Curio tentarat. Libyamque auferre tyranno,
[13] Dum Regnum te Roma facit. [14] memor ille doloris
Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
[15] Hac igitur regis trepidat jam Curio fama,
Et quod Caesareis nunquam devota juventus
Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
Exploratus erat, Corfini captus in arce,
Infidusque [16] novis ducibus, dubiusque [17] priori,
[18] Fas utrumque putat, sed [19] postquam languida segni

1 Mauritaniae Tingitanae populi. 2 Nomadas respicit, domos plaustris circumferentes. Sallust. de bel. Iug. 3 Libyae interioris gens equis insidens, non stratis ephippiis, quos mox ỽ. 602 nudos vocat. 4 In litore Arenosae Syrtis victitans. l. 9. ỽ. 410, & 458. & alii Nasamones deserta & arenosa Marmariae colunt. 5 Africae min. populus Aegyptum versus. 6 Pedibus velox. 7 Et Mazax, qui torquet missilia non minore vi & dexteritate quam Medi Parthique sagittas mittunt. 8 Non ephippiis strato. 9 Massyli, Virg. 4 Æn. *Infreni Numidae* dicti. *Numidae gens inscia freni, &c. Cujus equum flectit non cedens virga lupatis.* Sil. Ital. 1. Μικρόσπυλοι μικροῖς ἵπποις χρώμενοι, ὀξέσι δὲ καὶ εὐπειθέσιν, ὥς ἀπὸ ῥαβδίου οἰακίζεσθαι. Strabo libro ultimo; & Martial. l. 9. epig. 23. equi sine fraenis, &c. Liv. 55. Polyb. *Nam flecti facilis, Lasciváque colla secutus Paret in obsequium lentae moderamine virgae. Verbera sunt praecepta fugae, sunt verbera freni.* Nemesi. 10 Non confidit ferro, sed injecta veste leones superat. Leonum summa vis in oculo creditur. Gaetuli itaque contra impetum ingruentis leonis objiciunt sagum. Plin. l. 8. c. 16. 11 Iubae & paternum hospitium cum Pompejo, & simultas cum Curione intercedebat, quod Trib. Pleb. legem promulgaverat, qua regnum Iuba publicaverat. Com. civ. bel. 2. 12 Quo anno ipse Tribunus à Caesare corruptus (l. 1. ỽ. 269, & infra ỽ. 819.) Caesaris causam tuebatur, mox Caes. incitabat, quo facto & humana omnia & divina miscuit. 13 Dum unius (Caesaris scilicet) dominationi Romam subjicere parat. 14 Iuba injuriae memor, regnum se retinuisse vel ob hoc gaudet, quod Curionem ulciscatur. 15 Curionem regis advenientis fama perterritum & hoc male habebat, quod parum confideret militibus suis, neque veteranis Caesariis, qui sub eo in Gallia & Germania militaverant, neque firmae satis fidei, ut qui Pompejo sacramentum dixerant, & Domitio duce suo Corfinii tradito Caesari, missi in Siciliam cum Curione fuerant. 16 Caesari & Curioni. 17 Pompejo. 18 Cum utrique dixissent sacramentum: alterum deserere, alteri adhaerere. 19 Postquam advertit exercitum munia officiaque sua detrectare, ad defectionem spectare, hunc solicitatos à Quintilio Varo, qui fuerat cum iis Corfinii, jamque erat cum Atio Varo: haec secum deliberat.

Cernit cuncta metu, nocturnaque munia valli
Desolata fuga, trepida sic mente profatur :
[1] *Audendo magnus tegitur timor : arma capessam*
Ipse prior : campum miles descendat in aequum ,
Dum meus est : variam semper dant otia mentem.
Eripe consilium pugna : cum dira voluntas
Ense subit prenso, galea texere pudorem :
Quis conferre duces meminit? quis pendere causas?
Qua stetit, inde favet : [2] *veluti fatalis arena*
Muneribus non ira vetus concurrere cogit
Productos : odere pares. Sic fatus, apertis
Instruxit campis acies : quem blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.
3 *Nam pepulit Varum campo, nudataque foeda*
Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.
Tristia sed postquam superati praelia Vari
Sunt audita Iubae : laetus quod gloria belli
Sit rebus servata suis, [4] *rapit agmina furtim ,*
Obscuratque suam per jussa silentia famam ;
5 *Hoc solum metuens incautus ab hoste timeri.*
6 *Mittitur, exigua qui praelia prima lacessat ,*
Eliciatque manu Numidis a rege secundus ,
Ut sibi commissi simulator Sabbura belli :
7 *Ipse cava regni vires in valle retentat :*
8 *Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis*
Ludit, & iratas incerta provocat umbra :
Obliquansque caput vanas serpentis in auras
Effusae toto comprendit guttura morsu
Letiferam citra saniem : tunc [9] *irrita pestis*

1 Audendum est aliquid in praelia, simul ut timorem meum dissimulem, simul suspicionem de militum meorum fide tegam, imo tollam. Qui enim jam otiosi ducum meritis & belli causis expendendis vacant ; mox, armati & in aciem producti, partibus, quas sibi tenendas sumpserunt, stabunt, obliti causarum, ducum, sui.

2 Sicut in muneribus gladiatoriis, non odium aut simultas committit gladiatores in lethale arenae certamen ; sed ipsa parium compositio & aemula virtus.

3 Siquidem primum è Numidis equitibus CXX caesis, reliquos in castra compulit. Varum mox in castra ad oppidum non sine magna Varianorum caede fugavit, ita ut timens castris de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reduceret.

4 Raptim collectas copias ducit clanculum, ne adventus sui fama ad Curionem perveniret, cavens.

5 Improvisus hactenus, hoc solum timebat ne à Curione timeretur, atque ita praelii & rei gerundae non daretur occasio.

6 Curio, accepto regis adventu, se in Corneliana castra receperat, praemittit Rex Saburam praefectum ejus, cum parvis copiis, qui & rumorem spargeret ipsum Iubam revocatum, finitimo bello & controversiis Leptitanorum restitisse in regno, simulque subtractum è castris Curionem in proelium eliceret.

7 Rex cum omnibus copiis insequebatur, & sex M pass. intervallo à Sabura consederat.

8 Neque aliter Curionem delusit Iuba, quam solet Aspidem Aegyptiam Ichneumon, quam hebetes habentem oculos, eosque non in fronte sed in temporibus, Ichneumon caudae suae umbra provocat, attollentem autem ictus irritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces aspidis virus effundentis, sed citra noxam hostis. Plin. l. 8, c. 24. & Nicander in Theriacis.

9 Virus incassum effunditur.

Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.
[1] *Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque*
Non exploratis [2] *occulti viribus hostis,*
[3] *Curio nocturnum castris erumpere cogit,*
Ignotisque equitem late decurrere campis.
Ipse sub Aurora primos excedere motus
Signa jubet castris, multum, frustraque rogatus
Vt Libycas metuat fraudes, infectaque semper
Punica bella dolis. leti fortuna propinqui
Tradiderat fatis juvenem, [4] *bellumque trahebat*
Auctorem civile suum. super ardua ducit
Saxa, super cautes abrupto limite signa.
Cum procul è summis conspecti collibus hostes
[5] *Fraude sua cessere parum, dum colle relicto*
Effusam patulis aciem committeret arvis.
[6] *Ille fugam credens, simulata nescius artis,*
Vt victor, medios aciem projecit in agros.
Tunc primum patuere [7] *doli,* [8] *Numidæque fugaces*
Vndique completis clauserunt montibus agmen.
Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
[9] *Non timidi petiere fugam,* [10] *non prœlia fortes:*
Quippe ubi [11] *non sonipes motus clangore tubarum*
Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frænos
Ora terens, spargitque jubas, & surrigit aures,
[12] *Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.*
[13] *Fessa jacet cervix: fumant sudoribus armi:*
Oraque projecta squalent arentia lingua:
Pectora rauca gemunt, qua creber anhelitus urget:

1 Curio, ex perfugis quibusdam oppidanis audito Saburam adesse tantum cum levibus copiis, regem domi restitisse, adolescentiæ fervore, magnitudine animi, superioris temporis proventu, fiducia rei bene gerendæ, supra omnia fato civilis ab eo excitati commotique belli pœnas poscente, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, qui oppressos somno & dispersos hostes, ad magnum numerum confecit. 2 Regis insidiis, num. 1. præc. 3 Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exit, equites suos redeuntes convenit, è captivis quærit quis castris præsit, respondent *Saburam*. 4 Vt modo, nota 1. 5 Sabura suis imperaverat, ut simulatione timoris, paulatim cederent, ac pedem referrent: sese cum opus esset, signum prælii daturum. 6 Curio ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. 7 A rege subsecuto, summissis auxiliis, hostium copias augeri, signo à Sabura dato, equitatu hostium ab utroque cornu aciem nostram circumveniri. 8 Spem unam salutis, proximos colles jubet suos capere Curio. hos præoccupat missus à Sabura equitatus. 9 Lassatis scilicet ex itinere & prælio nocturno equis, ut versic. insequente, &c. atque septis undique peditibus stipatisque, ita ut vix arma movendi daretur locus, ut mox ÿ. 772. 10 Equites labore confecti, & pauci, numero, C C (reliqui enim in itinere substiterant) quamcunque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant. sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare poterant. Comm. civilis belli 2. 11 Non ferocis equi. *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.* 12 Neque uti fortis equus & recens stare loco novit. 13. Sed fessa jacet.

Et defecta gravis longa trahit ilia pulsus:
Siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.
Iamque [1] gradum neque verberibus, stimulisq; coacti,
Nec, quamvis crebris jussi calcaribus, [1] addunt.
Vulneribus coguntur equi. [2] nec profuit ulli
Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,
Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
3 At vagus Apher equos ut primum emisit in agmen,
Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,
Quantus 4 Bistonio torquetur turbine pulvis,
Aëra nube sua texit, traxitque tenebras.
Vt vero in pedites fatum miserabile belli
Incubuit: 5 nullo dubii discrimine Martis
Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnæ
Mors tenuit. neque enim licuit procurrere contra,
Et 6 miscere manus; sic undique septa juventus
Cominus obliquis, & rectis eminus hastis
Obruitur: non vulneribus, nec sanguine, solum
7 Telorum nimbo peritura & pondere ferri.
Ergo acies tantæ parvum spissantur in orbem:
Ac si quis metuens medium correpsit in agmen,
Vix impune [8] suos inter convertitur enses.
9 Densaturque globus, quantum pede prima relato
Constrinxit gyros acies. non arma movendi
Iam locus est pressis: stipataque membra teruntur.
Frangitur armatum colliso pectore pectus.
10 Non tam læta tulit victor spectacula Maurus
Quam fortuna dabat: fluvios non ille cruoris,
Membrorumque videt lapsum, & ferientia terram
Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.
11 Exciret invisas dira Carthaginis umbras
Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus
Annibal, & Pœni tam dira piacula manes.

1 Accelerant.
2 Neque enim profuit incitasse equum in hostem: debilis namque lassati equi incursus eo usque tantum provehebatur, quo jaculis hostium equitem exponeret.
3 Numidarum vero equitum concitato cursu tremuere campi, & pulvereæ nubes atque tenebræ inductæ, pulvere, tanquam vi Boreæ è Thracia flantis excitato.
4 Thracio. Bistonis signum est & regio Thraciæ.
5 Certa erat facilisque victoria, neque pugnæ mora longior quam quæ Romanis interficiendis sufficeret.
6 Conserta pugna contendere.
7 Telorum, instar grandinis fusorum, multitudine & pondere.
8 Suorum, globo condensatorum, dum- 9 Ii, qui ab exteriori parte globi erant, referrent pedem cederentque introrsum ad declinandos hostium ictus. 10 Neque tam lætam ex cæde Romanorum voluptatem perceperunt Mauri, quam fortuna dabat, cum non fluvios sanguinis, non mutilata & cadentia viderent corpora, ut quæ constricta & stipata sustinerent se invicem, neque cæsa deciderent ad terram: sic arbores, lib. 3. ℣. 445. 11 Inviret excitatas Carthaginensium umbras Fortuna ad hæc parentalia: retulerunt quippe victorum nepotes inferias Annibali, abunde parentaverunt hac cæde animis Pœnorum à suis cæsorum.

[1] Romanam, Superi, Libyca tellure ruinam
Pompejo prodesse nefas, votisque Senatus.
Aphrica nos potius vincat sibi. [2] Curio fusas
Vt vidit campis acies, & cernere tantas
Permisit clades compressus sanguine pulvis,
Non tulit afflictis animam producere rebus,
Aut sperare fugam: ceciditque in strage suorum
Impiger ad letum, & fortis virtute coacta.
[3] Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque
[4] Vnde Tribunitia plebejus signifer arce
Arma dabas populis? quid [5] prodita jura Senatus;
Et [6] gener, atque socer bello concurrere jussi?
[7] Ante jaces, quam dira Duces Pharsalia confert,
Spectandumque tibi bellum civile negatum est.
Has urbi miseræ vestro de sanguine pœnas
Ferre datis: luitis [8] jugulo sic [9] arma potentes.
Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
[10] Si libertatis Superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet. Libycas en nobile corpus
Pascit aves, [11] nullo contectus Curio busto.
At tibi nos ([12] quando non proderit ista silere,
A quibus omne avi senium sua fama repellit,)
Digna damus, juvenis, merita præconia vitæ.
[13] Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
[14] Perdita tunc Vrbi nocuerunt secula, postquam
Ambitus, & luxus & opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt.

1 Indoluere certe Senatus Pompejusque in suæ causæ emolumentum cecidisse tot cives Roman. mallentque victoriam hanc Afrorum nomine, quam suo relatam.

2 Hortatus est Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum, cum paucis circumsistens, ut fuga salutem peteret, seque in castra reciperet: se ab eo non discessurum pollicitus. At Curio nunquam, amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperat, se in ejus conspectum reversurum confirmavit, atque ita prælians interfectus est. Comm. civilis belli 2. 3 Insultatio, adjecta commiseratione. 4 Tribunitiæ conciones non raro fuerant populi incitamenta, seditionum faces, classica tumultuum. Curio autem tribunus plebis fuerat Cæsari inimicissimus, mox ab eo liberatus ære grandi alieno, redemptusque auro, acerrime pro Cæsare stetit, & cum trib. pleb. ad Cæsarem ex urbe tandem profugit, non parvus belli hujus civilis concitator. l. 1. ℣. 270. &c. 5 Ære corrupta & prodita à te. 6 Pompejus & Cæsar commissi. 7 Neque tamen contigit tibi exitum hujus belli in pugna illa Pharsalica videre. 8 Morte vestra. 9 Contra Remp. suscepta. 10 Si deos æqua tangeret cura indulgendi nobis libertatis assertores, quam ulciscendi libertatis oppressores. *Nec unquam*, inquit Tacitus, *atrocioribus populi Rom. cladibus, magisve justis judiciis approbatum est, non esse curæ Deis securitatem nostram, esse ultionem.* 11 Inhumatus, præda avibus Libycis. 12 Cur enim taceam virtutes ejus & merita? quæ innumeris seclis canescentia per omne ævi tempus plenis gloriæ velis ferentur. 13 Erat certe summa indole, eloquentiæ laude claruit, legum propugnator acerrimus, quamdiu incorruptus stetit pro Repub. 14 Verum corruperunt illum perdideruntque perditi civitatis mores, ambitio, luxus, avaritia.

1 Atque ita mutatus & à Cæsare corruptus dignitatem & causam ejus pertinaciter tuebatur, neque minima civ. belli fax,

[1] Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
[2] Gallorum captus spoliis, & Cæsaris auro.
3 Ius licet in jugulos nostros sibi fecerit ense
Sylla potens, Mariusque ferox, & Cinna cruentus:
4 Cæsareaque domus series; cui tanta potestas
Concessa est: emère omnes, 5 hic vendidit Vrbem.

ut qui Cæsari stimulos addiderit, ut per quem plurimi in Cæsaris partes inclinarint. 2 Sexcenties H. S. æris alieni contraxerat Curio. Valer. Max. lib. 9. c. 1. quo liberavit eum Cæsar. 3 Sylla quidem, Marius, Cinna, &c. vi oppresserunt libertatem, invaserunt Remp. neque id tamen sine summa impensa largitionum & stipendiorum, illi emerunt, hic vendidit. 4 Cæsaris successores, quibus permissus fuit Imperii clavus. 5 *Vendidit hic auro patriam, dominumque superbum Imposuit.* Virg. 6. Æn.

LIBER V.

1 Pompejum Italia pulsum, Massilia expugnata, & exercitibus cum Hispaniis amissis: Cæsarem, navali clade in Adriatico, accepta, & Curione cum exercitu in Africa cæso. 2 Alternante tamen fortuna, reservati sunt pares de summa rerum dimicaturi in Pharsalica pugna.

SIc alterna [1] duces bellorum vulnera passos
In Macedûm terras, miscens adversa secundis,
[2] Servavit Fortuna pares. 3 Iam sparserat 4 Æmo
Bruma nives, gelidoque cadens 5 Atlantis Olympo:
Instabatque [6] dies, qui dat nova nomina fastis,
7 Quique colit primus ducentem tempora Ianum.
[8] Dum tamen 9 emeriti remanet pars ultima juris,
[10] Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres: [11] secretaque rerum
Hospes [12] in externis audivit curia tectis.
13 Nam quis castra vocet tot strictas jure secures,
Tot fasces? [14] docuit populos venerabilis ordo
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.

3 Hiemis notatio. 4 Thraciæ monte. 5 Patron. fœm. Maja vel alia ex filiabus Atlantis. *Synecd.* Atlantides. Plejades occiderant Cosmice. quod fit circiter 3 Id. Nov. 6 Cal. Ianuarii. quo die creati novi consules, eorumque nomina præfigebantur sui anni Fastis. id est libris singulorum annorum descriptiones & gesta continentibus. 7 Festus nomine Iani, choragi, capitis, patris, ducisque insequentis anni. Ovid. Fast. 1, Martial. lib. 8. ep. 2. 8 Nondum plane peracto potestatis suæ consularis tempore. 9 Metaph. à militia. l. 3. ℣. 622. 10 Lentulus & Marcellus Coss. in Epirum convocaverunt Senatores per officia belli dispersos. 11 Arcana Senatus deliberantis consilia. 12 In terra & urbe aliena. 13 Quidni enim appellem curiam potius Senatorum quam castra Pompeji, ubi tot simul legitimi magistratus cum insignibus suis, fascibus & securibus? 14 Et tot conspecti simul venerabiles Senatores, docuerunt populos & gentes quæ confluxerant, non convenisse omnes in partes Pompeji, sed & ipsum Pompejum fuisse partem Senatus.

Vt primum [1] *mœstum tenuere silentia cœtum,*
Lentulus excelsa sublimis sede profatur:
[2] *Indole si dignum Latia, si sanguine prisco*
Robur inest animis, non qua tellure coacti,
Quamque procul tectis captæ sedeamus ab urbis
Cernite: sed vestra faciem cognoscite turba:
Cunctaque jussuri primum hoc decernite Patres,
3 *Quod regnis, populisque liquet, nos esse Senatum.*
4 *Nam, vel Hyperborea plaustrum glaciale sub Vrsa,*
Vel 5 *plaga qua torrens, claususque vaporibus axis*
Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. 6 *Tarpeja sede perusta*
Gallorum facibus, 7 *Vejosque habitante Camillo,*
Illic Roma fuit. non unquam perdidit 8 *ordo*
Mutato sua jura solo. 9 *mœrentia tecta*
Cæsar habet, vacuasque domos, legesque silentes,
Clausaque justitio tristi fora. 10 *Curia solos*
Illa videt Patres, plena quos Vrbe fugavit.
Ordine de tanto quisquis non exulat, hic est.
11 *Ignaros scelerum, longaque in pace quietos*
Bellorum primus sparsit furor: omnia rursus
Membra loco redeunt. en totis 12 *viribus orbis*
13 *Hesperiam pensant Superi: jacet* 14 *hostis in undis*
Obrutus Illyricis: 15 *Libya squallentibus arvis*
Curio 16 *Cæsarei cecidit pars magna Senatus.*
Tollite signa duces: 17 *fatorum impellite cursum:*
Spem vestram præstate deis: 18 *fortunaque tantos*
Det vobis animos, quantos fugientibus hostem

1 *Hypallage.* coetus mœstus tenuit silentia.
2 Si vera illa & prisca virtus Romana animis vestris insideat, nolite expendere ubi simus: sed ex tot senatorum ac civium præsentia, succurrat vobis, qui simus.
3 Facto à vobis Senatus Consulto sciant populi, hic esse Senatum, quem penes est totius orbis terr. imperium.
4 Quem Senatum si qua iniquæ Fortunæ procella raperet in oras Boreali Arcto vel torridæ zonæ subjectas; commigratura tamen sit Imperii summa.
5 Circulus æquinoctialis æstu & caloribus constrictus, sub quo degentes perennem habent ἰσημερίαν. 6 Libro 5 ℣. 169. urbe Rom. *Synecdoche.* Neque enim Capitolium à Gallis incensum est. 7 Camillus exulabat Ardeæ: cui, inde evocato Vejos, Dictatura & rerum summa S C. tradita est. 8 Senatorius. 9 Vrbem Rom. occupavit Cæsar, vacuam, mœstam, oppressis legibus & indicta jurisdicundi intermissione tristem. 10 Illa quam Cæsar habet. Curia non videt alios Senatores quam eos quos ambitus majestatis læsæ alteriusve noxæ damnatos Cæsar urbi restitutos revocavit. 11 Sub primo belli civilis motu & trepidatione consternati diffugiebant, hic tandem in Epirum convenerunt tanquam in corpus suum, Senatores & alii ordines. 12 Quæ in auxilium nostrum advenerunt. 13 Italiam & Hispanias amissas. 14 Vultejus cum rate Opiterginorum. sup. l. 4. ℣. 402. 15 Lib. 4. ℣. 581. 16 Cæsari intimus & summo in honore habitus, & quo cæso privatur Cæsar summo suo Senatore. 17 Vrgete fata, & quo dii faventes vocant, cum bona fiducia sequimini. 18 Successus det vobis fortes animos ad persequendum libertatis hostem, non secus atque justitia causæ dedit vobis animum relinquendæ urbis, illo invadente.

Causa dabat. [1] *nostrum exhausto jus clauditur anno.*
[2] *Vos, quorum finem non est sensura potestas,*
Consulite [3] *in medium Patres,* [4] *Magnumque jubete*
Esse ducem. Læto nomen clamore Senatus
Excipit: & Magno [5] *fatum patriæque suumque*
Imposuit. [6] *Tunc in reges, populosque merentes*
Sparsus honos, [7] *pelagique potens Phœbeïa donis*
Exornata Rhodos, [8] *gelidique inculta juventus*
Taygeti: [9] *fama* [10] *veteres laudantur Athenæ:*
[11] *Massiliæque suæ donatur libera Phocis.*
[12] *Tunc Sadalen, fortemque Cotyn,* [13] *fidumque per arma*
Dejotarum, & [14] *gelidæ dominum Rhasipolin oræ*
Collaudant: [15] *Libyamque jubent auctore Senatu*
Sceptrifero parere Iubæ. prô tristia fata!
En tibi [16] *non fida gentis dignissime regno,*
[17] *Fortunæ Ptolemææ pudor, crimenque deorum,*
[18] *Cingere Pellæo pressos diademate crines*
Permissum: [19] *sævum in populos puer accipis ensem:*
Atque utinam in [20] *populos! donata est* [21] *regia Lagi;*
[22] *Accessit Magni jugulus: regnumque* [23] *sorori*
Ereptum est, [24] *soceroque nefas.* [25] *jam turba soluto*

1 Potestatis nostræ Consularis imperium cum anno exacto finem habet.
2 Vos Senatores, quorum autoritas non est annua.
3 In commune. Quod vobis Reique publicæ Bonum, Felix, Faustumque sit.
4 Declarate Pompejum belli ducem. Quod & prius Capuæ factum, sed adjunctis Coss.
5 Publicæ & privatæ rei fatum, fortunam & administrationem.
6 Collaudati reges & pop. de Repub. bene meriti, iisque honores habiti, qui Senatus auspicia sequuti, auxilia attulerant miserantve, quorum nonnullos pergit enumerare. 7 Rhodos insula Carpathii pelagi classe potens, Phœbo dilecta, cujus radiis semel, die vel maxime nubilo, lustratur ob amatam, ut fabulantur, Rhoden virginem: colosso & templo Phœbi clara, ut quæ Phœbo sorte cesserit. Pindarus VII Olymp. Horat. ode 7. lib. 1. 8 Lacedæmonii. Taygetus mons in Laconica, Eurotæ fl. vicinus. 9 Sapientiæ ne studiorum: an victoriarum Persicarum? 10 αὐτόχθονας enim se esse volebant, cujus rei insignia gestabant in verticibus cicadas aureas. 11 Et Phocis Achajæ regia libertate donata æque ac Massylia colonia ejus, quam tamen à Phocensibus Asiæ deductam meminimus lib. 3. ℣. 340. 12 Equites ex Thracia 500 dedit Cotus, & Sadalen filium misit. Comment. civilis belli 3. 13 D C equites adduxit Galatiæ rex Dejotarus, pro quo extat oratio Ciceronis. 14 C C ex Macedonia Rhasipolis, quibus ipse præerat. 15 Ex autoritate Senatus decernitur Africa Iubæ. 16 Indigne regno fidæ gentis, *vel* digne regno non fidæ gentis. 17 ἔλεγχος, qui futurus erat dedecori Diis & Fortunæ tam indignum vehentibus. 18 Vt Dionysius hic Ptolemæus Auletæ f. etiamnum puer Pompeji rogatu confirmaretur Ægypti rex, coronaturque diademate Alexandri Magni in Pella Macedoniæ oppido nati, Alexandriæ in Ægypto conditoris. Strabo lib. 17. 19 Crudeliter enim imperavit. 20 Tantum & non in Pompejum etiam & sororem tuam. 21 Regnum Ægypti, quod obtinuerat Ptolomæus Lagi f. lib. 8. ℣. 692. 22 Et tanti muneris accepta merces, Pompeji, quem tu tutorem habueras, ad te confugientis cædes, infra l. 8. ℣. 573. 23 Cleopatræ, quæ regni cum fratre heres à patre relicta fuerat. 24 Pompeji cædes subtracta Cæsari, cui & insidiatus postea erat ipse rex.
25 Iam demissa concione arma expedivere.

Arma

Arma petit cætu, quæ cum populique ducesque
Casibus incertis, & [1] *cæca sorte pararent,*
[2] *Solus in ancipites metuit descendere Martis*
[2] *Appius eventus: finemque expromere rerum*
Sollicitat Superos, multosque [3] *obducta per annos*
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.
[4] *Hesperio tantum, quantum semotus Eoo*
Cardine, Parnassus [5] *gemino petit æthera colle,*
Mons [6] *Phœbo, Bromioque sacer: cui numine mixto*
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ.
[7] *Hoc solum fluctu terras mergente cacumen*
Eminuit, [8] *pontoque fuit discrimen, & astris.*
Tu quoque [9] *vix summam seductus ab æquore rupem*
Extuleras, unoque jugo Parnasse latebas.
[10] *Vltor ibi expulsæ premerent cum viscera partus*
Matris, adhuc rudibus [11] *Paan Pythona* [12] *sagittis*
Explicuit, cum regna [13] *Themis,* [14] *tripodasque teneret.*
Vt vidit [11] *Paan* [15] *vastos telluris hiatus*
Divinam sperare fidem, [16] *ventosque loquaces*
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
[17] *Quis latet hic Superûm?* [18] *quod numen ab æthere pressum*
Dignatur cæcas inclusum habitare cavernas?
Quis terram cœli patitur Deus, [19] *omnia cursus*

1 Eventu ignoto & obscuro.
2 Is (inquit Valer. Maxim. lib. 1. cap. 8.) belli civilis eventum explorare cupiés, viribus imperii (namque Achajæ præerat) antistitem Delphicæ cortinæ in intimam sacri specus partem coëgit descendere, &c. infra ℣. 120. & 224. Idem ref. Orosius lib. 6. cap. 15.
3 Clausa cessante oraculo. infra ℣. 111. & 131.
4 In terræ umbilico, ab occasu & ortu æque distans. *Audiit & medius cœli Parnassus.* Statius. & Strabo lib. 9.

5 Tithoreo & Hyampeo. 6 Apollini & Baccho, ἀπὸ τοῦ βρέμειν, quorum utrunque eundem esse cum Sole probat Macrob. 1 Satur. cap. 18. Communi itaque cultu Thebanæ Mænades Bacchi ministræ tertio quoque anno Delphis celebrant sacra, in memoriam victoriæ Indicæ à Libero patre trienni expeditione partæ. 7 Diluvio cæteris submersis, alter è Parnassi collibus eminuit. Ovid. Met. 8 Medium inter aquas & cœlum. 9 Vix summo jugo extabas. 10 Hic Apollo juvenis, ulturus Pythona, qui Iunonis jussu Latonam gravidam è Iove & partui vicinam persequutus fuerat, interemit. 11 Apollo. lib. 1. ℣. 678. 12 Stravit humi mille gravem telis. 13 Dea, quæ præcepit hominibus ea petere, quæ fas essent. Ovid. 1 Metam. cujus unum toto orbe celeberrimum erat oraculum, cui Apollo successit. 14 Tripos, mensa erat sive sedes aurea vel ahenea tres habens bases, quam ubi Pythia vates inscendisset, hausto divinationis spiritu, responsa retulit. Iamblichus de mysteriis, & Diod. Sic. l. 16, Strabo l. 9. 15 In medio montis anfractu profundum terræ foramen, ex quo frigidus spiritus, vel quadam velut vento in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletasque deo responsa consulentibus dare cogit, &c. ulteriorem templi Delphici descriptionem vide apud Iustin. l. 24. & Diod. Sic. lib. 16. de occasione inventi oraculi à pastore. 16 Exhalationes specus, quæ mentes primum inflabant vatum, mox linguas in vaticinia solvebant. 17 Oraculi hujus causam inquirit poëta. 18 Quis deus è cœlo delapsus, immergi se concludique dignatur in hac caverna? 19 Fata, seriem ordinemque causarum sciens.

Æterni secreta tenens, [1] *mundique futuri*
Conscius, ac populis sese proferre paratus,
Contactusque ferens [2] *hominis, magnusque potensque,*
Sive canit fatum, seu [3] *quod jubet ipse canendo*
Fit fatum? [4] *Forsan terris inserta regendis,*
Aëre libratum vacuo qua sustinet orbem,
Totius pars magna Iovis, [5] *Cirrhæa per antra*
Exit, & [6] *ætherio trahitur connexa Tonanti.*
Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
Solvit, [7] *ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam*
Vndat apex: [8] *Campana fremens ceu saxa* [9] *vaporat*
Conditus [10] *Inarimes æterna mole Typhœus.*
Hoc tamen expositum cunctis, nullique negatum
Numen, [11] *ab humani solum se labe furoris*
Vindicat. [12] *haud illic tacito mala vota susurro*
Concipiunt. [13] *nam fixa canens, mutandaque nulli*
Mortales optare vetat: justisque [14] *benignus*
Sæpe dedit sedem [15] *totas mutantibus urbes,*
Vt Tyriis: [16] *dedit ille minas impellere belli,*
Vt Salaminiacum meminit mare. [17] *sustulit iras*
Telluris sterilis, monstrato fine: [18] *resolvit*

1 Ea quæ eventura sunt præcinens. 2 Phœbades, virginis Pythiæ, quem ingressus suo numine implet. 3 Ita *fatum* dici voluit quod Deus fatus est, id est decrevit, constituit. 4 An forte deusior aliqua & potentior pars inest expiratque ex hoc antro Delphico, cœlestis illius mentis & animæ mundi, quæ infusa in omnes mundi partes, eum librat, regit, fovet, vegetatque? *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris cœlumque profundum.* 4 Georg. & 6. Æn. Virgil. *Spiritus intus alit, &c.* vide ℣. 89. lib. 1. 5 Cirrha oppidum Phocidos haud procul à Delphis. 6 Cum superiore illo aëre coit, & menti diviniori consonat. 7 Veluti Ætnæ Siculæ cacumen fumum undantem evomit. 8 Ceu Inarime, Ænaria, Pithecusa *Ischia* insula in litore Campano superjecta Typhœo effundit saxa. 9 Allusum ad nomen Typhonis, id est procellæ conflagrationes ejusmodi succendentis. 10 Inarimen primus dixit Virgilius ab Homeri εἰς ἀρίμοις. vide quæ nos ad Senec. Thyest. ℣. 807. & Erythræi indicem ad illud 9 Æn. Virgil. *Inarime Iovis imperiis imposita Typhœo.* 11 Non admittit vota impia, non ad gratiam vel odium precibus aut muneribus corrumpitur. 12 *Murmurque humilesque susurros Tollere de templis* mandat Pers. 2 Satyra. 13 Cum enim fata Deum canat certa & mutari nescia, frustra voveat quis hæc mutari posse. *Desine fata Deum flecti sperare precando.* Virgil. Æn. 6. 14 Deus Apollo. 15 Qua dicit *totas mutantibus*, de Phœnicibus, qui terræ motu vexati relicto patriæ solo, Sidona, unde postea à rege Ascaloniorum pulsi, Tyron condidere, intelligo potius, quam de Cadmo aut Didone. Iust. 18. vel de colonis Gadium. lib. 10. ℣. 457. 16 Idem Apollo docuit qua ratione bella essent ineunda, uti Athenienses ligneis mœnibus se tueri jussi, Persici belli minas repulere, devicto Xerxe navali pugna ad Salamina ins. Herod. Polyb. 17 Sic Ægypti sterilitas è siccitate novem annorum sublata, Thrasea à Busiride cæso. sic Phrygia, sepulto Aty. Diod. Sicul. Ita Attica, postquam moniti oraculo satisfecissent Minoi. 18 Pestis remedium denunciat. uti Thebanis, in exilium misso eo qui Laium interfecerat. Seneca OEdip. Lucanis, Palinuri placatis manibus. Virgil. Æn. 6 Romanis, Æsculapio accersito ex Epidauro, Liv. l. 10.

Aëra

Aëra tabificum. [1] *non ullo secula dono*
Nostra carent majore deûm, quam Delphica sedes
Quod siluit, postquam [2] *reges timuere futura,*
Et superos vetuere loqui. [3] *nec voce negata*
Cyrrhaa mœrent vates, templique fruuntur
[4] *Iustitio.* [5] *nam si qua deus sub pectora venit,*
Numinis aut pœna est mors immatura recepti,
Aut pretium : [6] *quippe stimulo fluctuque furoris*
Compages humana labat, pulsusque deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
[7] *Immotos tripodas, vastaque silentia rupis,*
Appius [8] *Hesperii scrutator ad ultima fati*
Sollicitat. jussus [9] *sedes laxare verendas*
[10] *Antistes,* [11] *pavidamque* [12] *deis immittere vatem,*
[13] *Castalios circum latices, nemorumque recessus*
[14] *Phemonoën errore vagam, curisque vacantem*
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
Limine terrifico [15] *metuens consistere Phœbas,*
[16] *Absterrere ducem noscendi ardore futuri*
Cassa fraude parat. quid spes (ait) improba veri
Te Romane trahit ? muto Parnassus hiatu
Conticuit, [17] *pressitque deum :* [18] *seu* [19] *spiritus istas*
Destituit fauces, mundique in devia versum
Duxit iter : [20] *seu barbarica cum lampade Pytho*
Arsit, in immensas cineres abiere cavernas,
Et Phœbi tenuere viam : [21] *seu sponte deorum*

1 Deficientis hujus oraculi caussas inquirit inf. ℣. 131. hic defiet.
2 Sibi timentes, oracula à suis adiri vetuerunt.
3 Gratulantur vero sibi Pythiæ vatis Delphicæ desiisse oracula.
4 Silentio. *translat.* à juris dicundi intermissione.
5 Neque enim vitales sunt Phœbades inflatæ vel à Deo irato, mortis supplicio affectæ; vel à benigno, mortis præmio, tanquam dono optimo donatæ.
6 Quippe enthusiasmi impetu concussa labascit anima, & nimius divini spiritus haustus redundantibus pestifer existit. Val. Max. l. 1. c. 8. 7 Cortinas jam diu clausas, à nemine consultas, utpote silentes. 8 Curiosus per sortes explorator, quisnam foret eventus belli civilis. 9 Aperire sacrarium. 10 Sacrorum præses, templi Delphici custos. 11 Dei afflantis & enthusiasmi laborem simul & discrimen subire formidantem. 12 *Hypallagen esse volunt interpretes.* Deum immittere in Phœbadem. Simpliciter intelligi malim, Iussum ab Appio antistitem ut Phœbadem mitteret in adytum. 13 Castalium fontem in radicibus Parnassi. 14 Phœbadem aliquam. Phœmonoë autem prima erat, quæ ex oraculo Delphico vaticinata est. Strabo lib. 9. 15 Modo, ad ℣. 124. nota 11. 16 Volens Appium ab instituto deducere, causata est diuturnum oraculi silentium, sed frustra. 17 Obruit divinam illam vim, cujus afflatu dabantur responsa. 18 Causas reddere conatur cessantis oraculi. de qua Plutarch. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων. 19 Sive spiritus has deseruit, atque in alias mundi partes migravit. 20 Sive quo tempore, Delphis à Brenno oppugnatis, terræ motu, grandine, tempestate & incendio corruêre omnia, cinere spiraculis obstructis. Pausan. in Phocaic. Iustin. lib. 24 de Xerxe. idem ref. Herod. in Vrania. vel tempore Mithridatico, cum oracula deficerent ubique, sublatis Dæmonum præstigiis atque potestate, sub adventu Christi. 21 Seu diis, quibus Roma curæ max. est, visum fuerit ut Delphicum oraculum cesset, postquam libros Sibyllinos habeat, qui fata sua contineat, de quibus vide quæ A. Gel. lib. 1. cap. 19. & Plin. lib. 13. cap. 13.

Cirrha silet, fatique sat est arcana futuri
Carmine [1] *longæva vobis commissa Sibyllæ :*
[2] *Seu Paan solitus templis arcere nocentes,*
Ora quibus solvat nostro non invenit ævo.
[3] *Virgineï patuere doli, fecitque, negatis*
Numinibus, metus ipse fidem. [4] *tum torta priores*
Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
Candida [5] *Phocaica complectitur infula lauro.*
[6] *Hærentem, dubiamque premens in templa* [7] *sacerdos*
Impulit. [8] *illa pavens adyti penetrale remoti*
Fatidicum, prima templorum in parte resistit :
Atque [9] *deum simulans, sub pectore ficta* [10] *quieto*
Verba refert, nullo [11] *confusa murmure vocis*
Instinctam sacro mentem testata furore ;
[12] *Haud æque læsura ducem, cui falsa canebat,*
Quam [13] *tripodas, Phœbique fidem.* [14] *non rupta trementi*
Verba sono, [15] *nec vox antri complere capacis*
Sufficiens spatium, [16] *nulloque horrore comarum*
Excussæ laurus, [17] *immotaque culmina templi,*
Securumque nemus, [18] *veritam se credere Phœbo*
Prodiderant. sentit tripodas [19] *cessare, furensque*
Appius : [20] *Et nobis meritas dabis impia pœnas,*
Et Superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
Desinis [21] *ipsa loqui. Tandem conterrita virgo*
Confugit ad tripodas, vastique abducta cavernis
Hæsit, & insueto concepit pectore numen ;
[22] *Quod non exhausta per tot jam secula rupis*

1 Tot annos viventis, *quot haberet pulveris hausti corpora.* Ovidius Metam. 14.

2 Seu deus non inveniat sanctos quibus, neque sanctas per quas vaticinetur.

3 Visa est Appio virgo Pythia subdole causata oraculi silentium, cum ipsa tremebunda subterfugeret ingressum ad deum quem adesse negavit.

4 Hominem tamen simulato numine deceptura, se ad cortinam accingit, vittis ornatam, infula laureata redimita, crinibus à tergo solutis.

5 Parnasside; quia Parnassus in Phocide.

6 Moras texentem. 7 Antistes. supra ỷ. 124. 8 Metuens tamen adventum & penetrale ingredi, in limine restitit. 9 Se numine concepto afflatam fingens, nescia quæ simulate secum murmurat. 10 Non extra se rapto, non vexato à deo, ut infra ỷ. 168. & Virgil. Æn. 6. 11 Interruptæ, *vel* perplexæ, obscuris vera involventis. 12 Non æque noxia Appio futura simulata hæc, atque illa veri oraculi verba quæ insequebantur. 13 Supra ỷ. 81. 14 Cum non apparerent signa illa quæ numine afflatas comitari assolent, non verba interrupta & tremula. 15 Non *vox major nec mortale sonans.* 16 Non laurea capiti excussa comarum horrore. infra ỷ. 171. 17 Non *attonita magna ora domus. Non tremere omnia visa repente, Liminaque laurusque dei, totusque moveri Mons circum, &c.* Virg. 6, & 3 Æneid. 18 Arguebant Pythiam doli & metus, ut quæ veri enthusiasmi laborem horreret. 19 Non solicitari oraculum, non adesse vati deum. 20 Et mihi quem fallis, & deo quem fingis dabis pœnas, nisi descendas in antrum, deque hujus belli eventu respondeas vere, non-- 21 Tuis verbis, deum ementita, numine non afflata. 22 Quod ventus ille ex spiramento specus non jam exhausti immisit virgini.

Spiritus

Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
Pectore [1] *Cirrhæo,* [2] *non unquam plenior artus*
Phœbados irrupit Paan: mentemque priorem
Expulit, atque [3] *hominem toto* [4] *sibi cedere jussit*
Pectore. bacchatur demens [5] *aliena per antrum*
Colla ferens, vittasque dei, Phœbeaque serta
Erectis [6] *discussa comis; per inania templi*
[7] *Ancipiti cervice rotat, spargitque* [8] *vaganti*
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat [9] *igne,*
[10] *Iratum te Phœbe ferens:* [11] *nec verbere solo*
Vteris, & stimulis; flammas in viscera mergis.
Accipit & frænos: nec tantum prodere vati,
Quantum scire, licet. [12] *venit ætas omnis in unam*
Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus,
Tanta patet rerum series, atque omne futurum
Nititur in lucem: vocemque petentia fata
Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
Non modus Oceani, numerus [13] *non deerat arenæ.*
[14] *Talis in Euboico vates Cumana recessu,*
Indignata suum multis servire furorem
Gentibus, ex tanta fatorum strage superba
Excerpsit Romana manu. [15] *sic plena laborat*
Phemonoë Phœbo, dum te consultor [16] *operti*
[17] *Castalia tellure dei vix invenit, Appi,*
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
[18] *Spumea tunc primum rabies vesana per ora*
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mœstus vastis ululatus in antris,
[19] *Extremæque sonant domita jam virgine* * *voces.*

1 Fatidico, Cyrrhææ virginis, Phœbados.
2 Nullius unquam vatis mentem plenius invasit.
3 Sensum sui, mentem humanam.
4 Suæ inspirationi.
5 Non jam sui juris, rotata pro arbitrio Phœbi, cujus instinctu agitabatur.
6 Horrores, ut supra ℣. 154. *Non comptæ mansere comæ.* Æn. 6.
7 In utramque partem alternatim diducta, vacillanti, ultro citroque agitata.
8 Sibi furibundæ & discurrenti obvios.
9 Calore numinis.
10 Vtrum virgini, quæ modo illius numen fuerat ementita, quod interminatus fuerat Appius supra ℣. 159. An Appio curioso futuri inquisitori? 11 Neque stimulas tantum atque incendis virginem ut canat futura: sed & frena injicis, ne plura vaticinetur, quam scire opus est. infra ℣. 197. *ea frena furenti Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.* Æn. 6 Virgil. 12 Iamque conceperat omnia omnium ætatum fata, quæ animo furentis una quasi facie obversata, enunciari & in lucem proferri poscebant. 13 Non latebat illam, non fugiebat vatis notitiam.
14 Vti Sibylla indignata suum oraculum ab omnibus mortalibus solicitari, è cæterorum cumulo excerpta Rom. tantum fata novem libris complexa est, quos Tarquinio Superbo obtulit, &c. A. Gell. l. 1. c. 19. 15 Ita Phœbas hæc inter alia enumerata vix tandem inventum & semotum Appii fatum, impulsu numinis concepti instincta, horrendo vocis sono, Appio inter obscuras verborum ambages, cecinit: *Nihil*, inquiens, *ad te hoc Romane bellum: Euboja Cœlam obtinebis, &c.* Valer. Max. lib. 1. c. 8. 16 Occulti, tecti. 17 Delphico antro. 18 *Os rabidum, fera corde, &c.* Virg. 6 Æn. * Istæ quæ sequ. 19 *Ea frena furenti Incutit.* supra ℣. 176.

1 Causas inquirit poëta, cur non aperte Deus prædixerit eventum belli.
2 Quam nihil futurorum latere voluere Superi.
3 Cædendos, casuros.
4 Iubæ, &c. an principum?
5 Et cædes gentium miscendas funeribus civium Rom.
6 An nihil adhuc decretum à diis de eventu belli, & Pompeji morte?
7 In dubio à diis, *vel*, silentio oraculi supprimuntur.
8 An forte subtices, quo melius Nemesis exigat à Cæsare pœnas civilis hujus belli, afferatque in libertatem Remp. interfecto à D. & M. Brutis Cæsare, uti à Iunio Bruto quondam exacto Tarquinio?

Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
Bellorum Romane minas: solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Cætera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.
[1] *Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,*
Tuque potens veri Paan. [2] *nullumque futuri*
A Superis celare diem, suprema ruentis
Imperii, [3] *cæsosque duces, & funera* [4] *regum,*
[5] *Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes*
Cur aperire times? [6] *an nondum numina tantum*
Decrevere nefas? [7] *& adhuc dubitantibus astris*
Pompeji damnare caput, tot fata tenentur?
[8] *Vindicis an gladii facinus, pœnasque furorum,*
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Vt peragat fortuna, taces? Tunc [9] *pectore vatis*
Impactæ cessere fores, exclusaque templis
Prosiluit: [10] *perstat rabies, nec cuncta locuta est.*
Quem non emisit, superest deus. [11] *ille feroces*
Torquet adhuc [12] *oculos, totoque vagantia cælo*
Lumina: nunc vultu pavido, [13] *nunc torva minaci,*
[14] *Stat nunquam facies: rubor igneus inficit ora,*
Liventesque genas: [15] *nec, qui solet esse timenti,*
Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt
Corda; sed ut tumidus [16] *Borea post flamina pontus*
Rauca gemit; sic multa [17] *levant suspiria vatem.*
[18] *Dumque à luce sacra, qua vidit fata, refertur*
Ad vulgare jubar, media venere tenebræ.
Immisit Stygiam Paan in viscera Lethen,
Qua raperet secreta deum. tum pectore verum
Fugit, & [19] *ad Phœbi tripodas rediere futura:*
[20] *Vixque refecta cadit.* [21] *nec te vicinia leti*

9 Pectore irruentis vatis dissiluere fores impulsæ, ipsaque evolat. 10 Nondum deum penitus pectore excusserat. 11 Phœbus. 12 Virginis Pythiæ. 13 σμερδαλέον δεδορκότι, torve. 14 *Non vultus, non color unus.* Æn. 6 Virg. 15 Pallor est non territæ, sed terrentis. 16 Ponente jam & cessante Borea. 17 Animum vatis sedant reficiuntque, *do case.* 18 Inter lucem illam adyti sacram & ætheream hanc, in quam reditura erat: *vel* inter divinam illam raptæ mentis notitiam & hanc humanam cognitionem, Phœbus mediam injecit caliginem & soporatam rerum visarum oblivionem. Allusum simul ad Lethem fl. infernum.
19 Notitia futurorum se recepit in cortinam fatorum custodem. 20 Sic ult. ℣. l. 1. *& lasso jacuit defecta furore.* 21 At is ratus (inquit Val. Max.) consiliis se Apollinis monitum, ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quæ inter Rhamnunta nobilem Attici soli partem, Carystumque Chalcidico freto vicinam interjacens, Cœlæ Eubœæ nomen obtinet, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus, prædictum à Deo locum sepulturæ possedit.

Territat

Territat ambiguis frustratum sortibus Appi:
[1] *Iure sed incerto mundi,* [2] *subsidere regnum*
[3] *Chalcidos Euboïca vana spe rapte parabas.*
Heu [4] *demens, nullum belli sentire fragorem,*
Tot mundi caruisse malis, praestare deorum
Excepta quis morte potest! secreta tenebris
Litoris Euboici memorando condite busto,
Qua [5] *maris angustat fauces* [6] *saxosa Carystos,*
[7] *Et tumidis infesta colit qua* [8] *numina Rhamnus,*
Arctatus rapido fervet qua gurgite pontus,
[9] *Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,*
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus [10] *Aulim.*
Interea domitis Caesar remeabat Iberis,
Victrices aquilas [11] *alium laturus in* [11] *orbem:*
[12] *Cum prope fatorum tantos per prospera cursus*
Avertere dei. nullo nam Marte subactus
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: cum pane fideles
Per tot bella manus satiata sanguine tandem
Destituere ducem: [13] *seu maesto classica paulum*
Intermissa sono, claususque, & frigidus ensis,
Expulerat belli furias: seu praemia miles,
Dum majora petit, damnat causamque, ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc [14] *venditat enses.*
[15] *Haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est,*

1 Dum adhuc incertum sit, penes quem sit futurum imperium.
2 Sibi subjicere, invadere dolo, ἐφιδρύειν. si enim pro *subsistere* absolute accipias, legendum erit *regno*.
3 Chalcidos in Euboia, urbis ad Euripum sitae, Aulidi objectae. Ad differentiam alterius in Ætolia.
4 Qui sperabas tibi ullo recessu tanquã Homerica tecto nube, à tam late grassanti malo securitatẽ, quam nisi mors sola nemo deorum praestare valet.
5 Neque tamen est Carystos in freto Euripi, sed Cycladibus opposita in Euboea insulâ urbs.
6 Marmore nobilis. 7 Et qua jacet Rhamnus Atticae pagus, ubi colitur Nemesis superbiae & insolentiae vindex, quae & hinc dicitur Rhamnusia.
8 Nemesin. 9 Fretum hinc Boeotiam & Atticam, inde Euboiam ins. interluens, ponte 2 jugerum junctum. *Strecho de Negroponte*, septies die ac nocte refluum eo impetu ut navigia reluctantibus ventis secum rapiat. 10 Portum Boeotiae Graecorum contra Trojam conjuratione & mora classis Graecae nobilem. 11 In Epirum & Macedoniam contra Pompejum. 12 Cum civilis belli prosperos successus dii pene everterunt, coorta seditione in exercitu. 13 Sive, quod militari ferocia per belli intermissionem ad Placentiam defervescente, ad otium & pacem inclinabant: sive quod stipendia auctiora peterent ad civile hoc bellum majori precio operam venalem licebantur. Caesaris exercitus (inquit Appianus) juxta Placentiam seditione edita, quod diutius in bello teneretur, Imperatorem coepit conclamare. Minas porro quinque singulas olim pollicitas à Caesare, quum Brundusii esset, instantius petebat. lib. 2 de civili bello. 14 Alii legunt, *vindicat*. id est, asserere vult, missionem petit. 15 Seditionem per 10 annos in Gallicis bellis non senserat, in civilibus aliquas. Sueton. in Caes. 69. nunquam tamen alias neque majori cum periculo expertus est, quam lubrica & instabilis esset Imperatoris sedes, militaribus viris huc illuc parvo momento impulsis freti, à quibus si destitutus fuerit, sibique relictus, tum denique fatebitur non suo sed militum ense pugnandum esse.

Quam non è stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus,
Tot raptu [1] truncus manibus, gladioque relictus
Pœne suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
[2] *Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto*
Ira latens : 3 nam quæ dubias constringere mentes
Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,
Haud retinet. quippe ipsa metus exolverat audax
Turba suos. 4 quidquid multis peccatur, inultum est.
Effudere 5 minas : [6] Liceat discedere Cæsar
A rabie scelerum. quæris terraque marique
[7] *His ferrum jugulis, animasque effundere [8] viles*
Quolibet hoste paras : partem tibi Gallia nostri
Eripuit : partem duris Hispania bellis :
Pars jacet 9 Hesperia : totoque exercitus orbe
Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
Quid juvat Arctois, [10] Rhodano, Rhenoque subactis :
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
[11] *Cepimus expulso patriæ cum tecta Senatu,*
Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum?
[12] *Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,*
Paupertate pii. finis quis quæritur armis?
Quid satis est, si Roma parum? 13 Iam respice canos
Invalidasque manus, & inanes cerne lacertos.
[13] *Usus abit vitæ : bellis consumsimus ævum.*
[14] *Ad mortem dimitte senes. [15] en improba vota :*
[16] *Non duro liceat morientia cespite membra*
Ponere, [17] non anima galeam fugiente ferire,
Atque [18] oculos morti clausuram quærere dextram,
Conjugis illabi lacrymis, [19] unique paratum

1 Orbatus, destitutus militibus.
2 Neque clancularia erat conjuratio, sed aperta seditio.
3 Non enim Cæsaris milites in imperio continuit, qui alios plerunque, metus, ne paucorum, qui gravatim ferunt tyranni injustum imperium, conjuratio judicaretur : sed emanarat jam in plurimos seditio, qui junctæ quasi umbone phalanges præfidentius loquitabantur : &c.
4 Quod à multis peccatur, impune fieri creditur.
5 Has quæ sequuntur.
6 Perimus missionem, Cæsar, eamque justam à civilium bellorum furore.
7 Qui nos jugulent.
8 Nostras, apud te levi aut nullo precio habitas. 9 In Italia.
10 Gallis & Germanis Rhodani Rhenique fl. accolis. 11 Capta Roma, neque ædes civium neque templa deorum nobis diripienda permittebantur. 12 Arguimur quidem propter arma nefaria & scelestas rapinas, impii, sed propter paupertatem, pii : illa tibi, hæc nobis.
13 Optima vitæ pars nobis periit, bellis insumpta, necdum prospeximus senectuti, aut quæsivimus canis viaticum. 14 Vt domi moriamur.
15 *Ironice.* Quantulum est hoc votum? 16 Liceat tandem molliter requiescere, non duro solo usque in castris recumbere. 17 Non in pugna usque morientes ferire gal. an. fu. Alii leg. *glebam.* 18 Propinqui dextram, quæ oculos morientibus claudat, l. 3. ℣. 740. 19 In militia enim pluribus unus rogus erigitur.

Scire

Scire rogum. liceat [1] *morbis finire senectam.*
Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.
Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
Spe trahis? usque adeo soli civilibus armis
[2] *Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?*
Nil actum est bellis, si nondum comperit istas
[3] *Omnia posse manus.* [4] *nec fas, nec vincula juris*
Hoc audere vetant. [5] *Rheni mihi Cæsar in undis*
Dux erat, hic socius. [6] *Facinus quos inquinat, æquat.*
Adde, quod ingrato meritorum judice virtus
Nostra perit. [7] *quicquid gerimus, fortuna vocatur.*
[8] *Nos fatum sciat esse suum. licet omne deorum*
Obsequium speres, [9] *irato milite, Cæsar,*
[10] *Pax erit. Hac fatus, totis discurrere castris*
Cœperat, infestoque ducem deposcere vultu.
[11] *Sic eat, ô Superi,* [12] *quando pietasque, fidesque*
Destituunt, moresque malos sperare relictum est;
Finem civili faciat discordia bello.
[13] *Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!*
Fata sed in præceps solitus demittere Cæsar,
Fortunamque suam per summa pericula gaudens
Exercere, [14] *venit: nec dum desæviat* [15] *ira,*
Expectat: medios properat tentare [15] *furores.*
[16] *Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,*
[17] *Tarpejamque Iovis sedem,* [18] *matresque Senatus,*
Passurasque infanda nurus. vult omnia Cæsar
A se sæva peti, vult præmia Martis amari:
Militis indomiti tantum mens [19] *sana timetur.*
Non pudet, heu Cæsar, soli tibi bella placere
Iam [20] *manibus damnata tuis? hos ante pigebit*

1 Non ferro usque.
2 Quasi vero nesciamus, quanta maneant milites præmia, qui vel scelesta sui ducis cæde, bello civili finem imponunt.
3 Etiam ipsum ducem de medio tollere.
4 Neque enim tenemur jure sacramenti, quo minus hoc audeamus.
5 In bello quidem Gallico & Germanico datus es nobis dux: hoc suscepisti bellum sine imperio, nobis fretus, & quidni socii sumus?
6 Qui eodem crimine tenentur, æquales sunt & socii. Ita Impp. Leo & Anthemius in Constitutione Cod. Iustin. 31, *Vt eos quos par facinus coinquinat & æquat, utrosque similis pœna comitetur.* 7 Qui fortunæ suæ, non virtuti nostræ prælia feliciter gesta fert recepta. 8 Faciemus ut intelligat felicitatem suam à nobis pendere. 9 Et deserente te. 10 Non poteris bellum gerere.
11 Deos precatur poëta, ut discordiæ & rebellionis hujus interventu dirimatur bellum civile. 12 Vbi in ducibus deficit pietas & fides in patriam & cives suos, speremus à perfidia & rebellione militum finem civilis belli.
13 Non tamen Cæsarem. Qui (referente Suetonio) fecit ut celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentia ducis quam celeritate. Non enim cessit unquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit. 14 Quibus rebus (inquit Appianus) commotus Cæsar, ex Massilia Placentiam magna celeritate solicitudineque pervenit, & ad milites adhuc diffidentes profectus, hunc in modum fari cœpit. 15 Militum. 16 Neque enim rapinas raptusque suis negasset suo judicio quod illa improbasset; sed quo militum animos horum amore & desiderio incitatos detineret. 17 Lib. 1. ÿ. 196.
18 Matronas, & virgines stuprandas. 19 Pacem appetens, detestata bellum scelestum. 20 Militibus, iisque feris.

Sanguinis?

Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, & disce [1] sine armis
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
Save quid insequeris? quid jam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. Stetit [2] aggere fultus
Cespitis, intrepidus vultu, 3 meruitque timeri
4 Non metuens: atque hac ira dictante profatur.
Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas
Miles, habes nudum, promptumque ad vulnera pectus;
5 Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
6 Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio, tantumque fugam meditata juventus,
Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
7 Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:
8 Invenient hac arma manus, vobisque repulsis
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
9 Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur
Hesperiæ gentes, nobis victoria turbam
Non dabit [10] impulsi tantum quæ præmia belli
Auferat, & vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
11 Vos desecta senes, exhaustaque sanguine turba
Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
Damnum posse fugæ? [12] veluti si cuncta minentur
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis unquam decresceret æquor,
Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis
Ulla dedisse mihi? [13] nunquam sic cura deorum
Se premit, ut vestræ morti, vestræque saluti
Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

1 Esse. ἰδιωτισμὸς Hispanis usitatus. Senecæ Thyestes, *posse sine regno pati*. Senecæ 2 cont. 2. *potes sine viro pati*. & noster infra libro 9. ✠. 110. *nescis sine rege pati*.
2 Quo eminceret, ad milites concionaturus.
3 Autoritate & majestate verendus.
4 Dissimulato metu, inquit Frontinus l. 1. Stratag. c. 9.
5 Pectore hoc meo reconde ensem, & bello quod adeo tibi displicet, finem impone. Alii leg. *Hinc fit*.
6 Multa seditiose in ducem loqui, nihil audere arguit degeneres ignavosque animos, ad fugam quam ad bellum paratiores.
7 Hinc facessite, positis armis. 8 Facile inveniam novos milites qui capessant arma à quibus vos disceditis. 9 Cum videatis tantas Italorum atque Hispanorum copias sequi Pompejum fugientem & prope victum, creditisne mihi defuturos milites belli jam pæne absoluti, victoriæ & triumphi comites, facili & parvo labore in vestri honoris præmia cessuros? 10 Iam præcipitis & quasi peracti. 11 Vos bello diutino fracti, sed propter perfidiam vestram inhonorati, turbæ & sine nomine vulgo redditi atque in fecem plebis relati, spectabitis nos triumphantes. 12 Non magis quam minueretur mare, si fontes negarent illi flumina. 13 Cura deûm non tam dimittit se & ad vilia descendit, ut vestris rebus vacet, plebem respiciat: de principum negotiis dii tantum sunt soliciti, illis cæteros omnes servire volunt.

1 Humanum paucis vivit genus. 2 orbis Iberi
Horror, & Arctoi, nostro sub nomine miles,
Pompejo certe fugeres duce. 3 fortis in armis
Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
Cum duce prælato terras atque æquora lustrat.
4 Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,
Nec duce me geritis. quisquis mea signa relinquit,
Nec Pompejanis tradit sua partibus arma,
Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profecto
Curæ castra deis, qui me committere tantis,
Non nisi 5 mutato voluerunt milite, bellis.
Heu, 6 quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
Amolitur onus! 7 sperantes omnia dextras
8 Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Iam certe 9 mihi bella geram: discedite castris:
Tradite nostra 10 viris ignavi signa 11 Quirites.
12 At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,
Non Cæsar, sed pœna tenet, procumbite terræ:
Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra
Tiro rudis, specta pœnas, & disce ferire,
Disce mori. Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: 13 unumque caput tam magna juventus
Privatim factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextraque negentur

1 Ita, in paucorum (hoc est principum) utilitatem, cæteri omnes nascuntur & vivunt.
2 Qui me duce Gallos, Germanos, Hispanos debellastis, fugissetis certe, nacti Pompejum ducem. adeo præstat exercitus cervorum leone duce, &c.
3 Labienus, legatus meus in bello Gallico, quondam fortis & ubique victor, ex quo ad Pompejum à me defecerit, animo & fortuna simul cum fide deficiens, vagatur profugus cum duce quem mihi prætulit. De Labieni defectione ad Pompejum, vide quæ Dio lib. 41.
4 Neque tamen melius judicabo de fide vestra quam Labieni: etiamsi ad Pompeju non defeceritis, neque enim ego illum pro meo habiturus sum, nisi qui meas partes secutus fuerit.
5 Firmioribus viribus ex novo milite conscripto.
6 Quanta cura me exonerat Fortuna, cui modo solicito de præmio militibus, quibus totus orbis dividundus vix sufficeret, pro strenue navata opera penuumerando, jam ad manum & in promptu merces est abunde ipsorumque votis expetita, mera missio absque præmiis.
7 Quibus fas erat omnia à me sperare.
8 Missas facere.
9 *Emphatice*, non vobis, qui me deseruistis.
10 Fortibus; namque vos ignavi estis.
11 In alia seditione, (ref. Suetonio) ardente tunc in Africa bello, milites missionem & præmia cum ingentibus minis flagitantes, una voce, qua *Quirites* eos appellarat, tam facile circumegit & flexit, ut ei milites esse se confestim responderint: & quamvis recusantem in Africam sint secuti.
12 Paucos nihilominus retineo, neque ego tamen, sed pœna, seditionis hujus autoribus infligenda, ut exemplum ad novos milites transeat, qui discant capite plectere seditiosos, ipsi simile expectent supplicium, si quid simile deliquerint. *Grotius exponit*, Disce in pœna, quod in prœlio usurpes, ferire & mortem contemnere.
13 Vnum Cæsarem timuerunt, quem facile fuerat in ordinem redigere, si ab eo recederent, perinde ac si ipsi enses imperium ducis executuri fuissent, renuente & detrectante imperium milite.

Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, & disce [1] *sine armis*
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
Saeve quid insequeris? quid jam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. Stetit [2] *aggere fultus*
Cespitis, intrepidus vultu, [3] *meruitque timeri*
[4] *Non metuens: atque haec ira dictante profatur.*
Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas
Miles, habes nudum, promptumque ad vulnera pectus;
[5] *Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.*
[6] *Detegit imbelles animos nil fortiter ausa*
Seditio, tantumque fugam meditata juventus,
Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
[7] *Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:*
[8] *Invenient haec arma manus, vobisque repulsis*
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
[9] *Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur*
Hesperiae gentes, nobis victoria turbam
Non dabit [10] *impulsi tantum quae praemia belli*
Auferat, & vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
[11] *Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba*
Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Caesaris an cursus vestrae sentire putatis
Damnum posse fugae? [12] *veluti si cuncta minentur*
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis unquam decresceret aequor,
Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis
Ulla dedisse mihi? [13] *nunquam sic cura deorum*
Se premit, ut vestrae morti, vestraeque saluti
Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur.

1 Esse. Ἰδιωτισμὸς Hispanis usitatus. Senecae Thyestes, *posse sine regno pati.* Senecae 2 cont. 2. *potes sine viro pati.* & noster infra libro 9. ỳ. 110. *nescis sine rege pati.*
2 Quo eminenet, ad milites concionaturus.
3 Autoritate & majestate verendus.
4 Dissimulato metu, inquit Frontinus l. 1. Stratag. c. 9.
5 Pectore hoc meo recondo ensem, & bello quod adeo tibi displicet, finem impone. Alii leg. *Hinc fit.*
6 Multa sediriose in ducem loqui, nihil audere arguit degeneres ignavosque animos, ad fugam quam ad bellum paratiores.
7 Hinc facessite, positis armis. 8 Facile inveniam novos milites qui capessant arma à quibus vos discedítis. 9 Cum videatis tantas Italorum atque Hispanorum copias sequi Pompejum fugientem & prope victum, creditisne mihi defuturos milites belli jam paene absoluti, victoriae & triumphi comites, facili & parvo labore in vestri honoris praemia cessuros? 10 Iam praecipitis & quasi peracti. 11 Vos bello diutino fracti, sed propter perfidiam vestram inhonorati, turbae & sine nomine vulgo redditi atque in fecem plebis relati, spectabitis nos triumphantes. 12 Non magis quam minueretur mare, si fontes negarent illi flumina. 13 Cura deûm non tam dimittit se & ad vilia descendit, ut vestris rebus vacet, plebem respiciat: de principum negotiis dii tantum sunt soliciti, illis caeteros omnes servire volunt.

1 Huma-

[1] *Humanum paucis vivit genus.* [2] *orbis Iberi*
Horror, & Arctoi, nostro sub nomine miles,
Pompejo certe fugeres duce. [3] *fortis in armis*
Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
Cum duce prælato terras atque æquora lustrat.
[4] *Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,*
Nec duce me geritis. quisquis mea signa relinquit,
Nec Pompejanis tradit sua partibus arma,
Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profecto
Curæ castra deis, qui me committere tantis,
Non nisi [5] *mutato voluerunt milite, bellis.*
Heu, [6] *quantum Fortuna humeris jam pondere fessis*
Amolitur onus! [7] *sperantes omnia dextras*
[8] *Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.*
Iam certe [9] *mihi bella geram: discedite castris:*
Tradite nostra [10] *viris ignavi signa* [11] *Quirites.*
[12] *At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,*
Non Cæsar, sed pœna tenet, procumbite terra:
Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra
Tiro rudis, specta pœnas, & disce ferire,
Disce mori. Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: [13] *unumque caput tam magna juventus*
Privatim factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextraque negentur

1 Ita, in paucorum (hoc est principum) utilitatem, cæteri omnes nascuntur & vivunt.
2 Qui me duce Gallos, Germanos, Hispanos debellastis, fugissetis certe, nacti Pompejum ducem. adeo præstat exercitus cervorum leone duce, &c.
3 Labienus, legatus meus in bello Gallico, quondam fortis & ubique victor, ex quo ad Pompejum à me defecerit, animo & fortuna simul cum fide deficiens, vagatur profugus cum duce quem mihi prætulit. De Labieni defectione ad Pompejum, vide quæ Dio lib. 41.
4 Neque tamen melius judicabo de fide vestra quam Labieni: etiamsi ad Pompejum non defeceritis, neque enim ego illum pro meo habiturus sum, nisi qui meas partes secutus fuerit.
5 Firmioribus viribus ex novo milite conscripto.
6 Quanta cura me exonerat Fortuna, cui modo solicito de præmio militibus, quibus totus orbis dividundus vix sufficeret, pro strenue navata opera penumerando, jam ad manum & in promptu merces est abunde ipsorumque votis expetita, mera missio absque præmiis.
7 Quibus fas erat omnia à me sperare.
8 Missas facere.
9 *Emphatice*, non vobis, qui me deseruistis.
10 Fortibus; namque vos ignavi estis.
11 In alia seditione, (ref. Suetonio) ardente tunc in Africa bello, milites missionem & præmia cum ingentibus minis flagitantes, una voce, qua *Quirites* eos appellarat, tam facile circumegit & flexit, ut *ei* milites esse se confestim responderint: & quamvis recusantem in Africam sint secuti.
12 Paucos nihilominus retineo, neque ego tamen, sed pœna, seditionis hujus autoribus infligenda, ut exemplum ad novos milites transeat, qui discant capite plectere seditiosos, ipsi simile expectent supplicium, si quid simile deliquerint. *Grotius exponit*, Disce in pœna, quod in prœlio usurpes, ferire & mortem contemnere.
13 Unum Cæsarem timuerunt, quem facile fuerat in ordinem redigere, si ab eo recederent, perinde ac si ipsi enses imperium ducis executuri fuissent, renuente & detrectante imperium milite.

[1] *Ad scelus hoc Cæsar: vicit patientia sævi*
Spem ducis, & [2] *jugulos, non tantum præstitit enses.*
[3] *Nil magis assuetas sceleri quam perdere mentes,*
Atque perire, timet. tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnaque redit placata juventus.
Brundusium [4] *decimis jubet* [5] *hanc attingere castris*
Et cunctas revocare rates, quas [6] *avius Hydrus,*
Antiquusque [7] *Taras, secretaque litora* [8] *Leucæ,*
Quas recipit [9] *Salapina palus, & subdita* [10] *Sipus*
[11] *Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,*
Dalmatico Boreæ, Calabroque obnoxius Austro
Appulus Adriacas exit Garganus in undas.
[12] *Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam,*
Iam doctam servire [13] *togæ: populoque precanti*
Scilicet indulgens, [14] *summum Dictator honorem*
Contigit, & [15] *lætos fecit se Consule* [16] *fastos.*
[17] *Namque omneis voces, per quas jam tempore tanto*
Mentimur dominis, hac primum repperit ætas,
Qua sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,
Ausonias voluit [18] *gladiis miscere secures.*
Addidit & [18] *fasces aquilis, &* [19] *nomen inane*
Imperii rapiens, [20] *signavit tempora digna*
Mœsta nota. nam quo melius Pharsalicus annus

1 Ad interficiendos eos qui missionem & pacem optaverant. 2 Nonam legionem, apud Placentiam, totam cum ignominia missam fecit: ægreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit. Suet. in Cæsare. Nonæ legionis, quæ seditionis causam inprimis præstitit, decumatione constituta, gemitu ab omnibus edito, prætores genibus affusi veniam suppliciter ab ipso deposcebant. Cæsar tandem vix ira posita, hoc concessit ut C duntaxat, & XX seditionis principes ab omnibus eligerentur, & XII ex his à cæteris selecti supplicio afficerentur. App. 2 de bello civili. 3 Nihil magis timuit, quam ne veterani ad omne scelus assueti, vel ferociam animi ponerent, vel ab ipso recederent. 4 Decem dierum itineribus. Et satis quidem longis citatisque, si modo longitudinem fere Italiæ armati X diebus sint emensi. 5 Iuventutem, hoc est, exercitum. 6 Flexuosus fluvius Calabriæ. 7 Fl. juxta Tarentum. 8 Vrbis Salentinorum. 9 Salapia Apuliæ opp. Annibalis meretricio amore famosum. 10 Sipuntum, Apuliæ urbs. 11 Gargani, qui Apuliæ mons est, hinc Austro è Calabria, inde Boreæ è Dalmatia flanti expositus, cui subjacens promontorium in mare Adriaticum extenditur. 12 Cæsar composita seditione, sine exercitu Romam contendit. 13 Pacis autori Cæsari jam togato. 14 Neque Senatu, aut Consule illum deligente, seipsum Dictatorem nominavit Cæsar, undecima deinde die Dictaturæ se abdicavit, postquam se & P. Servilium Coss. creasset. 15 Ironice. 16 Supra ℣. 5. 17 Namque ab hoc anno, quo Cæsar, ne quod sibi ferro sæviendi jus deesset, summam imperii potestatem consulatui adnexuit, invaluere omnes illi tituli quibus tyrannis Imper. assentamur, cujusmodi sunt, *Divus, semper Augustus, Pater patriæ, fundator quietis, Dominus, &c.* 18 Imperatorum insignia insignibus Consulum. 19 Consulis aut etiam Imperatoris, cum rectius appellandus esset tyrannus. 20 Signavit annum suum cæde Pompeji, eversione Senatus & libertatis.

Consule notus erit? [1] fingit solennia Campus,
Et non admissa dirimit suffragia plebis,
Decantatque Tribus, & vana versat in urna.
[2] Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,
Et læta jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primum quondam veneranda [3] potestas
Iuris inops: careat tantum ne nomine tempus,
[4] Menstruus in fastos distinguit secula Consul.
Nec non [5] Iliacæ [6] numen quod præsidet Albæ,
[7] Haud meritum [8] Latio solennia sacra subacto,
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
Inde rapit cursus, &, [9] qua piger Appulus arva
Deseruit rastris, & inerti tradidit herbæ,
[10] Ocyor & cæli flammis, & tigride fœta
Transcurrit: [11] curvique tenens [12] Minoïa tecta
Brundusii, [13] clausas ventis brumalibus undas
Invenit, & [14] pavidas hyberno sidere classes.
Turpe duci visum est, rapiendi tempora belli
In segnes exisse moras, portuque teneri,
Dum pateat tutum vel [15] non felicibus æquor.
[16] Expertes animos pelagi sic robore complet:
Fortius hyberni flatus, cœlumque fretumque
Cum cœpere, tenent, quam quos incumbere certos
[17] Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.

1 Hinc posteaquam ad unum Cæsarem cuncta fuerint delata, omnes majorum ritus & disciplina in creandis magistratibus sublata sunt. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur species, citantur à præcone Tribus, neque tamen conveniunt aut admittuntur ad distincta suffragia: frustra in cistas conjiciuntur tabellæ, si quidem Imperator vel centuriis commendat, vel ipse designat creatque quem vult Consulem.

2 Prævaricato etiam omni jure auspiciorum. Neque enim, pro more veterum, adhibentur Comitiis centuriatis Augures tres, qui cœlum & aves observent; aut, si adhibeantur, cum propter Iovem tonantem, fulgurantemve, aut infausta auspicia comitia impediri oporteat; dissimulant tamen se non audiisse tonitrua, & quæcunque mali ominis apparuerint auguria, parati sunt jurare læta esse & auspicata. 3 Consularis; autoritate sua & jure privata. 4 In breve tempus, senos menses, binos singulos, creatus Cos. Hoc enim sub Impp. postea factitatum meminere Sueton. in Caligula, Claudio, Nerone: & Tacitus l. 17 de Othone. 5 Ab Ascanio Trojano conditæ. 6 Iupiter Latialis, cui quotannis novi Coss. in monte Albano Latinas celebrabant de nocte ferias, in memoriam fœderis inter Tarquinium Sup. & Lat. renovati. Macr. l.1. Sat. c. 16. 7 Indignum sacris, qui Latii libertatem non defenderat. 8 His reb. & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis X L dies tribuit; inde ab Vrbe proficiscitur, Brundusiumque pervenit. Com. 3 civ. bel. 9 Per Apuliam incultam, & herba horridam relictam. 10 Hyperbole de tigridis, catulis orbatæ, velocitate, vide quæ nos ex Plinio & Solino ad 18 ep. Mart. l. spect. 11 Lib. 2. ỽ. 613. 12 A Cretensibus, quibus Minos imperavit, condita. ut lib. 2. ỽ. 610. 13 Non tentandas navibus. 14 Tempestates hybernas minante Delphino oriente cum Cane matutino. 15 Pompejanis, vel aliis, quos minus felices judicabat quam suos. 16 Hujusmodi oratione confirmavit milites suos ad mare tentandum, suasitque ut impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, &c. Com. civilis belli 3. 17 Propter ventorum crebras mutationes sub incertis vernis sideribus.

[1] *Nec maris anfractus, lustrandaque littora nobis,*
Sed recti fluctus, soloque Aquilone secandi.
Hic utinam summi [2] *curvent carchesia mali,*
Incumbatque furens, & [3] *Graja ad mœnia perflet,*
[4] *Ne Pompejani Phæacum è litore toto*
Languida jactatis comprendant carbasa remis.
Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
Iam dudum nubes, & sævas perdimus undas.
[5] *Sidera prima poli Phœbo labante sub undas*
Exierant, & [6] *luna suas jam fecerat umbras:*
Cum pariter solvere rates, totosque rudentes
Laxavere [7] *sinus: &* [8] *flexo navita cornu*
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens
[9] *Suppara velorum perituras colligit auras.*
Vt primum [10] *levior propellere lintea ventus*
Incipit, exiguumque tument; mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat [11] *aura.*
[12] *Æquora lenta jacent alto torpore ligata.*
Pigrius immotis hæsere paludibus undæ.
Sic stat iners Scythicas astringens Bosphorus undas,
Cum glacie retinente fretum non impulit Ister.
Immensumque gelu tegitur mare: [13] *comprimit undas,*
Deprendit quascunque rates: [14] *nec pervia velis*
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida [15] *Bessi.*
[16] *Sæva quies pelagi, mæstoque ignava profundo*

1 Neque per circuitum iter est, unde opus sit variis ventis: sed uno tantum constanti. Aquilone tamen commodior erat Auster, quod testatur Com. de civili bello 3. *Nacti*, inquit, *Austrum, & Increbuit Auster.*
2 Vehementi flatu urgeat & inclinet summam mali partem, quo velum attollitur.
3 Epidamnum seu Dyrrh. l. 2. ℣. 624. ab iis Corcyrensibus qui Phæacum insulam tenuerunt, conditum. Thuc. l. 1. Str. lib. 7. atque Apolloniam.
4 Ne Pomp. è litore Dyrrhachino triremes invadant nostras onerarias ventis destitutas.

5 Conclamantibus omnibus, *imperaret, quod vellet; quodcunque imperavisset, se æquo animo esse facturos*, pridie Non. Ian. naves solvit, impositis VII legionibus, postridie terram attigit juxta saxa Cerauniorum, &c. Com. civ. bel. 3. 6 Notatio temporis vespertini. 7 Velorum sinut, *Synecd.* ipsa vela. 8 Obliquato in longitudinem navis velo, ad captandum flantem à latere ventum renitentem, cornu antennæ cum pede, id est, imo veli, angulo sinistro producunt nautæ, reducto altero. *they bring fort the larbord tack.* 9 Lintea supra antennam & acatium expansa. *topsailes.* 10 Parum crebrescens. 11 Venti natus, qui naves à terra deduxerat, remisit deficitque. 12 Iamque malacia æquor sternebatur, *becallmed.* haud aliter quam gelu astringitur Pontus Euxinus, quem neque emittit Bosphorus Thracius, neque impellit Ister influens septem ostiis. 13 Astringit, retinetque. 14 Pontus & Mæotis palus, modo navigiis pervia jam indurata equitibus, curribus & plaustris solum præstant, orbita autem vestigium rotæ est, ipsa rota, *Synec.* currus. 15 Bessorum populi Thraciæ ad Æmum montem. 16 Ista tranquillitas stagnantis maris Cæsari magis adversa & inclemens quam sævissima tempestas, instar glacialis maris, Pontique gelu constricti, nec servantis cursus vicissitudines; non æstu fluit, non reciproco fluxu refluxuque æstuat, non ex undarum motu solis splendorem & imaginem vibrat. *Solis imaginem interpretes Lunam esse volunt, referuntque hæc omnia ad Ionium mare & Cæsaris nocturnam navigationem. dispiciat Lector.*

Stagna

Stagna [1] *jacentis aquæ veluti deserta rigente*
Æquora natura cessant, Pontusque vetustas
Oblitus servare vices; non commeat æstu,
Non horrore tremit: non Solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixæ [2] *patuere carinæ.*
Illinc [3] *infestæ classes, & inertia tonsis*
Æquora moturæ; [4] *gravis hinc languore profundi*
Obsessis ventura fames. [5] *nova vota timori*
Sunt inventa novo, fluctus, nimiasque precari
Ventorum vires, [6] *dum se torpentibus unda*
Excutiat stagnis, & sit mare. nubila nusquam,
Vndarumque minæ: [7] *cœlo languente, fretoque*
[8] *Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata*
[9] *Læsum nube diem jubar extulit, imaque sensim*
Concussit pelagi, [10] *movitque Ceraunia nautis.*
Inde rapi cœpere rates, [11] *atque æquora classem*
Curva sequi, quæ jam vento, fluctuque secundo
Lapsa [12] *Palæstinas* [13] *uncis confixit arenas.*
[14] *Prima duces vidit junctis consistere castris*
Tellus, quam volucer [15] *Genusus, quam mollior* [15] *Apsus*
Circumeunt ripis. [16] *Apso gestare carinas*
Causa palus, leni quam * *fallens egerit unda.*
[17] *At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ*
Præcipitant: [18] *neuter longo se gurgite lassat,*
Sed minimum terræ vicino litore novit.
Hoc Fortuna loco tantæ [19] *duo nomina famæ*
Composuit: [20] *miserique fuit spes irrita mundi,*
Posse duces parva campi statione diremtos
[21] *Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,*
Et voces audire datur: [22] *multosque per annos*

1 Propter tranquillitatem immotæ.
2 Obnoxiæ fuere.
3 Hostiles, Pompejanæ, remigiis & celeritate præstantiores.
4 Si diu maris tranquillitate detinerentur, gravis fames.
5 Tempestates exoptantia.
6 Modo cesset inerti torpore stagnare, redeat in suam naturam exciteturque ventis.
7 Ventis quiescentibus, nubibus nusquam apparentibus.
8 Invasitque metus famis.
9 Nubibus obductum.
10 Ceraunia Epiri montes moveri videbantur, cum naves ventis agitarentur.
11 Et fluctus sinuosi à puppi surgentes cœpere impellere classem.
12 Palæste, urbs Orico vicina prope Ceraunia, ad eum locum qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus milites exposuit. lib. 3 de bello civili.
13 Anchoris.
14 Eo tempore Pompejus erat in Candavia. Audito vero Cæsarem advenisse & recepisse Oricum & Apolloniam, Dyrrhachio timens approperat, Cæsar ad fl. Apsum castra posuit. Pomp. trans flumen.
15 Macedoniæ fl.
16 Apsus.
* Leniter fluens stagnat, ideoque navigabilis est.
17 Genesus torrentior est rapidiorque propter nives solutas quibus augetur.
18 Neuter fl. procul à mari oritur.
19 Cæsarem, & Pompejum.
20 Iamque omnium expectatio incassum cessit: speraverant enim fore, ut duces isti, si quando in mutuum alter alterius conspectum venisset, nefarium hoc bellum improbarent.
21 In procinctu quasi, & ante oculos otriusque positum.
22 Ex quo enim inita cum Pompejo affinitate, tradita illi in matrimonium filia sua, Cæsar Gallias obtinuit, non contigit propius vidisse Pompejum quam hic, nisi quod in Ægypto postea caput ejus oblatum conspexerit.

Dilectus

1 Noptias Pompeji & Iuliæ, quæ gravida abortuin fecit mortuaque est, ut diximus l. 1. ỳ. 113.
2 Cæsar expositis militibus eadem nocte naves remiserat Brundusium, quibus reliquas legiones equitatusque transportaret Antonius, cujus tardior adventus Cæsarem in bella pronum remorabatur.
3 Hic sub Iulio Cæs. exercitatus, edoctusque bellum tractare civile, quale & ipse postea moverit contra Octavium Augustum, in quo victus est prope Leuc. l. 1. ỳ. 43.
4 Cæsar, inquit poëta, indignabundus Antonii moram, hujusmodi verbis secum stomachatur.

Dilectus tibi, Magne, socer, post [1] pignora tanta,
Sanguinis infausti sobolem, mortemque nepotis,
Te nisi Niliaca propius non vidit arena.
[2] Cæsaris attonitam miscenda ad prælia mentem
Ferre moras scelerum partes jussere relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
[3] Iam tum civili meditatus Leucada bello.
[4] Illum sæpe minis Cæsar, precibusque morantem
Evocat: O mundi tantorum causa malorum,
[5] Quid Superos, & fata tenes? sunt cætera cursu
Acta meo, summam rapti per prospera belli
Te poscit Fortuna manum. [6] num rupta vadosis
Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?
Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?
Inque novos traheris casus? ignave, [7] venire
Te Cæsar, non ire, jubet. prior ipse per hostes
[8] Percussi medias alieni juris arenas.
Tu mea castra times? pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi est, [9] ad Cæsaris arma juventus
Naufragio venisse volet. jam [10] voce doloris
Vtendum est: non ex æquo divisimus orbem.
Epirum Cæsarque tenet, totusque Senatus:
Ausoniam tu solus habes. his [11] terque, quaterque
[12] Vocibus excitum postquam cessare videbat,
Dum [13] se deesse deis, at non sibi numina, credit:
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod [14] jussi timuere, fretum: [15] temeraria prono
Expertus cessisse deo: [16] fluctusque verendos
*Classibus, * exigua sperat superare carina.*

5 Cur belli exitum remoraris? 6 Num tibi iter est per mare periculosum longum aut inexploratum? non est. 7 Sequi. 8 Appuli, fixique anchoras in litore ab hostibus occupato. 9 Milites mei vel è certo naufragio enatantes ad me trajici gestiunt. 10 Quam mihi dolor extorquet. 11 Sæpius. 12 Antonium invocatum, quem interea Libo Pompeji præfectus cum classe 50 navium, insula quæ contra Brundusinum portum est, occupata, egressu prohibuit. 13 Se negligere rerum bene gerendarum occasiones à diis oblatas, deos suis votis non deesse. 14 Antonius Gabinius, & Calenus cum suis, quos præter mandatum literis evocaverat. 15 Multoties expertus feliciter sibi cessisse temeraria ausa. 16 Cum pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio Brundusii relicta moram faceret, Cæsar moræ impatiens, tanquam nuncius, ad accersendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia. * Speculatorio navigio, solus ire tentavit, ait Florus lib. 4. cap. 2. lembo, Dio 41. rati veloci, Appian. 2 de bello civili navi duodecim remorum. Plutar. in Cæs.

[1] Solverat armorum fessas nox languida curas:
Parta quies miseris, [2] in quorum pectora somno
Dat vires fortuna minor: [3] jam castra silebant:
[3] Tertia jam vigiles commoverat hora secundos;
Cæsar sollicito per vasta silentia gressu
[4] Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,
Sola placet Fortuna comes. tentoria postquam
Egressus vigilum, [5] somno cedentia membra
Transiluit, [6] questus tacite quod fallere posset;
Litora curva [7] legit. primisque invenit in undis
Rupibus exesis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, [8] non ullo robore fulta,
Sed [9] sterili junco, cannaque intexta palustri,
[10] Et latus inversa nudum munita phaselo.
Hæc Cæsar bis terque manu quassantia [11] tectum
Limina commovit. molli consurgit [12] Amyclas,
Quem dabat alga, toro. Quisnam mea [13] naufragus, inquit,
Tecta petit? aut quem nostræ Fortuna coëgit
Auxilium sperare casæ? Sic fatus, ab alto
[14] Aggere, [15] jam tepidæ sublato fune favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes,
Securus belli: prædam civilibus armis
Scit non esse casas. [16] O vitæ tuta facultas
Pauperis, angustique lares! ô munera nondum
Intellecta deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu? tum poste recluso,
Dux ait: Expecta [17] votis majora modestis,
[18] Spesque tuas laxa juvenis, si jussa secutus
Me vehis Hesperiam. [19] non ultra cuncta carinæ
Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
[20] Ne cessa præbere deo tua fata, volenti

1 Noctis notatio.
2 Quorum, quo quisque fortuna est minori, eo arctiori compressus somno reficitur, ut infra ℣. 527.
3 Altissima per castra quies, sub secunda noctis vigilia, è ternis in ternas horas relevatis singulis.
4 Facinus, quod famulorum nemo ausus fuisset. Plutarchus refert Cæsarem servili habitu dissimulasse se: Appianus, præmisisse eum tres servos, qui ratem appararent sibi tanquam Cæsaris nuncio.
5 Militum somno sopitorum.
6 Inique tamen ferens vigilias adeo securas, imo neglectas.
7 Lustrat, percurrit.
8 Nullis lignis fulta.
9 In sterili solo nato.
10 Cujus latus inversa cymba muniebatur. 11 Tenui quippe adminiculo fultum. 12 Navitæ nomen. 13 E naufragio, credo, enatans. 14 Thoro ex alga & ulva. 15 Suscepit funem in quo servabatur ignis, *arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam*. Virg. 1 Æn. 16 O paupertas, incolumitatis pignus! Deorum munus! cujus quanta sit utilitas, nesciunt mortales. Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅσον μέγ' ὄνειαρ, &c. Hesiod. 17 Majora præmia quam per modestiam optare liceat. 18 Dilata ad sperandum amplissima. 19 Non erit cur posthac victum scapha sola quærites. 20 Quin laxas sinum ad capienda Mercurii & bona Fortunæ missilia, quin pandis fores tenuis laris repente & tanquam per somnium admissurus aureum imbrem?

Angustos

Cirrha silet, fatique sat est arcana futuri
Carmine [1] *longæva vobis commissa Sibyllæ:*
[2] *Seu Paan solitus templis arcere nocentes,*
Ora quibus solvat nostro non invenit ævo.
[3] *Virgines patuere doli, fecitque, negatis*
Numinibus, metus ipse fidem. [4] *tum torta priores*
Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
Candida [5] *Phocaica complectitur infula lauro.*
[6] *Hærentem, dubiamque premens in templa* [7] *sacerdos*
Impulit. [8] *illa pavens adyti penetrale remoti*
Fatidicum, prima templorum in parte resistit:
Atque [9] *deum simulans, sub pectore ficta* [10] *quieto*
Verba refert, nullo [11] *confusa murmure vocis*
Instinctam sacro mentem testata furore;
[12] *Haud æque læsura ducem, cui falsa canebat,*
Quam [13] *tripodas, Phœbique fidem.* [14] *non rupta trementi*
Verba sono, [15] *nec vox antri complere capacis*
Sufficiens spatium, [16] *nulloque horrore comarum*
Excussa laurus, [17] *immotaque culmina templi,*
Securumque nemus, [18] *veritam se credere Phœbo*
Prodiderant. sentit tripodas [19] *cessare, furensque*
Appius: [20] *Et nobis meritas dabis impia pœnas,*
Et Superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
Desinis [21] *ipsa loqui. Tandem conterrita virgo*
Confugit ad tripodas, vastique abducta cavernis
Hæsit, & insueto concepit pectore numen;
[22] *Quod non exhausta per tot jam secula rupis*

1 Tot annos viventis, *quot haberet pulveris hausti corpora.* Ovidius Metam. 14.
2 Seu deus non inveniat sanctos quibus, neque sanctas per quas vaticinetur.
3 Visa est Appio virgo Pythia subdole caussata oraculi silentium, cum ipsa tremebunda subterfugeret ingressum ad deum quem adesse negavit.
4 Hominem tamen simulato numine deceptura, se ad cortinam accingit, vittis ornatam, infula laureata redimita, crinibus à tergo solutis.
5 Parnasside; quia Parnassus in Phocide.
6 Moras texentem.

7 Antistes. supra ℣. 124. 8 Metuens tamen adventum & penetrale ingredi, in limine restitit. 9 Se numine concepto afflatam fingens, nescia quæ simulate secum murmurat. 10 Non extra se rapto, non vexato à deo, ut infra ℣. 168. & Virgil. Æn. 6. 11 Interruptæ, *vel* perplexæ, obscuris vera involventis. 12 Non æque noxia Appio futura simulata hæc, atque illa veri oraculi verba quæ insequebantur. 13 Supra ℣. 81. 14 Cum non apparerent signa illa quæ numine afflatas comitari assolent, non verba interrupta & tremula. 15 Non *vox major nec mortale sonans.* 16 Non laurea capiti excussa comarum horrore. infra ℣. 171. 17 Non *attonita magna ora domus. Non tremere omnia visa repente, Liminaque laurusque dei, totusque moveri Mons circum, &c.* Virg. 6. & 3 Æneid. 18 Arguebant Pythiam doli & metus, ut quæ veri enthusiasmi laborem horreret. 19 Non solicitari oraculum, non adesse vati deum. 20 Et mihi quem fallis, & deo quem fingis dabis pœnas, nisi descendas in antrum, deque hujus belli eventu respondeas vere, non-- 21 Tuis verbis, deum ementita, numine non afflata. 22 Quod ventus ille ex spiramento specus non jam exhausti immisit virgini.

Spiritus

Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
Pectore [1] *Cirrhao,* [2] *non unquam plenior artus*
Phœbados irrupit Paan: mentemque priorem
Expulit, atque [3] *hominem toto* [4] *sibi cedere jussit*
Pectore. bacchatur demens [5] *aliena per antrum*
Colla ferens, vittasque dei, Phœbeaque serta
Erectis [6] *discussa comis; per inania templi*
[7] *Ancipiti cervice rotat, spargitque* [8] *vaganti*
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat [9] *igne,*
[10] *Iratum te Phœbe ferens:* [11] *nec verbere solo*
Uteris, & stimulis; flammas in viscera mergis.
Accipit & frænos: nec tantum prodere vati,
Quantum scire, licet. [12] *venit ætas omnis in unam*
Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus,
Tanta patet rerum series, atque omne futurum
Nititur in lucem: vocemque petentia fata
Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
Non modus Oceani, numerus [13] *non deerat arenæ.*
[14] *Talis in Euboico vates Cumana recessu,*
Indignata suum multis servire furorem
Gentibus, ex tanta fatorum strage superba
Excerpsit Romana manu. [15] *sic plena laborat*
Phemonoë Phœbo, dum te consultor [16] *operti*
[17] *Castalia tellure dei vix invenit, Appi,*
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
[18] *Spumea tunc primum rabies vesana per ora*
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mœstus vastis ululatus in antris,
[19] *Extremæque sonant domita jam virgine* * *voces.*

1 Faridico, Cyrrhææ virginis, Phœbados.

2 Nullius unquam vatis mentem plenius invasit.

3 Sensum sui, mentem humanam.

4 Suæ inspirationi.

5 Non jam sui juris, rotata pro arbitrio Phœbi, cujus instinctu agitabatur.

6 Horrores, ut supra ℣. 154. *Non comptæ mansere comæ.* Æn. 6.

7 In utramque partem alternatim diducta, vacillanti, ultro citroque agitata.

8 Sibi furibundæ & discurrenti obvios.

9 Calore numinis.

10 Utrum virgini, quæ modo illius nomen fuerat ementita, quod interminatus fuerat Appius supra ℣. 159. An Appio curioso futuri inquisitori? 11 Neque stimulas tantum atque incendis virginem ut canat futura: sed & frena injicis, ne plura vaticinetur, quam scire opus est. infra ℣. 197. *ea frena furenti Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.* Æn. 6 Virgil. 12 Iamque conceperat omnia omnium ætatum fata, quæ animo furentis una quasi facie obversata, enunciari & in lucem proferri poscebant. 13 Non latebat illam, non fugiebat vatis notitiam. 14 Uti Sibylla indignata suum oraculum ab omnibus mortalibus solicitari, è cæterorum cumulo excerpta Rom. tantum fata novem libris complexa est, quos Tarquinio Superbo obtulit, &c. A. Gell. l. 1. c. 19. 15 Ita Phoebas hæc inter alia enumerata vix tandem inventum & semotum Appii fatum, impulsu nominis concepti instincta, horrendo vocis sono, Appio inter obscuras verborum ambages, cecinit: *Nihil*, inquiens, *ad te hoc Romane bellum: Euboiæ Cœlam obtinebis, &c.* Valer. Max. lib. 1. c. 8. 16 Occulti, tecti. 17 Delphico antro. 18 *Os rabidum, fera corde, &c.* Virg. 6 Æn. * Istæ quæ sequ. 19 *Ea frena furenti Incutit.* supra ℣. 176.

 Effugit

Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
Bellorum Romane minas : solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Cætera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.
[1] *Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,*
Tuque potens veri Paan. [2] *nullumque futuri*
A Superis celate diem, suprema ruentis
Imperii, [3] *cæsosque duces,* & *funera* [4] *regum,*
[5] *Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes*
Cur aperire times ? [6] *an nondum numina tantum*
Decrevere nefas ? [7] & *adhuc dubitantibus astris*
Pompeji damnare caput, tot fata tenentur ?
[8] *Vindicis an gladii facinus, pœnasque furorum,*
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Vt peragat fortuna, taces ? Tunc [9] *pectore vatis*
Impactæ cessere fores, exclusaque templis
Prosiluit : [10] *perstat rabies, nec cuncta locuta est.*
Quem non emisit, superest deus. [11] *ille feroces*
Torquet adhuc [12] *oculos, totoque vagantia cælo*
Lumina : nunc vultu pavido, [13] *nunc torva minaci,*
[14] *Stat nunquam facies : rubor igneus inficit ora,*
Liventesque genas : [15] *nec, qui solet esse timenti,*
Terribilis sed pallor inest : nec fessa quiescunt
Corda ; sed ut tumidus [16] *Boreæ post flamina pontus*
Rauca gemit ; sic multa [17] *levant suspiria vatem.*
[18] *Dumque à luce sacra, qua vidit fata, refertur*
Ad vulgare jubar, mediæ venere tenebræ.
Immisit Stygiam Paan in viscera Lethen,
Qua raperet secreta deum. tum pectore verum
Fugit, & [19] *ad Phœbi tripodas rediere futura :*
[20] *Vixque refecta cadit.* [21] *nec te vicinia leti*

1 Causas inquirit poëta, cur non aperte Deus prædixerit eventum belli.
2 Quam nihil futurorum latere voluere Superi.
3 Cædendos, casuros.
4 Iubæ, &c. an principum ?
5 Et cædes gentium miscendas funeribus civium Rom.
6 An nihil adhuc decretum à diis de eventu belli, & Pompeji morte?
7 In dubio à diis, *vel*, silentio oraculi supprimuntur.
8 An forte subtices, quo melius Nemesis exigat à Cæsare pœnas civilis hujus belli, afferatque in libertatem Remp. interfecto à D. & M. Brutis Cæsare, uti à Iunio Bruto quondam exacto Tarquinio? 9 Pectore irruentis vatis dissiluere fores impulsæ, ipsaque evolat. 10 Nondum deum penitus pectore excusserat. 11 Phœbus. 12 Virginis Pythiæ. 13 σμερδαλέον δεδερκότι, torve. 14 *Non vultus, non color unus.* Æn. 6 Virg. 15 Pallor est non territæ, sed terrentis. 16 Ponente jam & cessante Borea. 17 Animum vatis sedant reficiuntque, *de case.* 18 Inter lucem illam adyti sacram & ætheream hanc, in quam reditura erat : *vel* inter divinam illam raptæ mentis notitiam & hanc humanam cognitionem, Phœbus mediam injecit caliginem & soporatam rerum visarum oblivionem. Allusum simul ad Lethem fl. infernum.
19 Notitia futurorum se recepit in cortinam fatorum custodem. 20 Sic ult. ý. l. 1. & *lasso jacuit defecta furore.* 21 At is ratus (inquit Val. Max.) consiliis se Apollinis monitum, ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quæ inter Rhamnunta nobilem Attici soli partem, Carystumque Chalcidico freto vicinam interjacens, Cœlæ Eubœæ nomen obtinet, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus, prædictum à Deo locum sepultura possedit.

Territat

Territat ambiguis frustratum sortibus Appi:
[1] *Iure sed incerto mundi,* [2] *subsidere regnum*
[3] *Chalcidos Euboïca vana spe rapte parabas.*
Heu [4] *demens, nullum belli sentire fragorem,*
Tot mundi caruisse malis, praestare deorum
Excepta quis morte potest! secreta tenebris
Litoris Euboici memorando condite busto,
Qua [5] *maris angustat fauces* [6] *saxosa Carystos,*
[7] *Et tumidis infesta colit qua* [8] *numina Rhamnus,*
Arctatus rapido fervet qua gurgite pontus,
[9] *Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,*
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus [10] *Aulim.*
Interea domitis Caesar remeabat Iberis,
Victrices aquilas [11] *alium laturus in* [11] *orbem:*
[12] *Cum prope fatorum tantos per prospera cursus*
Avertere dei. nullo nam Marte subactus
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: cum pene fideles
Per tot bella manus satiata sanguine tandem
Destituere ducem: [13] *seu moesto classica paulum*
Intermissa sono, claususque, & frigidus ensis,
Expulerat belli furias: seu praemia miles,
Dum majora petit, damnat causamque, ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc [14] *venditat enses.*
[15] *Haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est,*

1 Dum adhuc incertum sit, penes quem sit futurum imperium.
2 Sibi subjicere, invadere dolo, ἐφιδρεύειν. si enim pro *subsistere* absolute accipias, legendum erit *regno*.
3 Chalcidos in Euboia, urbis ad Euripum sitae, Aulidi objectae. Ad differentiam alterius in Aetolia.
4 Qui sperabas tibi ullo recessu tanquã Homerica tecto nube, à tam late grassanti malo securitatẽ, quam nisi mors sola nemo deorum praestare valet.
5 Neque tamen est Carystos in freto Euripi, sed Cycladibus opposita in Euboea insulâ urbs.
6 Marmore nobilis. 7 Et qua jacet Rhamnus Atticae pagus, ubi colitur Nemesis superbiae & insolentiae vindex, quae & hinc dicitur Rhamnusia.
8 Nemesin. 9 Fretum hinc Boeotiam & Atticam, inde Euboiam ins. interluens, ponte 2 jugerum junctum. *Strecho de Negroponte*, septies die ac nocte refluum eo impetu ut navigia reluctantibus ventis secum rapiat. 10 Portum Boeotiae Graecorum contra Trojam conjuratione & mora classis Graecae nobilem. 11 In Epirum & Macedoniam contra Pompejum. 12 Cum civilis belli prosperos successus dii pene everterunt, coorta seditione in exercitu. 13 Sive, quod militari ferocia per belli intermissionem ad Placentiam defervescente, ad otium & pacem inclinabant: sive quod stipendia auctiora peterent ad civile hoc bellum majori precio operam venalem licebantur. Caesaris exercitus (inquit Appianus) juxta Placentiam seditione edita, quod diutius in bello teneretur, Imperatorem coepit conclamare. Mnas porro quinque singulas olim pollicitas à Caesare, quum Brundusii esset, instantius petebat. lib. 2 de civili bello. 14 Alii legunt, *vindicat*. id est, asserere vult, missionem petit. 15 Seditionem per 10 annos in Gallicis bellis non senserat, in civilibus aliquas. Sueton. in Caes. 69. nunquam tamen alias neque majori cum periculo expertus est, quam lubrica & instabilis esset Imperatoris sedes, militaribus viris hinc illuc parvo momento impulsis freti, à quibus si destitutus fuerit, sibique relictus, tum denique fatebitur non suo sed militum ense pugnandum esse.

Quam non è stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus,
Tot raptu [1] *truncus manibus, gladioque relictus*
Pœne suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
[2] *Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto*
Ira latens : 3 *nam quæ dubias constringere mentes*
Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,
Haud retinet. quippe ipsa metus exolverat audax
Turba suos. [4] *quidquid multis peccatur, inultum est.*
Effudere [5] *minas :* [6] *Liceat discedere Cæsar*
A rabie scelerum. quæris terraque marique
7 *His ferrum jugulis, animasque effundere* [8] *viles*
Quolibet hoste paras : partem tibi Gallia nostri
Eripuit : partem duris Hispania bellis :
Pars jacet 9 *Hesperia : totoque exercitus orbe*
Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
Quid juvat Arctois, [10] *Rhodano, Rhenoque subactis :*
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
[11] *Cepimus expulso patria cum tecta Senatu,*
Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum ?
[12] *Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,*
Paupertate pii. finis quis quæritur armis ?
Quid satis est, si Roma parum ? [13] *Iam respice canos*
Invalidasque manus, & inanes cerne lacertos.
[13] *Vsus abit vita : bellis consumsimus ævum.*
[14] *Ad mortem dimitte senes.* [15] *en improba vota :*
[16] *Non duro liceat morientia cespite membra*
Ponere, [17] *non anima galeam fugiente ferire,*
Atque [18] *oculos morti clausuram quærere dextram,*
Conjugis illabi lacrymis. [19] *unique paratum*

1 Orbatus, destitutus militibus.
2 Neque clancularia erat conjuratio, sed aperta seditio.
3 Non enim Cæsaris milites in imperio continuit, qui alios plerunque, metus, ne paucorum, qui gravatim ferunt tyranni injustum imperium, conjuratio judicaretur: sed emanarat jam in plurimos seditio, qui junctæ quasi umbone phalanges præfidentius loquitabantur: &c.
4 Quod à multis peccatur, impune fieri creditur.
5 Has quæ sequuntur.
6 Petimus missionem, Cæsar, eamque justam à civilium bellorum furore.
7 Qui nos jugulent.
8 Nostras, apud te levi aut nullo precio habitas. 9 In Italia.
10 Gallis & Germanis Rhodani Rhenique fl. accolis. 11 Capta Roma, neque ædes civium neque templa deorum nobis diripienda permittebantur. 12 Arguimur quidem propter arma nefaria & scelestas rapinas, impii, sed propter paupertatem, pii: illa tibi, hæc nobis.
13 Optima vitæ pars nobis periit, bellis insumpta, necdum prospeximus senectuti, aut quæsivimus canis viaticum. 14 Vt domi moriamur.
15 *Ironice.* Quantulum est hoc votum? 16 Liceat tandem molliter requiescere, non duro solo usque in castris recumbere. 17 Non in pugna usque morientes ferire gal. an. fu. Alii leg. *glebam.* 18 Propinqui dextram, quæ oculos morientibus claudat, l. 3. ỿ. 740. 19 In militia enim pluribus unus rogus erigitur.

Scire

Scire rogum. liceat [1] *morbis finire senectam.*
Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.
Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
Spe trahis? usque adeo soli civilibus armis
[2] *Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?*
Nil actum est bellis, si nondum comperit istas
[3] *Omnia posse manus.* [4] *nec fas, nec vincula juris*
Hoc audere vetant. [5] *Rheni mihi Cæsar in undis*
Dux erat, hic socius. [6] *Facinus quos inquinat, æquat.*
Adde, quod ingrato meritorum judice virtus
Nostra perit. [7] *quicquid gerimus, fortuna vocatur.*
[8] *Nos fatum sciat esse suum. licet omne deorum*
Obsequium speres, [9] *irato milite, Cæsar,*
[10] *Pax erit. Hac fatus, totis discurrere castris*
Cœperat, infestoque ducem deposcere vultu.
[11] *Sic eat, ô Superi,* [12] *quando pietasque, fidesque*
Destituunt, moresque malos sperare relictum est;
Finem civili faciat discordia bello.
[13] *Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!*
Fata sed in præceps solitus demittere Cæsar,
Fortunamque suam per summa pericula gaudens
Exercere, [14] *venit: nec dum desæviat* [15] *ira,*
Expectat: medios properat tentare [15] *furores.*
[16] *Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,*
[17] *Tarpejamque Iovis sedem,* [18] *matresque Senatus,*
Passurasque infanda nurus. vult omnia Cæsar
A se sæva peti, vult præmia Martis amari:
Militis indomiti tantum mens [19] *sana timetur.*
Non pudet, heu Cæsar, soli tibi bella placere
Iam [20] *manibus damnata tuis? hos ante pigebit*

1 Non ferro usque.
2 Quasi vero. nesciamus, quanta maneant milites præmia, qui vel scelesta sui ducis cæde, bello civili finem imponunt.
3 Etiam ipsum ducem de medio tollere.
4 Neque enim tenemur jure sacramenti, quo minus hoc audeamus.
5 In bello quidem Gallico & Germanico datus es nobis dux: hoc suscepisti bellum sine imperio, nobis fretus, & quidni socii simus?
6 Qui eodem crimine tenentur, æquales sunt & socii. Ita Impp. Leo & Anthemius in Constitutione Cod. Iustin. 31, *Vt eos quos par facinus coinquinat & æquat, utrosque similis pœna comitetur.* 7 Qui fortunæ suæ, non virtuti nostræ prælia feliciter gesta fert recepta. 8 Faciemus ut intelligat felicitatem suam à nobis pendere. 9 Et deserente te. 10 Non poteris bellum gerere.
11 Deos precatur poëta, ut discordiæ & rebellionis hujus interventu dirimatur bellum civile. 12 Vbi in ducibus deficit pietas & fides in patriam & cives suos, speremus à perfidia & rebellione militum finem civilis belli.
13 Non tamen Cæsarem. Qui (referente Suetonio) fecit ut celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentia ducis quam celeritate. Non enim cessit unquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit. 14 Quibus rebus (inquit Appianus) commotus Cæsar, ex Massilia Placentiam magna celeritate solicitudineque pervenit, & ad milites adhuc diffidentes profectus, hunc in modum fari cœpit. 15 Militum. 16 Neque enim rapinas raptusque suis negasset suo judicio quod illa improbasset; sed quo militum animos horum amore & desiderio incitatos detineret. 17 Lib. 1. ℣. 196.
18 Matronas, & virgines stuprandas. 19 Pacem appetens, detestata bellum scelestum. 20 Militibus, iisque feris.

Sanguinis?

Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, & disce [1] *sine armis*
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
Sæve quid insequeris? quid jam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. Stetit [2] *aggere fultus*
Cespitis, intrepidus vultu, [3] *meruitque timeri*
[4] *Non metuens: atque hæc ira dictante profatur.*
Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas
Miles, habes nudum, promptumque ad vulnera pectus;
[5] *Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.*
[6] *Detegit imbelles animos nil fortiter ausa*
Seditio, tantumque fugam meditata juventus,
Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
[7] *Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:*
[8] *Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis*
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
[9] *Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur*
Hesperiæ gentes, nobis victoria turbam
Non dabit [10] *impulsi tantum quæ præmia belli*
Auferat, & vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
[11] *Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba*
Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
Damnum posse fugæ? [12] *veluti si cuncta minentur*
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis unquam decresceret æquor,
Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis
Ulla dedisse mihi? [13] *nunquam sic cura deorum*
Se premit, ut vestræ morti, vestræque saluti
Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

1 Esse. Ἰδιωτισμὸς Hispanis usitatus. Senecæ Thyestes, *posse sine regno pati*. Senecæ 2 cont. 2. *potes sine viro pati*. & noster infra libro 9. ℣. 110. *nescis sine rege pati*.
2 Quo emineret, ad milites concionaturus.
3 Autoritate & majestate verendus.
4 Dissimulato metu, inquit Frontinus l. 1. Stratag. c. 9.
5 Pectore hoc meo reconde ensem, & bello quod adeo tibi displicet, finem impone. Alii leg. *Hinc fit*.
6 Multa seditiose in ducem loqui, nihil audere arguit degeneres ignavosque animos, ad fugam quam ad bellum paratiores.
7 Hinc facessite, positis armis.
8 Facile inveniam novos milites qui capessant arma à quibus vos disceditis.
9 Cum videatis tantas Italorum atque Hispanorum copias sequi Pompejum fugientem & prope victum, creditisne mihi defuturos milites belli jam pæne absoluti, victoriæ & triumphi comites, facili & parvo labore in vestri honoris præmia cessuros?
10 Iam præcipitis & quasi peracti.
11 Vos bello diutino fracti, sed propter perfidiam vestram inhonorati, turbæ & sine nomine vulgo redditi atque in fecem plebis relati, spectabitis nos triumphantes.
12 Non magis quam minueretur mare, si fontes negarent illi flumina.
13 Cura deûm non tam dimittit se & ad vilia descendit, ut vestris rebus vacet, plebem respiciat: de principum negotiis dii tantum sunt soliciti, illis cæteros omnes servire volunt.

[1] Humanum paucis vivit genus. [2] orbis Iberi
Horror, & Arctoi, nostro sub nomine miles,
Pompejo certe fugeres duce. [3] fortis in armis
Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
Cum duce prælato terras atque æquora lustrat.
[4] Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,
Nec duce me geritis. quisquis mea signa relinquit,
Nec Pompejanis tradit sua partibus arma,
Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profecto
Curæ castra deis, qui me committere tantis,
Non nisi [5] mutato voluerunt milite, bellis.
Heu, [6] quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
Amolitur onus! [7] sperantes omnia dextras
[8] Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Iam certe [9] mihi bella geram: discedite castris:
Tradite nostra [10] viris ignavi signa [11] Quirites.
[12] At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,
Non Cæsar, sed pœna tenet, procumbite terra:
Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra
Tiro rudis, specta pœnas, & disce ferire,
Disce mori. Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: [13] unumque caput tam magna juventus
Privatim factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextraque negentur

1 Ita, in paucorum (hoc est principum) utilitatem, cæteri omnes nascuntur & vivunt.
2 Qui me duce Gallos, Germanos, Hispanos debellastis, fugissetis certe, nacti Pompejum ducem. adeo præstat exercitus cervorum leone duce, &c.
3 Labienus, legatus meus in bello Gallico, quondam fortis & ubique victor, ex quo ad Pompejum à me defecerit, animo & fortuna simul cum fide deficiens, vagatur profugus cum duce quem mihi prætulit. De Labieni defectione ad Pompejum, vide quæ Dio lib. 41.
4 Neque tamen melius judicabo de fide vestra quam Labieni: etiamsi ad Pompejum non defeceritis, neque enim ego illum pro meo habiturus sum, nisi qui meas partes secutus fuerit.
5 Firmioribus viribus ex novo milite conscripto.
6 Quanta cura me exonerat Fortuna, cui modo solicito de præmio militibus, quibus totus orbis dividundus vix sufficeret, pro strenue navata opera pernumerando, jam ad manum & in promptu merces est abunde ipsorumque votis expetita, mera missio absque præmiis.
7 Quibus fas erat omnia à me sperare.
8 Missas facere.
9 *Emphatice*, non vobis, qui me deseruistis.
10 Fortibus; namque vos ignavi estis.
11 In alia seditione, (ref. Suetonio) ardente tunc in Africa bello, milites missionem & præmia cum ingentibus minis flagitantes, una voce, qua *Quirites* eos appellarat, tam facile circumegit & flexit, ut ei milites esse se confestim responderint: & quamvis recusantem in Africam sint secuti.
12 Paucos nihilominus retineo, neque ego tamen, sed pœna, seditionis hujus autoribus infligenda, ut exemplum ad novos milites transeat, qui discant capite plectere seditiosos, ipsi simile expectent supplicium, si quid simile deliquerint. *Grotius exponit*, Disce in pœna, quod in prœlio usurpes, ferire & mortem contemnere.
13 Unum Cæsarem timuerunt, quem facile fuerat in ordinem redigere, si ab eo recederent, perinde ac si ipsi enses imperium ducis executuri fuissent, renuente & detrectante imperium milite.

[1] Ad scelus hoc Cæsar: vicit patientia sævi
Spem ducis, & [2] jugulos, non tantum præstitit enses.
[3] Nil magis assuetas sceleri quam perdere mentes,
Atque perire, timet: tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnaque redit placata juventus.
Brundusium [4] decimis jubet [5] hanc attingere castris
Et cunctas revocare rates, quas [6] avius Hydrus,
Antiquusque [7] Taras, secretaque litora [8] Leuca,
Quas recipit [9] Salapina palus, & subdita [10] Sipus
[11] Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,
Dalmatico Borea, Calabroque obnoxius Austro
Appulus Adriacas exit Garganus in undas.
[12] Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam,
Jam doctam servire [13] togæ: populoque precanti
Scilicet indulgens, [14] summum Dictator honorem
Contigit, & [15] latos fecit se Consule [16] fastos.
[17] Namque omnes voces, per quas jam tempore tanto
Mentimur dominis, hac primum repperit ætas,
Qua sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,
Ausonias voluit [18] gladiis miscere secures.
Addidit & [18] fasces aquilis, & [19] nomen inane
Imperii rapiens, [20] signavit tempora digna
Mœsta nota. nam quo melius Pharsalicus annus

1 Ad interficiendos eos qui missionem & pacem optaverant.

2 Nonam legionem, apud Placentiam, totam cum ignominia missam fecit: ægreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit. Suet. in Cæsare. Nonæ legionis, quæ seditionis causam inprimis præstitit, decumatione constituta, gemitu ab omnibus edito, prætores genibus affusi veniam suppliciter ab ipso deposcebant. Cæsar tandem vix ira posita, hoc concessit ut C duntaxat, & XX seditionis principes ab omnibus eligerentur, & XII ex his à cæteris selecti supplicio afficerentur. App. 2 de bello civili.

3 Nihil magis timuit, quam ne veterani ad omne scelus assueti, vel ferociam animi ponerent, vel ab ipso recederent. 4 Decem dierum itineribus. Et satis quidem longis citatisque, si modo longitudinem fere Italiæ armati X diebus sint emensi. 5 Juventutem, hoc est, exercitum. 6 Flexuosus fluvius Calabriæ. 7 Fl. juxta Tarentum. 8 Vrbis Salentinorum. 9 Salapia Apuliæ opp. Annibalis meretricio amore famosum. 10 Sipuntum, Apuliæ urbs. 11 Gargani, qui Apuliæ mons est, hinc Austro è Calabria, inde Boreæ è Dalmatia flanti expositus, cui subjacens promontorium in mare Adriaticum extenditur. 12 Cæsar composita seditione, sine exercitu Romam contendit. 13 Pacis autori Cæsari jam togato. 14 Neque Senatu, aut Consule illum deligente, seipsum Dictatorem nominavit Cæsar, undecima deinde die Dictaturæ se abdicavit, postquam se & P. Servilium Coss. creasset. 15 Ironice. 16 Supra ℣. 5. 17 Namque ab hoc anno, quo Cæsar, ne quod sibi ferro sæviendi jus deesset, summam imperii potestatem consulatui adnexuit, invaluere omnes illi tituli quibus tyrannis Imper. assentamur, cujusmodi sunt, *Divus*, *semper Augustus*, *Pater patriæ*, *fundator quietis*, *Dominus*, *&c.* 18 Imperatorum insignia insignibus Consulum. 19 Consulis aut etiam Imperatoris, cum rectius appellandus esset tyrannus. 20 Signavit annum suum cæde Pompeji, eversione Senatus & libertatis.

Consule

Consule notus erit ? [1] *fingit solennia Campus,*
Et non admissæ dirimit suffragia plebis,
Decantatque Tribus, & vana versat in urna.
[2] *Nec cœlum servare licet : tonat augure surdo,*
Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primum quondam veneranda [3] *potestas*
Iuris inops : careat tantum ne nomine tempus,
[4] *Menstruus in fastos distinguit secula Consul.*
Nec non [5] *Iliacæ* [6] *numen quod præsidet Albæ,*
[7] *Haud meritum* [8] *Latio solennia sacra subacto,*
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
Inde rapit cursus, &, [9] *qua piger Appulus arva*
Deseruit rastris, & inerti tradidit herbæ,
[10] *Ocyor & cœli flammis, & tigride fœta*
Transcurrit : [11] *curvique tenens* [12] *Minoïa tecta*
Brundusii, [13] *clausas ventis brumalibus undas*
Invenit, & [14] *pavidas hyberno sidere classes.*
Turpe duci visum est, rapiendi tempora belli
In segnes exisse moras, portuque teneri,
Dum pateat tutum vel [15] *non felicibus æquor.*
[16] *Expertes animos pelagi sic robore complet :*
Fortius hyberni flatus, cœlumque fretumque
Cum cœpere, tenent, quam quos incumbere certos
[17] *Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.*

1 Hinc posteaquam ad unum Cæsarem cuncta fuerint delata, omnes majorum ritus & disciplina in creandis magistratibus sublata sunt. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur species, citantur à præcone Tribus, neque tamen conveniunt aut admittuntur ad distincta suffragia : frustra in cistas conjiciuntur tabellæ, si quidem Imperator vel centoriis commendat, vel ipse designat creatque quem vult Consulem.

2 Prævaricato etiam omni jure auspiciorum. Neque enim, pro more veterum, adhibentur Comitiis centuriatis Augures tres, qui cœlum & aves observent; aut, si adhibeantur, cum propter Iovem tonantem, fulgurantemve, aut infausta auspicia comitia impediri oporteat ; dissimulant tamen se non audiisse tonitrua, & quæcunque mali ominis apparuerint auguria, parati sunt jurare læta esse & auspicata. 3 Consularis ; autoritate sua & jure privata. 4 In breve tempus, senos menses, binos singulos, creatus Cos. Hoc enim sub Impp. postea factitatum meminere Sueton. in Caligula, Claudio, Nerone : & Tacitus l. 17 de Othone. 5 Ab Ascanio Trojano conditæ. 6 Iupiter Latialis, cui quotannis novi Coss. in monte Albano Latinas celebrabant de nocte ferias, in memoriam fœderis inter Tarquinium Sup. & Lat. renovati. Macr. l. 1. Sat. c. 16. 7 Indignum sacris, qui Latii libertatem non defenderat. 8 His reb. & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis X L dies tribuit; inde ab Vrbe proficiscitur, Brundusiumque pervenit. Com. 3 civ. bel. 9 Per Apuliam incultam, & herba horridam relictam. 10 Hyperbole de tigridis, catulis orbatæ, velocitate, vide quæ nos ex Plinio & Solino ad 18 ep. Mart. l. spect. 11 Lib. 2. ÿ. 613. 12 A Cretensibus, quibus Minos imperavit, condita. ut lib. 2. ÿ. 610. 13 Non tentandas navibus. 14 Tempestates hybernas minante Delphino oriente cum Cane matutino. 15 Pompejanis, vel aliis, quos minus felices judicabat quam suos. 16 Hujusmodi oratione confirmavit milites suos ad mare tentandum, suasitque ut impedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naves conscenderent, &c. Com. civilis belli 3. 17 Propter ventorum crebras mutationes sub incertis vernis sideribus.

[1] Nec maris anfractus, lustrandaque littora nobis,
Sed recti fluctus, soloque Aquilone secandi.
Hic utinam summi [2] curvent carchesia mali,
Incumbatque furens, & [3] Graja ad mœnia perflet,
[4] Ne Pompejani Phæacum è litore toto
Languida jactatis comprendant carbasa remis.
Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
Iam dudum nubes, & sævas perdimus undas.
[5] Sidera prima poli Phœbo labante sub undas
Exierant, & [6] luna suas jam fecerat umbras:
Cum pariter solvere rates, totosque rudentes
Laxavere [7] sinus: & [8] flexo navita cornu
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens
[9] Suppara velorum perituras colligit auras.
Vt primum [10] levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument; mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat [11] aura.
[12] Æquora lenta jacent alto torpore ligata.
Pigrius immotis hæsere paludibus undæ.
Sic stat iners Scythicas astringens Bosphorus undas,
Cum glacie retinente fretum non impulit Ister.
Immensumque gelu tegitur mare: [13] comprimit unda,
Deprendit quascunque rates: [14] nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida [15] Bessi.
[16] Sæva quies pelagi, mæstoque ignava profundo

1 Neque per circuitum iter est, unde opus sit variis ventis: sed uno tantum constanti. Aquilone tamen commodior erat Auster, quod testatur Com. de civili bello 3. *Nacti*, inquit, *Austrum*, & *Increbuit Auster*.
2 Vehementi flatu urgeat & inclinet summam mali partem, quo velum attollitur.
3 Epidamnum seu Dyrrh. l. 2. ỽ. 624. ab iis Corcyrensibus qui Phæacum insulam tenuerunt, conditum. Thuc. l. 1. Str. lib. 7. atque Apolloniam.
4 Ne Pomp. è litore Dyrrhachino triremes invadant nostras onerarias ventis destitutas. 5 Conclamantibus omnibus, *imperaret, quod vellet; quodcunque imperavisset, se æquo animo esse facturos*, pridie Non. Ian. naves solvit, impositis VII legionibus, postridie terram attigit juxta saxa Cerauniorum, &c. Com. civ. bel. 3. 6 Notatio temporis vespertini. 7 Velorum sinus, *Synecd.* ipsa vela. 8 Obliquato in longitudinem navis velo, ad captandum flantem à latere ventum semittentem, cornu antennæ cum pede, id est, imo veli, angulo sinistro producunt nautæ, reducto altero. *they bring fore the larbord tack.* 9 Lintea supra antennam & acatium expansa. *topsailes.* 10 Parum crebrescens. 11 Venti natus, qui naves à terra deduxerat, remittit deficitque. 12 Iamque malacia æquor sternebatur, *becallned.* haud aliter quam gelu astringitur Pontus Euxinus, quem neque emittit Bosphorus Thracius, neque impellit Ister influens septem ostiis. 13 Astringit, retinetque. 14 Pontus & Mæotis palus, modo navigiis pervia jam indurata equitibus, curribus & plaustris solum præstant, orbita autem vestigium rotæ est, ipsa rota, *Synec.* currus. 15 Bessorum populi Thraciæ ad Æmum montem. 16 Ista tranquillitas stagnantis maris Cæsari magis adversa & inclemens quam sævissima tempestas, instar glacialis maris, Pontique gelu constricti, nec servantis cursus vicissitudines; non æstu fluit, non reciproco fluxu refluxuque æstuat, non ex undarum motu solis splendorem & imaginem vibrat. *Solis imaginem interpretes Lunam esse volunt, referuntque hæc omnia ad Ionium mare & Cæsaris nocturnam navigationem. dispiciat Lector.*

Stagna

Stagna [1] *jacentis aquæ veluti deserta rigente*
Æquora natura cessant, Pontusque vetustas
Oblitus servare vices; non commeat æstu,
Non horrore tremit: non Solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixæ [2] *patuere carinæ.*
Illinc [3] *infestæ classes, & inertia tonsis*
Æquora moturæ; [4] *gravis hinc languore profundi*
Obsessis ventura fames. [5] *nova vota timori*
Sunt inventa novo, fluctus, nimiasque precari
Ventorum vires, [6] *dum se torpentibus unda*
Excutiat stagnis, & sit mare. nubila nusquam,
Undarumque minæ: [7] *cælo languente, fretoque*
[8] *Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata*
[9] *Læsum nube diem jubar extulit, imaque sensim*
Concussit pelagi, [10] *movitque Ceraunia nautis.*
Inde rapi cœpere rates, [11] *atque æquora classem*
Curva sequi, quæ jam vento, fluctuque secundo
Lapsa [12] *Palæstinas* [13] *uncis confixit arenas.*
[14] *Prima duces vidit junctis consistere castris*
Tellus, quam volucer [15] *Genusus, quam mollior* [15] *Apsus*
Circumeunt ripis. [16] *Apso gestare carinas*
Causa palus, leni quam * *fallens egerit unda.*
[17] *At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ*
Præcipitant: [18] *neuter longo se gurgite lassat,*
Sed minimum terræ vicino litore novit.
Hoc Fortuna loco tantæ [19] *duo nomina famæ*
Composuit: [20] *miserique fuit spes irrita mundi,*
Posse duces parva campi statione diremtos
[21] *Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,*
Et voces audire datur: [22] *multosque per annos*

1 Propter tranquillitatem immotæ.
2 Obnoxiæ fuere.
3 Hostiles, Pompejanæ, remigiis & celeritate præstantiores.
4 Si diu maris tranquillitate detinerentur, gravis fames.
5 Tempestates exoptantia.
6 Modo cesset inerti torpore stagnare, redeat in suam naturam exciteturque ventis.
7 Ventis quiescentibus, nubibus nusquam apparentibus.
8 Invasitque metus famis.
9 Nubibus obductum.
10 Ceraunia Epiri montes moveri videbantur, cum naves ventis agitarentur.
11 Et fluctus sinuosi à puppi surgentes cœpere impellere classem.
12 Palæste, urbs Orico vicina prope Ceraunia, ad eum locum qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus milites exposuit. lib. 3 de bello civili.
13 Anchoris.
14 Eo tempore Pompejus erat in Candavia. Audito vero Cæsarem advenisse & recepisse Oricum & Apolloniam, Dyrrhachio timens approperat, Cæsar ad fl. Apsum castra posuit. Pomp. trans flumen.
15 Macedoniæ fl.
16 Apsus.
* Leniter fluens stagnat, ideoque navigabilis est.
17 Genesus torrentior est rapidiorque propter nives solutas quibus augetur.
18 Neuter fl. procul à mari oritur.
19 Cæsarem, & Pompejum.
20 Iamque omnium expectatio incassum cessit: speraverant enim fore, ut duces isti, si quando in mutuum alter alterius conspectum venisset, nefarium hoc bellum improbarent.
21 In procinctu quasi, & ante oculos utriusque positum.
22 Ex quo enim inita cum Porpejo affinitate, tradita illi in matrimonium filia sua, Cæsar Gallias obtinuit, non contigit propius vidisse Pompejum quam hic, nisi quod in Ægypto postea caput ejus oblatum conspexerit.

Dilectus

Dilectus tibi, Magne, socer, post [1] *pignora tanta,*
Sanguinis infausti sobolem, mortemque nepotis,
Te nisi Niliaca propius non vidit arena.
[2] *Cæsaris attonitam miscenda ad prælia mentem*
Ferre moras scelerum partes jussere relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
3 *Iam tum civili meditatus Leucada bello.*
4 *Illum sæpe minis Cæsar, precibusque morantem*
Evocat: O mundi tantorum causa malorum,
5 *Quid Superos, & fata tenes? sunt cætera cursu*
Acta meo, summam rapti per prospera belli
Te poscit Fortuna manum. [6] *num rupta vadosis*
Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?
Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?
Inque novos traheris casus? ignave, [7] *venire*
Te Cæsar, non ire, jubet. prior ipse per hostes
[8] *Percussi medias alieni juris arenas.*
Tu mea castra times? pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi est, [9] *ad Cæsaris arma juventus*
Naufragio venisse volet. jam [10] *voce doloris*
Vtendum est: non ex æquo divisimus orbem.
Epirum Cæsarque tenet, totusque Senatus:
Ausoniam tu solus habes. his [11] *terque, quaterque*
[12] *Vocibus excitum postquam cessare videbat,*
Dum [13] *se deesse deis, at non sibi numina, credit:*
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod [14] *jussi timuere, fretum:* [15] *temeraria prono*
Expertus cessisse deo: [16] *fluctusque verendos*
Classibus, * *exigua sperat superare carina.*

1 Nuptias Pompeji & Iuliæ, quæ gravida abortum fecit mortuaque est, ut diximus l. 1. ℣. 113.

2 Cæsar expositis militibus eadem nocte naves remiserat Brundusium, quibus reliquas legiones equitatusque transportaret Antonius, cujus tardior adventus Cæsarem in bella pronum remorabatur.

3 Hic sub Iulio Cæs. exercitatus, edoctusque bellum tractare civile, quale & ipse postea moverit contra Octavium Augustum, in quo victus est prope Leuc. l. 1. ℣. 43.

4 Cæsar, inquit poëta, indignabundus Antonii moram, hujusmodi verbis secum stomachatur.

5 Cur belli exitum remoraris? 6 Num tibi iter est per mare periculosum longum aut inexploratum? non est. 7 Sequi. 8 Appuli, fixique anchoras in litore ab hostibus occupato. 9 Milites mei vel è certo naufragio enatantes ad me trajici gestiunt. 10 Quam mihi dolor extorquet. 11 Sæpius. 12 Antonium invocatum, quem interea Libo Pompeji præfectus cum classe 50 navium, insula quæ contra Brundusinum portum est, occupata, egressu prohibuit. 13 Se negligere rerum bene gerendarum occasiones à diis oblatas, deos suis votis non deesse. 14 Antonius Gabinius, & Calenus cum suis, quos præter mandatum literis evocaverat. 15 Multoties expertus feliciter sibi cessisse temeraria ausa. 16 Cum pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio Brundusii relicta moram faceret, Cæsar moræ impatiens, tanquam nuncius, ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia. * Speculatorio navigio, solus ire tentavit, ait Florus lib. 4. cap. 2. lembo, Dio 41. rati veloci, Appian. 2 de bello civili navi duodecim remorum. Plutar. in Cæs.

[1] *Solverat armorum fessas nox languida curas :*
Parta quies miseris, [2] *in quorum pectora somno*
Dat vires fortuna minor : [3] *jam castra silebant :*
[3] *Tertia jam vigiles commoverat hora secundos ;*
Cæsar sollicito per vasta silentia gressu
[4] *Vix famulis audenda parat : cunctisque relictis ,*
Sola placet Fortuna comes. tentoria postquam
Egressus vigilum, [5] *somno cedentia membra*
Transiluit, [6] *questus tacite quod fallere posset ;*
Litora curva [7] *legit. primisque invenit in undis*
Rupibus exesis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, [8] *non ullo robore fulta ,*
Sed [9] *sterili junco, cannaque intexta palustri ,*
[10] *Et latus inversa nudum munita phaselo.*
Hæc Cæsar bis terque manu quassantia [11] *tectum*
Limina commovit. molli consurgit [12] *Amyclas ,*
Quem dabat alga , toro. Quis nam mea [13] *naufragus, inquit ,*
Tecta petit ? aut quem nostræ Fortuna coëgit
Auxilium sperare casæ ? Sic fatus, ab alto
[14] *Aggere,* [15] *jam tepida sublato fune favillæ ,*
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes ,
Securus belli : prædam civilibus armis
Scit non esse casas. [16] *O vita tuta facultas*
Pauperis, angustique lares ! ô munera nondum
Intellecta deûm ! quibus hoc contingere templis ,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu ? tum poste recluso ,
Dux ait : Expecta [17] *votis majora modestis ,*
[18] *Spesque tuas laxa juvenis, si jussa secutus*
Me vehis Hesperiam. [19] *non ultra cuncta carinæ*
Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
[20] *Ne cessa præbere deo tua fata, volenti*

1 Noctis notatio.
2 Quorum, quo quisque fortuna est minori, eo arctiori compressus somno reficitur, ut infra ℣. 527.
3 Altissima per castra quies, sub secunda noctis vigilia, è ternis in ternas horas relevatis singulis.
4 Facinus, quod famulorum nemo ausus fuisset. Plutarchus refert Cæsarem servili habitu dissimulasse se: Appianus, præmisisse eum tres servos, qui ratem appararent sibi tanquam Cæsaris nuncio.
5 Militum somno sopitorum.
6 Inique tamen ferens vigilias adeo securas, imo neglectas.
7 Lustrat, percurrit.
8 Nullis lignis fulta.
9 In sterili solo nato.
10 Cujus latus inversa cymba muniebatur. 11 Tenui quippe adminiculo fultum. 12 Navitæ nomen. 13 E naufragio, credo, enatans. 14 Thoro ex alga & ulva. 15 Suscepit funem in quo servabatur ignis, *arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.* Virg. 1 Æn. 16 O paupertas, incolumitatis pignus! Deorum munus! cujus quanta sit utilitas, nesciunt mortales. Νήπιοι ἐδ' ἴσασιν ὅσον μέγ' ὄνειαρ, &c. Hesiod. 17 Majora præmia quam per modestiam optare liceat. 18 Dilata ad sperandum amplissima. 19 Non erit cur posthac victum scapha sola quæritet. 20 Quin laxas sinum ad capienda Mercurii & bona Fortunæ missilia, quin pandis fores tenuis laris repente & tanquam per somnium admissurus aureum imbrem?

Angustos

A[illegible]*bibus subitis implere Penates.*
Sic, [illegible]*r :* [1] *quanquam plebejo tectus amictu,*
Indocilis privata loqui. tum pauper Amyclas :
[2] *Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.*
[3] *Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes,*
[4] *Concordesque tulit radios : Noton altera Phœbi,*
Altera pars Borean diducta luce vocabat.
[5] *Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,*
Spectanteis oculos infirmo lumine passus.
Lunaque [6] *non gracilis surrexit lucida cornu,*
[7] *Aut orbis medii puros exesa recessus :*
[8] *Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,*
[9] *Ventorumque nota rubuit : tum lurida pallens*
Ora tulit vultu sub nubem tristis ituro.
Sed mihi nec motus nemorum, nec [10] *litoris ictus,*
[11] *Nec placet incertus, qui provocat æquora, Delphin :*
[12] *Aut siccum quod mergus amat : quodque ausa volare*
[13] *Ardea sublimis penna confisa* [14] *natanti :*
[15] *Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,*
Instabili gressu metitur litora cornix.
Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
Haud dubitem præbere manus : vel litora tangam
[16] *Jussa :* [17] *vel hoc potius pelagus, flatusque negabunt.*
Hæc fatur, solvensque ratem dat carbasa ventis :
Ad quorum motus [18] *non solum lapsa per altum*

1 Utcunque servili habitu (teste Plutarcho) vel plebejo nuncium mentitus, non tamen potuit non magnifica & splendida loqui.
2 Plurima hesterna tempestatum prognostica vetant *me nocte per altum Ire, neque à terra permutant solvere funem.* Noster autem suo more signa omnia congerit è Virg. 1 Geor. accersitis quæ & ipse debet Arati σημείοις & φαινομένοις.
3 Sol enim occidens si rutilus sit, aut rubescentibus circundatus nubibus, serenitatem crastini spondet. Arat. Virg. 1 Georg. Plin. l. 18. c. ult.
4 Nec concordes tu. ra. ut lib. 2. ỳ. 35 monuimus. *Sed densa inter nubila sese Diversi erumpebant radii*, hinc ad Austrum, inde ad Boream sparsi.
5 Medio concavus visus, & fulgore debilis.
6 *Obtusis per cœlum cornibus ibat.* ἀμβλείῃσι κεραίαις. Arat. *Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu, &c.* 1 Georg.
7 Nec clara & nubeculis vacua in medio orbis sui recessu.
8 Resupina Lunæ cornua pluviam ab Austro præsagiunt. ὑπτίαι δὲ νότοιο. Arat.
9 *Vento semper rubet aurea Phœbe.* εὖ μάλ' ἐρευθὴς Πνευματίη. rubicunda flat.
10 *Resonantia longe Litora misceri, & nemorum increbrescere murmur.* Virg. 1 Georg. διδαίνυσα θάλασσα.
11 Certus Delphinorum lasciviéntium cursus ventum ab illa parte prænunciat : incertus, ventos diversos.
12 *Quum medio celeres revolant ex æquore mergi Clamoremque ferunt ad litora.*
13 *Notasque paludes Deserit atque altam supravolat ardea nubem*, καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς, &c. Arat.
14 *Metaph.* Leniter volanti.
15 *Cursans per litora cornix Demersit caput, & fluctum cervice recepit.* Cic. 1 divin. Arat. χέρσῳ ὑπέκυψε κορώνη Ηὲ καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο, &c.
16 Italia.
17 Per maris ventorumque rabiem stabit potius quam per me, quo minus trajicias.
18 Non illæ, quas vocant transvolantes deciderunt tantum, sed & fixæ stellæ labascere videbantur. *Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis Præcipites cœlo labi.* καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν, ὅτ' ἀστέρες ἀΐσσωσι.

Aëra

Aëra dispersos traxere cadentia sulcos
Sidera: sed summis etiam quæ fixa tenentur
Astra polis, sunt [1] *visa* [2] *quati. niger inficit horror*
Terga maris: longo per multa volumina tractu
Æstuat unda minax: [3] *flatusque incerta futuri,*
Turbida testantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector [4] *trepidæ fatur ratis: Aspice sævum*
Quanta paret pelagus: Zephyrosne intendat, an Euros
Incertum est: puppim dubius ferit undique pontus.
[5] *Nubibus, & cælo Notus est. si murmura ponti*
Consulimus, Cori verrent mare. [6] *gurgite tanto,*
Nec ratis Hesperias tanget [7] *nec naufragus oras.*
Desperare viam, & vetitos convertere cursus,
Sola salus. liceat vexata littora puppe
Prendere, ne longe nimium sit proxima tellus.
Fisus cuncta sibi cessura pericula Cæsar,
Sperne minas, inquit, [8] *pelagi, ventoque furenti*
Trade [9] *sinum. Italiam si* [10] *cælo auctore recusas,*
[11] *Me pete. sola tibi causa hæc est justa timoris,*
Vectorem non nosse tuum; quem numina nunquam
Destituunt; de quo male tunc Fortuna meretur,
[12] *Cum post vota venit: medias perrumpe procellas*
Tutela secure mea. [13] *cæli iste fretique,*
Non puppis nostra labor est: [14] *hanc Cæsare pressam*
A fluctu defendet onus. [15] *nec longa furori*
Ventorum sævo dabitur mora: proderit undis
Ista ratis, nec flecte manum: fuge [16] *proxima velis*
Litora: tum [17] *Calabro portu te crede potitum,*
[18] *Cum jam non poterit puppi, nostræque saluti*
Altera terra dari. quid tanta strage paretur
Ignoras? quærit pelagi, cælique tumultu

1 *De cælo stellæ sereno, Et si non cecidit, potuit cecidisse videri.* Ovid. Meta. 2. vide Meteorologos.
2 Propter venti intermedii motum.
3 Æquora diversis flatibus agitata testantur diversos ventos imminentes.
4 *Hypallage*, rector trepidus ratis.
5 Nubes agnutur Noto: mare murmurat Coro. Io. Rutgersius lib. 1 Var. lect. c. 12. ita dispungit legitque, *Nubibus & cælo Notus est: si murmura ponti Consulimus, Cori. Veniet mare gurgite tanto, Nec ratis Hesp.*
6 Tempestate.
7 Neque etiam naufragi appellemur oræ Italiæ, fluctibus & ventis adversantibus.

8 Hæc mari facta refert noster & Suetonius: sed Plut. Appian. Dio in flumine Anio, ad cujus ostia, cum æstum maris & fluctus occurrentes nulla vi aut arte gubernator superare posset, navim retro vertebat: quod conspicatus Cæsar, seipsum aperuit, & manum gubernatoris attoniti prehendens, *Agedum, inquit, bone vir, audacter perge, neque time quicquam: Cæsarem vehis & Cæsaris una fortunam.* 9 Vela. 10 Vento prohibente. 11 Me jubente. 12 Cum expetitur atque expectatur, neque vota mea antevertit. 13 Infestatur aër, plectitur pelagus, nostra puppi sospite, cui non intenditur à ventis periculum. 14 Cæsar vector tutam tibi præstabit cymbam, quasi numen tutelare navis. vide Cl. V. I. Selden, de diis Syris, Syntagm. 2. cap. 15. 15 Nec durabit diu tempestas hæc. 16 Epiri lit. 17 Brundusino. 18 Quia neque è re mea est, neque salute, ut repetamus litus oppositum, id est Epiri, vel aliud.

[1] *Quid præstet Fortuna mihi.* [2] *Non plura locuto*
Avulsit laceros percussa puppe rudentes
Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum
Vela tulit: sonuit, victis compagibus, [3] *alnus.*
Inde ruunt [4] *toto concita pericula* [4] *mundo.*
Primus [5] *ab Oceano caput exeris Atlanteo,*
Core, movens æstus: jam te tollente furebat
Pontus, & in scopulos totas erexerat undas.
Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:
Et dubium pendet vento [6] *cui concidat, æquor.*
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, & undas
Torsit, & [7] *abstrusas penitus vada fecit arenas.*
Nec perfert pontum Boreas [8] *ad saxa,* [9] *suumque*
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Æquora [10] *subductu etiam concurrere ventis.*
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Æolii jacuisse Notum [11] *sub carcere saxi*
Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
[12] *Defendisse suas violento turbine terras,*
Sic pelagus [13] *mansisse loco.* [14] *nam parva procellis*
Æquora rapta ferunt: Ægæas transit in undas
Tyrrhenum: sonat Ionio vagus Adria ponto.
[15] *Ah quoties frustra pulsatos æquore montes*
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo litore surgunt
Tam validi fluctus, [16] *alioque ex orbe voluti*
A magno venere mari, mundumque coërcens
Monstriferos agit unda sinus. [17] *Sic rector Olympi*
[18] *Cuspide fraterna lassatum in secula fulmen*
Adjuvit, [19] *regnoque accessit terra* [20] *secundo,*

1 Vt præstet mihi incolumem navigationem, classibus Pompejanis per tempestatem non ausis deserere litora.
2 *Talia jactanti stridens Aquilone procella velum adversa ferit.*
3 Cymba.
4 Ab omni cœli parte.
5 A mari Atlantico Corus flat ab Occasu solstitiali, adversus Aquilonem.
6 Cui pareat, cui succumbat.
7 *Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.*
8 Ad rupes litoris.
9 Sed frangit fluctus à se impulsos ad undas à Coro inductas.
10 Etiam cessantibus ventis.

11 Æolio in
antro, ventorum carcere, inf. 7 in mari Siculo. 12 Ne ab adversis
ventis percellerentur, ne à mari concitato obruerentur terræ, à quibus ipsi
flant. 13 Intra sua litora & metas coërcitum fuisse. 14 Non
raro in diversa maria ventis rapta miscentur aliis; uti Tyrrhenum Ægæo,
Ionio Adriaticum. 15 Ah quoties tempestas illa conata est obruere
fluctibus summos litoris montes, quum tellus quasi victa visa est in profundum
demergere; celsa cacumina à mari superata! sed frustra. 16 Ab alia
orbis parte, & Oceano, qui terram ambiens immisit vastos fluctus. *H. Grotius,*
plenos belluis. 17 Neque minus intumuit mare, quam ubi quondam
Iupiter fatigatus hominum sceleribus vindicandis fulmine, decreverat universum
terrarum orbem diluvio perdere, advocatis *Cærulei fratris auxiliaribus*
undis, - 18 *Ipse tridente suo terram percussit.* 19 *Mare & tellus
nullum discrimen habebant.* 20 Mari (quod, in sortitione regnorum
Saturni, Neptuno cesserat, ut Iove cœlum, inferi Plutoni) terra accessio facta
est. *Omnia pontus erant.*

Cum

Cum mare [1] *convolvit gentes,* [2] *cum litora Tethys*
Noluit ulla pati, [3] *cælo contenta teneri.*
Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
Ni Superûm rector pressisset nubibus undas.
[4] *Non cœli nox illa fuit: latet obsitus aër*
Inferna pallore domus, nimbisque gravatus
Deprimitur, [5] *fluctusque in nubibus accipit imbrem.*
[6] *Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt*
Clara, sed [7] *obscurum nimbosus dissilit aër.*
Tunc Superûm [8] *convexa tremunt, atq; arduus* [9] *axis*
Insonuit, motaque poli compage laborant.
[10] *Extimuit Natura chaos: rupisse videntur*
Concordes elementa moras, [11] *rursusque redire*
Nox manes mistura deis. [12] *Spes una salutis,*
Quod tanta mundi nondum periere ruina.
[13] *Quantum Leucadio placidus de vertice pontus*
Despicitur; tantum nauta videre trementes
Fluctibus è summis praeceps mare: cumque tumentes
Rursus hiant undae, vix eminet aequore malus.
Nubila tanguntur velis, & terra carina.
[14] *Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenam*
[15] *Exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.*
[16] *Artis opem vicere metus: nescitque magister*
Qam [17] *frangat, cui cedat aquae.* [18] *discordia Ponti*
Succurrit miseris. fluctusque evertere puppim
Non valet in fluctus, victum latus unda repellens
Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
[19] *Non humilem Sasona vadis, non litora curva*

1 Diluvio mersit.
2 *Detrant quoque litora ponto.*
3 *Maria undique & undique cælum.*
4 Non erant illæ simplices noctis, ob interpositæ terræ umbram, tenebræ. Nec *una nox est: densa tenebras obruit Caligo.* Sen. Ag. 466. *Cæcaque nox premitur tenebris noctisque suisque.* Ovid. 9 Met. sed Tartareæ & infernæ. *Stygia modo nigrior unda.*
5 *Fluctibus erigitur, cælumque aquare videtur Pontus, & inductas aspergine tangere nubes.*
6 Fulgura nubibus & pluvia extinguuntur.
7 Obscure.
8 Cœlum.
9 Polus.
10 *Mundum revelli sedibus totum suis, Ipsosque rupto credere cælo deos Decidere, & atrum rebus induci Chaos.* Senec. Agam. 479, & noster l. 1. ℣. 74. 11 Dissolutis elementorum fœderibus, cœlo inferis confuso. 12 Nec certior suæ salutis spes Cæsari, & Amyclæ superest, quam quod nondum perierint mundi soluti fragore. 13 E dorso fluctus æquantis altitudinem Leucatæ promontorii Cæsar & Amyclas, seu alii nautæ si qui tum in mari erant, modo despiciunt declivitatem undæ. *Et nunc sublimis veluti de vertice montis Despicere in valles, imumque Acheronta videtur. Nunc ubi demissam curvum circumstetit aequor, Suspicere inferno summum de gurgite cælum.* Ovid. 9 Met. 14 *Qua unda dehiscit, Terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.* Virg. 1 Æn. 15 Congeritur mare in fluctus instar montium erectos. 16 *Ipsa pavet, nec se, quis sit status, ipse fatetur Scire ratis rector: nec quid jubeatve, vetitve: Tanta mali moles, tantoque potentior arte est.* 17 Navigando secet. 18 Quippe fluctibus alternis utrinque repulsa navis non subsidere aut everti potuit. 19 Non metuunt jam ne allidatur ratis ad humilem Sasona ins. inter Epirum & Brundusium, neque littora Thess. aut Ambracii sinus portus Leucatæ scopuloso monti & nautis formidato subjacentes; sed ne in celsa Cerauniorum juga impingant, timent fluctibus in altum jactati.

Thessaliæ saxosa pavent, oraque malignos
Ambraciæ portus: scopulosa [1] Ceraunia nautæ
[1] Summa timent. Credit jam [2] digna pericula Cæsar
Fatis esse suis. tantusne evertere, dixit,
Me Superis labor est: parva quem puppe sedentem
Tam magno petiere mari? si gloria leti
Est pelago donata mei, [3] bellisque negamur,
Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
Accipiam. [4] licet ingentes abruperit actus
Festinata dies fatis; sat magna peregi.
[5] Arctoas domui gentes: [6] inimica subegi
Arma metu: vidit Magnum mihi Roma [7] secundum.
[8] Iussa plebe tuli [9] fasces per bella negatos:
[10] Nulla meis aberit titulis Romana potestas.
Nesciat hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum
Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum,
Et Dictator eam Stygias, & Consul ad umbras,
[11] Privatum Fortuna, mori. mihi funere nullo
Est opus, ô Superi: lacerum retinete cadaver
Fluctibus in mediis: [12] desint mihi busta, rogusque,
Dum metuar semper, terraque expecter ab omni.
[13] Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto
Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda
Scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
Imposuit terræ. pariter [14] tot regna, tot urbes
Fortunamque suam tacta tellure recepit.
[15] Sed non tam [16] remeans Cæsar jam luce propinqua,
Quam tacita sua castra fuga, comitesque fefellit.

1 *Diæresis*, seu Tmesis. Ἀκροκεραύνια.
2 In aquis perire, grave lethum cur priscis visum sit, vide quæ nos ad Sen. Agam. ÿ. 505.
3 Neque dabitur bella absolvere, vel gloriosa cum victoria, vel pulchra morte.
4 Vtcunque vitæ stamen mihi, nondum quod institueram consecuto, inciderint fata, non tamen me totum in morte periisse, non me hic inutiliter fuisse, sed satis vel naturæ vel gloriæ vixisse, accipient posteri. Dido Virgiliana, *Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi, &c.* Æn. 4.
5 Germanas, Gallicas, Britannicas.
6 Eorum qui honoribus meis invidi adversabantur, Pompeji, Marcelli, &c.
7 Qui modo neminem ferebat parem. 8 Coacta ut suffragia ferret.
9 Consulatum; qui in bellis mihi occupato negatus fuerat, non habita ratione absentis. 10 Honores Rom. omnes gessi, Flaminis Dialis sacerdotium, Quæsturam, Ædilitatem, Præturam, Consulatum, Dictaturam. 11 Privati hominis more, silenti morte, *vel*, meo judicio privatum, ut qui nondum nactus sim summam regis potestatem, quam speraveram. sic l. 2. ÿ. 564. *Non privata cupit, Romana quisquis in urbe Pompejum transire parat.* 12 Absit exequiarum & sepulchri pompa, mortem meam celari malo, quo reditum metuant hostes, sperent mei. 13 Hæc dicentem tollit ingens fluctus Decumanus. De quo vide quæ nos ad Sen. Agam. ÿ. 495. qui cymbam in scrupeam terram exposuit. 14 Quæ omnia in tempestate modo conclamatat. 15 Non vero tam rediens quam exiens latebat suos. 16 Tum Fortunam accusans, quod felicitati ejus invidisset, nautas retroverti jubet. Navis itaque aspirante vento facile compulsa, ad fluvii oram cita regreditur. Appian. 2.

[1] *Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,*
Et non ingratis.[2] *incessit turba querelis.*
Quo te dure tulit virtus temeraria, Cæsar?
Aut quæ nos viles animas in fata relinquens,
Invitis spargenda dabas tua membra procellis?
[3] *Cum tot in hac anima populorum vita, salusque*
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori. [4] *nullusne tuorum*
Emeruit comitum, fatis non posse superstes
Esse tuis? cum te raperet mare, corpora segnis
Nostra sopor tenuit. pudet heu! tibi causa petenda
[5] *Hæc fuit Hesperiæ?* [6] *visum est committere quenquam*
Tam sævo crudele mari sors ultima rerum?
In dubios casus, & prona pericula mortis
Præcipitare solet. mundi jam summa tenentem
Permisisse mari! tantum quid numina [7] *lassas?*
[8] *Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque*
Fortunæ, quod te nostris impegit arenis?
[9] *Hinc usus placuere deum, non rector ut orbis,*
Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?
Talia jactantes, discussa nocte, [10] *serenus*
Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes
Composuit pelagus ventis patientibus undas.
Nec non [11] *Hesperii lassatum fluctibus æquor*
Vt videre [12] *duces, purumque insurgere cælo*
Fracturum pelagus Boream, solvêre carinas,
Quas ventus, [13] *doctæque* [14] *pari moderamine dextra*
[14] *Permistas habuere diu: latumque per æquor,*

1 Cæsarem vero nonnulli ob audaciam admirabantur: alii querelis prosecuti sunt, quod facinus militari potius quam imperatoria laude dignum esset aggressus. Appian.

2 *Incessit*, ab *incesso*, id est, impetiit, incusavit.

3 Cum in tua tot populorum salus contineatur, & ex tua unios vita, nostra omnium pendeat. *Vitam tibi ipsi si negas, multis negas.* Senec. Thebais.

4 Nemon' erat è tuis tam bene de te meritus, quem nolles tibi superstitem gravia omnia pati? nos quippe omnes de te pendemus, perituri certe si te rapuisset vis iniqua maris.

vel distinguas Interrogatoriis, hoc sensu: æquumne fuit te à rapido mari jactari, nos securos dormire? 5 Vt cæteras copias evocares. 6 *Alii legunt hæc interrogationis notis disjuncta, quarum unam mutare ausus, ita concipio sensum:* Crudele utique visum fuerat, si Imperator quemvis ducium tam truci commisisset mari, idque non nisi extrema urgente necessitate, quæ in mortis discrimina plerosque solet præcipitare: multo crudelius erat atque indignius, si hoc idem Imperatori suo permitterent milites. *Orationem illi per ἀποσιώπησιν deficientem esse volunt. Judicium sit penes lectorem.* 7 Conservando te toties spontaneis periculis expositum. 8 Quin & hoc abunde lætum cape belli & victoriæ omen, quod te ex tanto periculo fortuna nobis reddidit incolumem. 9 Itane potius miseris benignitate deorum, ut eripiaris è naufragio temere provocato, quam ad summam Imperii consequendam? 10 Orto sole, remittunt venti, sedatur mare. 11 Qui Brundusii erant, Antonius, Gabinius, Calenus, & Posthumius. 12 Nacti Austrum naves solvunt, inquit Com. 3 de bello civili. 13 Remigum & Gubernatorum. 14 Agmine conjunctas & æquatis procedentes velis.

Vt terrestre, coit, consertis puppibus, agmen:
1 Sed nox sæva modum venti, velique tenorem
Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.
2 Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
Potura te, Nile, grues, primoque volatu
Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
Mox ubi percussit tensas Notus altior alas: 4
Confusos temere immista glomerantur in orbes,
Et turbata perit dispersis 3 litera pennis.
Cum primum redeunte die 4 violentior aër
Puppibus incubuit, 5 Phœbeo concitus ortu,
6 Prætereunt frustra tentati litora Lissi,
Nymphæumque tenent, 7 nudas Aquilonibus undas.
Succedens Borea jam portum fecerat Auster.
Vndique collatis 8 in robur Cæsaris armis,
Summa videns duri Magnus discrimina Martis,
Iam castris instare suis: seponere tutum
9 Conjugii decrevit 9 onus, Lesboque remotam
Te procul à sævi strepitu Cornelia belli
Occulere. Heu quantum mentes dominatur in 10 æquas
11 Iusta Venus! dubium, 12 trepidumque ad prælia, Magne,
Te quoque fecit Amor: 13 quod nolles stare sub ictu
Fortunæ, quo mundus erat, Romanaque fata,
Conjux sola fuit. 14 mentem jam verba paratam
Destituunt, blandaque juvat ventura trahentem
Indulgere moræ, & tempus subducere fatis.
Nocte sub 15 extrema, pulso torpore quietis,

1 Sed ventus nocte remittens ordinem turbavit.
2 Sic grues, ubi à Strymone fl. Thraciæ hyemis frigus fugientes petunt Nilum tepidum, primo egressu exprimunt volando literam Y vel Λ vel Δ: mox ventis attritæ & disturbatæ glomerantur confusæ.
3 Y. Δ. Λ. vel alia figura quam prius referebant.
4 Ventus qui est aër inquietus.
5 Sole oriente.
6 Hæc aliter referuntur l. 3 Com. de civili bell. Q. Coponius, qui Dyrrachii classi Rhodiæ præerat, naves è portu educit, & cum jam remissiore vento nostris appropinquasset, idem Auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. usi itaque fortunæ beneficio, Dyrrhachium prætervecti, nacti portum qui appellatur Nymphæum ultra Lissum M. pass. tria, eo naves introduxerant: qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus: incredibili mox felicitate Auster in Africum se vertit. 7 Non expositas Aqu. Verum κατὰχρηστικῶς. Proprie enim Austris patet Nymphæum, vel, portum in quem nullæ naves appellunt flante Aquilone.
8 Ad belli vires firmas. 9 Conjugem Corneliam, lib. 2. ỷ. 339. quam neque satis commode apud se retinere, neque citra molestiam à se segregare posset. 10 Mutuo amore connexas & ex æquo amantes, faciles, pias.
11 Amor conjugalis. 12 *Suspensum* (uti de Ænea suo Virg. 2 Æn.) *& pariter comitique onerique timentem - - quem dudum non ulla, &c.* 13 Solam uxorem volebas poni extra tela & aleam fortunæ, cui obnoxia erat Roma & totus Romæ subjectus mundus. 14 Quibus conjugem verbis aggrediatur, & quæ prima exordia sumat, nescit. interea donec dentur tentandi aditus & mollissima fandi tempora, mora, qua licet, dolorem prorogat. 15 In diem prona, somnique experte.

Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
[1] *Pectus, & aversi petit oscula grata mariti :*
Humentes mirata genas, percussaque [2] *cæco*
Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.
Ille gemens, [3] *Non nunc, vita mihi dulcior, inquit,*
Cum tædet vitæ, læto sed tempore, conjux,
Venit [4] *mœsta dies, & quam nimiumque parumque*
Distulimus : jam totus adest in prælia Cæsar.
Cedendum est bellis : quorum tibi tuta latebra
Lesbos erit, desiste preces tentare : [5] *negavi*
Iam mihi : [6] *non longos à me patiere recessus.*
[7] *Præcipites aderunt casus : properante ruina,*
Summa cadunt. [8] *satis est audisse pericula Magni.*
[9] *Meque tuus decepit amor, civilia bella*
Si spectare potes. nam me jam Marte parato
Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,
Eque tuo, miserum quatient cum classica mundum,
Surrexisse sinu. vereor civilibus armis
Pompejum nullo tristem committere damno.
[10] *Tutior interea populis, & tutior omni*
Rege late, [11] *positamque procul fortuna mariti*
Non tota te mole premat. si numina nostras
Impulerint acies, maneat pars optima Magni;
Sitque mihi, si fata premant, victorque cruentus,
Quo fugisse velim. [12] *Vix tantum infirma dolorem*
Cepit, & attonito cesserunt pectore sensus.
Tandem ut vox mœstas potuit proferre querelas :
[13] *Nil mihi de fatis thalami, Superisque relictum est*
Magne, queri : nostros non rumpit funus amores,

1 Pompeji.
2 Efflicto amore & sollicitudine de amovenda uxore, quam animo versabat, nec dum cum illa communicaverat.
3 O omnis fortunæ mihi chara comes, neque lætæ minus olim quam præsentis adversæ.
4 Qua amovearis in tutiorem aliquem & commodiorem locum, quam nimium distuli quod ad tuam incolumitatem & Reip. gerendæ commoditatem spectat, parum quod ad amorem nostrum.
5 Ego id quod jucundissimum animo meo est, mihi negavi : tui scilicet præsentiam. ut idem in me facias.

6 Non longe tamen distabis. *Cum Lesbos alioqui ins. maris Ægæi procul absit.* 7 In præcipiti, & quæ cito discernentur : namque fastigium consequutæ res repente in ruinam vergunt. 8 Sufficiat tibi audivisse mea pericula : non etiam vidisse. 9 Quod quamvis tu pro tuo in me amore, te exitus hujus civilis belli comitem & spectatricem præstare potes : ego tamen hoc tuo amore deceptus non rationem habuisse mei videor, cui pudori sit, in publica calamitate, cum cæteri omnes sibi, conjugibus & liberis interdixerint, non pari mœroris & damni conditione uti. 10 Regibus iis & populis qui nostra castra & fortunam sequuntur, securius latebis & tutius. 11 Si mihi in prælio sit occumbendum, levior ad te semotam quam præsentem venturus est dolor. sin fusa acie sit fugiendum, te meliori mei parte incolumi, erit quo fugere velim. 12 Cornelia vix sustinere valens dolorem ex his mariti verbis conceptum, primum stupuit, mox ubi ad se rediit, sic effata est. 13 Non est cur incusem deos aut fata, quod conjugium nostrum morte dissolverint : sed te, qui me amandas & quasi per divortium dimittis, eo quod cæteri omnes per belli hujus civilis tempus sibi uxoribus interdixerint. modo ✠. 749.

Nec diri fax summa rogi : sed sorte frequenti,
Plebejaque nimis careo dimissa marito.
[1] *Hostis ad adventum rumpamus fœdera tedæ :*
Placemus Socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
Nostra fides ? [2] *credisne aliquid mihi tutius esse ,*
Quam tibi ? [3] *nonne olim casu pendemus ab uno ?*
[4] *Fulminibus me save jubes, tantaque ruinæ*
Absentem præstare caput ? [5] *secura videtur*
Sors tibi , cum facias etiam nunc vota, perisse ,
Vt nolim servire malis : sed morte parata,
Te sequar ad manes. feriat dum mœsta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
Adde, quod [6] *assuescis fatis, tantumque dolorem*
Crudelis me ferre doces. ignosce fatenti :
Posse pati, timeo. [7] *quod si sunt vota, deisque*
Audior, eventus rerum sciet ultima conjux.
Sollicitam [8] *rupes jam te victore tenebunt ,*
Et puppim , quæ [9] *fata feret tam* [9] *læta, timebo.*
[10] *Nec solvent audita metus mihi prospera belli ,*
Cum vacuis projecta locis à Cæsare possim
Vel fugiente capi. [11] *notescent litora clari*
Nominis exilio, positaque ibi conjuge Magni ,
Quis [12] *Mitylenæas poterit nescire latebras ?*
Hoc precor extremum, [13] *si nil tibi victa relinquent*
Tutius arma fuga , cum te commiseris undis ,
Quolibet infaustam potius deflecte carinam :
Litoribus quærere meis. Sic fata, relictis
Exiluit stratis amens, [14] *tormentaque nulla*
Vult differre mora. non mæsti pectora Magni
Sustinet amplexu dulci, non colla tenere :

1 Quasi vero quia jam totus adest in prælia Cæsar (modo ℣. 742.) nos oporteat illi gratificari facto divortio.
2 Respondet ad illa ℣. 743. *tibi tuta latebra Lesbos erit.* & ℣. 754. *Tutior int.*
3 Nonne , ex quo conjugium inivimus, communem etiam salutis atque periculi inivimus sortem ?
4 Me semotam cogis esse magis solicitam & miseram , quam si bello aut etiam ruinæ , quam timere videris, interessem : ipse interim securus & in utrumque paratus.
5 Namque, cum mihi maxime in votis sit unà tecum mori, potius quam misera & malis obnoxia superesse tibi : tu me , sine te vivere , sine te mori cogis. quæ cum malim te ad manes comitari quam sequi, cogar tamen tamdiu tibi superesse , quoad tristis (quod omen avertant dii) tuæ cædis ad me in Lesbon fama pervenerit. 6 Assuefacis me tanto dolori ferendo , quantum metuo ut perferre possim , ne interea exanimer.
7 Quod si vota mea dii exaudierint , ut vincas ; lætus victoriæ tuæ nuncius ad me ultimus perveniet solicitam ultra tempus & mœstam. 8 Lesbos insula aspera rupibus. 9 Victoriæ nuncium. 10 Neque tamen lætus ille nuncius me liberabit metu & periculo , ut quæ in locum præsidiis nullis munitum semota , ab hoste vel fugiente possim intercipi.
11 Non poterit latere hostem recessus mei atque latebræ locus.
12 Mitylene Lesbi urbs est. 13 Si tibi ultima salus quærenda sit fugâ per mare , quemlibet potius locum pete quam Lesbon ; namque huc te insequentur hostes , notam mei secessus sedem. 14 Cruciatus doloris è discessu concepti.

[1] *Extremusque perit tam longi fructus amoris :*
[2] *Præcipitantque suos luctus : neuterque recedens*
Sustinuit dixisse vale, vitamque per omnem
Nulla fuit tam mœsta dies. nam cætera damna
Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.
3 *Labitur infelix, manibusque excepta suorum*
Fertur ad æquoreas, ac se prosternit, 4 *arenas,*
Litoraque ipsa 5 *tenet, tandemque illata carina est.*
6 *Non sic infelix patriam, portusque reliquit*
Hesperios, sævi premerent cum Cæsaris arma.
Fida comes Magni vadit duce sola relicto,
Pompejumque fugit. quæ nox tibi proxima venit,
Insomnis. 7 *viduo tum primum frigida lecto,*
Atque insueta quies 7 *uni, nudumque marito*
Non hærente latus 8 *somno quam sæpe gravata*
Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,
Atque oblita fugæ quæsivit nocte maritum!
Nam, 9 *quamvis flamma tacitas urente medullas,*
Non juvat in toto corpus jactare cubili :
Servatur pars illa tori. 10 *caruisse timebat*
Pompejo : sed non Superi tam læta parabant.
Instabat, misera Magnum quæ redderet, hora.

1 Ultimus complexus,
2 Præcipitanter accelerant, abrumpunt.
3 Exanimata cadit, *auras ægra fugit, suscipiunt famulæ.*
4 In quibus relinquendus erat vir.
5 Quoad licet, occupat, ægre avulsa.
6 Non tanto cum dolore fugiebas patriam urgente hoste, una scilicet viro comite : à quo jam discedens videris tibi deserta, sola & meliori parte orbata.
7 Cubanti soli.
8 *Movet atque lacertos Per somnum, corpusque petens amplectitur auras* Alcyone. Ovid. 11 Metamorph.
9 Licet ardenter amat, non tamen impatiens vacuo sua corpora lecto versat : sed pudibunda suam quasi præsenti viro adservat lecti partem.
10 Metuebat illa solum ne Pompejum diutino bello detentum desideraret, de absentia illius solicita : sed tristius quippiam parabant fata. recepit quippe illum citius quam expectabat, victum scilicet profugum, & brevi coram interficiendum.

LIBER VI.

[1] *Postquam castra duces,* [2] *pugnæ jam mente propinqui,*
Imposuere jugis, admotaque comminus arma,

1 E castris ad Apsum fluv. ℣. 461. lib. 5. uterque exercitum eduxerat eodem tempore ; Pompejus noctu, ut Antonium interciperet ; Cæsar interdiu, ut se cum Antonio conjungeret. Antonius de Pompeji insidiis certior per Græcos factus, castris se continuit, donec altero die ad eum Cæsar perveniret. Pompejus ne duobus exercitibus circumcluderetur, discessit & ad Asparagum Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi castra posuit. eodem & Cæsar cum exercitu profectus, juxta eum castra posuit. 2 Cæsar quidem rerum inopia & necessitate pressus, conficiendæ rei cupidus ostentare aciem, provocare : Pompejus commeatu abundans, adversus hæc nectere moras, tergiversari. L. Florus.

[1] Parque ſuum videre dei, [2] capere omnia Cæſar
Mœnia Grajorum ſpernit, Martemque ſecundum
Iam niſi de genero fatis debere recuſat.
[3] Funeſtam mundo votis petit omnibus horam,
In [4] caſum qua cuncta ferat. placet [5] alea fati
[6] Alterutrum merſura caput. [7] ter collibus omneis
Explicuit turmas, & ſigna minantia pugnam,
[8] Teſtatus nunquam Latiæ ſe deeſſe ruinæ.
Vt videt ad nullos exciri poſſe tumultus
In pugnam generum, ſed clauſo fidere vallo,
Signa movet, tectuſque via dumoſa per arva
[9] Dyrrachii præceps rapiendas tendit ad arces.
[10] Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,
Quemque vocat collem [11] Taulantius incola Petram,
[12] Inſedit caſtris, [13] Ephyreaque mœnia ſervat,
[14] Defendens tutam vel ſolis turribus urbem.
[15] Non opus hanc veterum, nec moles ſtructa tuetur,
Humanuſque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
Sed munimen habet nullo quaſſabile ferro,
Naturam, ſedemque loci. [16] nam clauſa profundo
Vndique præcipiti, ſcopuliſque [17] vomentibus æquor,
Exiguo debet, quod non eſt inſula, colli.

1 Metaph. ab arena ſumpta. dil ſpectatores par gladiatorum, Cæſ. & Pomp. Sic infra ỳ. 191, & l. 7. ỳ. 699. & Seneca lib. cur bonis viris mala fiant. *Ecce ſpectaculum dignum ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus. Ecce par Deo dignum; vir fortis cum mala fortuna compoſitus.*
2 Non operæ pretium ducit urbes Græcas expugnare, Pompejo ſoli intentus, victoriæ de illo inhians.
3 Quæ illum Dominum imponat victis gentibus non ſine magna humani generis clade. 4 Dubium eventum, ruinam.
5 Caſus & periculum. Horat. *periculoſæ plenum opus aleæ.* lib. 2. ode 1.
6 Pompeji vel Cæſaris. 7 Poſtridie, eductis omnibus copiis, acie inſtructa, decertandi poteſtatem Pompejo fecit. ubi eum ſuis locis ſe tenere animadvertit; poſtero die magno circuitu, difficili anguſtoque itinere, Dyrrhachium profectus eſt, ſperans Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quod omnem commeatum totiuſque belli apparatum eo contuliſſet, &c. Comment. 3 Cæſaris. 8 Profeſſus ſe promptum paratumque ad evertendum Rom. imperium. 9 Ita Florus: *Expugnatione*, inquit, *Dyrrhachii irrita, quippe quam vel ſitus inexpugnabilem faceret.*
10 Pompejus primo ignoravit Cæſaris conſilium, mox per exploratores certior factus, caſtra movit, expeditiori juxta litus via ſe antevertere eum poſſe ſperans. Cæſar vero parvo noctis itinere intermiſſo, Pompejum antevenit. 11 Taulantii, populi Macedoniæ, qui Dyrrhachii & Apolloniæ agros quondam tenuerunt. Strabo lib. 7. Thucyd. 1. 12 Pompejus interclusus Dyrrhachio, edito loco, qui Petra appellatur, caſtra communivit.
13 Dyrrhachium, à Phalio Corinthio conditore. Thucyd. Strabo l. 6, & 7. Nec non à Corcyrenſibus colonis ejus, qui & à Corinthiis oriundi fuerunt. Corinthus autem Ephyra dicta erat ab Ephyra nympha, Oceani & Tethyos filia, infra ỳ. 57. 14 Etiam ſine exercitu ſatis ſua natura munita.
15 Neque tam propter mœnia, quæ pleromque in arduum quantumvis hominum manibus extructa, aut bello aut vetuſtate deſtruuntur, quam naturam & ſedem loci. 16 Nam in rupibus ſitam & mari undique cinctam exiguus collis, quo continenti jungitur, eam facit peninſulam. 17 Alliſos fluctus rejicientibus.

Terribiles ratibus sustentant mœnia cautes,
Ioniumque furens rapido cum tollitur austro,
Templa, domosque quatit, [1] *spumatque in culmina pontus.*
Hinc avidam belli rapuit spes improba mentem
Cæsaris, ut vastu [2] *diffusum collibus hostem*
Cingeret ignarum, [3] *ducto procul aggere valli.*
Metitur terras oculis: nec cespite tantum
Contentus fragili subitos attollere muros,
[4] *Ingentes cautes, avulsaque saxa* [5] *metallis,*
Grajorumque domos, direptaque mœnia transfert.
Extruitur, quod non [6] *aries impellere sævus,*
Quod non ulla queat violenti machina belli.
[7] *Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar*
Ducit opus: [8] *pandit fossas, turritaque summis*
Disponit castella jugis, [9] *magnoque recessu*
Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
Et silvas, vastaque feras [9] *indagine claudit.*
Non desunt campi, [10] *non desunt pabula Magno,*
Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Cæsar mediis intermanet agris.
[11] *Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,*
Adscribatque deis: [12] *fragili circumdata testa*
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.
Et [13] *quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,*
Assyriis quantum populis telluris Eoa
Sufficit in regnum, subitum, bellique tumultu

1 Spumas spargit per summa tecta.

2 Lego *diffusus*. Cæsar enim (quo sui minori cum periculo undique frumentum commeatumque supportare possent, coërcito Pompeji equitatu, simul ut Pompejum pabulatione prohiberet, autoritatemque ejus apud exteras nationes minueret) editos atque asperos colles circa Pompeji castra præsidiis tenuit, castellaque ibi communivit. Inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione circumvallare Pompejum instituit.

3 Producto è colle in collem. 4 Sed ing. c. 5. Fodinis, venis lapidum. 6 De ariete, vide quæ ad ỷ. 490. lib. 3. 7 Editioribus locis dejectis, atque humilibus exaltatis æquavit opus. 8 Præ muris ducit latas fossas. *τάφρους*. 9 X X V mille pass. ambitu aggeris. Metaph. à venatoribus sumpta. 10 Tantum erat septi spatium, quantum sufficeret Pompejo ad pabula, ad castra subinde mutanda, ut quod multorum fluminum fontes, cursus, & ostia contineret, & quantum lassitudine conficeret Cæsarem opera lustraturum. 11 Fabulosa jam & vana antiquitas jactet muros Trojæ X L M pass. in circuitu. quos Apollo & Neptunus, à Laomedonte conducti, struxisse feruntur. *Ironice.* 12 Parthi, simulata fuga præliari soliti, pro miraculo habeant Babylonis muros è latere cocto, latos L cubitos, altos quadruplo amplius, in circuitu habentes stadia C C C L. *Ironice.*
13 Quantum areæ occupavit Babylon, quam alluit Euphrates, qui in Tigrim funditur; quantum Antiochia, quam interluit Orontes; quantum Ninos regni sedes & urbs regia Assyriæ; tantum raptim clausit Cæsar aggere suo.

Raptum clauſit opus. [1] *tanti periere labores.*
[2] *Tot potuere manus adjungere* [3] *Seſton Abydo,*
[4] *Ingeſtoque ſolo Phryxeum elidere pontum,*
[5] *Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,*
[6] *Et ratibus longa flexus donare Malea,*
Aut aliquem mundi, quamvis Natura negaſſet,
In melius mutare locum. [7] *coit area belli :*
Hic aliter ſanguis terras fluxurus in omneis,
Hic & Theſſalicæ clades, Libycæque tenentur.
[8] *Æſtuat anguſta rabies civilis* [9] *arena.*

Prima quidem ſurgens operum ſtructura fefellit
Pompejum : [10] *veluti mediæ qui tutus in arvis*
Sicaniæ rapidum neſcit latrare Pelorum :
[11] *Aut vaga cum Tethys, Rutupinaque litora fervent,*
Vnda Caledonios fallit turbata Britannos.
Vt primum vaſto ſeptas videt aggere terras :
[12] *Ipſe quoque à tuta deducens agmina* [13] *Petra*
Diverſis ſpargit tumulis, ut Cæſaris arma
Laxet, & effuſo claudentem milite tendat.
Ac tantum ſepti vallo ſibi vendicat agri,
[14] *Parva* [15] *Mycenæas quantum ſacrata Diana*
Diſtat ab excelſa nemoralis [16] *Aricia Roma :*
Quoque modo Romæ prælapſus mœnia Tybris
In mare deſcendit, ſi nuſquam torqueat amnem.
[17] *Claſſica nulla ſonant, injuſſaque tela vagantur :*

1 Tanta Nini, Laomedontis, Semiramidis, Seleuci opera victa ſunt ab hoc Cæſariano. *vel*, hi tanti Cæſaris labores, & ipſi brevi incaſſum cecidere profligato Cæſare.
2 *Hæ poſſent & Athon capere dextræ, Et mæſtum pelagus gementis Helles Intercludere ponte non natanti.* Via Domitiana Papinii lib. 4 Sylvarum.
3 Libro 2. ỷ. 674.
4 Iactis in mare molibus obſtruere Helleſpontum, quem Phryxus transfretavit. lib. 4. ỷ. 56.
5 *His parvus, Lechiæ, niſi vetarent, Inous freta miſcuiſſet Iſthmos.* Papin. lib. 4. Sylv. h. e. perfoſſo Iſthmo l. 1. ỷ. 101. Peloponneſo abrumpere Ephyren. Id eſt Corinthum, ſupra ỷ. 17. 6 Pervio facto Iſthmo Corinthiaco, ne opus ſit longa & periculoſa navigatione circuire Maleam, promontorium Laconiæ, per 50 millia paſſ. in mare protenſum.
7 Clauditur à Cæſare campus, area & quaſi arena belli, intra quam ſepti ſunt, qui ſanguinem effundent in variis orbis partibus: alii in campo Pharſalico, in Africa alii. 8 *Æſtuat infelix anguſto limite mundi.* Iuven. de Alexandro. Satyr. 10. 9 Spatio. Tranſlat. ab arena theatrali, in qua committuntur gladiatores. 10 Vti qui in meditullio Siciliæ degit, non audit latratum Scyllæ & Charybdis in freto Siculo contra Pelorum promont. 11 Vt qui in Britannia inſ. verſus Caledonios, Scotos, degunt, non audiunt æſtum maris ſævientis adverſus litus Rutupinum in Cantio.
12 Pompejus neque à mari neque Dyrrhachio diſcedere volebat: quam plurimos itaque colles occupavit, & quam latiſſimas regiones præſidiis tenebat, Cæſarique copias quam maxime poſſet, diſtinebat. 13 Supra ỷ. 16. 14 Quantum Aricia oppidum Latii prope Albam, diſtat à Roma, & quanto ſpatio oſtium Tibridis à Roma diſtat, recto limite non flexo ad curſum fluvii, h. e. XIIII Mille paſſ. 15 Ab Oreſte è Taurica tranſlata, lib. 3. ỷ. 81. 16 Ibidem ad ỷ. 86. lib. 3. 17 Neutra ex parte datur ſignum pugnæ. Pompejus (inquit Cæſ. comment. 3.) totis copiis dimicare non conſtituerat, tamen ſuis locis ſagittarios funditoreſque mittebat, qui multos è noſtris vulnerabant, &c.

Et fit sæpe [1] *nefas, jaculum* [2] *tentante lacerto.*
[3] *Major cura duces miscendis abstrahit armis.*
[4] *Pompejum exhausta prabenda ad pabula terra,*
Quæ currens obtrivit eques, gradibusque citatis
Ungula [5] *frondentem discussit cornea campum.*
Belliger attonsis sonipes defessus in arvis,
Advectos [6] *cum plena ferant præsepia culmos,*
Ore [7] *novas poscens moribundus labitur herbas,*
[8] *Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.*
Corpora tum solvit tabes, & [9] *digerit artus.*
[10] *Traxit* [11] *iners cœlum fluida contagia pestis*
Obscuram in nubem. talis [12] *spiramine* [13] *Nesis*
Emittit [14] *Stygium nebulosis aëra saxis,*
[15] *Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.*
Inde labant populi, cœloque paratior [16] *unda*
Omne pati virus [17] *duravit viscera cœno.*
Iam [18] *riget atra cutis,* [19] *distentaque lumina rumpit:*
[20] *Igneaque in vultus, &* [21] *sacro fervida morbo*
Pestis abit, [22] *fessumque caput se ferre recusat.*
Iam magis atque magis [23] *præceps agit omnia fatum:*
[24] *Nec medii dirimunt morbi vitamque necemque:*
Sed languor cum morte venit, [25] *turbâque cadentum*
Aucta lues, dum mista jacent incondita vivis
Corpora: nam miseros ultra tentoria cives

1 Cædes extra belli copiam.
2 In incertum mittente præ studio exercendi.
3 Pompejum lues, Cæsarem fames, *Acrior illum Cura domat.* Virgil. 3 Georg.
4 Erat summa inopia pabuli in castris Pompeji, adeo ut foliis ex arboribus strictis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent: frumenta enim quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant: & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare. 3 Com. civilis belli. 5 Herbis nudavit campos. 6 Cl. Grotius legit *dum*, hac mente, dum expectatur pabulum ex Acarnania & Corcyra. Ego retineo *cum*. ut sit imitatio Ovid. 7 Met. *Acer equus quondam*, &c. *Ad præsepe gemit morbo moriturus inerti.* quod & ipse debet Virg. 3 Georg. *Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.* 7 Aliunde advectas, vel è radicibus contusis. ut modo dictum. 8 *Segnior cursu sonipes in ipso Concidit gyro, dominumque prono Prodidit armo.* Oed. Sen. 1 chor. 9 Dissipat, consumit. 10 *Principio cœlum spissa caligine terris Pressit: & ignavos inclusit nubibus æstus.* Ovid. 7 Met. *Sed gravis & ater incubat terris vapor*, &c. Sen. Oed. 11 Non motus. 12 Exhalatione. 13 Ins. in Campano litore, quam agnoscit Plin. l. 19. c. 8. Cic. ad Attic. sæpius, & Statius 3 Sylv. alii leg. *Nessus*, & de Ozolis intelligunt. 14 Tetrum, lethalem, infernum. 15 Speluncæ Inarimes insulæ impostæ Typhœo, qui sulfureos atque pestiferos vapores emittere dicitur. l. 5. ỿ. 101. & Mela l. 1. c. 13. 16 *Constat & in fontes vitium venisse lacusque.* 17 Obstruxit alvum. *viscera torrentur primo.* 18 *Aret Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.* 19 *Tum vero ardentes oculi.* & tument distentæ sanguine genæ. 20 *Flammeque latentis Indicium rubor est, & dubius anhelitus igni*, &c. & *ægro Rubor in vultu*, &c. Sen. Oed. 21 Execranda peste vel sacro igne, Erysipela, quem, quia è ferventi sanguine natus sit, pestis comitem addit Cels. l. 5. 22 Præ gravedine se non sustinet. 23 Subita mors. 24 Vix morbo interveniente vitæ necisque. 25 Cæsar ex perfugis cognoscebat equos eorum vix tolerari, &c. ipsos valetudine non bona, cum angustiis loci, & odore tetro & multitudine cadaverum, tum, &c. 3 Com.

Spargere funus erat. [1] *tamen hos minuêre labores*
A tergo pelagus, pulſuſque Aquilonibus aër,
Litoraque, & plena peregrina meſſe carinæ.
[2] *At liber terra ſpatioſis collibus hoſtis*
Aëre non pigro, nec inertibus angitur undis :
Sed patitur ſævam, veluti circumdatus arcta
Obſidione, famem. 3 *nondum ſurgentibus altam*
In ſegetem culmis, 4 *cernit miſerabile vulgus*
In pecudum cecidiſſe cibos, & carpere dumos,
Et morſu ſpoliare nemus, 5 *letumque minanteis*
Vellere ab ignotis 5 *dubias* [6] *radicibus herbas :*
7 *Quæ mollire queunt flammâ, quæ frangere morſu,*
Quæque per [8] *abraſas utero demittere fauces,*
Plurimaque humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles, 9 *ſaturum tamen obſidet hoſtem.*
[10] *Vt primum libuit ruptis evadere clauſtris*
Pompejo, cunctaſque ſibi permittere terras :
[11] *Non obſcura petit latebroſæ tempora noctis,*
Et raptum furto ſoceri ceſſantibus armis
Dedignatur iter : latis exire ruinis
Quærit, & impulſo turres confringere vallo,
Perque omneis gladios, & qua via cæde paranda eſt.
Opportuna tamen valli pars viſa propinqui,
Quam [12] *Minuti caſtella vocant, & confraga denſis*
Arboribus dumeta tegunt. huc pulvere nullo
Proditus agmen agit. ſubituſque ad [13] *mœnia venit.*
Tot ſimul e campis Latiæ fulſere [14] *volucres :*
Tot cecinere tubæ. ne quid victoria ferro
Deberet, pavor attonitos confecerat hoſtes.
Quod ſolum valuit virtus, [15] *jacuere peremti,*

1 Levarunt tamen peſtem hanc ventus ſalutaris & omnium rerum copia navibus advecta.
2 Cæſar autem non peſte ex aëris aut aquæ contagione, ſed frumenti inopia laborabat.
3 Nondum ſpicas fundentibus, nedum matureſcentibus.
4 Videt milites herbis, gramine, foliis veſci.
5 Lethales.
6 Radicis genus inventum eſt, quod appellatur Chara, ex hoc effectos admiſto lacte panes, cum in colloquiis Pompejani iis famem objectarent, vulgo in eos jaciebant. quo viſo Pompejus, ſibi cum feris rem eſſe dixit, &c. Cæſ. com. 3. & Suet. in Cæſ. c. 68. & Plut. 7 Quæcunque poterant coquere. 8 Aſperitate eſculentorum exulceratas *plebeïa radere beta.* Perſ. 3 Sat. Audiebantur (inquit Cæſar lib. 3. de bel. civ.) crebræ militum voces, prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum è manibus dimiſſuros. 9 Commeatu abundantem. 10 Equis macie corruptis, conandum ſibi aliquid Pompejus de eruptione exiſtimavit, cujus rei expeditiorem dedere illi facultatem Allobroges duo fratres, qui à Cæſare tranſierunt, &c. Com. 3 de bel. civ. prius autem facta erant uno die ſex prælia ad Dyrrhachium & munitiones, ubi Scæva tam ſtrenue rem geſſit. 11 Non clam & noctu, ſed palam & interdiu, per vallum & munitiones Cæſaris erumpere parat. 12 Minutio (inquit Appianus) quam plurima tolerante, ferunt quippe clypeo ejus X X ſupra C inhæſiſſe ſagittas, &c. Cæſar eum Scævam vocat ut noſter, & Florus. neque tamen Minutium Scævam dictum arbitror, ut volunt quidam : Caſſium Scævam appellat Suetonius, & M. Cæſium Scævam Val. Max. l. 3. c. 2. 13 Vallum. 14 Aquilæ ſigna. 15 Quem quiſque locum cepiſſet, ex eo non ceſſit, in eo cecidit fortiter pugnans.

Debuerant quo stare loco : qui vulnera [1] *ferrent*
Iam deerant, [2] *nimbusque ferens tot tela* [3] *peribat.*
Tum [4] *piceos volvunt immissa lampadis ignes :*
Tum quassa nutant turres, lapsumque minantur.
[5] *Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.*
Iam Pompejanæ celsi super ardua valli
Exierant Aquilæ ; jam [6] *mundi jura petebant.*
Quem non mille simul turmis, nec [7] *Cæsare toto*
Auferret Fortuna locum, [8] *victoribus unus*
Eripuit, vetuitque capi, seque arma tenente,
Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.
Scæva viro nomen : [9] *castrorum in plebe merebat*
Ante feras Rhodani gentes : [10] *ibi sanguine multo*
Promotus Latiam longo gerit [11] *ordine vitem.*
Pronus ad omne nefas, & qui nesciret, in armis
Quam magnum virtus crimen civilibus esset.
Hic ubi quærentes socios jam Marte relicto
[12] *Tuta fugæ cernit ; Quo vos pavor, inquit, abegit*
Impius, & [13] *cunctis ignotus Cæsaris armis ?*
O famuli turpes, [14] *servum pecus, absque cruore*
Terga datis morti ? [15] *cumulo vos deesse virorum*
Non pudet, & bustis, interque cadavera quæri ?
[16] *Non ira saltem juvenes, pietate remota,*
Stabitis ? [17] *è cunctis per quos erumperet hostis,*
Nos sumus electi. non parvo sanguine Magni
Ista dies ierit. [18] *peterem felicior umbras*
Cæsaris in vultu. testem hunc Fortuna negavit :
Pompejo laudante cadam. [19] *confringite tela*
Pectoris incursu, jugulisque retundite ferrum.
[20] *Iam longinqua petit pulvis, sonitusque ruinæ,*
Securasque fragor concussit Cæsaris aures.
Vincimus ô socii ; veniet qui vendicet arces,
Dum morimur. Movit tantum vox illa furorem,
Quantum non primo succendunt classica cantu :

1 Acciperent.
2 *Metaph.* tela instar grandinis ruentia.
3 Cæsis dudum omnibus Cæsarianis.
4 Sagittas & faces incendiarias. lib. 3. ℣. 682. stupam picatam.
5 Arietis. l. 3. ℣. 490.
6 Mundum in libertatem è tyrannide assertura.
7 Totis Cæsaris copiis & viribus.
8 Pompejanis jam pene victoribus eripuit victoriam.
9 Gregarius meruit miles ante bellum Gallicum -
10 - In eo ad Centurionis dignitatem evectus est. vide Val. Max. l. 2. c. 2. cujus insigne est vitis, quam ad castigandos milites gestabat Centurio. Plinius lib. 14. cap. 1. Iuven. 8 Satyr. & 14. supra ℣. 194. Mart. lib. 10. ep. 26.
11 Militum centuriam. 12 Loca & viam qua tuti fugerent. 13 In nullo Cæsaris bello hactenus notus. 14 *O imitatorum servum pecus*, inquit Horat. 15 Annon vos pudet non mortem oppetere cum fortibus viris ? 16 Si nulla vos pietas in ducem retineat, sistat vos tamen ira & indignatio, namque - 17 - Nos visi sumus hostibus maxime idonei & imbelles, per quos erumperent, verum non impune ferent. 18 Felicius me mori existimarem, si occumbere licuisset Cæsare inspiciente : hoc non contigit, ita me geram, ut virtus mea vel ab hoste laudetur. 19 Irruite in tela hostium, pectore & jugulo. 20 Pulvis iste & fragor belli Cæsarem dudum inscium sistet hoc mox cum subsidiis.

Miran-

Mirantesque virum, atque avidi spectare sequuntur
Scituri juvenes, [1] numero deprensa, locoque,
An plus quam mortem virtus daret. ille ruenti
Aggere consistit, [2] primumque cadavera plenis
Turribus evolvit, subeuntesque obruit hostes
Corporibus: totaque viro dant tela ruinæ,
Roboraque, & moles; [3] hosti seque ipse minatur.
Nunc sude, nunc duro [4] contraria pectora conto
Detrudit muris, & valli summa [5] tenentes
Amputat ense manus: caput obterit, ossaque saxo,
Ac male defensum fragili [6] compage cerebrum
Dissipat; alterius [7] flamma crinesque genasque
Succendit: strident oculis ardentibus ignes.
Vt primum [8] cumulo crescente cadavera murum
Admovere solo: [9] non segnior extulit illum
Saltus, & in medias jecit super arma catervas;
Quam per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter [10] cuneos compressus, & [11] omni
Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Iamque hebes, & [12] crasso non asper sanguine mucro
Percussum Scæva frangit, non vulnerat, hostem.
[13] Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.
Illum tota premit [14] moles, illum omnia tela.
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix:
[15] Parque novum Fortuna videt concurrere, [16] bellum,
Atque virum. fortis crebris sonat ictibus umbo,
[17] Et galeæ fragmenta cavæ compressa perurunt
Tempora: [18] nec quicquam nudis vitalibus obstat
Iam, præter stantes in summis ossibus hastas.
[19] Quid nunc vesani jaculis, levibusque sagittis
Perditis hæsuros nunquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata [20] phalarica nervis
Obruat, aut vasti [21] muralia pondera saxi:

1 An virtus numero hostium obruta & iniquo loco deprensa posset aliquid amplius dare quam mortem; gloriamne an victoriam?
2 Suorum cadaveribus, telorum saxorumque utitur adversus hostes.
3 Velle se præcipitem in illos demittere.
4 Hostium.
5 Ascendentium manus prehendentes valli summa.
6 Galea.
7 Stuppa picata, face.
8 Fossam compleverunt, vallo vel castelli muro æquata cadaverum strue.
9 Ea celeritate insiluit super cadaverum struem, qua Pardus solet in venabulorum aciem.
10 Cuneus proprie est multitudo peditum cuneum repræsentans, quæ juncta cum acie primum angustior, deinde latior procedit ad ordines hostium diffringendos.
11 Omnibus copiis, adversus quas stetit, oppressus undique.
12 Obtusus cæde gelatoque sanguine perdiderat usum & officium ensis.
13 Perdiderat usum gladii, id est, non secuit, sed fregit.
14 Multitudo hostium.
15 Supra ℣. 3.
16 Vniversas Pompeji copias, cum uno Scæva compositas.
17 Et galea crebro ictu contusa fractaque caput ejus stringit.
18 Et tela hostium corpori illius fixa supplent locum fractæ loricæ, & inerme pectus defendunt.
19 Aversio Poetæ ad Pompejanos.
20 Libro 3. ℣. 680.
21 Ingenti magnitudine.

Hunc

Hunc [1] *aries ferro,* [2] *ballistaque limine porta*
Summoveat: [3] *stat non fragilis pro Cæsare murus,*
Pompejumque tenet: [4] *jam pectora non tegit armis:*
Ac veritus credi clypeo, lævaque vacasse,
Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli
Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,
Iam gradibus fessis, [5] *in quem cadat, eligit hostem,*
Par [6] *pelagi monstris. Libyca sic bellua terra,*
Getulus densis Elephas oppressus ab [7] *armis,*
[8] *Omne repercussum squallenti missile tergo*
Frangit, & hærentes mota cute discutit hastas.
Viscera tuta latent penitus, citraque cruorem
Confixa stant tela fera: tot facta sagittis,
Tot jaculis, [9] *unam non explent vulnera mortem.*
[10] *Dictæa procul ecce manu Gortynis arundo*
Tenditur in Scævam, qua voto certior omni
In caput, atque oculi lævum descendit in [11] *orbem.*
Ille [12] *moras ferri, nervorum & vincula rumpit,*
Affixam vellens oculo pendente sagittam
Intrepidus, telumque suo cum [13] *lumine calcat.*
[14] *Pannonis haud aliter post ictum sævior ursa,*
Cum jaculum parva [15] *Libys* [16] *amentavit habena,*
[17] *Se rotat in vulnus: telumque irata receptum*
Impetit, & secum fugientem circuit hastam.
[18] *Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento*
Informis facies: latus fragor æthera pulsat
Victorum: [19] *majora viris de sanguine parvo*
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.
* *Ille tegens alta suppressum mente dolorem,*

1 Libro 3. ℣. 490.
2 Machina, cujus brachia tenduntur funibus nervisque ad emittenda saxa, faces, jacula. cujus formam vide apud Marcel. l. 23. & Veget. l. 4. cap. 22.
3 Pompeji copias sustinet, victoriamque moratur.
4 Et jam turpe ducens clypeo tegi, lævam corporis partem suis carere vulneribus, atque in vita ulterius manere, abjicit clypeū, & pectore occurrit telorum multitudini.
5 Vt modo ℣. 173.
6 Cetis, balenis, quæ se immittentes, pondere & mole sua naves depressum eunt.
7 Venatoribus vel telis.
8 Corii duritie resistit telis, quod si quando penetrent, ea tamen non altius infixa mota cute discutit. 9 Vnius Scævæ. 10 Cretensi. Dicte mons est, Gortyna urbs Cretæ, quæ claruit olim sagittarum & jaculorum mittendi studio. Gortynis arundo, est Cretensis sagitta. 11 Oculum, ut l. 3. ℣. 184. *vel* sinum, in quo oculus. alterum illi excussum fuisse oculum, meminere Plutar. Suet. Appian. 12 Oculum cui infixa erat sagitta, ruptis nervis cum ipso telo educit. 13 Oculo. 14 Austrica, Hungarica. 15 Venator peritus, quales habet Libye. 16 Amento torsit. 17 Se rotans conatur evellere sagittam lateri hærentem. 18 Vultus Scævæ non præ se ferebat priorem rabiem. *Hypallage.* 19 Non minor ad æthera sublatus est clamor à Pompejanis jam se vicisse ratis vulnerato Scæva, quam si ipsum Cæsarem vulnerassent. * Hoc Appianus refert hunc in modum: Scæva, post multa & præclara facinora edita, oculum sagitta saucius velut quippiam dicturus in medium prosiliit. Pompeji ductorem quendam singulari virtute cognitum ad se vocans; Serva, inquit, tibi similem, serva amicum ac curatores mihi adhibe, quoniam vulnere affligor. Accurrentibus ad illum veluti transfugam duobus è Pompeji exercitu, unum aggressus occidit, alterius humerum ense trajecit, &c. lib. 3. de bello civili.

Mitis,

Mitis, & à vultu penitus virtute remota,
Parcite, ait, cives: procul hinc avertite ferrum:
[1] *Collatura mea nil sunt jam vulnera morti:*
Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.
Tollite, & in Magni viventem ponite castris:
Hoc vestro præstate duci: [2] *sit Scæva relicti*
Cæsaris exemplum potius, quam mortis honestæ.
Credidit infelix simulatis vocibus [3] *Aulus:*
Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:
Membraque [4] *captivi pariter laturus, & arma,*
Fulmineum mediis excepit faucibus [4] *ensem.*
Incaluit [4] *virtus: atque una cæde refectus*
Solvat, ait, pœnas, Scævam quicunque subactum
Speravit: pacem gladio si quærit ab isto
Magnus, adorato submittat Cæsare signa.
An [5] *similem vestri, segnemque ad fata putastis?*
Pompeji vobis minor est, causæque Senatus,
Quam mihi mortis amor. Simul hæc effatus, & altus
[6] *Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes.*
Dedecus hic belli Magno, crimenque remisit,
Ne solum tota fugerent te Scæva caterva:
[7] *Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso*
Vires pugna dabat. [8] *labentem turba suorum*
Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet.
Ac veluti inclusum perfosso in pectore numen,
Et vivam magnæ speciem Virtutis adorant:
Telaque confixis certant evellere membris,
Exornantque deos, ac nudum pectore Martem
Armis Scæva tuis. [9] *felix hoc nomine fama,*
Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
[10] *Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis*
Templa potes, non tu lætis ululare triumphis.

1 Nihil additura, non profectura ad mortem sunt tela injecta: evulsa potius emittent animam.

2 Facite ut videar potius transiisse à Cæsare, quam pro eo mortem cum gloria oppetiisse.

3 Nomen illius ductoris cujus opem imploravit.

4 Scævæ.

5 Imbellem & mortis timidum.

6 Excitatus à P. Syllæ adventantis militibus pulvis honesti recessus prætextum dedit Pompejanis, ne Scævam solum fugere arguerentur.

7 Qui receptui signo à Pomp. dato, non habens in quos calidum & ministeria obeuntem sanguinem exerceas, deficis.

8 Deficientem socii tollunt, virtutem scilicet illius venerati, cujus monimentum deorum templis & imagini ipsius Martis suspendunt, tela illi infixa & arma viri. Vixisse enim testatur Cæs. com. 3. Cum enim Scævæ capite, humero, femore saucii & oculo uno orbati scutum ad Cæsarem relatum esset, inventa sunt in eo foramina C C X X X (sed ut alii referunt, C X X) donavit eum M C C æris atque ab octavis ordinibus ad primipilum traduxit, &c.

9 Multam & veram consecuturus gloriam, si pro patria pugnans hac usus fuisses virtute in Hispanis, Cantabris, Germanisque subjugandis.

10 Hic vero periit tibi virtus, quippe cui neque triumphum læta & licentiosa acclamatione prosequi, neque spolia Iovi Capitolino referre continget, quod bello civili vincentibus negatum est. Valer. Maxim.

Infelix, quanta [1] *dominum virtute parasti!*
[2] *Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus*
Intra claustra piger dilato Marte quievit,
Quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris,
Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti
Montis [3] *adest, seramque* [4] *sibi parat unda ruinam.*
[5] *Hinc vicina petens placido castella* [6] *profundo*
In cursu [7] *gemini Martis rapit: armaque late*
[8] *Spargit, &* [9] *effuso laxat tentoria campo:*
Mutandaque juvat permissa licentia terra.
[10] *Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas*
Excurrit ripas, & totos concutit agros.
Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem
Undarum non passa, ruit: tum flumine toto
Transit, & ignotos aperit sibi gurgite campos.
[11] *Illos terra fugit dominos: his rura colonis*
Accedunt, donante Pado. [12] *vix prælia Cæsar*
Senserat, elatus speculâ quæ prodidit ignis.
Invenit impulsos [13] *presso jam pulvere muros,*
[14] *Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinæ;*
[15] *Accendit pax ipsa loci, movitque furorem*
Pompejana quies, & victo Cæsare somnus.
[16] *Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.*
[17] *Torquato ruit inde minax:* [18] *qui Cæsaris arma*
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circea subducit vela procella:

1 *Insidiose.* Cæsarem, cui per te Roma tuque ipse sis serviturus. Sallust. 1 Histor. *Victor exercitus, cui per tot labores & vulnera nihil præter tyrannum quæsitum est.* 2 Pompejus hic repulsus, non desistebat magis quam fluctus maris à scopulo repercussi, quin & crebro impulsu victores tandem scopulum evertunt. 3 Adedit, exedit. 4 Crebris ictibus & diutino insultu quassam. 5 Pompejus ab Ægo & Roscillo Allobrogibus transfugis edoctus, transversum inter geminum aggerem ad mare vallum nondum esse perfectum, sagittariis militibusque navi missis, qui munitionum defensores à tergo peterent, ipse prima luce cum copiis accessit. cohortes itaque Cæsaris, quæ ad mare excubuerant, terra marique pressæ terga vertunt, quas Pompejani non sine multa cæde insecuti sunt usque ad castra Marcellini, ubi Antonius cum XII cohortibus descendere visus Pompejanos compressit. 6 Mari, ut nota sup. 7 Terra marique, ibid. 8 Extendit, latius diffundit. 9 Prius circumscriptus atque inclusus gaudet jam liberiore campo. 10 Expatiatur, non secus atque Padus exundans, *vel*, superat aggeres oppositos; *vel*, si qua parte aggere eversus fatiscit, irruit ac longe lateque campos inundat. 11 Terra alluvione attrita decedit, & aliis dominis atque aliis adjicitur. 12 Neque multo post, Cæsar, significatione per castella fumo facta, deductis ex præsidiis quibusdam cohortibus, eodem venit, qui, cognito detrimento, cum animadvertisset Pompejum extra munitiones egressum, &c. 3 com. Cæs. 13 Sedato. 14 Non à recenti pugna calentia. 15 Pompeji quietem partam ægris oculis vidit Cæsar. 16 Paratus se in perniciem certam præcipitare, modo illius pacem disturbet. 17 Ruit inde minatus exitium Torquato, qui à Pompejo præfectus fuerat castello. 18 Qui, viso Cæsare, suos intra aggerem interiorem (castellum enim inclusum erat majoribus castris) recepit: non minus cante quam providus nauta, tempestatem ad Circæum in mari Tyrrheno ingruentem advertit, velaque contrahit.

Agmina

Agminaque interius muro breviore recepit,
Densius ut parva disponeret arma corona.
[1] *Transierat * primi Cæsar munimina * valli,*
** Cum super è totis emisit collibus agmen,*
Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
[2] *Non sic Ætnæis habitans in vallibus horret*
Enceladum spirante Noto, cum tota [3] *cavernas*
Egerit, & torrens in campos defluit Ætna:
Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus
[4] *Ante aciem, cæci trepidus sub nube timoris*
Hostibus occurrit fugiens, [5] *inque ipsa pavendo*
Fata ruit. [6] *totus mitti civilibus armis*
Vsque vel in pacem potuit cruor: ipse furentes
[7] *Dux tenuit gladios. Felix, ac* [8] *libera legum*
Roma fores, jurisque tui, [9] *vicisset in illo*
Si tibi Sylla loco. dolet heu, semperque dolebit,
Quod scelerum Cæsar prodest tibi summa tuorum
Cum genere pugnasse [10] *pio.* [11] *Prô tristia fata,*
Non Vtica Libye clades, Hispania Munda
Flesset, [12] *& infando pollutus* [13] *sanguine Nilus*
Nobilius [14] *Phario gestasset rege cadaver:*
[15] *Nec Iuba* [16] *Marmaricas nudus pressisset arenas,*

1 Cæsar ejus diei detrimentum sarcire cupiens, legionem Pompeji in castellum eductam opprimere se posse sperans, cohortes XXXIII quàm potuit occultissime duxit. * Et munitiones castrorum, tametsi erant magnæ, egressus, Pompejanos ex vallo deturbavit. * Pompejus, re nunciata, quintam legionem subsidio suis duxit. ibi Cæsaris equitatus, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. cohortes cum ex vallo Pompejum adesse & suos fugere cernerent, ne * Vtrinque ab hoste intercluderentur, sese in fossas fuga præcipitabant, omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena. 2 Catanenses atque accolæ Ætnæ non ita horrent incendium & flammas montis Ætnæ, quem Encelado giganti fulmine icto injectum fabulantur, vento intra cavernas furente, ut Cæsariani jam trepidabant victi fugatique. 3 Lapides ignitos & globos flammarum eructat in subjectos campos. 4 Ante manum cum hoste consertam. 5 In fatum, dum fugiunt, incidunt. 6 Atque hic debellatum fuisset civile bellum magna cum Cæsarianorum cæde; nisi Pompejus vel fato vel metu suos repressisset à persequendo hostes. Adeo ut suis amicis ipse Cæsar dixerit, *Penes hostes hodie fuisset victoria, si ducem vincere scientem habuissent.* 7 Pompejus continuit suos in civilem cædem furentes. Neque enim ita apte de Cæsare intelligi potest, qui à suis neque autoritate, neque hortatu, neque minis, neque precibus impetrare potuit ut consisterent. 8 Ita Silius lib. 2. *It liber campo pastor.* 9 Institisset fortunæ suæ & victoriæ; fugientes insecutus hostes, vel ad internecionem cæsos, utcunque cives debellasset P. Corn. Sylla, melius sciens vincere quam Pompejus, sicubi illi contigisset par facultas. 10 Tam pie parcente tibi & civibus. 11 Quam occasionem nisi omisisset ille, non ad Vticam Africa tot vidisset cædes Iubæ regis, Scipionis, Catonis, Labieni, Petreji, Fausti, Syllæ, &c. non ad Mundam, de qua vide lib. 1. ✠. 40. 12 Neque Pompejus ad ostium Nili Pelusiacum appellens, ibi periisset. lib. 8. ✠. 465. 13 Pompeji lib. 8. ✠. 618. & deinceps. 14 Ptolomæo rege Ægyptio, cujus permissu jussuque interfectus est. Pharos ins. & turris ad portum Alexandrinum. 15 Nec Rex Iuba. & Petrejus, ne in manus hostis venirent, mutuis vulneribus concurrentes cecidissent. 16 Lib. 3. ✠. 293.

1 Pane-

[1] Pœnorumque umbras placasset sanguine fuso
Scipio : [2] nec sancto caruisset vita Catone.
Vltimus esse dies potuit tibi Roma [3] malorum :
[4] Exire e mediis potuit Pharsalia fatis.
[5] Deserit adverso possessam numine sedem
Cæsar, & Emathias [6] lacero petit agmine terras.
[7] Arma secuturum soceri, quacunque fugasset,
Tentavere sui comites divertere Magnum,
Hortati, patrias sedes, atque hoste carentem
Ausoniam peteret. [8] Nunquam me Cæsaris, inquit,
Exemplo reddam patriæ, nunquamque videbit
Me, nisi dimisso redeuntem milite Roma.
Hesperiam potui, [9] motu surgente, tenere,
[10] Si vellem patriis aciem committere templis,
Ac medio pugnare foro. [11] dum bella relegem,
Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,
Ardentesque plagas. victor tibi, Roma, quietem
Eripiam, qui, ne premerent te prælia, fugi ?
Ah potius, ne quid bello patiaris in isto,
Te Cæsar putet esse suam. Sic fatus, [12] in ortus
Phœbeos convertit iter, terræque secutus
Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,
Contigit Emathiam, [13] bello quam fata parabant.
[14] Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
Attollit Titan, rupes Ossæa coërcet.
[15] Cum per summa poli Phœbum trahit altior æstas,
Pelion opponit radiis nascentibus umbras.

1 Neque Scipio Pompeji socer, penes quem in Africa reliquiarum Pharsaliæ & imperii summa erat, ferro suo trajectus & in mare præcipitatus, retulisset inferias umbris Pænorum in secundo & tertio bello Punico, gentis suæ auspiciis cæsorum.
2 Neque è vivis discessisset vir integerrimus Cato, qui Vticæ sibi necem conscivit.
3 Belli civilis & libertatis oppressæ.
4 Iamque in itinere medio incisus fuisset nervus Pharsalicæ victoriæ.
5 Cæsar castra & regionem, in quibus infeliciter pugnarat, noctu deserens, in Thessaliam se contulit. 6 Duobus enim illis prælius desideravit Cæsar è suis, milites 900, equites 62, centuriones 30, tribunos militum 10, signa militaria 32. 7 Pompejum ab instituto Cæsarem insequendi frustra conati sunt amici divellere; hortati ut Italiam Romamque potius repeteret. 8 Non videbit me Roma armatum, ut Cæsarem: non revertar in patriam nisi dimisso exercitu. 9 Initio tumultus hujus civilis. 10 Si placuisset illorum exemplum, qui cum civili hoste in medio foro dimicantes, templa & sacra deorum impie contaminarunt.
11 Ego certe, quo bellum à patria longe submoveam, adibo extremas regiones gelidæ Arcto vel zonæ torridæ subjectas. 12 Pompejus Cæsarem insecutus ad Asparagum consedit, Cæsar in veteribus castris trans Genusium amnem tantisper constitit, quoad Pompejanos aliis rebus occupatos sensit, inde per Epirum & Acarnaniam in Macedoniam iter flexit. Secutus est Pompejus per Candaviam, qui mons est Illyricum à Macedonia disterminans. 13 Pompeji cladi, à fatis destinatam. 14 Ab Ortu brumali mons Ossa Thessaliam terminat. vide Herodotum in Polymnia, unde hæc desumpta est chorographia. 15 Pelion mons adumbrat Thessaliam ab ortu Solis juxta Æquatorem, quem & Astrologi vocant *summa poli.*

[1] *At medios ignes cœli, rabidique Leonis*
Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.
[2] *Excipit adversos Zephyros, & Iapyga Pindus,*
Et maturato præcidit vespere lucem.
[3] *Nec metuens imi Borean habitator Olympi*
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
[4] *Hos inter montes media qui valle premuntur,*
[5] *Perpetuis quondam latuere paludibus agri:*
[6] *Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe*
Dant aditus pelago, stagnumque implentibus undis
*Crescere cursus erat. postquam * discessit Olympo*
Herculea gravis Ossa manu, [7] *subitæque ruinam*
Sensit aqua Nereus: [8] *melius mansura sub undis,*
[9] *Emathis æquorei regnum Pharsalos Achillis*
Eminet, & [10] *prima Rhœteïa litora pinu*
Quæ tetigit Phylace, [11] *Pteleosque,* & [12] *Dorion ira*
Flebile Pieridum, [13] *Trachin,* [14] *pretioque nefandæ*
Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris:
Atque olim [15] *Larissa potens:* [16] *ubi nobile quondam*
Nunc super Argos arant: [17] *veteres ubi fabula Thebas*
Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos [18] *exul,*
Colla, caputque ferens supremo tradidit igni,

1 Ad meridiem & notum (inquit Herodotus) Othryn habet. Solis itaque meridiani in æstivo tropico Cancri & inde Leonis signo ardorem Othrys arcet. 2 Pindus mons ad Occasum situs excipit Favonium & Iapyga ventum ex Apulia flantem, atque altitudine sua Soli occidenti interjectus noctem præproperat. 3 Et qui radices Olympi ad Boream siti incolunt, ab Aquilonis sævitia per montis altitudinem muniti, Cynosuram & Helicen nocte lucentes non vident. 4 τὴν δὲ Θεσσαλίαν λόγος ἐστὶ τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην, ὥστε γε συγκεκλεισμένην πάντοθεν ὑπερμήκεσιν οὔρεσι. Herod. Polym. 5 Stagnabat olim Thessalia in paludem montibus undique clausam, priusquam. * Hercules divisis Ossa & Olympo exitum Peneo fl. dedit in mare, aperuitque amœnissima Tempe. Herodotus à Neptuno terræ motu factum esse refert. vide Sen. Herc. Fur. ℣. 282. & Ælian. var. hist. l. 3. c. 5. 6 Fluminum cursus non habentes exitum in mare augebant paludem. 7 Mare sensit impetum Penei emissi. 8 Atque utinam mansisset usque sub aquis potius, quam facta fuisset terra & arena qua concurreret civ. bel. Rom. 9 Thessalica Pharsalos, regnata quondam Achilli filio Thetidis marinæ, eminuit ex aquis. 10 Eminuit Phylace urbs Phthiotica regnata Protesilao, qui in bello Troj. primus Græcorum emicuit in litus Trojanum. Rhœteum autem Troadus promontorium est. 11. Thessaliæ urbs & nemus. 12 Oppidum, juxta quod Thamyris à Musis in carminis certamen provocatis victus atque excœcatus fuit. Hom. 2 Iliad. 13 Thessaliæ opp. in aspero & saxoso loco conditum. τραχινόν, Heraclea postea dicta. 14 Magnesiæ in Thessalia civitas, patria Philoctetæ, quem Hercules donavit sagittis, incensæ ab eo in Oeta pyræ precio. 15 Thess. urbs, patria Achillis fortissimi è Græcis olim ad Trojam. 16 Vbi quondam erat Argos nobilis civitas, nunc diruta aratro vertitur. 17 Atque hic etiam Thebæ sunt Phthioticæ, æmulæ Bœoticarum. Echion unus erat è terrigenis, cujus opera usus Cadmus Thebas condidit. *nota sequent.* 18 *Exul*, ab aliis exponitur, *mente alienata*, ab aliis, *exterminata à filio Bacchorum ritus execrante.* Agave autem filium Pentheum per furorem rata vitulum interfecit, ad se reversa Thessaliam fuga petiit, ubi filio justis persolutis ex nomine veteris patriæ Thebas condidit. Virg. in Culice, *quo quondam victa furore Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agave, Infandas scelerata manus, & cæde cruenta.*

1 *Questa quod hoc solum nato rapuisset Agave.*
2 Ergo 3 abrupta palus multos discessit in amnes.
4 Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Æas
Ionio fluit inde mari : 5 nec fortior undis
Labitur avecta pater Isidis, 6 & tuus, Oeneu,
Pene gener 7 crassis oblimat Echinadas undas :
8 Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Euenos Calydona secat. 9 ferit amne citato
*Maliacas Sperchios aquas : * & flumine puro*
Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phœbi.
10 Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
Aëra, nec tenues ventos suspirat Anauros,
11 Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas. 12 it gurgite rapto
Apidanos : nunquamque celer, nisi mistus Enipeus.
13 Accipit Asopos cursus, Phœnixque, 14 Melasque.
15 Solus in alterius nomen cum venerit unda,
Defendit Titaresus aquas, 16 lapsusque superne
Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
Hunc fama est 17 Stygiis manare paludibus amnem,
Et 18 capitis memorem, 19 fluvii contagia vilis
Nolle pati, Superûmque sibi servare 20 timorem.
21 Vt primum emissis patuerunt amnibus arva,
Pinguis 22 Bœbicio discessit vomere sulcus :
Mox 23 Lelegum dextra pressum descendit aratrum.
24 Æolidæ, 25 Dolopesque solum fregere coloni,

1 Desiderans reliqua membra ad rogum.
2 *Thessaliæ fluvios recitat.*
3 Emissa angustiis per montes ab Hercule vel Ennosigæo divulsos palus prius inclusa.
4 Æas flumine limpido & modico in mare Ionium labitur.
5 Inachus pater Iûs à Iove in vaccam mutatæ, mox sibi redditæ, & in Ægyptum avectæ.
6 Achelous, cui desponsata fuerat Dejaneira filia Oenei : sed Herculi victori nupta.
7 Turbidus exit, limoque auget Echinadas insulas ostio suo, ante Ætoliam, objectas.

8 Et Euenos fl. (juxta quem Nessus Centaurus ab Herc. quod Dejaneiræ vim inferre conatus esset, cæsus fuit) per Calydoniam Meleagro olim regnatam labitur. 9 Sperchius in Maliacum sinum exit. * Ad Amphrysum fl. Apollo Admeti armenta pavit. 10 Thessaliæ fl. nullas auras aut nebulas exhalans, quod & nomen iudicat. 11 Sed vide Turnebum lib. 3. Adv. c. 2. 12 Enipeus (inquit Strabo) accipit Apidanum, & juncti concitatiore cursu fluunt. Apollon. 1 Arg. Ovid. vero 1 Metam. *Irrequietus Enipeus, Apidanusque senex.* 13 Asopus recepto Phœnice fl. juxta Thermopylas in mare exit. Strabo 9. 14 Thess. fluvius. 15 In Peneum incidit, neque tamen illius undis admiscetur. vult exprimere illud Homeri, β. Οὐδ' ὅγε πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ, Ἀλλά γέ μιν καθύπερθεν ἐπιῤῥέει ἠΰτ' ἔλαιον, ὅρκου γὰρ δεινοῦ στυγὸς ὕδατος ἐςιν ἀποῤῥώξ. 16 Superne innatat. 17 Ita Homerus. verum è Citario monte oritur. 18 Originis suæ è Styge. 19 Penei, quem influit. 20 Religionem jurisjurandi namque Stygis *Dii jurare timent & fallere numen.* Virg. Æn. 6. ὅςε μέγιςος ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. Iliad. 15. vide quæ nos ad Senecæ Hercul. Fu. ℣. 711. 21 *Thessaliæ incolas enumerat.* 22 Alii *Bœbiaco.* à Bœbe oppido Thessaliæ, 23 Thessaliæ opp. Plin. l. 4. c. 7. & Strabo l. 7. 24 Thessali antiqui & Æolo, Hellenis F. Sed & omnes Græci extra Isthmum præter Athenienses & Megarenses dicti erant diu Æoles. 25 Ætolorum populi qui Magnesiam commigrarunt,

Et

[1] *Impius hinc prolem superis immisit Aloeus,*
Inseruit celsis prope se cum Pelion astris,
Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.
Hac ubi [2] damnata fatis tellure locarunt
Castra duces : 3 cunctos belli præsaga futuri
Mens agitat, summique gravem discriminis horam
Adventare palam est. propius jam fata moveri
4 *Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.*
Ad dubios pauci præsumto robore casus,
Spemq; metumque ferunt. 5 *Turba sed mistus inerti*
Sextus erat, Magno proles indigna parente,
[6] *Qui mox Scyllæis exul grassatus in undis,*
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati prænoscere cursus,
Impatiensque moræ, 7 *venturisque omnibus æger,*
[8] *Non tripodas Deli,* 9 *non Pythia consulit antra;*
[10] *Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altrix*
Ore Iovis Dodona sonet, [11] *quis noscere fibra*
Fata queat, [12] *quis prodat aves,* [13] *quis fulgura cœli*
Servet, & [14] *Assyria scrutetur sidera cura,*
[15] *Aut si quid tacitum, sed fas, erat.* [16] *Ille supernis*
Detestanda deis sævorum arcana Magorum
[17] *Moverat, & tristes sacris feralibus aras,*
Umbrarum, Ditisque fidem : miseroque liquebat
Scire parum Superos. vanum, sævumque [18] *furorem*
Adjuvat ipse locus, [19] *vicinaque mœnia castris*

1 Iphimedia uxor Aloei à Neptuno compressa peperit Otum & Ephialten, qui nonum ætatis annum ingressi novem ulnas longi erant; & gigantibus contra Iovem opem ferentes, Pelio, quod per se prope contingit astra, imposuere Ossan, quæ cœli orbes, ne volverentur, impediit. 2 Destinata bello civili. 3 Omnes inter spemque metumque soliciti exitum dubii expectant. 4 *Degeneres animos timor arguit.* plerisque prona est timori in pejus fides; pauci præfidenti animo meliora sperant. 5 Sextus Pompeji F. à patris virtutibus degenerans, cum ignava & pusillanima plebe timet; solicitatque artes magicas ad præcognoscendum belli eventum. 6 Qui postea elapsus clade ad Mundam, piraticam exercuit in mari Siculo, & cum dedecore traduxit patris de piratis profligatis triumphos. 7 Pusillanimus; ad bonam futurorum spem *æger*, *solaque libidine fortis.* Iuven. Sat. 4. 8 Neque tamen consulit divinationum honestiora genera, non Apollinis oraculum in Delo insl. De tripode dictum ad ℣. 81. lib. 1. 9 Non oraculum Delphicum. de quo dictum lib. 5. ℣. 71. & deinceps : 10 Non oraculum Iovis à columba seu muliere redditum è quercu Dodonæa in Chaonio Epiri nemore. *Herodotus Euterpe*, quæ sylva glande nobilis erat, qua vescebantur primi homines ante inventas fruges. 11 Non extispicia per fibras victimarum. 12 Non auspicia per aves oscines & præpetes. 13 Non auguria per tonitrua, fulmina, fulgetra : 14 Non Astrologiam, qua claruerunt Chaldæi Assyriæ populi. 15 Aut si qua alia divinatio tacita erat sed licita : 16 Sed ille solicitabat sacra magica, inferna, diis superis detestata : persuasumque habebat reddi à Manibus dæmoniisque per Necromantiam ea quæ dii aut nescirent, aut præsciri nollent. 17 Ita restituit Hugo Grotius, cum libri vulgati habeant, *Noverat, &c.* 18 Cupiditatem explorandi futura. 19 Pharsalicis campis vicinæ urbes Thessalarum mul. veneficiis atque incantamentis famosarum.

Hæmonidum, [1] *ficti quas nulla licentia monstri*
Transierat, [2] *quarum, quicquid non creditur, ars est.*
Thessala quinetiam tellus herbasque nocenteis
Rupibus ingenuit, 3 *sensuraque saxa canentes*
Arcanum ferale Magos. 4 *ibi plurima surgunt*
Vim factura deis. & 5 terris hospita Colchis
Legit in Hæmoniis, quas non advexerat, herbas.
6 *Impia, tot populis, tot surdas gentibus aures*
Cælicolum, diræ convertunt carmina gentis.
Vna per æthereos exit vox illa recessus,
7 *Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,*
Quod non cura poli, cælique volubilis unquam
Avocat. 8 *infandum tetigit cum sidera murmur,*
Tunc Babylon 9 *Persea licet, secretaque Memphis*
Omne vetustorum solvat penetrale Magorum:
Abducit superos alienis 10 *Thessalis aris.*
Carmine Thessalidum dura in præcordia fluxit
11 *Non fatis adductus amor: flammisque severi*
Illicitis arsere senes. 12 *nec noxia tantum*
Pocula perficiunt, aut cum turgentia succo
Frontis 13 *amaturæ subducunt* 13 *pignora fetæ.*
14 *Mens hausti nulla sanie polluta veneni*
Excantata perit. 15 *quos non concordia mixti*
Alligat ulla tori, blandæque potentia formæ,
Traxerunt torti magica vertigine fili.

1 Quarum artes nihil tam licenter fingitur quod superet. 2 Quarum artes incredibilia efficiunt, superantque fidem. 3 Et saxa quæ sentiant sagarum incantamenta. *Vivaque saxa sua, &c.* Medea Ovid. 7. Metam. 4 Nascuntur plurima quæ à diis coactis extorqueant, quæ velint veneficæ. mox ℣. 445. 5 Medea è Colchis huc ab Iasone advecta colligebat hic herbas potentiores quam quas ipsa à Ponto secum advexerat. 6 Deos, minus audientes vota tot gentium & populorum, carmina Thessalidum sagarum flectunt, imo cogunt, penetrant quippe cœli penetralia. *Quibus obandiunt Manes, turbantur sidera, coguntur numina, serviunt elementa.* Apul. 3 Metam. 7 Attentionemque expetit, imo exprimit vox Thessalica diis hoc agentibus, neque hinc avocatis aut vacantibus gubernationi cæli & orbium. 8 Vbi istæ incantationes solicitant deos, non Chaldæi Astrologi, non sacerdotes Ægyptii (etiamsi omnes artes effundant, omnia sacra magica parent) morantur deos, quominus toti vacent Thessalicis sagis. 9 Assyriæ urbs, Chaldæis primo, inde Persis subdita; à Cyro scilicet capta. 10 Mulier Thessala. 11 Naturæ, ætati, votisque diversus amor. 12 Et plus ad amorem conciliandum valent carmina, quam philtra, quam Hippomanes *nascentis equi de fronte revulsus, Et matri præreptus amor.* Virgil. Æneid. 4. & Plin. lib. 8. cap. 42. 13 Carunculam hanc in fronte recens nati pulli si quis præripuerit equæ quæ peperit, mater non admittit fœtum ad ubera. pignus itaque amoris appellat. 14 Carmina dementant sæpe & in furorem vertunt, etiam citra pocula veneni hausta. 15. Quos non amor conjugalis, non forma devinxit: traxit in amorem rhombus, vertigo magica, girgillo, cui filum involvitur: traxere licia incantata & nominibus eorum quos cogere volebant veneficæ, nexa. *Terna tibi hæc primum triplici diversa colore Licia circundo,* & mox: *Necte tribus nodis ternos, &c. Veneris dic vincula necto.* Virgil. Ecl. 8.

[1] *Cessavere vices rerum : dilataque longa*
Hæsit nocte dies : legi non paruit æther.
Torpuit & preceps audito carmine mundus :
Axibus & rapidis impulsos Iuppiter urgens
Miratur non ire polos. [2] *nunc omnia complent*
Imbribus, & calido producunt nubila Phœbo :
[3] *Et tonat ignaro cœlum Iove.* [4] *vocibus iisdem*
Humentes late nebulas, nimbosque solutis
Excussere comis. [5] *ventis cessantibus, æquor*
Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
Conticuit turbante Noto : puppimque ferentes
[6] *In ventum tumuere sinus.* [7] *de rupe pependit*
Abscissa fixus torrens : [8] *amnisque cucurrit*
Non qua pronus erat. [9] *Nilum non extulit æstas ;*
[10] *Mæander direxit aquas:* [11] *Rhodanumque morantem*
Præcipitavit Arar : [12] *submisso vertice montes*
Explicuere jugum. [13] *nubes suspexit Olympus :*
[14] *Solibus & nullis Scythicæ, cum bruma rigeret ,*
Dimaduere nives. [15] *impulsam sidere Tethyn*
Reppulit Hæmonidum defenso litore, carmen.
[16] *Terra quoque immoti concussit ponderis axem,*
Et medium vergens nisu titubavit in orbem.
Tanta molis onus percussum voce recessit ,
Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
[17] *Omne potens animal leti, genitumque nocere ,*

1 Vicissitudines rerum è lege naturæ; ut noctis & diei, tempestatum anni, torpente carminibus cœlo nec revoluto. Saga, inquit Apulejus 1 Metam. potens cœlum deponere, terram suspendere, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, deos infirmare, sidera extinguere, Tartarum ipsum illuminare.
2 Splendente sole omnia pluviis mergunt veneficæ istæ. *Et evocavi nubibus siccis aquas.* Med. Senecæ.
3 Inscio Iove, sereno tonat æthere. 4 His carminibus fretæ veneficæ , sacris nefandis operstæ , pedibus nudis passoque capillo vagantes nebulas inducunt aut fugant. *nubila pello , Nubilaque induco.* 5 *Sonuere fluctus , tumuit insanum mare Tacente vento.* Sen. Med. *concussaque sisto , Stantia concutio cantu freta , &c. ventos abigoque , vocoque.* Ovid. Med. 7 Met. Apul. 1 Metam. 6 Contra ventum adversum plenis velis feruntur naves. 7 De rupe proclivi præceps torrens sistitur. *Sistere aquam fluviis.* Virgil. 4 Æneid. 8 *Ripis mirantibus, amnes in fontes rediere suos.* Ovid. 7 Metam. 9 Nilus in æstivo solstitio solitus inundatione Ægyptum rigare , carminibus inhibetur neque excrescit. 10 Mæ. fl. alias sinuosus. lib. 3. ℣. 208. arte magica recto fertur cursu. 11 Arar leni alioqui agmine præcipitat se in Rhodanum , qui rapidissimus aliàs , magico carmine tardatur. lib. 1. ℣. 434. 12 Demisso in planum vertice descendunt montes campis æquati. 13 Olympus mons Macedoniæ , nubes cacumine superans , demissus arte magica videt nubes se altiores. 14 Media bruma , è montibus Scythiæ nullo sole lustratis solutæ defluunt nives. 15 Mare , luna & sideribus tempestuosis Arcturo, Orione, Suculis orientibus , sævire solitum, carminibus Thessalicis inhibetur & à litore arcetur. 16 Terræ motu intremuit axis : terrarum vero orbis subsidens & medio loco dimotus , mutuum supero atque infero cœlo conspectum dedit , permisitque unius loci incolis totius cœli prospectum. 17 Omne serpentum genus , utcunque noxium & lethiferum, timet tamen magica carmina, quibus incantatum, sopitum, ruptumque , à veneficiis ad malas artes adhibetur. *Serpens , quærens quibus Mortifera veniat, carmine audito stupet.* Sen.

Et pavet Hæmonias, & mortibus instruit arteis.
Has avidæ tigres, & nobilis ira leonum
[1] *Ore fovent blando: gelidos his explicat orbes,*
Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
[2] *Viperei coëunt, abrupto corpore, nodi:*
[3] *Humanoque cadit serpens afflata veneno.*
[4] *Quis labor hic Superis, cantus herbasq; sequendi*
Spernendique timor? cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos; parere necesse est,
An juvat? [5] *ignota tantum pietate merentur?*
An tacitis valuere minis? [6] *hoc juris in omneis*
Est illis Superos? an habent hæc carmina certum
Imperiosa deum, qui mundum cogere, quicquid
Cogitur ipse, potest? [7] *illis & sidera primum*
Præcipiti deducta polo: [8] *Phœbeque serena*
Non aliter diris verborum obsessa venenis
Palluit, & nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si [9] *fraterna prohiberet* [9] *imagine tellus,*
Insereretque suas flammas cœlestibus umbras.
Et patitur tantos cantus [10] *deprensa labores,*
Donec suppositas propior despumet in herbas.
Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina [11] *gentis*
Effera [12] *damnarat nimiæ pietatis* [13] *Erichtho,*
Inque novos ritus pollutam duxerat [14] *artem.*
[15] *Illi namque nefas urbis submittere tecto*
Aut laribus ferale caput: desertaque busta
Incolit, & tumulos expulsis obtinet Umbris,
Grata deis Erebi. [16] *cœtus audire silentum,*
Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti

1 Insontes & innocuæ lambunt.
2 Vipera in partes concisa carminibus harum restituta coit.
3 Afflatu veneficæ rumpitur serpens.
4 Quærit cum admiratione atque indignatione poëta, unde veneficæ tantum apud deos valeant, utrum ex pacto & sponte sua, an necessario & vi coacti ex mediant ipsarum carmina, & veneficiis earum obnoxii velint nolintque quod illæ petunt.
5 Nescio qua: quam nemo novit mortalium. *Ironice.*
6 Verum jus hoc & imperium habent in omnes deos? an unum certum? 7 *Hanc ego de cœlo ducentem sidera vidi.* Tibull. 8 Et clara luna incantata expalluit turbida luce & terrena, non aliter atque ubi Eclipsin passa, obscuratur interposita sibi Solique terra. *Facie lurida mersa, cum Thessalicis vexata minis, cœlum freno propiore legit.* 9 Solis illustratione. 10 Lectionem hanc præfert H. Grotius. Ego prætulerim vulgatam: *debressa*, hoc est, tracta carmine, rhombo deducta, quo propior herbas sua saliva & spuma inficiat. *Quamvis Athracio lunam spumare veneno Sciret.* Val. Flac. 6. Arg. *Lunam despumari, stellas evelli, diem tolli, noctem teneri, &c.* Apul. Met. 1. 11 Thessalidum cæterarum. 12 Improbat, rejicit, contemnit tanquam nimium in se haberent pietatis. sic l. 8. ✝. 405. *Damnat apud gentes sceleris, &c.* 13 Nomen veneficæ sumptum ex Ovid. epist. Sapphus; *ut quam furialis Erichtho Impulit.* Magna (ut ait Apul. l. 2. Met. de Pamphile) primi nominis, & omnis carminis sepulchralis magistra, quæ omnem istam lucem mundi sideralis in ima Tartara & in vetustum chaos mergit. 14 Necromantiam scilicet. 15 Neque enim urbes aut tecta subibat; sed sepulchra. 16 Illa sciebat jura inferorum abdita & operta terris, *vel altas terra & caligine mersas*, quæ viventibus nosse nefas.

Non

Non Superi, non vita vetat. tenet ora [1] *profana*
Fœda situ macies, [2] *cœloque ignota sereno.*
Terribilis [3] *Stygio facies pallore gravatur,*
Impexis onerata comis. si nimbus, & atra
[4] *Sidera subducunt nubes, tunc Thessala* [5] *nudis*
Egreditur bustis, [6] *nocturnaque fulgura captat.*
[7] *Semina fœcundæ segetis calcata perussit,*
[8] *Et non letiferas spirando perdidit auras.*
Nec Superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa [9] *litanteis*
Novit: [10] *funereas aris imponere flammas*
Gaudet, & accenso rapuit quæ thura sepulcro.
Omne nefas Superi prima jam voce [11] *precantis*
Concedunt, [12] *carmenque timent audire secundum.*
[13] *Viventes animas, & adhuc sua membra regentes,*
Infodit busto: fatis debentibus annos
Mors invita subit: [14] *perversa funera pompa*
Rettulit a tumulis: fugêre cadavera [15] *letum,*
[16] *Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa*
E mediis rapit illa rogis, ipsamque parentes
Quam tenuere facem: nigroque volantia fumo
[17] *Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes*
Colligit in cineres, & olentes membra favillas.
[18] *Ast ubi servantur saxis, quibus intimus* [19] *humor*
Ducitur, & [20] *tracta durescunt tabe medullæ*
Corpora; tunc omnes avide desævit in artus,
Immersitque manus oculis: gaudetque gelatos
Effodisse [21] *orbes: & sicca pallida rodit*
[22] *Excrementa manus: laqueum, nodosque* [23] *nocenteis*
Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit,

1 Erichthus.
2 De die aut serena luce non uspiam visa.
3 Tristi, infernali.
4 Obscurant Solem, Lunam, stellas.
5 Vacuis, quibus umbras expulerat. modo ℣. 513. *vel* per Hypallagen, ipsa nuda.
6 Divinationem ex ignibus nocturnis.
7 *Quæcunque ingreditur, florentia proterit arva, Exuritque herbas.*
8 *Afflatuque suo popul. urbesque, domosque Polluit.*
9 Quibus dii placantur.
10 Sacris operari infernis, quæ accendebantur igne tantum è rogis rapto.
11 Hujus veneficæ.
12 Horrent quippe repetitam excantationem.

13 Eos, quibus fata diuturnioris vitæ usuram erant largitura, illa interficit. Epod. 5. Horat. de Canidia. 14 A sepulchris, præpostero pompæ ritu Erichtho refert cadavera defunctorum, quos ad vitam revocat, in necyomantiæ usum. *Sed & bustis & rogis reliquiæ quædam, & cadaverum præsegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur.* Apul. 2. Met. 15 Alii leg. *lectum.* scilicet funebrem. 16 Efficaciora scilicet futura in suis veneficiis omnia, quod *fumantes*, quod *juvenum*, quod *ardentia*, quod *ipsis parentibus prærepta.* parentes autem filiorum rogum face accendebant. 17 Feretri, vestium, & membrorum reliquias semiustas. 18 Quod si quando incidat in corpora non cremata, sed Orientalium more condita. 19 Temperaturæ ille humor putrescens à calore ambientis educitur, quod in corruptione fit; *vel*, sanies aromatis elicitur. 20 Extracta sanie, *vel*, per siccitatem contracta & arescente. 21 Oculos, vel sinus, in quibus oculi, ut supra ℣. 216. 22 Unguium sordes & præsegmina. *Hic irresectum sæva dente livido Canidia rodens pollicem.* Hor. 5. epod. 23 Alii leg. *nocentis.* h. e. strangulati, suspensi.

Abrasitque [1] *cruces :* [2] *percussaque viscera nimbis*
Vulsit, & [3] *incoctas admisso sole medullas.*
[4] *Insertum manibus chalybem, nigramque per artus*
Stillantis tabi saniem, virusque [5] *coactum*
Sustulit, & [6] *nervo morsus retinente pependit.*
Et quacunque jacet nudum tellure cadaver,
[7] *Ante feras, volucresque sedet : nec carpere membra*
Vult ferro manibusque suis. [8] *morsusque luporum*
Expectat, siccis raptura è faucibus artus.
[9] *Nec cessant à cæde manus, si sanguine vivo*
Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.
Nec refugit cædes, vivum si sacra cruorem,
Extaque funereæ poscunt trepidantia mensæ.
[10] *Vulnere sic ventris, non, qua Natura vocabat,*
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
[11] *Et quoties sævis opus est, ac fortibus umbris,*
Ipsa facit manes : [12] *hominum mors omnis in usu est.*
Illa genæ [13] *florem primævo corpore vulsit,*
Illa comam lævа morienti abscidit ephebo.
[14] *Sæpe etiam caris cognato in funere dira*
[15] *Thessalis incubuit membris: atque oscula* [16] *fingens*
Truncavitque caput, compressaque dentibus ora
[17] *Laxavit : siccoque hærentem gutture linguam*
Præmordens, gelidis infudit murmura labris,
Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
Hanc ut fama loci [18] *Pompejo prodidit :* [19] *alta*
Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
Sub nostra tellure diem : deserta per arva
Carpit iter. fidi scelerum, suetique [20] *ministri*
Effractos circum tumulos, ac busta vagati
Conspexere procul prærupta in caute [21] *sedentem.*

1 Saniem è crucibus.
2 Madefacta nimbis & pluvia.
3 Induratas.
4 Clavos ferreos, quibus fixi, qui in cruce pendebant. *Hic nares & digiti, illic carnosi clavi pendentium, alibi trucidatorum servatus cruor, &c.* Apul. 2. Met. Catenas, manicas, inf. ℣. 797.
5 Collectum, congelatum.
6 Mordicus pependit studio avellendi, sicubi nervus retineret quod illa dentibus corripuerat.
7 Antevertit feras & alites.
8 Sed expectat morsus lup. ad majorem in veneficiis efficaciam. *Et ossa ab ore rapta jejunæ canis.* Epo. 5 Hor. *Et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.* Apul. 3. Metam.
9 Neque cæde abstinet, si quando opus sit ad funesta sacra sanguine recèns emisso, aut extis adhuc palpitantibus.
10 Per vulnus extrahit utero partum, quem aris imponat.
11 Vbi opus est cruentis umbris; sibi ipsa interficit aliquem, cujus manes suscitet.
12 Ad alia facinora alia utitur morte, cujusque ætatis : modo ephebi comas posituri, modo adolescentis primævo in flore juventæ.
13 Lanuginem efflorescentem.
14 Sæpe sub prætextu extremi osculi (de quo vide quæ ad ℣. 740. lib. 3.) cognatis morientibus caput aliqua parte imminuit, præmordit linguam, insusurravit mandatum ad inferos. *Sagæ istæ ora mortuorum demorsicant : eaque sunt illis artis magicæ supplementa.* Apul. 2. Met.
15 Erichtho.
16 Alii *figens.*
17 Aperuit.
18 Sexto, Pompeji F.
19 Concubia, media nocte, qua Sol meridianus versatur apud Antipodas.
20 Famuli Sexti Pompeji.
21 Veneficam Erichtho.

Qua juga devexus Pharsalica [1] *porrigit* [2] *Æmus.*
3 *Illa Magis, magicisque deis incognita verba*
Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.
Namq; timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
Emathis & tellus tam multa cæde careret;
Pollutos cantu, dirisque venefica succis
Conspersos, vetuit 4 *transmittere bella* 5 *Philippos,*
6 *Tot mortes habitura suas, usuraque mundi*
Sanguine: cæsorum truncare cadavera 7 *Regum*
Sperat, & 8 *Hesperiæ cineres avertere gentis,*
Ossaque nobilium, tantosque acquirere manes.
9 *Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni*
Projecto rapiat, quos Cæsaris involet artus.
Quam prior affatur 10 *Pompeji ignava propago.*
O 11 *decus Hæmonidum,* 12 *populis quæ pandere fata,*
Quæque suo ventura potes devertere cursu,
Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
Quem belli Fortuna paret. non ultima turba
Pars ego Romanæ, Magni clarissima proles;
13 *Vel dominus rerum,* 14 *vel tanti funeris* 15 *hæres.*
Mens 16 *dubiis percussa pavet,* 17 *rursusque parata est*
Certos ferre metus. 18 *hoc casibus eripe juris;*
Ne subiti, cæcique ruant: vel numina torque,
Vel tu parce deis, & 19 *Manibus exprime verum.*
20 *Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,*
Quos petat è nobis, Mortem tibi coge fateri.
Non humilis labor est: dignum, quod quærere cures,
21 *Vel tibi,* 22 *quo tanti præponderet alea fati.*
Impia 23 *lætatur vulgata nomine fama*

1 In planum extendit.
2 Mons Thraciæ, qui nostro aliisque autoribus pro monte Thessaliæ usurpatur. uti dictum est ad ỳ. 680. lib. 1.
3 Illa solicita ne alio transferretur bellum civile, adeoque ipsa careret usu ac fructu tot cadaverum, meditabatur carmina & artes quibus retineret illud in Thessalia.
4 In alias terras transferre.
5 Vrbem Thraciæ, quæ tamen confunditur cum Pharsalo, uti adnotatum est ad ỳ. 640. lib. 1.
6 Cadaveribus & fuso hic multarum gentium sanguine ad sua veneficia usura. 7 Pompejo auxilium ferentium, vel principum. 8 Italæ. 9 Iam dudum gestit ac spe fruitur, meditata, quæ Pompeji, quæ Cæsaris occisi rapiat membra. 10 Supra ỳ. 420. 11 Thessalarum celeberrima. 12 Quæ futura præscire, impedireque ne eveniant, potes. *Quid ars magica valeat efficere, vide quæ nos ad Senecæ Medeam ỳ. 755.* 13 Si vicerit pater. 14 Si occubuerit pater. 15 Erat tamen Pompeji f. minor natu. 16 Exitus incerta. 17 Parata utique omnes perferre casus, certi modo fiant priusque explorati. 18 Tu casibus iis præripe hanc in me potestatem, ne improvisi ruant in me jam ante à te edoctum. 19 Carminibus & veneficiis coge ut verum prædicant. 20 Aut mitte deos; atque per Necromantiam evoca manes ex Elysiis campis, sive malis ipsam Mortem muneris sui præsciam. De Elysiis campis vide quæ nos ad Senecæ Troada. ỳ. 942. 21 Emphaticè. 22 Quo se inclinet belli hujus fortuna & victoria. 23 Gaudet artis suæ & nominis gloria apud Romanos celebrata.

Thessalis, & contra: [1] *Si fata minora moveres,*
Pronum erat, ô juvenis, quos velles (inquit) in actus
Invitos prabere deos. conceditur arti,
Vnam cum radiis presserunt sidera mortem,
Inseruisse moras: & quamvis fecerit omnis
Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
[2] *At simul a prima descendit origine mundi*
Causarum series, atque omnia fata laborant,
Si quicquam mutare velis, unoque sub ictu
Stat genus humanum: tunc, Thessala turba fatemur,
Plus Fortuna potest. [3] *sed si pranoscere casus*
Contentus, faciles aditus, multique patebunt
Ad verum: [4] *tellus nobis,* [5] *atherque,* [6] *chaosque,*
[7] *Æquoraque,* [8] *& campi, Rhodopeaque saxa loquentur.*
[9] *Sed pronum, cum tanta nova sit copia mortis,*
Emathus unum campis attollere corpus,
Vt [10] *modo defuncti, tepidique cadaveris ora*
Plena voce sonent: ne membris Sole perustis
Auribus incertum feralis strideat umbra.
Dixerat: & noctis geminatis [11] *arte tenebris,*
Mœstum tecta caput squalenti nube, pererrat
Corpora casorum, [12] *tumulis projecta negatis.*
Continuo fugere lupi, fugere revulsis
Vnguibus impasta volucres, dum Thessala [13] *vatem*
Eligit, & [14] *gelidas leto scrutata medullas,*
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, & vocem defuncto in corpore quarit.
[15] *Fata peremtorum pendent jam multa virorum,*
Quem superis revocasse velit. si tollere totas
[16] *Tentasset campis acies, & reddere bello:*
Cessissent leges Erebi, monstroque potenti
Extractus Stygio populus pugnasset Averno.

1 Si unius cujuslibet aut singulorum fata vel proferri, vel mutari posceres: hoc quidem in nostra potestate esset: valet quippe ars nostra seni, jam morti ab omnibus sideribus destinato, vitam prorogare: & contrà, longæ vitæ addictum, in medio ætatis cursu tollere.

2 Verum fata illa majora, è serie & ordine causarum ab æterno disposita, non est artis nostræ mutare; & plus in iis valet una Fortuna, quam nostræ omnium Thessalarum artes.

3 Sed ad eventus belli præscientiam expedita & multiplex nobis patet ratio.

4 Geomantia; ex signis raptim in terra factis. 5 Aeromantia, ex avium volatu, ex ventis, & imbribus; *vel* Pyromantia, ex fulgure, fulmine & igne. 6 Necromantia, evocata ab inferis umbra. Chaos, hiatus & vorago æternæ noctis, id est mortis, confusa rerum moles. l. 1. ỹ. 74. 7 Hydromantia, ex aqua. 8 Aruspicina, ex observatione extorum in victimis & pecudibus, camporum & montium. 9 Expeditissimam tamen omnium rationem copia cadaverum in Thess. campis affert Necromantiam: quorum unius umbra excitanda est. 10 E cujus recens cæsi ore distincta & liquida vox percipiatur. 11 Incantatione. 12 Insepulta. 13 Cadaver vaticinio aptum. 14 Explorans cui sint integerrima vocis organa. 15 Incertum est, quis e tanta cadaverum strue in vitam sit revocandus. 16 Quod si tentasset omnes cæsos vitæ & prælio restituere: oportuit inferorum leges de suo jure cedere: nec citra naturæ dedecus, potensque prodigium tot vitæ restituti in pugnam redivissent.

Electum

Electum tandem [1] *trajecto gutture corpus*
Ducit, & inserto laqueis feralibus unco,
Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver
[2] *Victurum : montisque cavi, quem tristis Erichtho*
[3] *Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.*
[4] *Haud procul à Ditis cæcis depressa cavernis*
In præceps subsedit humus : quam pallida [5] *pronis*
Urget silva [5] *comis, & nullo vertice cælum*
Suspiciens, [6] *Phœbo non pervia taxus opacat.*
Marcentes intus tenebræ, pallensque sub antris
Longa nocte situs, nunquam, nisi carmine factum,
Lumen habet. [7] *non Tænareis sic faucibus aer*
Sedit iners, [8] *mœstum mundi confine latentis,*
Ac nostri : [9] *quo non metuunt emittere manes*
Tartarei reges. nam quamvis Thessala vates
Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
Discolor, & vario furialis cultus amictu
Induitur, vultusque [10] *operitur crine soluto,*
[11] *Et coma vipereis substringitur horrida sertis.*
Ut pavidos [12] *juvenis comites, ipsumque trementem*
Conspicit, exanimi defixum lumina vultu :
Ponite, ait, trepida conceptos mente timores :
[13] *Iam nova, jam vera reddetur vita figura :*
Ut quamvis pavidi possint audire loquentem.
[14] *Si vero Stygiosque lacus,* [15] *ripamque sonantem*
Ignibus ostendam, si me præsente videri
[16] *Eumenides possent, villosaque colla colubris*
[18] *Cerberus excutiens, & vincti terga* [18] *Gigantes,*
Quis timor, ignavi, metuentes cernere manes ?

1 Cujus guttur ipsa unco trajecerat.
2 In vitam rediturum.
3 Damnatum destinarat magicis sacris.
4 Specus dehiscentis in præceps ad Tartarum prope profundæ, sylvâ taxeâ opacæ, unde evocanda erat umbra, descriptio. qualem vide apud Virgil. 6 Æn. Senec. Oedip. ℣. 530. & Statium 4. Theb.
5 Inclinatis ramis.
6 Solis radiis impenetrabile nemus è funesta taxo obumbrat.
7 Tænarus. antrum ad radicem promontorii Maleæ in Laconia : ubi propter vastum hiatum, terrum vaporem atque auditum strepitum, descensus ad inferos patere credebatur. *Tænareas etiam fauces, alta ostia Ditis.* Virg. 4 Georg. Sen. Herc. Fu. ℣. 661. 8 Terminus, inter Inferos & nos. 9 In quem Tænarum, *vel*, in quam specum veneficæ Erichthus, reges inferni non dubitant emittere umbras, tanquam in locum vitæ mortisque medium, ambiguum. 10. Sunt qui leg. *aperitur crine remoto.* sed minus probe. In sacris enim operiebantur, simulque promittebant capillos. *Nudis humeris infusa capillos.* Medea Ovid. 7 Metam. 11 Serta adhibet viperis implicita, furiarum more, *Tibi hæc cruenta serta texuntur manu, Novena quæ serpens ligat.* Med. Sen. 12 Sexti F. 13 Responsa dabit hic sub forma humana eademque placidissima vere sibi restitutus, quem vel timidissimi non horreatis.
14 Quod si vobis ostendi possent horrenda quotquot in inferno sunt; non tamen esset vobis metuendum, me præsente, quam illa timent. 15 Pyriphlegethonta, lacus igneos Tartarum ambientes. 16 Furiæ l. 7. v. 778. 17 *Stygius canis, cujus sordidum tabo caput Lambunt colubræ : viperis horrent jubæ.*
18 Terræ filii, qui diis bellum inferre ausi, à Iove fulminati in Tartarum dejiciebantur, catenis manus post terga revincti.

Pectora tunc primum ferventi sanguine [1] *supplet*
Vulneribus [2] *laxata novis: taboque medullas*
Abluit; & [3] *virus large lunare ministrat.*
Huc quicquid fetu genuit Natura [4] *sinistro,*
Miscetur. non spuma [5] *canum, quibus unda timori est,*
Viscera non lyncis, non dira [6] *nodus hyænæ*
Defuit, & [7] *cervi pasti serpente medulla:*
Non [8] *puppim retinens, Euro tendente rudentes,*
In mediis [8] *echeneis aquis,* [9] *oculique draconum,*
[10] *Quæque sonant feta tepefacta sub alite saxa:*
Non Arabum [11] *volucer serpens, innataque rubris*
[12] *Æquoribus custos pretiosa vipera concha:*
Aut viventis adhuc Libyci [13] *membrana cerastæ,*
Aut cinis Eoa positi [14] *Phœnicis in ara.*
Quo postquam viles, [15] *& habentes nomina* [16] *pestes*
Contulit: infando [17] *saturatas carmine frondes,*
Et quibus [18] *os dirum nascentibus inspuit, herbas*
Addidit, & quicquid mundo dedit ipsa veneni.
Tunc vox Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare deos, confundit murmura primum
[19] *Dissona, & humanæ multum discordia linguæ.*
Latratus habet illa canum, gemitusque luporum.
Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
Quod strident ululantque feræ, quod sibilat anguis,
Exprimit, & planctus illisæ cautibus undæ,
Silvarumque sonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. mox cætera cantu
Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua.

1 Implet. 2 Aperto ad recipiendum novum sanguinem. 3 Spumam seu salivam lunarem magnæ in magicis efficaciæ. supra v. 105. 4 Infelici, monstroso & damnato. *qualia multa enumerat.* 5 Rabidorum. namque & ipsi canes rabidi, & ii quos momordere, horrent aquæ conspectum. Plin. l. 8. c. 40. *Nec formidatis auxiliatur aquis.* Ovid. 6 Spina. Hyenæ collum & juba continuitate spina porrigitur. Plin. lib. 37. cap. 10. 7 Cervi spiritu serpentes è latebris extrahunt, cornu elidunt & vorant. atque hinc juvenescere creduntur, ἔλαφος, ἀπὸ τοῦ ἑλεῖν ὑπὸ ὄφεως. Solin. c. 32. Plin. lib. 11. c. 83. vide quæ nos ad Mart. ep. 29. l. 12. 8 Pisciculus, qui carinis adhærens, naves retinere creditur: unde & nomen ἔχων τὰς νῆας. Remora. in veneficiis quoque infamis, &c. Plin. l. 9. c. 15. & l. 32. c. 1. *Ruant venti licet, sæviant procellæ, &c.* 9 Quibus melle tritis inuncti, oculi redduntur impavidi adversus nocturnas imagines. 10 Ætites, in aquilæ nido repertus lapillus, quasi prægnans, quassus quippe sonat. Plin. lib. 19. c. 3. Aliis Gagates. 11 Iaculus serpens, qui se ex arborum ramis vibrat. lib. 9. v. 720. & Plin. l. 8. c. 23. 12 Vipera in mari Erythræo, quæ conchas, in quibus uniones sive margaritæ nascuntur, observat. 13 Exuvium serpentis. de quo Plin. l. 8. c. 23. & Nicander in Theriacis. *Squamea Cyniphei tenuis membrana chelydri.* Ovid. 7 Met. noster l. 9. v. 716, & 851. 14 Avis unicæ, è cujus ætate confectæ seque cremantis cineribus nova oritur. Pliu. l. 10. c. 2. Ovid. Metam. 15. 15 Suspicor legendum, *nec habentes nomina.* sic enim Ovidius, quem noster imitatus, Met. 7. *His & mille aliis postquam sine nomine rebus Propositum inst. &c.* quadrabit simul cum præcedenti *viles*, ut *vile & sine nomine vulgus.* 16 Venena & monstra. 17 Excantatas. 18 Suum ipsius Erichthus. 19 Dissona, aliena à voce humana, composita scilicet ex omnibus sonis, cantibus, sibilis, ululatibus, &c.

[1] *Eumenides, Stygiumque nefas, pœnæque nocentum,*
Et [2] *Chaos innumeros avidum confundere mundos,*
Et [3] *Rector terræ, quem longa in secula torquet*
Mors dilata deum, [4] *Styx, & quos nulla meretur*
[5] *Thessalis,* [6] *Elyseos, cælum,* [7] *matremque perosa*
Persephone, [8] *nostræq; Hecates pars ultima, per quam*
Manibus & mihi sunt tacitæ commercia linguæ:
[9] *Ianitor & sedis laxæ, qui viscera sævo*
Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores
[10] *Fractura: tuque ô flagrantis* [11] *portitor undæ*
Iam lassate senex ad me redeuntibus umbris:
[12] *Exaudite preces, si vos satis ore* [13] *nefando,*
Pollutoque voco, [14] *si nunquam hæc carmina fibris*
Humanis jejuna cano, si [15] *pectora plena*
Sæpe dedi, & lavi calido [16] *prosecta cerebro:*
[17] *Si quis, qui vestris caput, extaq;* [18] *lancibus infans*
Imposuit, victurus erat, parete precanti.
[19] *Non in Tartareo latitantem poscimus antro,*
Assuetamque diu tenebris, modo luce fugata
Descendentem animam: primo pallentis hiatu
Hæret adhuc Orci, licet has exaudiat herbas
Ad manes ventura semel. [20] *Ducis omnia nato*
Pompejana canat noti modo militis umbra,
[21] *Si bene de vobis civilia bella merentur.*
Hæc ubi fata, caput, spumantiaque ora levavit,
Aspicit astantem projecti corporis umbram,
Exanimes artus, [22] *invisaque claustra timentem*
Carceris antiqui. pavet ire in pectus apertum,
Visceraque, & ruptas letali vulnere fibras.

1 Sic Sibylla 6 Æn. Virgil. *Dii quibus imperium est animarum, umbræque silentes, Et Chaos & Phlegeton, &c.* Et Medea Senec. *Vos precor vulgus silentum, vosq; ferales deos, Atque Chaos cæcum, &c.*
2 Libro 1. vers. 47.
3 Pluto, Dis, Iupiter Stygie. cui in sortitione regni Saturni contigit terra infera, cui vitæ tædium.
4 Palus inferorum.
5 Venefica.
6 Sup. v. 600.
7 Ad superos redire nolens degustatis mali punici granis 7. *Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.* Virg. 1 Georg.
8 Hecate, quæ in cœlo Luna, in terris Diana, in inferis es Proserpina: cujus beneficio mihi cum diis Manibus murmuris commercia & colloquia. 9 Cerbere, κρέας βορῶν, inferni janitor, umbrarum terror. 10 Grotius legendum autumat, *Tractura.* h. e. Parcæ revocaturæ in vitam cadaver hoc. 11 Charon, Stygis & Pyriphlegetontis portitor. 12 Vehendis ultro citroque umbris, quas ego evoco. 13 Diris carminibus & carne humana depasto. 14 Quin gustaverim prius carnem humanam. 15 Prægnanti mulieri; *vel* alvo extracti fœtus, ut supra vers. 558. & v. seq. 16 Exta quæ diis prosecentur. 17 Si extractum alvo infantem & mox victurum aris vestris imposui. 18 Vasis, quæ in sacris exta exciperent. 19 Non peto ut redeat umbra diu retenta in imo Tartaro: sed recenter emissa, nec dum à Charonte transvecta, ita, ut licet carmine meo & veneficiis excitetur, non tamen nisi semel Styga trajiciat.
20 Vmbra militis sui & modo defuncta canat Sexto patris sui fata & eventum.
21 Si modo in beneficium vestrum & rem cedant bella civilia. 22 Trepidantem redire è libertate, qua frui jam cœperat, in pristinum corporis carcerem, δέμας, τῆμα.

1 Commiseratio poetæ.
2 Cui negatur libere in morte mori.
3 Quod illicuerit animæ tamdiu deiredare imperium suum non extemplo corpus ingressæ --
4 -- Flagello anguineo, more furiarum. *Angue ter excusso, &c. vivo manus aëra verberat hydro.* Statius & Senecæ Megæra in Thyeste.
5 Aperuit, rimas agere fecit.
6 *Graviore manes voce & attonita ciet.* Oedip. Senec. vers. 568. *Atque hic Tiresias nondum adventantibus umbris, Testor, ait, &c.* Stat. Theb.

[1] *Ah miser,* [2] *extremum cui mortis munus iniqua*
Eripitur non posse mori. miratur Erichtho
[3] *Has fatis licuisse moras: irataque Morti,*
Verberat immotum [4] *vivo serpente cadaver:*
Perque cavas terræ, quas [5] *egit carmine, rimas*
[6] *Manibus illatrat, regnique silentia rumpit.*
[7] *Tisiphone,* [8] *vocisque meæ secura* [7] *Megæra,*
Non agitis sævis [9] *Erebi per inane flagellis*
Infelicem animam? [10] *jam vos ego nomine vero*
Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
Destituam: per busta sequar, [11] *per funera custos,*
Expellam tumulis; abigam vos omnibus urnis.
[12] *Teque deis, ad quos alio procedere vultu*
Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,
Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.
[13] *Eloquar immenso terræ sub pondere, quæ te*
Contineant, [14] *Ennaa, dapes,* [15] *quo fœdere mæstum*
Regem noctis ames, qua te [16] *contagia passam*
Noluerit revocare Ceres. [17] *tibi pessime mundi*
Arbiter immittam ruptis Titana cavernis,
Et subito feriêre die. Paretis? an [18] *ille*
Compellandus erit, [19] *quo nunquam terra vocato*
Non concussa tremit, [20] *qui Gorgona cernit apertam,*
Verberibusque suis trepidam castigat Erinnym,

7 Furiæ. 8 Negligens, non obsecuta meæ voci. 9 Per regionem umbrarum, exilem Plutonis domum. 10 Non vos, ut prius Eumenidas, Erinnys, ultrices pœnarum ciebo; sed infernas & Stygias canes: sed ἁρπυίας, μεγάλους διὸς κύνας. Apoll. l. 2. atque ita excitatas detinebo in luce, neque ad inferos reverti patiar. 11 Custos sepulchrorum, unde vos arcebo. 12 Teque, Hecate, exhibebo diis spectandam nativo vultu, quo palles apud inferos. 13 Referam quam vili cibo vescaris apud inferos. Δηλονότι ταῦτ᾽ ἐστὶν Ἑκάτης βρώματα, Ἀφησὶν ὅτε μαινίδας καὶ τριγλίδας. Antiphanes apud Athen. l. 7. c. 18. 14 Proserpina, ab Enna Siciliæ opp. ubi rapta est à Plutone. 15 Incesto, erat enim filia Iovis & Cereris. Ceres autem ipsa f. Saturni & Opis. 16 Cibi infernalis. Ascalaphi enim judicio cum insimulata esset gustasse, apud inferos, 7 grana mali punici, incisa est omnis spes revertendi ad superos. 17 Gigantes θεομάχους, imo Tartaro emissos solutosque, tibi injiciam, inferorum & tenebrarum rex; teque in lucem, quam horres, extraham, vel per terram carmine meo fatiscentem immittam tibi solis radios. 18 Demogorgon deorum princeps, sive Demiurgus ille sit, (Platonis) Deus summus, omnium rerum creator, cujus nomen arcanum & ineffabile inter cætera deorum nomina citare nefas, nisi summa urgente necessitate. Ita Tiresias in necyomantia, 1 The. Statii: *Scimus enim & quicquid dici noscique timetis, Et turbare Hecaten, ni te Tymbrae vererer. Et triplicis mundi summum, quem scire nefastum est. Illum sed taceo.* 19 Cujus nomine vel citato terra concutitur. 20 Qui clypeum, in quo Medusæ caput est, homines convertens in lapides, sine periculo cernit, ipse Demogorgon, omni Gorgone, quam cæteri timent, superior.

1 *Inde-*

[1] *Indeſpecta tenet* [2] *vobis qui Tartara ; cujus*
Vos eſtis ſuperi ; [3] *Stygias qui pejerat undas?*
[4] *Protinus aſtrictus caluit cruor, atraque fovit*
Vulnera, & in venas extremaque membra cucurrit.
Percuſſa gelido [5] *trepidant ſub pectore fibræ :*
Et nova deſuetis ſubrepens vita medullis,
Miſcetur morti. tunc omnis palpitat artus.
Tenduntur nervi : nec ſe tellure cadaver
Paulatim per membra levat, [6] *terraque repulſum eſt,*
Erectumque ſimul. [7] *diſtento lumina rictu*
Nudantur. nondum facies viventis in illo,
[8] *Iam morientis erat. remanet pallorque rigorque,*
Et ſtupet illatus mundo. ſed [9] *murmure nullo*
Ora aſtricta ſonant. vox illi, linguaque [10] *tantum*
Reſponſura datur. dic, inquit Theſſala, magna,
Quod jubeo, mercede mihi : [11] *nam vera locutum*
Immunem toto mundo præſtabimus ævo
Artibus Hæmoniis : tali tua membra ſepulcro,
[12] *Talibus exuram Stygio cum carmine* [12] *ſilvis,*
Vt nullos cantata magos exaudiat umbra.
Sit tanti vixiſſe iterum : nec verba, nec herbæ
Audebunt longæ ſomnum tibi ſolvere [13] *Lethes,*
A me morte data. tripodas [illegible]*ateſque deorum*
[14] *Sors obſcura tenet. certus diſcedit, ab umbris*
Quiſquis vera petit, duræque [15] *oracula mortis*
Fortis adit. ne parce precor. [16] *da nomina rebus,*
Da loca, da vocem, qua mecum fata loquantur.
[17] *Addidit & carmen, quo, quicquid conſulit, umbram*
Scire dedit. [18] *Mæſtum fletu manante cadaver,*
[19] *Triſtia non equidem Parcarum ſtamina, dixit,*
Reſpexi, tacita revocatus ab aggere ripa :

1 Omnium ſcilicet firmamentum, anima mundana, inacceſſum, incolens & Tartari abyſſum ſummæ profunditatis, quo viſus veſter pertendere non valuit.
2 Qui vobis loco eſt inferior.
3 Neque legi adſtrictus, ut timeat pejerare Stygem, quod cæteri dii porrent. ſupra v. 378.
4 Sic minata auditur venefica, intratque anima cadaver.
5 Palpitant vitalia.
6 Repente erigit ſe in pedes.
7 Sinus oculorum aperiuntur. Catachreſis in *rictu*. Sunt qui *nictu* legant.
8 Alii leg. *Sed.* quid ſi, Nec, facies non erat viventis plane, nec tamen mortui, ſed ſemivivi, intermortui. 9 Compreſſo ore nondum vocem emittit. 10 Ad interrogata veneficæ, non ultro ſecutura & libera. 11 In æternum præſtabo te liberum, ſi modo vera referas, ne quis te magus in vitam revocet, tuamque interpellet quietem. 12 Lignis incantatis.
13 Quietæ pacis. Lethe fingitur amnis apud inferos, cujus aqua pota rerum oblivionem inducit. 14 Oraculorum reſponſa incerta ſunt & ambigua. Necromantia vera & certa refert. de tripode vide quæ ad v. 81 ſupra.
15 Manes conſultos, necromantiam. 16 Ede fata nominatim, hoc loco, voce clara. 17 Et alio carmine præparavit umbram, præſtititque illi facultatem ſciendi quæcunque interrogarentur. 18 Umbra lacrymis effuſis reſpondit. 19 Non datum eſt mihi novæ umbræ nec dum Stygem transvectæ, plane ſcire quid parent fata: quod vero ex aliis umbris noſſe licuit, pandam.

Quod tamen è cunctis mihi noscere contigit umbris,
[1] *Effera Romanos agitat discordia manes,*
Impiaque infernam ruperunt arma quietem.
Elysias alii sedes, ac Tartara mœsta
Diversi liquere duces : quid fata pararent,
Hi fecere palam. tristis felicibus umbris,
Vultus erat. Vidi Decios, natumque patremque,
[2] *Lustrales bellis animas, flentemque* [3] *Camillum,*
Et [4] *Curios ;* [5] *Syllam de te Fortuna querentem.*
Deplorat Libycis perituram [6] *Scipio terris*
Infaustam sobolem. [7] *major Carthaginis hostis,*
Non servituri mœret Cato fata nepotis.
Solum te [8] *Consul depulsis prime tyrannis*
Brute pias inter gaudentem vidimus umbras.
Abruptis [9] *Catilina minax, fractisque* [10] *catenis*
Exultat, [11] *Mariique truces,* [12] *nudique* [13] *Cethegi.*
Vidi ego lætantes [14] *popularia nomina Drusos,*
Legibus immodicos, [15] *ausosque ingentia Gracchos.*
[16] *Æternis chalybum nodis, & carcere Ditis*
Constrictæ [17] *plausere manus :* [18] *camposque piorum*
Poscit turba nocens. [19] *regni possessor inertis*

1 Civilis hujus belli furor ad Romanorum umbras devenit, quarum alias felices ex Elysio pulsas interturbata quiete : alias impias ex imo Tartaro ruptis catenis fugientes, Elysium capessentes, novis scelestis cedentes, infra 490, adverti testari quid fata parent.
2 Expiatorias, eorum scilicet qui se pro exercituum salute devoverant in bellis contra Samnites, l. 2. v.308. 3 Lib.2. v.544. 4 Curium Dentatum, hominem continentissimum pauperem, sed auro Samnitum incorruptum, qui Pyrrhum Italia expulit, de Lucanis & Sabinis triumphavit. l. 1. v. 169. 5 De quo vide l. 2. v. 139, & deinceps, qui cum ubique Fortuna usus fuisset secunda, se Felicem cognominavit, filium Faustum. ut l. 2. v. 221. cujus tamen umbra de fortunæ iniquitate queritur ob partes patricias à Cæsare oppressas, in quibus & filius suus Faustus cum suis interceptus periit, orta inter exercitus dissensione.
6 Scipio Æmilianus vel Africanus deplorat L. Scipionem Pompeji socerum periturum in Africa, quam ipse debellaverat, supra v. 311. 7 Cato Major (qui ficis ex Africa advectis & in Senatu delatis, omni suæ de quacunque re sententiæ adjecit : *Videri sibi & delendam Carthaginem*) mœret fata Catonis Minoris, qui ne dominatum Cæsaris videret, sibi mortem conscivit Uticæ, lib. 2. vers. 247. & deinceps, & supra v. 311. 8 L. Iunius Brutus regum exactor, primus cum Tarquinio Collatino Consul fruitur læta spe Cæsaris olim interficiendi à sua progenie M. & D. Brutis. 9 Seditiosus Reipub. ruinam molitus, notus vel pueris è Sallustio. 10 Quibus vinctus erat in Tartaro. 11 C. Marius, lib. 2. v. 69. & deinceps ; cum fratre M. & filio. 12 Lib. 2. v. 543. 13 Catilinariæ conjurationis socii. 14 L. Drusus trib. pleb. populi & sociorum favorem emeriturus, legem Agrariam & frumentariam perferre conatus est, & socios ad spem civitatis erexit, domi suæ postea occisus. 15 Tiberius & C. Gracchi fratres Tribuni plebis seditionibus vexarunt Rempub. promulgatis legibus Agraria, Frumentaria, Iudiciaria.
16 Ferreis vinculis in Tartaro coërciti Gracchi & cæteri. 17 Gratulantur discordiæ & tumultui Reipub. quia similes curæ nec ipsa in morte recedunt.
18 Damnatorum manes poscunt sibi Elysium, ut novis è bello civili advenis locus fit. 19 Pluto laxat Tartara. lib. 3. vers. 17. & parat arma in pœnas nocentum, saxa prærupta & obtusa asperat, adamantinas catenas refingit.

Pallentes

Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
Asperat, & durum vinclu adamanta, paratque
Pœnam [1] *victori. refer hæc solatia tecum,*
O juvenis, placido manes, [2] *patremque, domumque,*
Expectare sinu, regnique in parte serena
Pompejo servare locum. [3] *nec gloria parva*
Sollicitet vitæ: veniet qua misceat omneis
[4] *Hora duces.* [5] *properate mori, magnoque superbi*
Quamvis è parvis animo descendite bustis,
Et [6] *Romanorum manes calcate* [6] *deorum.*
[7] *Quem tumulum Nili, quem Tibridis abluat unda,*
Quæritur, & ducibus tantum de funere pugna est.
[8] *Tu fatum ne quære tuum cognoscere: Parca,*
Me reticente, dabunt: [9] *tibi certior omnia Vates*
Ipse canet Siculis genitor Pompejus in arvis:
Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,
Quas jubeat vitare plagas, quæ sidera mundi,
[10] *Europam miseri, Libyamque, Asiamque timete:*
Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.
O miseranda domus, [11] *toto nihil orbe videbis*
Tutius Emathia. Sic postquam [12] *fata* [13] *peregit;*
Stat vultu mœstus tacito, [14] *mortemque reposcit.*
[15] *Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver*
Ut cadat, & nequeunt animam sibi reddere fata

1 Cæsari & suis, libertatis Reip. oppressoribus. 2 Cæsarianis Tartara parari, Pompejo Pompejanisque Elysium. 3 Neque solicitus invideas Cæsari victori vitæ superstitis moram, brevem utique futuram, ut qui intra quadriennium in vestrum ordinem redigetur, & ipse cæsus ad vos descendet. 4 Fatalis. 5 Vos igitur libentes fatis obviam ite, qui, utcunque magni funeris pompa destituti fueritis; apud inferos tamen calcabitis umbras victrices; vos patriæ libertatis propugnatores in Elysio beati, sub pedibus videbitis illos patriæ oppressores in imo Tartaro cruciatos. 6 Iulii Cæsaris, & insequentium Imperatorum, per ἀποθέωσιν in Martio campo solenni funere relatorum in numerum deorum, cujus pompam vide apud Herodianum lib. 4.
7 Et cum tellus æqua recludatur victori victisque; de modo tamen & loco omnis hæc est disceptatio, uter in litore Ægyptio prope Nilum, uter in campo Martio ad Tiberim sit comburendus, illud Pompejo, hoc Cæsari continget. 8 Sexte. 9 Umbra patris tui in somnis tibi apparens in Sicilia ostendet tibi tua fata, *venturaque bella. Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem, Expediet.* Fictio poetica. 10 Nulla orbis pars erit vobis tuta; nulla vestra clade & ruina vacabit. Pater cadet circa Libyam in litore Alexandrino, filii; Cnæjus, in Europa, ad Mundam in Hispania, à Cæsare victus; Sextus, in Asia, interceptus ab Antonianis militibus interibit. Ita funera vestra dividentur in tres orbis partes à patre Pompejo triumphatas. *Pompejos juvenes Asia atque Europa, sed ipsum Terra tegit Libyes: si tamen ulla tegit. Quid mirum toto si spargitur orbe? jacere Uno non poterat tanta ruina loco.* Martial. epig. 75. lib. 1. *Et quasi non posset tot tellus ferre sepulchra, Divisit cineres.* Petron. Arbit. de Pompejo, Crasso, Cæsare.
11 E Thessalica enim clade elapsi omnes. 12 Eventum belli, & Pompejorum fata. 13 Mortuus iste in vitam revocatus. 14 Rursus mori petit. 15 Reddendus jam morti ope veneficæ, cujus arte evocatus fuerat factusque juris sui, neque enim in jam semel defunctum Parcæ jus habuerunt.

Con-

Consumto jam jure semel. Tum [1] robore multo
Extruit illa rogum: venit defunctus ad ignes:
Accensa juvenem positum strue linquit Erichtho,
Tandem passa mori. Sextoque ad castra parentis
It comes, & [2] cælo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
Jussa tenere diem densas nox præstitit umbras.

1 E ligno pyram struit, juvenemque vitæ modò restitutum comburit.
2 Illucescentem jam Auroram Erichtho carminibus suis inhibuit tardavitque, donec Sextus cum suis in castra rediisset.

LIBER VII.

[1] Segnior Oceano, quam lex æterna vocabat,
Luctificus Titan nunquam magis æthera contra
Egit equos, currumque polo rapiente retorsit:
[2] Defectusque pati voluit, raptasque labores
Lucis: & attraxit nubes, non [3] pabula flammis,
Sed [4] ne Thessalico purus luceret in orbe.
At [5] nox [6] felicis Magno pars ultima vitæ
Sollicitos vana decepit imagine somnos.
Nam [7] Pompejani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,
Attollique suum lætis ad sidera nomen
Vocibus, & plausu [8] cuneos [9] certare sonanteis.
[10] Qualis erat populi facies, clamorque faventis,
Olim cum [11] juvenis, primique ætate triumphi
Post domitas gentes, [12] quas torrens ambit Iberus,
Et [13] quæcunque fugax Sertorius impulit arma,
[14] Vespere pacato, [15] pura venerabilis æque

1 Tardior quam æterna motus lege erat permissum, Sol ex Eoo mari videbatur oriri: vultu mœstior quam alias, contra primi motoris cursum niti, quasi in ortum reverti à rapida contrarii cursus vertigine victus. lib. 1. v. 543.
2 Tanquam Eclipsin passurus deficere & laborare cœpit.
3 Libro 1. v. 415.
4 Ne puris conspicuus radiis pugnæ Thessalicæ interesset.
5 Pompejus per quietem sibi visus est theatrum à se extructum ingredi, applaudente populo, & multis ornare spoliis templum Veneris victricis. Quo insomnio partim confirmatus est, partim territus, metuens ne Cæsari, qui ad Venerem genus suum referebat, gloriam ipse adferret. Plutarch. & Appian. & Florus.
6 Namque exinde prospera Pompeji fortuna deficere, *ruere, & sublapsa referri* cœpit.
7 A Pompejo extructi ad formam illius quod in Mitylene viderat, sed angustioris & capacioris. Tacit. l. 14. & Plin. l. 7. c. 3. & l. 36. cap. 15.
8 Spectatores, in ordinibus graduum ad formam cunei in angustum à fronte contractorum, sedentes. vide Lips. de Amph. 13, & Buling. de Circo, c. 34.
9 Certatim applaudere.
10 Quali lætitia plausuque exceptus fuerat olim ex Hispania reversus, & de Sertorio triumphans ante legitimam ætatem permissu Senatus.
11 Annos 24 natus.
12 Hispanas. lib. 4. vers. 23.
13 Lib. 2. v. 549.
14 Hispania, ad occidentem sita.
15 Non minus conspicuus clarusve toga candida & pura, qua etiam dum novus pene tyro & primas juventutis metas ingressus induebatur, quam picta illa & palmata qua triumphant Consules.

Quam

Quam currus ornante toga, [1] *plaudente Senatu,*
Sedit adhuc Romanus eques. [2] *Seu fine bonorum*
Anxia venturis ad tempora læta refugit:
3 *Sive per ambages solitas contraria visis*
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus:
4 *Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,*
5 *Sic Romam Fortuna dedit.* [6] *Ne rumpite somnos,*
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
Crastina dira quies, & imagine mœsta diurna
Vndique funestas acies feret, undique bellum.
7 *Vnde pares somnos populi, noctemque beatam?*
O felix, si te vel sic tua Roma videret.
[8] *Donassent utinam Superi, patriaque, tibique*
Vnum, Magne, diem, quo fati certus uterque
Extremum tanti fructum caperetis amoris.
9 *Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe:*
10 *Illa rati semper de te sibi conscia voti,*
Hoc scelus haud unquam fatis hærere putavit,
Sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
11 *Te mixto flesset luctu, juvenisque senexque,*
12 *Injussusque puer: lacerasset crine soluto*
Pectora femineum, ceu 13 *Bruti funere, vulgus.*
14 *Nunc quoque tela licet paveant victoris iniqui,*
Nunciet ipse licet Cæsar tua funera, flebunt:

1 *Emphatice.* Senatu scilicet triumphum indulgente, atque applaudente juveni Pompejo equiti, nec dum ordinis Senatorii. 2 Seu (inquit poëta somnii hujus causam inquirens) mens rerum lætarum adesse finem rata, per quietem recurrit ad solatium præsentium malarum, ex memoria præteritarum. 3 Sive, quod non raro fit, ut somnia repræsenteut contrarium: ita hic Pompejo oblatus est plausus pro planctu. 4 Sive, cum non daretur Pompejo exinde Romam videre, voluit fortuna eam ab illo cerni. 5 Per quietem & somnii imaginem. 6 Apostrophe pathetica ad stationarios castrorum vigiles, ut cum silentio excubias agant, neque buccinæ vigilias distinguentis sonitu Pompejo somnum & somnium interrumpant: cum crastina dies abunde calamitatum sit allatura. 7 O utinam populo Romano similis somnus & nox tam beata contingeret, qua te vicissim adspiceret ille talem, qualis tibi visus es per insomnium! Grotius, *vel*, unde tibi alius ejusmodi somnus imaginem populi referens concilietur, felici utique, si te vel ita somniantem Roma videret? 8 O abunde felicem utrumque, si & Pompejo & Romæ, quamvis cladis suæ futuræ certis, unius diei moram indulsissent dii, qua supremis mutui amoris officiis, extremis osculis & salutatione fruerentur. 9 Tu proficisceris in bellum fiducia victoriæ plenus, & quasi è prælio Romam reversurus, & in Vrbe moriturus. 10 Roma assueta votis certis de te tuisque victoriis, eandem jam fiduciam conceperat. neque enim putavit jam crudele fatum tibi impendere, ut prælio victus fugeres, ut alibi quam in patria caderes, spoliareturque ipsa tuo busto & tumulo. 11 Quod si tibi contigisset in patria mori; quam solenni omnis ordinis, sexus, ætatis, luctu & pompa funebri elatus fuisses? 12 Scalig. conjicit legendum, *Investisque puer.* 13 T. Brutum liberatorem Vrbis, exactorem Tarquinii, matronæ Rom. defunctum luxerunt per annum, ut parentem & violatæ pudicitiæ vindicem. 14 Et nunc vel invito Cæsare victore deflebunt te: idque in publica lætitia ac victoriæ gratulatione.

[1] Sed dum thura ferent, dum laurea ferta Tonanti.
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,
Qui te non pleno pariter planxere theatro.
[2] Vicerat astra jubar, [3] cum misto murmure turba
Castrorum fremuit, fatisque [4] trahentibus orbem,
[5] Signa petit pugnæ. miseri pars maxima vulgi
[6] Non totum visura diem, tentoria circum
Ipsa ducis queritur: magnoque accensa tumultu
[7] Mortis vicina properanteis [8] admovet horas.
Dira subit rabies: sua quisque, ac publica fata
Præcipitare cupit: segnis, pavidusque vocatur,
Ac nimium patiens [9] soceri Pompejus, [10] & orbis
Indulgens regno, qui tot simul undique gentes
Iuris habere sui vellet, [11] pacemque timeret.
Nec non & reges, populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.
[12] Hoc placet, ô Superi, cum vobis vertere cuncta
Propositum, nostris erroribus addere crimen.
Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma:
[13] In Pompejanis votum est Pharsalia castris.
[14] Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cujus sub [15] jure, togaque
Pacificas sævus tremuit Catilina secures,
Pertulit, [16] iratus bellis, cum rostra forumque
Optaret, passus tam longa silentia miles.
Addidit invalidæ robur facundia causæ.

1 Et tamen hac parte miseri, quod non publico luctu & planctu conceptum de te dolorem profiteri & persequi datur: sed illum alta mente supprimere, concoquere, & gemitu tantum testari. Nonnulli leg. *odere*, verum *edere*, h. e. suppressere, concoxere. 2 Sol oriens obscuraverat astra. 3 Pompejus pugnæ periculum formidabat, statuebatque tempore & inopia atterere & debellare homines armis invictos. Neque tamen diutius licebat illi per suorum & sociorum præcipitantiam tam salutari frui consilio. Milites ocium, socii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio sumpta est Thessalia, & urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt. Plutar. & Florus. 4 In perniciem. 5 Signum apud Romanos pugnæ committendæ erat paludamentum purpureum seu coccinum supra Prætorium expansum. 6 Interitura ante noctem. 7 Rutgersius legit, *Morti vicinæ.* lib. 1. Var. lect. cap. 12. 8 Accelerat. 9 Cæsaris. 10 Arguebatur segnis & à dignitate, ad ambitionem declinans bellum protrahere, quo diutius cum imperio esset, & tantis tamque illustribus imperaret viris. Appellabatur *Agamemnon, Rex regum*, &c. Plutar. & Appian. 11 Ne pace confecta imperium deponere cogeretur. 12 Conquestio Poëtæ expostulantis, cur ita diis visum sit ut eos, quos errore cæcos in perniciem missuri sint, etiam cladis suæ authores argui velint. 13 Dimicatio de rerum summa in campis Pharsalicis à Pompejanis expetitur votis ardentissimis. 14 Omnium nomine Pompejum allocutus est Cicero, dono quodam (ut ait Quintilianus) providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur, qui Consul nefarios Catilinæ Remp. evertere aggressi conatus prudentia advertit, consilio suppressit, autoritate extinxit. 15 Scholiastes Iuvenalis citat hoc, legitque, *jure togato.* 16 Iniquo ferens animo conciones suas & forenses causas distineri, silereque inter bella.

[1] *Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,*
Vti se Fortuna velis, proceresque tuorum
Castrorum, regesque tui cum supplice mundo
Affusi, vinci socerum [2] patiare rogamus.
Humani generis tam longo tempore bellum
Cæsar erit? [3] merito, Pompejum vincere lente
Gentibus, indignum est, à transcurrente subactis.
Quo tibi fervor abit? aut quo fiducia fati?
De [4] Superis ingrate times? causamque Senatus,
Credere dis dubitas? ipsa sua signa revellent,
Prosilientque acies, pudeat vicisse coactum.
[5] *Si duce te jusso, si nobis bella geruntur,*
Sit juris quocunque velint concurrere campo.
[6] *Quid mundi gladios à sanguine Cæsaris [7] arces?*
Vibrant tela manus: vix signa morantia quisquam
Expectat: propera, [7] ne te tua classica linquant.
[8] *Scire Senatus avet, miles te Magne, sequatur,*
An comes. Ingemuit [9] Rector, sensitque [10] deorum
Esse dolos, & fata suæ contraria menti.
[11] *Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,*
Non duce tempus eget, nil ultra fata morabor.
[12] *Involvat populos una Fortuna ruina,*
Sitque hominum magnæ lux ista novissima parti.
[13]*Testor Roma tamen [14] Magnum, quo cuncta perirent,*
Accepisse diem. [15] potuit tibi vulnere nullo
Stare labor belli: potuit sine cæde subactum,
Captivumque ducem violatæ tradere Paci.
Quis furor, ô cæci, scelerum? [16] Civilia bella
Gesturi, metuunt, ne non cum sanguine vincant.
[17] *Abstulimus terras, [18] exclusimus æquore toto,*

1 Fortuna supplex invitat, ut velis pristina sua & assueta benignitate uti.
2 Facta tantum pugnæ copia.
3 Gentes olim à te summa celeritate & quasi in transcursu devictæ, eædemque sub te jam militantes queruntur, neque id injuria, tibi hanc tamdiu in manibus hærere victoriam.
4 Quorum propensam benignitatem tot præliis victor expertus es.
5 Si tibi Senatus, non tu Senatui imperas, si te Senatus publicæ causæ & belli ducem creavit: permitte illi hoc juris, ut suo arbitrio, ubi res, tempus, locus postulant, prælium conferat. 6 Mora distines. 7 Ne milites non imperium tuum morati, neque te cunctabundum expectantes revulsis signis prælium ineant, *vel*, ne te deserant, atque à te deficiant. 8 Vtrum imperium hoc à Senatu delatum absolute tibi arroges tanquam sub te Senatus militet: an æquam potestatem Senatui impertias. 9 Pompejus. 10 Et animo quasi calamitatem præsagiente timuit ne furore & belli ardore divinitus incitata multitudo ipsum adversus institutum, rationes, & consilia ad bellum traheret. 11 Si eo ventum sit imprudentiæ & vecordiæ, ut obsequio meo quam imperio & ductu Senatus uti malit: per me non stabit, quo minus sibi fata sua accersant. 12 *Epitrope.* 13 *Apostrophe.* 14 Me fatalem hunc prælii diem non è mente mea instituisse, non approbasse; sed ab aliis mihi obtrusum atque imperatum tulisse. 15 Potuit sine sanguine Cæsar debellari, tempore & rerum inopia ad deditionem & pacis conditiones impulsus. 16 Quod contra factum oportuit, ut civili sanguini parceremus. 17 Hostem victum fugavimus. 18 Maria late tenent nostræ classes, hoste navibus destituto.

[1] *Ad præmaturas segetum jejuna rapinas*
Agmina compulimus, [2] *votumque effecimus hosti,*
Vt mallet sterni gladiis, mortesque suorum
Permiscere meis. [3] *belli pars magna peracta est*
His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:
Si modo virtutis stimulis, iraque calore
Signa petunt. [4] *multos in summa pericula misit*
Venturi timor ipse mali. [5] *fortissimus ille est,*
Qui promptus metuenda pati, si cum minus instent,
Et differre potest. placet [6] *hac tam prospera rerum*
Tradere Fortunæ? [7] *gladio permittere mundi*
Discrimen? pugnare ducem, quam vincere, malunt.
[8] *Res mihi Romanas dederas Fortuna regendas:*
Accipe [9] *majores,* [10] *& cæco in Marte tuere.*
[11] *Pompeji nec crimen erit, nec gloria bellum.*
[12] *Vincis apud Superos votis me Cæsar iniquis:*
Pugnatur. quantum scelerum, quantumque malorum
In populos lux ista feret! [13] *quot regna jacebunt!*
Sanguine Romano quam turbidus ibit [14] *Enipeus!*
[15] *Prima velim caput hoc funesti lancea belli,*
Si sine momento rerum, partisque ruina
Casurum est, feriat: [16] *neque enim victoria Magno*
Lætior. [17] *aut populis invisum, hac clade peracta,*
Aut hodie Pompejus erit miserabile nomen.
[18] *Omne malum victi, quod sors feret ultima rerum;*

1 Rei frumentariæ inops hostis segetes vix dum maturas rapit. 2 In necessitatem pugnæ & illam desperationem redigimus, ut ferro quam fame emori malint, modo non moriantur inulti. 3 Bonam jam belli hujus partem transactam videtis; ubi vel tirones nostri pugnam deposcant, sed videant, ne per temeritatem potius & insolentiam imperiti rerum atque recenti victoria nimis elati hoc faciant, quam consulto & ex vera fortitudine, quæ præcipit mediocritatem servandam in adeundis declinandisve periculis. hosti itaque indulgeamus fugam, sternamusque potius aureum fugienti pontem, quam eum desperatum lacessamus. - 4 - Multos timor in extremum periculum ex desperatione rapuit. - 5 - Magis itaque fortes nos præstabimus hostem instantem differendo, quam si prompte & cum fiducia formidabilia aggressi, manum conseramus. 6 Res prosperas adeo certas exponere aleæ fortunæ? 7 Cruento Marti, cujus alea anceps. 8 Apostrophe ad Fortunam. 9 Auctiores factas auspiciis consiliisque meis. 10 Et tu, si rem bello temerario contra consilia & prudentiam geri velis, ipsa geras. 11 Nec mihi crimini detur clades accepta belli non ex animo meo suscepti, nec laudi victoria, si qua eveniat. 12 Faciliores expertus es deos ad exaudienda vota tua, ô Cæsar, iniqua, ut qui sanguine civili rem discerni cupis; quam mea, qui cunctando rem restituere citra cruorem voluerim. Impetrasti pugnam. 13 Quot reges in servitutem rediget, si vincat, Cæsari? 14 Thessaliæ fl. lib. 6. vers. 373. 15 Vtinam ego primus in bello cadam, modo id fiat sine partium mearum damno & calamitate. - 16 - Neque enim victoria e civium sanguine parta major erit mihi lætitiæ, quam mors. 17 Victor invidia carere non potero, ut qui effuso sanguine civium vicerim: victus, utique miser ero: causa damnabitur ex eventu, infra vers. 260. 18 Victi calamitas recidet in scelus & dedecus victoris.

Omne

Omne nefas victoris erit. [1] *Sic fatur, & arma*
Permittit populis, frenosque furentibus ira
Laxat: & ut victus violento navita [2] *Coro*
[3] *Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta*
Puppis onus trahitur. trepido confusa tumultu
Castra fremunt, animisque truces sua pectora pulsant
[4] *Ictibus incertis. multorum pallor in ore*
[5] *Mortis venturæ est, faciesque simillima* [6] *fato.*
[7] *Advenisse diem, qui fatum rebus in avum*
Conderet humanis, & quæri Roma [8] *quid esset,*
Illo Marte palam est. [9] *sua quisque pericula nescit,*
Attonitus majore metu. quis litora ponto
Obruta, quis summis cernens in montibus æquor,
Ætheraque in terras dejecto sole cadentem,
Tot rerum finem, timeat sibi? non vacat ullos
Pro se ferre metus: Vrbi, Magnoque timetur.
[10] *Nec gladiis habuere fidem, nisi cotibus asper*
[11] *Exarsit mucro, tunc omnis* [12] *lancea saxo*
Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
Auget eques [13] *stimulos, frenorumque aptat habenas.*
[14] *Si liceat Superis hominum conferre labores,*
[15] *Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,*
[16] *Martius incaluit Siculis incudibus ensis:*
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
Spiculaque extenso Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Iovi mutavit fulmina [17] *Cyclops.*

1 *Sed audi Plutarchum.* Illi, inquit, Domitius, scilicet Favonius, Afranius & alii hæc dictitantes, Pompejum existimationis retinendæ cupidum, amicorumque verecundia victum compulerunt, uti optimis consiliis omissis, voluntates ipsorum & spes sequeretur. Quod sane vel navis gubernatorem haud æquum erat facere, multo minus tot gentium atque exercituum Imperatorem, qui tanquam malus medicus cupiditatibus male sanorum ducum indulsit, metuens scilicet, ne salutem afferendo molestus esset. *in vita Pompeji.*

2 Lib. 1. vers. 406. 3 Permittit. 4 Vario affectuum & consiliorum impulsu. 5 Ex mortis metu. 6 Morti. 7 Vident adesse diem & prœlium quo dimicabitur de rerum summa, Reip. libertate, aut perpetua monarchia, in commune itaque timet quisque de se securus. 8 Civitasne libera mansura, an sub unius imperium redigenda. 9 Cui enim vacet sibi soli timere, cum videat universi machinam labascere, ruereque, terris maria misceri, & terras cælo? 10 Quin & tela, tanquam parum acuta in civium cædem, subigunt cotibus. 11 Splenduit. 12 Cuspis lanceæ retusa acuminatur cote subacta. 13 Calcaria. 14 *Si parva licet componere magnis.* 15 Ita, ubi Gigantes diis bellum indicebant in Phlegræis campis, quos alii in Italia fuisse volunt, inter Cumas & Neapolim, alii in Macedonia, quod innuit poëta in *tollente*, h. e. montibus congestis, Pelio superimposita Ossa, &c. erigente. 16 Sicula fornace recoxit Cyclops Martis frameam, Neptuni tridentem, Apollinis sagittas in Pythone conficiendo hebetatas, anguineos crines in capite Medusæ, quod Pallas gestabat in ægide, scuto seu lorica sua; Fulmina quibus mox Iupiter usurus erat contra Gigantes apud Pallenen opp. Macedoniæ, quam & Phlegram olim dictam Stephanus ex Eudoxio tradit, & Eustathius in catalogo. 17 Quispiam è ministris Vulcani, *Brontes aut Steropes, aut nudus membra Pyracmon,*

[1] *Non*

[1] *Non tamen abstinuit venturos prodere casus*
[2] *Per varias Fortuna notas. nam Thessala rura*
Cum peterent, totus venientibus [3] *obstitit æther :*
[4] *Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes :*
[5] *Adversasque faces,* [6] *immensoque igne columnas,*
Et [7] *trabibus mistis avidos* [8] *typhonas aquarum*
Detulit, atque oculos ingesto fulgure clausit.
[9] *Excussit cristas galeis, capulosque solutis*
Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit :
[10] *Æthereoque nocens fumavit* [10] *sulfure ferrum.*
[11] *Nec non innumero cooperta examine signa,*
[12] *Vixque revulsa solo, majori pondere pressum*
Signiferi mersere caput ; [13] *rorantia fletu,*
Vsque ad Thessaliam Romana, & publica signa.
[14] *Admotus Superis discussa fugit ab ara*
Taurus, & Emathios praeceps se jecit in agros ;
[15] *Nullaque funestis inventa est* [15] *victima sacris.*
[16] *At tu, quos scelerum Superos? quas rite vocasti*
Eumenidas Cæsar? Stygii quæ numina regni?
Infernumque nefas? & mersos nocte furores?
Impia tam sæve gesturus bella litasti?
[17] *Iam dubium monstrisne deum, nimióne pavori*

1 De prodigiis quæ Pompejo cladem portendebant, vide quæ fusius referuntur Plut. in Pompeji & Cæs. vitis. Appian. lib. 2 de bello civili. Dio lib. 31. Cæs. Comm. 3. Val. Maxim. lib. 1. cap. 6. 2 - Cn. *inquit Valer. Maxim.* Pompejum Iupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet: Egresso à Dyrrhachio adversa agmini ejus fulmina jaclens, examinibus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab Ipsis altaribus hostiarum fuga, &c. die autem prœlii constat in delubris deûm sua sponte signa conversa, &c. 3 Terruit, ne procederent. 4 Nubes refringebant fulmina in faciem & oculos adversos. 5 Æther detulit ex adverso Meteora ignita, λύχνυς instar facis in superiore parte accensos. 6 - Igais perpendicularis, exhalationes formam columnæ pyramidalis referentes. 7 - δόκοις, exhalationibus formam trabis repræsentantibus in longum porrectis. 8 - Ventos verticosos qui sine fulmine effringunt nubes; fulmina non ignita, Plin. lib. 2. cap. 48. 9 De effectibus istiusmodi fulminis subtilis, discutientis, & urentis, vide Philosophos meteorolog. 10 Fulmine, quod sulfureæ est naturæ. 11 Vide quæ ad v. 132. supra. 12 Signa vix è solo emovit signifer multa vi nixus & Inclinatus, quod mali erat ominis. 13 Maduere quasi fletu aut sudore simulachra deorum, quæ secum ferebant Romani, adhuc publica, donec ea privati juris fecisset pugna Pharsalica. 14 Supra ad vers. 152. & lib. 1. vers. 613. Nunquam imminentis ruinæ manifestiora prodigia, fuga victimarum, examina, insignes interdiu tenebræ. Florus lib. 4. cap. 2. 15 Quæ litaret, aut victoriam significaret. 16 Infestus ubique Cæsari poëta Stygios illum deos nefarii sceleris autores & Furias solicitasse insimulat, quem tamen Appianus refert nocte media perfectis sacris invocasse Martem, parentemque suam Venerem, templum Victoriæ faventi vovisse. &c. 17 Dubium est, apparuerintne illa prodigia, an Panico timore perterriti, Pompejani sibi visi sint audire noctu clamorem strepitumque bellicum, videre concursus montium, lacus fluere sanguine, per tenebras aperte videri facies suorum, pallere diem, tenebras circumfundi galearum nitori, parentum & consanguineorum umbras sibi ob oculos versari.

Crediderint: multis concurrere visus Olympo
Pindus, & abruptis mergi convallibus Æmus,
Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per [1] *Ossæam rapidus* [1] *Bœbeïda sanguis:*
Inque vicem vultus tenebris mirantur [2] *apertos,*
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres, & cunctas sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos. [3] *Sed mentibus unum*
Hoc solamen erat, quod voti turba nefandi
Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum
Sperabat, gaudet monstris, mentisque tumultu,
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.
[4] *Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat*
[5] *Lymphato trepidasse metu? præsaga malorum*
Si data mens homini est, [6] *Tyriis qui* [6] *Gadibus hospes*
Adjacet, Armeniumque bibit Romanus [7] *Araxem:*
[8] *Sub quocunque die, quocunque est sidere mundi,*
Mœret, & ignorat causas, animumque dolentem
Corripit: Emathiis, [9] *quid perdat, nescit, in arvis.*
[10] *Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur*
Colle sedens, [11] *Aponus terris ubi fumifer exit,*
Atque [12] *Antenorei:* [13] *dispergitur unda* [12] *Timavi,*
Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:
Impia concurrunt Pompeji & Cæsaris arma.
[14] *Seu tonitrus, ac tela Iovis præsaga notavit:*
Aëra seu totum discordi obsistere cœlo,
Prospexitque polos: seu lumen in æthere mœstum,
Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit

1 Lacum Thessaliæ ad radicem Ossæ. 2 Alii *opertos*, insignes erant interdiu tenebræ, inquit Florus. 3 Quod qui utrinque scelesto & impio furebant voto interficiendi patres fratresque, non potuerunt terreri his monstris, quinimo fruebantur, & omen hinc capiebant perpetrandi sceleris quod conceperant. 4 Quid vero mirum, si hi cum loci tum mortis vicina (in qua multa præscire sæpe datur) mente correpti futuram cladem præsagierint: cum & Romani passim in extremis orbis partibus degentes eo die mœsti fuerint, neque tamen mœroris causam scirent? 5 Lib. 1. v. 496. 6 Ins. extremæ Hispaniæ in qua civitas colonia Tyriorum. 7 Armeniæ fl. 8 Sub quacunque cœli plaga. 9 Libertatem suam, pugna hac in Pharsalicis campis oppressam. 10 Patavii, C. Cornelius, divinandi scientia nobilis, cum eo die quo depugnatum est, auguria observaret, primo tempus ipsum pugnæ notavit, idque iis qui aderant significavit: deinde ad observanda signa iterum conversus, divino quodam furore afflatus exiluit, vociferatus, *Vincis ô Cæsar*, &c. Plut. in Cæs. Patavini autem dicti sunt Euganei, Henetis & Trojanis oriundi. 11 Aliis, urbs in agro Patavino: Aliis, fluvius. Mihi fons videtur esse ex Suet. in Tib. c. 14. 12 Fl. in regione Venetorum, ad cujus fontem Antenor Troja profugus Patavium condidisse fertur. Virg. 1 Æn. 13 Septem, *aliis novem* ostiis in mare exire creditus, qui tamen ipse hodie vix extat. 14 Sive illud è tonitru & fulminibus adverterit, sive è siderum dispositione, sive è tristi cœli, Solis, ætherisque facie. Fuit enim ille dies omnibus aliis dissimilis, quem si observassent periti ubique augures, non fuerat difficile cladem Pharsalicam in omni mundi parte sentire.

Thessa-

Thessalicum Natura diem: si cuncta perito
Augure mens hominum cæli nova signa notasset,
Spectari toto potuit Pharsalia mundo.
[1] *O summos hominum, quorum Fortuna per orbem*
Signa dedit, quorum fatis cælum omne vacavit.
[2] *Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,*
Sive sua tantum venient in secula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest: cum bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.
[3] *Miles ut* [4] *adverso Phœbi radiatus ab ictu*
Descendens totos perfudit [5] *lumine colles,*
[6] *Non temere immissus campis, stetit ordine certo*
[7] *Infelix acies.* [8] *cornus tibi cura sinistri*
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione, datur: tibi numine [9] *pugnax*
[10] *Adverso, Domiti,* [11] *dextri frons tradita Martis.*
At medii robur belli fortissima densant
Agmina quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, [13] *miles in hoc. Libyco dux primus in orbe.*
[14] *At juxta fluvios, & stagna undantis Enipei,*

1 O quanti erant Romani, quantæ supra alias omnes gentes diis curæ, ut quorum rebus notandis signandisque universum cœlum intentum caverit.
2 Atque bella hæc ubi posteri acceperint vel fama, vel ex historiarum monimentis, carminis forte hujus mei labore, si modo is sit qui vitalitatem mereatur: varie afficientur, spe bona solicitisque votis (sat scio) Pompejo favebunt. Neque enim legent audientve tanquam transacta & præterita, sed cum studio & affectu tanquam præsentia & eventura. 3 Exercitus Pompeii, qui importunitate omnium coactus, contra animi sui sententiam & consilium, pugnare, eduxit copias, aciem instruxit. 4 Orientes Solis radii à fronte perculserunt Pompejanos instructos, Cæsari autem ab ortu Sol aversus profuit. 5 Armorum fulgore. 6 Prudenter & optimo consilio instructus. Quippe nihil temere facturus Pompejus videbatur. *Appian.* 7 Iniquo fato cessura, & vincenda. 8 Lentulo quidem dextrum cornu tribuit Appianus, quod Pompejo Plutarchus, uti sinistrum Domitio. Cæsar autem refert Pompejum præfuisse sinistro cornu, in quo erant legiones duæ, Prima & Tertia sub initio dissensionis à Cæsare traditæ ex S. C. Quod verisimilius est, ut validissimum exercitus firmamentum objiceretur Cæsari, qui erat in dextro cornu cum Sylla & decima legione. 9 Quam pugnax fuerit iste L. Domitius (nam Cn. Domitius à Cæsare stetit mediamque aciem tenuit) vide quæ ad v. 479. lib. 2. 10 Recte. Namque Corfinii obsessus, à suis militibus Cæsari traditus & ab eo dimissus. lib. 2. Massiliensi classi præfectus & inde victus aufugit. lib. 3. hic victus cæsusque est. infra v. 600. 11 Cornu dextrum. 12 Mediam aciem tuebatur Scipio Pompeii socer, cum 8 legionibus, quas secum habuerat in Syria, cui præfuit advocatus inde à Pompejo per literas. Adjuncta Ciliciensi legione, & cohortibus quas ex Hispania traduxerat Afranius. 13 Hic militabat sub Pompejo, sed à quo classicorum & prætoris honore, pugnæ mox Pharsalicæ reliquias in Africam traduxit, atque ibi dux creatus est contra Cæsarem. 14 Robur & fiducia belli in Italis erat. Sociorum copiæ hinc inde ad ostentationem prolatæ. Dextrum cornu muniverat Pompejus Enipeo amne, cui Cappadocas & Ponticos equites adjecisse videtur.

Cappadocum montana cohors, & [1] largus habenis
Ponticus ibat eques. sicci sed plurima campi
[2] Tetrarchæ, [3] regesque tenent, magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ servit purpura ferro.
Illuc, & Libye Numidas, & [4] Creta Cydonas
Misit: [5] Ituræis cursus fuit inde sagittis:
Inde truces [6] Galli [7] solitum prodistis in [7] hostem:
Illic pugnaces commovit [8] Iberia [9] cetras.
[10] Eripe victori gentes, & sanguine mundi
Fuso, Magne semel, totos consume triumphos.
[11] Illo forte die Cæsar statione relicta,
Ad segetum raptus moturus signa, repente
Conspicit in planos hostem descendere campos,
Oblatumque videt votis sibi mille petitum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
[12] Æger quippe moræ, flagransque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu civilia bella
Vt lentum damnare nefas. [13] discrimina postquam
Adventare ducum, supremaque prœlia vidit,
Casuram & fati sensit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promptissima, paulum
Languit, & casus audax spondere secundos
Mens stetit in dubio, quam [14] nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt: [15] formidine mersa,
Prosilit hortando melior fiducia vulgo.
O domitor [16] mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, [17] adest toties optata copia pugna.
Nil opus est votis: jam fatum accersite ferro.

1 Laxis usus loris.
2 Tetrarchæ, qui quartam regni partem tenet.
3 Omnes purpurati dynastæ & principes auxiliares.
4 Sagittarios misit Creta insula, cujus Cydon urbs.
5 Ituræi pop. Cœl. Syriæ. Plin. l. 5. c. 23. Strabo lib. 16. Flav. Vopis. Virg. Geor. 2. *Ityreos taxi torquentur in arcus.*
6 Allobroges qui à Cæs. ad Pomp. profugerant. lib. 6. v. 268. & alii forte.
7 Cæsarem, contra quem in Gallia olim pugnabatis.
8 Hispania.
9 Scuta brevia, lunata.
10 Collatas huc omnes undique gentes objice Cæsari, ô Pompeji, internecione delendas; ita non erunt quibus imperet, de quibus triumphet.
11 Cæsar, desperata belli copia, ea nocte tres legiones emiserat frumentatum, ubi vero aciem Pompeji longius à vallo progressam videret, suos convocari jussit, & lætus pugnam apparat.
12 Moræ impatientem & certaminis de summa rerum studio ardentem tædere cœperat belli protracti.
13 Verum ubi in procinctu ultimum discrimen adesse vidit, subsedit illi aliquantum ferox animus. *Sed hæc maligne in Cæsarem, ut omnia noster: neque enim illi unquam major alacritas & fiducia, ut testantur omnes historici.*
14 Neque enim sua felicitas permisit illi desperare; neque Pompeji adverteuti felicitatem, erat cur valde speraret.
15 Quoniam vero ducis sciebat esse, secum metuere omnia; coram milite nihil: suos oratione cohortaturus, *Spem vultu simulat, premit altum corde timorem.*
16 Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, Hispaniæ CCCC fere nationibus patriæ additis, ut habet Appianus in oratione, quam Cæsari affingit, quam si placet cum hac conferas.
17 Copia pugnæ, quam toties optavimus, data, non ociosis votis sed strenuis gladiis fabricanda est nobis fortuna nostra.

[1] *In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.*
Hæc est illa dies, [2] mihi quam Rubiconis ad undas
Promissam memini, cujus spe movimus arma,
3 *In quam distulimus vetitos remeare triumphos.*
Hæc eadem est hodie, [4] quæ pignora, quæque penates
Reddat, & [5] emerito faciat vos Marte colonos.
Hæc, [6] fato quæ teste probet, quis justius arma
Sumpserit: hæc acies victum factura nocentem est.
7 *Si pro me patriam ferro flammisque petistis,*
Nunc pugnate truces, [8] gladiosque exolvite culpa.
Nulla manus belli, [9] mutato judice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos, ut libera sitis
Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omneis.
Ipse ego [10] privata cupidus me reddere vita,
10 *Plebejaque toga modicum componere civem:*
Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
11 *Invidia regnate mea.* [12] *nec sanguine multo*
Spem mundi petitis: [13] *Grajis delecta juventus*
Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstra,
Et [14] *vix arma ferens, & mista dissona turba*
Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
Clamorem latura suum. [15] *civilia pauca*
Bella manus facient: pugnæ pars magna levabit
His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
16 *Ite per ignavas gentes, famosaque regna,*
Et primo ferri motu prosternite mundum:
Sitque palam, quas tot duxit Pompejus in urbem
17 *Curribus,* [18] *unus gentes non esse triumphi.*
19 *Armeniosne movet, Romana potentia cujus*

1 Fortunam, virtutem, liberalitatem, fidem Cæsaris, totum denique Cæsarem, quantus quantus est, habetis.
2 Libro 1. ℣. 359.
3 Quæ fortiter & prospere gesta dabit, nobis dilatos negatosque triumphos.
4 Quæ vos hostes declaratos restituat patriæ, conjugibus, liberis: quæ vos stipendiis defunctos debellatoque bello militiæ eximat, agrisque donet.
5 Al. *emeritos.*
6 Ita Cic. pro Ligario de hac ipsa causa: *Nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt.* l. 1. ℣. 128. & Cæsar apud App. *Hæc dies cunctorum asseret judicium.* 7 Lib. 1. ℣. 378. 8 Iustitiam causæ gladiis adstruite. 9 Sub adversario judice. 10 Me in ordinem redigere. 11 Vestra licentia cedat in invidiam meam, mihi invideatur, modo vos regnetis. 12 Non difficile est (inquit Cæsar apud Appianum) tyrones inexpertosque viros ab his, qui laboribus ac præliis assueti sunt, superari, &c. & hæc de Italis loqui me putate. Sociorum quippe nulla cura aut ratio habenda est: neque enim cum illis pugnandum credite. Mancipia sunt è Syria, Phrygia & Lydia ad fugiendum continuo serviendumque parata, &c. 13 Delicati ac molles Græci, lingua & ludis quam manu & armis promptiores. 14 Imbelles Barbari linguis confusi, disciplinæ inexperti & inepti, neque laturi ipsa concurrentium agminum signa & clamores. 15 Non adeo multi cives sunt adversus quos dimicandum est: maximus pugnæ labor versabitur in conficiendis gentibus externis, levandoque orbe his populis Rom. nominis hostibus. 16 Sternite ac proculcate ignavas has & infames gentes promiscue hic collectas. 17 Triumphis. 18 Non dignas esse, de quibus unus agatur triumphus. 19 Credit isne gentes has externas curare quis Rom. Imperio præsit? aut sanguinis sui vel minima impensa laboraturos ut Pompejus rebus Italicis præficiatur?

Sit

Sit Ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam
Barbarus Hesperiis Magnum præponere rebus?
[1] *Romanos odere omnes, dominosque gravantur,*
Quos novere, magis. [2] *sed me Fortuna meorum*
Commisit manibus, quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis. [3] *cujus non militis ensem*
Agnoscam? cœlumque tremens cum lancea transit,
Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
Quod si signa [4] *ducem nunquam fallentia vestrum*
Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces:
[5] *Vicistis. videor fluvios spectare cruoris,*
Calcatosque simul Reges, sparsumque Senatus
Corpus, & immensa populos in cæde natantes.
Sed [6] *mea fata moror, qui vos in tela ruentes*
Vocibus his teneo. veniam date bella trahenti;
Spe [7] *trepido: haud unquam vidi tam magna daturos.*
[8] *Tam prope me Superos: camporum limite parvo*
Absumus a [9] *votis.* [10] *ego sum, cui Marte peracto,*
Quæ populi, Regesque tenent, donare licebit.
[11] *Quone poli motu, quo cœli sidere verso,*
Thessalicæ tantum, Superi, permittitis oræ?
Aut merces hodie bellorum, aut [12] *pœna paratur.*
[13] *Cæsareas spectate cruces, spectate catenas,*
Et [13] *caput hoc positum rostris, effusaque membra,*
[14] *Septorumque nefas, & clausi prœlia campi.*
Cum [15] *duce Syllano gerimus civilia bella,*
Vestri cura movet. [16] *nam me secura manebit*
Sors quæsita manu: fodientem viscera cernet
Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.
[17] *Dii, quorum curas abduxit ab æthere tellus,*
Romanusque labor, vincat, [18] *quicunque necesse*
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
[18] *Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,*

1 Imo odêre Romanos, quibus gravate serviunt: & eos quam nos impensius; quos meminerunt sibi servitium hoc imposuisse.
2 Pompejus se hostibus victis, at ego: me amicis victoribus, quorum virtus, fides, probitas toties mihi spectata est in Gallicis bellis, credidi.
3 Tela prope singulorum meorum novi.
4 Me.
5 Iam dudum certa vobis in manu est victoria.
6 Victoriam meam.
7 Gestio, exulto.
8 Tam quasi in procinctu præsentes & propitios.
9 Victoria expetita.
10 *A spe amplissimorum præmiorum eos accendit.*
11 Qua cœli facie & influxu permissum est Thessaliæ ut sit tanti certaminis area? infra ℣. 847. Quo ne, id est, quonam. ut l. 10. ℣. 99.
12 *A meis pœnarum*, quæ me & vos pœnæ & cruciatus manent, si victi fuerimus.
13 Caput hoc meum affixum rostris, qualia Syllanis temporibus facta vidimus.
14 Vide quæ ad ℣. 196. lib. 2.
15 Pompejo crudelitatem Syllæ, cujus magister equitum fuerat, referenti. lib. 1. ℣. 326.
16 De vobis solicitus sum. quid de me faciam, certum est. namque hæc dextra, si non victoriam mihi, necem certe dabit.
17 O dii, Romano huic discrimini intenti, illi è nobis concedite victoriam qui majorem clementiam in victos exerciturus sit.
18 Qui non sævit in eos cives qui contra se arma induerint. qui victis & in suam potestatem redactis parcit. Quod ego usque feci.

Non

Non credit feciſſe nefas. [1] *Pompejus in arcto*
Agmina veſtra loco vetita virtute moveri
Cum tenuit, quanto ſatiavit ſanguine ferrum!
Vos tamen hoc oro juvenes, [2] *ne cadere quiſquam*
Hoſtu terga velit: [3] *civis, qui fugerit, eſto.*
[4] *Sed dum tela micant, non vos pietatis imago*
Vlla, nec adverſa conſpecti fronte parentes
Commoveant: vultus gladio turbate verendos.
Sive quis infeſto cognata in pectora ferro
Ibit, ſeu nullum violabit vulnere pignus,
[5] *Ignoti jugulum tanquam ſcelus* [5] *imputet hoſtis.*
[6] *Sternite jam vallum foſſaſque implete ruina,*
Exeat ut plenis acies non ſparſa maniplis.
Parcite ne caſtris: [7] *vallo tendetis in illo,*
Vnde acies peritura venit. Vix cuncta locuto
Cæſare, quemque ſuum munus trahit, armaq; raptim
Sumpta viris. [8] *celeres capiunt præſagia belli;*
Calcatiſque ruunt caſtris: ſtant [9] *ordine nullo,*
[9] *Arte ducis nulla: permittunt omnia fatis.*
[10] *Si totidem Magni ſoceros, totidemque petentes*
Vrbis regna ſua funeſto in Marte locaſſes,
Non tam præcipiti ruerent in prœlia curſu.
Vidit ut hoſtiles [11] *in rectum exire catervas*
Pompejus, nullaſque moras permittere bello,

1 Pompejus vero, cum ad Dyrrhachium vos gemini valli anguſtiis clauſos, & fortitudinem veſtram exercere loco iniquo impeditos, oppreſſiſſet, ad ſatietatem cives cecîdit. l. 6. ℣. 263.

2 Nolite hoſtes fugientes tam inſequi, quam oppoſitos & pertinaciter in acie reſiſtentes invadere.

3 Fugientes civium loco habete. Cæſar quippe multo ante Romæ teſtatus fuerat, ſe inter amicos habiturum eos qui neutrā partem ſequerentur, Pompejus vero diſcedens ab Vrbe in Senatu dixerat eodem ſe habiturum loco, qui in caſtris Cæſaris fuiſſent.

4 Adverſis autem & repugnantibus ne parcite, etiamſi fuerint cognati, fratres, verendi patres.

5 Ita legit H. Grotius ex M. S. hoc ſenſu: Etiamſi quis propinquum nullum invenerit quem occidat, cædem ego ignoti cujuſvis tanto in beneficio accipiam, quam ſi mea cauſa parricidium feciſſet. vel, pro ſcelere habeat externi hoſtis jugulum petere, cum propinqui ad manum. Cæteri legunt, *impetat*, hac mente: Quicunque contra ſtabit reſiſtetque, ejus jugulum petite, nullo diſcrimine, cognatuſne an alienus ſit, habito. Micyl.

6 *Cæſar apud Appianum*, Ad pugnam exeuntes diruite mœnia, foſſas opplete, ut nihil niſi victores abeamus. Videant nos hoſtes ipſi deſtitutos caſtris, ſciantque nobis ex neceſſitate injunctum eſſe eorum caſtris potiri, aut in prælio cadere.

7 Tentoria figetis intra vallum Pompeji caſtrorum.

8 Feſtini demoliuntur vallum caſtrorum, tanquam victoriæ omen capientes ſuprema Cæſaris verba: *Vallo tenderis in illo, unde, &c.*

9 Imo inſtructis optimo conſilio ordinibus procedebant. Dextro enim cornu, ubi erat decima legio, præfuit Sylla, & ipſe Cæſar contra Pompejum (ſupra ℣. 217.) reſtitit: Antonius ſiniſtrum cornu tenebat, ubi legio Nona adjuncta Octavæ: in media acie erat Cn. Domitius. Ne vero à multitudine equitum circumveniretur, celeriter ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit, atque ex his quartam inſtituit, equitatuique oppoſuit, &c. Comment. civilis belli 3.

10 Ea celeritate ruebant in prælium, ac ſi ſinguli fuiſſent Cæſares; ſinguli ſibi hac pugna regnum appetiiſſent.

11 Recta ex adverſo in ſe tendere.

Sed Superis placuisse diem : stat corde [1] *gelato ,*
Attonitus : tantoque Duci sic arma timere ,
[2] *Omen erat.* [3] *premit inde metus , totumque per agmen*
Sublimi provectus equo : [4] *Quem flagitat, inquit ,*
Vestra diem virtus, [5] *finis civilibus armis ,*
Quem quæsistis, adest. totas effundite vires ;
Extremum ferri superest opus, unaque gentes
Hora trahit. [6] *quisquis patriam, carosque penates,*
Qui sobolem, ac thalamos, desertaque pignora quærit,
Ense petat : medio posuit deus omnia campo.
[7] *Causa jubet melior Superos sperare secundos :*
Ipsi tela regent per viscera Cæsaris, ipsi
Romanas sancire volent [8] *hoc sanguine* [9] *leges.*
[10] *Si socero dare regna meo, mundumque pararent ,*
Præcipitare meam fatis potuere senectam.
Non iratorum populis Vrbique deorum est
Pompejum servare ducem. [11] *quæ* [12] *vincere possent*
Omnia contulimus. [13] *subiere pericula clari*
Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.
[14] *Si Curios his fata darent, reducesque Camillos*
Temporibus, Deciosque caput fatale voventes ,
Hinc starent. [15] *primo gentes oriente coactæ ,*
Innumeræque urbes, quantas in prælia nunquam
Excivere manus. [16] *toto simul utimur orbe.*
[17] *Quicquid Signiferi comprensum limite cæli*
Sub Noton, & Borean hominum sumus , arma movemus.
[18] *Nonne superfusis collectum cornibus hostem*
In medium dabimus? paucas victoria dextras
Exigit : at plures tantum clamore catervæ
Bella gerent. Cæsar nostris non sufficit armis.

1 Formidine. sic supra de Cæsare, ∜. 242. 2 Inauspicatum. 3 Supprimit , dissimulat. *premit altum corde timorem.* 4 In discrimen rerum. 5 Vltimus belli labor. 6 Sibi quisque reditum ad suos ense in hoc prœlio struat. 7 Conscientia (inquit Pompejus apud Appianum) causæ nobis optima, pro libertate enim & patria pugnamus jure legum freti, opinione recta, totque præcellentibus stipati viris, &c. 8 Cæsaris. 9 Libertatem. 10 Si orbis imperium in Cæsarem conferre statuissent dii ; me certe patriæ libertatis defensorem è vita sustulissent : Me vero propitii in vivis retinere voluerunt. 11 Tanta præterea potentia , tam ingentes apparatus , &c. Pompejus apud App. 12 Victoriam conferre. 13 Totque præcellentibus stipati viris, quorum pars Senatorii ordinis est, pars Equestris, &c. Pomp. apud App. Reges item, tetrarchæ, dynastæ, multique alii nobilitate & gravitate venerandi. 14 Si jam Curius, Camillus, Decii (de quibus dictum. l. 2. ∜. 544. l. 6. ∜. 787. & l. 2. ∜. 308.) in vivis essent , continentissimi illi viri & constantissimi patriæ assertores, à nostra parte starent. 15 Vltima ex Asia adsunt auxiliares. 16 Totius orbis viribus. 17 Ex omni pop. subjecto Zodiaco , ab extremo Noto ad ultimum Boream degentes habemus auxilia. 18 Annon facile erit expansa acie & equitatu circumvenire hostes nobis numero longe cedentes ? Cæsar habuit cohortes 80, quæ summa erat 22000, quem numerum Pompejus duplo superabat , præter externos. Cæsari erant 1000 equites , Pompejo 7000.

 [1] *Credite*

[1] *Credite pendentes è summis mœnibus urbis*
Crinibus effusis hortari in prælia matres.
Credite grandævum, vetitumque ætate Senatum
Arma sequi, sacros pedibus prosternere canos:
Atque ipsam domini metuentem occurrere Romam.
Credite qui nunc est, populum, populumque futurum
Permistas afferre preces. [2] *hac libera nasci*
[3] *Hac vult turba mori. si quis post* [4] *pignora tanta*
Pompejo locus est, cum prole, & conjuge supplex,
Imperii salva si majestate liceret,
Volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitur, exul,
Ludibrium soceri, vester pudor, [5] *ultima fata*
Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
Ne discam servire senex. Tam mœsta locuti
Voce ducis flagrant animi, [6] *Romanaque virtus*
Erigitur, placuitque mori, si vera timeret.

Ergo utrimque pari concurrunt agmina motu
Irarum: [7] *metus hos, regni spes excitat illos.*
[8] *Hæ facient dextræ, quicquid non expleat ætas*
Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
[9] *Ut vacet a ferro. gentes Mars iste futuras*
Obruet, [10] *& populos ævi venientis in orbem*
Erepto natale feret. [11] *tunc omne Latinum*
Fabula nomen erit: [12] *Gabios,* [13] *Vejosq;* [14] *Coramque*
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
[15] *Albanosque lares,* [16] *Laurentinosque penates*
[17] *Rus vacuum, quod non habitet nisi* [18] *nocte coacta*
Invitus, questusque Numam jussisse, Senator.
[19] *Non ætas hæc carpsit edax, monimentaque rerum*
Putria destituit: crimen civile videmus,
Tot vacuas urbes. Generis quo turba redacta est

1 Credite matronas Romæ & Senatores per ætatem arma sequi impotentes, ipsam urbem timentem ne libertatem amittat, cives jam viventes & postmodo nascituros, me denique cum conjuge & liberis supplicem, si fas est, implorare operam vestram hodie strenue navatam. 2 Futura, postera. 3 Præsens. 4 Res, quæ vobis debent esse charissimæ, uxores, Senatum, Romam, libertatem vestram & posteritatis. 5 Exilio, imo ipsa morte fœdiorem gravioremque servitutem deprecor, in senectute multo magis gravem & sub ipsa vitæ meæ clausula. 6 Si quidem vere Pompejus timeret, ne interiret Rom. libertas, *vel* si Rom. virtus vere tim. 7 Metus tyrannidis Pompejanos: spes summi imperii Cæsarianos. 8 Hoc prœlium eam hominum cædem dabit, cui restituendæ non sufficient omnes anni insequentes, etiam in pace perpetua acti. 9 Quantumvis. 10 Et auferet venturæ ætatis prolem, sublatis iis, qui sobolem propagassent. 11 Vix fidem inveniet apud posteros nomen & gloriam Italiæ tantam fuisse. 12 Italiæ urbem in via Prænestina, à Româ xx M. pass. 13 Etruriæ oppid. xviij M. pass. ab Urbe. 14 Latii populi inter Velitram & Senam. 15 Longam Albam à Tullo Hostilio eversam dirutamque. 16 Laurentum, oppid. Latii maritimum, regiam Latini. 17 Omnes has urbes desolatas & vastas factas ostendent ruinæ, & loca inculta, nisi quod novi Coss. in monte Albano celebrent Ferias Latinas ex instituto Numæ. l. 5. ℣. 401. 18 Ipse Senator coactus, *vel* nocte, qua coactæ urbes Latinæ 47 ejus sacri participes conveniant. 19 Neque has urbes edax vetustas absumpsit; sed civ. bel. in culpa. l. 1. ℣. 24.

Humani? toto populi qui nascimur orbe,
Nec muros implere viris, nec possumus agros.
Vrbs nos una capit: [1] vincto fossore coluntur
Hesperiæ segetes: stat tectis putris avitis
[2] *In nullos ruitura domus: nulloque frequentem*
Cive suo Romam, sed [3] mundi fæce repletam,
Cladis eo dedimus, ne tanto in tempore bellum
Iam posset civile geri: [4] Pharsalia tanti
Causa mali. [5] cedant feralia nomina Cannæ,
Et [6] damnata diu Romanis Allia fastis.
[7] *Tempora signavit leviorum Roma malorum:*
Hunc voluit nescire diem. prô tristia fata!
[8] *Aëra pestiferum tractu, morbosque fluentes,*
Insanamque famem, permissasque ignibus urbes,
Mœniaque in præceps laturos plena tremores
Hi possent explere viri: [9] quos undique traxit
In miseram Fortuna necem, [10] dum munera longi
Explicat eripiens ævi, populosque, ducesque.
Constituit campis: per quos tibi Roma ruenti
Ostendat quam magna cadas. [11] quo latius orbem
Possedit, citius per prospera fata cucurrit.
[12] *Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:*
Te [13] geminum Titan procedere vidit [13] in axem.
[14] *Haud multum terræ spatium restabat Eoæ,*
Vt tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther.
Omniaque errantes stellæ [15] Romana viderent.
[15] *Sed retro tua fata tulit par omnibus annis*
Emathiæ funesta dies. [17] hac luce cruenta
Effectum ut Latios non horreat India [18] fasces,

1 Agros servitia compedib. vincta colunt, dominis civili bel. extinctis.
2 Vt quæ incolis destituta sit.
3 Colluvie omnium gentium. Iuven. Sat. 3. ℣. 61. *quota portio fæcis Achææ, &c.*
4 Ea in Pharsalicis campis clades sustulit omnem exinde civilis belli segetem, tam parvo civium numero superstite.
5 Cladi huic Pharsalicæ cedant Cannæ. (l. 2. ℣. 46.)
6 XVII Kal. Sextiles, Alliensis in fastos (de quibus l. 5. ℣. 5.) relatus inter atros dies, quod eo die Trib. mil. legiones ad Alliam fl. educentes, à Gallis victi sunt & Vrbem amiserint.

7 Fasti loquuntur leviore, illas clades Alliensem & Canensem, tacent hanc Pharsalicam gravem & tristem memoratu. 8 Sufficissent hi qui in prælio Pharsalico ceciderunt reparandis damnis humani generis è peste & morbis contagiosis, è fame, incendiis, terræ motibus. 9 Quos ab omni orbis terrarum parte in unam hanc cladem contractas protrivit fortuna. 10 Dum una quasi synopsi explicitas fortuna rursus eripuit tot multorum annorum victorias & triumphos.
11 Breviori gyro Roma è summa rerum cecidit, quam quo tam amplum nacta fuerat imperium. 12 Singulis annis singula bella tibi adjecerunt alias post alias gentes. 13 Ad Septentrionem, & meridiem.
14 Restabant Parthi tantum & Indi armis subigendi, ut ab Oriente ad Occidentem universus terrarum orbis Rom. imperio subjiceretur. 15 Romanis subdita. 16 Sed unus hic Thessalici prœlii dies tot retro annorum fœlicia fata subvertit. 17 Hoc prœlio factum est, ut Romani Imperii majestas & gloria fieret contemptior apud exteras gentes, Indos, Daas, Sarmatas, Parthos. 18 Coss. summum Imperium.

[1] *Nec vetitos errare Daas in mœnia ducat :*
[2] *Sarmaticumque premat succinctus Consul aratrum:*
3 *Quod semper sævas debet tibi Parthia pœnas ,*
4 *Quod fugiens civile nefas, redituraque nunquam*
Libertas , ultra 5 *Tigrim, Rhenumque recessit ,*
Ac, toties nobis [6] *jugulo quæsita, negatur ,*
7 *Germanum, Scythicumq; bonum : nec respicit ultra*
Ausoniam : [8] *vellem, populis incognita nostris :*
9 *Vulturis ut primum lævo fundata volatu*
Romulus [10] *infami complevit mœnia luco ,*
Vsque ad Thessalicas servisses Roma ruinas.
[11] *De Brutis, Fortuna, queror.* [12] *quid tempora legum*
Egimus, aut annos à Consule nomen habentes ?
Felices [13] *Arabes, Medique, Eoaque tellus ,*
Quam sub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.
14 *Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est ,*
Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto
Numina : [15] *cum cæco rapiantur secula casu,*
Mentimur regnare Iovem, spectabit ab alto
Æthere Thessalicas, teneat cum fulmina, cædes ?
[16] *Scilicet ipse petet Pholoen ? petet ignibus Oeten ,*
Immeritaque nemus Rhodopes, pinusque Mimantis ?
17 *Cassius hoc potius feriet caput ?* [18] *astra Thyestæ*

1 Neque Scythiæ pop. ἁμαξοφορήτοις vagis urbes constituat Consul.
2 Neque Sarmatis urbis loca designet Consul succinctus, quod fiebat aratro, subjunctis vacca & tauro, sulcum ducente ubi mœnia ponerentur.
3 Quod Romani non ulti sunt Crassos cæsos, legiones victas & signa ablata. lib. 1. ỹ. 10.
4 Quod periit nobis libertas, fuga extra Ro. Imperii terminos avecta, fugiens civile nefas, nunquam reditura.
5 *Tanaim* legi oportere videtur, propter *Scythicum* quod sequitur, & cui convenit, uti *Rheno Germanum.* Parthi ultra Tigrim agnoverunt regem : ut mox ỹ. 442. Scythæ ultra Tanaim liberi erant. 6 Mortis discrimine, dum tyrannos è medio tollere aggredimur. 7 Libertas; bonum quo fruuntur Germani & Scythæ.
8 Quam libertatem utinam Romani non novissent unquam : sed ab Vrbe condita ad hæc usque Thessalicæ cladis tempora sub regibus serviissent.
9 Vbi augurio captato de nomine novæ urbi imponendo, Remo sex vultures apparuerunt, Romulo 12, atque illius tempus hujus superaret numerus.
10 Ad quod asylum in luco, à Romulo ad augendum imperium, apertum confugêre servi, judiciis obnoxii, scelerati. *Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.* Iuv. Sat. 8. ỹ. ult. 11 De Iunio Bruto, qui ejecto Tarquinio ult. regum libertatem intulit, quam diu retentam amittere jam grave est, libet queri.
12 Quid prodest summa æquitate sub legibus vixisse, & coss. quorum nominibus numerantur signanturque anni ? l. 5. ỹ. 5. 13 Qui semper regibus paruerunt. 14 Nos omnium postremi in id jugum ex libertate incidimus, quod non nisi gravate & cum pudore perpetimur. 15 Frustra, ut video, deos esse credimus, frustra timemus Iovem, si quidem hæc scelera non curet vindicare, si quid in hæc tam lentus videat, tam lentus puniat. *Vitam regit fortuna, non providentia.* 16 *Feriunt summos fulmina montes.* Sed quid montes meruere pati ? quin Cæsar potius fulminatur ? 17 Et cur Cæsaris caput reservatur potius Cassii (unius è percussoribus Cæs.) ferro, quam tuo fulmine jam feritur ?
18 Iupiter repulit Solem in ortum, execratus scelus Atrei in fratrem; (vide Senecæ Thyesten & quæ nos ad ult. chorum) cur non idem hic facit, detestatus præsentia hinc inde tot parricidia ?

Abstulit,

Abstulit, & subitis damnavit noctibus [1] *Argos:*
Tot similes fratrum gladios, patrumque gerenti
Thessaliæ dabit ille diem? mortalia nulli
Sunt curata deo. [2] *cladis tamen hujus habemus*
Vindictam, quantam terris dare numina fas est.
[3] *Bella pares Superis facient civilia divos:*
[4] *Fulminibus* [5] *manes, radiisque ornabit, & astris,*
[6] *Inque deûm templis* [7] *jurabit Roma per umbras.*
Vt rapido cursu fati suprema morantem
Consumsere locum: [8] *parva tellure diremti,*
[9] *Inde manum spectant, vultusque agnoscere quærunt,*
Quo sua pila cadant, aut qua sibi fata minentur,
Facturi quæ monstra forent. videre parentes
Frontibus adversis, fraternaque cominus arma,
Nec libuit [10] *mutare locum: tamen omnia torpor*
Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
Perculsa pietate coit: totaque cohortes
Pila parata diu tensis tenuere lacertis.
[11] *Dii tibi non mortem, quæ cunctis pœna paratur,*
Sed sensum post fata tua dent, [12] *Crastine, mortis.*
Cujus torta manu commisit lancea bellum,
Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
O præceps rabies, cum Cæsar tela teneret,
[13] *Inventa est prior ulla manus!* [14] *tunc stridulus aër*
Elisus lituis, conceptaque classica cornu:
Tunc ausa dare signa tuba: tunc æthera [15] *tendit,*

1 Mycenas Argis vicinas, Pelopidarum sedem.
2 Ironice.
3 Bellum hoc rerum summam deferet Imperatoribus, qui in deorum numerum referentur.
4 Hæc propter fulmina. 2 ode Horat. & stellam crinitam, quæ per septem dies continuo fulsit, credita Cæsaris in cœlum recepti animam. Suet. Cæs. cap. 88. Virgil. 9 Eclo. quin & simulachro Cæsaris stellam in vertice addiderunt.
5 Animam Cæsar.
6 *Emphatica Ironia*: quasi præsentiora sint numina umbræ Imperatorum quam ipsi dii.
7 *Iurandasque tuum per nomen ponimus aras.* Hor. 1 epist. lib. 2.
8 Vbi jam inter duas acies tantum erat relictum spacii, quantum satis esset ad concursum utriusque exercitus: subit recordatio affinitatis, & pœnitentiæ indicia manarunt lacrymæ.
9 Multitudinem exponit Micyllus. Supra ℣. 320. dixerat Cæsar se agnoscere suos ex ensibus & lanceis singulos, jusseratque non parcere suis. Quid igitur si ita intelligamus? circumspiciunt utrinque si quem in adversa acie agnoscant ex armis telisque aut vultu, ut habeant in quem pila mittant, amicorum, hospitum, cognatorum cædes, imo monstrosa parricidia perpetraturi.
10 Recedere aut progredi. *Itala natio*, inquit Appianus, *magno silentio immota restitit.*
11 Imprecatur poëta æternas pœnas sensumque mortis Crastino, qui commisit acies.
12 Erat hic Crastinus in exercitu Cæsaris evocatus, h. e. emeritus miles, qui in gratiam Imperatoris iterum sponte militabat. is signo dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis, & vestro Imperatori quam constituistis operam date*, *&c.* simul respiciens Cæsarem; *Faciam*, inquit, *hodie*, *Imperator*, *ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas*, *&c.* Com. 3 Cæs. qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipsa novitate vulneris præferebat. Florus lib. 4. cap. 2.
13 Promptiorne in pugnam quam ipsius Cæsaris?
14 Statim, inquit Appianus, lituorum sono & tubarum clangore acuuntur in prælium. nec non præcones & præfecti hinc inde discurrentes, exercitum per partes hortabantur.
15 Implet.

1 Extremique fragor convexa irrumpit Olympi :
Vnde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
Excepit resonis clamorem vallibus 2 Æmus.
3 Peliacisque dedit rursus geminare cavernis :
4 Pindus agit gemitus, 5 Pangaaque saxa resultant,
4 Oetaaque gemunt rupes, 6 vocesque furoris
Expavere sui tota tellure relatas.
7 Spargitur innumerum diversis missile votis.
7 Vulnera pars optat, pars terra figere tela,
Ac puras servare manus. rapit omnia casus ;
Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
8 Sed quota pars cladis jaculis, ferroque volanti
Exacta est ? odiis solus civilibus ensis
Sufficit, & dextras Romana in viscera ducit.
9 Pompeji densis acies stipata catervis,
Iunxerat in seriem nexis umbonibus arma.
Vixque habitura locum dextras, ac tela movendi
Constiterat, gladiosque suos compressa tenebat.
Pracipiti cursu vesanum Casaris agmen
In densos agitur 10 cuneos : perque arma, per hostem
Quarit iter, qua torta graves lorica 11 catenas
Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus.
Hac quoque perventum est ad viscera: totq; per arma
12 Extremum est quod quisque ferit. civilia bella
13 Vna acies patitur, gerit 14 altera : frigidus inde
15 Stat gladius ; calet omne nocens à Casare ferrum.
16 Nec fortuna diu rerum tot pondera vergens,
Abstulit ingentem fato 17 torrente ruinas.
18 Vt primum toto diduxit cornua campo

1 Concurrentium clamor pervenit ad convexa cœli ; vel (ut constet poëtæ numerus montium) Olympi montis Thessaliæ, qui secundam aëris regionem, in qua nubes & tonitrua, cacumine superat.
2 Mons Thraciæ. l.6.ỷ.576.
3 Resonum clamorem & Echo reddiderunt cavernæ Pelii montis Thessaliæ.
4 Mons Thessaliæ.
5 Mons Thraciæ libro 1. ỷ. 679.
6 Milites pugnantes expavere resonos repercussosque à montibus suos clamores.
7 Alii certa ferire, alii irrita errare sua tela volunt.
8 Minimum tamen cædis à sagittis & jaculis, multo maximum à gladiis.
9 Clypeis junctis testudine facta, ad excipienda tela & primum excursum infringendum, constitit acies Pompejana ex præcepto ipsius. Cæsaris itaque milites, cum à Pompejanis non concurri viderent, usu periti, sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constiterunt; ubi parvo intermisso temporis spatio, respiratione facta, resumptis viribus renovatoque cursu, pila miserunt, celeriterque gladios strinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defuerunt. nam & tela exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conservarunt, pilisque missis ad gladios redierunt. Com. 3 de civili bello.
10 Vide lib. 6. ỷ. 184.
11 Hamos & licia loricæ, quæ conserta est ex annulis seu catenulis.
12 Intima pars.
13 Pompejana.
14 Cæsariana.
15 A Pompejana parte.
16 Nec fortuna belli erat diu anceps ; statim ad Cæsarem inclinavit.
17 Præcipiti & declivi instar torrentis.
18 Equites à sinistro Pompeji cornu, universi procurrerunt ; omnisque multitudo sagittariorum se profudit. quorum impetum noster equitatus non tulit, verum paulum loco motus cessit. equites Pompejani hoc acrius instare & se turmatim explicare, aciemque nostram à latere aperto circuire cœperunt, &c. inox ad ỷ. 521.

Pompejanus eques, bellique per ultima fudit :
Sparsa per extremos [1] *levis armatura* [2] *maniplos*
Insequitur, sævasque manus immittit in hostem.
Illic quæque suo miscet gens prælia telo :
Romanus cunctis petitur cruor : 3 *inde sagittæ,*
Inde faces, & saxa volant, [4] *spatioque soluta*
Aëris, & calido liquefactæ pondere glandes.
Tunc & 5 Ituræi, Medique, Arabesque, soluto
Arcu turba minax, [6] *nusquam rexere sagittas,*
Sed petitur solus, qui campis imminet aer :
Inde cadunt mortes : [7] *sceleris sed crimine nullo*
Extremum maculant chalybem, stetit omne coactum
Circa pila nefas : ferro subtexitur [8] *æther,*
Noxque super campos telis conserta pependit.
9 Tum Cæsar metuens, ne frons sibi prima labaret
Incursu, tenet obliquas post signa cohortes :
Inque latus belli qua se vagus hostis agebat,
Immittit [10] *subitum non motis cornibus* [10] *agmen.*
[11] *Immemores pugnæ, nulloque pudore timendi*
Præcipites fecere palam, civilia bella
Non bene barbaricis unquam commissa catervis.
[12] *Ut primum sonipes transfixus pectora ferro,*
In caput effusi calcavit membra regentis :
Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes
In sua conversis præceps ruit agmina frenis.
13 *Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est*
Pugna : [14] *sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur.*

1 Levis armaturæ milites, Ferentarii, Sagittarii, Funditores, Balistarii. Veget. lib. [illegible].
2 Manipulus prope est contubernium militum, qui conjunctis quasi manibus dimicabant : trigesima pars legionis.
3 A militibus levis armaturæ.
4 Per attritionem aëris intermedii ex veloci motu liquefactæ sunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ, & fundis emissæ. Motu autem accensos colliquescere plumbeos sagittarum mucrones, fatetur Aristot. lib. de cœlo & Meteor. *Non secus exarsit quam cum Balearica plumbum Funda jacit, volat illud, & incandescit eundo : Et, quos non habuit, sub nubibus invenit ignes.* Ovid. Metam. 2.
5 Supra ÿ. 230. 6 In nullum direxere adversas : sed in aërem misere, unde caderent letiferæ. 7 Sed scelere vacabant hæ sagittæ ab externis gentibus in Romanos missæ : nefas cumulatum admiserunt civium utrinque pila. 8 Telorum nube obductus. In umbra itaque (inquit Lacon) pugnabitur. 9 Ubi Cæsar advertit equitatum suum impetum Pompejanorum equitum & sagittariorum non ferre, quartæ aciei, quam ex cohortium numero instituerat, ut subsidio esset equitatui & dextro cornui, signum dedit. illi celeriter procurrentes tanta vi in Pompeji equites, fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conversi incitata fuga montes peterent. quibus summotis omnes sagittarii & funditores destituti inermes sine præsidio interfecti sunt. 10 Cohortes illas subsidiarias quartæ aciei, è 3000 peditibus. 11 Pompejani equites auxiliares terga vertentes, ostenderunt civilis belli momentum non bene creditum fuisse his externis & barbaris.
12 Ubi equi Pompejanorum, quartæ illius aciei telis saucii, excusserunt pronos sessores ; fugam capessunt equites. 13 Non temperatum est cædibus. 14 Jugulantur Pompejani, cadunt Cæsariani. vide quæ ad ÿ. 617, infra.

[1] Nec valet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest. Vtinam, Pharsalia, campis
[2] Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
Pectora, [2] non alio mutentur sanguine fontes.
3 Hic numerus totos tibi [4] vestiat ossibus agros :
Aut si Romano compleri sanguine mavis,
5 Istis parce precor : vivant [6] Galatæque, Syrique,
Cappadoces, Gallique, [7] extremique orbis Iberi,
Armenii, Cilices : nam post civilia bella
Hic populus Romanus erit. [8] Semel ortus in omnes
It timor, & fatis datus est pro Cæsare cursus.
Ventum erat ad [9] robur Magni, mediasque catervas,
Quod totos [10] errore vago perfuderat agros :
** Constitit hic bellum, fortunaque Cæsaris [11] hæsit.*
[12] Non illic Regum auxiliis collecta juventus
Bella gerit, ferrumque manus movere [13] togatæ :
Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
[14] Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Cæsar.
[15] Hanc fuge mens partem belli, tenebrisque relinque,
Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,
Quam multum bellis liceat civilibus, ætas.
Ah potius pereant lacrymæ, pereantque querelæ.
Quicquid in hac acie gessisti, Roma, [16] tacebo.
Hic Cæsar, [17] rabies populi, stimulusque furoris,
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
It vagus, atque [18] ignes animis flagrantibus addit.

1 Nec sufficiunt Cæsariani conficiendis Pompejanis, utpote quorum multo major numerus.
2 Nec Romano sanguineruberent fluvii.
3 Barbarorum, externorum.
4 Tegat, spargat.
5 Istis externis gentibus parce, ut sint, qui bello finito, civitate donati Romam tueantur.
6 Populi Asiæ juxta Paphlagoniam, Gallogræci.
7 Occidui orbis incolæ Hispani.
8 Vbi à paucis trepidari cœpit, omnes in fugam ruunt. quod Cæsari victoriæ momentum dedit. *Tunc*, inquit Florus, *terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua strages quasi una manu facta est. Nec ulla res magis exitio fuit, quam ipsa exercitus magnitudo.* 9 Firmissimas copias quæ erant circa Pompejum. Cohortes illæ quartæ aciei eodem quo fuderant equitatum impetu, sinistrum cornu. * Pugnantibus etiamtum ac resistentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eosque à tergo sunt adorti. Et tertiam aciem, quæ quieta hucusque fuerat, Cæsar procurrere jussit, quos recentes cùm Pompejani sustinere non possent, universi terga verterunt. Comment. 3 civilis belli. 10 Certamine multiplici. 11 Retardata est. 12 Non hic steterunt reges socii, auxiliares copiæ & Senatus; sed Romani utrinque milites iidemque cognati, fratres, patres, filii. 13 Præfert hanc lect. è manu scripto H. Grotius. videtur tamen loqui de copiis sociorum. feratur itaque & altera lectio *rogatæ*, id est, exoratæ & accitæ ad suppetias ferendas. 14 Inter cives, cognatos, &c. 15 Per Apostrophen ad se ipsum, fingit se prætermissurum horrendam civilis hoc in loco pugnæ faciem, quam tamen maxime & nimium exaggerat. 16 Ne questu recrudescat dolor. 17 Oestrum Bellonæ, incitator suorum circumquaque percurrit. 18 Incitamenta crudelitatis.

1 Inspicit

[1] *Inspicit & gladios, qui toti sanguine manent,*
Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
[2] *Quæ presso tremat ense manus, quis languida tela,*
Quis contenta ferat, [3] *quis præstet bella jubenti,*
Quem pugnare juvet, quis vultum cive perempto
Mutet: obit latis projecta cadavera campis.
[4] *Vulnera multorum totum fusura cruorem*
Opposita premit ipse manu. quacunque vagatur
Sanguineum veluti quatiens [5] *Bellona* [6] *flagellum,*
[7] *Bistonas aut Mavors agitans, si verbere sævo*
Palladia stimulet turbatos [8] *ægide currus,*
[9] *Nox ingens scelerum, & cædes oriuntur, & instar*
Immensæ vocis gemitus, & pondere lapsi
Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
Ipse manu [10] *subicit gladios, ac tela ministrat,*
[11] *Adversosque jubet ferro confundere vultus.*
Promovet ipse acies: impellit terga suorum:
Verbere conversæ cessantes excitat hastæ.
In plebem vetat ire manus, monstratque Senatum.
Scit cruor [12] *Imperii qui sit, quæ viscera* [13] *legum:*
Unde petat Romam, [14] *libertas ultima mundi*
Quo steterit ferienda loco. [15] *permista secundo*
Ordine Nobilitas, [16] *venerandaque corpora ferro*
Urgentur: cadunt Lepidos, caduntque Metellos,

1 Advertit quo animo, quibus viribus, quo vultu quisque pugnet.
2 Quis timide & quasi invitus feriat, quis alacriter.
3 Quis jussu potius quam voluntate pugnet.
4 Suorumne pie, an adversariorum crudeliter?
5 Belli dea, Martis soror, furialis Enyo.
6 Quo bellantes instigare fingitur.
7 Thracas, à Bistone urbe & stagno, cui bellicosæ genti Mars præsidere creditur. *Gradivumque patrem Geticis qui præsidet agris.* Virgil. 3 Æneid.

8 Scutum seu lorica Palladis, in quo caput Medusæ homines in lapides convertens. & respicere videtur ad Palladis apparatum & suppetias contra Martem, Venerem & Troas. Hom. Iliad. 5. 9 Confusio cæca, nullo habito discrimine. 10 Subjicit, subministrat. 11 Multus in eo prœlio Cæsar fuit, mediusque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ; altera cruenta sed docta & ad victoriam efficax; *Miles faciem feri*: altera ad jactationem composita; *Parce civibus.* Florus, præceperat Cæsar suis, ut tela in ora & facies adversariorum intentarent, fore enim ut juvenes formosi faciei suæ timentes, vultus tegerent vel averterent. Sed stratagema hoc, consilio tam levi, vix tanto Imperatore dignum videtur Iano Rutgersio lib. 1 Var. lect cap. 4. longe itaque aliud fuisse consilium putat. Cæsarem scilicet veritum ne suorum militum ardor, conspectis popularibus & propinquis defervesceret: imperasse ut vultus eorum ferro turbarentur, ne agnoscerentur, & huc faciunt quæ supra ℣. 320, & 465, & infra ℣. 627. 12 Senatus scilicet quo fuso expeditior sibi ad summum imperium sternatur iter. 13 Alii *regum* habent, qui seorsim apud sua quisque auxilia. H. Grotius emendare ausus est *viscera legum*, Metaphorice de Senatu. Alii legunt *rerum*. 14 Libertatis propugnatores summi & ultimi. 15 Equitibus permistus Senatus. tres enim Rom. ordines, Patritius, Equester, Plebejus. 16 Nobiles illustrium familiarum viri, cujusmodi paucos enumerat, Lepidos, Metellos, Valer. Corvinos, Manlios Torquatos.

Corvinosque simul, [1] *Torquataque nomina legum,*
[2] *Sæpe duces, summosque hominum. te Magne, remoto.*
3 *Illic plebeja contectus casside vultus,*
Ignotusque hosti, 4 *quod ferrum Brute tenebas?*
O decus imperii, spes ô suprema Senatus,
5 *Extremum tanti generis per secula nomen,*
6 *Ne rue per medios nimium temerarius hostes,*
7 *Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,*
Thessalia periture tua. nil proficis istic
Cæsaris intentus jugulo: [8] *nondum attigit arcem*
Iuris, & 9 *humanum culmen, quo cuncta reguntur,*
Egressus. meruit fatis tam nobile letum:
Vivat, &, ut Bruti procumbat victima, regnet.
Hic patria perit omne [10] *decus: jacet aggere magno*
Patritium campis commista plebe cadaver.
Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
[11] *Pugnacis Domiti;* [12] *quem clades fata per omneis*
Ducebant. [12] *nusquam Magni fortuna sine illo*
Succubuit: victus toties à Cæsare, [13] *salva*
Libertate perit: tunc [14] *mille in vulnera latus*
Labitur, ac [15] *venia gaudet caruisse* [15] *secunda.*
Viderat in crasso versantem sanguine membra

1 Qui legunt *regum*, multum torquentur ut *Torquata nomina* concilient *regibus*. Alii intelligunt reges torquatos עכקם duces torquibus ornatus. Alii familiam Manliorum cui cognomen Torquati à torque detracta Gallo cæso, qui eum in singulare certamen provocaverat. Liv. lib. 7. A. Gell. lib. 9. cap. 13. & regium illud insigne Torquatis convenire volunt. Grotius emendat *legum*, ut modo v. 579, *legum nomina*, hoc est, liberæ reipublicæ. Hanc si admittamus correctionem; concipio, Torquatos severissimos assertores legum dici, sicut *Manliana imperia*, severa illa & rigida, propter filium securi feriri jussum, &c. Liv. lib. 8. vel respici ad libertatem & Consulare imperium, quod noster *legum* nomine sæpe exprimit. supra ў. 440. & lib. 9. ў. 267, 385, 560. Nomina autem Torquata, id est, ipsos Torquatos, ut mox ў. 589. Nodum vero solvisse itemque sustinuisse videtur, qui legit, *Torquataque nomina regum Sæpe duces*, Lepidos scilicet Metellos, Corvinos, Torquatos, illustres viros, quorum auspiciis, Reges ipsi sæpe militaverint. sic l. 8. ў. 207. & l. 10. ў. 136. & l. 3. ў. 188. 2 Cædunt tribunos, consulares, senatores, summos omnes, excepto Pompejo. 3 Illic Marcus Brutus plebejis armis tectus latuit Cæsarianos, jussus petere viros principes, modo ў. 578. 4 Quo postmodo Cæsarem eras occisurus, ut libertatem restitueres. 5 Vltime gentis Brutorum à Iunio Bruto, qui reges exegit, ortorum. quem tamen absque virili stirpe periisse, refert Dion. Halicar. 6 Parce tibi, neque per temeritatem accerse tibi mortem prælnaturam. reserva te ad facinus opportuniore tempore perpetrandum. 7 Non in hoc civili bello in Pharsalia, sed altero & tuo, in Philippis ab Antonio & Octavio victus. vide quæ ad ў. 680. lib. 1. 8 Nondum est assecutus ἀκμὴν & summam Imperii, ut mereatur cadere manu Bruti, cujus familiæ opus est reges tollere. vivat regnetque prius, ut, &c. 9 Nondum superavit summum honorem Rom. quo cuncta reguntur. 10 Nobiles patricii, ut seque. 11 Lib. 2. ў. 479. 12 Supra ў. 220. 13 Patria nondum in servitutem redacta. 14 Ipsene multis vulneribus confossus? an inter saucios omni ex parte, & cadentes? L. vero Domitius ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus. Cæs. com. 3. 15 Primam enim consecutus fuerat ad Corfinium, ut lib. 2. ў. 512, & quæ ad ў. 522.

Cæsar, & increpitans; Iam Magni deseris arma,
[1] *Successor Domiti: sine te jam bella geruntur.*
Dixerat: ast illi suffecit pectora pulsans
Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit:
Non te funesta scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati Cæsar, generoque minorem
Aspiciens, [2] *Stygias Magno duce liber ad umbras*
Et securus eo: te sævo Marte subactum,
Pompejoque graveis pœnas, nobisque daturum,
Cum moriar, sperare licet. non plura locutum
Vita fugit, [3] *densæque oculos pressere tenebræ.*
[4] *Impendisse pudet lacrymas in funere mundi*
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
Quærere, letiferum per cujus viscera vulnus
Exierit, quis fusa solo vitalia calcet;
[5] *Ore quis adverso, demisso faucibus ense,*
Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,
Quis steterit, [6] *dum membra cadunt: qui pectora telis*
Transmittant, aut quos campis affixerit hasta:
Quis cruor emissus [7] *perruperit aëra venis,*
Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratris
Cadat, &, ut notum possit spoliare cadaver,
[8] *Abscissum longe mittat caput: ora parentis*
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira
Quem jugulat, non esse patrem. mors nulla querela
Digna [10] *sua est, nullosque hominum lugere vacamus.*
[11] *Non istas habuit pugna Pharsalia parteis,*
Quas [12] *aliæ clades:* [13] *illic per fata virorum,*
Per populos hic Roma perit: quod militis illic,
Mors hic gentis erat: [14] *sanguis ibi fluxit Achæus,*
Ponticus, Assyrius: cunctos hærere cruores
Romanus, campisque vetat consistere torrens.
Majus ab hac acie, quam quod sua secula ferrent,
Vulnus habent populi: [15] *plus est quam vita, salusque*

1 Libro 2. ỿ. 478.
2 Morior tamen liber, te nondum victoriam plene consecuto, necdum summum Imperium, necdum patriam à te oppressam conspiciens.
3 σκότος δὲ ὄσσ' ἐκάλυψεν.
4 In tanta clade, quanta mundi summo Imperio grave inflixit vulnus, non libet, non vacat singulas mortes & vulnera lacrymis luctuque prosequi. Ex Pompejano exercitu circiter millia XV ceciderunt: In deditionem venerunt amplius Millia XXIV. Cæsar non amplius CC desideravit. Sed in his centuriones XXX. Com. 3.
5 Ita intercidit Crastinus. sup. ad ỿ. 471.
6 Truncatus membra.
7 Prosilierit, & autoris arma consperserit.

8 Vt possit eum, tanquam ignotum, spoliare, neque agnoscatur esse frater.
9 Et jam lacerum, apud eos, qui cum indignatione spectaret, patrem esse diceret. 10 Singulari & propria, ut modo ỿ. 617. 11 Dilatat amplificationem hujus cladis cum aliis comparatæ, modo, & eventu, mox ỿ. 638.
12 Ad Trasimenum, Trebiam, Ticinum, Alliam, Cannas, &c. 13 Ibi numerabantur milites cæsi: hic gentes & populi. 14 Ibi nationis alicujus unius sanguis fusus est, hic multarum promiscue: Romani autem permisti copia fecit ut instar torrentis flueret. 15 Perit scilicet libertas populi Rom. eaque posteris in perpetuum interitura.

Quod

Quod perit: in totum mundi prosternimur ævum,
Vincitur his gladiis omnis, quæ serviet, ætas.
Proxima quid soboles, aut quid meruere nepotes
[1] *In regnum nasci?* [2] *pavide num gessimus arma?*
Teximus aut jugulos? alieni pœna timoris
In nostra cervice sedet. [3] *post prœlia natis*
Si dominum, Fortuna dabas, & bella dedisses.
Iam Magnus [4] *transisse deos, Romanaque fata*
Senserat infelix: [5] *tota vix clade coactus*
Fortunam damnare suam, stetit aggere campi
Eminus, unde omnes sparsas per Thessala rura
Aspiceret clades, [6] *quæ bello obstante latebant.*
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
A se tam multo pereuntem sanguine vidit.
[7] *Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum*
Mersa juvat, gentesque sua miscere ruina:
[8] *Vt Latiæ post se vivat pars maxima turbæ,*
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Cælicolas, volvitque sui solatia casus:
[9] *Parcite, ait, Superi, cunctas prosternere gentes:*
Stante potest mundo, Romaque superstite, Magnus
Esse miser. si plura juvant mea vulnera, conjux
Est mihi, sunt nati; dedimus tot pignora fatis.
Civiline parum est bello, si meque, meosque
Obruat? [10] *exigua clades sumus, orbe remoto?*
Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?
Iam nihil est, Fortuna meum. sic fatur: & arma,
Signaque, & afflictas omni jam parte catervas
Circuit, & [11] *revocat matura in fata ruentes,*
Seque negat tanti. [12] *nec deerat robur in enses*

1 In servitutem sub Imp.
2 Nunquid nos timide libertatem propugnavimus? Annon jugulum nostrum & cervicem gladiis opposuimus, quo posteros servitute eximeremus?
3 Si vellet Fortuna posteris libertatem adimere, par erat ut & bellum iis daret, quo ipsi pro se decertarent.
4 A se ad Cæsarem. *Ferus omnia Iupiter Argos Transtulit.* Virgil. 2 Æneid.
5 Nondum coactus tota clade accepta incusare suam fortunam.
6 Quas per tumultum & concursum pugnantium prius cernere non licuit.
7 Neque tamen voluit; quod in rebus deploratis & desperatis solent miseri, omnia secum obruere.
8 Neque tanta accepta clade indignabatur deos supplicibus votis precari, ut sibi reliquum exercitum præstarent incolumem.
9 Sufficiat iræ vestræ hæc mea calamitas; vel si ulterius in me animadvertere visum sit, uxorem liberosque meos devoveo pro salute gentium & Rom. Imperii.
10 Annon satis est clades nostra, nisi & totus orbis nobiscum ruat?
11 Receptui canit. Sed audi Cæsarem 3 Com. Pompejus, ut equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit; aliis diffisus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, Tuemini, inquit, castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo. hæc cum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen eventum expectans.
12 Audacia eundi in prœlia non deerat Pompejo, neque vitæ contemptus, sed noluit suos in ruinam & necem secum trahere.

Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum :
Sed timuit strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis :
[1] *Cæsaris aut oculis voluit subducere mortem.*
Nequicquam. infelix, socero spectare volenti
Præstandum est ubicunque caput. sed tu quoque conjux
Causa fugæ, vultusque tui : fatisque probatum
Te præsente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello sonipes, non tergo tela paventem,
Ingenteisque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præstare malis. [2] *non impare vultu*
Aspicis Emathiam : [3] *nec, te videre superbum*
Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt.
Quamque fuit læto per [4] *tres infida triumphos,*
Tam misero Fortuna minor. jam [5] *pondere fati*
Deposito securus abis : [6] *nunc tempora læta*
Respexisse vacat : spes nunquam implenda recessit :
[7] *Quid fueris nunc scire licet. fuge prælia diræ,*
[8] *Ac testare deos, nullum qui perstet in armis,*
Iam tibi Magne mori : ceu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Phariæque a gurgite clades,
Sic & Thessalicæ post te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeji nomen populare per orbem,
Nec studium belli : sed [9] *par, quod semper habemus,*
[10] *Libertas, & Cæsar erunt : teque inde fugato*
Ostendet moriens, [11] *sibi se pugnasse, Senatus.*
Nonne juvat pulsum bellis cessisse, nec istud
Prospectare nefas, spumanteis cæde catervas?
[12] *Respice turbatos incursu sanguinis amnes,*

1 Voluit præterea necem suam subtrahere Cæsaris oculis; simul se vivum reddere uxori. sed frustra. in fatis namque erat ut præsente conjuge obtruncaretur, caputque ejus Cæsari offerretur, lib. 8. ℣. 618. & l. 9. ℣. 1035.

2 Non immutato propter adversa: eodem, quo prius tulisset prospera.

3 Atque uti fortuna infida fuit Pompejo in rebus secundis, ita in adversis minor.

4 1 Africanum, devictis Carbone, Domitio, & Hiarba rege qui Domitio auxilium tulerat. 2 Hispanicum, de Sertorio & Perpenna. l. 2. ℣. 549. & 3 Ponticum de Mithridate, Tigrane, &c. 5 Levatus onere Imperii, quod tibi fatum commiserat. 6 Nunc tibi otium est frui memoria anteactæ felicitatis: postquam insatiata spes plura acquirendi interierit. 7 E collatione præsentium adversarum intelliges quantæ fuerint res tuæ prosperæ. *Tum denique*, inquit ille apud Comicum, *omnes nostra intelligimus bona, quum quæ in potestate habuimus, amisimus.* 8 Et quum post discessum tuum e prœlio Pharsalico major pars cladis contigerit, deos testes citare licet, eos non tua gratia, sed publicæ libertatis causa in armis perstitisse & cecidisse, qui interierint, ut & eos, qui post mortem tuam in Africa, in Hispania & Ægypto ceciderunt.
9 Lib. 6. ℣. 3. 10 Commissi pugnabunt Libertas & Cæsar, illa ut se tueatur, Cæsar ut excutiat libertatem & Monarchiam inducat. 11 Suæ libertatis tuendæ gratia. 12 Imo fruere optimo solatio fugæ tuæ, quod non vides tantam civium stragem.

Et [1] soceri miserere tui. [2] quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior istis?
Quicquid in ignotis solus regionibus exul,
Quicquid sub [3] Phario positus patiere tyranno;
[4] Crede deis, longo fatorum crede favori.
Vincere pejus erat. prohibe lamenta sonare,
Flere veta populos: lacrymas, luctusque remitte.
Tam mala Pompeji, quam prospera mundus adoret.
Aspice securus vultu non supplice reges:
Aspice * possessas urbes, [5] donataque regna,
Ægyptum, Libyamque, & terras elige morti.
[6] Vidit prima tuæ testis Larissa ruinæ
[7] Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
[8] Civibus effudit totas per mœnia vires,
[9] Obvia ceu læto: præmittunt munera flentes:
Pandunt templa, domos: socios se cladibus optant.
Scilicet immenso superest ex nomine multum;
[10] Teque minor solo, cunctas impellere gentes
Rursus in arma potes, [11] rursusque in fata redire.
Sed quid opus [12] victo populis, aut urbibus, inquit?
[13] Victori præstate fidem. [14] Tu Cæsar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viscera vadis:
[15] At tibi jam populos donat gener. [16] avehit inde
Pompejum sonipes: gemitus, lacrymæque sequuntur:
Plurimaque in sævos populi convicia divos.
[17] Nunc tibi vera fides quæsiti Magne favoris
Contigit, ac fructus. felix se nescit amari.
Cæsar ut [18] Hesperio vidit satis arva natare
Sanguine, parcendum ferro, manibusque suorum

1 Cæsaris, qui parta per tot civium cædem victoria, multo miserior futurus est quam tu victus.
2 Quo animo, qua conscientia?
3 Ptolomæo. lib. 8. ỿ. 618.
4 Iudicium deorum & longa faventium fatorum series tibi fidem faciant id quod melius est tibi evenisse, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, vinci quam vincere in bello civili.
* Pompejopolim. lib. 2. ỿ. 578.
5 Ægyptum Ptolomæo, cui ipse tutor, à Senatu datus fuerat: Libyam Iubæ, Tigrani Armeniam, Pharnaci Pontum, Ariobarzani Cappadociam.
6 Pompejus, ubi jam castra oppugnari & hostem intra vallum versari vidit, equum nactus, detractis insignibus imperatoriis, decumana porta se è castris ejecit; protinusque equo citato Larissam contendit, neque ibi constitit, &c. Com. 3 Cæs.
7 Constantiam atque animi magnitudinem retinens in rebus utcunque adversis. 8 Larissæi humaniter & honorifice excepto opem offerunt.
9 Tanquam victori procedens obviam. 10 Aliorum opinione æque venerandus ac prius: sua non ita, rejicit itaque rationes & spem omnem comparandi copias & renovandi belli. 11 Iterum fortunam tentare.
12 Mihi, Pompejo. 13 Cæsari. 14 Apostrophe poëtæ ad Cæsarem. 15 Fuga te victorem testatus Pompejus permittit tibi populos. 16 Neque Larissæ constitit; sed paucos suorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum XXX ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit. 17 Ignis hic periculi & adversitatis probavit tibi verum amorem eorum quorum fidem in prosperis exploratam habere non datur, cum plures fortunam quam amicitiam colant.
18 Italorum.

Iam

Iam ratus, ut [1] *viles animas,* [1] *perituraque frustra*
Agmina permisit vita. [2] *sed castra fugatos*
Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem;
Protinus hostili statuit succedere vallo,
Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus grave ne fessis, ac [3] *Marte subactis*
Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat: Victoria nobis
Plena viri, dixit, superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est: [4] *nec enim donare vocabo*
Quod sibi quisque dabit. cuncta en [5] *plena metallis*
Castra patent: raptum [6] *Hesperiis è gentibus aurum*
Hic jacet: [7] *Eoasque premunt tentoria gazas.*
Tot regum fortuna simul, Magnique [8] *coacta*
Expectat [9] *dominos: propera* [10] *præcedere miles*
Quos sequeris: quascunque [11] *tuas Pharsalia fecit,*
A victis rapiantur opes. Nec plura locutus
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire super gladios, supraque cadavera patrum,
Et cæsos calcare duces, qua fossa, quis agger
Sustineat pretium belli, scelerumque petentes?
Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.
[12] *Invenere quidem spoliato plurima mundo,*
Bellorum in sumtus congesta pondera [13] *massa:*
[14] *Sed non implerunt cupientes omnia mentes.*
Quicquid fodit [15] *Iber, quicquid* [16] *Tagus expulit auri,*
Quodque legit dives summis [17] *Arimaspus arenis,*
[18] *Ut rapiant, parvo scelus hoc venisse putabunt,*
Cum sibi [19] *Tarpejas victor desponderit* [19] *arces:*

1 Plebejos & gregarios milites, nec sibi summum Imperium captanti futuros impedimento.
2 Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dari oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent. qui etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat producta) tamen ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt.
3 Defatigatis pugna.
4 Quod sibi dare possit, cuique vestrum in manu est; neque enim pro donis ea imputabo.
5 Mox ỳ. 752.
6 Hispaniis, quæ cum Italia in divisione Pompejo obtigerant, lib. 1. ỳ. 4.
7 Orientales, Asiaticas divitias. 8 Congesta. 9 Vos. 10 Præoccupare castra & antevertere hostes fugientes in castra. 11 Tui juris.
12 Captis castris, luxuriam, victoriæ fiduciam, & vanitatem Pompejanorum videre licuit; offenderunt enim triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, tabernacula myrto & hedera coronata, &c. Plut. Pomp. & Cæs. com. 3.
13 Auri & argenti. 14 Hanc lectionem probat H. Grotius, cujus exemplar secutus sum. Mihi vero perplacet quam habent lib. vulgati. *Sed non implevit cupientes omnia mentes. Quicquid fodit Iber, &c.* hac mente, Invenerunt quidem in castris Pompeji aurum Hispanum & Orientis gazas, uti Cæsar proposuerat supra ỳ. 740. Sed aurum hoc Hispanum in castris raptum non sufficit militibus Cæsarianis omnia cupientibus, & ipsam Romam sibi diripiendam ex ducis promisso sperantibus. 15 Hispanus. Hispania olim celebris erat fodinis auri, argenti, ferri. 16 Lusitaniæ fl. *auriferi ripa beata Tagi.* Ovid. 15. el. l. 1 Amor.
17 Lib. 3. ỳ. 281. 18 Quamvis hæc omnia rapiant, putabant tamen hæc non respondere meritis belli civilis à se gesti. 19 Romam. lib. 1. ỳ. 196.

Cum spe Romanæ promiserit omnia prædæ :
[1] *Decipitur, quod castra rapit. Capit impia plebes*
[2] *Cespite patricio somnos : vacuumque cubile*
Regibus infandus miles premit : inque [3] *parentum,*
Inque toris [3] *fratrum posuerunt membra* [4] *nocentes :*
[5] *Quos agitat vesana quies, somnique furentes :*
Thessalicam miseri versant in pectore pugnam.
Invigilat cunctis sævum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente [6] *moventur.*
[7] *Ingemuisse putes campos, terramque nocentem*
Inspirasse animas, infectumque aëra totum
Manibus, & superam Stygia formidine noctem.
Exigit a meritis tristeis victoria pœnas,
[8] *Sibilaque & flammas infert sopor: umbra perempti*
Civis adest : sua quemque premit terroris imago.
Ille senum vultus, juvenum videt ille figuras :
Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis :
[9] *Pectore in hoc pater est ;* [10] *omnes in Cæsare manes.*
[11] *Haud alios nondum Scythica purgatus in ara*
Eumenidum vidit vultus [12] *Pelopeus Orestes :*
[13] *Nec magis attonitos animi sensere tumultus,*
Cum fureret, Pentheus, [14] *aut cum desisset, Agaue.*
Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
Aut [15] *ultrix visura,* [15] *dies, stringente Senatu,*
Illa nocte premunt : hunc [16] *infera monstra flagellant.*
Et quantum pœna misero mens conscia donat,
Quod Styga, quod manes, infestaque Tartara somnis

1 *Hæc is bid losse.* ut qui sibi Romæ direptionem promiserit. 2 Tabernaculis Patriciorum è recenti cespite constratis. 3 Cæsorum aut fugatorum. 4 Scelerati, parricidæ. 5 Dormientibus horrenda per quietem objiciuntur somnia. animis obversantur scelerata pugnæ Thessalicæ arma. 6 Quasi vibrantes gladium, quem tamen non tenent. 7 Terram gemitu animas emisisse crederes, atque umbras & manes per aërem superioris hemisphærii infernali terrore tenebrosam volitasse. 8 Et per somnum repræsentantur iis Furiæ intentantes vipereos sibilantesque crines & faces. 9 Hujus menti obversatur umbra patris cæsi. 10 Omnes omnium manes territant Cæsarem. 10 Qualiter *Agamemnonius scenis agitatus Orestes Armatam facibus matrem & serpentibus atris cum fugit*, priusquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, ubi à sorore Iphigenia deæ sacerdote agnitus expiatusque est : placatæque furiæ Eumenides appellatæ. 12 Pelopis nepos. 13 *Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus, &c.* Æn. 4 Virg. 14 Ita legit Hugo Grotius, hoc sensu : Non magis externati erant, aut Pentheus cum Agaue fureret, aut ipsa Agaue cum furere desiisset & scelus suum agnosceret. Sic Pers. Satyr. 5. *Postquam destertuit esse Mæonides.* Alii legunt, *desciisset*, id est, à mente discessisset. I. a. Rutgersius putat leg. *aut deseruisset Agaue*, cum M. S. habeant, *aut de eruisset Agaue*, eadem mente qua Grotius *desisset* legit. sic lib. 5. ℣. 303. 15 Qua in Senatu à conjuratis confossus 23 vulneribus casurus erat. 16 Ultrices furiæ & carnifex conscientia.

1 *Pompejo*

[1] Pompejo vivente videt! [2] Tamen omnia paſſo,
Poſtquam clara dies Pharſalica damna retexit,
[3] Nulla loci facies revocat feralibus arvis
Hærentes oculos. cernit propulſa cruore
Flumina, [4] & excelſos cumulis æquantia colles
Corpora, [5] ſidentes in tabem ſpectat acervos,
Et Magni numerat populos: epuliſque paratur
Ille locus, vultus ex quo, facieſque jacentum
Agnoſcat. juvat Emathiam [6] non cernere terram,
Et luſtrare oculis campos ſub clade latenteis.
Fortunam, [7] Superoſque ſuos in ſanguine cernit.
Ac ne læta furens ſcelerum ſpectacula perdat,
[8] Invidet igne rogi miſeris, [9] cæloque nocenti
Ingerit Emathiam. [10] non illum Pœnus humator
Conſulis, & Libyca [11] ſuccenſa lampade Canna
Compellunt, hominum ritus ut ſervet in hoſtes:
[12] Sed meminit nondum ſatiata cædibus ira,
Cives eſſe ſuos. [13] Petimus non ſingula buſta,
Diſcretoſque rogos, unum da gentibus ignem:
Non interpoſitis urantur corpora flammis.
[14] Aut generi ſi pœna juvat, nemus extrue Pindi:
Erige congeſtas Oetæo robore ſylvas.
Theſſalicam videat Pompejus ab æquore flammam,
Nil agis hac ira: tabeſne cadavera ſolvat,
An rogus, haud refert: [15] Placido Natura receptat
Cuncta ſinu, finemque ſui ſibi corpora debent.
Hos, Cæſar, populos, ſi nunc non uſſerit ignis,
Vret cum terris, uret cum gurgite ponti.

1 Quo mortuo, majoribus furiis exagitabitur.

2 *Quin animum ab odio ad veritatem historiæ averte, lector.* Cæſar prima luce omnes eos qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere juſſit. quod ubi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt ſalutem; conſolatus conſurgere juſſit, & pauca apud eos de lenitate ſua locutus, omnes conſervavit; militibuſque ſuis juſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid deſiderarent.

Multo certe minus in umbras ſævituum crediderim, aut paviſſe oculos cæſorum ſpectaculo, aut ſepulchra & rogos negaviſſe.. 3 Triſtis & horrendus ſtragis aſpectus non rev.. 4 Et ſtrues congeſtorum cadaverum æquas collibus. 5 Depreſſos & manantes ſanie. 6 Quin tectum conſtratumque cadaveribus ſolum ſpectare juvat. 7 Martem & Venerem, quos ante prœlium invocaverat. ſupra ad ℣. 168. 8 Invidet cadaveribus rogum. ἀρχαϊσμὸς. Nam cum Genit. dici; *Invideo tibi gloriæ:* & cum Abl. *Invideo tibi gloria*, teſtatur Diomedes lib. 1. 9 Hypallage. Ingerit Emathiam exhalantem tetros cadaverum odores, qui corrumpant aërem. 10 Neque illum movet exemplum etiam crudeliſſimi hoſtis Rom. Annibalis, qui P. Æmylii ad Cannas interfecti cadaver conquiſitum honorifice ſepelijt; ut cives dignetur jure humanæ ſepulturæ. Eundem honorem præſtiterat Marcello inſidiis intercepto, verum id in Apulia. Liv. lib. 23. & lib. 37. 11 Rogus ad Cannas ab Annibale Pœno accenſus. 12 *Invidioſe*, quaſi dicat, quod majori odio cives proſequitur Cæſar, quam hoſtes Annibal. 13 Poëta, ex perſona cæſorum. 14 Aut ſi velis Pompejum male urere, unam omnibus extrue pyram è ſylvis Pindi montis & Oetæ, quam ex æquore proſpiciat ille. 15 Natura omnia quæ compoſuit in ſua elementa rurſus diſſolvit.

[1] *Communis mundo superest rogus, ossibus astra*
Misturus. [2] *quocunque tuam Fortuna vocabit,*
Hæ quoque eunt animæ. non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.
Libera [3] *Fortunæ mors est: capit omnia tellus*
Quæ genuit: [4] *cœlo tegitur, qui non habet urnam.*
Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,
[5] *Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?*
Has trahe Cæsar aquas: hoc, si potes, utere cœlo.
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
[6] *Non solum Hæmonii funesta ad pabula belli*
Bistonii venere lupi, tabemque cruentæ
Cædis odorati [7] *Pholoen liquere leones.*
Tunc ursi latebras, obsceni tecta, domosque
Deseruere canes, & quicquid nare sagaci
Aëra [8] *non sanum, motumque cadavere sentit.*
Iamque diu [9] *volucres civilia castra secuta*
Conveniunt. [10] *vos, quæ Nilo mutare soletis*
Threicias hyemes, ad mollem [11] *serius Austrum*
Istis aves. * *nunquam se tanto vulture cœlum*
Induit, aut plures presserunt aëra [12] *pennæ.*
Omne nemus misit volucres, omnisque [13] *cruenta*
Alite sanguineis stillavit roribus arbor.
Sæpe super vultus victoris, & impia signa
Aut cruor, aut alto defluxit ab æthere tabes,
Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.
[14] *Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,*
[15] *Inque feras discerptus abit: non intima curant*
Viscera, nec totas avide sorbere medullas:
Degustant artus. Latia pars maxima turba

1 Ex opinione Platonis in Timæo, & Cic. qui l. de Nat. deorum ait, Certa temporum revolutione ex incremento contrariorum incendia & diluvia fieri. Et Phœbus Ovidianus: *Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus, Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli Ardeat, & mundi moles operosa laboret.* Metam. 1.

2 *Nulla certior tamen Rapacis Orci fine destinata Aula Cæsaris manet Umbram, quid ultra tendis? Æqua tellus Cæsari recluditur, Plebisque faci.*

3 Alii *Fortuna.* h. e. Mortui ab injuria fortunæ liberi sunt.

4 *Nec tumulum curo, sepelit Natura relictos.* Mæcenatis citat Sen. ep. 93.

5 Et quid tandem non capis diuturniorem hujus spectaculi fructum? quin bibis aquas sanguine corruptas, quin uteris aëre hoc infesto? *Ironice.*
6 Neque solum ad dilanianda devorandaque cadavera in Thessalis campis venêre lupi Threicii, supra ỳ. 569. sed & ursi, canes, grues, vultures, &c.
7 Montem Arcadiæ. l. 3. ỳ. 198. 8 Cadaveris odore mutatum & corruptum.
9 Vultures & volucres aliæ. τάφοι ἔμψυχοι, quæ & triduo præsagire, & è longinquo odorari cadavera creduntur. Plin. lib. 10. c. 6. 10 Lib. 5. ỳ. 711. & Sen. Oedip. ỳ. 604. 11 Hic quippe moratæ. * Plenus fuit vulturibus aër. 12 Volucres. 13 Sanguis stillabat ab arboribus, quo alites partem prædæ congesserant. 14 Neque feræ discerpunt cadavera, aut nudant ossa, non rimantur viscera; in tanta abundantia sufficit degustasse pleraque fastidiose & dente superbo. 15 Ita Iuven. Sat. 14. *tota novalia sævos In ventres abeant.* & Ovid. 8. Met. *demisso in viscera censu.*

Fastidita

Fastidita jacet; quam sol, nimbique, diesque
Longior Emathiis resolutam miscuit arvis.
[1] *Thessalica infelix, quo tanto crimine tellus*
Læsisti Superos, ut te tot mortibus unam,
Tot scelerum fatis premerent? [2] *quod sufficit ævum,*
Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?
Quæ seges infecta surget non [3] *decolor herba?*
Quo non Romanos violabis vomere [4] *manes?*
[5] *Ante novæ venient acies, scelerique secundo*
Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.
[6] *Omnia majorum vertamus busta licebit,*
Et stantes tumulos & qui [7] *radice vetusta*
Effudere suas, [8] *victis compagibus, urnas:*
Plus cinerum Hæmoniæ sulcis telluris aratur,
Pluraque [9] *ruricolis feriuntur* [9] *dentibus ossa.*
[10] *Nullus ab Emathio religasset litore funem*
Navita, nec terram quisquam movisset arator,
Romani bustum populi: fugerentque coloni
Umbrarum campos, gregibus dumeta carerent:
Nullusque auderet pecori permittere pastor
Vellere surgentem de nostris ossibus herbam,
Ac, velut impatiens hominum, vel [11] *solis iniqui*
Limite, vel glacie [12] *nuda, atque ignota jaceres,*
Si non prima nefas belli, sed sola tulisses.
O Superi, liceat terras odisse nocenteis.
[13] *Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem?*
[14] *Hesperiæ clades, & flebilis unda* [15] *Pachyni,*
Et [16] *Mutina, &* [17] *Leucas puros fecere Philippos.*

1 Detestatur Thessaliam tam miserandæ cladi dirisque fatis damnatam, ut sup. ỳ. 301. 2 Quænam ævi diuturnitas poterit eluere & abolere memoriam tanti damni? 3 A sanguine hic fuso. 4 Qui in sepulchris errant, nec nisi justis solutis Stygа transvehuntur. 5 Antequam aboleantur priores hujus belli civilis vestigia, hoc eodem campo necdum à priori sanguine exsiccato, confligent hinc Antonius & Octavius, inde Brutus & Cassius secundo bello nefario. Quod tamen prope Philippos urbem Macedoniæ commissum est, uti dictum ad ỳ. 80. lib. 1. 6 Quod si omnia Romanorum ossa & cineres velimus eruere è tumulis, tam integris quam vetustate collapsis; minora tamen erunt his quæ semisepulta eruuntur inter arandum ab agricolis Thessalicis. 7 Imo sepulchri fundo, nisi respiciat potius caprificum, quæ de epate enata disjicit monimenta. Plin. lib. 16. c. 19. Juven. Satyr. 10. ỳ. 145. Martial. lib. 10. ep. 2. 8 Solutis vetustate commissuris. 9 Aratorum. *Hoc deniem tenuat terram renovantis aratri.* Ovid. 10 Te ô Thessalia nemo frequentaret nauta, arator, pastor; nemo habitaret, fugerent omnes tanquam execrandum locum, gentium & pop. Rom. bustum, umbris frequentatum, imo tanquam desolatam terram & inhabitabilem sub torrida zona seu frigida; si modo tu ut prima, ita sola fuisses nefarii belli area: Sed alia jam loca pari clade damnata te excusatam & scelere hoc absolutam præstant. 11 Inter utrumque Tropicum, zona torrida. 12 Desolata, inculta propter frigus, uti in zonis frigidis. 13 Cui damnatis, & mox in participationem sceleris admissas absolvitis crimine toto orbis partes? 14 Bellum civile in Hispania ad Mutinam maxime, ut lib. 1. ỳ. 40. 15 Promontorii Siciliæ, ubi navali prœlio victus est Sext. Pompejus ab Agrippa, auspiciis Augusti. 16 Lib. 1. ỳ. 41. 17 Lib. 1. ỳ. 43.

LIBER VIII.

[1] *IAm super [2] Herculeas fauces, nemorosaq; Tempe.*
Hæmonia deserta petens [3] dispendia sylvæ,
[4] Cornipedem exhaustum cursu, stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugæ vestigia turbat,
[5] Implicitasque errore vias. [6] pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum, comitumque suorum.
Qui post terga venit, trepidum, laterique timentem
Exanimat. [7] quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse;
Seque memor fati tantæ mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæsaris ipse
Avulsa cervice daret. [8] deserta sequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. multi Pharsalica castra
Cum [9] peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occursu stupuere ducis, [10] vertigine rerum
Attoniti: [11] cladisque suæ vix ipse fidelis
Auctor erat. [12] gravis est Magno, quicunq; malorum
Testis adest. cunctis ignotus gentibus esse
Mallet, & obscuro tutus transire per orbem
Nomine: [13] sed longi pœnas Fortuna favoris
Exigit a misero, quæ tanto pondere famæ
Res premit adversas, fatisque prioribus urget.
[14] Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,

1 Felicem utcunque in malis Pompejum, *inquit Florus*, si eadem ipsum, quæ exercitum ejus, fortuna traxisset. Superstes dignitati suæ vixit, ut cum majore dedecore per Thessalica Tempe equo fugeret, pulsus Larissa: in deserto Ciliciæ scopulo, fugam in Parthos, Africam vel Ægyptum agitaret: ut denique in Pelusiaco litore, imperio vilissimi regis, consiliis spadonum, &, ne quid malis desit, Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis uxoris suæ liberorumque moreretur.

2 Dissidia inter Ossam & Olympum qua per Tempe exit Peneus in sinum Thermaicum. lib. 6. ¥. 345. In confinibus Thessaliæ & Macedoniæ, Thermopylas dictas à thermis ibi Herculi sacris. 3 Circuitus, erroresque cum itineris dispendio, ut mox ¥.4. 4 Equum fessum, neque se promoventem, utcunque stimulis fossum. 5 Quæ lateant fallantque insequentes. 6 *Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis Suspensum.* Æn. 2 Virg. *non sine vano Aurarum & sylvæ metu, &c.* Hor. 23. ode l. 1. 7 Vtut victus jam & neglectus, pristinæ tamen fortunæ & gloriæ memor, magno æstimari cervicem suam credit, eodemque precio à Cæsare experi, quo ipse Cæsaris emeret. 8 Pompejus notus non potuit celare calamitatem suam, utcunque per deserta fugeret. 9 Pompejo auxilium laturi. 10 Subita mutatæ fortunæ vicissitudine. 11 Vix ipse Pompejus, cladis suæ nuncius fidem iis comprobavit. 12 Cum dolore & rubore excipit obvios in conscientiam & testimonium suæ calamitatis: seque. ratio. 13 Quo lætior fuerit, eo jam tristior est fortuna, famam gravans, & prosperis *fatis contraria fata rependens*. 14 Iam intelligit præcoces sibi honores habitos non esse constantes, fortunam, quæ è carceribus festinanter evolarit, sub meta lassatam deficere. Martial. de Scopo. *Curribus illa tuis semper properata, brevisque Cur fuit, & vita tam prope meta tuæ.* l. 10. ep. 50.

[1] *Actaque laurifera damnat Syllana juventa.*
[2] *Nunc & Corycias classes, & Pontica signa*
Dejectum meminisse piget. [3] *sic longius ævum*
Destruit ingenteis animos, & vita superstes
Imperio. nisi summa dies cum fine bonorum
Affuit, & celeri prævertit tristia letho.
Dedecori est fortuna prior. quisquam ne secundis
Tradere se fatis audet, nisi morte parata?
[4] *Litora contigerat,* [5] *per quæ Peneius amnis*
Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
Inde ratis trepidum, ventis, & fluctibus impar,
* *Flumineis vix tuta vadis evexit in altum:*
[6] *Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, sinusque*
Leucadii, Cilicum dominus, terræque Liburnæ,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
[7] *Conscia curarum secreta in litora Lesbi*
Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas
[8] *Mæstior, in mediis quam si, Cornelia, campis*
Emathiæ stares. tristeis præsagia curas
Exagitant: [9] *trepida quatitur formidine somnus:*
[9] *Thessaliam nox omnis habet:* [10] *tenebrisque remotis*
Rupis in abruptæ scopulos extremaque currens
Litora, prospiciens fluctus, nutantia longe
Semper prima vides venientis vela carinæ,
[11] *Quærere nec quicquam de fato conjugis audes.*
[12] *En ratis, ad vestros quæ tendit carbasa portus,*

1 Triumphum de Hiarba & gestis in Africa, quem egit 24 annos natus, Sylla graviter ferente, obstante atque negante triumphum illi decernendum; ut qui hæc gessisset sub alienis auspiciis, idque ante maturam ætatem. 2 Piget de tanto gloriæ culmine dejectum, meminisse classes à se ductas contra Cilicas piratas, lib. 2. ℣. 376, & triumphum de Mithridate rege Ponti. 3 ὄλβος δ' οὐκ ἐς μακρὸν ἀνδρῶν ἔρχεται. Pind. in Pythiis. Felicitas, nisi adsit matura mors, ludibrio ferme homines exponit. felix exitus coronat opus; *la sera loda la dia.* vitam mors. *Nemo ante obitum felix.* τέρμα τοῦ βίου ὀλβίζει. Iuv. Sat. 10, de Mario, Pompejo, &c. 4 Supra ℣. 1. 5 Per tempe usque ad mare iter fecit. ibi noctis reliquum in piscatoria casula exegit; circa auroram in * Fluviatilem lembum ingressus, de comitibus ingenuos ad se recepit, &c. inde oram legens, ad justæ magnitudinis onerariam pervenit, cui præerat Peticius quidam Romanus, qui cum Pompejum de facie nosset, eum & quos is jubebat, recepit, &c. Plut. & Appian. 6 Pompejus, cujus præfecti longe lateque classibus tenebant Corcyram, sinum Ambracium prope Leucadem, & oram Liburniæ in mari Adriatico, olim Cilicum piratarum domitor, jam domitus. l. 3. ℣. 228. ipse in cymba, mox in oneraria vehitur. 7 Tu Cornelia, quam noverat sollicitam animi de belli eventu pendere, mones Pompejum ut jubeat cursum dirigi ad Lesbon, ubi tu semota eras à strepitu belli. l. 5. ℣. 722. Alii leg. *jubet.* id est, Pompejus, & referunt *conscia* ad *litora.* 8 Vide ipsius Corneliæ rationes. l. 5. ℣. 767. 9 Interdiu sollicita de belli eventu, noctu per quietem Thessalia obversatur menti. 10 Oriente die. 11 Ne forte audias quod præsaga mens somniabat aut suspicabatur. 12 Hæc Plutarchus ad hunc modum: ut Mitylenen appulit, nuncium in urbem misit ad Corneliam, cui aliis de Cæsare ad Dyrrhachium profligato & bello prope confecto, intentæ cogitationibus, ille salutatione omissa, lacrymis magis quam voce mandatum referens, properare jussit, si Pompejum una & aliena advectum navi cernere vellet.

Quid ferat ignoras: sed nunc tibi summa pavoris
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister.
[1] *Victus adest conjux. quid perdis tempora luctus?*
Cum possis jam flere, times. tunc puppe propinqua
[2] *Prosiluit,* [3] *crimenque deûm crudele notavit,*
Deformem pallore ducem, vultusque prementem
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.
[4] *Obvia nox miseræ cœlum, lucemque tenebris*
Abstulit, atque animam clausit dolor: omnia nervis
Membra relicta labant: riguerunt corda, diuque
[5] *Spe mortis decepta jacet. jam fune ligato*
Litoribus, lustrat vacuas Pompejus arenas.
Quem postquam propius famulæ videre fideles,
[6] *Non ultra gemitus tacitos incessere fata*
Permisere sibi, frustraque attollere terra
Semianimem conantur heram: quam [7] *pectore Magnus*
Ambit, & astrictos refovet complexibus artus.
Cœperat [8] *in summum revocato sanguine corpus*
Pompeji sentire manus, mœstamque mariti
Posse pati [9] *faciem: prohibet* [10] *succumbere fatis*
Magnus, & immodicos castigat voce dolores.
Nobile cur [11] *robur Fortunæ vulnere primo,*
Fœmina, tantorum titulis insignis [12] *avorum,*
Frangis? [13] *Habes aditum mansura in secula famæ.*
Laudis in hoc sexu, non legum jura, nec arma,
Unica materia est conjux miser. erige mentem,
Et tua cum fatis pietas decertet, & ipsum,
Quod sum victus, ama: nunc sum tibi gloria major,
A me quod fasces, & quod pia turba Senatus,
Tantaque discessit regum manus: incipe Magnum
Sola sequi. [14] *deformis, adhuc vivente marito*
Summus, & augeri vetitus dolor: [15] *ultima debet*

1 Non est quod ulterius sis solicita, & timori insumas tempora luctus. desine timere, adest ecce victus conjux, suæ cladis nuncius, tibi justi doloris causa.
2 Cornelia obvia prosiluit.
3 Advertit inclementiam deorum, conjugis cladem, & fugam.
4 Caligo oculis oborta est ex animi deliquio, & præ mœrore Cornelia decidit exanimis.
5 Nam frustrata mortis desideratæ spe, ad se rediit.
6 Famulæ non permisere sibi incusare inclementiam fatorum ultra tacitos questus, h. e. temperaverunt sibi ejulatu, & vociferationibus lamentorum, Pompejum scilicet reveritæ, & ne heræ dolorem accenderent.
7 Amplexatur.
8 Ad se redire; sanguine, qui in repentina consternatione ad cor refluxerat, se jam remittente atque in extremas partes effundente.
9 Aspectum; ad quem prius exanimis deciderat.
10 Cedere adversæ fortunæ.
11 Animi firmitatem.
12 Scipionum.
13. Contigit tibi seges & materia æternæ & summæ laudis, quam fœminis consequi datur. neque enim fœminarum gloria est jus dicere aut arma ferre, sed fides maritis præstita *Tristi materiam tempore laudis habet.*
14 Haud decet impendere vivo marito, perinde atque conclamato & mortuo, dolorem extremum, & cui nihil addi potest, ne videare vitam æque ac mortem lugere.
15 Ultimum conjugalis fidei officium est luctus.

Esse fides, lugere virum. tu nulla tulisti
Bello damna meo. vivit post prœlia Magnus,
[1] *Sed fortuna perit: quod defles, illud amasti.*
Vocibus his correpta viri, vix ægra levavit
Membra solo, taleis gemitu rumpente querelas:
[2] *O utinam in thalamos invisi Cæsaris issem*
[3] *Infelix conjux, & nulli læta marito!*
Bis nocui mundo: [4] me pronuba duxit Erinnys,
[5] *Crassorumque umbræ, devotaque manibus illis*
[6] *Assyrios in castra tuli civilia casus:*
Præcipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
A causa meliore deos. ô maxime conjux,
O thalamis indigne meis, [7] hoc juris habebat
In tantum Fortuna caput! cur impia nupsi,
Si miserum factura fui? nunc accipe [8] pœnas,
Sed quas sponte luam. quo sit tibi mollius æquor,
Certa fides regum, totusque paratior orbis,
Sparge mari [9] comitem. [10] mallem felicibus armis
Dependisse caput: nunc clades denique lustra
Magne tuas. [11] ubicunque jaces civilibus armis
Nostros ulta toros, ades huc, atque exige pœnas,
Iulia crudelis, placataque [12] pellice cæsa,
Magno parce tuo. Sic fata, iterumque refusa
Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
In lacrymas. duri flectuntur pectora Magni,
[13] *Siccaque Thessalia confudit lumina Lesbos.*
[14] *Tunc Mitylenæum pleno jam littore vulgus*
Affatur Magnum: Si maxima gloria nobis
Semper erit tanti [15] pignus servasse mariti,

1 Sed vide ne fortunam meam eversam lugendo, videaris eam quam me habuisse chariorem.
2 Quo illius fortunas gravaret connubium meum, maritis usque fatale.
3 P. Crasso Marci F. qui cum patre apud Parthos periit, prius nupta: nunc Pompejo. Idem questa inducitur à Plutarcho. Video, inquit, te marite, non tua sed mea fortuna ad unicum navigium recidisse, qui ante Corneliæ nuptias quingentis navibus per hoc æquor vehebaris, &c. in vita Pompeji.
4 Infelicibus auspiciis nuptiarum querela. sic Hypsiphile Ovidiana; *Nam mihi nec Iuno, nec Hymen, sed tristis Erinnys Prætulit infaustas sanguinolenta comas.* & Senecæ Medea ℣. 16. & Octavia ℣. 23. *Illa, illa meis tristis Erinnys Thalamis Stygios prætulit ignes.* 5 Patris & filii manes me illis infaustam execrati atque insequuti, miserunt æque infelici cladis omine in civilia hæc bella. 6 Parthicam cladem. 7 Tantum potestatis, ut fatalem me conjugem tibi daret. 8 Mei devoventis se pro tua salute, & fortunæ mutatione in melius. 9 Me. 10 Atque utinam me prius devovissem, ante hanc cladem, pro tua victoria; id quia non contigit, nunc denique expia clades tuas mea cæde. 11 Lege quæ Iuliæ umbra minatur Pompejo. lib. 3. ℣. 21. 12 Invidiose & indignanter hoc in se, ut lib. 3. ℣. 23. 13 Et commiseratio uxoris hic in Lesbo expressit Pompejo lacrymas, quod non fecit clades in Thessalia accepta. 14 Mitylenæos, ut refert Plutarchus, salutatum egressos & ut in urbem intraret orantes, hoc recusato, monuit: uti bono animo essent, & victori parerent Cæsari, bono & clementi viro. 15 Corneliam, uxorem Pompeji, apud nos depositam à bello.

Tu quoque devotos sacro tibi [1] *fœdere muros ,*
Oramus, sociosque lares dignare vel una
Nocte tua: fac Magne locum,[2] *quem cuncta revisant*
Secula ; quem veniens hospes Romanus adoret.
Nulla tibi subeunda magis sunt mœnia victo.
Omnia victoris possunt sperare favorem :
[3] *Hæc jam crimen habent. quid, quod jacet insula ponto ,*
Cæsar eget ratibus ? [4] *Procerum pars magna coibit*
Certa loci. [5] *noto reparandum est littore fatum.*
Accipe templorum cultus, aurumque deorum
Accipe : si terris, si puppibus ista juventus
Aptior est, tota quantum valet, utere Lesbo ,
[6] *Accipe : ne Cæsar rapiat, tu victus habeto.*
[7] *Hoc solum crimen merita bene detrahe terra,*
Ne nostram videare fidem felixque secutus ,
Et damnasse miser. Tali pietate virorum
Lætus, in adversis, & [8] *mundi nomine gaudens*
Esse fidem, Nullum toto mihi, dixit, in orbe
Gratius esse solum, [9] *non parvo pignore vobis*
Ostendi. tenuit nostros hac obside Lesbos
Adfectus : hic sacra domus, carique penates ,
Hic mihi Roma fuit. non ulla in litora puppim
Ante dedi fugiens, sævi cum Cæsaris iram
Iam scirem meritam, servata conjuge, Lesbon ,
[10] *Non veritus tantam veniæ committere vobis*
Materiam, sed jam satis est fecisse [11] *nocentes :*
Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.
Heu nimium felix æterno nomine Lesbos ,
Sive doces populos, Regesque admittere Magnum ,
Seu præstas mihi sola fidem. nam [12] *quærere certum est*
Fas quibus in terris, ubi sit scelus. [13] *accipe, Numen ,*
Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum :
Da similes Lesbo populos, qui Marte subactum
Non intrare suos infesto Cæsare portus ,
Non exire vetent. Dixit, mœstamque carina

1 Societatis & hospitii.
2 Te hospite primum è bello recepto, honoratum.
3 Nostra hæc civitas jam Cæsari damnata est officii erga te tuamque. infra ℣. 134.
4 Huc è bello convenient nobiles, qui sciant te huc venisse ad conjugem.
5 Quo appulisti à bello Mithridatico, auditum artium professores.
6 Versus iste νόθος, non habetur in mscr. F. Modii novantique 95. epist.
7 Hoc opprobrium à nobis bene de te meritis averte, ne videaris fidem nostram in adversis rebus suspectam habuisse & damnasse, quam in prosperis approbasti.
8 Vt qui non penitus profligasset fidem, cujus hæc civitas edidisset specimen & promptitudinem erga Pomp. & populum Rom. in rebus creperis, bonum augurium atque exemplum cæteris futurum, mox ℣. 140. 9 Cornelia vobis commissa. 10 Me vestræ fidei credere non dubitans, quem si vos prehensum Cæsari traderetis, facile eum vobis conciliaretis, impetrata exceptæ hospitio Corneliæ venia. 11 Cæsaris iræ expositos. 12 Statui enim experiri, quæ gentes Senatui & populo Romano fideles sint, quæ infidæ. 13 Et tu, si quis deorum etiam dum mihi faveas, exaudi ultimum hoc votum meum.

Impoſuit comitem. [1] *cunctos mutare putares*
Tellurem, patriaque ſolum: ſic litore toto
Plangitur, [2] *infeſta tenduntur in æthera dextra:*
[3] *Pompejumque minus, cujus Fortuna dolorem*
Moverat; aſt illam, quam toto tempore belli
Vt civem videre ſuam, diſcedere cernens
Ingemuit populus: quam vix ſi caſtra mariti
Victoris peteret, ſiccis dimittere matres
Iam poterant oculis: tanto devinxit amore
Hos pudor, hos probitas, [4] *caſtique modeſtia vultus,*
Quod ſubmiſſa nimis, nulli gravis hoſpita turba,
[4] *Stantis adhuc fati vixit quaſi conjuge victo.*
[5] *Iam pelago medios Titan dimiſſus ad ignes,*
Nec quibus abſcondit, nec ſi quibus exerit orbem,
Totus erat: [6] *vigiles Pompeji in pectore curæ*
Nunc ſocias adeunt Romani fœderis urbes,
Et varias regum mentes, nunc [7] *invia mundi*
Arva ſuper nimios ſoles, Auſtrumque jacentis.
[8] *Sæpe labor mœſtus curarum, odiumque futuri*
Projecit feſſos incerti pectoris æſtus,
Rectoremque ratis de cunctis conſulit aſtris;
Vnde notet terras; quæ ſit menſura ſecandi
Æquoris in cœlo; [9] *Syriam quo ſidere ſervet:*
Aut [10] *quotus in plauſtro Libyam bene dirigat ignis.*
Doctus ad hæc fatur [11] *taciti ſervator Olympi:*
[12] *Signifero quæcunque fluunt labentia cœlo,*
[13] *Nunquam ſtante polo, miſeros fallentia nautas*
Sidera non ſequimur: ſed qui non mergitur undis
Axis inocciduus, gemina clariſſimus Arcto,

1 Crederes Mitylenæos omnes in exilium pulſos è patrio ſolo migraſſe, in diſceſſu Pompeji & Corneliæ; adeo undique plangebatur ab omnibus.

2 Tanquam deos inclementiæ incuſantes.

3 Neque tangebantur tantum diſceſſu Pompeji, quantum Corneliæ.

4 Cornelia ſtantis fati. id eſt, cujus fortuna adhuc erat integra (ut infra ꝟ. 223. *ac erat Martis Alanos.* Helleniſinum alii eſſe volunt pro *ſtante fortuna*) vixit non minori cum modeſtia, quam ſi fracta fuiſſet adverſa Fortuna.

5 Erat jam Solis occidentis ſphæræ pars media ſupra horizontem, pars altera infra diem illis deferentis, ſi qui ſunt Antipodes qui opponunt pedibus veſtigia noſtris. Namque hoc pleriſque veterum controverſum fuit etiam contra demonſtrationes Mathematicas. 6 Pompejum inſomnem & ſolicitum tenebat meditatio quos reges, quas gentes ſocias, quas mundi partes adiret. 7 Deſerta Libyæ, zonam torridam & ulterius. 8 Interdum ut mentis ſolicitudinem & tædium cogitandi de futuris levaret, convertit ſe ad diſputationem de aſtris & ratione cœli viæque inquirenda à gubernatore navis. 9 Quam ſtellam obſervans in Syriam naviget, & cum Pompejum de his regionibus adeundis varia animo verſantem conſilia reſpicere videatur Poëta, tum & illud, *Namque Helice Grajos, Tyrios Cynoſura per altum Dirigit.* 10 Quota ſtella Vrſæ majoris obſervatur navigantibus in Africam. 11 Gubernator. Sic Palinurus Virgil. 3 Æn. *Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo.* 12 Non obſervamus ſtellas in Zodiaco & illa cœli parte quæ revoluta nobis occidit: ſed ſidera vicina polo Arctico, qui nobis ſemper ſublimis certos ſignat curſus, juxta quem maxime fulgent duo ſidera Helice & Cynoſura. 13 Vbi nulla cœli pars ſtabilis ſtellas præfert, ad quas dirigatur curſus.

Ille regit puppes. hic cum mihi semper in altum
Surget, & instabit summis minor Vrsa [1] *ceruchis;*
[2] *Bosphoron, & Scythia curvantem litora pontum*
Spectamus. [3] *quicquid descendet ab arbore summa*
Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
In Syria portus tendet ratis. inde [4] *Canopos*
Excipit [5] *Australi cœlo contenta vagari,*
Stella timens Borean: [6] *illa quoque perge sinistra,*
Trans [7] *Pharon in medio tanget ratis æquore* [8] *Syrtim.*
Sed quo vela dari, [9] *quo nunc pede carbasa* [10] *tendi*
Nostra jubes? Dubio contra cui pectore Magnus,
Hoc solum toto, respondit, in æquore serva,
[11] *Vt sit ab Emathiis semper tua longius oris*
Puppis, & Hesperiam [12] *pelago, cœloque relinquas:*
Cetera da ventis. comitem, pignusque recepi
Depositum: tunc certus eram, quæ [13] *litora vellem;*
Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille
Iusto vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit, & [14] *in lævum puppim dedit; utque secaret,*
[15] *Quas Asia cautes, & quas Chios asperat,* [15] *undas,*
[16] *Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.*
Æquora senserunt motus, aliterque secante
Iam pelagus rostro, [17] *nec idem spectante carina,*
Mutavere sonum [18] *non sic moderator equorum,*
[19] *Dexteriore rota lævum cum circuit orbem,*
Cogit [20] *inoffensa currus, accedere meta.*
[21] *Ostendit terras Titan, & sidera texit.*

1 Cornibus antennarum, ex κέρας & ἔχω. 2 Hoc vult nauta dicere, Navigantibus hinc in Bosphoron Scythicum aut Thracium, & Pontum, versus Septentrionem, stella polaris ascendit ad Zenith, seu punctum verticale; quod, per *antennas*, *summam arborem & malum*, intelligit, id est, polus Arcticus elevatur. Navigantibus contra in Syriam, versus meridiem: stellæ polares Bootes & Vrsa minor descendunt à summitate mali seu puncto verticali, Horizontem versus, hoc est, polus deprimitur, atque elevatur Canopus, fulgida stella in gubernaculo Australi navis Argus sideris Meridionalis, quæ non videtur nisi Rhodo in Austrum pergentibus. *nusquam invenies*, inquit Manilius, *fulgere Canopum Donec Niliacas per Pontum veneris oras.* 3 Quantum deprimitur poli Arctici, tantum elevatur Æquatoris, & in Austrum tendimus. 4 Remota, nec ascendens Septentrionalibus conspicua. 5 Si in sinistram teneas à Canopo trans Pharon, illidetur navis Syrtibus. 6 Lib. 10. ℣. 57, & 509. 7 Lib. 1. ℣. 367. 8 Vtro? dextro an sinistro veli angulo; imo? ποδεῶνι. *the tacke.* 9 Lib. 5. ℣. 428. 10 Dirigi cursum. 11 Thessaliam atque Italiam relinque, ad Orientem tendens. 12 Vxorem. 13 Ante receptam uxorem, Lesbon volui petere. 14 In lævam flexit. 15 Fretum inter Asiæ litus & Chion insulam à sinistra. male legitur *Asina caut.* 16 Alterum veli angulum protendit, reducto altero. ut ℣. 428. lib. 5. 17 Cursu in obliquum mutato, neque procurrente ut prius æquatis antennis navi. majori impetu & fragore prora eruit fluctus. 18 Non secus atque auriga in curuli certamine contendit, interiore rota quam proxime stringere metam, quo breviore gyro circumeat. 19 Sinistra rota immobili, dum dextra vertitur. 20 Evitatæ & intactæ. 21 Oriens sol obscuraverat sidera.

[1] *Sparsus ab Emathia fugit quicunque procella,*
Assequitur Magnum: primusque a litore Lesbi
Occurrit [2] *natus,* [3] *procerum mox turba fidelis.*
Nam neque [4] *dejecto fatis, acieque fugato*
Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:
Terrarum dominos, & [5] *sceptra Eoa tenentes*
Exul habet comites. [6] *Iubet ire in devia mundi*
Dejotarum, [7] *qui sparsa ducis vestigia legit.*
[8] *Quando, ait, Emathiis amissus cladibus orbis*
Qua Romanus erat, superest fidissime regum
Eoam tentare fidem, [9] *populosque bibentes*
Euphraten, & adhuc securum a Cæsare [10] *Tigrim:*
Nec pigeat [11] *Magno quærentem fata, remotas*
Medorum penetrare domos, Scythicosque recessus,
Et [12] *totum mutare diem, vocesque* [13] *superbo*
[14] *Arsacidæ perferre meas: Si* [15] *fœdera nobis*
Prisca manent, mihi [16] *per Latium jurata Tonantem,*
Per vestros astricta magos, [17] *implete pharetras,*
[18] *Armeniosque arcus* [18]. *Geticis intendite nervis:*
Si vos ô Parthi peterem cum [19] *Caspia claustra,*
Et sequerer duros [20] *æterni Martis Alanos,*
Passus [21] *Achæmeniis* [22] *latè decurrere campis,*
[23] *In tutam trepidos nunquam Babylona coëgi:*
[24] *Arva super Cyri, Chaldæique ultima regni,*
Qua rapidus [25] *Ganges, & qua* [25] *Nysæus Hydaspes*

1 Quicunque è clade Pharsalica fugerant, sequuti sunt Pompejum.
2 Natu minor, Sextus, ad lib. 9. ỷ. 45.
3 Senatorum, & ducum. *Pompejus fugiens cum duobus Lentulis Sextoque filio & Favonio, &c.* Vide Paterc. l. 2.
4 Victo.
5 Regna Orientalia.
6 Dejotarum regem Gallo-Græciæ mittit in remotissimas terras minoris Asiæ ad arma solicitanda.
7 Qui fugientem Pompejum assecutus fuerat.
8 Pompeji ad Dejotarum oratio.
9 Armeniæ & Mesopotamiæ populi. 10 Tigris accolas. 11 Quo mihi fata recuperes. 12 Subire aliud cœli clima, ubi propter loci distantiam & mundi inclinationem variatur diei ratio. Alii legunt *motare*, id est, excitare totum Orientem. 13 Recenti de Crassis victoria. lib. 1. ỷ. 10. 14 Regi Parthorum, denominato ab Arsace authore imperii. 15 Exceptis (inquit Florus lib. 3. cap. 5.) Parthis, qui fœdus maluerunt: & Indis, qui nos adhuc non noverant, omnis Asia inter Rubrum & Caspium & Oceanum Pompejanis domita vel oppressa signis tenebatur. 16 Per Iovem Imperii Rom. præsidem à nobis, & deos vestros à magis sapientibus, sacerdotibusque jurata. 17 Instruite & parate arma auxiliaria. Parthi autem arcubus præliabantur, quos cum per pacem remitterent, in contrarium flectebant. 18 Parthicos. 19 Caspiæ portæ sunt fauces montium Caspiorum inter Medos & Parthos. Sed de aliis furcis seu faucibus Armeniam versus est intelligendum: cum Pompejus huc non pervenerit. uti nec ad Alanos Scythiæ Europææ pop. sed Albanos potius, qui Caspiis claustris & Parthis viciniores. De his item Plut. in Pomp. & Tacit. Annal. 12. 13. 15. atque ita legendum apud Suet. in Domitiano cap. 2. 20 Qui semper in armis sunt, qui induruerunt assueti bellis. 21 Persicis. ab Achæmenide tribu, è qua Reges Persarum, à filio Ægei. Steph. 22 In ocio & pace. 23 Non repressi, neque in urbem Imperii sedem fugavi. 24 Ultra regnum Persarum. lib. 6. ỷ. 449. 25 Indiæ fl. 26 Nysam urbem Indiæ à Baccho conditam præterfluens.

[1] *Accedunt pelago,* [2] *Phœbi surgentis ab igne*
Iam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
Sustinui nostris vos tantum deesse triumphis,
Solusque e numero regum telluris Eoæ,
[3] *Ex æquo me Parthus adit.* [4] *nec munere Magni*
Stant semel Arsacidæ. quis enim post vulnera cladis
Assyriæ, justas Latii compescuit iras?
Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis
Excedat [5] *claustris vetitam per secula* [6] *ripam,*
[7] *Zeugmaque Pellæum.* [8] *Pompejo vincite Parthi;*
Vinci Roma volet. [9] *Regem parere jubenti*
Ardua non piguit, [10] *positisque insignibus aulæ*
Egreditur famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est * *inopem simulare tyranno.*
Quanto igitur mundi dominis securius ævum
Verus pauper agit! [11] *Dimisso in litore rege,*
[12] *Ipse per* [13] *Icaria scopulos,* [14] *Ephesumq; relinquens,*
Et [15] *placidi Colophona maris,* [16] *spumantia parva*
Radit saxa [17] *Sami: spirat de litore* [18] *Coo*
Aura fluens: Gnidon inde fugit, [19] *claramq; relinquit*
Sole Rhodon, magnosque * *sinus Telmessidos unda*
[20] *Compensat medio pelagi.* [21] *Pamphylia puppi*
Occurrit tellus: nec se committere [22] *muris*
Ausus adhuc ullis, te primum parva [23] *Phaselis*
Magnus adit. nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustaque domus populis; [24] *majorque carina*
Quam tua turba fuit. [25] *tendens hinc carbasa rursus*
Iam [26] *Taurum, Tauroque videt* [27] *Dipsanta cadentem.*

1 In mare Indicum labuntur.
2 Propior eram orienti Soli quam ipsi Persæ.
3 Par, liber, non triumphatus.
4 Neque incolumitatem & pacem semel tantum meo debent beneficio: quin & post victos Crassos, dissuasi ego in Senatu, ne bellum Parthis inferretur, durante scilicet bello Gallico.
5 Terminis constitutus intra.
6 Euphratem, quem Phraates cum Tigranem generum suum à Pompejo exposcerat, Imperii metam & terminum pactus est.
7 Syriæ ad Euphratem oppid. ab Alexandro Macedone conditum, & ubi fluvium ponte è navibus domuerat, catenas in urbe servatas esse suo tempore, refert Plin. lib. 34. cap. 15.
8 In meam gratiam & partes potius quam Cæsaris fit.
9 Dejotarum.
10 Posito habitu regio.
* Regi assumere habitum pauperis.
11 Exposito Dejotaro cum mandatis ad Parthos, in litore Asiatico.
12 Pompejus.
13 Icariæ ins. *nidi inter scopulos.*
14 Ioniæ in Asia maritimam urbem celebrem.
15 In imo quippe sinus pulcherrimi est Colophon.
16 Ioniæ insulæ.
17 Maris Carpathii ins.
18 Samo vicina est Coos insula.
19 Lib. 5. ỷ. 51.
* Sinus, ad Telmessum oppidum Cariæ.
20 Compendium magni sinus facit, recta per medium pelagus navigatione. *Qua via longum compensat iter.* Hippolyt Senec. ỷ. 85. Legitur & *Compensat: medio pelagi Pamph.*
21 Asiæ Minoris regio Ciliciæ vicina.
22 Oppido ulli. ỷ. 136. Supra.
23 Pamphyliæ oppidum Attaleam dicit Plutarchus eum primum intrasse.
24 Pauciores incolæ erant quam comites Pompeji.
25 Hinc navigans.
26 Montem Ciliciæ.
27 Ciliciæ fl.

[1] *Crederet*

[1] *Crederet hoc Magnus, pacem cum præstitit undis*
Et sibi consultum? Cilicum per litora tutus
Parva puppe fugit: sequitur pars magna Senatus
Ad profugum collecta ducem: parvisque [2] *Synedris,*
Quo portu mittitque rates recipitque Selinus:
[3] *In Procerum cœtu tandem mœsta ora resolvit*
Vocibus his Magnus: Comites bellique, fugæque,
Atque [4] *instar Patriæ, quamvis in litore nudo,*
In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
Consultem, rebusque novis exordia quæram,
Ingentes præstate animos: non omnis in arvis
Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
Excutere. [5] *an Libycæ Marium potuere ruinæ*
Erigere in fasces, plenis & reddere fastis:
Me pulsum leviore manu Fortuna tenebit?
[6] *Mille mea* [7] *Graio volvuntur in æquore puppes,*
Mille Duces: sparsit potius Pharsalia nostras,
Quam subvertit opes. sed me vel sola tueri
Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
Et [8] *nomen quod mundus amat. vos* [9] *pendite regna*
Viribus, atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,
Quæ nam Romanis deceat succurrere rebus.
Ast ego curarum, Proceres, arcana mearum,
Expromam, [10] *mentisque meæ quo pondera vergant.*
Ætas [11] *Niliaci nobis suspecta tyranni est:*
[12] *Ardua quippe fides robustos exigit annos.*
Hinc anceps dubii terret [13] *solertia Mauri:*
[14] *Namque memor generis Carthaginis impia proles*
Imminet Hesperiæ, multusque in pectore vano est
Annibal, [15] *obliquo maculat qui sanguine regnum,*

1 Credidisset hoc quondam Pompejus, cum maria hæc profligatis piratis pacasset, fore aliquando ut sibi profugo hoc tuto itinere opus esset?
2 Inf. vel potius ad ostium Selinuntis fl. Ciliciæ. Sunt qui intelligant concessum Senatorium. συνέδριον. Alii legunt, *Celendris*. oppid. litorale Strab. lib. 14. Plin. lib. 5. cap. 27.
3 Metuens Pompejus celeritatem hostis, ne rebus imparatis superveniret Cæsar, de loco perfugii & secessus deliberavit: ipse Parthiam prætulit; alii Africam & Iubam; Theophanes Lesbius Ægyptum suasit & persuasit. Plutarch. & Appian. Paterc.

4 Referentes patriam, *vel* pondus atque autoritatem patriæ habentes.
5 Marium post carcerem Minturnensem & latebras in ruinis Carthaginis. lib. 2. ℣. 89. Fortuna ad septimum provexit Consulatum. Me manu minus gravi depressit: Quid obstat quo minus & restituat? 6 Synecdoche Hyperbolica. 7 Ad Corcyram enim & in Adriatico classes illi integræ erant & præfecti. 8 Quo nimium fretus erat. l. 1. ℣. 135. 9 Expendite, deliberate ad quem tanquam fidelem & viribus præstantem confugiamus, ad Iubamne Numidarum regem in Africa; an Phraaten Parthiæ; an ad Ptolomæum Ægypti regem. 10 Quo consilia mea inclinent. 11 Ptolomæi, *qui tum puero quam juveni propior Ægypti rex erat*. Paterc. 12 Eximia, certa, in rebus arduis præstita. 13 Iubæ astutia. 14. Iubam Pœnis oriundum vult poëta, ingenio vafro, perfidia & odio nominis Romani referre Annibalem. 15 Qui regni Libyæ jus ad se ex laterali descensu pertinere vult. Alii ex *obliquo & macula*, nothum fuisse intelligunt.

Et Numidas contingit avos : [1] jam supplice Varo
Intumuit, viditque loco Romana secundo.
Quare, agite, [2] Eoum comites properemus in orbem.
3 Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,
4 Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,
5 Et polus Assyrias alter noctesque, diesque
Vertit, [6] & abruptum est nostro mare discolor unda,
Oceanusque suus. 7 regnandi sola voluptas.
[8] Celsior in campis sonipes, & fortior arcus;
9 Nec puer, aut senior [10] letales tendere nervos
Segnis, & a nulla mors est incerta sagitta.
[11] Primi [12] Pellaas arcu fregere sarissas,
[13] Bactraque Medorum sedem, [14] murisque superbam
Assyrias Babylona domos. nec pila timentur
Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
[15] Experti Scythicas, Crasso pereunte, pharetras.
Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;
Stridula sed multo saturantur tela veneno.
[16] Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
[17] O utinam non tanta mihi fiducia sævis
Esset in Arsacidis! fatis nimis æmula nostris
Fata movent Medos, multumque in gente deorum est.
Effundam populos [18] alia tellure revulsos,
Excitosque suis immittam sedibus [19] ortus.
Quod si nos Eoa fides, [20] & Barbara fallunt
Fœdera; vulgati supra commercia mundi
Naufragium Fortuna ferat. non regna precabor,
Quæ feci; [21] sed magna feram solatia mortis

1 Insolens factus est, quod Actius Varus subsidium ab illo petiisset, & quod Curione cum exercitu deleto res Romanas vidisset suis inferiores.
2 Parthiam. Locum hunc examinat redarguitque Ios. Scal. in prolegom. ad Manil.
3 Ad ỳ. 236. supra.
4 Ad ỳ. 222. supra.
5 Parthiam, atque Indiam, pro qua videtur Assyriam dixisse. cum nulla sit pars Assyriæ quæ polum Antarcticum videat.
6 Et Oceanus Indicus alius est à nostro, cujus pars Mare rubrum, diversi à nostro coloris; ut volunt. sed vide quæ nos ad Senec. Thyest. ỳ. 370.
7 Regnandi solo studio arma meditantur & capessunt. 8 Equi illis altiores & ferociores quam nostri. 9 Ab ineunte ætate sagittis mittendis instituuntur. 10 Mox ỳ. 304. 11 Parthi primi & soli retuderunt impetum Alexandri. 12 Macedonicas hastas. Pella urbs Macedoniæ Alexandri patria. 13 Sibi subjecerunt Medos, quorum urbs Bactra regia Bactrianæ; & Assyrios, quorum regia Babylon. 14 Lib. 6. ỳ. 50. 15 Facto periculo in eo prœlio, quo Crassi devicti sunt, nostra pila esse suis sagittis inferiora. 16 Leve utique vulnus lethale est à veneno quo tinguntur sagittæ. 17 Atque utinam mihi non instaret necessitas opem implorandi à Parthis, gente sæva, nostri æmula, invidaque, nec habenti minus favoris divini. 18 Præter Parthos. 19 Orientis populos. 20 Cum Parthis. supra ỳ. 218, & 235. 21 Levius feram dignitatis meæ ruinam & fortunæ naufragium ex oculis nostrorum remota, ad extremas ignotasque gentes quibuscum nobis nullum commercium: quam si me conferrem in regna quæ à me devicta suis regibus reddidi. lib. 7. ỳ. 710. eritque mihi solatio ibi interire, ubi nec crudelitati Cæsaris neque officiis sim obnoxius, solanti me recordatione rerum à me illic gestarum.

Orbe jacens alto, nil hac in membra cruente,
Nil socerum fecisse pie. sed cuncta revolvens
Vitæ fata meæ, semper venerabilis illa
Orbis parte fui: [1] *quantus Mæotida supra!*
Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu!
[2] *Quas magis in terras nostrum felicibus actis*
Nomen abit, aut unde redit majore triumpho?
Roma fave cœptis: quid enim tibi latius unquam
Præstiterint Superi, quam, si civilia [3] *Partho*
Milite bella geras, tantam consumere gentem,
Et nostris miscere, malis? Cum Cæsaris arma
Concurrent [4] *Medis, aut me Fortuna necesse est*
Vindicet, aut Crassum. Sic fatus, murmure sentit
[5] *Consilium damnasse viros: quos* [6] *Lentulus omneis*
Virtutis stimulis, & nobilitate dolendi
Præcessit, dignasque tulit [7] *modo Consule voces:*
Sicçine Thessalica mentem fregere ruina?
[8] *Una dies mundi damnavit fata? secundum*
Emathiam lis tanta datur? [9] *jacet omne cruenti*
Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
* *Parthorum Fortuna pedes? quid* [10] *transfuga mundi*
Terrarum totos tractus, cælumque perosus,
Adversosque polos, alienaque sidera quæris,
Chaldæos culture [11] *focos & barbara sacra*
Parthorum famulus? [12] *quid causa obtenditur armis*
Libertatis amor? miserum quid decipis orbem,
Si servire potes? [13] *te, quem* [14] *Romana regentem*
Horruit auditum, quem captos [15] *ducere reges*
Vidit [16] *ab Hyrcanis, Indoque a litore, silvis,*
Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,
Extolletque animos Latium vesanus in orbem.

1 Quas victorias & triumphos retuli e Mithridate, Tigrane, &c. ultra Mœotium paludem & Tanaim?
2 In nullas certe magis.
3 Qui aut victor restituet me, aut victus pœnas dabit Crassorum, vacante interim à civili bello milite Rom.
4 Parthis.
5 Consilium suum de Parthis adeundis improbari à suis.
6 Orationem hanc Theophani Lesbio adscribit Plut. in Pomp.
7 Qui paulo ante Consulatum gesserat.
8 Unane illa infeliciter in Thessalia pugnata dies damnavit totum mundum in extremam & æternam calamitatem? lata quasi perpetuæ felicitatis sententia pro victoribus unius diei?
9 Nihilne post acceptam hanc cladem superest auxilii?
* Quorum ad pedes tu supplex accidas opem imploraturus.
10 Parthos ultra Æquinoctialem statuit, ut supra ℣. 292 Assyrios.
11 Aras. Alii leg. *deos*, in idem recidunt. Ignem scilicet deum Chaldæorum.
12 Aut quid libertatis studium præteximus belli causam, si modo Parthis nos servituros projiciamus?
13 O, quanto Romani nominis dedecore, atque damno tuo, consilium hoc iniisti? cristas utique tollent Parthi, Romanosque omnes præ se contempserint: ubi viderint te Imperatorem summum & *caput*, *Roma laurigeros ageret cum læta triumphos*, animo tam abjecto ad pedes suos prostratum.
14 Res Romanas; imperium.
15 Ante triumphalem currum.
16 Ex remotis Asiæ regionibus, ad Hyrcaniam & Indiam vergentibus.

Se simul, & Romam Pompejo supplice mensus?
[1] *Nil animus, fatisque tuis effabere dignum:*
Exiget ignorans Latia commercia lingua,
Vt lacrymis se, Magne, roges. patimurne pudoris
Hoc vulnus, [2] *clades ut Parthia vindicet ante*
Hesperias, quam Roma suas? civilibus armis
Elegit te nempe ducem. [3] *quid vulnera nostra*
In Scythicos spargis populos, cladesque latenteis?
[4] *Quid Parthos transire doces?* [5] *solatia tanti*
Perdit Roma mali, nullos admittere Reges,
Sed civi servire suo. juvat ire per orbem
Ducentem savas [6] *Romana in mœnia gentes,*
[7] *Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?*
[8] *Qui solus regum, fato celante favorem,*
Defuit Emathia, nunc tantas ille lacesset
Auditi victoris opes, aut jungere fata
Tecum, Magne, volet? non hac fiducia genti est.
[9] *Omnis in Arctois populus quicunque pruinis*
Nascitur, indomitus bellis, & [10] *Martis amator.*
Quicquid ad Eoos tractus, [11] *mundique teporem*
Labitur, emollit gentes clementia cœli.
Illic & [12] *laxas vestes, &* [12] *fluxa virorum*
Velamenta vides. [13] *Parthus per Medica rura,*
Sarmaticos inter campos, effusaque plano
Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est
Libertate fuga: sed non, ubi terra tumebit,
Aspera conscendet montis juga; nec [14] *per opacas*
Bella geret tenebras incerto debilis arcu,
[15] *Nec franget nando violenti verticis amnem,*

1 Et quam indignum erit animo tuo & rebus tuis gestis, supplicare Parthis? quorum linguæ cum imperitus sis, lacrymis agendum est implorandumq; fletu auxilium. 2 Vt cladem Pharsalico prœlio acceptam prius Parthi vindicent, quam nos cladem ab iis acceptam ad Carras? 3 Damna bello accepta, quæ hostes celare prudentius erat, cur prodis illis? 4 Quid occasionem præbes transeundi Euphratem, imperii sui limitem? 5 Et cum Roma soletur se post bellum, quod civi potius serviat suo quam regibus externis: per te solatio hoc illa frustrabitur. 6 Contra patriam. 7 Lib. 1. ℣. 10. 8 Quando exitus belli erat in dubio, Phraates non misit tibi auxilium: an utique credis opem illum tibi victo laturum contra victorem, de quo multa audiit? 9 Septentrionales populi, inquit Vegetius l. 1. cap. 2. remoti à Solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Nationes vero Soli vicinæ, nimio calore siccatæ, amplius quidem sapiunt, sed minus habent sanguinis; & propterea fiduciam cominus pugnandi non habent, & metuunt vulnera. Idem Aristot. Herodot. & Vitruvius lib. 5. & Rob. Valturius lib. 6 de re Militari, cap. 8. Respondet autem ad illud Pompeji, supra ℣. 295. 10 Alii *mortis*. ut lib. 1. ℣. 461. 11 Plagam cœli tepidam. 12 Quod & mollitiem arguebat apud Romanos; *Malthinus tunicis demissis ambulat.* Horat. 13 In camporum quidem planitie præstant plurimum Parthi, sagittis eminus & fuga inter pugnandum freti: in montosis vero minimum valent. 14 Per opaca vallium, inquiunt. Quid si, noctis? neque enim noctu fugientem insequi Crassum sustinebant Parthi. Plutarchus in Crasso. 15 Non flumina, ubi opus est, nanare didicerunt.

[1] *Nec tota in pugna perfusus sanguine membra*
Exiget æstivum calido sub pulvere solem.
Non [2] *aries illis, non ulla est machina belli:*
Haud fossas [3] *implere valent: Parthoque sequente*
[4] *Murus erit quodcunque potest obstare sagittæ.*
[5] *Pugna levis, bellumque fugax, turmæque vagantes,*
[6] *Et melior cessisse loco, quam pellere, miles.*
Illita tela [7] *dolis, nec Martem comminus unquam*
Ausa pati virtus. sed longe tendere nervos,
[8] *Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.*
[9] *Ensis habet vires, & gens quæcunque virorum est,*
Bella gerit gladiis. [10] *nam Medos prœlia prima*
Exarmant, vacuaque jubent remeare pharetræ.
[11] *Nulla manus illis; fiducia tota veneni est.*
Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
Cum ferro venisse [12] *parum est?* [13] *tentare pudendum*
Auxilium tanti est, [14] *toto divisus ut orbe*
[15] *A terra moriare tua? tibi barbara tellus*
Incumbat? te parva tegant, ac vilia busta,
Invidiosa tamen, Crasso [16] *quærente sepulcrum.*
Sed tua sors levior, [17] *quoniam mors ultima pœna est,*
Nec metuenda viris. at [18] *non Cornelia letum*
Infando sub rege timet. num barbara nobis
Est ignota Venus, quæ ritu cæca ferarum
Polluit [19] *innumeris leges, & fœdera teda*
Conjugibus, thalamique [20] *patent secreta nefandi*
Inter mille nurus? [21] *epulis vesana, meroque*
Regia, non ullos exceptos legibus horret
Concubitus: tot femineis complexibus unum
Non lassat nox tota marem. [22] *jacuere sorores*
In regum thalamis, sacrataque pignora matres.
[23] *Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti*
Oedipodionias infelix fabula Thebas:

1 Neque vulneratus perseverabit per diem totum æstivum in pugna, pulveris & solis patiens.
2 Libro 5. ℣. 490.
3 Cratibus, fascibus, terra, trabibus ad oppugnanda castra.
4 Illæsum te præstabit, quicquid sagittas arcere valet.
5 Resp. ad illud, ℣. 295. supra.
6 Fugæ aptior quam pugnæ.
7 Veneno.
8 Tela incertum ubi casura temere emittere.
9 Statuaria pugnæ & comminus gladiis præliari, virorum. h. e. fortium est.
10 Sed vide Plutarchum in Crasso, ubi Romanos hæc spes falsos habuit, aderant quippe cameli sagittis onusti, unde conversi Parthi pharetras reficerent.
11 Nulla vis in ictibus inferendis.
12 Nisi & venenum addant.
13 Tantine facis tam inhonestum & imbelle auxilium, ut mor.
14 Vt supra ℣. 289.
15 Resp. ad illud Pompeji, ℣. 311. supra.
16 Non habente sepul. feris alitibusque projecto.
17 Quoniam mors, ærumnarum requies est & malorum ultimum.
18 Sed dedecus omni leto gravius timet.
19 Rex quot libet, alii, quot possunt alere.
20 In propatulo sunt, vel in communi inter multas.
21 Rex satur & ebrius nullos horret concubitus, vel legibus interdictos. Alii leg. *non ullis.*
22 Quin & sorores incestant, &, quod nomen inviolatum debet esse, matres.
23 Male audiunt Thebæ in Bœotia, nomine Oedipodis, qui matrem Iocastam duxit. vide argumentum nostrum in Oedip. Sen. Quamvis ille hoc per ignorantiam admiserit, quod hi scienter & sponte.

[1] *Parthorum dominus quoties sic sanguine misto*
Nascitur Arsacides? cui fas [2] *implere parentem,*
Quid rear esse nefas? [3] *proles tam clara Metelli*
Stabit barbarico conjux [4] *millesima lecto.*
Quanquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
Sævitia stimulata Venus, titulisque virorum.
Nam quo plura juvent Parthum [5] *portenta, fuisse*
Hanc sciet & Crassi: ceu pridem debita fatis
Assyriis, trahitur [6] *cladis captiva vetustæ.*
[7] *Hæreat Eoa vulnus miserabile sortis;*
Non solum auxilium funesto à rege petisse,
Sed gessisse [8] *prius bellum civile pudebit.*
Nam quod apud populos crimen [9] *socerique tuumque*
Majus erit, quam quod vobis miscentibus arma,
[10] *Crassorum vindicta perit? incurrere cuncti*
Debuerant in [11] *Bactra duces, & ne qua vacarent*
Arma, [12] *vel Arctoum Dacis, Rhenique catervis*
Imperii nudare latus, dum [13] *perfida Susa*
In tumulos prolapsa [14] *ducum, Babylonque jacerent.*
Assyriæ [15] *paci finem, Fortuna, precamur:*
Et, si [16] *Thessalia bellum civile peractum est,*
Ad Parthos, [17] *qui vicit eat.* [18] *gens unica mundi est,*
De qua Cæsareis possim gaudere triumphis.
[19] *Non tibi, quam primum gelidum transibis Araxem,*
Umbra senis mæsti Scythicis confixa sagittis
Iungeret has voces? Tu, quem post funera nostra
Ultorem cinerum [20] *nuda speravimus umbra,*
Ad fœdus, pacemque venis? [21] *tum plurima cladis*
Occurrent monimenta tibi: [22] *quæ mœnia trunci*
Lustrarunt cervice duces, ubi [23] *nomina tanta*
Obruit Euphrates, & nostra cadavera Tigris
Detulit in terras, ac reddidit. [24] *ire per ista*

1 Et ex hujusmodi incestu sæpe nascitur ipse rex.
2 Prægnantem facere. sic Ovid. 11 Met. *ingentique implevit Achille.*
3 Cornelia L. Scip. Metelli filia.
4 Multis posthabita, quanquam (& hoc corrigit) ut Crasso tibique insultet, cum nulla frequentius consueverit.
5 Monstrosæ libidinis incitamenta.
6 Tanquam cæsi ibi prioris mariti præda illi debita.
7 Quod si grave illud, Crassianæ cladis damnum tibi in mentem subeat.
8 Quam Crassum vindicasse.
9 Cæsaris.
10 Libro 1. ℣. 10.
11 Parthos, quibus subdita est Bactra. supra ℣. 299.
12 Et vel bellum Gallicum atque Germanicum omisisse subductis inde præsidiis copiisque omnibus contra Parthos mittendis.
13 Urbs Mediæ, regia vetus Persarum, latrociniis & gentis perfidia famosa.
14 Crassorum, tanquam illis rogi atque inferiæ.
15 Fœderis exitum, belli initium.
16 In Thessalia. Legitur & *Thessaliæ.*
17 Victor Cæsar.
18 Utcunque alias infestus, non tamen Cæsari triumphum de Parthis inviderim.
19 Prosopopœja umbræ Crassi usus, dissuadet Pompejum.
20 Insepultæ.
21 Hæc ex persona Lentuli.
22 Ad quas urbes per ludibrii pompam missa sunt capita ducum. filii caput hastæ præfixum Parthi adequitantes ostenderunt patri: patris caput & manum Surena in Armeniam ad Orodem præmisit Seleuciam, &c. Plutarch. Crass.
23 Nobiles & fortes viros.
24 His si potes te supplicem abjicere, non video cur & Cæsari non possis supplicare in media Thessalia.

Si

Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
Thessalia placare potes. [1] *quin respicis orbem*
Romanum? si regna times projecta sub Austro,
[2] *Infidumque Iubam,*[3] *petimus Pharon, arvaque Lagi.*
[4] *Syrtibus* [5] *hinc Libycis tuta est Ægyptus : at* [6] *inde*
Gurgite septeno rapidus mare summovet amnis :
Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,
Aut [7] *Iovis : in solo tanta est fiducia Nilo.*
[8] *Sceptra puer Ptolemæus habet tibi debita, Magne,*
Tutelæ commissa tuæ. quis [9] *nominis umbram*
Horreat? innocua est ætas : [10] *ne jura, fidemque,*
Respectumque deûm veteris speraveris aula.
Nil pudet assuetos sceptris : mitissima sors est
Regnorum sub rege novo. Non plura locutus
Impulit huc animos. [11] *quantum spes ultima rerum*
Libertatis habet! victa est sententia Magni.
Tunc [12] *Cilicum liquere solum, Cyproque citatas*
Immisere rates, [13] *nullas cui praetulit aras*
[14] *Unda diva memor Paphia;* [15] *si numina nasci*
Credimus, aut quenquam fas est cœpisse deorum.
[16] *Hæc ubi deseruit Pompejus littora, totos*
Emensus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,
Inde maris vasti [17] *transfuso vertitur æstu :*
[18] *Nec tenuit Casium* [19] *nocturno lumine montem,*
Infimaque Ægypti [20] *pugnaci littora velo*
Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili
In vada decurrit Pelusia septimus amnis.

1 Quin respicis potius amicos & socios pop. Rom. & hos petimus.
2 Vers. 283. supra.
3 Quin petimus Ægyptum? cujus Pharos insula, & Ptolomeus Lagi f. rex lib. 1. ℣. 692.
4 Libro 2. ℣. 367.
5 Ad occasum.
6 Ad ortum, Asiam versus, Nilus septem ostiis in mare infunditur.
7 Pluviæ. ut quæ à Nilo inundatur. Heliodor. lib. 9. Diod. Sic. & Tibullus de Nilo : *Te propter nullos tellus tua postulat imbres, Arida nec pluvio supplicat herba Iovi.*
8 Resp. ad illud Pompeji, supra ℣. 281. 9 Titulum tantum, & imaginariam regii nominis majestatem. 10 In veterum quidem regum aulis non facile inveneris jura, fidem, religionem, ubi periit jam dudum pudor : à regibus novis pietatem expecta. Alii leg. *nec sprev.* 11 *Epiphonema.* Quantum libertatis, παῤῥησίας, assumunt sibi homines in rebus desperatis. 12 E Cilicia solvens in Cyprum ins. trajecit Pompejus. 13 *Quam coluisse Venus terris magis omnibus unam Fertur, ubi templum Divæ, centumque Sabæo Thure calent aræ sertisque recentibus halant.*
14 Memor Cyprii maris, in quo nata Venus è spuma maris & testiculis Cœli dicitur. vide quæ ad ℣. 273. Senec. Hippol. 15 Ἐπανόρθωσις. Si modo nascantur numina, & non sint æterna. 16 Navibus aliis, inquit Cæsar 3. comm. additis actuariis, in Ciliciam, atque inde in Cyprum pervenit. ibi cognoscit arcem aure captam sui excludendi causa, &c. Pompejo itaque pecunia societatis sublata & æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, & 2000 hominum armatis, Pelusium pervenit. 17 Mari Cyprum & Ægyptum interfuso. Alii leg. *transverso*, id est cursum direxit ex transverso maris. 18 Neque Casium promontorium, quod petebat, tenuit : sed vento adversante & velis reluctantibus, infra Casium appulit, qua Nilus septimo eoque ultimo & amplissimo ostio juxta Pelusium in mare exit. 19 Noctu, lucente luna. *vel* face nocturna, velut in Pharo, viam navigantibus dirigente. 20 Reluctanti adversus ventum.

[1] *Tempus*

[1] *Tempus erat, quo Libra pares* [2] *examinat horas*
[3] *Non uno plus aqua die, noctique rependit*
Lux minor hybernæ verni solatia damni.
[4] *Comperit ut regem Casio se monte tenere,*
Flectit iter: [5] *nec Phœbus adhuc, nec carbasa languent.*
Iam rapido [6] *speculator eques per litora cursu*
Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.
Consilii vix tempus erat: tamen omnia [7] *monstra*
[8] *Pellææ coiere domus: quos inter* [9] *Achoreus*
Iam placidus senio, fractisque modestior annis,
([10] *Hunc genuit custos Nili crescentis in arva*
Memphis [11] *vana sacris;* [12] *illo cultore deorum*
[13] *Lustra suæ* [14] *Phœbes non unus vixerat Apis;)*
[15] *Consilii vox prima fuit, meritumque, fidemque,*
Sacraque defuncti jactavit pignora patris.
Sed [16] *melior suadere malis, & nosse tyrannos,*
Ausus Pompejum leto damnare Photinus:
Ius, & fas multos faciunt Ptolemæe nocenteis.
Dat pœnas laudata fides, cum sustinet, inquit,
Quos Fortuna premit. [17] *fatis accede, deisque,*
Et cole felices, miseros fuge. sidera terrā
Vt [18] *distant, & flamma mari, sic utile recto.*
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
Incipit: evertitque [19] *arces respectus honesti.*
[20] *Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur,*
[21] *Sublatusque modus gladiis,* [22] *facere omnia sæve*
Non impune licet, nisi dum facis. exeat aula

1 Erat jam æquinoctium autumnale, Sole Libram ingresso. *Libra diem somnique pares ubi fecerit horas.* Virgil. Georg. 1.
2 Allusum ad examen Libræ.
3 Vnum tantum diem æquans nocti, deinceps imminuit dies, rependitque noctibus, quantum deperierat iis, post æquinoctium vernum.
4 Ibi casu, *inquit Cæsar*, rex erat Ptolomæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra gerens bellum, quam regno expulerat, &c. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur.
5 Nondum Sol occiderat, & venti spirabant. 6 Legatione Pompeji certiorem factum regem scribunt historici omnes: non speculatu. 7 Sceleratissimi homines regi à consiliis: Photinus eunuchus, Theodorus Chius rhetor & Achillas Ægyptius. 8 Lib. 5. ℣. 60. 9 Fictitium nomen.
10 Patria illi erat Memphis, Ægypti quondam regia, ad Nilum sita, *gran Cairo.* ubi puteus erat, in quo notabantur incrementa Nili, Nilometrium.
11 Vanæ superstitionis, vide quæ nos ad 5 Sat. Iuvenal. ℣. 1. 12 Sub quo sacerdote multi boves, quos Ægyptii pro diis colebant, fuerant cæsi.
13 Lunaria, quæ sunt 5 mensium. 14 Lunæ, cujus bicornis imaginem Apis bos dei vice cultus in dextro babebat latere, macula candicante. Plin. lib. 8. cap. 46. Porphyr. lib. de abst. carn. & Plutar. de Iside, & infra ℣. 833.
15 Achoreus primus dixit sententiam, commemoravitque officia Pompeji erga patrem Ptol. 16 Qui melius sciebat mala regibus consulere, & subservire tyrannorum voluntati. 17 Fove eos quibus dii & fata favent.
18 Differunt, pugnant. 19 Regna, quæ tutantur custodiæ & arces. Sen. Thyest. ℣. 453. & 640. 20 Scelerata *manu Sceptra obtinentur: omnis in ferro est salus, &c.* Lycus apud Senec. in Herc. Fu. ℣. 340. 21 Crudelitas, cædis modum nesciens. 22 Tutius sævitur, si libertas audaciorum sævitia reprimatur. *Per scelera semper tutum sceleribus est iter.* Seneca.

Qui volet esse pius. virtus, & summa potestas
Non coeunt: semper metuet, quem sæva pudebunt.
[1] *Non impune tuos Magnus contempserit annos;*
Qui te nec victos arcere a litore nostro
Posse putat. [2] *neu te sceptris privaverit hospes,*
Pignora sunt propiora tibi: Nilonque, Pharonque,
Si regnare piget, damnatæ redde sorori.
Ægyptum certe Latiis tueamur ab armis.
[3] *Quicquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,*
Nec victoris erit. toto jam pulsus ab orbe,
Postquam nulla manet rerum fiducia, quærit
Cum qua gente cadat: [4] *rapitur civilibus umbris.*
Nec soceri tantum arma fugit: fugit ora Senatus,
Cujus Thessalicas saturat pars magna volucres.
Et metuit gentes, quas uno in sanguine mistas
Deseruit: regesque timet, quorum omnia mersit:
[5] *Thessaliaque reus, nulla tellure receptus,*
Sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.
Iustior in Magnum nobis, Ptolemæe, querela
Causa data est. [6] *quid sepositam, semperque quietam*
Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
Victori [7] *suspecta facis? cur sola* [8] *cadenti*
Hæc placuit tellus, in quam Pharsalica fata
Conferres, pœnasque [9] *tuas?* * *jam crimen habemus*
Purgandum gladio, quod nobis sceptra Senatus
Te suadente dedit, votis tua fovimus arma.
[10] *Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi*
Non tibi, sed victo. feriam tua viscera, Magne:
[11] *Malueram soceri: rapimur, quo cuncta feruntur.*
[12] *Tene mihi dubitas an sit violare necesse,*
[13] *Cum liceat? quæ te nostri fiducia regni*

1 Quasi contemptu annorum regis advenerit Pompejus.

2 Potius quam regnum tuum invadat hospes, trade sorori Cleopatræ à te ejectæ. ita ỳ. 440 supra. Procuratores pueri (inquit Cæsar Comment. 3.) sive timore adducti, ne sollicitato exercitu regio Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna consilium ineunt, &c.

3 Non fecimus nos nocentes durante bello, neque accessimus partibus Pompeji: certe post bellum cavebimus ne victorem Cæsarem irritemus. infra ỳ. 531.

4 Exagitatur à manibus eorum, qui bello civili perierunt. 5 Belli in Thessalia male gesti damnatus. Damnatus à diis clade Pharsalica, inquit H. Grotius. 6 Apostrophe ad Pompejum, quem incusat perturbandi regni pacati: amovendo à se ingratitudinis crimen. 7 Atque adeo vindicanda. 8 Tibi victo, rebus pessum ruentibus. 9 Quas ab iis, qui te excipient non levius atque à te exposcet Cæsar. * Iam dudum Cæsari sumus invisi; quasi votis faventes tibi, quo suadente confirmavit nobis regnum Senatus. quod crimen bello vindicabit Cæsar, nisi nos tua cæde iram illius avertamus. 10 Inviti itaque neque ingrati, sed salutis nostræ necessitate coacti inferimus cædem tibi, non quasi optime à nobis merito, sed quia victo, quem tueri non erit nobis tutum. 11 Atque utinam victus fuisset Cæsar; tibi ô Pompei multo libentius illum interfecissemus, fortunam utrique secuti. 12 *Necessitas, magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, omnem legem frangit.* Seneca. 13 Facta nobis à fatis tui potestate.

Huc

Huc agit infelix? [1] populum non cernis inermem,
Arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo?
[2] Metiri sua regna decet, viresque fateri.
Tu Ptolemaee potes Magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma jacet? [3] bustum, cineresque movere
Thessalicos audes, bellumque in regna vocare?
Ante aciem Emathiam [4] nullis accessimus armis:
Pompeji nunc castra placent, quæ deserit orbis?
Nunc victoris opes, & cognita fata lacessis?
[5] Adversis non deesse decet, sed læta secutos.
Nulla fides unquam miseros elegit amicos.
Assensere omnes [6] sceleri. lætatur honore
Rex puer insueto, quod jam sibi tanta jubere
Permittunt famuli. [7] sceleri delectus Achillas.
[8] Perfida qua tellus Casiis excurrit arenis,
Et vada testantur junctas Ægyptia Syrtes,
[9] Exiguam sociis monstri, gladiisque carinam
Instruit. ô superi, Nilusne, & barbara [10] Memphis,
Et [11] Pelusiaci tam mollis turba Canopi
[12] Hos animos! sic fata premunt civilia mundum!
[13] Sic Romana jacent! ullusne in cladibus istis
Est locus Ægypto? Phariusque admittitur ensis?
[14] Hanc certe servate fidem civilia bella:
Cognatas præstate manus, externaque monstra
Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
[15] Cæsaris esse nefas. [16] tanti Ptolemaee ruinam
Nominis haud metuis? [17] cœloque tonante profanas
[18] Inseruisse manus impure, ac [19] semivir audes?
Non domitor mundi, nec [20] ter Capitolia curru

1 Nostrum Ægyptium, agris jam decrescente Nilo intentum. revocatur autem Nilus in totum intra ripas Sole Libram ingresso, supra ℣. 467.
2 Si vires nostras recte metiamur: non sufficimus rebus Pompeji sustentandis.
3 Cladis Pharsaliæ reliquias in nos convertere?
4 Neque Cæsaris, neque Pompeji.
5 Si modo prosperam illius fortunam secuti fuissemus, non debuerat ab illo in adversis defecisse.
6 Scelerato Photini consilio atque sententiæ.
7 Interficiendo Pompejo deligitur Achillas, pædagogus quondam regis, nunc præfectus exercitui. 8 Ad pedem Casii montis, quo vada & brevia referunt Syrtes vicinas, inter Leptim, scilicet & Alexandriam. 9 Achillas (inquit Plutar.) assumpto Septimio, tribuno quondam militum sub Pompejo, & Salvio centurione sub eodem, atque tribus aut quatuor famulis præterea, ad navim Pompeji advectus est. 10 Supra ℣. 477. 11 Parum convenit hoc epitheton. Pelusium enim est oppidum ad extremum Nili ostium, orientem versus; Canopus vero maxime ad Occasum, urbs impurissima, & omnium libidinum domicilium. 12 Sup. *habebit.* sic Iuven. Satyr. 1. ℣. 89. *alea quando Hos animos?* 13 Indignatur jus esse barbaris iisque mollibus Ægyptiis in jugulum Pompeji. 14 Vt à civibus suis potius quam externis his monstris juguletur Pompejus. 15 In gratiam Cæsaris occidi. Ab ipso Cæsare, inquit H. Grotius. 16 Apostrophe ad regem, quem vel ultionis divinæ metus, vel Pompeji gloria, vel quod erat Romanus (in quem nihil liceret regi Ægyptio) deterruisset à tanto scelere. 17 Non veritus Iovem, quem cœlo tonantem credimus regnare. Horat. Ode 5. lib. 3. scelera vel regum ipsorum, in quos imperium habet, vindicaturus. 18 Manus interposuisse tuas. 19 Imbellis & mollis puer. 20 Lib. 7. ℣. 685.

Invectus,

Invectus, [1] *regumque potens, vindexque Senatus,*
Victorisque gener; Phario satis esse tyranno
Quod poterat, Romanus erat. quid viscera [2] *nostra*
Scrutaris gladio? nescis puer improbe, nescis
Quo tua sit fortuna loco: [3] *jam jure sine ullo*
Nili sceptra tenes: cecidit civilibus armis
Qui tibi regna dedit. [4] *Iam vento vela negarat*
Magnus, & auxilio remorum infanda petebat
Litora: [5] *quem contra non longa vecta biremi*
Appulerat [6] *scelerata manus:* [7] *Magnoque patere*
Fingens regna Phari, celsa de puppe carina
In parvam jubet ire ratem, litusque malignum
Incusat, [8] *bimaremque vadis frangentibus astum,*
Qui vetet externas terris advertere classes.
[9] *Quod nisi fatorum leges, intentaque jussu*
Ordinis æterni miseræ vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad litora Magnum;
Non ulli comitum sceleris præsagia deerant.
[10] *Quippe fides si pura foret, si regia Magno*
[11] *Sceptrorum auctori vera pietate pateret;*
Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
Sed cedit fatis, classemque relinquere jussus
Obsequitur, [12] *letumque juvat præferre timori.*
[13] *Ibat in hostilem præceps Cornelia puppim,*
[14] *Hoc magis impatiens egresso deesse marito,*
Quod metuit clades. * *remane temeraria conjux,*
Et tu nate precor, longeque è litore casus
Expectate meos: & in hac cervice tyranni

1 Vindex libertatis & dux belli à Coss. & Senatu dictus, sub quo & reges militarunt. 2 Romana. 3 Omni jam impetui exponeris, destitutus authoritate tutoris, illiusque qui tibi Ægypti regnum confirmabat. lib. 9. ℣. 132. 4 Appropinquans litori vela demiserat. 5 Interim cymba appropinquante (ait Plutarchus) mature Septimius surrexit, Romanoque sermone Pompejum Imperatorem salutavit; & Achillas Græcis verbis eum excipiens in cymbam transire jubebat, vadum ibi caussatus, & mare ob arenæ multitudinem triremi non esse navigabile. 6 Supra ℣. 541. 7 Septimius (inquit Appianus) dextram, regis nomine Pompejo obtulit, & ad amicum filium tuto monuit accedere. 8 Vadis utrinque æstu allisis & fluctu vario impulsis. Hinc Libyco, inde Ægyptio (inquit Sulpitius) mari inter se collidentibus, propter æstum ostiorum Nili interjecti. 9 Quod nisi fatale fuisset & divinitus provisum ut hic Pompejus caderet, multa illum præsagia deterruisse poterant. 10 Qui erant cum Pompejo, ubi viderunt non regio more, non magnifice Pompejum excipi, sed ad hoc officium paucos una cymba venire, suspectam habuere eam contemptionem, Pompejumque hortati sunt, uti navem in altum detruderet, dum adhuc extra jactum teli esset. Plut. Simul & naves in lit. &c. 11 Cujus suasu & beneficio regnum à Senatu Ptolomæo fuerat confirmatum. 12 Emori mavult, quam vel suspicari fidem, vel mortem formidare. ita Iuv. 8 Sat. *Summum crede nefas animam præferre pudori.* 13 Ire parabat comes viro. Salutata (inquit Plutarchus) Cornelia, quæ jam tum mariti exitum lamentabatur, &c. ad uxorem & filium conversus hos Sophoclis Iambos protulit: ὅστις γὰρ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται, Κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ. Hac postrema voce suos allocutus, cymbam conscendit. 14 Hac de causa. * Inquit Pompejus.

Explorate fidem. dixit: sed surda vetanti
Tendebat geminas amens Cornelia palmas:
Quo sine me crudelis abis? iterumne relinquor
Thessalicis summota malis? [1] *numquam omine læto*
Distrahimur miseri. poteras [2] *non flectere puppim,*
Cum fugeres alio, latebrisque relinquere Lesbi,
Omnibus a terris si nos arcere parabas?
An tantum in fluctus placeo comes? Hac ubi frustra
Effudit prima pendet tamen anxia puppe:
Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,
Nec Magnum spectare potest. stetit anxia classis
Ad ducis eventum, metuens [3] *non arma, nefasque;*
Sed [4] *ne submissis precibus Pompejus adoret*
Sceptra sua donata manu. transire parantem
[5] *Romanus Pharia miles de puppe salutat*
Septimius: [6] *qui, prô Superûm pudor, arma satelles*
Regia gestabat posito deformia pilo,
Immanis, violentus, atrox, nullaque ferarum
Mitior in cædes. quis non, Fortuna, putasset
[7] *Parcere te populis, quod bello hac dextra vacasset,*
Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?
[8] *Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,*
Heu, facinus civile tibi. victoribus ipsis
Dedecus, & [9] *nunquam Superûm caritura pudore*
Fabula; Romanus Regi sic paruit ensis,
[10] *Pellæusque puer gladio tibi colla recidit*
Magne tuo. qua posteritas in secula mittet
Septimium fama? [11] *scelus hoc quo nomine dicent,*
Qui Bruti dixere nefas? jam venerat hora
Terminus extrema, [12] *Phariamque ablatus in alnum*
Perdiderat jam jura sui. tum stringere ferrum

1 Non sine cladis omine secernimur, quod dudum summota è Pharsalia sum experta.

2 Non divertisse, sed me in Lesbo reliquisse: si me denuo eras à te semoturus, neque passurus tecum una terram tangere.

3 Non gladios & cædem nefariam.

4 Ne se indigne supplicem projiceret ad genua regis à se creati.

5 Ad ✠. 562, & 563. supra.

6 Qui olim sub Pompejo duxerat ordinem in bello prædonum, jam stipator & famulus Ptolemæi Ægyptiaca gerit arma, positis Romanis.

7 Septimium amovendo, qui si prœlio interfuisset Thessalico, ingentem editurus fuerat stragem. 8 Verum non amovisti hunc, quo parceres populis: sed ut in omni orbis parte dispositos haberes civilium facinorum ministros. 9 Non sine deorum inclementiæ nota vulgandum facinus. 10 Ensis Romani Septimii jussu regis barbari ejusque pueri obtruncavit Magnum. Indigna omnia! 11 Quo nomine designabunt hoc Septimii scelus illi, qui Brutum Cæsaris tyranni percussorem appellant *Parricidam*; factumque ipsum *nefas*? 12 Cum jam procul à sua triremi avectus nullam benignam mentionem ad se factam audivisset, Septimium intuitus, *Non ego te*, inquit, *commilitonem olim meum agnosco?* atque is capite tantum annuit, &c. terræ vero appropinquante cymba, multisque ad litus confluentibus aulicis, velut honoris & salutandi causa, Pompejum, ut facilius surgeret, Philippi manum apprehendentem Septimius à tergo ense trajecit. post hunc Salvius, inde Achillas gladios strinxere.

Regia

Regia monstra parant. [1] *ut vidit comminus enses,*
Involvit vultus: atque indignatus apertum
Fortunæ præbere caput, tunc lumina pressit,
Continuitque animam, ne quas effundere voces
Posset, & æternam fletu corrumpere famam.
At postquam mucrone latus funestus Achillas
Perfodit, [2] *nullo gemitu consensit ad ictum:*
Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
[3] *Seque probat moriens,* [4] *atque hæc in pectore volvit:*
[5] *Secula Romanos nunquam tacitura labores*
Attendunt, ævumque sequens speculatur ab omni
Orbe ratem, Phariamque fidem. nunc consule famæ.
Fata tibi longæ fluxerunt prospera vitæ.
Ignorant populi, si non in morte probaris,
An scieris adversa pati. [6] *ne cede pudori,*
Auctoremque dole fati. quacunque feriris,
Crede manum soceri. spargant, lacerentque licebit,
Sum tamen, ô Superi, felix: [7] *nullique potestas*
Hoc auferre deo. [8] *mutantur prospera vitâ:*
Non sum morte miser. videt hanc Cornelia cædem,
Pompejusque meus. tanto patientius oro
Claude dolor gemitus: natus, conjuxque [9] *peremptum*
Si mirantur, amant. [10] *Talis custodia Magno*
Mentis erat: jus hoc animi morientis habebat.
[11] *At non tam patiens Cornelia cernere sævum*
Quam perferre nefas. [12] *miserandis æthera complet*
Vocibus: ô Conjux, [13] *ego te scelerata peremi:*
[14] *Letiferæ tibi causa moræ fuit avia Lesbos,*
Et prior in Nili pervenit litora Cæsar.
Nam cui jus alii sceleris? sed [15] *quisquis in istud*

1 Pompejus nihil se indignum neque agens neque locutus, utraque manu togam faciei prætendens, emisso tantum suspirio ictus excepit, &c. Plut. Pompejus.
2 Patienter ictum recepit.
3 Magnum morte æque ac vita se præstat.
4 Atque hæc secum in animo versat Pompejus moriens.
5 Puta jam præsentes posterasque omnes observare qua mente mortem oppetas, vel indigne sis Ægyptiis insidiis & perfidia exceptus. vide ut extremus hic actus anteactæ vitæ fabulæ respondeat.
6 Ne tibi pudori aut dolori sit, quod jussu pueri & manu desertoris occideris: sed crede te ipsa Cæsaris manu cadere.
7 Neque hanc fortis animi felicitatem mihi auferre, in manibus deorum est.
8 Simul cum fortuna mea deficit & vita, neque ultra res prosperas vivo, morte miserias præveniente. infra ℣. 703. & lib. 9. ℣. 208. *Felix Priamus, Felix, quisquis bello moriens, Omnia secum consumpta videt.* Seneca in Troad. ℣. 157.
9 Si animi mei in morte magnitudinem cum admiratione intueantur, amant certe.
10 Talem habuit Pompejus moderationem, imperium sui, & constantiam in morte.
11 Gravius ferens conspectum trucidati mariti, quam ipsa necem latura fuisset.
12 Uxor & amici ejus hæc intuentes ejulatu, qui in terram usque exaudiri posset, edito, sublatis anchoris summa celeritate fugerunt, ventusque alto incumbens eos juvit, ut ne volentibus quidem persequi Ægyptiis licuisset. Plut. & Appian.
13 Dum me semotam in Lesbo petitum diverteres.
14 Conjicit Cæsarem vel à Cæsare missos antevenisse, qui Pompejum interficiendum curarent.
15 Quicunque permissus es à diis, vel missus à Cæsare ad interficiendum Pompejum.

A Superis

A superis immisse caput, vel Cæsaris ira,
Vel tibi prospiciens, [1] *nescis crudelis, ubi ipsa*
Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,
Qua votum est victo, pœnas non morte minores
Pendat, & ante meum videat caput. [2] *haud ego culpa*
Libera bellorum, quæ matrum sola per undas,
Et per castra comes, nullis absterrita fatis,
[3] *Victum, quod reges etiam timuere, recepi.*
Hoc merui conjux in tuta puppe relinqui?
[4] *Perfide parcebas? te fata extrema petente*
Vita digna fui? [5] *moriar, nec munere regis.*
Aut mihi [6] *præcipitem nautæ permittite saltum:*
Aut laqueum collo tortosque aptate rudentes:
Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.
[7] *Pompejo præstare potest quod Cæsaris armis*
Imputet. ô sævi, properantem in fata tenetis?
[8] *Vivis adhuc conjux, & jam Cornelia non est*
Iuris, Magne, sui; prohibent accersere mortem:
Servor victori. Sic fata, interque suorum
[9] *Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.*
At Magni cum terga [10] *sonent, & pectora ferro,*
[11] *Permansisse decus sacræ venerabile formæ,*
Iratamque deis faciem, nihil [12] *ultima mortis*
Ex habitu, vultuque viri mutasse, fatentur
Qui lacerum videre caput. nam sævus in ipso
Septimius sceleris majus scelus invenit actu:
Ac retegit sacros, sciffo [13] *velamine,* [14] *vultus*
Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
Collaque in obliquo ponit languentia transtro.
Tunc nervos, venasque secat, nodosaque frangit
Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscissa recessit,
Vendicat hoc [15] *Pharius dextra gestare satelles.*
[16] *Degener, atque opera miles Romane secundæ,*

1 Ego illi cor sum & vitalia, quam sibi superesse voluit: tu ingeris Pomp. ictus, parte ea qua voluit mori: quin me pete, majores luet pœnas si me truncatam viderit, quam quod ipse jugulatur.

2 Neque enim ego vaco culpa, ut quæ sola è fœminis Rom. comes fuerim civilis belli.

3 Pompejum excepi, in Lesbo.

4 Qui me deseruisti *comitem, supremum iter carpere paratam, non ego perfidum dixi sacramentum, &c.* Horat. lib. 2. ode 17.

5 Mortem inveniam, utut Ptolomæi beneficio illam non impetrarim.

6 In mare.

7 Qui Pompejo beneficium hoc præstiterit, vacabit culpa, quæ in Cæsaris conferetur crudelitatem. 8 Etiam te nondum mortuo, amisi libertatem, negaturne mihi jus mortis, ut in potestatem victoris redigar? 9 Decidit exanimata. ut l. 5. ℣. 799. & supra ℣. 58. 10 Ictibus. 11 Supra ℣. 613. 12 Extremum mortis tempus. 13 Toga qua faciem involverat, supra ℣. 613. 14 Spirantis adhuc caput prehendit & crudeliter lanians amputavit, nec uno, uti jam ense rotato artis est, ictu. 15 Achillas, cui delegatum hoc negotium, caput sibi ad regem sumit deferendum. 16 O degener Septimi, tune primas tanti sceleris suscepisti partes, ut tibi honoris, quem hinc petebas, secundæ cederent? Primum vulnus inflixerat Septimius & caput absciderat; quod non ipse jam gestat, sed Achillas.

Pompeji diro sacrum caput ense recidi,
Vt non ipse feras? ô summi fata pudoris!
[1] *Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda*
Regibus hirta coma, & generosa fronte decora
Cæsaries compressa manu est; [2] *Phariòque veruto,*
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina [3] *nuda rigescunt,*
Suffixum caput est, [4] *quo nunquam bella jubente*
Pax fuit: hoc leges, campumque, & Rostra movebat:
Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno:
Vult sceleri superesse [5] *fidem. tunc arte nefanda*
Submota est capiti tabes, raptoque cerebro
Adsiccata cutis, [6] *putrisque effluxit ab alto*
Humor, & [7] *infuso facies solidata veneno est.*
[8] *Vltima Lagea stirpis,* [9] *perituraque proles,*
Degener, [10] *incestæ sceptris cessure sororis,*
Cum tibi sacrato [11] *Macedon servetur in antro;*
Et regum cineres extructo monte quiescant,
[12] *Cum Ptolemæorum manes, seriemque* [13] *pudendam,*
Pyramides claudant, [14] *indignaque* [15] *Mausolea:*
[16] *Litora Pompejum feriunt, truncusque vadosis*
Huc illuc jactatur aquis. adeone molesta
[17] *Totum cura fuit socero servare cadaver?*
[18] *Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata*
[19] *Pertulit: hac illum summo de culmine rerum*
Morte petit: cladesque omneis exegit [20] *in uno*

1 Ptolemæus, ut Pompejum agnosceret, caput illius à cæde recens contemplatus tractavit.
2 Et caput etiamdum spirans & palpitans Ægyptio pilo suffixum est.
3 Non clausa; aperta.
4 Caput, pacis semper amans, in Senatu, comitiis, foro potens; felix & toties triumphale. *laurigeros ageres cum læta triumphos, Hoc tibi Roma caput erat.* Martial. epig. 70. lib. 3.
5 Monimentum, quó Pompejum à se occisum fidem faciat.
6 Ab intimo humor arte educitur. 7 Medicamentis & aromatibus, quibus condiuntur cadavera, conservatum est Pompeji caput Cæsari deferendum, lib. 9. ℣. 1035.
8 Invectiva Apostrophe ad Ptolomæum, ultimum regum Ægypt. e progenie Lagi, cujus filius Ptolomæus Alexandro mortuo Ægyptum occupavit posterisque suis reliquit. 9 Periit brevi post hæc in pugna contra Cæsarem, navigio depresso à fugientibus, & ipse, ut creditur, immersus flumine. Regis corpus, inquit Florus, obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. & Plutar. & Patercul. 10 Sororis Cleopatræ, cujus nuptias à patre consecutus fuerat, moriens ei regnum reliquit. 11 Corpus Alexandri Magni serv. in immani sepulchri mole. 12 Cum Ptolomæo omnes Ægypti continua serie post Alexandrum reges conditos tegant Pyramides. De quibus vide quæ nos ad Mart. ep. 1. 13 Luxu & ignavia perditam. 14 Quibus illi erant indigni. 15 Sepulchra & monimenta illius æmula, quod Mausolo regi Cariæ ab uxore Artemisia extructum erat. 16 Post hæc, Magni *jacet ingens litore truncus*, neque jacet, sed alliditur litori, pulsatum arenis, ludibrium pelagi. ut mox. 17 Æque ac caput, modo ℣. 691.
18 Inconstanti, prout ipsa levis dea est, quæ more Scorpii cauda ferit, *tantum in illo viro à se discordante Fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam.* Paterc. 19 Ad exitum. 20 Fr. Modius è l. Weidneri leg. *in imo.* eâ mente, qua supra ℣. 29. Sed placet *in uno:* ut opponatur dies unus infelix tot annis felicibus, & propter *semel*, quod sequ. ℣. 707.

Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos :
Pompejusque [1] *fuit, qui nunquam mista videret*
Læta malis : felix nullo turbante deorum,
Et nullo parcente miser. semel impulit illum
Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,
Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu
Ludibrium pelagi : nullaque manente figura,
[2] *Vna nota est Magno capitis jactura revulsi.*
Ante tamen [3] *Pharias* [4] *victor quam tangat arenas,*
[5] *Pompejo raptim tumulum Fortuna paravit,*
Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.
E latebris pavidus decurrit ad æquora [6] *Cordus.*
Quæstor ab [7] *Idalio* [8] *Cinyraa litore Cypri*
Infaustus Magni fuerat comes. ille [9] *per umbras*
Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quæsitum corpus in undis
Duceret ad terram, traheretque ad litora Magnum.
[10] *Lucis mœsta parum per densas Cynthia nubes*
Præbebat ; cano sed [11] *discolor æquore truncus*
Conspicitur. tenet ille ducem complexibus arctis
Eripiente [12] *mari : nunc victus pondere tanto*
Expectat [13] *fluctus, pelagoque juvante cadaver*
Impellit. postquam sicco jam litore [14] *sedit,*
Incubuit Magno, lacrymasque effudit in omne
Vulnus, & ad Superos, [15] *obscuraque sidera fatur :*
[16] *Non pretiosa petit cumulato thure sepulchra*
Pompejus, Fortuna, tuus : non pinguis ad astra
Vt ferat è membris [17] *Eoos fumus odores,*
[18] *Vt Romana suum gestent pia colla parentem,*
[19] *Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,*
Vt resonent [20] *cantu tristi fora,* [21] *totus ut ignem*
Projectis mœrens exercitus ambiat armis.

1 Vnus mortalium fuit, qui, &c.
2 Hoc solum agnoscitur, quod capite caret.
3 Ægyptias, à Pharo ins.
4 Cæsar.
5 Hæc Plutarchus ad hunc modum refert : Illi capite amputato truncum nudum ex cymba projecerunt : quem Philippus libertus Pompeji, qui in cymbam una cum Pompejo ingressus fuerat, discedentibus iis qui aspectu saturabantur, aqua marina abluit, sua tunica involvit, & rogo è fragmentis naviculæ piscatoriæ extructo impositum cremavit, à sene quodam Rom. adjutus.
6 Quæstor Pompeji, ut vult Poëta.
7 Idalus, mons Cypri, Veneri sacer.
8 A rege Cinyra. Pindari Nem. ode 8. & Pythior. Ode 2.
9 Noctu.
10 *Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.*
11 Diversi à mari coloris.
12 Refluo.
13 Venilia in quæ cadaver sublevaret.
14 Truncus Pompeji.
15 Vt modo ỳ. 723.
16 Non poscit *niderem thuris Eoi, Et Cilicum messes, volucrique extrapta superbæ Cinnama, & Assyrio manantes gramine succos.* qualia funeribus felicium cumulate infunduntur.
17 Arabicos, Indicos, Panchæi thuris odores.
18 Non ut tanquam pater patriæ efferatur à nobilissimis civibus feretrum subeuntibus.
19 Non ut in funebri pompa præferantur rerum gestarum tituli & insignia, non triumphorum suorum imagines.
20 Epicediis & næniis deplorantium ad tibiam.
21 Vt militari more exercitus demissis hastis ter rogum circumeat. *Ter circum accensos cincti fulgentibus armis Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.* Virg. 11 Æn.

Da

Da vilem Magno[1] *plebeji funeris arcam ,*
Quæ lacerum corpus[2] *siccos effundat in ignes.*
3 *Robora non desint misero, nec* [4] *sordidus ustor.*
Sit satis, ô Superi, 5 *quod non Cornelia fuso*
Crine jacet, [6] *subicique facem complexa maritum*
Imperat, extremo sed abest à munere busti
Infelix conjux, nec adhuc à litore longe est.
Sic fatus, parvos 7 *juvenis procul aspicit ignes ,*
Corpus [8] *vile suis , nullo custode cremantes.*
9 *Inde rapit flammas, semustaque robora membris*
Subducens, Quæcunque es (ait) neglecta, nec ulli
Cara tuo, sed Pompejo [10] *felicior umbra,*
[11] *Quod jam compositum violat manus hospita bustũ,*
Da veniam : si quid sensus post fata relictum est :
[12] *Cedis & ipsa rogo , paterisque hæc* [13] *damna sepulchri ,*
Teque pudet, [14] *sparsis Pompeji manibus, uri.*
Sic fatur : [15] *plenusque sinus ardente favilla*
Pervolat ad truncum ; qui fluctu pæne relatus
Litore pendebat. summas dimovit arenas ,
Et [16] *collecta procul laceræ fragmenta carinæ*
Exigua trepidus posuit scrobe. [17] *nobile corpus*
Robora nulla premunt , nulla strue membra recumbunt :
Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
Ille sedens juxta flammas, O maxime, dixit ,
Ductor, & Hesperii majestas nominis una ,
[18] *Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo*
Tristior iste rogus ; [19] *manes, animamque potentem*
Officiis averte meis : injuria fati
Hoc fas esse jubet ; ne ponti belua quicquam,
Ne fera , ne volucres, ne sævi Cæsaris ira

1 Orcinianam spondam , popularem saudapilam , qua plebei vilesque efferebantur , *angustis ejecta cadavera cellis Conservus vili portanda locabat in arca.* Horat. Sat. 8. l. 1.
2 In quos nulla conjiciuntur aromata , *Thurea dona , dapes , fuso crateres olivo.* Æn. 6.
3 Ligna quibus uratur.
4 Vespillo saltem.
5 Quod non adest mariti funeri Cornelia, quæ virum defleat fuso crine humum verrens , solo pectus affligens, &c. vide quæ Senecæ Troad. ℣. 83. & nostrum, l. 2. ℣. 28.
6 Subjici facem funebrem, quod officium defuncto præstabant necessitudine devincti , sed aversa facie , *subjectam more parentum Aversi tenuere facem.* Virg. 6. Æn.
7 Cordus.
8 Neglectum, non custoditum suis.
9 Ab illo rogo.
10 Quia rogum nacta.
11 ignosce mihi rogum tuum violanti.
12 Et ipsa videris tardius uri, quo Pompejo cedas pyræ tuæ partem.
13 Faces rogo subtractas, pyræ reliquias.
14 Inhumatis , adeoque ex Platonicorum opinione , errantibus per ripas Stygis centum annos. *Centum errant annos, volitantque hæc litora circum.* Virg. 6. Æn. vel fluctu jactatis.
15 Ipse sinu vestis, arena, ut verisimile est, strato, prunas ferens.
16 Supra ad ℣. 715.
17 Hypallage. Nobile corpus non premit robora. ut versu sequ. exirui enim pyra e roboreis fissilibus solebat , atque illi medio imponi cadaver.
18 Nisi forte fluctibus jactari aut funere carere malles, quam habere tam vile.
19 Ignosce tenuitati hujus officii mei, noli advertere funeris exilitatem, quam excuset prementis fati injuria.

Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam
Romana succense manu. Fortuna [1] recursus
Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
Tam sacri cineres: sed te Cornelia, Magne,
Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.
Interea parvo signemus litora [2] saxo,
Ut nota sit busti; si quis [3] placare peremptum
Forte volet, plenos & reddere mortis honores;
Inveniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas, Magne, tuum referat [4] caput. Hæc ubi fatus,
Excitat invalidas admoto fomite flammas.
Carpitur, & lentum Magnus [5] distillat in ignem,
[6] Tabe fovens bustum. Sed jam percusserat astra
Auroræ [7] promissa dies: ille, ordine [8] rupto
Funeris, attonitus latebras in litore quærit.
Quam metuis demens isto pro crimine pœnam,
[9] Quo te fama loquax omneis accepit in annos?
Condita laudabit Magni [10] socer impius ossa.
I modo securus veniæ, fassusque sepulcrum
Posce caput. [11] cogit pietas imponere finem
Officio. semusta rapit, resolutaque nondum
Ossa satis, nervis, & [12] inustis plena medullis
[13] Æquorea restinguit aqua, congestaque in [14] unum
Parva clausit humo. tum ne levis aura retectos
Auferret cineres, saxo compressit arenam:
Nautaque ne [15] bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semusto stipite nomen:
[16] Hic situs est Magnus. placet hoc, Fortuna, sepulcrum
Dicere Pompeji: quo condi maluit illum,
[17] Quam terra caruisse socer? [18] temeraria dextra
Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
Includis? situs est, qua terra extrema refuso
Pendet in Oceano. Romanum nomen, & omne

1 Reditum mihi felicem in Italiam.
2 Quod denotet busti locum.
3 Iusta & inferias rite solvere.
4 Quod his cineribus deest.
5 Collapsus in cineres.
6 Adipe.
7 Alii legunt *præmissa*. per hypallagen, Aurora præmissa diei. Sed hanc lectionem præfert Sabellicus, exponitque: ut ab Aurora intelligatur dies promissi illius splendore.
8 Interrupto, non continuato consummatoque funeris officio.
9 Quo famæ immortalitatem consecutus es.
10 Ipse Cæsar.
11 Metum tandem Cordo excusset pietas, prorepitque ad absolvendum funeris officium.

12 Non absumptis. 13 Quæ lacte & vino extingui perfundique oportuit. de more colligendi ac componendi ossa, vide quæ nos ad Sen. Troad. ℣. 797. 14 Vide quæ ad ℣. 84. infra. 15 Saxum quo signabatur busti locus, sanctum cautumque ne violaretur. 16 Appianus refert aliud inscriptum carmen. τῷ ναοῖς βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου. 17 Quam insepultum abjicio. 18 Verba poëtæ increpantis Cordum de sepulchro & inscriptione solicitum: quasi Pompejo angustum sit monimentum, cui totus à se triumphatus orbis est tumulus. Sic Germanicus in Themistoclem. Antholog. lib. 3. epist. 5. Ἀντὶ τάφου λιτοῖο θὲς Ἑλλάδα, &c. Στήλαι δ' ἡ Σαλαμὶς ἐπικείσεται, ἔργα λέγουσα Τἀμά. τί με σμικροῖς τε μέγαν ἐντίθετε.

Imperium Magno est tumuli modus. [1] *obrue saxa*
Crimine plena deûm. * *si tota est Herculis Oete,*
Et juga tota vacant Bromio Nysæia; quare
Vnus in Ægypto Magno lapis? omnia Lagi
Rura tenere potest, si nullo cespite nomen
Haserit. [2] *erremus populi, cinerumque tuorum,*
Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quod si tam sacro dignaris nomine saxum;
Adde actus tantos, monimentaque maxima rerum:
[3] *Adde truces* [4] *Lepidi motus,* [5] *Alpinaque bella,*
[6] *Armaque* [7] *Sertorî revocato* [8] *Consule victa,*
Et [9] *currus, quos egit eques: commercia tuta*
Gentibus, & [10] *pavidos Cilicas maris. adde subactam*
[11] *Barbariem,* [12] *gentesque vagas, &* [13] *quicquid in Euro*
Regnorum, Boreaque jacet. [14] *dic semper ab armis*
Civilem repetisse togam: [15] *ter curribus actis*
Contentum patriæ multos donasse triumphos.
Quis capit hæc tumulus? [16] *surgit miserabile bustum*
Non nullis plenum titulis, non ordine tanto
[17] *Fastorum:* [18] *solitumque legi super alta deorum*
Culmina, & extructos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeji nomen arena,
Depressum tumulo, quod non legat advena [19] *rectus,*
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
[20] *Noxia civili tellus Ægyptia fato,*
[21] *Haud equidem immerito Cumanæ carmine Vatis*
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora

1 Terra obrue ô Corde saxum hoc tuum, diis potius inclementiæ, quam Pompejo sepulchri notam futurum; cui si signũ hoc amoveas.
* Tota Ægyptus loco tumuli erit, perinde ac mons OEta Herculi, aut Nysa Baccho.
2 Quin migremus omnes ex Ægypto, eamque universam tanquam religione & veneratione diis Manibus Pompeji consecratam cedamus.
3 Inscribe res illius gestas.
4 Libro 2. ℣. 547.
5 Lepidus provinciam Galliam supra Alpes sortitus, inde movit bellum.
6 Lib. 2 ad ℣. 549. 7 Sertorii. ἀποκοπή. 8 Metello qui impar adversus Sertorium videbatur. 9 Triumphales, quos egit annum agens 24, immaturus honoribus, & adhuc eques. lib. 7. ℣. 14. & hoc lib. ℣. 25. 10 Piratas Cilicas coërcitos. lib. 2. ℣. 576. 11 Barbaras nationes, devicto Mithridate, Ponticos, Armenios, Paphlagonas, Cappadocas, - 12 - Scythas, Vagos ἁμαξοβίους, Nomadas, - 13 - Albanos, Iberos, Basternas, Syros, Iudæos, omnesque gentes Orientales à Mæotide palude ad Rubrum usque mare. 14 Adde etiam rediisse semper in ordinem, reddidisse se civilibus officiis, neque affectasse tyrannidem. 15 Ter triumphasse. lib. 7. ℣. 685. 16 Atque illi interea, cui nullus erat satis amplus, erigitur tumulus titulis nudus. 17 Rerum gestarum Fastis inscribi dignarum, lib. 5. ℣. 5. 18 Nomenque illius quod inscribi solebat summis deorum culminibus, arcubus triumphalibus, jam depressum est. 19 Nisi inclinet se ad legendum. 20 Apostrophe ad Ægyptum, adjecta imprecatione: ut divertatur Nilus, sterilisque fiat Ægyptus. 21 Exitium illud, Romanis impendere è carmine Sibyllino interpretati sunt XV viri, si Ptolomæus Auletes à Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex autoritate Pompeji & S.C. reduceretur: de qua re Cic. multa in l. 1 Epist. fam. Poëta refert ad rem Pompeji præsentem.

Hesperius miles, [1] *ripasque æstate tumentes,*
Quid tibi sæva precer pro tanto crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, [2] *quo nascitur orbe, retentus,*
Et steriles egeant * *hybernis imbribus agri,*
[3] *Totaque in Æthiopum putres solvaris arenas.*
[4] *Nos in templa tuam Romana accepimus* [5] *Isin,*
[6] *Semideosque canes, &* [7] *sistra jubentia luctus,*
Et [8] *quem tu plangens hominem testaris Osirim:*
Tu nostros Ægypte tenes in pulvere [9] *Manes.*
* *Tu quoque cum sævo dederis jam templa* [10] *tyranno;*
Nondum Pompeji cineres ô Roma petisti:
Exul adhuc jacet umbra ducis. [11] *si secula prima*
Victoris timuere minas; nunc excipe saltem
Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
[12] *Invisa tellure sedent. quis busta timebit?*
Quis sacris dignam movisse verebitur [13] *urnam?*
Imperet hoc [14] *nobis utinam scelus, & velit uti*
Nostro Roma [15] *sinu: satis ô nimiumque beatus,*

1 Nili, qui Sole in Cancro, Leone, Virgine, inundat. lib. 10. ℣. 210. & deinceps.
a Lib. 1. ℣. 20.
* Tempestuosis inundationibus: rarissime enim pluit in Ægypto.
3 Deserta fias, arenosa, qualia incolunt Æthiopes supra Ægyptum.
4 Expostulatio indignabunda. Nos recepimus sacra vestræ Isidis Romam translata, cui in campo Martio templum constituimus cum novem dierum sacrorum ceremoniis. Erant & plures Isidis ædes. 5 Eandem cum Io, quam Ægyptii colebant sub specie vaccæ, ut & Osirim sub imagine bovis maris. *Herod.* 3. illam denotantes terram seu rerum naturam Osiri, id est, Soli suppositam, è qua conjunctione nascuntur omnia; Lunam alii esse autumant. vide Diod. Sic. l. 1. & Plut. lib. de Iside. Lucian. περὶ Συρίων. Cœl. Rhod. l. 5. c. 12. 6 Anubin deum canino capite pictam, sive quod tempus significet; ut Macrob. 1 Satur. c. 20. vel Horizonta; ut Cœl. Rhod. l. 5. c. 12. vel Nilum producentem Cynocephalos, serpentes, crocodilos, &c. ut Diod. Sic. l. 1. sive Mercurium; ut Strabo l. 17. sive Canem stellam referat, qui Solis recessus seu Nili inundationis tempus denotat. 7 Crepitacula ex ære aut argento adhibita in sacris Isidis, modum luctus indicentia. 8 Cujus obitum plangendo, hominem, non deum, testaris fuisse Osirim, regem Ægypti à Typhone fratre cæsum, ab Iside uxore diu quæsitum. Diod. Sic. l. 1. de cujus cultus apud Ægyptios ratione CL. V. atque extra omnem ingenii, curæ, judicii aleam positus loan. Seldenus eruditissime disserit in Syntagm. 1. de DIS Syris, cap. 4. & 2 Syntagm. c. 10. ubi exactissima mensium computatione Osiridis ἀφανισμὸν, ζήτησιν, εὕρεσιν ad Solis accessum & recessum redigit. Neque fortassis absurdum fuerit, & cultum hunc ad Nilum referre, qui iisdem mensibus inundans, Isidi, id est, terræ conjungitur, & in Typhona, id est, mare lapsus deperit. cum, ut ipse ibidem docet, Osiris à Siri, h. e. Nilo denominetur. 9 Pompeji, qui nobis numinis instar. * Apostrophe ad Romam, immemorem Pompeji & ingratam. 10 Cæsari, cui in numerum deorum relato Augustus templum consecravit & divinos honores instituit. *Sueton.* 11 Quod si metu Cæsaris, quoad vixit hoc officio supersederint: quin nunc tandem petit aliquis? 12 Ægypto, terra infesta & meritum funeris honorem negante. 13 Ossa semiusta, & cineres, quæ urnis condi solita. quod si timido huic vespilloni ad manum fuisse urnam crederem, ut supra ℣. 788, legissem, *congestaque in urnam Parva clausit humo.* Sed & alii *umbram* hic legunt. 14 Mihi honori & pio officio futuro quod illi pro scelere habent, inquit Poëta. 15 Ossa suorum peregre defunctorum amici solebant in sinu referre. *Retulit ossa sinu cari Nigrina mariti.* Martial. epig. 31, lib. 9. Seneca consol. ad Albicum. cap. 2.

Si mihi contingat [1] *manes transferre revulsos*
Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum,
[2] *Forsitan aut* [3] *sulco sterili cum poscere finem*
A Superis, aut Roma volet [4] *feralibus Austris,*
[5] *Ignibus aut nimiis, aut* [6] *terræ tecta moventi:*
Consilio jussuque deûm transibis in urbem,
Magne, tuam; [7] *summusque feret tua busta sacerdos.*
[8] *Nam quis ad* [9] *exustam Cancro torrente Syenen*
Ibit, & [10] *imbrifera siccas sub Pleiade Thebas*
Spectator Nili: quis [11] *rubri stagna profundi,*
Aut Arabum portus [12] *mercis mutator Eoæ,*
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
Et cinis in summis forsan turbatus arenis
Advertat? manesque tuos placare jubebit,
Et [13] *Casio* [14] *præferre Iovi? nil* [15] *ista nocebunt*
Famæ busta tuæ. templis, auroque sepultus
Vilior umbra fores: [16] *nunc est pro numine summo,*
Hoc tumulo Fortuna jacens. [17] *augustius aris*
Victoris Libyco pulsatur ab æquore saxum.
[18] *Tarpejis qui sæpe deis sua tura negarunt,*
Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.
[19] *Proderit hoc olim, quod non mansura sepulcri*

1 Cineres illius transferre in Italiam.
2 Erit credo tempus, ubi ad avertendam sterilitatem, pestem, incendia aut terræ motum, consulta oracula docebunt Pompeji ossa & cineres ex Ægypto transferenda in Vrbem: ita demum cessuram iram deorum. vide quæ ad ỿ. 109. l. 5.
3 Sterilitati.
4 Pestiferis.
5 Incendiis.
6 Terræ motui.
7 Cineres feret Pontifex max. Tumulos obrutus & statuæ exesæ, ætate mea (inquit Appianus) ab Hadriano Imp. summa diligentia perquisita & inventa erigebantur, ut ab omnibus dignosci possent. 8 Idque commodius nostris futurum, quos in Ægyptum navigantes invitabit veneranda Pompeji memoria, ad visendum, placandum, adorandum, ipsius tumulum. 9 Lib. 2. ỿ. 587. 10 Thebas Ægyptiacas, in exusta regione siccas, quamvis subjectæ sint Tauro, signo Zodiaci: in cujus humero septem stellæ dictæ Pleiades, seu Virgiliæ: *Navita eas Hyadas Grajus ab imbre vocat.* Ovid. 5. Fast. ab ὕω: pluviam enim ortæ inducunt. 11 Maris Erythræi. de quo vide quæ ad Senecæ Thyest. ỿ. 370. 12 Qui merces mutat sub sole recenti. 13 Qui in monte Casio colitur. 14 Potius visere. 15 Vtcunque humilia & vilia. 16 Fortuna quodammodo ipsa hic cum Pompejo, cui semper faverat, sepulta, inquit Grotius. Alii exponunt, ut Fortuna sit Vocandi casus. 17 Saxum hoc Pompeji in litore undis allisum, augustius est quam templum Cæsari dicatum. 18 Qui diis Capitolinis, Iovi, Iunoni, Apollini, Minervæ, Marti negarunt sacrificia, venerabuntur ossa ustulata Pompeji, signata saxo hoc, cui Cordus *Inscripsit sacrum semusto stipite saxum.* ut supra ỿ. 792. Alii fuscum exponunt cespitem, terram Ægypti, cui nomen à nigredine, mihi probat C L. V. Ioan. Seldenus, Synt. de DIS Syris, 1, cap. 4. 19 Bene tibi cedet quod tam vile & cito interiturum nactus es sepulchrum, sterneturque tibi ad immortalitatem gradus, ita ut Ægyptiis de sepulchro tuo, nusquam tamen comparente, gloriantibus, non majorem fidem posteri sint habituri; quam Cretensibus habita est de Iove apud eos sepulto. unde vana & mendax dicitur Creta, quasi vero dii sint mortales. vide Io. Seldenum in Titulis honorum, lib. 1. cap. 7. Callimach. hym. 1. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' ἐθάνες ἐσσὶ γὰρ κ.α.

Ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tua. veniet felicior ætas,
Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud:
Atque erit Ægyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

LIBER IX.

At non in Pharia [1] manes jacuere favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram:
Prosiluit busto, semustaque membra relinquens,
Degeneremque rogum, [2] sequitur convexa Tonantis.
Qua niger astriferis connectitur axibus aër:
Quodque patet terras inter, lunæque meatus
[3] Semidei manes habitant, [4] quos ignea virtus
[5] Innocuos vitæ patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in [6] orbes.
[7] Non illuc auro positi, nec thure sepulti
Perveniunt. [8] illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, & astra
Fixa polis, [9] vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
Hinc super Emathiæ campos, & signa cruenti
Cæsaris, ac sparsas volitavit in æquore [10] classes;
[11] Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, & invicti posuit se mente Catonis.

1 Pompeij anima. absolvit autem Poëta ἀποθέωσιν Pompeji.
2 Beatarum animarum sedem reperit, campos Elysios, de quibus vide quæ nos ad Sen. Troad. ℣. 942. Hos alii in Hispania, alii in insulis Fortunatis locant. Platonicorum alii in summo loco tertii ordinis ex ter quaterna elementorum divisione, in cœlo scil. quod terra ἀπλανὴς dicitur, alii vero in regione proxime Lunam, quam vitæ mortisque confinium esse volunt, &c. Macr. in Som. Scip. lib. 1. cap. 11. 3 ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, quos ἥρωας, id est, aëris filios corpore solutos emicare, & cum dæmonibus habitare volunt aëris in campis. 4 *Quos ardens evexit ad æthera virtus.* Virgil. 6. Æn. *Igneus* quippe *est illis vigor & cælestis origo.*
5 Non gravatos, non corruptos inferiorum contage, verum sedem suam appetentes. 6 Sphæras. 7 Non illuc semper ascendunt Cæsares aureis conditi loculis, eburneis auratisque elati lectis, argo, thure cremati, &c. qui mos est referendi Imperatores in numerum deorum. Herod. lib. 4.
8 *Insuetum postquam miratus lumen Olympi Sub pedibus vidit nubes, & sidera.* Virg. ecl. 5. 9 Vide Platonis Gorgiam, & de Repub. atque Cic. de Somnio Scip. 10 Quæ integræ adhuc erant circa Corcyram.
11 Et vindicaturus scelestum bellum à Cæsare summæ dominationis studio susceptum, transfudit se quasi per μετεμψύχωσιν in pectus Bruti, qui eum interfecturus erat, & Catonis.

[1] *Ille ubi pendebant casus, dubiumque manebat,*
Quem mundi dominum facerent civilia bella;
Oderat & Magnum, quamvis comes isset in arma
Auspiciis raptus patria, ductuque Senatus.
At post Thessalicas clades jam pectore toto
Pompejanus erat. patriam tutore carentem
Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus projectos reddidit enses:
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,
[2] *Nec servire timens. nil causa fecit in armis*
Ipse sua: tota post Magni funera [3] *partes*
Libertatis erant: [4] *quas ne per litora fusas*
Colligeret rapido [5] *victoria Caesaris actu,*
[6] *Corcyrae secreta petit, ac* [7] *mille carinis*
Abstulit [8] *Emathiae secum fragmenta ruinae.*
[9] *Quis ratibus tantis fugientia crederet ire*
Agmina? quis pelagus victas [9] *arctasse carinas?*
Dorida tunc [10] *Malean, &* [11] *apertam Taenaron umbris,*
Inde [12] *Cythera petit: Boreaque urgente carinas*
Creta [13] *fugit:* [14] *Dictaeа legit, cedentibus undis,*
Litora. tunc [15] *ausum classi praecludere portus*
[16] *Impulit, ac saevas meritum Phycunta rapinas*
Sparsit: & hinc placidis alto delabitur auris
In litus [17] *Palinure tuum: (neque enim aequore tantũ*
Ausonio monimenta tenes: portusque quietos
Testatur [18] *Libye Phrigio placuisse magistro.)*
[19] *Cum procul ex alto tendentes vela carinae*
Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,
An veherent hostes: praeceps facit omne timendum
Victor. & in nulla non creditur esse carina.

1 Cato, dum incertus esset belli exitus, patriae & civium à se mutuo caesorum misertus, Pompejum & Caesarem ex aequo oderat, veritus ne victor imperium invaderet.

2 Vt, cui perfecto Stoico semper ad manum libertatis portus, mori parato. τίς ἐστι δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν;

3 Copiae Pompeji.

4 Pompejus Caesarem in Thessaliam persecuturus, multis suorum Dyrrhachii relictis praefecit Catonem, quem usque verebatur ne sibi obstaret quo minus victoria liceret ex suo animo uti. Is itaque accepta apud Pharsalum clade, statuit suos in Italiam trajicere, si modo Pompejus periisset; sin superesset, copias quas habebat illi servare, atque hoc animo Corcyram ad classem trajecit. Plut. sed aliter haec App. 5 Caesar victor, pro expeditione & celeritate solita. 6 Infr. sub Epiro, ubi erat Pompeji classis. 7 Synecdoche Hyperbolica. 8 Cladis Pharsalicae reliquias. 9 Contraxisse, angustum reddidisse, texisse. 10 Malea promontorium est Laconiae, quam incoluere Dores. 11 Lib. 6. ℣. 648. 12 Insulam Peloponesi, hodie *Cerigo*. 13 Praeternavigantibus & provectis recedere videtur. causam vide ad Sen. Troad. ℣. 1044. 14 Cretensia Dicte urbs & mons Cretae. 15 Phycunta opp. cum promontorio Cyrenaicae regionis, quia portum Catoni praeclusit, expugnavit & militibus suis diripiendum concessit. 16 *Foxced*. 17 Promontorium Cyrenaicae regionis in Africa, à Palinuro Aeneae navis magistro denominatum, ut & illud Paestani sinus in Italia. 18 Neque Africa minus quam Italia testatur tutos portus placuisse Palinuro atque ab eo nomen accepisse. 19 Ubi, conspectis navibus in quibus erant Cornelia & Sex. Pomp. cum suis, Cato dubitare coepit utrum Caes. essent an Pompeji.

Ast illa puppes luctus, planctusque ferebant,
Et mala vel [1] duri lacrymas motura Catonis.
Nam postquam [2] frustra precibus Cornelia nautas
Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
Litoribus Phariis remearet in æquora truncus,
Ostenditque rogum 3 non justi flamma sepulcri:
Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito
4 Accendisse rogum, gelidos effusa per artus
Incubuisse viro, laceros exurere crines,
Membraque dispersi pelago componere Magni?
Vulneribus cunctis largos infundere fletus?
5 Ossibus, & tepida vestes implere favilla?
6 Quicquid ab extincto licuisset tollere busto,
In templis sparsura deûm, 7 sine funeris ullo
Ardet honore rogus: [8] manus hoc Ægyptia forsan
Obtulit officium grave manibus. 9 ô bene nudi
Crassorum cineres! Pompejo contigit ignis
Invidia majore deûm. similis ne malorum
Sors mihi semper erit? nunquam dare busta licebit
[10] Conjugibus: nunquam [11] plenas plangemus ad
urnas?
[12] Quid porro tumulis opus est, aut ulla requiris
Instrumenta, dolor? non toto pectore portas
Impia Pompejum? non imis hæret imago
Visceribus? quærat cineres [13] victura superstes.
Nunc tamen hic, longe qui fulget luce [14] maligna,
Ignis, adhuc aliquid, Phario de litore surgens
Ostendit mihi, Magne, tui: jam flamma resedit,
Pompejumque ferens vanescit [15] Solis ad ortus
Fumus, & invisi tendunt mihi carbasa venti.
[16] Non mihi nunc tellus Pompejo si qua triumphos
Victa dedit, non alta terens Capitolia currus

1 Stoici ἀπαθοῦς.
2 Frustra laborabat retinere Sextum Pompeji natum ex Æmylia, & cæteros in litore Ægyptio, desiderio atque expectatione trunci conjugis, si forte illum fluctu relabente delapsum possent excipere.
3 Indigni Pompejo.
4 De more luctus vide l. 2. ℣. 21. & ad Senec. Troada, ℣. 83.
5 Mulieres autem ossa sinu legebant. *Modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti.* Seneca ad Albinam cap. 2.
6 Cineres & ossa.
7 Idem questus erat Cordus l. 8. ℣. 729. & deinceps.
8 Ita & Cordus libro 8. ℣. 762.
9 Feliciores illi qui inhumati abjecti, quam Pompejus, cui tam despicatus & vilis contigit ignis quasi deorum odio.
10 P. Crasso prius, nunc Pompejo negata.
11 Respicit ad cenotaphia, quæ in acie desideratis vel naufragio amissis accumulata sunt ab amicis, repræsentantia omnes ceremonias & officia vere sepultis debita.
12 οὓς δὲ μὴ ἀνεύρισκον, κενοτάφιον αὐτοῖς ἐποίησαν μέγα. Xenophon. sexta ἀναβάσεως. Sed quid, &c. ἐπανόρθωσις. cum pectus meum sit tumulus illius & monimentum vivum?
13 Quæ diu conjugi superesse cupit; quod ad me, vitæ tædet.
14 Non clara, sed tenui & paupertina, vel ingrata, ut modo ℣. 64.
15 Oriente die.
16 Non ulla tellus Pompejo triumphata, gratior jam mihi est quam hæc quæ utcunque nocens illius ossa habet.

Gratior : [1] elapsus felix de pectore Magnus :
Hunc volumus, quem Nilus habet, terraque nocenti
Non hærere queror : crimen commendat arenas.
Linquere, si qua fides, Pelusia litora nolo.
Tu pete bellorum casus, & signa per orbem,
Sexte, paterna move : namque hæc mandata reliquit
Pompejus vobis in nostra condita cura :
[2] Me cum fatalis leto damnaverit hora,
Excipite ô nati bellum civile, nec unquam,
Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
Cæsaribus regnare [3] vacet. vel [4] sceptra, vel urbes
Libertate sua validas impellite fama
[5] Nominis : has vobis parteis, hæc arma relinquo.
Inveniet classes [6] quisquis Pompejus in undas
Venerit, & noster nullis non gentibus hæres
[7] Bella dabit : tantum indomitos, memoresque paterni
[8] Iuris habete animos. uni parere decebit,
Si faciet partes pro libertate, Catoni.
[9] Exolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.
[10] Insidiæ valuere tuæ, deceptaque vixi,
Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
Iam nunc te per inane [11] chaos, per Tartara, conjux,
[12] Si sunt ulla, sequar : [13] quam longe tradita leto
Incertum est : pœnas animæ vivacis ab ipsa
Ante feram. potuit cernens tua vulnera, Magne,
Non fugere in mortem : planctu contusa peribit :
Effluet in lacrymas : [14] nunquam veniemus ad enses,
Aut laqueos, aut præcipites per inania jactus.
Turpe mori post te solo non posse dolore.
Sic ubi fata, caput ferali obducit amictu,
Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
Delituit : sævumque arcte complexa dolorem
[15] Perfruitur lacrymis, & amat pro conjuge luctum.
Illam non fluctus, stridensque rudentibus Eurus
Movit, & exurgens ad summa pericula clamor :
Votaque sollicitis faciens [16] contraria nautis,
Composita in mortem jacuit, favitque procellis.

1 Felicitatem Pompeji nolo ulterius recordari ; fortuna illius lætiore nolo frui, tristiore malo. infra : ꝟ. 112.
2 Repetit Cornelia Pompeji mandata ad liberos, fidei suæ & curæ commissa.
3 Immune sit, labore & periculo vacuum.
4 Regna & urbes liberas impellite.
5 Mei, quod sufficiet ad partes, ad arma, ad classes & exercitus comparandos.
6 Vter è filiis, sive quis alius Pompeji nomine.
7 Ad arma excitabit gentes quascunque.
8 Quod mihi à Senatu datum ad gerendum hoc bellum.
9 Apostrophe ad maritum.
10 Quibus te periculis objiciens me tibi superesse voluisti, quo mandata hæc ad filios tuos perferrem.
11 Libro 1. ꝟ. 74.
12 Nisi & fabula manes sint.
13 Vitam, quamcunque mihi fata extenderint, luctu & cruciatu reddam amaram.
14 Non erit opus vi extrinsecus : sufficiet dolor internus.
15 Delectationem capit in lacrymis.
16 Moram in Ægyptio litore expetens, naufragium & mortem ; cum nautæ abitum & salutem voverent.

Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis :
Inde [1] *tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus*
In Libycas egit sedes, & castra [2] *Catonis.*
Tristis, ut in multo mens est præsaga timore,
Aspexit patrios comites à litore [3] *Magnus,*
[4] *Et fratrem : medias præceps tunc fertur in undas.*
Dic ubi sit, germane, parens : stat [5] *summa, caputque*
Orbis, an occidimus? Romanaque Magnus ad umbras
Abstulit ? Hac fatur : quem contra talia frater :
[6] *O felix, quem sors alias dispersit in oras,*
[7] *Quique nefas audis : oculos, germane, nocenteis*
Spectato genitore fero. non Cæsaris armis
Occubuit, dignoque perit auctore ruina.
Rege sub [8] *impuro Nilotica rura tenente,*
[9] *Hospitii fretus Superis, & munere tanto*
In proavos, cecidit donati victima regni.
Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris :
Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
Litore Niliaco [10] *socerum jam stare putavi.*
Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
Affecere senis, quantum gestata per urbes
[11] *Ora ducis, quæ transfixo sublimia pilo*
Vidimus : hæc, fama est, oculis victoris iniqui
Servari, [12] *scelerisque fidem quæsisse tyrannum.*
Nam corpus Phariane canes, avidæque volucres
Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
[13] *Solverit, ignoro. quæcunque injuria fati*
Abstulit hos artus, Superis hæc crimina [14] *dono :*
[15] *Servata de parte queror. Cum talia Magnus*
Audisset : non in gemitus, lacrymasque dolorem
Effudit ; [16] *justaque furens pietate profatur :*
Præcipitate rates è sicco litore nautæ ;
Classis in adversos erumpat remige ventos :
Ite duces mecum : nunquam civilibus armis
Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,

1 Sibi vendicans imperium pelagi.
2 Qui jam erat ad Palinurum, supra ỹ. 42.
3 Cn. Pompejus major natu filius Pompeji, quem è Pharsalica clade elapsum, cum Catone in Africam trajecisse refert. In Hispaniam tamen profectum solicitasse Iberos & Celtiberos, tradit Appianus.
4 Cato oram Africæ legens (inquit Plutarchus in Catone min.) in Sext. Pompejum incidit, Magni F. natu minorem. is ei patrem in Ægypto necatum refert.
5 Res Romanas, quæ ab illo pendebant.
6 O te felicem. *O felix una ante alias Priameia virgo.* Virg. Æn. 3.
7 Neque visu læsisti pietatem & venerationem.
8 Incesto, impio, perfido Ptolomæo.
9 Fretus diis hospitii præsidibus, & beneficentia qua sibi demeruerat reges Ægyptios, Auleten in regnum autoritate sua restituens, jure hospitalitatis cum patre ejus Lathyro usus, & Dionysio huic, cui tutor à Senatu datus erat, confirmato regno. 10 Cæsarem. sic Cornelia lib. 8. ỹ. 641. 11 Lib. 8. ỹ. 681. 12 Lib. 8. ỹ. 688. indicia sceleris. 13 In cineres verterit. lib. 8. ỹ. 755. 14 Condono, ignosco. 15 De capite illius in adventum Cæsaris servato. 16 Conjunctiva *que* pro discretiva *sed*, Lib. 1. ỹ. 252. & lib. 2. ỹ. 35.

[1] Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
Non ego [2] Pellæas arces, [3] adytisque retectum
Corpus Alexandri pigra [4] Mareotide mergam?
Non mihi [5] Pyramidum tumulis evulsus [6] Amasis,
Atque alii reges Nilo torrente natabunt?
Omnia dent pœnas [7] nudo tibi, Magne, sepulcra:
Evolvam busto jam numen gentibus [8] Isin,
Et [9] tectum lino spargam per vulgus [10] Osirim.
[11] Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
Suppositisque [12] deis uram caput. has mihi pœnas
Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros;
Nec, Nilus cui crescat, erit: [13] solusque tenebis
Ægyptum genitor, populis superisque fugatis.
Dixerat, & classem sævas rapiebat in undas.
Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.
Interea totis audito funere Magni
Litoribus sonuit percussus planctibus æther:
Exemploque carens, & nulli cognitus ævo
Luctus erat, [14] mortem populos deflere potentis.
[15] Sed magis, ut visa est lacrymis exhausta, solutas
In vultus effusa comas, Cornelia puppe
Egrediens, rursus geminato verbere plangunt.
Ut primum in [16] sociæ pervenit litora terræ,
Collegit [17] vestes, miserique insignia Magni,
Armaque, & impressas auro, quas gesserat olim,
Exuvias, [18] pictasque togas, velamina summo
[19] Ter conspecta Iovi, funestoque intulit igni.
Ille fuit miseræ Magni [20] cinis. [21] accipit omnis
Exemplum pietas, [22] & toto litore busta
Surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.
Sic, ubi de pastis submittere gramina campis,

1 Ptolomæum cædere inferias Pompejo. 2 Alexandriam. 3 Sepulchro effossum Alexandri corpus. l. 8. ỳ. 694. 4 Ægypti palude. 5 Vide quæ nos ad epig. 1 Martialis. 6 Ægypti rex Herodot. lib. 2. Plin. 36. c. 12. 7 Insepulto. 8 Libro 8. ỳ. 831. 9 Osirim à fratre Typhone dilaniatum Isis uxor tela lini recepit. hinc statuæ ejus & sacerdotibus lineæ vestes. *Linigeri calvi, &c.* Martial. epig. 29. lib. 12. vide lib. 10. ỳ. 175. 10 Libro 8. ỳ. 835. 11 Et bovem, qui Apin deum repræsentat, & post certos annos in puteum demergitur, mactabo ad tumulum Pompeji. de Api, vide quæ ad ỳ. 479, & 833. lib. 8. 12 Deorum statuis. 13 Lib. 8. ỳ. 803. 14 Ut populi deflerent mortem potentis viri, Pompeji. *Hellenism.* 15 Sed major ingeminatur planctus, ubi visa est Cornelia. 16 Africæ, ubi Cn. Pompejus & Cato. 17 Efferebantur illustres viri apud Roman. in pompam funebrem, conspicui insignibus honorum quos gessissent. In imaginaria hac sepultura Pompejo suo hunc honorem præstat Cornelia. Illustrium item virorum bustis injecta atque una cremata fuisse arma, & quæ illis in vita fuerant charissima, docet Virg. in funere Miseni. Æn. 6. 18 Palmatas, id est, palmis pictas, quas gerebant triumphantes. 19 Iovi Capitolino conspecta, in tribus triumphis. lib. 7. ỳ. 685. 20 Imaginarium bustum. loco veri cineris. 21 Corneliæ pietatem & cæteri imitati, repræsentativa extruunt busta & cenotaphia suis quisque amicis qui in Thessalia occubuerant. 22 Totum rogis lucet litus, non secus atque ubi pastores Apuli agros & montes igne per hyemem depascunt ad renovanda gramina eliciendasque novas herbas.

Et renovare parans hybernas Appulus herbas,
Igne fovet terras, simul & [1] *Garganus, & arva*
[1] *Vulturis, & calidi lucent* [2] *buxeta Matini.*
[3] *Non tamen ad Magni pervenit gratius umbram,*
Omne quod in Superos audet convicia vulgus,
Pompejumque deis obicit, quam pauca Catonis
Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
Civis obit (inquit) [4] *multo majoribus impar*
Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,
[5] *Cui non ulla fuit justi reverentia,* [6] *salva*
Libertate potens, & solus plebe parata
Privatus servire sibi, rectorque Senatus,
Sed [7] *regnantis, erat.* [8] *nil belli jura poposcit:*
Quæque dari voluit, voluit sibi posse negari.
Immodicas possedit opes: sed plura [9] *retentis*
[10] *Intulit:* [11] *invasit ferrum, sed ponere norat.*
Prætulit arma toga: sed pacem armatus amavit.
Iuvit sumpta ducem, juvit dimissa potestas.
Casta domus, luxuque carens, corruptaque nunquam
Fortuna domini. clarum, & venerabile nomen
Gentibus, & multum nostræ quod proderat urbi.
[12] *Olim vera fides Sylla Marioque* [13] *receptis*
Libertatis obit: Pompejo rebus ademto
Nunc & ficta perit. non jam regnare pudebit:
Nec color imperii, nec frons erit ulla Senatus.
[14] *O felix, cui summa dies fuit obvia victo,*
Et cui [15] *quærendos* [16] *Pharium scelus obtulit enses:*
Forsitan in [17] *soceri potuisses vivere* [18] *regno.*
[19] *Scire mori, sors prima viris, sed proxima* [20] *cogi.*
Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,
Da [21] *talem Fortuna Iubam: non deprecor hosti*
Servari, dum me servet cervice recisa.

1 Mons Apuliæ.
2 Boum pascua. Alii *buxeta*.
3 Inter omnia vero quæ vulgus in defuncti Pomp. laudes jactabat, indignam ejus calamitatem & cædem deorum inclementiæ objiciens; nihil pervenit ad Pompeji umbram gratius, quam funebris oratio à Catone habita.
4 Qui defecit quidem à priscorum Rom. moderatione, & justitia; sed tamen utilis.
5 Cui, ævo nostro scilicet.
6 In tantum potentiæ evectus, quantam civi consequi licet salva libertate: neque tamen se extulit supra civem, utcunque plebs illi servire prompta fuerit. *In id evectus supra quod adscendi non potest.* Vell. Paterc. 2.
7 Liberi, cuncta regentis, cui & ipse Pompejus parebat.
8 Neque enim bello tam potens in animo habuit vi Senatum cogere.
9 Quam ipse sibi retinuit.
10 In ærarium publicum.
11 Suscepit bellum, sed & ponere norat.
12 Vera libertas jamdudum temporibus Marii & Syllæ periit, cujus tamen species aliqua retenta est, Pompejo vivente: jam vero illo mortuo, & de specie illa libertatis, & imagine Imperii atque Senatus actum est.
13 In urbem vicissim reversis ad internecionem adversarum partium, lib. 2. ℣. 69. & deinceps.
14 Lib. 8. ℣. 360.
15 Vel expetendos. *Emphasis.*
16 Ægyptiorum scelus.
17 Cæsaris.
18 Invidiose.
19 Mortem, Stoicum ab omnibus miseriis portum, libenter oppetere, sibique consciscere.
20 Aliunde illata morte perire.
21 Qualem habuit Pompejus Ptolomæum, potius quam victori reservet, me vel sic detruncatum servet.

[1] Vocibus his major, quam si Romana sonarent
[2] Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
Mortis honos. fremit interea discordia [3] vulgi
Castrorum, bellique piget post funera Magni :
Cum Tarcho [4] in motu linquendi signa Catonis
Sustulit ; hunc rapta [5] fugientem classe secutus
Litus in extremum, tali Cato voce notavit :
O nunquam pacate Cilix ! iterumne rapinas
Vadis in aquoreas ? [6] Magnum Fortuna removit :
Jam pelago pirata redis. Tunc respicit omneis
In cœtu, motuque viros : quorum unus [7] aperta
Mente fuga, tali compellat voce [8] regentem :
Nos Cato, da veniam, Pompeji duxit in arma,
Non belli civilis amor, [9] partesque favore
Fecimus. ille jacet, [10] quem paci pratulit orbis,
[11] Causaque nostra perit : patrios permitte penates,
Desertamque domum, dulcesque revisere natos.
Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugna,
Nec Pompejus erit ? [12] perierunt tempora vita,
Mors eat in tutum : [13] justas sibi nostra senectus
Prospiciat [13] flammas. bellum civile sepulcra
Vix ducibus praestare potest. [14] non barbara victos
Regna manent : non Armenium mihi sæva minatur,
Aut Scythicum Fortuna jugum : sub jura togati
Civis eo. quisquis Magno vivente secundus,
Hic mihi primus erit : [15] sacris praestabitur umbris
Summus honor: dominum, quem clades cogit, habebo :
Nullum, Magne, ducem. te solum in bella secutus,
Post te, [16] fata sequar : neque enim sperare [17] secunda
Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
Cæsaris : [18] Emathium sparsit victoria ferrum.
[19] Clausa fides miseris, & [20] toto solus in orbe est,
Qui velit ac possit victis praestare salutem.

1 Vt supra ℣. 186.
2 Pro rostris enim in foro Rom. habebantur hujusmodi orationes funebres.
3 Ab armis discedere cupientis.
4 In motu secessionis & relinquendi Catonem sustulit signa. Ita H. Grotius emendat, cum prius legeretur: *Cum Tarchon motus linquendi*. Tarcho autē dux Cilicum.
5 Abitum & fugam apparantem.
6 Libro 2. ℣. 575.
7 Reddita ratione consilii sui & secessionis.
8 Catonem.
9 In illius gratiam partes has secuti sumus.
10 Cujus arma & signa sequi, paci prætulit orbis.
11 Et cum illo, nostra quoque, belli causa.
12 Consentiamus in bellis, à quibus liceat discedere ut domi tuto moriamur. 13 Rogos.
14 Neque enim servitutem sub Parthis aut Scythis duram metuo, sed sub Romano levem, quam subeo libens potius quam bella ulterius sequar.
15 Summus à me honor habebitur semper umbris & memoriæ Pompeji, det modo veniam lasso jam militiæ, ut adversarium victorem potius induam dominum, quam victarum partium sequar ullum ducem. 16 Fortunam atque exitum belli hujus. 17 Prospera, victoriam harum partium, vel pristinam libertatem excusso omnino servitio. 18 Victoria Cæsaris dissipavit Pompejanos & reliquias cladis Pharsalicæ. 19 Bello victis negatur fides & victoris in supplices clementia. 20 Altero è contendentibus cæso, Imperii summa in potestatem superstitis cedat.

Pompejo, scelus est bellum civile, perempto,
Quo fuerat vivente, fides. si publica jura,
Si semper patriam sequeris Cato, signa petamus
Romanus qua [1] *Consul habet. Sic ille profatus*
[2] *Insiluit puppi, juvenum comitante* [3] *tumultu.*
Actum Romanis fuerat de rebus, & omnis
[4] *Indiga servitii fervebat litore plebes:*
[5] *Erupere ducis sacro de pectore voces:*
Ergo [6] *pari voto gessisti bella juventus*
Tu quoque pro dominis, & Pompejana fuisti,
Non Romana manus? [7] *quod non in regna laboras,*
Quod tibi, non ducibus, vivis, moriensque quod orbem
Acquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,
Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante,
Et nescis [8] *sine rege pati. nunc* [9] *causa pericli*
Digna viris. vestro potuit Pompejus [10] *abuti*
Sanguine: nunc patriæ jugulos ensesque negatis,
Cum prope libertas. unum Fortuna reliquit
Jam [11] *tribus è dominis. pudeat:* [12] *plus regia Nili*
Contulit in leges, & Parthi militis arcus.
Ite ô degeneres, [13] *Ptolemæi munus, & arma*
Spernite. [14] *quis vestras ulla putet esse nocenteis*
Cæde manus? credet facileis sibi terga dedisse,
Credet ab Emathiis primos fugisse [15] *Philippis.*
Vadite securi: meruistis judice vitam
Cæsare, non armis, non obsidione subacti.
O famuli turpes, domini post fata prioris
Itis [16] *ad hæredem.* [17] *cur non majora mereri,*
Quam vitam, veniamque libet? rapiatur in undas
Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:
Ducite Pompejos: Ptolemæi vincite munus.

1 Cæsar. 2 Propere conscendit navem. 3 Turba. 4 In servitutem prona plebs. 5 In hunc modum locutus est Cato. 6 Eodem voto quo Cæsariani, tu pro Pompeji dominatu, ut illi pro Cæsaris non utique pro libertate Rom. 7 Postquam autem spei dominationis summæ filum incisum est; postquam tuæ libertati asserendæ non ducis, qui cecidit, partibus es superstes; quia mortis tuæ discrimine neutri regnum confirmasti, & quia jam minimo cum labore & periculo te in libertatem vindicare licet, tu ab armis discedis: collo servitutis jugum ferre parato. 8 Sine rege & domino esse. l. 5. ỳ. 314. non potes esse liber. 9 Libertatis ergo. 10 Adempta libertate, & regno sibi constituto. 11 Pompejo, Crasso, Cæsare. lib. 1. ỳ. 4. quorum fœdera & affinitates jam olim metuens Cato exclamavit Remp. nuptiarum lenocinio corruptam prodi. Appian. 12 Ad libertatem nostram tuendam plus profuit Ptolemæus, qui Pompejum; plus Parthi, qui Crassum sustulerunt. 13 Libertatem à Ptolemæo donatam simul cum bello deserere. 14 Quis credat vos strenue pugnando manus vestras cæde hostium cruentasse? imo credet potius fugam à vobis in Pharsalico prœlio cœptam. 15 Ad ỳ. 680. lib. 1. 16 Dominatus successorem. 17 Sed cur non & majora suscipitis scelera, quo ampliora à Cæsare accipiatis præmia quam veniam & vitam? Cur non Corneliam, juvenes Pompejos, vel me prodentes perdentesve melius de Cæsare meremini, quam ipse Ptolomæus?

Nostra quoque invisa quisquis feret ora tyranno,
Non parva mercede dabit. sciat ista juventus
[1] *Cervicis precio* [2] *bene se mea signa secutam.*
Quin agite, & magna meritum cum cæde parate :
[3] *Ignavum scelus est tantum fuga. Dixit : & omnis*
[4] *Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,*
Quam [5] *simul* [6] *effetas linquunt examina* [6] *ceras,*
Atque oblita favi [7] *non miscent nexibus alas,*
Sed sibi quaque volat, nec jam degustat amarum
Desidiosa thymum : [8] *tum si sonus increpat æris,*
Attonitæ posuere fugam, [9] *studiumque laboris*
Florigeri repetunt, & sparsi mellis amorem :
Gaudet in [10] *Hyblæo securus gramine pastor*
[11] *Divitias servasse casæ : sic voce Catonis*
Inculcata viris justi patientia Martis.
[12] *Iamque actu belli non doctas ferre quietem*
Constituit mentes, serieque agitare laborum.
Primum litoreis miles [13] *lassatur arenis.*
Proximus in muros, & mœnia Cyrenarum
Est labor : [14] *exclusus nulla se vindicat ira :*
[15] *Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.*
[16] *Inde peti placuit Libyci contermina Mauris*
Regna Iubæ ; sed iter mediis Natura negabat
[17] *Syrtibus :* [18] *has audax sperat sibi cedere virtus.*
[19] *Syrtes vel primam mundo Natura figuram*
Cum daret, in dubio pelagi terræque reliquit.

1 Meæ.
2 Sibi utiliter.
3 Fuga est simplex defectio ; nisi & aliud adjungatis scelus.
4 Cilicas secedere volentes ad officium & in castra revocat : non secus atque apum examina in alveos reducuntur tinnitu æris.
5 Vbi postquam.
6 Fetu destitutos favos.
7 Non in formam uvæ seu racemi pendent ab arbore βοτρυδὸν, nec conglobatim volant.
8 Alii, *at Phrygii sonus ut crepat æris.* Virg. 4 Georg. *Tinnitusque cie & Matris quate cymbala circum.*
9 *Ipsa intima more suo sese in cunabula condent.*
10 Hybla, Siciliæ mons floribus & mellificiis clarus.
11 Apes.
12 Iamque, ne per ocium ad seditiones relaberentur, militaribus operibus eos exercuit.
13 Exercitatione vel itinere.
14 Sed Plutarchus in Catone Min. refert, eum profectum Cyrenen, receptum fuisse, cùm paucis ante diebus Labienus inde esset exclusus.
15 Non crudeliter usus est victoria ; non aliam sumpsit de hostibus pœnam, præter ipsos vicisse. id illi supplicii satis visum.
16 Ibi (id est Cyrenis, inquit Plut.) cum inaudiisset Scipionem à Iuba susceptum, & una esse Atium Varum cum copiis, quem Pompejus Africæ præfecerat : hyeme durante ad eos itinere terrestri contendit. *Eorum copias*, inquit Paterculus, *auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum, locorumque inopia, perductis ad eos legionibus, qui, cum summum ei à militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.* lib. 2.
17 Lib. 1. ỳ. 367.
18 Et tamen Catonis virtuti nulla via erit invia.
19 Vtrum (inquit Poëta, in rationis Physicæ de natura Syrtium inquisitionem digressus) Natura, vel naturæ molitor Deus, cum è rudi Chao cætera omnia eximeret loca, hæc reliquerit indigesta atque indiscreta : sive olim in totum mari contecta, jam à rapido vicini Solis calore exhausta alibi emineant vadosa, procedente vero tempore in totum exhalarint humorem, & in terram penitus solida sint futura.

(*Nam*

(Nam [1] *neque subsedit penitus, quo stagna profunda*
Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus :
Ambigua sed lege loci jacet invia sedes :
Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et post multa sonant projecti litora fluctus.
Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
Hanc partem natura suæ.) vel plenior alto
Olim Syrtis erat pelago, penitusque [2] *natabat :*
Sed [3] *rapidus Titan ponto sua lumina pascens,*
Æquora [4] *subduxit zona vicina* [5] *perustæ :*
[6] *Et nunc pontus adhuc Phœbo siccante* [6] *repugnat.*
Mox ubi damnosum radios admoverit ævum,
Tellus Syrtis erit : nam jam brevis unda superne
Innatat, & late periturum deficit æquor.
[7] *Ut primum remis actum mare protulit omne*
[8] *Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster*
[9] *In sua regna furens :* [10] *tentatum classibus æquor*
Turbine defendit, longeque à Syrtibus undas
Egit, & illato confregit litore pontum.
[11] *Tum quarum recto deprendit carbasa malo*
Eripuit nautis, frustraque rudentibus ausis
[12] *Vela negare Noto,* [13] *spatium vicere carinæ,*
Atque [13] *ultra proram tumuit sinus.* [14] *omnia si quis*
Providus antennæ suffixit lintea summæ,
Vincitur, & nudis avertitur armamentis.
[15] *Sors melior classi, quæ fluctibus incidit altis,*
Et certo jactata mari. [16] *quæcunque levatæ*
Arboribus cæsis flatum effudere prementem :
[17] *Abstulit has ventis liber contraria volvens*
Æstus, & [18] *obnixum* [19] *victor detrusit in Austrum.*
[20] *Has vada destituunt, atque interrupta profundo*
[21] *Terra ferit puppes :* [22] *dubioque obnoxia fato*

1 Neque litore arcet maria, sed incerto sinu est mare vadosum, alternis fluxus atque refluxus vicibus dubium, terræ ac maris mira inæqualitate.
2 Mersa erat.
3 Sol & sidera maris fluctibus & exhalationibus ali, opinabantur Stoici & alii vet. Aristot. lib. 2 Meteor. & hos secuti poëtæ, *convexa polus dum sidera pascet.* Æn. 1 Virgil. vide lib. 1. ℣.415.
4 Attraxit magna ex parte.
5 Torridæ.
6 Obstat adhuc, quo minus in terram solidam totus abeat. quod temporis processu fiet.
7 Poëta Catonem partim itineris classe emensum usque ad Tritonidem paludem fingit.
8 Milites navi vectos.
9 In regiones Meridionales. 10 Auster impetu arcuit mare tentatum classibus, repulitque undas longe à Syrtibus. idem Auster objecit ponto cumulos arenæ ingestos interruptis undis. 11 Vela tensa impellens Auster, non passus ea à nautis dimitti, fractis funibus rapuit. 12 Cumque rudentibus nautæ frustra tentarent submittere vela. 13 Sinus velorum propellebantur ultra proram. 14 Quod si quis vela collecta antennæ substrinxisset, vincitur tamen vi Austri, & avertitur à cursu quem intenderat, spoliata velo antenna. 15 Minus vexabantur illæ naves quæ altum tenuerunt mare, evitatis his incertis inter Syrtes undis. 16 Quæ leviores factæ succisis malis ventum effudere. 17 Æstus obvius, sui juris, ut contra quem non obnitebantur vela, has eripuit ventis. 18 Contra quem obnitebantur. 19 Æstus potentior vento. 20 Alias. 21 Arena. 22 Arenâ-ne an aquis sit peritura.

[1] *Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.*
Tunc magis impactum [2] *brevibus mare, terraque sævit*
Obvia consurgens: quamvis elisus ab Austro,
Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arena.
Eminet in [3] *tergo pelagi procul omnibus arvis,*
Inviolatus aqua, sicci jam pulveris agger.
Stant miseri nautæ, terræque hærente carina
Litora nulla vident: [4] *sic partem intercipit æquor.*
Pars ratium major regimen, clavumque secuta est,
Tuta fuga, nautasque loci sortita peritos,
Torpentem Tritonas adit illæsa paludem.
Hanc, ut fama, [5] *deus, quem toto litore pontus*
Audit ventosa [6] *perflantem murmura concha,*
[7] *Hanc & Pallas amat:* [8] *patrio quæ vertice nata*
[9] *Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,*
Ut probat ipse calor) tetigit: stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
[10] *Quam juxta Lethes tacitus prælabitur amnis*
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis:
Atque [11] *insopiti quondam tutela draconis,*
[12] *Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.*
[13] *Invidus, annoso famam qui derogat ævo,*
Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva,
[14] *Divitiisque graves, & fulvo germine rami,*
[15] *Virgineusque chorus nitidi custodia luci,*
Et nunquam somno damnatus lumina serpens,

1 Prora hæret in vado, puppis fluctuat in undis.
2 *The flats, the scholes. In brevia & Syrtes urget, miserabile visu, Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.*
3 Virg. Æn. 1. *Dorso maris.*
4 Sic navium aliæ à Syrtibus retinebantur, aliæ gubernatorum peritia è Syrtibus in altum provectæ, appellebant, ostium fluvii Tritonis juxta Tritonida paludem in Africa Propria. Mela l. 1. cap. 7.
5 Triton, Neptuni tubicen.
6 *Cærula concha exterrentem freta.* Æn. 10 Virgil. *conchaque sonanti Inspir. &c.* Ovid. 1 Metam.

7 Ut quæ ibi primum apparuisse dicitur in terra proximiore cœlo. hinc *Pallantias* dicta Callimacho & Plin. & Solin. c. 40. palus, quam Triton amnis inflexit, ubi speculatam se artium deam crediderunt. 8 E cerebro Iovis nata. Ovid. Fast. 3. summa quippe aëris regio tribuitur Minervæ, ut media Iovi & infima Iunoni. 9 Ægyptum, inquit Marcellinus lib. 22, omnium antiquissimam, nisi quod super antiquitate certat cum Scythis. de quo certamine vide quæ Iustinus lib. 2. & Claudian. in Eutropium. Herodotus tamen cum Phrygiis Ægyptios contendisse refert l. 2. 10 Circa extimum Syrtium cornu, Berenicen civitatem alluit Lethon (ita appellat Solinus c. 40.) amnis, inferna, ut putant, exundatione prorumpens, & apud pristinos vates latice memoratus oblivionis. Quamvis longe à Tritonide palude distant Lethon seu Lethe fl. & Hesperidum horti. 11 Pervigilis draconis, sive ille pastor fuerit custodiens χρύσεα μῆλα, id est pecora, nativo rutila colore, ut Athenæus vult lib. 3. c. 7. seu mala citrea Medica, aurea involverit sinuosus amnis, ut Plinius lib. 5. c. 1. 12 Hesperi filiarum, Ægles, Arethusæ, & Hesperethusæ. quarum hortum Solin. c. 37. Virg. 3 Æn. & Plin. lib. 5. c. 5, in Mauritania Tingitana ponunt, atque idem Plin. lib. 5. c. 1. ad Syrtim Maj. Sed Claudianus 1 laud. Stiliconis, ad Tritonem fl. 13 Maligni est, antiquitati fidem derogare, & in Poëtis fidem requirere. 14 Aureis pomis. 15 Hesperides, modo ad ℣. 358.

[1] Robora complexus rutilo curvata metallo.
[2] Abstulit arboribus pretium, nemorisque laborem
Alcides: passusque inopes sine pondere ramos
Rettulit [3] Argolico fulgentia poma tyranno.
[4] His igitur depulsa locis, ejectaque classis
Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:
Sed duce Pompejo Libyes melioris in oris
Mansit. [5] At impatiens virtus hærere Catonis
Audit in ignotas agmen committere gentes,
Armorum fidens, & [6] terra cingere Syrtim.
[7] Hac eadem suadebat hyems, qua clauserat æquor.
Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
Vt neque sole viam, nec duro frigore sævam,
Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:
Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas:
O quibus una salus placuit mea castra secutis
[8] Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores.
[9] Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
Qua nimius Titan, & rara in fontibus unda,
Siccaque letiferis squalent serpentibus arva:
Durum iter. ad leges, patriæque ruentis amorem
Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
Si quibus in nullo positum est evadere voto,
Si quibus ire sat est. neque enim mihi fallere quemquam
Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
Qui, me teste, pati, vel quæ tristissima, pulcrum,
[10] Romanumque putant. [11] at qui sponsore salutis
Miles eget, capiturque anima dulcedine, vadat
Ad [12] dominum meliore via. dum [13] primus arenas
Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,

1 Arbores auriferas. 2 Alcida adertus nemoris opulenti domos, Aurifera vigilis spolia serpentis tulit. Sen. Hercul. Fur. ỷ. 238. 3 Eurystheo Argivorum regi, qui jussu Iunonis fuit Herculi ἐργοδιώκτης. 4 Classis par Syrtibus provecta sub Pompejo non ultra litus Garamantum, appulit meliorem Africæ partem, ubi Varus. sed vide quæ ad ỷ. 120. supra. 5 Supra ỷ. 300. 6 Terrestri itinere circuire. 7 Timebat quippe tempestates hyeme jam claudente maria, sperabatque clementius iter bruma mitigante regionis calorem. Ita, inquit Plutarch. per Africam hyberno tempore suos traduxit, haud multo pauciores decem millibus, spacio 30 dierum. Strabo ult. lib. 8 Libera. 9 Quicunque forti estis animo & patriæ amantes; sequimini me, libertatem petentes per deserta, sitim, æstum, discrimina serpentum, &c. 10 Romano, id est, forti viro dignum. 11 Qui vero adeo ignavi sunt, ut saluti suæ & vitæ plus consulant quam honesto & libertati; iis patet mollior & facilior ad turpem servitutem via. 12 Cæsarem libertatis oppressorem. 13 Septem continentibus diebus iter factum est, cum ipse agmen pedes duceret, neque unquam equo aut jumento uteretur. Cœnabat etiam sedens; nam post Pharsalicam cladem, priori id luctui addiderat, ut nunquam nisi dormiendi causa accumberet. Plutarchus in Catone Min. Strabo vero in ult. lib. refert eum 30 diebus Syrtim lustrasse.

Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
Prætentate meo: sitiat, quicunque [1] bibentem
Viderit: aut umbras nemorum quicunque petentem
Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,
Deficiat; si quo fuerit discrimine notum
Dux, an miles eam. serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia Virtuti: Gaudet patientia duris.
Lætius est, quoties magno sibi constat honestum.
[2] *Sola potest Libye turbam præstare malorum,*
Ut deceat fugisse viros. Sic ille calentes
Incendit virtute animos, & amore laborum,
[3] *Irreducemque viam deserto limite carpit:*
[4] *Et sacrum parvo nomen clausura sepulcro*
Invasit Libye securi fata Catonis.
[5] *Tertia pars rerum Libye, si credere famæ*
Cuncta velis: [6] at si ventos cœlumque sequaris,
Pars erit Europæ. [7] nec enim plus litora Nili,
Quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt:
[8] *Unde Europa fugit Libyen, & litora flexu*
Oceano fecere locum: [9] sed major in unam
Orbis abit Asiam. [10] nam cum communiter ista
Effundant Zephyrum, Borea latus illa sinistrum
Contingens, dextrumque Noti, discedit in ortus,
Eurum sola tenens. [11] Libycæ quod fertile terræ est,
Vergit in occasus: sed & hæc non fontibus ullis
Solvitur: [12] Arctoos raris [13] Aquilonibus imbres
Accipit, & nostris reficit sua rura serenis.
[14] *In nullas vitiatur opes; non ære, nec auro*

1 Me.

2 Timiditatis & turpis fugæ crimine absolvet nos iter hoc per Libyæ pericula, omni hoste graviora sponte susceptum.

3 Per quam non erit redeundum.

4 Et Cato securus fati, quod eum hic manebat, invasit Libyam sibi fatalem.

5 Si vulgarem admittas orbis divisionem, Africa est tertia orbis pars: ita & Sallustius in bello Iugurt. *In divisione*, inquit, *orbis terræ plerique in parte tertia Africam posuere: pauci, tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa, &c.*

6 At si ventorum cœlique revoluti rationem sequaris; Africam complectitur Europa, quæ duæ conjunctæ, excepto quod interluat mare Mediterraneum, Occidentalem conficiunt orbis medietatem, uti Asiæ Orientalem. 7 Neque enim Nilus, qui Africam, in divisione tripartita, ab Asia disterminat, remotior est à Gadibus inf. extremæ Hispaniæ; quam Tanais fl. qui cum Euxino, in quem prolabitur, Europam ab Asia dividunt. 8 Ad quas Gades, Europa separatur ab Asia interjectu maris Mediterranei. 9 Et tamen Asia est major orbis terrarum pars, quam Europæ conjuncta Africa. 10 Cum Africa & Europa in Orientem effundant Zephyrum; illa à Noto, hæc à Boreali parte: Asia sola se extendens utrinque ad Austrum à dextra, ad Boream à sinistra, vendicat sibi totum Eurum. 11 Libyes pars occiduæ fertilior est, sicca tamen. Plin. lib. 5. cap. 32. 12 A Septentrione immissos. 13 Boreas enim, qui nobis serenus est, illis pluviam inducit: ut Auster contra nobis humidus & imbrifer, illis serenus. 14 Pura enim & simplex terra, ubere tantum gleba potens, non sterilescit admistione venarum metallorum. sic Pers. Sat. 2. *Et Calabrum coxit vitiato murice vellus.* Iuven. Sat. 3. *nec ingenuum violarent marmora tophum.* & infra ℣. 519.

Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
Et penitus terra est. [1] tantum Maurusia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat usum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum nostræ venere secures:
[2] Extremoque epulas, mensasque petivimus [3] orbe.
3 At quæcunque vagam Syrtim complectitur ora
Sub nimio projecta die, vicina perusti
Ætheris, exurit messes, & pulvere [4] Bacchum
Enecat, & [5] nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abest: & nulla sub illa
Cura [6] Iovis terra est: Natura deside torpet
7 Orbis, & immotis [8] annum non sentit arenis.
Hoc tam segne solum raras tamen exerit herbas,
Quas [9] Nasamon gens dura legit, qui proxima ponto
Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. [10] nam litoreis populator arenis
Imminet, & nulla portus tangente carina,
Novit opes. sic cum toto commercia mundo
Naufragiis Nasamones habent. Hac ire Catonem
Dura jubet virtus. [11] illic secura juventus
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
Æquoreos est passa metus. [12] nam litore sicco,
Quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,
Et terra magis ille nocet. [13] non montibus ortum
Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
Dissipat, & liquidas è turbine solvit in auras:
Nec ruit in sylvas, annosaque robora torquens
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu
[14] Æoliam rabiem totis exercet arenis:
At [15] non imbriferam cum torto pulvere nubem

1 Tantum Mauritaniæ divitiæ sunt citri arbores, quarum tamen usum non noverunt ultra quam umbris earum gaudebant: nostris vero in summo precio & honore sunt lectuli & mensæ è citra. *Accipe felices Atlantica munera sylvas: Aurea qui dederit dona, minora dabit.* Mart. ep. 89. l. 14. vide Plin. lib. 13, & 15. c. 5.
2 E Mauritania.
3 Orientalis vero Africæ pars quæ in Meridiem excurrit, Syrtes complexa, zonæ torridæ subjecta aut vicina, Solis æstu exusta, in totum sterilis est.
4 Vires.
5 Soluta in pulverem, non habet arbores.
6 Cœli & ætheris; pluviæ, ut lib. 8. ℣. 447. *vel* simpliciter, Dei.
7 Illa orbis terræ pars. 8 Anni vices & vires. 9 Nasamones Africæ populi in solo arenoso, vicini Syrtibus, quarum naufragiis victitant, quippe obsident litora & æstu destituta navigia notis sibi vadis occupant. Curt. 4. 10 Et quamvis portus atque commercii expertes sint, fruuntur tamen mercibus & opibus ab omni orbis parte, rapientes scilicet naves Syrtibus allisas. 11 Atque hic Romani securi jam, uti credebant, ventorum; experti sunt graviores procellas in terra quam quæ in æquore timentur. 12 In plana enim & exposita regione juxta Syrtes, violentius furit Auster quam in pelago; majores hic arenæ quam ibi aquarum fluctus concitans. 13 Non habet illa pars Africæ montes, scopulos aut sylvas quæ venti impetum frangant & aërem resolvant: sed patet, exposita rapidis ventis. 14 Ventorum ex Æoli antro ruentium rabiem.
15 Sed areniferam.

In flexum violentus agit : pars plurima terræ
Tollitur, [1] *& nunquam resoluto vertice pendet.*
[2] *Regna videt pauper Nasamon errantia vento,*
Discussasque domos : volitantque à culmine raptæ
Detecto Garamante casæ. non altius ignis
[3] *Rapta vehit : quantumque licet consurgere fumo,*
[4] *Et violare diem, tantum tenet aëra pulvis.*
Tum quoque Romanum solito [5] *violentior agmen*
Aggreditur, nullusque potest consistere miles,
Instabilis [6] *raptis etiam, quas calcat, arenis.*
[7] *Concuteret terras,* [8] *orbemque à sede moveret,*
Si solida Libye compage, & pondere duro
Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis :
Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
Nusquam [9] *luctando stabilis manet : imaque tellus*
Stat, quia summa fugit. galeas, & scuta virorum,
Pilaque contorsit violento [10] *spiritus actu,*
[11] *Intentusque tulit magni* [12] *per inania cæli.*
[13] *Illud in externa forsan longeque remota*
Prodigium tellure fuit : delapsaque cælo
Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis
A Superis demissa putant. [14] *sic illa profecto*
[15] *Sacrifico cecidere Numæ, quæ* [16] *lecta juventus*
Patritia cervice movet : spoliaverat Auster
Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
Sic [17] *orbem torquente Noto Romana juventus*
Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
Inseruitque manus terræ : [18] *nec pondere solo,*
Sed nixu jacuit, vix sic immobilis Austro,
[19] *Qui super ingentes cumulos involvit arenæ,*

1 Neque unquam in aëre suspenditur, more nubis imbriferæ resoluta.
2 Vrbes & terram quam possidet, *vel* casas & tuguria, ut ecloga 1 Virgil. *mea regna videns.* Cic. 1 de Oratore, *nisi in tuo regno essemus.*
3 Quæcunque rapuit, favillam, flammam, fumum.
4 Obscurare lucem diei.
5 Ventus.
6 A vento subtractis.
7 Quod si Africa durati esset soli, quod ventis resisteret; aut cavernosa, quæ ventos clauderet : ventorum procul dubio rabie dimoveretur è loco.
8 Illam orbis partem, Libyam.
9 Resistendo ventorum flatibus. 10 Ventus. 11 Continuus, non intermittens. 12 Per aëra. 13 Videtur Poëta non tam ad miracula, & præmonita deorum referre has pluvias prodigiosas, quam ad rationem Physicam; atque in illorum inclinare sententiam, qui opinantur illa, quæ ita per pluviam decidunt, vi ventorum in sublime evecta è longinquis locis ferri, atque inde decidere : quanquam hæc alii à calore Solis attrahi atque ex aptitudine materiæ mutari credunt. Arist. 5 Phys. c. 2. & de gen. animal. l. 4. c. 4. 14 Ita fortasse ancile illud quod Numæ tempore è cœlo decidisse creditur, aliunde huc vento delatum est. 15 Sacrorum & religionis institutori. 16 Salii, sacerdotes Martis. è Patritiis lecti. l.b. 1. ℣. 603. 17 Arenas, terram Libycam, ut supra ℣. 466. 18 Vix prono in terram nixu saburrati tuebantur se Romani, quo minus ab Austro abriperentur. 19 Allusum videtur ad historiam Psyllorum, qui Nasamonibus vicini, cum ab Austro valido & diutino aliquando vexarentur, contra illum tanquam hostem profecti, interierunt congestu arenæ universi oppressi. Herod. lib. 4. A. Gel. lib. 16. c. 11.

Atque

Atque operit tellure viros. vix tollere miles
Membra valet, multo congestu pulveris hærens,
Alligat & stantes affusæ magnus arenæ
[1] *Agger, & immoti terra surgente tenentur.*
Saxa tulit penitus discussis proruta muris,
Effuditque procul miranda sorte malorum:
Qui nullas videre domos, videre ruinas.
[2] *Iamque iter omne latet: nec sunt discrimina terræ*
Vlla, nisi [3] *ætheriæ medio velut æquore flammæ.*
Sideribus novere vias: nec sidera [4] *tota*
Ostendit Libycæ [5] *finitor circulus oræ,*
Multaque [6] *devexo terrarum margine celat.*
[7] *Vtque calor solvit, quem torserat aëra ventus,*
[8] *Incensusque dies, manant sudoribus artus:*
Arent ora siti: conspecta est parva [9] *maligna*
Vnda procul vena: [10] *quam vix è pulvere miles*
Corripiens, patulum galea confudit in orbem,
Porrexitque duci. squalebant pulvere fauces
Cunctorum: minimumque tenens dux ipse liquoris
[11] *Invidiosus erat. Mene, inquit, degener unum*
Miles in hac turba vacuum virtute putasti?
Vsque adeo mollis, primisque caloribus impar
Sum visus? quanto pœna tu dignior ista,
Qui populo sitiente bibas! sic concitus ira
Excussit galeam, [12] *suffecitque omnibus unda.*
Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: [13] *stat corniger illic*
Iupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus [14] *Ammon.*
Non illic Libycæ posuerunt ditia gentes
Templa: nec Eois splendent donaria gemmis.

1 Aggestis arenæ cumulis, & tenacissimo sabulo, quod præaltum & vestigio cedens ægre moliuntur pedes.

2 Viarum scilicet signis arena obrutis.

3 Stellæ velut navigantibus observatæ. Inter Syrtes, quamvis terra pergentibus, iter sideribus destinatur, nec aliter cursus patescit. Nam putris soli faciem aura mutat, &c. Solin. cap. 40.

4 Alii *nota*. id est, Australia. nobis Septentrionem versus positis ignota, non visa.

5 Horizon ille ab ὁρίζω. terminat enim & dividit superius hemisphærium ab inferiori.

6 Inclinato, sub terra demerso.

7 Simulatque aër venti agitatione refrigeratus, increscente die incaluit.

8 Vulgati lib. habent: *Incensusque dies (jam mundi spissior ignis, Iam plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra A medio fecere die, calcatur, & humor in Noton omnis abit) manant sud. &c.* quam Parenthesin, inepte ex loco inferiore repetitam, omisit Grotius, quod in M S. deerat.

9 Cœnosa vel tenui lama.

10 Simile quiddam de Alexandro refert Q. Curtius lib. 7. & Plut. in vita Alex.

11 Invidiæ obnoxius, si solus bibisset.

12 Nemine desiderante illud cui abstinuisset dux.

13 Iupiter arietina forma, vel umbilico tenus (ut habet Q. Curtius lib. 4.) arieti similis, cultus. quod hic Libero patri exercitum ducenti, siti fatigato, & Iovis patris imploranti auxilium, statim viso ariete, fons exiluit arenis. vide Dio. Sic. l. 17. & Herod. Euterp.

14 Ab ἄμμυ, quod in Cyrenaica regione arenosa templum illi conditum sit. Pausan. in Messen. à pastore ejusdem nominis dici eum, auctor est. quid si à חמן solario, simulachro Iovis in excelso loco extructo.

Quamvis

Quamvis Æthiopum populis, Arabumque [1] *beatis*
Gentibus, atque Indis [2] *unus sit Iupiter Ammon,*
Pauper adhuc deus est, [3] *nullis violata per ævum*
Divitiis delubra tenens : [4] *morumque priorum*
Numen [5] *Romano templum defendit ab auro.*
[6] *Esse locis Superos testatur* [7] *silva per omnem*
Sola virens Libyen. [8] *nam quicquid pulvere sicco*
Separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
Ignorat frondes : [9] *solus nemus extulit Ammon.*
[10] *Silvarum fons causa loco, qui putria terra*
Alligat, & domitas unda connectit arenas.
[11] *Sic quoque nil obstat Phœbo, cum* [12] *cardine summo*
Stat librata dies : [13] *truncum vix protegit arbor :*
Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
Deprensum est hunc esse locum, qua [14] *circulus alti*
Solstitii medium signorum percutit orbem.
[15] *Non obliqua meant,* [16] *nec Tauro Scorpius exit*
Rectior, aut Aries donat sua tempora Libræ,
Aut Astræa jubet lentos descendere Pisces.
Par Geminis Chiron, [17] *& idem quod Carcinos ardens*

1 Divitibus, Felicis Arabiæ incolis. *Icci beatis nunc Arabum invides gazis.* Hor. 29 ode, lib. 1.
2 Unum, commune, & summum numen, cujus oraculum non Pythio cedit. Æthiopes autem Africani dicti sunt Indi. Philostratus l. 3. de vita Apollonii vocat γένος ἰνδικὸν. lib. 6. ἀπὸ τῶν ἰνδῶν ἥκοντας, & ἀποίκους ἰνδῶν. Euseb. in l. post. *Æthiopes ab Indo flumine surgentes juxta Ægyptum consedere.* Virg. 4 Georg. de Nilo, *Usque coloratis amnis devexus ab Indis.*
3 Sic Iuven. Satyra 11. ỳ. 116, *Fictilis & nullo violatus Iupiter auro.* & supra ỳ. 424. 4 Priscæ simplicitatis, incorruptæ fidei. 5 Ne polluatur auro templum, more Romano. *In templis quid facit aurum?* Pers. 2 Sat.
6 Templo Ammonis fons proximat (inquit Solinus cap. 40.) Soli sacer, qui humoris nexibus humum stringit, favillam etiam in cespitem solidat. In qua gleba non sine miraculo lucus viret, undique secus agris arentibus. Plin. lib. 2. cap. 106. Curtius 4. Mela lib. 1. cap. 8. 7 Fontibus & sylvis numina inesse credebat antiquitas. 8 Reliqua omnis regio inter Leptin Minorem, quæ Libyphœnicum Africæ urbs est, & Pentapolitanam regionem (quam Berenicida vocat, à Berenice una è quinque urbibus, nomen sortita à Berenice Ptolomæi uxore, cum prius Hesperis dicta fuerit) arbores non habet. Plin. l. 5. c. 5. Strabo ult. l. - 9 - Sola Ammonitis arbores producit. 10 Modo ad ỳ. 522. 11 Et quamvis sylva sit, non tamen arcet solem. Alii legunt, *Hic quoque.* 12 Medio coelo perpendiculariter. vide quæ ad ỳ. 587. lib. 2. 13 Arboris frondes vix opacant truncum. 14 Tropicus æstivus (qui Proclo est vertici proximus) tangitur à Zodiaco, vel colurus solstitialis. *Al.* Æquinoctialis. 15 Lucanus (inquit Ios. Scal. in prolegomenis ad Manlium) quum legisset apud rudiores priscæ Matheseos magistros sub recta Sphæra Zodiacum ad verticem esse, & omnia signa propterea oriri recte: (quod utique falsum est, cum obliquatio quædam sit etiam sub Æquatore) sciret autem sub Tropico Cancrum culminare omnium signorum Borealissimum, hinc putavit totum quoque Zodiacum μεσουρανεῖν, & consequenter omnia signa recte oriri, &c. Atque adeo quia medius signorum ordo culminat, ideo ipsa non obliqua meare, sed recta, &c. 16 Recte & æqualiter ascendunt descenduntque opposita sibi in Zodiaco signa, Taurus & Scorpius, Aries & Libra, Virgo & Pisces, Gemini & Sagittarius, Cancer & Capricornus, Leo & Aquarius. 17 Quia nobis Septentrionem versus sitis Cancer æstivi solstitii signum est; ut Capricornus, brumalis: *Neque tamen Ammonitis sub Æquatore est, sed citra Tropicum Cancri.*

Humidus

Humidus Ægoceros: nec plus Leo tollitur Vrna.
[1] *At tibi, quacunque es Libyco gens igne diremta,*
In Noton umbra cadit, quæ nobis exit in Arcton.
[2] *Te segnis Cynosura subit:* [3] *tu sicca profundo*
Mergi plaustra putas, nullumque in vertice semper
Sidus habes immune maris, procul [4] *axis uterque est,*
[5] *Et fuga signorum medio rapit omnia cælo.*
[6] *Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,*
Cornigerique Iovis monitu nova fata petebant:
Sed Latio cessere duci: comitesque Catonem
Orant, exploret Libycum memorata per orbem
Numina, de fama tam longi judicet ævi.
[7] *Maximus hortator scrutandi voce deorum*
Eventus [8] *Labienus erat. Sors obtulit, inquit,*
Et Fortuna viæ, tam magni numinis [9] *ora,*
Consiliumque dei: tanto duce possumus uti
Per Syrtes, bellique datos cognoscere casus.
Nam cui crediderim Superos [10] *arcana daturos,*
Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni?
Certe vita tibi semper directa [11] *supernas*
Ad leges, sequerisque deum. datur ecce loquendi
Cum Iove libertas: [12] *inquire in fata nefandi*
Cæsaris, & patriæ venturos excute mores:
Iure suo populis uti, legumque licebit,
An bellum civile perit. tua pectora sacra
Voce reple: dura saltem virtutis amator
Quære quid est virtus, & posce [13] *exemplar honesti.*
Ille deo plenus, tacita quem mente gerebat,
Effudit [14] *dignas adytis è pectore voces:*
[15] *Quid quæri Labiene jubes? an liber in armis*
Occubuisse velim potius, quam regna videre?

1 Iis vero, qui à nobis dividuntur torrida zona, aut quorum zenith Sol Cancrum versus transierit; umbra projicitur in Austrum, ut nobis in Arcton.
2 Iis, Vrsa minor, quæ, cum polo vicinior sit, tardius moveri videtur, sub Horizonte est.
3 Iis Vrsa major, quæ nobis maris immunis est, hoc est, non occidit, subit Horizontem mari mergi visa.
4 Polus uterque, Arcticus atque Antarcticus.
5 Medius inter utrumque polum circumvolvitur Zodiacus.
6 Aderant ex Asia & Oriente populi ad limen templi Iovis Ammonis oracula consulturi; qui tamen Catoni cesserunt, si quid vellet.
7 Comites, & Labienus maxime Catonem orant, ut celebris hujus oraculi fidem experiatur, consulatque de hujus belli eventu.
8 Lib. 5. V. 346.
9 Oracula.
10 Declaraturos arcana.
11 Divinas.
12 Exquire, explora, quo in statu futura sit patria: liberáne; an frustra à nobis ad libertatem propugnandam sumptis armis, tyrannide oppressa.
13 Vt exitus hujus belli causam honestam & virtutem eorum qui pro patriæ libertate pugnaverint comprobet.
14 *Erratis nisi illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas divina hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem sanctiorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem?* Seneca controvers. lib. 1. procem.
15 An hæc, quæ jamdudum constant, neque opus habent oraculo consulto? potiorne scilicet sit mors quam servitus? &c.

An

An sit vita nihil, sed longam [1] *differat ætas?*
An noceat vis ulla bono? Fortunaque [2] *perdat*
Opposita virtute minus? laudandaque velle
Sit satis, [3] *& nunquam successu crescat honestum?*
Scimus, [4] *& hoc nobis non altius inseret Ammon.*
[5] *Hæremus cuncti Superis, temploque tacente*
Nil facimus non sponte dei: nec vocibus ullis
Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor
Quidquid scire licet: [7] *sterileis nec legit arenas,*
Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum.
[8] *Estne dei sedes nisi terra, & pontus, & aër,*
Et cœlum, & virtus? Superos quid quærimus ultra?
Iuppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.
Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
Casibus ancipites: me non oracula certum,
Sed mors certa facit: pavido, fortique cadendum est.
Hoc satis est [9] *dixisse Iovem. Sic ille profatur:*
[10] *Servataque fide templi discedit ab aris,*
Non exploratum [11] *populis Ammona relinquens.*
Ipse manu sua pila gerens, [12] *præcedit anheli*
Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
Non jubet, & [13] *nulla vehitur cervice supinus,*
Carpentove sedens, somni parcissimus ipse est,
Ultimus haustor aquæ. cum tandem fonte reperto
Indiga cogatur latices potare juventus,
Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur
Fama bonis, & si successu nuda remoto
Inspicitur Virtus, [14] *quicquid laudamus in ullo*
Majorum, fortuna fuit. [15] *quis Marte secundo,*
Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
[16] *Hunc ego per Syrtes, Libyæq; extrema triumphum*
Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
Scandere Pompeji, quam frangere colla Iugurthæ.
Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris

1 Producat. non tamen mutet, inquit Grotius, qui ita reponit. cum alii legant, *longa an differat ætas?* Alii, *sed longas? an differat ætas?*
2 Cum forti nocere non possit.
3 Et honestum non recipit majus aut minus laudis, quod successu gaudeat aut careat.
4 Neque hoc melius & plenius Iovis ipsius oraculum nobis ingeret, quam nos sciamus.
5 Inest nobis anima divinæ particula auræ; *est deus in nobis; sibi quisque profecto est deus*, & vel tacente oraculo, deum sequimur & fato paremus.
6 Et nobis omnibus nascentibus insevit Deus scientiam recti, atque discrimen boni ac mali.

7 Neque seclusit veritatem in oraculis solis, aut elegit sibi arenosum hunc Libyæ locum, unde fata promeret paucis. 8 Estne alia ulla Dei sedes, quam universum & Mens sapientis? 9 Nascentibus semel dictasse, ℣. 575. modo. 10 Salva oraculi fide; non diminuta aut derogata Iovis ibi culti fide. 11 Orientalibus, ut supra ℣. 544. ipse non exploravit. 12 Supra ℣. 304. 13 Non lectica, non curru. 14 Majores fortuna superarunt Catonem, illos Cato vera virtute. 15 Quis victoria & hostium cæde tantam gloriam est assecutus, quantam Cato continentia & tolerantia? 16 Malim ego, inquit Poëta, hanc Catonis per Syrtes fugam, quam Pompeji tres triumphos, lib. 7. ℣. 685. aut Marii de Iugurtha triumphum.

Roma tuis; [1] per quem nunquam jurare pudebit,
[2] Et quem, si steteris unquam cervice soluta,
Tunc olim factura deum. Iam [3] spissior ignis,
Et plaga, [4] quam nullam Superi mortalibus ultra
A medio fecere die, calcatur, & unda
Rarior: inventus mediis fons unus arenis
Largus aquæ: sed quem serpentum turba tenebat
Vix capiente loco stabant in margine sicca
[5] Aspides, in mediis sitiebant [6] Dipsades undis.
Ductor, ut aspexit [7] perituros fonte relicto,
Alloquitur: [8] Vana specie conterrite leti
Ne dubita, miles, tutos haurire liquores:
Noxia serpentum est admisto sanguine pestis:
Morsu virus habent, & fatum dente minantur:
Pocula morte carent. Dixit, [9] dubiumque venenum
Hausit: & in tota Libya fons unus arena
Ille fuit, de quo primus sibi posceret undam.
[10] Cur Libycus tantis exundet pestibus aër,
Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
Miscuerit Natura solo, non cura, laborque
Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem
[11] Fabula pro vera decepit secula causa.
Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
Accipit Oceanum [12] demisso sole calentem,
Squalebant late [13] Phorcynidos arva Medusæ,
Non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
Sed [14] domina vultu conspectis aspera saxis.
[15] Hoc primum natura nocens in corpore sævas
Eduxit [16] pestes: illis è faucibus angues
Stridula fuderunt vibratis sibila linguis,
Fœminea qui more coma per terga soluti,
Ipsa flagellabant [17] gaudentis colla Medusæ.
Surgunt adversa subrecta fronte colubræ,

1 Tanquam numen. *Iurandasque tuum per nomen ponimus aras.* Horat. 1. epist. lib. 2.
2 Et quem, si unquam excusso domino dabitur tibi tui juris esse, in deorum numerum referes.
3 Calor & æstus violentior.
4 Vltra quam, nullam posuere dii habitabilem. *Ita creditum antiquitus.*
5 Serpentum genus, quo icti torpore & somno extinguuntur.
6 Dipsas, serpens quemcunque morsu læserit, siti enecat. ἀπὸ τοῦ διψάω. hinc Situla dicta.
7 Siti, nisi ex illo fonte biberent.
8 Cum non sit timendum ab aquis, quas non inficiunt veneno, sed à morsu solo, quo virus suum nostro sanguini admiscent. 9 Aquam; quam reliqui tanquam venenatam horruerant. 10 . Cur Libya serpentibus abundet, non ita in promptu causa est, nisi forte adhibenda sit fides fabulæ referenti, quod cum Perseus referens Medusæ caput stridentibus alis, *Ipse super Libycas victor penderet arenas, Gorgonei capitis guttæ cecidere cruentæ, Quas humus exceptas varios animavit in angues; Vnde frequens illa est, infestaque terra colubris.* Ovid. Met.4. Sed Nicander Titanum sanguini id tribuit. 11 Diod. Sic. lib. 3. 12 Occiduo, prono. 13 Filiæ Phorci seu Phorcynos & Cetus, Hesiod. Theogon. 14 Medusæ, quæ visa omnia vertebat in saxa. 15 In Medusa. namque Minerva crines ejus in angues convertit, quod in suo templo fuerat à Neptuno stuprata. 16 Angues, colubros. 17 His anguibus, *vel*, colla sua ab his flagellari gaudentis.

Vipe-

Vipereumque fluit depexo crine venenum.
[1] *Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,*
Quod spectare licet. nam rictus, oraque monstri
Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
Passa Medusa [2] *mori est? rapuit* [3] *dubitantia fata,*
Praevenitque metus: anima periere retenta
Membra, nec emissae riguere [4] *sub ossibus umbrae.*
[5] *Eumenidum crines solos movere furores:*
[6] *Cerberus Orpheo lenivit sibila cantu:*
[7] *Amphitryoniades vidit, cum vinceret, Hydram:*
Hoc monstrum timuit [8] *genitor,* [9] *numenque secundum*
Phorcus aquis, Cetosque parens, ipsaeque [10] *sorores*
Gorgones: [11] *hoc potuit* [12] *caelo pelagoque* [13] *minari*
Torporem insolitum, mundoque obducere terram.
E caelo volucres subito cum pondere lapsae:
In scopulis [14] *haesere ferae: vicina colentes*
Aethiopum tota [15] *riguerunt marmore gentes.*
Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
Effusi faciem vitabant Gorgonis [16] *angues.*
[17] *Illa sub Hesperiis stantem Titana columnis*
In cautes Atlanta dedit: [18] *caeloque timente*
Olim Phlegraeo stantes serpente gigantes,
Erexit montes, bellumque immane deorum
Pallados è medio confecit pectore Gorgon.
[19] *Quo postquam* [20] *partu Danaës, & divite nimbo*
Ortum [21] *Parrhasiae vexerunt Persea* [21] *penna,*
[22] *Arcados auctoris cithara, liquidaque palaestra.*

1 Hanc solùm Medusae partem, crines scilicet habet Medusa, quae impune spectatur. Nam vultum ejus nemo impune aspexerit.
2 Sensu mortis affici.
3 Dubitationem & moram mortis. ut l. 3. ℣. 645.
4 Animae retentae & manentes in saxis.
5 Collatione hujus cum aliis monstris, amplificat. Furiae anguicomae conspectu tantum inducunt furorem, lib. 7. ℣. 178.
6 Orphei carminibus *stupens Demittit atras bellua centiceps aures.* Hor. ode 13. lib. 2.

7 Hercules impune vidit Hydram, quam contudit. 8 Suus. 9 Deus marinus, Neptuni F. & illi proximus pater Gorgonum ex Ceto nympha, seu, ut alii volunt, monstro marino. 10 Sthenio & Euryale sorores Medusae, quae Gorgonum sola mortalis erat. 11 Hoc monstrum. id est, Medusa. 12 Metonymia. 13 In saxa vertere, petrifacere, ut loquuntur Philosophorum filii. 14 Saxeae factae. 15 Obduruerunt in saxum. 16 Anguineae comae. 17 Illius caput gestans Perseus, Atlantae regem Mauritaniae ad Occidentem prope Herculis columnas Calpen & Abylam de gente Titanum, fuit enim Iapeti filius, in saxum vertit. Ovid. Met. 4. 18 Quo tempore, in Phlegraeis campis, l. 7. ℣. 145. Gigantum *quisque parabat Injicere anguipedum captivo brachia caelo Centum*, quae turba magnum terrorem intulerat Iovi, Medusae caput à Pallade in pectore gestum Gigantes in saxa mutavit, atque ita auxit montes, quos illi alios aliis superstruxerant. 19 Ad Gorgadas scilicet insulas maris Atlantici, Gorgonum domos. 20 Perseo F. Danaes è Iove in aureum imbrem converso, per impluvium decidenti in sinum virginis, atque illi fucum facienti. Ter. Eun. 21 Talaria Mercurii, qui Arcas perhibitur. Parrhasium autem Arcadiae opp. est. 22 Sic Hor. l. 1, ode 10, *curvae citharae parentem* canit. *Qui feros cultus hominum recentum Voce formavit catus, & decorae More palaestrae.* vel, ut D. Heinsius legit, *humore palaestrae*, id est, oleo, ceromate, ut noster, *liquida*, id est, uncta.

1 Perseus subito volucer.
2 Falcatum Mercurii gladium. Ovid. 5. Metam. *Cyllenide confodit harpe.*
3 Argi centoculi, cujus custodiæ Juno Io in juvencam mutatam tradiderat. Ovid. Metam. 1.
4 Virgo, casta.
5 Perseo Jovis F.
6 Clypeum æneum specularem concessit Perseo, & pugnæ rationem docuit, ea conditione ut Medusæ caput ad ipsam perferret.
7 In ultima Africa. supra ℣. 659.
8 Aversa facie, ne Medusam conttueretur pervolantem Gorgadas ins.

Et [1] subitus prapes [2] Cyllenida sustulit [2] Harpen,
Harpen 3 alterius monstri jam cade rubentem,
A Iove dilecta fuso custode juvenca:
Auxilium volucri Pallas tulit [4] innuba [5] fratri,
[6] Pacta caput monstri: [7] terraque in fine Libyssa
Persea Phœbeos converti jussit ad ortus,
Gorgonis [8] averso sulcantem regna volatu:
[9] Et Clypeum lava fulvo dedit are nitentem,
In quo saxificam jussit spectare Medusam,
Quam sopor [10] aternam tracturus morte quietem
Obruit haud totam. vigilat pars magna [11] comarum,
Defenduntque caput protenti crinibus hydri:
Pars jacet in medios vultus, [12] oculique tenebras.
Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente
Perseos aversi Cyllenida dirigit Harpen.
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit vultus [13] lunata vulnere ferri
Casa caput Gorgon! quanto spirasse veneno
Ora rear! quantumque oculos effundere mortis!
Nec Pallas spectare potest: vultusque [14] gelassent
Perseos [15] adversi, si non Tritonia densos
Sparsisset crines, texissetque [16] ora colubris.
[17] Aliger in cœlum sic rapta [18] Gorgone fugit.
[19] Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
Æthera, si medias Europa scinderet urbes;
Pallas frugiferas jussit non [20] ladere terras,
Et [21] parci populis. Quis enim non prapete tanto
Æthera respiceret? [22] Zephyro convertitur ales,
Itque super Libyen, qua, nullo consita cultu,
Sideribus Phœboque vacat: premit [23] orbita Solis,

9 Ovid. 4. Met. Perseus refert: *Si tamen horrenda, clypei, quem lava gerebat, Ære repercusso formam aspexisse Medusa, Dumque gravis somnus colubros ipsamque tenebat, Eripuisse caput collo.* 10 Lethalem illi somnum illaturus. 11 Colubrorum, quos pro crinibus habuit. 12 Somno solutum oculum. 13 Harpes, falcatiensis. 14 Gelu obriguissent in saxum. 15 Alii *aversi*. Emphatice. 16 Medusæ. 17 Perseus alatus. 18 Medusæ capite. 19 Perseus sibi videbatur mage compendiosum initurus iter, si Europam transvolaret. lib. 8. ℣. 249. Sed vetuit Pallas. 20 Sanguineis guttis in serpentes conversis. supra ℣. 619. 21 Ne Medusæ caput à Perseo alite gestum suspicientes in saxa mutarentur. 22 Zephyri secundi flatu avertitur in Libyæ deserta Soli Zodiacum peragranti subjectæ, atque æstui expositæ. 23 Vestigium, iter sub Zodiaco ab utroque Tropico obliquans Æquatorem.

Exurit.

Exuritque solum: nec terra celsior ulla
Nox cadit in cœlum, lunaque meatibus obstat,
[2] *Si flexus oblita vagi per recta cucurrit*
Signa, nec in Boream, aut in Noton effugit umbram;
Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
Arva bono, virus stillantis tabe Medusæ
Concipiunt, dirosque fero de sanguine [3] *rores,*
Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenæ.
Hic, [4] *quæ prima caput movit de pulvere tabes,*
Aspida [5] *somniferam* [6] *tumida cervice levavit.*
Plenior huic sanguis, & crassi gutta veneni
Decidit: in nulla [7] *plus est serpente coactum.*
Ipsa caloris egens [8] *gelidum non transit in orbem*
Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.
Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur
Huc Libycæ mortes, & fecimus aspida mercem.
[9] *At non stare suum miseris passura cruorem,*
Squamiferos ingens Hæmorrhois explicat orbes:
[10] *Natus & ambiguæ coleret qui Syrtidos arva*
Chersydros, tractique via [11] *fumante* [12] *Chelydri:*
[13] *Et semper recto lapsurus limite Cenchris:*
[14] *Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,*
Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites:
Concolor exustis, atque indiscretus arenis
[15] *Ammodytes: spinaque vagi* [16] *torquente* [17] *Cerastæ:*

1 Atque Africa sub Æquatore altior est omni alia terra, inquit Poëta, unde umbra terræ interpositæ Soli & Lunæ altius extenditur & pleniorem efficit Lunæ Eclipsin. Pulchra ac plausibilis plenæ Eclipseos phantasia: non tamen ubique vera, cum non tumor orbis terrarum, qui ex omni parte æqualis est, sed trium corporum, Solis, Terræ, Lunæ concentricitas Eclipsin reddat. 2 Vbi Luna, quæ ad 5 gradus ab Ecliptica utrinque deflectit quandoque, jam non ita deviat, sed intra gradum unum & quinque minuta ab Ecliptica in latitudinem ad Austrum vel Boream, signis subjecta, & Soli, qui Eclipticam usque tenet, opposita. 3 Guttas, supra ℣.619. 4 Quæ ex pulvere animato & sanguine Medusæ primum nata est. 5 Plures, inquit Solinus c. 40. diversæque sunt aspidum species, verum dispares effectus ad nocendum. Dipsas siti interficit. Hypnale somno necat, teste etiam Cleopatra, emitur ad mortem. Χαυνηλὴν δ' ἐπὶ νῶκαρ ἄγει βιοτοῖο τελευτήν. Nicand. Ther. 6 Collo aspidum intumescere nullo ictus remedio, &c. Plin. l. 8. c. 23. 7 Veneni. 8 Non transit in gelidas orbis partes, nisi capta & asportata venalis. *Emitur ad mortem aspis*, inquit Sol. c. 40. 9 Hæmorrhois morsu sanguinem elicit, &c. Sol. ib. Αἷμα δὲ ἐκ ῥινῶν τε καὶ αὐχένος ἠδὲ καὶ ὤτων, &c. Nic. Ther. 10 Terra & aqua degens. amphibium serpentis genus. unde & nomen ex χέρσος ὕδωρ. ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος αὐήνησι, &c. Nic. Ther. 11 Graveolente, à tractu serpentis. 12 δρυίνας Nicandro, cujus interpretem vide, ἔστι δὲ ὄφις, ὃς ἐν ποννικῷ λίμνῃ διατρίβει, &c. 13 Non in spiras sinuosus. Ἰθεῖαν δ' ὤκιστος ἐπιδρομάδην στίβον ἕρπει. Nican. 14 Serpens, miliis instar maculis distinctus, magis variegatus, inquit poëta, quam marmor in Bœotia effossum, quod Ophites dicitur, quia maculis instar serpentum distinguitur. 15 Serpentis genus, arenæ concolor, ex ἄμμος & δύος vel δύμι. 16 Flexuosa & vacillantis instar naviculæ. sic enim Nican. Αὐτὰρ ὅγε σκαιὸς μεσάτῳ ἐπαλίνδετος ὁλκῷ, &c. 17 ἀπὸ τῶ κέρατος. Ceraltæ enim præferunt quadrigemina cornicula. (Nicandro bina tantum) quorum ostentatione, veluti esca illice, solicitatas ad se aves perimunt. Sol. cap. 40. Plin. lib. 8. c. 23.

1 Scytale tantâ præfulget tergi varietate, ut, &c. In hoc tamen squammarum nitore hyemales exuvias prima ponit. Solin. cap. 40. & Nicander in Theriac. 2 Aliæ enim serpentes vere tandem exuunt se. 3 Sitim morsu inducens. supra ✠. 610. & mox ✠. 738. Luc. dialog. περὶ διψάδων. 4 Amphisbæna consurgit in caput geminum, quorum alterum in loco suo est, alterum in ea parte qua cauda, &c. Solin.cap. 40. Plin. l. 8.c.23. & Nicander. ἀμφικάρηνος.

Et [1] *Scytale sparsis* [2] *etiam nunc sola pruinis*
Exuvias positura suas: & [3]*torrida Dipsas:*
Et [4] *gravis in geminum surgens caput Amphisbæna:*
Et [5] *Natrix violator aquæ,* [6] *Iaculique volucres,*
Et [7] *contentus iter cauda sulcare Pareas:*
[8] *Oraque distendens avidus spumantia* [9] *Prester:*
[10] *Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Seps,*
[11] *Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,*
Ante venena nocens, late sibi submovet omne
Vulgus, & in vacua regnat [12] *Basiliscus arena.*
[13] *Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris*
Serpitis, aurato nitidi fulgore Dracones,
Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
Aëra cum pennis, [14] *armentaque tota secuti*
Rumpitis ingentes amplexi [15] *verbere tauros.*
Nec tutus [16] *spatio est* [17] *Elephas: datis omnia leto:*
[18] *Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.*
Has inter pestes duro Cato milite siccum
Emetitur iter: tot tristia fata suorum,
Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
[19] *Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum,*
Torta caput retro Dipsas calcata momordit.
Vix dolor, [20] *aut sensus dentis fuit: ipsaque leti*
[20] *Frons caret invidia; nec quicquam plaga minatur.*
Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.

ex ἀμφὶ & βαίνω, quod utraque ex parte ingrediatur, nomen habet Amphisbæna. 5 ὕδρος, serpens aquatilis. 6 Nicandro ἀκοντίαι ἠδὲ μύλακροι. Iaculi serpentes subeunt arbores, è quibus se vibrant & quasi missili evolant tormento. Solin. & Plin. locis citatis, & infra ✠. 822. 7 Parèas, serpens pedibus duobus, quos prope caudam habet, innitens. Suidas. 8 Infra ✠. 791. 9 ἀπὸ τοῦ πρήθω. 10 Infra ✠. 776. & allusum ad etymon, παρὰ τὸ σήπειν. 11 Sibilo omnes (inquit Plin. lib. 8. cap. 21.) fugat serpentes, & ò alios olfactu necat. Idem c. 4. lib. 29. & Solin. c. 40. & Nicander in Theriacis. Οὐχ ἅτε δὴ κεῖνυ σπυρχθεῖσα κνώδαλα χοιῆς Ἰυγὴν μίμνουσιν, &c. Sibilo, halitu, & aspectu necat. 12 ἑρπηςῶν βασιλεύς. Nicander: candida in capite macula quasi quodam diademate insignitus. Plin. lib. 8. c. 21. Solin. cap. 43. & Avicenna. 13 Serpentes alati, sacri habiti, ut quorum formam dii assumpsisse creduntur, alibi innoxii, in Africa pestiferi, Plin. cap. 4. lib. 29. 14 Volatu insequimini armenta. Strabo l. ult. Nican. Ther. 15 Spiris & cauda. 16 Mole. 17 Elephantis quia frigidissimus inest sanguis, à draconibus expetitur. de modo insidiarum & certaminis, vide Solinum cap. 38. & 43. Plin. lib. 8. cap. 11. & 12. Philostrat. lib. 3. vita Apollonii. 18 Draco non habet venena. Plin. cap. 4. lib. 29. vim habet majorem in cauda quam in dentibus. 19 Poëta dilatat vires horum serpentum, in militibus Catonis ictis. 20 Vulneris species, vel os, &, ut vocant, orificium erat pusillum & contemnendum, ut modo ✠. 736.

1 Ebi-

[1] *Ebibit humorem circum vitalia fusum*
Pestis, & in sicco linguam torrere palato
Cœpit. defessos iret qui sudor in artus,
[2] *Non fuit, atque oculos lacrymarum vena refugit.*
[3] *Non decus imperii, non mœsti jura Catonis*
Ardentem tenuere virum, quin [4] *spargere signa*
Auderet, totisque furens exquireret agris,
Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
[5] *Ille vel in Tanaim missus, Rhodanumque, Padumque*
Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.
[6] *Accessit morti Libye fatique minorem*
Famam Dipsas habet terris adjuta perustis.
[7] *Scrutatur venas penitus squalentis arenæ:*
Nunc redit ad Syrtes, & [8] *fluctus accipit ore:*
Æquoreusque placet, sed non & sufficit, humor.
Nec sentit fatique genus, mortemque veneni:
Sed putat esse sitim: ferroque aperire [9] *tumentes*
Sustinuit venas, atque [10] *os implere cruore.*
Jussit [11] *signa rapi propere Cato:* [12] *discere nulli*
Permissum est hoc posse sitim. sed tristior [13] *illa*
[14] *Mors erat ante oculos: miserique in crure Sabelli*
Seps stetit exiguus, quem fixo dente tenacem
Avulsitque manu, piloque affixit arenis.
[15] *Parva modo serpens;* [16] *sed qua non ulla cruenta*
Tantum mortis habet. nam [17] *plaga proxima circum*
Fugit rapta cutis, pallentiaque ossa [18] *retexit.*
Iamque [19] *sinu laxo nudum est* [20] *sine corpore vulnus.*
Membra natant sanie: suræ fluxere: sine ullo
Tegmine poples erat: femorum quoque musculus omnis
Liquitur, & nigra distillant inguina tabe.
Dissiluit [21] *stringens uterum membrana, fluuntque*
Viscera: nec, quantum toto de corpore debet,
Effluit in terras: [22] *sævum sed membra venenum*
Decoquit; in minimum mors contrahit omnia virus.

1 Vitalem absumit humorem & sitim lethalem inducit. Δήγματι δ' ἐμφλέγεται κραδίη, &c.
2 Inaruerat.
3 Non aquila quam gerebat, non autoritas Catonis continuit in officio Aulum siti flagrantem.
4 Projicere.
5 Amplificatio morbi.
6 Sitis pestem auxit æstus regionis torridæ, qui Dipsadis vires adjuvit.
7 Aulus.
8 Salsos, marinos.
9 Sanguine fervido, vel ingurgitatione aquæ marinæ. Dipsadis morsus comites (inquit Dioscorides lib. 8.) sunt tumor quidam solutus, sitis contenta vehementer, nunquam explebilis, &c. Λυχθεὶς ἐμπλεκτὸν δέχεται πότον ἄσπετον νηδὺς Ομφαλὸν ἐκρήξας, χεῖ δ' ὑπορραχθεῖσα φόρτον. Nicander.
10 Sanguinem suum bibere. 11 Quæ projecerat Aulus, modo ỳ. 748. 12 Noluit quenquam hoc scire, ne sitim nimium timerent. Grotius. 13 Siti & morte Auli. 14 Militis Sabelli. 15 Mole & magnitudine corporis non ita magna, sed, &c. 16 Ictus Sepium statim putredo sequitur. Sol. c. 40. σὴψ δὲ καλεῖται, παρὰ τὸ σήπειν τοὺς πληγέντας. Scholiastes Nicandri. 17 Vulneri vicina. 18 Nudavit. 19 Orificio vulneris dilatato. 20 Carne. *Inque omni nusquam corpore corpus erat.* Mart. epig. 7. l. Spect. 21 Peritonæum. 22 Corpus veneno absumptum in minorem sui modum redigitur.

1 Vincula nervorum, & laterum textura, cavumque
Pectus, & abstrusum fibris vitalibus, omne
Quidquid homo est, aperit pestis. natura profana
Morte patet : 2 manant humeri, fortesque lacerti :
Colla, caputque fluunt. calido non ocyus Austro
Nix resoluta cadet, 3 nec solem cera sequetur.
Parva loquor ; corpus sanie stillasse perustum :
Hoc & flamma potest. sed quis rogus abstulit ossa ?
4 Hæc quoque discedunt, putresque secuta medullas
Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
5 Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est :
Eripiunt omnes animam. tu sola cadaver.
Ecce subit facies leto 6 diversa fluenti.
Nasidium Marsi cultorem torridus agri
Percussit Prester. 7 illi rubor igneus ora
Succendit, tenditque cutem, 8 pereunte figura,
Miscens cuncta tumor toto jam corpore major :
Humanumque egressa modum super omnia membra
Efflatur sanies, late tollente veneno.
Ipse latet penitus congesto corpore mersus :
Nec lorica 9 tenet distenti corporis auctum.
10 Spumeus accenso non sic exundat aheno
Vndarum cumulus : nec tantos carbasa Coro
Curvavere sinus, tumidos jam non capit artus
Informis globus, & confuso pondere truncus.
11 Intactum volucrum rostris, epulasque daturum
12 Haud impune feris, non ausi tradere busto.
13 Nondum stante modo, crescens fugêre cadaver.
Sed majora parant Libyca spectacula 14 pestes.
15 Impressit dentes Hæmorrhois aspera Tullo
Magnanimo juveni 16 miratorique Catonis.
17 Vtque solet pariter totis se effundere 18 signis
19 Corycii pressura croci : sic omnia membra
Emisere simul rutilum pro sanguine virus.

1 Nervi, costæ, cratesque pectoris.
2 Diffluunt tabe.
3 Neque cera liquescet celerius.
4 Sed hic ossa quoque absumuntur.
5 Libycas, à Cyniphe Africæ Propriæ fluvio.
6 Contraria. illa enim absumpserat, hæc tumefacit.
7 Præster quem percusserit, distenditur, enormique corpulentia necatur exuberans. Solin. c. 40.
8 Vt inflatum jam non cognoscas eundem esse, latet quippe mersus conglobato corpore, ut seq.
9 Coërcet.
10 Non sic intumescit bulliens aqua ; non velorum sinus vento turgidi.
11 Neque enim sustinuerunt eum tangere, quo busto & sepulchro inferrent.
12 Epulas scilicet venenatas, & feris quoque & alitibus exitiosas futuras.
13 Etiam post mortem intumescens cadaver.
14 Serpentes.
15 Hæmorrhois morsu sanguinem elicit, & dissolutis venarum commerciis, quicquid animæ est, evocat per cruorem. Solin. c. 40. & Nicand. in Ther.
16 Imitatori, vel studioso.
17 Vtque in sparsionibus theatralibus, crocus vino aut aqua dilutus è syphonibus & tubis latentibus ejaculatus diffunditur. vide Martial. epig. 3. l. Spect. & l. 5. cap. 26. Apul. 10. Milef. Senecæ procem. l. 10. controv. Lips. de Amphith. c. 16.
18 E statuis quoque emittebatur imber hic odoratus, κρόκος ὁ ῥαινόμενος.
19 Corycus mons Ciliciæ, croco nobilis.

[1] *Sanguis erant lacrymæ: quæcunque foramina novit*
Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,
Et patula nares: sudor rubet: [2] *omnia plenis*
Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus.
At tibi Leve miser fixus præcordia pressit
[3] *Niliaca serpente cruor:* [4] *nulloque dolore*
Testatus morsus subita caligine mortem
Accipis, & Stygias somno descendis ad umbras.
[5] *Non tam veloci corrumpunt pocula leto,*
Stipite quæ diro virgas mentita Sabinas,
Toxica fatilegi carpunt matura Sabæi.
Ecce [6] *procul sævus sterilis se robore trunci*
Torsit, & immisit (Iaculum vocat Africa) serpens:
Perque caput Pauli transactaque tempora fugit:
[7] *Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.*
[8] *Deprensum est, quæ funda rotat, quam lenta volaret,*
Quam segnis Scythicæ strideret arundinis aër.
[9] *Quid prodest miseri* [10] *Basiliscus cuspide Murri*
Transactus? velox currit per tela venenum,
Invaditque manum: quam protinus ille retecto
Ense ferit, totoque simul demittit ab armo:
Exemplarque sui spectans miserabile leti
Stat tutus pereunte manu. Quis fata putaret
Scorpion, aut vires maturæ mortis habere?
Ille minax nodis, & [11] *recto verbere sævus,*
[12] *Teste tulit cœlo victi decus Orionis.*
[13] *Quis calcare tuas metuat Solpuga latebras?*
Et tibi dant Stygiæ jus in sua fila sorores.
Sic nec clara dies, nec nox dabat atra quietem,
Suspecta est miseris in qua tellure jacebant.
Nam neque congesta struxere cubilia frondes,
[14] *Nec culmis crevere tori: sed corpora fatis*

1 Vide quæ ad ⩗.638. l. 3.
2 Sup. ⩗. 709.
3 Aspide, propter Cleopatram, quæ aspide admota sibi necem conscivisse creditur. vel quod Ægypti reges solebant diademata figuris aspidum discriminata gestare. vel quod limo gaudeat. sic enim Nicander: μελαινομένῃ ὑπὸ βώλῳ, Αἰθιόπων. οἰητα πολύστομος ὡς ἄλα νεῖλος Πλησάμενος κατέχευεν ἄστυ.
4 Καμάτῳ δὲ ἄτερ ὄλλυται ἀνήρ. Υπνηλὸν. &c. ut supra, ad vers. 701.
5 Non tam præsentem inferunt mortem venena quæ fatilegi Sabæi decerpunt ex arbore referente betulam, è qua Romani magistratus, Sabinis autoribus, virgas gestabant. & hæc est Grotii mera ex emendatione Scaligeri, cum prius legeretur, *virgas mentita Sabæas*, id est, thureas virgas, unde colligitur thus.
6 Supra vers. 720. & l. 6. v. 677.
7 Neque enim tam veneno, quam ipso vulnere læsit.
8 Deprensum est, glandem è funda, sagittam è Parthi arcu lentam & segnem esse, si Iaculo serpenti comparentur.
9 Si etiam post mortem venenum ejus diffunditur.
10 Quod de torpedine fertur.
11 Ictu caudæ recto.
12 Habet cœlum, in quo recepti sidus ejus fulget, clarum testem virium suarum in Orione interficiendo.
13 Nec minus clara exitii documenta (inquit Plin. lib. 8. cap. 29.) sunt etiam ex contemnendis animalibus, &c. mox citra Cynomolgos Æthiopas late deserta regio est; è Scorpionibus & Solpugis, gente sublata.
14 Neque enim in regione deserta suppetebant frondes aut culmi ad toros extruendos.

Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
Alliciunt [1] *gelidas nocturno frigore pestes:*
Innocuosque diu rictus torpente veneno
Inter membra fovent: nec, qua mensura viarum,
Quisve modus norunt, [2] *cœlo duce: sæpe querentes,*
Reddite dii, clamant, miseris, quæ fugimus, arma:
Reddite Thessaliam. patimur cur [3] *segnia fata*
[4] *In gladios jurata manus? pro Cæsare pugnant*
[5] *Dipsades, & peragunt civilia bella Cerastæ.*
[6] *Ire libet qua* [7] *Zona rubens, atque axis inustus*
Solis equis: juvat ætheriis adscribere causis
Quod peream, cœloque mori. [8] *nil Africa de te,*
Nec de te Natura queror: tot monstra ferentem,
Gentibus ablatum dederas serpentibus orbem:
Impatiensque solum Cereris cultore negato
Damnasti, atque homines voluisti deesse venenis.
In loca serpentum nos venimus: accipe pœnas,
Tu quisquis Superûm [9] *commercia nostra perosus,*
[10] *Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem*
Abrumpens, medio posuisti limite mortes.
[11] *Per secreta tui bellum civile recessus*
Vadit; & arcani miles tibi conscius orbis
Claustra petit mundi. forsan majora supersunt
Ingressis. [12] *coëunt ignes stridentibus undis.*
Et premitur natura poli. [13] *sed longius ista*
Nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis
Tristia regna Iubæ. quæremus forsitan istas
Serpentum terras: habet hoc [14] *solatia cœlum:*
Vivit adhuc aliquid. patria non arva requiro,
[15] *Europamque, alios soles, Asiamque videntem.*
Qua te parte poli, qua te tellure reliqui
Africa? [16] *Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.*

1 Serpentes innocuas propter frigus nocturnum.
2 Stellis observatis, ut supra v. 493.
3 Segnibus & ignavis congrua, mortem ignavam.
4 Milites astricti belli sacramento, & pugnæ devoti.
5 Supra vers. 735, & 715.
6 Quin eamus potius ad loca torridiora: ut coeli intemperiei mortem debeamus potius quam serpentibus.
7 Zona torrida, & Solis intra Tropicos meatui subjecta regio.
8 Neque enim Africa in culpa, quam serpentum nutricem Natura desolatam esse & incultam voluit: sed nos, qui huc advenimus, diis iratis & numine sinistro.
9 Iter hoc & transitum vetitum.
10 In terra hac damnata serpentibus inter zonam torridam & Syrtes positis.
11 Et jure opt. nobis hoc evenit: qui civilis belli reliquias velimus transferre per regiones à te semotas & homini negatas, secreta tua scrutaturi.
12 Vbi coelo devexo & prono, sidera merguntur in occidentali Oceano, ex opinione Posidonii philosophi, quem poëtæ vulgo inservientes sequuntur, opinari occidentem Solem in æquore stridere, more ferri candentis in aqua extincti. Iuven. Satyr. 14, *sed longe Calpe relicta, Audiet Herculeo stridentem gurgite solem.*
13 Vltra hanc terram non est alia, excepta Mauritania, regno Iubæ, qua forte hæc serpentibus damnata terra clementior est.
14 Quod non funditus interiimus omnes.
15 Europamque Asiamque videntem alios meatus solis.
16 Modo cum Cyrenis essemus, hiems erat. unde nobis tam subito æstus? tam brevi interstitio mutavimus legem anni?

Exiguane via legem convertimus anni ?
Imus in [1] *adversos axes : evolvimur* [2] *orbe :*
[3] *Terga damus ferienda Noto. nunc* [4] *forsitan ipsa est*
Sub pedibus jam Roma meis. solatia fati
Hac petimus : veniant hostes, Cæsarque sequatur
Qua fugimus. Sic dura suos [5] *patientia questus*
[6] *Exonerat : cogit tantos tolerare labores*
Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena
Excubat, atque omni [7] *Fortunam provocat hora.*
[8] *Omnibus unus adest fatis : quocunque vocatur*
Advolat, atque ingens meritum, majusque salute
Contulit, [9] *in letum vires : puduitque gementem*
[10] *Illo teste mori. quod jus habuisset in ipsum*
Vlla lues ? [11] *casus alieno in pectore vincit,*
Spectatorque docet magnos nil posse dolores.
Vix miseris serum tanto lassata periclo
Auxilium Fortuna dedit. [12] *gens unica terras*
Incolit à sævo serpentum innoxia morsu,
[13] *Marmaridæ Psylli :* [14] *par lingua potentibus herbis :*
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
[15] *Vel cantu cessante, potest. natura locorum*
Iussit ut [16] *immunes misti serpentibus essent.*
Profuit in mediis sedem posuisse venenis.
[17] *Pax illis cum morte data est. fiducia tanta est*
[18] *Sanguinis :* [19] *in terram parvus cum decidit infans,*
Ne qua sit externæ Veneris mistura timentes,
Letifica dubios explorant aspide partus.
Vtque [20] *Iovis volucer, calido cum protulit ovo*
Implumes natos solis convertit in ortus ;
Qui potuere pati radios, & lumine recto

1 Antarcticum polum. 2 Nostri orbis parte, horizonte nostro. 3 Qui nobis prius adversus erat & à pectore. 4 Forte apud Antipodas versor. 5 Militis, id est, ipse miles patiens. 6 *Expletur lacrymis, egeritur que dolor.* Ovid. 7 Vide quæ ad vers. 21. lib. 10. 8 Omnium suorum militum. 9 Confirmatis morientibus edoctisque mortem contemnere. 10 Catone præsente. 11 Ipse in militum animis vincit malum, dum adstat edocens fortem virum non dolere, neque affectibus jus esse in virtutem. 12 Supra Garamantas Psylli fuerunt, contra noxium virus muniti incredibili corporis firmitate, soli morsibus anguium non interibant, &c. Solinus c. 40. Herod. l. 4. Plin. l. 8. c. 25. 13 Incolæ regionis Marmaricæ. A. Gel. l. 16. c. 11. 14 Ad incantandos serpentes, vel exugendum venenum. Terrori sunt serpentibus, (inquit Plin.) tactu ipso levant percussos, suctuve modico, lib. 28. c. 3. 15 Etiam citra incantationem. 16 Illæsi. 17 Naturali morte, non veneno extinguuntur. 18 Vt modo v. 894. etiam in prole sua recens edita. 19 Recens editos serpentibus offerebant: si essent partus adulterini, matrum crimina plectebantur interitu parvulorum: si pudici, probos ortus à morte paterni sanguinis privilegium tuebatur. Sic originis fidem probabant venenis indicantibus. Solin. cap. 40.
20 Haliæetus implumes etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit adversos intueri Solis radios: quod si quem conniventem adverterit, præcipitat è nido velut adulterinum atque degenerem; illum cujus acies firma contra steterit, educat. Plin. lib. 10. c. 3. Quam rem elegantissime expressit Claudianus in Præfatione in tertium Consulatum Honorii Aug.

Sustinuere diem cœli, servantur in usus,
Qui Phœbo cessere, jacent: sic pignora gentis
Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
Si quis donatis lusit serpentibus infans.
Nec solum gens illa sua contenta salute,
Excubat [1] *hospitibus, contraque nocentia monstra*
[2] *Psyllus adest populis. qui tunc Romana secutus*
Signa, [3] *simul jussit statui tentoria ductor,*
Primum quas valli spatium comprendit arenas
Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
Vltima castrorum [4] *medicatus circuit ignis.*
Hic ebulum [5] *stridet.*[6] *peregrinaque galbana* [7] *sudant,*
Et thamarix [8] *non lata comis,* [9] *Eoaque costos,*
Et panacea [10] *potens, &* [11] *Thessala centaurea*
Peucedanumque sonat flammis,[12] *Erycinaque thapsos,*
Et larices, fumoque [13] *gravem serpentibus urunt*
Abrotanum, & [14] *longe nascentis* [15] *cornua cervi.*
Sic nox tuta viris. at si quis [16] *peste diurna*
Fata trahit, tunc sunt magica miracula gentis,
[17] *Psyllorumque ingens & rapti pugna veneni.*
Nam primum tacta designat membra [18] *saliva,*
Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.
Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
Murmure continuo, [19] *nec dat suspiria cursus*
Vulneris, aut minimum patiuntur [20] *fata tacere.*
Sæpe quidem pestis nigris inserta medullis
Excantata fugit: sed si quod tardius audit
Virus, & [21] *elicitum, jussumque exire repugnat;*
[22] *Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,*

1 In gratiam hospitum, quibus subveniat.
2 Psyllos etiam secum duxit Cato in itinere per Syrtes; hi morsos à serpentibus sanant, ore venenum exsugentes, ipsasque bestias incantationibus demulcent. Plutar. in Catone Minore.
3 Simulac castrametari jussit Cato.
4 Odore & suffitu herbarum adversus noxia animalia efficacium: è quibus paucas enumerat. de quibus vide quæ Nicand. & Plin. lib. 25. cap. 4. 5. 6. 9. & 10.

5 In igne crepat. 6 Exoticum gummi. Dat Galbanum Syria in monte Amano è ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo stagonitin appellant, &c. syncerum si uratur, fugat nidore serpentes, Plin. lib. 12. cap. 25. 7 Igne liquefactæ. 8 Humilis scilicet & tenuis. 9 Indica & Arabica. 10 Respicit ad ἔτυμον. παρὰ τὸ πᾶν & ἀκεῖν. 11 A Chirone Thessalo inventa. 12 Sic Nicander: Θριγακίην μὲν ῥίζαν ἔλευ γηκαλβία θάψυς: ubi commentator, θριγακίην δὲ τὴν ῥίζαν τῆς θάψυς λέγει. διὰ τὸ ἐν σικελίᾳ γίνεσθαι. Quod in Sicilia nascatur. Eryx autem Siciliæ. 13 Plin. lib. 21. cap. 21. 14 Vivacis, *vel*, procul ab Africa nasci Cervos, inquit Plinius, Africa propemodum sola non gignit. Plin. lib. 8. cap. 33. 15 Singulare abigendis serpentibus odor, adusto cervino cornu. Plin. lib. 8. cap. 32. Solin. cap. 31. 16 Percussus à serpente interdiu contraxit venenum lethale. 17 Excantando & exugendo luctantur Psylli adversus venenum. 18 Ophiogenas saliva contra ictus serpentum mederi, tradit Plin. lib. 7. cap. 2. & plura de saliva, lib. 28. cap. 4. 19 Neque periculum vulneris properandam desiderantis medela: permittit incantatorem respirare aut carmen intermittere. 20 Mors accelerans. 21 Carmine. 22 Ad vers. 893 supra.

Ore

Ore venena trahens, & siccat [1] dentibus artus,
Extractamque tenens gelido de corpore [2] mortem
Expuit: [3] & cujus morsus superaverit anguis,
Iam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni.
Hoc igitur [4] levior tandem Romana juventus
Auxilio, late squalentibus errat in arvis.
[5] Bis positis Phœbe flammis, bis luce recepta
Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
Iamque illis magis, atque magis durescere pulvis
Cœpit, & in [6] terram Libye spissata redire.
Iamque procul nemorum rara se tollere frondes:
Surgere [7] congesto non culta mapalia culmo.
Quanta dedit miseris melioris gaudia terræ,
[8] Cum primum sævos contra videre leones?
Proxima [9] Leptis erat, cujus statione quieta
Exegere hyemem nimbis flammisque carentem.
[10] Cæsar ut Emathia satiatus clade recessit,
Cætera curarum projecit pondera, soli
Intentus genero: cujus vestigia frustra
Terris sparsa legens, fama duce [11] tendit in undas,
[12] Threiciasque legit fauces, & [13] amore notatum
Æquor, & [14] Eroas lacrymoso litore turres,
[15] Qua pelago nomen Nepheleïas abstulit Helle.
[16] Non Asiam brevioris aquæ disterminat usquam
Fluctus ab Europa, quamvis Bizantion arcto
Pontus, & ostriferam dirimat Chalcedona cursu,
[17] Euxinumque ferens parvo ruat ore propontis.
[18] Sigeasque petit [19] fama mirator arenas.

1 Levi morsu.
2 Venenum lethale.
3 Quia & gustu veneni dignoscere valent, à quo serpente quis fuerit ictus.
4 Minori cum periculo.
5 Notatio duorum mensium. sed vide quæ ad vers. 394. supra.
6 Solidam, glebosam & fœcundam.
7 Culmo & stipula tectæ casæ & tuguria.
8 Quod argumentum erat non longe abesse armenta.
9 Minor, Libyphœnicum Africæ urbs.
10 Cæsarem duos dies in Pharsalo commoratum, ut sacris intenderet, & exercitum recrearet,, scribit Appianus. Plutarchus autem & ipse Cæsar contra: Victorem scilicet omnibus rebus relictis persequendum sibi Pompejum existimavisse, ne bellum renovare posset: paucos itaque dies in Asia moratum, cum audisset Pompejum Cypri visum, conjectasse eum in Ægyptum iter habere, cum legionibus duabus & equitibus 800 Alexandriam pervenisse. Poeta eum per Troadem circumducit, ut fabulandi ansam capiet. 11 Ad mare descendit. 12 Bosphorum Thracium, Propontidem & angustias Hellesponti. 13 Leandri & Herus, quem cecinit Musæus, dein Ovidius in epist. inter tranandum mersum: quod ubi comperisset Hero, se quoque turri præcipitasse. 14 Erus puellæ, in Sesto in Europa. 15 Helle filia Npheles & Athamantis, cum Phryxo fratre novercæ insidias fugiens, ariete quo vehebatur delapsa, Hellesponto nomen dedit. 16 Hic enim fretum angustissimum, 7 nempe stadiorum, Europam ab Asia dividit Hellespontus. Byzantio. h. e. *Constantinopoli* in Europa, opposita Chalcedone in Asia. Polyb. l. 4. 17 Qua Propontis exceptas per Thracium Bosphorum Euxini aquas emittit per Hellespontum in mare Ægeum, lib. 3. v. 278. 18 Litus Trojanum; à Sigæo promontorio, Achillis tumulo nobile. 19 Cæsar, veterem hujus loci famam admiratus, simul originis suæ sedem visurus.

Et [1] Simoëntis aquas, & Grajo nobile busto
[2] Rhœtiōn, & [3] multum debentes vatibus umbras.
Circuit exustæ nomen memorabile Trojæ,
Magnaque [4] Phœbai quærit vestigia muri.
Iam silvæ steriles, & putres robore trunci
[5] Assaraci pressere domos, & templa deorum
Iam [6] lassa radice tenent: ac tota teguntur
Pergama dumetis: etiam periere ruinæ.
Aspicit [7] Hesiones scopulos, [8] silvasque latentes
Anchisæ thalamos; [9] quo judex sederit antro:
Vnde [10] puer raptus cœlo: [11] quo vertice Nais
Luserit Oenone: [12] nullum est sine nomine saxum.
[13] Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
Transierat, qui [14] Xanthus erat: [15] securus in alto
Gramine ponebat gressus; Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat. discussa jacebant
Saxa, nec ullius faciem servantia [16] sacri;
[17] Herceas, monstrator ait, non respicis aras?
[18] O sacer, & magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, & populis donas mortalibus avum.
[19] Invidia sacræ Cæsar ne tangere famæ:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
Quantum [20] Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi me, teque legent: [21] Pharsalia nostra
Vivet, & à nullo tenebris [22] damnabitur ævo.

1 Fl. Troados.
2 Rhœteum promontorium, Ajacis Telamonii sepulchro nobile. Mela l. 1. Strabo 13.
3 Manes & sepulchra Achillis & Ajacis Homero allisque Poëtis decantata.
4 Quo Phœbus & Neptunus mercedem cum Laomedonte pacti Trojam cinxerant.
5 Regia Trojani filii Trois.
6 Propter vetustatem ruitura.
7 Scopulum, cui Hesione filia Laomedontis sorte exposita ceto, à Neptuno immisso, alligata fuerat, quam tamen Hercules liberavit.

8 In quibus Anchiseu Venus dignata est concubitu, *vel*, Anchisæ domum, quæ *secreta arboribusque obtecta recessit.* Virgil. Æn. 2. 9 Paris, ubi de forma trium Dearum judicarat. 10 Ganymedes filius Trois, ab aquila Iovis raptus. 11 Quo monte, scilicet Ida, Nympha Oenone se Paridi indulserit. 12 Nullus in Troade mons, scopulus, aut promontorium caret suo monimento. 13 Cæsar. 14 Nobilem olim, nunc vix apparentem Xanthum Troados rivulum. 15 Nulla religione aut loci veneratione motus, nescius ibi latuisse sepulcrum Hectoris, donec ab incola Phryge admonitus agnosceret. 16 Templi aut aræ, ut respiciat ad sequen. *Herceas aras.* alii legunt, *Hectoreas.* 17 Iovis Hercei, ἑρκεῖος: quod inter aulam & parietem in domus penetrali coleretur, ad hanc aram Priamus cæsus. Virgil. 2 Æneid. Iuven. Satyr. 10. vers. 268. Ovid. in Ibin. *Cui nihil Hercei profuit ara Iovis.* 18 Exclamatio Poëtæ in laudem Poëseos, quæ omnibus his monimentis, sepulchris, aris, templis diuturnior, virtutem reddit vivacem & dignos laude viros vetat mori. *Carmina quam donant, fama perennis erit.* Propert. *Solaque non norunt hæc monimenta mori.* Mart. lib. 10. epig. 2. 19 Noli invidere huic meo operi, quo tua qualiacumque facta legentur, vitalitatem. 20 Homeri, quem suum inter alias civitates sibi civem vendicat Smyrna. Ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου, Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφὼν, Σαλαμὶν, Χίος, Ἄργος, Ἀθῆναι. A. Gell. lib. 3. cap. 11. 21 Opus hoc nostrum, vide quæ ad inscriptionem in fronte lib. 1. 22 Abolebitur.

[1] Vt ducis implevit visus veneranda vetustas,
Erexit subitas congestu cespitis aras,
Votaque turicremos non irrita fudit in ignes.
[2] Dii cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas,
Æneæque [3] mei, [4] quos nunc Lavinia sedes
Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
[5] Ignis adhuc Phrygius, [6] nullique aspecta virorum
Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
[7] Gentis Iüleæ vestris clarissimus aris
Dat pia tura nepos, & vos in sede [8] priori
Rite vocat: date felices in cætera cursus:
Restituam populos. grata vice mœnia reddent
Ausonidæ Phrygibus, [9] Romanaque Pergama surgent.
Sic fatus, repetit classes, & tota secundis
Vela dedit Coris, avidusque urgente procella
[10] Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante relinquit.
Septima nox Zephyro nunquam laxante rudentes
Ostendit [11] Phariis Ægyptia litora flammis.
Sed prius orta dies [12] nocturnam lampada texit,
Quam [13] tutas intraret aquas. [14] ibi plena tumultu
Litora, & incerto turbatas murmure voces
Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis,
Abstinuit tellure rates. sed dira [15] satelles
[16] Regis dona ferens, medium provectus in æquor,
Colla gerit Magni, Phario velamine tecta:
Ac prius infanda commendat crimina voce.
Terrarum domitor, Romanæ maxime gentis;
Et, [17] quod adhuc nescis, genero secure perempto;
Rex tibi [18] Pellæus terra pelagique [19] labores
Donat, &, Emathiis quod solum defuit armis,

1 Postquam Cæsar satis perlustrasset hæc Trojæ monumenta.
2 Manes & umbræ, Dii & Lares.
3 A quo originem ego duco.
4 Libro 1. vers. 196.
5 Vestalis. lib. 1. v. 199.
6 Palladium, simulachrum Palladis Trojanæ in templo Vestæ asservatum tanquam pignus imperii, quod viris conspici nefas.
7 Ego, Iulius Cæsar, ab Iulo Æneæ F. originem ducens.
8 Pristina, antiqua.
9 A Romanis condita.
10 Redimere moram quam Ilii fecerat.
11 In Pharo insula & turri quæ claudit portum Alexandriæ, extruebantur faces prælucendis navibus nocturna suggerentes ministeria. Ammian. Marcel. lib. 22. Plin. lib. 36. cap. 12. Solin. cap. 45.
12 Phariam facem obscuravit.
13 Portum Alexandriæ.
14 Ibi primum è navi egrediens (inquit Cæsar comm. de bello civili 3.) clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat: & concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur, in hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat, &c.
15 Theodotus Chius rhetor, pædagogus regis, quem postea M. Brutus, ubi in Asia deprehendisset, omni prius cruciatu laceratum occidit. Plutarchus in Pompejo & Bruto. sed Appianus eum à Cassio crucifixum refert.
16 A rege missum caput Pompeji & annulum, (ut refert Plutarchus) cujus insigne erat Leo ensem gestans.
17 Alexandriæ primum de Pompeji morte cognovit Cæsar. Plutar.
18 Ægyptius. Ptolemæi enim oriundi erant à Macedonibus, lib. 5. vers. 60. & lib. 8. vers. 692. & lib. 10. vers. 86.
19 Laborum tuorum mercedem.

Exhibet:

Exhibet : [1] absenti bellum civile peractum est.
Thessalicas Magnus quærens reparare ruinas,
Ense jacet nostro : tanto te pignore Cæsar
Emimus : hoc tecum percussum est sanguine fœdus.
Accipe regna [2] Phari nullo quæsita cruore :
Accipe [3] Niliaci jus gurgitis : accipe quicquid
Pro Magni cervice dares ; [4] dignumque clientem
Castris crede tuis, cui tantum fata licere
In generum voluere tuum. nec vile putaris
Hoc meritum, facili nobis quod cæde peractum est.
[5] Hospes avitus erat : [6] depulso sceptra parenti
Reddiderat. quid plura feram ? [7] tu nomina tanto
Invenies operi, vel famam consule mundi.
Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
Quod scelus hoc non ipse facis. Sic fatus, opertum
Detexit, tenuitque caput. jam languida morte
Effigies habitum noti mutaverat oris.
Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos : vultus, [8] dum crederet, hæsit :
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
Jam [9] bonus esse socer ; [10] lacrymas non sponte caden-(tes
Effudit, gemitusque expressit pectore læto,
Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quam lacrymis. [11] meritumq; immane tyran-(ni
Destruit, [12] & generi mavult lugere revulsum,
Quam debere caput. qui duro membra [13] Senatus
Calcarat vultu, qui [14] sicco lumine campos
Viderat Emathios, uni tibi Magne negare
Non audet gemitus. ô sors durissima fati!
Hunccine tu Cæsar scelerato Marte petisti,
[15] Qui tibi flendus erat ? non [16] mistis fœdera tangunt
Te generis ? nec [17] nata jubet mœrere nepôsque ?
Credis apud populos Pompeji nomen amantes
Hoc castris prodesse tuis ? [18] fortasse tyranni

1 Tibi.
2 Alexandriæ vel Ægypti.
3 Ægypti, quam Nilus inundat.
4 Ptolemæum.
5 Iure hospitalitatis usus fuerat Pompejus cum Ptolemæo Lathyro, avo hujus Ptolem. Dionysii.
6 Auctoritate sua Ptolemæum Auleten in regnum restituit. supra ỹ. 132.
7 Si non invenias, quo nomine hoc factum appelles, require famam, quo nomine mundus insigniat; officii certe, imo beneficii.
8 Donec exacte cognosceret esse Pompeji caput, sustinuit videre.
9 Præ se ferre pietatem & naturam boni soceri.
10 Sed contra quam noster hæc in Cæsaris invidiam narret; vide quæ Plutarchus in Cæs. Appian. 2. & Valer. Max. lib. 5. cap. 1. referunt Cæsarem aversatum primum caput allatum ; mox, ut aspexit, oblitum hostis, soceri vultum induisse, tum proprias tum filiæ lacrymas reddidisse, caput plurimis & preciosis odoribus cremandum curasse, &c.
11 Et lacrymis suis minuit, imo evertit gratiam meriti Ptolemæi.
12 Et mavult lacrymas impendere capiti Pompeji quem oderat, quam obnoxius esse aut gratias debere regi pro hoc beneficio.
13 Senatorum in campis Thess. cæsorum.
15 Siccis oculis, id est, non lacrymantibus.
15 Cujus cædes posset tibi elicere lacrymas.
16 Affinitas.
17 Iulia, & immaturus infans, cujus abortum fecerat. l. 1. v. 113.
18 Fortasse invides Ptolemæo facinus istud ; cujus maluisses te autorem.

Tangeris

Tangeris invidia, captique in viscera Magni
Hoc alii licuisse doles, quererisque perisse
Vindictam belli, raptumque [1] *è jure superbi*
Victoris generum. quisquis te flere coëgit,
Impetus, a vera longe pietate recessit.
[2] *Scilicet hoc animo terras, atque aequora lustras,*
Necubi suppressus pereat gener. [3] *ô bene rapta*
Arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit
Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
Quod te non passa est misereri, perfide, Magni
Viventis! [4] *nec non his fallere vocibus audes,*
Acquirisque fidem simulati fronte doloris:
[5] *Aufer ab aspectu nostro funesta, satelles,*
Regis dona tui: pejus de Caesare vestrum,
Quam de Pompejo meruit scelus. [6] *unica belli*
Praemia civilis, victis donare salutem,
Perdidimus. [7] *quod si Phario germana tyranno*
Non invisa foret, potuissem reddere regi,
Quod meruit; fratrique tuum pro munere tali
Misissem Cleopatra caput. secreta quid arma
Movit, & inseruit [8] *nostro sua tela labori?*
[9] *Ergo in Thessalicis Pellaeo fecimus arvis*
Ius gladio? vestris quaesita licentia regnis?
Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:
Te Ptolemaee feram? [10] *frustra civilibus armis*
Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas
Altera, quam Caesar: si tellus ulla duorum est;
[11] *Vertissem Latias à vestro litore proras:*
Fama cura vetat, ne non damnasse cruentam,
Sed videar timuisse Pharon. nec fallere vos me
Credite victorem: nobis quoque tale paratum
Litoris hospitium: ne sic mea colla gerantur,
[12] *Thessaliae fortuna facit. majore profecto,*
Quam metui poterat, discrimine gessimus arma:
[13] *Exilium, generique minas, Romamque timebam:*

1 Ex potestate tua.
2 Ironice.
3 O quam bene tibi erepta est Pompeji vitae necisque potestas: ne tum ipsi tum Senatui dedecori foret vita à te donari.
4 Et persuades iis te serio dolere, cum id vultu tantum simules: Ad fidem veri doloris ficta hac oratione usus.
5 Supra ✠. 1035.
6 Clementiae meae gloriam. Quam innumeris Caesar praestitit.
7 Quod nisi regi vestro intercederent cum sorore Cleopatra inimicitiae, in promptu mihi esset quo illi parem referrem gratiam: sororis scilicet caput pro hac cervice Pompeji.
8 Civili bello.
9 Quasi vero victoria mea Thessalia regi Aegyptio potestatem dederit interficiendi Pompejum. 10 Frustra civili bello inter me & Pompejum, totis concussi viribus orbis, dimicatum est de summo imperio, si etiamdum aemulum habeam: & dominatus hujus coelum duos admittat soles. 11 Fugerem certe litus hoc, scelus vestrum detestatus, nisi famae meae consulerem, arguererque timuisse vos potius quam damnasse. 12 Victoria mea in Pharsalia. 13 Ego duntaxat timebam exilium, minas Pompeji, & Rom. inimicitias, si modo è praelio victus fugissem: sed ecce major his omnibus metus, major poena à Ptolomaeo.

Poena

Pœna fuga Ptolemaus erat. sed parcimus [1] annis,
Donamusque nefas. sciat hac pro cade tyrannus
Nil venia plus posse dari. [2] vos condite busto
Tanti colla ducis: sed non, ut crimina tantum
Vestra tegat tellus. justo date 3 tura sepulcro,
Et placate caput, 4 cineresque in litore fusos
Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
Sentiat adventum soceri: vocesque querentis
Audiat umbra pias. 5 dum nobis omnia præfert,
Dum vitam [6] Phario mavult debere clienti,
7 Lata dies rapta est populis: concordia mundo
Nostra perit: caruere deis mea vota secundis,
Vt te complexus positis [8] felicibus armis
9 Affectus abs te veteres, vitamque rogarem,
Magne, tuam: dignaque satis mercede laborum
Contentus [10] par esse tibi. tunc pace fideli
Fecissem, [11] ut victus posses ignoscere divis;
Fecisses, [12] ut Roma mihi. 13 Nec talia fatus
Invenit fletus comitem, nec turba querenti
Credidit: abscondunt gemitus, & pectora læta
Fronte tegunt, hilaresque [14] nefas spectare cruentum
15 (O bona libertas) cum Cæsar lugeat, audent.

1 Pueritiæ regis, qui vixdum sui juris est, huic scelus imputamus.
2 Caput Pompeji ad se delatum (inquit Appianus) minime intueri voluit, verum sepeliri statim jussit. Templum quoque exiguum ante urbem condidit, quod indignationis Sacellum appellavit. lib. de civ. bel. 2.
3 Plurimis & preciosis odoribus cremandum curavit, &c. Plutar. in Cæs. & Valer. Maxim. lib. 5. cap. 1.
4 Divisi corporis collectos cineres una urna & tumulo condite. 5 Dum omnia, quam me tutiora credit. 6 Regi Ægyptio; cui ipsi tutor à Senatu Pompejus datus fuerat, & cujus patri avoque intercesserant jura hospitalitatis cum Pompejo. 7 Salutis datæ, reditionis in gratiam, & concordiæ in æternum. 8 Victricibus. 9 Amorem pristinum, & ut velles vitæ à me donatæ munere frui. 10 Vide vers. 125. lib. 1. 11 Vt non esset, cur cladem tuam deorum inclementiæ imputares. 12 Vt, propter te ô Pompei servatum, Roma mihi ignosceret quod arma induissem. 13 Neque tamen propterea invenit, qui fletum illius suis lacrymis prosequerentur, neque enim creditus illius dolor verus fuisse; dissimulabant itaque dolorem læta fronte. 14 Caput Pompeji. 15 Ironice, quasi non audeant mentem & affectus vultu testari.

LIBER X.

VT primum terras [1] Pompeji colla sequutus
Attigit, & [2] diras calcavit Cæsar 3 arenas:
Pugnavit fortuna 4 ducis, fatumque nocentis
Ægypti, 5 regnum Lagi Romana sub arma

1 Theodotum, qui Pompeji caput à rege missum Cæsari obtulerat. lib. 9. vers. 1010.
2 Propter Pompejum ibi trucidatum. 3 Litus. 4 Cæsaris. 5 Vtrum Ægyptum Cæsar sub Romano imperio redigeret; an Ægyptii Cæsarem æque ac Pompejum è medio tollerent.

Iret;

Iret; an eriperet mundo Memphiticus ensis
Victoris, victique caput. [1] *tua profuit* [2] *umbra*
Magne, tui socerum [3] *rapuere a sanguine manes,*
Ne populus post te [4] *Nilum Romanus haberet.*
Inde [5] *Paratoniam fertur* [6] *securus in urbem*
Pignore tam sævi sceleris, sua signa secutus.
[7] *Sed fremitu vulgi fasces, & jura querentis*
Inferri Romana suis, discordia sensit
Pectora, & ancipites animos, [8] *Magnumque perisse*
Non sibi. [9] *tum vultu semper celante timorem,*
Intrepidus Superûm sedes, & templa vetusti
Numinis, antiquas Macedûm testantia vires,
Circuit: & nulla captus dulcedine rerum,
Non auro, cultuque deûm, non mœnibus urbis,
Effossum tumulis cupide descendit in [10] *antrum.*
Illic [11] *Pellæi proles* [12] *vesana Philippi*
[13] *Felix prædo jacet:* [14] *terrarum vindice fato*
Raptus: sacratis totum spargenda per [15] *orbem*
Membra viri posuere adytis: Fortuna pepercit
[16] *Manibus, & regni duravit* [17] *ad ultima fatum.*
[18] *Nam sibi libertas unquam si redderet orbem,*
Ludibrio servatus erat, non utile mundo

1 Cæsari, inquit Badius, ut hinc monitus sibi caveret ne in easdem insidias incideret. Grotius autem sic: Pompeji honori hoc dii dederunt, ne populi Romani esset Ægyptus post ipsius mortem, quod futurum fuerat, nisi Cæsar populo Rom. imperium omne cum libertate ademisset.
2 Mors.
3 Eripuere cædi.
4 Ægyptum.
5 Alexandriam, à Paratonio portu & opp. Ægypti, non longe ab Alexandria. Ptol. *Canobos.* 6 Ociosus, inquiunt interpretes: Cæsar enim, ut refert Appianus, dum Rex moram circa Cassium montem ageret, vacavit gratulationibus, urbis atque templorum lustrationi, disputationibus Philosophorum. Ego autem horum pace sic intelligo: Cæsar admonitus, ut sibi caveret, exemplo Pompeji ab iis trucidati (quod *pignus sceleris* vocat Poëta) ingressus est urbem securus, id est, monitus septusque suis cohortibus. itaque signa simpliciter, vel, ut illi, *fasces* accipio. 7 Cæsar Com. de civ. bel. 7. refert: Concursum ad Cæsarem fieri, quod fasces anteferrentur. in hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. 8 Pompejum non ab Ægyptiis cæsum in suam gratiam. 9 Satagebat enim salutis suæ, cui intentus erat, Alexandrinorum deliciis minime vacans, utcumque fiduciam præ se ferebat. 10 Alexandri, & ab illo regum Ægyptiorum conditorium: σῶμα dictum refert Strabo, quod corpus Alexandri è Babylone huc tulerit condideritque Lagi filius. Curtius lib. 10. 11 Alexander F. Philippi regis Macedoniæ, in cujus urbe Pella natus est Alexander. 12 Cui non unus suffecit orbis, non mortalis parens. Animal (ut appellat eum Seneca lib. 2. de Benef. cap. 16.) tumidissimum. Addo temulentissimum, crudelissimum. 13 Felicitatem Alexandri æque feliciter exprimit Apul. l. 1. Florid. Fortunâ, inquiens, sua major fuit: successusque ejus amplissimos & provocavit ut strenuus, & æquiparavit ut meritus, & superavit ut melior: solusque sine æmulo clarus, adeo ut nemo ejus audeat vel sperare virtutem, vel optare Fortunam. 14 Raptus morte, quæ sola potuit vindicare terras ab illo subactas. 15 Orientalem maxime, cui gravis & exitialis fuisset. 16 Cineribus qui hic condebantur, neque prout meritus ipse fuerat, dispergebantur. 17 Ad eversionem regni Ægyptii, & ultimos Ægypti reges. 18 Orbi enim, si quando erit se in libertatem vindicaturus, nihil aliud erit Alexandri gloria & memoria quam ludibrium & pessimum ambitionis, superbiæ, & regnandi cupiditatis exemplum.

Editus

Editus exemplum, terras tot posse sub uno
Esse viro. [1] *Macedûm fines, latebrasque suorum*
Deseruit, [2] *victasque pati despexit Athenas:*
Perque Asiæ populos fatis urgentibus actus
Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes
Exegit gentes: ignotos [3] *miscuit amnes,*
[4] *Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen:*
Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
Percuteret pariter populos, & [5] *sidus iniquum*
Gentibus. [6] *Oceano classes inferre parabat*
[7] *Exteriore mari. non illi* [8] *flamma nec unda,*
Nec [9] *sterilis Libya, nec Syrticus obstitit Ammon.*
Isset in occasus, mundi devexa secutus,
[10] *Ambissetque polos,* [11] *Nilumque à fonte bibisset:*
[12] *Occurrit suprema dies, naturaque solum*
Hunc potuit finem [13] *vesano ponere regi:*
[14] *Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,*
Abstulit imperium; nulloque herede relicto,
Totius fati [15] *lacerandas præbuit urbes.*
Sed cecidit Babylone [16] *sua,* [17] *Parthoque verendus.*
Prô pudor! [18] *Eoi propius timuere sarissas,*
Quam nunc pila timent populi. [19] *licet usque sub Arcton*
Regnemus, Zephyrique domos, terrasque premamus
Flagrantis post terga Noti: cedemus in ortus
Arsacidum domino. [20] *non felix Parthia Crassis*
Exigua secura fuit provincia Pella.
Iam [21] *Pelusiaco veniens à gurgite Nili*
[22] *Rex puer, imbellis populi sedaverat* [23] *iras,*
Obside quo pacis Pellæa tutus in aula

1 Genitivus pluralis, ut Macedûm, syncopate.
2 Magnam Græciæ partem Philippi dolis & auro subactam sibique relictam, tanquam impetum non satis amplum contempsit, vide Plutar. Q. Curt. Poly. Iustin. Arrian.
3 Turbavit, fœdavit sanguine.
4 Sanguine scilicet.
5 Velut pestilentis influentiæ sidus terris.
6 Oceani Indici visendi studio, fluminis ignoto caput suum toto que fonissimorum virorum salutem permisit. *Curt.*
7 Quod ambit terras ad Orientem & Meridiem.
8 Æstus Solis.

9 Iter per deserta Libyæ ad Iovis Ammonis templum, supra Syrtim majorem. Diod. 17. Arrian. Curt. & Plutarch. 10 Orbe circuito. 11 Strabo refert Alexandrum cùm Sesostre rege Ægypti statuisse lustrare Æthiopiam, ut fontes Nili quæreret. vide infra v. 272. 12 Sed fatum & lex naturæ incidit vitæ simul & voti filum. 13 Vt supra v. 26. 14 Qui eadem invidia qua vivus non tulit imperii æmulum; ita moriens nec uni reliquit imperium. quasi fataliter invidens alteri magnitudinem. 15 inter duces suos dividendas. Divisionem vide apud Curt. lib. 10. 16 In suam potestatem redacta Babylone Parthorum metropoli & regia. 17 Parthis formidandus. 18 Macedonum hastas plus timuerunt Parthi quam pila nostra. 19 Nos Romani subjecimus nobis orbem ab Arctoa parte, Occidentali, Meridionali: soli obstant nobis Parthi, quo minus in Orientem proferamus imperium. 20 Et tamen Parthia Crassis & exercitibus nostris exitiosa, à Macedonibus, quorum oppidum exiguum est Pella, devicta est, & metropolis ejus quasi in provinciam redacta facta victori Alexandro regia secura. 21 A Casio monte prope Pelusium, l. 8. v. 470. & ad v. 463. 22 Ptolemæus. 23 Tumultum Alexandrinorum. supra v. 11, & indignationem Pothini.

Cæsar

Cæsar erat : cum se parva Cleopatra biremi,
Corrupto custode Phari [1] *laxare catenas,*
Intulit [2] *Emathiis ignaro Cæsare tectis ;*
[3] *Dedecus Ægypti,* [4] *Latio feralis Erinnys,*
[5] *Romano non casta malo. quantum impulit Argos,*
Iliacasque domos facie [6] *Spartana nocenti,*
Hesperios auxit tantum Cleopatra [7] *furores.*
[8] *Terruit illa suo, si fas, Capitolia* [9] *sistro,*
Et Romana petit [10] *imbelli signa* [11] *Canopo,*
[12] *Cæsare captivo Pharios ductura triumphos :*
[13] *Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,*
An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dedit, quæ prima cubili
Miscuit incestam ducibus [14] *Ptolemaïda nostris.*
Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
Antoni ? durum cum Cæsaris hauserit [15] *ignis*
Pectus, & in [16] *media rabie, medioque furore,*
[17] *Et Pompejanis habitata manibus aula,*
Sanguine Thessalicæ cladis perfusus adulter
Admisit Venerem curis, & miscuit armis
Illicitosque toros, & [18] *non ex conjuge partus ?*
Prô pudor ! oblitus [19] *Magni, tibi Iulia fratres*
Obscœna de matre dedit : [20] *partesque fugatas*
Passus in extremis Libyes [21] *coalescere regnis,*
Tempora Niliaco turpis dependit amori,
Dum [22] *donare Pharon. dum non sibi vincere mavult.*
Quem forma confisa sua Cleopatra sine ullis
Tristis adit lacrymis, simulatum compta dolorem,
[23] *Quem decuit, veluti laceros dispersa capillos,*

1 Vt laxaret sibi carcerem ; quo custodiebatur, inquit Bersmanus. Ego de catenis portum Alexandrinum obstruentibus dici opinor. Scribit enim Plutarchus ; Cæsarem ad se ex agro accivisse Cleopatram regno ejectam. Quæ cum Apollodoro Siculo lembum ingressa, nocte ingruente ad regiam pervenit, cumque latere aliter non posset, stragulo se illigatam ab Apollodoro ad Cæs. per fores apportari passa est, &c.

2 Alexandrinis, ab Alex. Macedone conditis, *vel* Cæsaris victoris in Emathia.

3 Invectiva Apostrophe ad Cleopatram. 4 Ita Virg. de Helena : *Trojæ ac patriæ communis Erinnys.* cui noster hanc confert. 5 Nunc in Cæsare, postea in Antonio. 6 Helena. 7 Insanæ libid. & belli illius, quod Antonius Augusto inferebat, furores. 8 *Dum Capitolio Regina dementes ruinas Funus & imperio parabat.* Horat. ode 37. l. 1. 9 *Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.* Virg. Æneid. 8. Est autem sistrum, crepitaculum ex ære aut argento tinnulum, per cujus laminam incurvam ungulæ trajectæ erant : quod crispanti brachio & agitatum redderet argutum sonum. 10 *Contaminato cum grege turpium Morbo virorum.* Horat. 11 Ægyptiis & vilissima Canopi plebe. l. 8. v. 543. Iuven. Sat. 1. v. 26. & Satyr. 6. v. 85. 12 Augusto. 13 Sinu maris Ambracii sub Leucate promontorio Epiri. lib. 1. vers. 43. 14 Cleopatram, Ptolemæi filiam. 15 Alii *ignes.* 16 Belli. menses autem novem ibi moratum refert Appianus. 15 Etiamdum sibi in aula illa obversari visa Pompeji modo ab iis cæsi umbra. 18 Filium Cæsarionem susceptum ex Cleopatra muliere barbara. 19 Cui filia Iulia nupta fuerat. 20 Pompejanas, sub Scipione, Catone, &c. 21 Vires colligere. 22 Cleopatræ, quam fratre interfecto postea præfecit Ægypti regno. 23 Ita emendat Grotius, cum prius legeretur, *Quam decuit.*

Et sic orsa loqui : Si qua est ô maxime Cæsar
*Nobilitas, * Pharis proles clarissima Lagi,*
Exul in æternum sceptris depulsa paternis,
Si tua restituat veteri me dextera fato,
[1] *Complector regina pedes. tu gentibus* [2] *æquum*
Sidus ades nostris. [3] *non urbes prima tenebo*
Femina Niliacas : nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos. lege [4] *summa perempti*
Verba patris, qui jura mihi communia regni,
Et thalami cum fratre dedit. puer ipse sororem,
Sit modo liber, amet : sed habet [5] *sub jure Pothini*
Affectus, ensesque suos. nil ipsa paterni
Iuris habere peto : [6] *culpa, tantoque pudore*
Solve domum : remove funesta [7] *satellitis arma,*
Et regem regnare jube. [8] *quantosne tumores*
Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
Iam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
Sat fuit indignum, Cæsar, mundoque tibique,
[9] *Pompejum facinus meritumque fuisse Pothini.*
[10] *Nequicquam duras tentasset Cæsaris aures :*
Vultus adest precibus, faciesque incesta [11] *perorat.*
Exigit infandam corrupto [12] *judice noctem.*
[13] *Pax ubi parta* [14] *duci,* [15] *donisq; ingentibus emta est;*
Excepere epulæ tantarum gaudia rerum :
Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
Nondum translatos Romana in secula luxus.
[16] *Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas*
Extruat, instar erat : laqueataque tecta ferebant
Divitias, [17] *crassumque trabes absconderat aurum.*
Nec summis crustata domus, sectisque nitebat
Marmoribus : [18] *stabatque sibi non segnis Achates,*

* Ego regina, filia Ptolemæi, proles Lagi. lib. 8. v. 692.
1 *Cleopatra regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat*, inquit Florus l. 4. c. 2.
2 Salutare, me in jus meum redditurum, supra v. 35. vocaverat Alexandrum *sidus iniquum gentibus*.
3 *Occupatio*. Neque, inquit, hoc novo fiet exemplo, ut regnet mulier, patre enim meo ejecto, sororem meam natu majorem in regno constituerunt.
4 Testamentum patris, quo ex æquo cum fratre hæres relicta sum, necnon conjux illius.
5 Potestatem suam Pothini eunuchi autoritati subjectam. 6 Hoc dedecore & turpitudine, ut pro arbitrio servorum regnetur. 7 Achillæ præfecti regii à Pothino sollicitati contra Cæs. infra v. 398. 8 Quantos nam? duplici interrogatione. ut l. 7. v. 301. 9 Scelestam Pompeji cædem, qua te sibi demereri voluit. 10 Satis enim formæ venustas commendabat eam. 11 Aderat puellæ forma, inquit Florus, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur injuriam. 12 Cæsare, inter ipsam & fratrem judice. 13 Compositis inter se rebus & reconciliata fratri Cleopatra, extruitur convivium. 14 Ptolemæo. 15 Debuerat pater ejus, qui tum Rex erat, Cæsari septingenties H. S. inde quadringenties petebat ad alendum exercitum. Plutar. in Cæs. 16 Domus regia referebat majestatem templi, melius extructi atque exornati quam ferant exornentque seriora secula, atque adeo corruptiora. 17 Laminæ aureæ. 18 Copulativa pro adversativa. vide l. 1. v. 252. Sed stabat sibi, id est, per se solidus non incrustatus & alteri infertus, Achates lapis, de quo Plin. l. 37. c. 10. Solin. c. 12.

[1] Purpureusque lapis, [2] totaque effusus in aula
Calcabatur Onyx : [3] Hebenus [4] Mareotica vastos
Non operit postes, sed stat pro robore vili
[5] Auxilium, non forma domus. [6] ebur atria vestit,
Et suffixa manu foribus testudinis Inda
Terga sedent, crebro maculas distincta Smaragdo.
Fulget gemma toris, & Iaspide fulva supellex :
[7] Strata micant : [8] Tyrio quorum pars maxima succo
Cocta diu, [9] virus [10] non uno duxit aheno ;
Pars auro [11] plumata nitet ; pars [12] ignea cocco,
Vt mos est [13] Phariis miscendi licia telis.
Tum famula numerus turbâ, populusque minister,
(Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas :)
Hæc [14] Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
Vt nullas Cæsar [15] Rheni se dicat [15] in arvis
Tam rutilas vidisse comas. pars sanguinis usti
[16] Torta caput, [17] refugosque gerens à fronte capillos.
Nec non infelix [18] ferro mollita juventus,
Atque [19] exsecta [20] virum. stat contra fortior ætas,
Vix ulla fuscante tamen [21] lanugine malas.
Discubuere toris [22] reges, [23] majorque potestas
Cæsar : & immodice formam fucata nocentem,
Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,
Plena [24] maris rubri spoliis, colloque, comisque
Divitias Cleopatra gerit, [25] cultuque laborat.

1 Porphyrites. Plin. l. 36. c. 7. vel Sardus.
2 Pavimenta sternuntur Onychite marmore. *Calcatusque tuo sub pede lucet Onyx.* Martial. l. 12. epig. 50.
3 Postes non incrustantur Hebeni ligno : sed ex ipso solidæ stant columnæ.
4 Ægyptia, à Mareotide palude, licet *sola India nigrum fert ebenum.* ut canit poëta l. 2. Georg. Herod. tamen. l. 3. in Æthiopia nasci scribit. vide Plin. l. 12. c. 4. & l.6. c.30. infra v. 304. Solin. c. 65. Dioscor. l. 1. c. 137.

5 Columna ad sustentandum ; non incrustamentum ad ornatum. 6 Fores operiebantur putaminibus testudinis Indicæ in laminas dissectis, & gemmis intertextis distinguebantur. vide quæ nos ad v. 94. Satyr. 11. Iuven. 7 Alii leg. *Hic torus, Assyrio cujus pars maxima succo Strata micant Tyrio, quorum pars maxima lentum Cocta diu virus.* Sed illa quam nos retinuimus simplicior est & verior. 8 Purpureo, à Tyro ubi optimus purpurarum piscatus, cujus piscis, qui & murex dicitur, sanguine seu flore quem ore habet moriensque expuit, tinguntur vestes purp. 9 Medicatum liquorem, succum, tincturam. Mart. epig. 50. l. 1. & l. 4. ep. 4. 10 Plus semel bis tinctum innuit, dibaphum. Plin. lib. 9. c. 30 11 Intertexta auro atque varii coloris liciis ; qualia opera Græci πολύμιτα vocant. Mart. ep. 150. l. 14. 12 Splendida coccino colore. vide quæ ad ep. 24. lib. 4 Mart. 13 Ægyptiis à Pharo ins. in portu Alexandr. 14 Nigros, adustos, tortos. 15 In Germania. Germani autem flava cæsarie pulchri sunt. Tacit. de Germ. 16 *Tortis crinibus Æthiopes*, loquit Mart. l. Spect. ep. 3. 17 Rejectos in cervicem, in supera reflexos, & Solis vapore adustos. 18 Castrata, Spadones scilicet & Eunuchi. *male pubescentibus annis Surripuere viros ; exsectaque viscera ferro, In Venerem fregere ; atque ut fuga mobilis aut Circumscripta mora properantes differat annos, Quærit se natura, nec invenit.* Petr. Arb. 19 Emasculata. 20 Virilitatem. 21 Non castrati juvenes, investes tamen atque imberbes. 22 Ptolemæus & Cleopatra. 23 Et regibus major Cæsar. 24 Gemmis, margaritis. de Mari rubro, vide quæ nos ad Senec. Thyest. v. 370. 25 Gravatur gemmis, vel solicita est de cultu.

Candida [1] Sidonio perlucent pectora [2] filo,
Quod [2] Niloris acus compressum pectine Serum
[3] Solvit, & extenso laxavit stamina velo.
[4] Dentibus hic niveis, sectos Atlantide silva
Imposuere orbes; quales ad Cæsaris [5] ora
[6] Nec capto venere Iuba. prô cæcus, & amens
Ambitione furor, civilia bella gerenti
Divitias aperire suas, incendere mentem
Hospitis armati. [7] non sit licet ille nefando
Marte paratus opes mundi quæsisse ruina:
Pone [8] duces priscos, & nomina pauperis ævi
[9] Fabricios, [10] Curiosque graves: hic ille recumbat
[11] Sordidus Hetruscis abductis Consul aratris,
Optabit patria talem duxisse triumphum.
Infudere epulas [12] auro, quod terra, quod aër,
Quod pelagus, Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quæsivit in orbe.
[13] Non mandante fame, [14] multas volucresque ferasq;
Ægypti posuere deos: manibusque ministrat
Niliacas [15] crystallus aquas: [16] gemmæque capaces
Excepere merum, sed non [17] Mareotidos uvæ,
[18] Nobile sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroë cogens spumare [19] Falernum.
Accipiunt sertas [20] nardo florente coronas,
Et [21] nunquam fugiente rosa: multumque [22] madenti
Infudere comæ, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, [23] externa nec perdidit aëra terra:
Advectumque recens [24] vicinæ messis Amomum.

1 Amictu è tenuissimis filis. Pollux l. 7. c. 16. *Non sic in Tyria sindone tutus eris*, epi. 19. lib. 4. Mart.
2 Ægyptia. *picti tunica Nilotide Mauri*, Mart. epig. 6. l. 10.
3 Vt rariora essent fila, discrevit.
4 Pedibus eburneis sustentatas rotundas mensas citreas è Mauritania petitas, *felices Atlantica munera sylvas*. Mart. epig. 89. l. 4. vide quæ nos ad ep. 43. l. 2. Martial. *Tu Libycos Indis suspendis dentibus orbes*. & Iuv. Sat. 11. *latos sustinet orbes Grande ebur.*
5 Conspectum.
6 Vide Plin. l. 13. c. 15. 7 Etiamsi Cæsar non esset. 8 Continentes & incorruptissimos viros, quos tamen opima & ampla præda alliceret. 9 Lib. 3. v. 160. 10 Lib. 6. v. 787. 11 Quintius Cincinnatus, qui agrum trans Tyberim fodiens à legatis Dictator salutatus est. Liv. lib. 3. Dionysius vero consulatum illi ita oblatum scribit. Alii hic Serranum intelligunt. vide Plin. l. 18. c. 3. *te sulcos, Serrane serentem*. Virg. 6. Æneid. Pers. Sat. 1. 12 Aureis vasis. 13 Sed gula & ambitioso luxu. 14 Quas Ægyptii pro diis coluerunt, uti pisces, Ibin, &c. vide quæ ad Sat. 15. Iuven. 15 Crystallinum gutturnium. *Dant famuli manibus lymphas*. 16 Pocula è gemmis. *Cum bibitur concha*. Iuven. Satyr. 6. v. 305. 17 Mareotidum uvarum meminit Virg. 2 Georg. & Plin. l. 14. c. 3. Mareotici vini, Athen. l. 1. c. 25. ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρήνης Μαρέιας dicti. & Strabo l. 13. 18 Sed vinum Meroæum, quod paucis annis nobilitatem saporis odorisque consecutum est, decocta cruditate. Meroë autem insula Nili est. Maxim. lib. 4. v. 333. 19 Vinum, *Synecd.* Falernum enim proprie è Campania est. 20 Frutice Indico & Syriaco, cujus folia & spicæ odore commendantur. 21 Perenni, per totum annum in Ægypto florente. Martial. ep. 80. l. 6. 22 Delibutæ unguentis. 23 Nec peregre advectum expiravit odorem. *Nec spirant cinnama surdum*, Pers. Sat. 6. 24 In vicina Assyria & Media natæ. Plin. l. 11. c. 13.

[1] *Discit opes Cæsar spoliati perdere mundi,*
Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
Et causas Martis Phariis cum gentibus optat.
[2] *Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas*
Imposuit, longis Cæsar producere noctem
Incboat alloquiis: summaque in sede jacentem
[3] *Linigerum placidis compellat* [4] *Achorea dictis:*
O sacris devote senex, quodque arguit ætas
Non neglecte deis, Phariæ primordia gentis,
Terrarumque situs, vulgique edissere mores,
Et ritus, formasque deûm: quodcunque vetustis.
Insculptum est adytis profer, [5] *noscique volentes*
Prode deos. si [6] *Cecropium sua sacra* [7] *Platonem*
Majores docuere tui: quis dignior unquam
Hoc fuit auditu, [8] *mundique capacior hospes?*
Fama quidem [9] *generi Pharias me duxit ad urbes,*
Sed tamen & [10] *vestri: media inter prælia semper*
Stellarum, cælique plagis, Superisque vacavi,
Nec meus [11] *Eudoxi vincetur* [12] *Fastibus annus.*
Sed cum tanta meo vivat sub pectore virtus,
Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim
Quam fluvii causas per secula tanta latentes,
Ignotumque caput: spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes; bellum civile relinquam.
Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus:
Fas mihi magnorum Cæsar secreta parentum
Prodere, ad hoc ævi populis ignota [13] *profanis.*

1 Ab Alexandrino hoc luxu.
2 Imitatio Virgiliana: *Postquam epulis exempta fames.* & Homerica: Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.
3 Sacerdotem Isidis xylinis vestibus indutum., *gregem linigerum* vocat hos Iuvenal. Satyr. 6. & Linigeram Isidem, Ovid. Quippe lana, &c. jam inde Orphei & Pythagoræ scitis profanus vestitus est. Sed enim mundissima lini seges, inter optimas fruges terrâ exortas, non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur. Apul. Apolog.
4 Lib. 8. v. 475. 5 Gloria quippe & celebratione gaudent. infra v. 197. 6 Atheniensem, à Cecrope rege. 7 Plato in Ægyptum ad prophetas & sacerdotes profectus, arcana & disciplinas eorum edidicit. Laërtius lib. 3. 8 Docilior, & qui mundi causis noscendis magis vacavit. 9 Pompeji, qui huc profugisse dicebatur. 10 Quorum scientias scire percupio: Astronomiam maxime, cui inter arma vacavi semper. 11 Eudoxus iste fuit Cnidius, auditor Platonis, qui cum Chrysippo Medico in Ægyptum profectus, anni rationem reversus Græcis tradidit & Ephemeridas scripsit. Laërt. lib. 8. Strabo lib. 14. Columel. lib. 10. Censorinus. hujus autem fastis, id est, rationi anni Cæsar dicit suam anni correctionem non cessuram. qua observationi veteri adjecit X dies, ut annum C C C L X V dies efficerent, & ne quadrans deesset, quarto quoque anno unus dies intercalaretur. Plutarch. Cæsare, & Macrob. lib. 1 Saturn. cap. 14. Solin. cap. 3. Sueton. Cæsare. 12 Vtcunque Servius erroris Lucanum insimulare ausus sit, *Fastuum* tamen pro dierum computatione in quarta declinatione usurparunt autores boni. Varro in Ephemeride: *Cæsar fastus correxit.* Columella 10: *Sequor nunc Eudoxi & Metonis fastus.* & Horat, utriusque declin. 2. & 4.
13 Non initiatis.

Sit [1] pietas aliis, miracula tanta silere:
Ast ego cælicolis gratum reor, ire per omnes
Hoc opus; & sacras populis notescere leges.
[2] Sideribus, quæ sola fugam moderantur Olympi,
Occurruntque polo, diversa potentia prima
Mundi lege data est. 3 Sol tempora dividit anni,
4 Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat. 5 cursusque vagos statione moratur.
6 Luna suis 7 vicibus 8 Tethyn, terrenaque miscet.
9 Frigida Saturno glacies, & zona nivalis
Cessit. habet ventos, incertaque fulmina Mavors,
Sub Iove temperies, & nunquam turbidus aër.
At fecunda Venus cunctarum semina rerum
Possidet. immensæ Cyllenius arbiter [10] undæ est.
[11] Hunc ubi pars cœli tenuit, quâ mista Leonis
Sidera sunt Cancro, rapidos quà Sirius ignes
Exerit, & varii [12] mutator circulus anni
Ægoceron, Cancrumque tenet, cui subdita Nili
*Ora latent: quæ cum * dominus percussit aquarum*
Igne superjecto, tunc [13] Nilus fonte soluto
Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
Iussus adest: auctusque suos non ante coarctat,
Quam [14] nox æstivas à Sole receperit horas.

1 Religio.
2 Planetæ, qui adverso motu ab Occasu scilicet in Ortum retardant rapidum motum, quo decima sphæra ab Ortu in Occasum recte decurrens reliquos orbes secum trahit, aliam atque aliam sortiuntur motus rationem, adeoque potentiam.
3 Medius planetarum, temporum, terrarum, siderum & cœli rector.
4 Cum veteribus, qui τὰς τῶν πλανωμένων στηριγμὰς à Sole fieri credebant, errasse nostrum monet Ioseph. Scal. in prolegom. ad Manil.
5 Ipse sub Ecliptica certus vagos cæterorum cursus moderatur. Neque enim de planetis stationariis & retrogradis aliquid innotuisse veteribus, verisimile est. Sed de stationibus planetarum Plinius lib. 2. cap. 15, 16, & 17.
6 Æstum maris Lunæ motui tribuerunt veteres. Pomp. Mela lib. 3. c. 1. & interpres Vadian. 7 Crescentis ac decrescentis Lunæ. 8 Mare reciproca agitatione nunc accedens litora, nunc recedens. 9 De virtutibus & qualitatibus planetarum consulendi Astrologi, qui de his plenius & planius.
10 Fluminum, adeoque Nili. *Cessit Mercurio locus imbrifer.* Avienus.
11 Vbi Mercurius pervenit ad extremum gradum Cancri quà Leonem contingit, vicinus Caniculæ & Tropico Cancri cui subjacent ignoti fontes Nili, tum * Arbiter undæ Mercurius laxat fontes fluminis directe subjecti, facitque effervescere, non secus ac Luna motu suo tumefacit mare. modo v. 204.
12 Zodiacus, in quo taxatur à Iosepho Scalig. in prolegom. ad Manil. quod ex duobus Tropicis unum facit; & Zodiacum, non solem dirigit ad puncta Solstitialia. Nullo modo probantur mihi interpretes, qui Meridianum intelligunt Trop. utrumque intersecantem. 13 Nilus crescere incipiens nova Luna post solstitium; Sole Cancrum transeunte, modice; Leonem, abundantissime, in Virgine, residet; revocatur intra ripas, Sole in Libra, h. e. in æquinoctio autumnali, l. 8. v. 467. Herod. l. 2. Plin. l. 5. c. 9. Solin. cap. 34. & 45. Strabo l. ultim. Diod. Sic. lib. 1. Seneca l. 4. nat. q. cap. 2. Marcel. lib. 22. Heliod. l. 9. Philo l. 1. de vita Mosis. Card. de Subtilit. lib. 2. & 21, Iul. Cæs. Scal. exercit. 47. 14 Notatio æquinoctii autumnalis.

[1] *Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,*
Æthiopum prodesse nives. [2] *non Arctos in illis*
Montibus, aut Boreas. testis tibi sole perusti
Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.
Adde, quod omne caput fluvii, [3] *quodcunque soluta*
Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit
Prima [4] *tabe nivis: Nilus neque suscitat undas*
[5] *Ante Canis radios,* [6] *nec ripis alligat amnem*
Ante parem nocti Libra sub judice [7] *Phœbum.*
Inde etiam leges [8] *aliarum nescit aquarum:*
Nec tumet hybernus, cum longe sole remoto
[9] *Officiis caret unda suis: dare jussus* [10] *iniquo*
Temperiem cœlo, mediis æstatibus exit.
Sub [11] *torrente plaga, ne terras dissipet* [12] *ignis,*
Nilus [13] *adest mundo, contraque incensa Leonis*
Ora tumet: Cancroque [14] *suam torrente Syenen,*
[15] *Imploratus adest: nec campos liberat undis,*
Donec in autumnum declinet Phœbus, & umbras
Extendat [16] *Meroë. quis causas reddere posset?*
Sic jussit Natura parens decurrere Nilum:
Sic opus est mundo. [17] *Zephyros quoque vana vetustas*
His adscripsit aquis, quorum stata tempora flatus,
Continuique dies, & in aëre longa potestas:
[18] *Vel quod ab occiduo depellunt nubila cœlo*
Trans Noton, & fluvio cogunt incumbere nimbos:
[19] *Vel quod aquas toties rumpentis litora Nili*
Assidue feriunt, coguntque resistere [20] *flatus.*

1 E septem causis inundationis Nili, quas ponit noster, secunda hæc veteribus, Anaxagoræ, Euripidi, & aliis gravissimis autoribus placita, validissimis nititur argumentis, ad quæ diluenda nimis debiles sunt Poëtæ confutationes. Sole enim apud nos in Cancri tropico existente, ultra Capricorni circulum sitis hyems est, & nives in Lunæ montibus conceptæ à Sole redeunte, quod iis ver est, dissolvi possunt. Sed & hanc opinionem refutat Ioan. Bapt. Scortia lib. 2. de Nili incremento, c. 12. 2 Et tamen recessus à circulo Capricorni ad Antarcticum æque se habet quo ad frigus, ac noster à circulo tropico Cancri. 3 Atqui hoc versus Antarcticum sitis vernum tempus est. 4 Solutione. 5 Ante exortum caniculæ, in mense Iulio, Sole Leonem ingresso. 6 Neque revocatur in alveum ante æquinoctium autumnale. l. 8. v. 467. Io. Leo Africanus l. 8. c. 4. & l. 9. c. 26. Hieron. Fracastorius tract. de Nilo M. Ant. Sabellicus Ennead. 1. l. 3. Goropius in Niloscopio. Card. de Subt. lib. 21. Cæs. Scal. exerc. 47. 7 Diem. 8 Aliorum fluminum, quæ hyeme crescunt; æstate decrescunt. 9 Incremento ad irrigationem Ægypti. 10 Ferventi ætheri. 11 Zona torrida. 12 Calor excandescens. 13 Ad refrigerium & temperiem subvenit Ægypto. 14 Sibi subjectam, lib. 2. v. 587. 15 In auxilium quasi advocatus. 16 In qua ins. torridæ zonæ subjecta breves aut nullæ rejiciebantur umbræ, infra v. 305. 17 Improprie Etesias Aquilones (qui à Rhiphæis à Septentrione flantes pellere pluvia nubila in Austrum, & Nilum versus fontes repulsum, quo minus in mare se exoneret, adeoque exundet, sistere dicuntur) vocat Zephyros & ab Occasu flare facit. vide Ios. Scal. in prolegom. ad Manilium. Cæterum hanc opinionem discutit refutatque Ioan. Bapt. Scortia l. 2 de natura & increm. Nili; c. 13, 14, & 15. 18 Quod Democriti placitum est. 19 Quod Thaleti visum est. 20 Venti.

1 Nilus impeditus ab Etesiis ex adverso flantibus, quo minus in mare delabatur, exundat. Ammian. Marcel. lib. 22. Solin. c. 45. Plin. l. 5. cap. 9. Herod. 2.
2 Quarta incrementi Nili causa, sed absurda, quam tamen Memphitici sacerdotes tradebant.
3 Canales & meatus subterraneos.
4 Fluvii, ut mox ỳ. 252.
5 Sub Æquatorem aut torridam zonam, cui subjacet Meroë. infra ỳ. 305.
6 Meroën premit Sol, cum obtinet quartam decimam Leonis partem.

[1] Ille mora cursus adversique objice ponti
Æstuat in campos. [2] Sunt qui [3] spiramina terris
Esse putent, magnosque cava compagis hiatus.
Commeat hac penitus tacitis discursibus [4] unda,
Frigore ab Arctoo [5] medium revocata sub axem,
Cum [6] Phœbus pressit Meroën, tellusque perusta
Illuc duxit aquas, trahitur Gangesque, Padusque,
[7] Per tacitum mundi: [8] tunc omnia flumina Nilus
Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
[9] Rumor, ab Oceano, qui terras alligat omnes,
Exundante procul violentum erumpere Nilum,
Æquoreosque sales longo mitescere tractu.
[10] Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque
Credimus: hunc, calidi tetigit cum brachia Cancri,
Sol rapit, atque undæ plus, quam quod digerat aër
Tollitur, hoc noctes referunt, Niloque refundunt.
[11] Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,
Quasdam, Cæsar, aquas post mundi sera peracti
Secula, concussis terrarum erumpere venis,
Non id agente deo, quasdam [12] compage sub ipsa
[13] Cum toto cœpisse reor, quas ille Creator,
Atque opifex rerum certo sub jure coërcet.
Quæ tibi noscendi Nilum Romane cupido est,
[14] Et Phariis, Persisque fuit, Macedûmque tyrannis:
Nullaque non ætas voluit conferre [15] futuris
Notitiam: [16] sed vincit adhuc natura latendi.
Summus Alexander regum quos Memphis adorat,
Invidit Nilo, misitque per ultima terra

7 Per secretos meatus illos subterraneos. 8 His fluminibus non sufficit unus Nili alveus, adeoque exundat fl. 9 Alii sunt, qui opinantur feruntque Nilum ab illo Oceano, qui terras ambit, exæstuante, incrementum aquarum capere; fluctus vero marinos salsuginem amittere atque dulcescere longo cursu. hanc opinionem examinat atque rejicit Scortia lib. 2 de Nilo, cap. 11. 10 Alia opinio, Sidera aquis pasci, ut lib. 1. ỳ. 415. & lib. 9. ỳ. 313. aquarum itaque à Sole in Cancro attractarum partem à sideribus non digestam in Æthiopia deorsum noctu decidere, atque hinc Nilum crescere. Herodoti sententia. vide cap. 19. lib. 2. Scortiæ de incremento Nili. 11 Ego reor alios fluvios è venis vi concussis erupisse post orbem conditum; alios accepisse ortum & leges certas à Deo in ipsa mundi creatione. Nilum autem hanc incrementi legem à prudenti Deo etiam tum accepisse. hanc tanquam universalem causam à nostro positam, ut & ab Aristide, in oratione Ægyptiaca, pro levi refutat Ioan. Baptista Scortia lib. 2. de natura & incremento Nili, cap. 1. Refutatis deinde variis aliorum opinionibus docet cap. 17. Nilum aquis pluviis crescere. 12 In prima mundi coagmentatione. 13 Cum rerum universitate. 14 Sesostri, Cambysæ, Alexandro, ut sequ. 15 Posteris. ἐσσομένοισι. 16 Necdum enim inventi sunt ejus fontes.

Æthiopum, [1] *lectos : illos rubicunda perusti*
Zona poli tenuit ; Nilum videre calentem.
Venit ad occasum, mundique extrema [2] *Sesostris ,*
Et Pharios currus regum cervicibus egit :
[3] *Ante tamen vestros amnes Rhodanumque, Padumque ,*
Quam Nilum de fonte bibit. vesanus in ortus
[4] *Cambyses* [5] *longi populos pervenit ad ævi ,*
[6] *Defectusque epulis, & pastus cade suorum ,*
Ignoto te, Nile, redit. [7] *non fabula mendax*
Ausa loqui de fonte tuo est, ubicunque videris ,
Quæreris : & nulli contingit gloria genti ,
Vt Nilo sit læta suo. tua flumina prodam,
[8] *Qua Deus undarum celator, Nile, tuarum*
Te mihi nosse dedit. [9] *medio consurgis ab axe ,*
[10] *Ausus in ardentem ripas attollere Cancrum :*
In Borean [11] *is* [12] *rectus aquis,mediumque Booten :*
Cursus in occasum flexu torquetur, & ortus ,
Nunc Arabum populis, Libycis nunc æquus arenis :
Teq; vident primi, quærunt tamen hi quoque [13] *Seres,*
Æthiopumque [14] *feris alieno gurgite campos :*
Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
[15] *Arcanum natura caput non prodidit ulli ,*
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre ,
Amovitque sinus, & gentes maluit ortus
Mirari, quam nosse tuos. [16] *consurgere in ipsis*
Ius tibi [17] *solstitiis,* [18] *aliena crescere bruma,*
Atque [19] *hyemes adferre tuas : solique vagari*

1 Electos viros , qui ortum Nili indagarent.

2 Sesostrin hunc Tzetzes Chilia. 3. c. 69. Var. hist. refert Assyriorum regem fuisse, & regibus curru junctis vectum triumphasse. Idem Plin. l. 33. c.3. Val. Flac. Sed vide Herodoti Euterpen.

3 Neque tamen invenit magis quam vestrorum fl. fontes. Notatio τῦ ἀδυνάτυ.

4 Persarum rex , Cyri F. qui patris imperio adjecit Ægyptum.

5 Μακροβίους Æthiopas. Herod. l. 3. Plin.l. 6. c.30.

6 Destinarat Cambyses triplex bellum, navale contra Carthaginienses ; alterum terrestre contra Ammonios ; tertium in Macrobios Æthiopas ; deficiente autem in itinere commeatu , ingens fames exercitum invasit : unde decimum quemque militem sorte ductum edebant, &c. Herod. 3. 7 Ita ut non falsum sit quod de Nili origine dicitur , *Nemini notam esse.* 8 Quatenus. 9 A Meridie (innuit autem polum Antarcticum) in Septentrionem recto cursu defertur Nilus , nisi quod sinuoso flumine modo Arabiam ex æquo alluat , *Inde Africam ab Æthiopia dispescens , &c.* Plin. l.5. c. 9. 10 Alveo quidem contentus , à Cataractis , quæ sub Cancro sunt , ante per arenosa & squallentia fluens , quandoque se terra condens & post dierum aliquot itinera erumpens. 11 Defluis. 12 Directe adversum Borean. 13 Æthiopiæ gens, ut placet Heliod. lib. 9, Indiæ pop. ut Orosio lib. 3. c. 24. Non itaque in tantum errat aut hallucinatur noster quantum à Iosepho Scalig. ad Manilium arguitur. vide quæ ad lib. 1. ỳ. 19. Glareanus conjicit legend. *feri* , ut opponatur *τῷ primi.* 14 Præterveheris advena & alibi orto fl. 15 Fontes Nili ignotos, quem tamen Ptolomæus & alii è Lunæ montibus oriri referunt : Vitruvius ex Atlante Mauritaniæ , Iubam secutus. 16 Crescere , exundare , ut supra ỳ. 215 , & deinceps. 17 Solstitio æstivo. 18 Diversa ab aliis fl. ratione , supra ỳ. 228. 19 Incrementum tuum , quasi hybernum.

Concessum [1] *per utrosque polos.* [2] *hic quæritur ortus,*
[3] *Illic finis aquæ. late tibi* [4] *gurgite rupto*
Ambitur nigris Meroë fœcunda colonis,
Læta comis [5] *hebeni :* [6] *quæ, quamvis arbore multa*
Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra :
[7] *Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.*
Inde [8] *plagas Phœbi,* [9] *damnum non passus aquarum,*
Præveheris, sterilesque diu metiris arenas,
Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
Nunc vagus, & spargens facilem tibi cedere ripam.
Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
[10] *Qua dirimunt Arabum populis Ægyptia rura*
Regni [11] *claustra Philæ. mox te deserta secantem,*
[12] *Qua dirimunt nostrum rubro commercia pontum,*
Mollis lapsus agit. quis te tam lene fluentem
Moturum tantas violenti gurgitis iras,
Nile, putet? [13] *sed cum lapsus abrupta viarum*
Excepere tuos, & præcipites cataractæ,
[14] *Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes*
Indignaris aquis : [15] *spuma tunc astra lacessis :*
Cuncta fremunt undis : ac multo murmure montis
Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.
Hinc, [16] *Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,*
Terra potens, primos sentit percussa tumultus,
Et scopulis, [17] *placuit fluvii quos dicere venas,*
[18] *Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.*
[19] *Hinc montes Natura vagis circumdedit undis,*
[20] *Qui Libya te, Nile, negant.* [21] *quos inter ut alta*
In convalle jacens stat molibus unda receptis.

1 Per terras longe ab utraque Æquatoris parte recedentes ad utrumque polum.
2 Apud nos ad Arcticum sitos, de origine tua quæstio est.
3 -- Apud Antarcticos, de exitu & ostiis --
4 -Dividente se Nilo & Meroën ins. circundante.
5 Sup. ℣. 117.
6 Meroën premit Sol cum obtinet decimam quartam partem Leonis.
7 Illa regio linea tam perpendiculari Soli in Leone subjacet.
8 Zonam torridam.
9 Diminutionem, attrahentibus illum Sole & sideribus.

10 Vbi Ægyptus ab Arabia dividitur, ad Philas oppidum. Strab. lib. 17. Ptolom. & Heliod. lib. 8. sed Plinio ins. l. 5. c. 9. & Senec. l. 4. c. 1.
11 Fines. vel alludit ad τὰς πύλας. Solinus c. 45. Catadupas appellat Nili clausuras.
12 Qua non ita multum Mediterraneum mare ab Erythræo seu rubro dividitur.
13 Nec alibi torrentior, vectus aquis properantibus ad locum Æthiopum, qui Catadupi vocantur, novissimo Cataracte inter occursantes scopulos non fluere immenso fragore, sed ruere creditur. postea lenis, &c. Plin. l. 5. c. 9.
14 Atque indignaris ullas cautes obsistere tuis aquis, nusquam alibi inhibitis.
15 Frequentia illic saxa scopulis similia aquam magna vertigine mirabilique allisam reflectunt, inque contrarium cursum spumis agunt redundantibus, &c. Diod. Sic. Senec. Nat. quæst. 14. scopulis asperatur, &c. Solin. cap. 45. Mela lib. 1. cap. 9.
16 Petra seu insula Nili prope Philas ad primam cataractam, inaccessibilis, unde nomen.
17 Quos nonnulli fontes Nili credebant.
18 Quod hic primum intra alveum fluere, hinc increscere apparet.
19 Subinde insulis impactus, toties incitatus irritamentis, postremo inclusus montibus, &c. Plin. l. 5. cap. 9.
20 Qui te ab Africa divertunt.
21 Inter quos montes Nilus flagrans obtinet convallis speciem.

[1] Prima tibi campos permittit, apertaque Memphis
Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas.
[2] Sic velut in tuta securi pace trahebant
Noctis iter mediæ: sed non vesana Pothini
Mens imbuta semel tam sacra [3] cæde, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille perempto
Jam putat esse nefas: habitant sub pectore [4] manes,
Ultricesque deæ dant in nova monstra furorem.
Dignatur [5] viles [6] isto quoque sanguine dextras,
Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;
[7] Pœnaque civilis belli, & vindicta Senatus
Pene data est famulo. procul hoc avertite fata
Crimen, ut hæc [8] Bruto cervix absente secetur.
In scelus it Pharium [9] Romani pœna tyranni,
Exemplumque perit. struit audax [10] irrita fatis,
[11] Nec parat occultæ cædem committere fraudi:
Invictumque ducem detecto Marte lacessit.
Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Cæsaris, & socerum jungi tibi, Magne, juberet:
Atque hæc dicta monet famulos perferre fideles
Ad Pompejanæ socium sibi cædis Achillam,
Quem Puer imbellis cunctis præfecerat armis,
Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento,
In cunctos, in seque simul. [12] Tu mollibus, inquit,
Nunc incumbe toris, & pingues exige somnos:
Invasit Cleopatra [13] domum. nec prodita tantum est,
[14] Sed donata Pharos. [15] cessas accurrere solus
Ad dominæ thalamos? [16] nubet soror impia fratri:
Nam Latio jam nupta duci est: interque maritos
[17] Discurrens Ægypton habet, Romamque [18] meretur.
Expugnare [19] senem potuit Cleopatra [20] venenis.

1 Memphis prima urbs est planæ & jacentis Ægypti, unde exundare incipit Nilus, nullis ripis fluvium coërcentibus, vetatque rip. pon. modum crescendi.
2 Ad historiam redit.
3 Pompeji.
4 Umbra Pompeji.
5 Eunuchi Pothini & Achillæ.
6 Cæsaris, ut modo Pompeji.
7 Patrum & Bruti dextris ereptæ libertatis vindicibus futuris, pene præripuerat Cæsaris cædem famulus Pothinus.
8 M. Bruto Cæsaris interfectore futuro. lib. 7. ỷ. 586.
9 Pœna à Cæsare tyranno sumenda Romanis pene factum erat scelus Ægyptiorum, & tyrannicidæ gloria atque exemplum prope perierat. 10 Quæ in fatis non erat perficere. 11 Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutricius ejus eunuchus Pothinus. Is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari: deinde adjutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum à Pelusio clam Alexandriam evocavit, atque Achillam, quem omnibus copiis præfecerat, incitatum suis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis nunciisque edocuit. Cæs. com. civ. bell. 3. 12 Ex obliquo segnitiem illius arguens: Achillam ad cædem Cæsaris excitat. 13 Regiam. 14 Sed palam donatum est Cleopatræ à Cæsare Ægypti regnum. 15 Cessas, vel si solus esses neque tali exercitu instructus, accurrere ad has nuptias opprimendas & præveniendas. 16 Procul dubio efficiet Cæsar, cui illa jam vice uxoris est, ut Cleopatra concilietur Ptolemæo. 17 Per vices. 18 Noctibus. 19 Cæsarem. 20 Philtris, veneficiis amoris, illecebris & lenociniis formæ.

[1] *Crede miser puero : quem nox si junxerit una ,*
Et semel amplexus [2] *incesto pectore passus*
[3] *Hauserit obscœnum titulo pietatis amorem ,*
Meque, tuumque caput, per singula forsitan illi
Oscula donabit. crucibus, flammisque luemus
[4] *Si fuerit formosa soror. Nil undique restat*
Auxilii : rex hinc conjux, hinc Cæsar adulter :
Et sumus, ut fatear, tam [5] *sæva judice sontes.*
Quem non è nobis credet Cleopatra [6] *nocentem*
A quo casta fuit ? [7] *per te, quod fecimus una,*
[8] *Perdidimusq; nefas, perque* [9] *ictum sanguine Magni*
Fœdus, ades : subito bellum molire tumultu :
Irrue : nocturnas rumpamus funere [10] *tedas ,*
Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
[11] *Cum quocunque viro. nec nos deterreat ausis*
Hesperii Fortuna ducis. qua [12] *sustulit illum,*
Imposuitque orbi, communis gloria nobis :
[13] *Nos quoque sublimes Magnus facit. aspice* [14] *litus*
[15] *Spem nostri sceleris :* [16] *pollutos consule fluctus*
Quid liceat nobis : tumulumque è pulvere parvo
Aspice Pompeji non omnia membra tegentem :
[17] *Quem metuis, par hujus erat.* [18] *non sanguine clari:*
[19] *Quid refert? nec opes populorū, ac regna movemus.*
[20] *Ad scelus ingentis fati sumus. attrahit illos*
In nostras Fortuna manus. en [21] *altera venit*
Victima nobilior. [22] *placemus cæde secunda*
Hesperias gentes. [23] *jugulus mihi Cæsaris haustus*
Hoc præstare potest, Pompeji cæde nocentes
Vt populus Romanus amet. quid nomina tanta
Horremus, viresque ducis, [24] *quibus ille relictis*
Miles erit ? nox hæc peraget civilia bella .

1 Ironice.
2 Sororis , quam duxerit in matrimonium,
3 Incestum velaverit conjugii nomine.
4 Si forma sororis fratri placere cœperit.
5 Cleopatra.
6 Vel hoc nomine, quod non & nos cum illa consuetudinem habuimus.
7 Obtestatio.
8 Male collocavimus , nullum consecuti illius præmium ; nisi & novum hoc scelus adjungamus.
9 Allusum ad morem faciendi fœderis.
10 Nuptias.
11 Ptolemæo , seu Cæsare.
12 Evexit.
13 Nos quoque gloriam hanc cum Cæsare dividimus ; ille devicit , nos interfecimus.

14 In quo cæsus est Pompejus , ubi jacet sepultus. 15 Quod jubeat nos sperare idem posse in Cæsare. 16 Cæde Pompeji. 17 Cæsaris Fortuna & gloria non majores sunt quam fuere illæ Pompeji. 18 *Object.* Sed nos , inquies , non sumus genere clari. 19 *Solut.* Neque tamen nos (quod illi fecerunt) solicitavimus populos & reges in nostra auxilia & ad exequendum quod proposuimus , ad quod ipsi per nos sufficimus. 20 Magnum est fatum nostrum & potens ad scelera. Ita Grotius , qui hanc lectionem probat. Alteram lectionem , *Ad scelus ingentes facti sumus* , adstruere poterit illud Lyci apud Senecam in Herc.Fur. ℣. 337. *nobiles non sunt mihi Avi, nec altis inclytum titulis genus : Sed clara virtus, &c. prosperum autem* , ut habetur in eadem tragœdia ℣. 250. *ac felix scelus Virtus vocatur.* 21 Cæsar. 22 *Rituale verbum* , quando priore litatum non fit. *Metaphora à sacris.* 23 Cæsaris invisi cæde conciliabimus nobis Romanos offensos de Pompeji nece. 24 Quos titulos & nomina si illi adimas , nil nisi miles est. sic l. 5. ℣. 366. *privatum factura juventus.*

[1] Inferiasque dabit populis, & mittet ad umbras,
Quod debetur adhuc mundo caput. ite feroces
Cæsaris in jugulum : [2] præstet Lagea juventus
Hoc regi, Romana sibi. tu parce morari :
Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
Invenies : aude : Superi tot vota [3] Catonum,
Brutorumque tibi tribuent. [4] Non lentus Achillas
Suadenti parêre nefas. haud clara movendis,
Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma
Ullius clangore tubæ : temere omnia sævi
Instrumenta rapit belli. [5] pars maxima turbæ
Plebis erat Latiæ : [6] sed tanta oblivio mentes
Cepit in externos corrupto milite mores,
Ut [7] duce sub famulo, jussuque satellitis irent,
Quos erat indignum [8] Phario parere tyranno.
Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur,
[9] Venalesque manus : ibi fas, ubi maxima merces :
Ære merent parvo : jugulumque in Cæsaris ire
Non sibi dant. prô fas! [10] ubi non civilia bella
Invenit imperii fatum miserabile nostri?
Thessaliæ subducta acies in litore Nili
More furit patrio. quid plus [11] te, Magne, recepto
Ausa foret Lagea domus? [12] dat scilicet omnis
Dextera, quod debet Superis : nullique vacare
Fas est Romano. [13] Latium sic scindere corpus
Diis placitum : non in generi, socerique favorem
Discedunt populi. civilia bella satelles
Movit, & in partem Romanam venit Achillas.
[14] Et nisi fata manus à sanguine Cæsaris arcent,

1 Cæsarem, tanquam sacrificium umbras cæsorum popul. placaturum.
2 In castris tuis milites Ægyptii præstent hanc libertatis gratiam regi suo, quem Cæsar apud se tenet tanquam captivum : Romani (ut mox v. 403.) sibi oppressore, scilicet libertatis Cæsare cæso.
3 Catonis, Scipionis, Bruti, &c. quibus hoc maxime in votis est.
4 Dum Cæsar laboraret controversias regum componere : subitó exercitus regius, equitatusque omnis venire Alexan. nunciatur, &c. Cæs. com. civ. belli 3.

5 Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur : millia enim viginti in armis habebat. hæ constabant ex Gabinianis militibus : qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiam venerant, & nomen disciplinamque populi Rom. dedidicerant, uxoresque duxerant, &c. ibidem. 6 Indignationem hujusmodi vide apud Horat. ode 5. lib. 3. 7 Achilla. 8 Ipsi regi Ægyptio. 9 Non ex animo suo aut se in libertatem vindicaturi; sed stipendio conducti. 10 Milites Rom. qui non interfuerunt prœlio Pharsalico, hic tamen in Ægypto civili sanguine manus imbuere parant. sic lib. 8. v. 601. 11 Si Pompejum exceptum tuerentur armis Ægyptii? 12 Omnis ubique Roman. dextra se immiscet bello huic civili, ita volentibus Superis. 13 Ita diis visum res Romanas & vires unitas divellere & dissolvere factionibus; neque his Pompeji & Cæsaris, sed tertias partes se quoque ingerit satelles Ægyptius Achillas. 14 Et nisi fatis reservatus esset Cæsar interficiendus Romæ; hic certe ab his fuisset oppressus.

Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,
Expavit [1] *servile nefas, intraque penates*
Obruitur telis; quem non violasset [3] *Alanus,*
Non Scytha, [4] *non fixo qui ludit in hospite Maurus.*
[5] *Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,*
Parvaque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,
Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris,
Quærit [6] *tuta domus: spem vitæ in limine clauso*
Ponit, & incerto lustrat vagus atria cursu:
[7] *Non sine rege tamen; quem ducit in* [8] *omnia secum,*
Sumpturus [9] *pœnas & grata piacula morti;*
Missurusque tuum, si non sint tela, nec ignes,
In [10] *famulos Ptolemæe caput.* [11] *sic barbara Colchis*
Creditur ultorem metuens regnique, fugæque
Ense suo, fratrisque simul cervice parata
Expectasse patrem. [12] *cogunt tamen ultima rerum*
Spem pacis tentare ducem: [12] *missusque satelles*
Regius, ut sævos absentis voce [13] *tyranni*
Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
Sed neque [14] *jus mundi valuit, neque fœdera sancta*
Gentibus: orator regis, pacisque [15] *sequester,*
[16] *Æstimat in numero scelerum ponenda tuorum*
Tot [17] *monstris Ægypte nocens.* [18] *non Thessala tellus,*
[19] *Vastaque regna Iubæ, non Pontus, &* [20] *impia signa*
Pharnacis, & [21] *gelido circumfluus orbis Ibero*
Tantum ausus scelerum; non Syrtis barbara, quantum

1 Scelesta Achiliæ satellitis regii arma.
2 *Altera exaggeratio.*
3 Scythiæ Europeæ populi.
4 Non Mauri inhospitales, qui per lusum & exercendi gratia hospites pro scopo positos sagittis configunt.
5 Hic cui non suffecit Romanum Imperium ab Indis usque in Oriente ad Gades in Occidente, insulam, in qua colonia Tyriorum. *omnes terræ quæ sunt à Gadibus usque Ad Gangem.*
6 Pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, &c. Cæsar. Comm. civilis belli 3.
7 Regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit, magnamque regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, &c. ibidem.
8 Loca omnia, *vel* eventum omnem.
9 A rege.
10 Achillam & alios.
11 Non secus ac Medea insequentem patrem aurei velleris proditi vindicem morata est, fratrem Absyrtum discerpendo dispergendoque. vide quæ nos ad Senec. Med. v. 44.
12 Missi à rege ad Achillam Serapion & Dioscorides, (inquit Cæs. Comm. 3 civilis belli) quos ille, prius quam audiret, aut, cujus rei causa missi essent cognosceret, corripi ac interfici jussit, &c.
13 Regis Ptolemæi.
14 Ius gentium, quo sacrosancti sunt legati.
15 Mediator. legatus.
16 Æstimationem seu specimen dat scelerum Ægypti. Grotius legendum conjicit: *Res minima in numero.*
17 Sceleribus.
18 *Amplificatio.* Non bellum Thessalicum, quo cum Pompejo conflixit: non Africum, quo Scipionem & Iubam Mauritaniæ regem devicit: non Ponticum, quo Pharnacem Mithridatis F. occasione civilis belli capta patrium regnum in potestatem suam redigere conatum vidit, vicit, Ponto expulit: non Hispanica bella, quorum altero Petrejum & Afranium Pompeji duces, altero Cn. & Sext. filios Pompeji devicit. Non hæc omnia tantum afflixere Cæsarem, quantum delicati isti famuli atque Eunuchi Ægyptii.
19 Ad ℣. 670.
20 Propter defectionem à patre. l. 1. v. 336. & l. 1. v. 637. necnon conatum Bithyniam, Cappadociam, & Armeniam invadendi, principesque ad defectionem pertrahendi.
21 Hispania, *quam torrens ambit Iberus*, lib. 7. vers. 15.

[1] Delicia fecere [2] tua. premit undique bellum,
[3] Inque domum jam tela cadunt, quassantque penates.
Non [4] artes uno moturus limina pulsu,
Fracturusque domum; non ulla est machina belli:
[5] Nec flammis mandatur opus: sed [6] caca juventus
Consilii, vastos ambit divisa penates,
Et nusquam totis incursat viribus agmen.
[7] Fata vetant, murique vicem fortuna tuetur.
[8] Nec non & ratibus tentatur regia, [9] qua se
Protulit in medios audaci margine fluctus
Luxuriosa domus. sed adest defensor ubique
Casar, & hos aditus gladiis, hos ignibus arcet:
Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)
Expugnantis opus. [10] piceo jubet unguine tinctas
Lampadas immitti [11] junctis in bella carinis.
Nec piger ignis erat per [12] stuppea vincula, perque
Manantes cera tabulas: & tempore eodem
Transtraque nautarum summique arsere [13] ceruchi.
Iam prope semusta merguntur in aquore classes,
Iamque hostes, & tela natant. [14] nec puppibus ignis
Incubuit solis: sed qua vicina fuere
Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem:
Et cladem fovere Noti, percussaque flamma
Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
[15] Quam solet atherio lampas decurrere sulco,
[16] Materiaque carens, atque ardens aëre solo.
Illa [17] lues clausa paulum [18] revocavit ab aula
Vrbis in auxilium populos. [19] nec tempora cladis
Perdidit in somnos, sed cœca nocte [20] carinis
Insiluit Casar, semper feliciter usus

1 Ne virilia quidem porteuta, Pothinus atque Ganymedes. Flor. l. 4. c. 2. 2 Tuæ ô Ægypte. 3 Primo impetu domum ejus irrumpere conatus est, &c. Cæs. Com. civilis belli 3. 4 Ad ℣. 300. lib. 3. 5 Nec incendium parant. 6 Expers consilii. 7 Cæsaris Fortuna hostibus ademit consilium, illique præstitit incolumitatem. 8 Eodem tempore pugnatum est ad portum (inquit Cæsar Com. 3.) dum naves longas occupare hostes conarentur; quarum erant auxilio 50 missæ ad Pompejum, quæ prœlio in Thessalia facto domum redierant, præter XXII constratas, quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueverant, quas si occupassent, classe Cæsaris erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu auxiliisque Cæsarem prohiberent, &c. 9 Regiæ enim pars in quam Cæsar habitandi causa initio erat inductus, habebat aditum ad portum & ad reliqua navalia. Cæs. Com. 3. 10 Phalaricas, ad ℣. 681. l. 3. 11 Navibus quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueverant. modo ad ℣. 486. 12 Funes nauticos & tabulas pice unctas. ut lib. 3. ℣. 683. 13 Cornua antennarum. lib. 8. ℣. 177. 14 Dum Cæsar coactus suæ saluti consulere classem incendio amoliretur, longius à navali grassatus ignis celeberrimam Ptolemæi Philadelphi bibliothecam absumpsit. Plut. 15 Ad ℣. 532. l. 1. *de cœlo lapsa per umbras Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.* mox, *tum longo limite, sulcus Dat lucem, &c.* Virg. Æn. 2. 16 Pabulo, ignis alimento. 17 Incendium. Ita Virgil. Æn. 5. *lentusque carinas Est vapor, & toto descendit corpore pestis.* 18 Revocavit multitudinem à regiæ obsidione ad incendium restinguendum. 19 Neque incendii tempus ita impendit somno, ut sibi deesset. 20 Confestim ad Pharum navibus milites exposuit.

Præ-

Præcipiti cursu bellorum, & tempore rapto.
Tunc [1] *claustrum pelagi cepit Pharon.* [2] *insula quondam*
In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
[3] *Proteos :* [4] *at nunc est Pellæis proxima muris.*
[5] *Illa duci geminos bellorum præstitit usus :*
Abstulit excursus & fauces æquoris hosti ;
Cæsaris auxiliis aditus & libera ponti
Ostia permisit. [6] *Nec pœnas inde Pothini*
Distulit ulterius : sed non qua debuit ira,
Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum :
Heu facinus, cervix gladio male cæsa pependit :
[7] *Magni morte perit.* [8] *Necnon subrepta paratis*
A famulo Ganymede dolis pervenit ad hostes
Cæsaris [9] *Arsinoë : quæ castra carentia rege*
Ut proles Lagea tenet, famulumque Tyranni
Terribilem justo transegit [10] *Achillea ferro ;*
[11] *Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris.*
Nec satis hoc Fortuna putat. procul absit, ut ista
Vindicta sit summa tuæ. non ipse tyrannus
Sufficit in pœnas, non omnis regia Lagi.
[12] *Dum patrii veniant in viscera Cæsaris enses,*
Magnus inultus erit. Sed non [13] *auctore furoris*
Sublato cecidit rabies : nam rursus in arma
Auspiciis Ganymedis eunt : ac multa secundo

1 Hæc enim insula (ait Cæsar Comm. 3.) objecta Alexandriæ portum efficit, &c. mox ỳ. 513. & sup. ỳ. 57.
2 Pharos Alexandriæ nunc ponte conjungitur, olim, ut Homerico carmine proditum est, ab iisdem oris cursu diei totius abducta, &c. Mela l. 2. cap. 7.
3 Qui Rex Ægypti fuit tempore belli Trojani. Diod. Sic. & Herod. lib. 1.
4 A superioribus regibus in longitudinem pass. nongentorum in mare jactis molibus, angusto itinere, & ponte cum oppido jungitur. Cæsar Com. 3 civilis belli.
5 Neque enim per pontem in Pharon excurrere, neque è portu solvere in mare poterant hostes. Iis autem (inquit Cæs. Comment. 3) invitis, à quibus Pharos tenetur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum.
6 Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus nutricius pueri & procurator regni, cum ad Achill. nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, à Cæsare est interfectus. Cæsar Comm. civilis belli 3.
7 A gladio, & eo mortis genere quo Pompejus. l. 8. ỳ. 671.
8 Interim Arsinoë filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia trajecit, unaque bellum administrare cœpit : sed orta celeriter inter eos de principatu controversia, cum alter alteri insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet ; præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. Cæs. Com. civ. bel. 3. & *Hirtius* 4.
9 Filia Ptolemæi minor, Arsinoë.
10 Accusativ. Græcus ab Ἀχιλλεὺς, vel ab Achilla, nom. Ion. in prima Decl. ut Xerxea, Herodot. lib. 7.
11 Ptolemæus, qui paulo post ad suos elapsus è prœlio fugiens receptusque in navigium, eo demerso, multitudine adnatantium, periit. Hirt. Comm. 4 de bello Alexand. *Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore.* Florus lib. 4. c. 2. & Paterc.
12 Donec ipse Cæsar à partibus Rom. in curia cadat Pompeji manibus victima.
13 Achilla cæso, Arsinoë sine ullo socio & custode omne imperium obtinebat, exercitus Ganymedi traditur. Hirt. 4 Comment.

Prœlia Marte gerunt. [1] *potuit discrimine summo*
Cæsaris una dies in famam, & secula mitti.
[2] *Molis in exigua spatio stipantibus armis,*
[3] *Dum parat in vacuas Martem transferre carinas*
Dux Latius, tota subiti formidine belli
Cingitur : hinc densæ prætexunt litora classes,
Hinc tergo insultant pedites : via nulla salutis :
Non fuga, non virtus, vix spes quoque mortis honestæ.
Non acie fusa, nec magna stragis acervo
Vincendus tunc Cæsar erat, sed sanguine nullo.
[4] *Captus sorte loci pendet, dubiusne timeret,*
Optaretne mori ; [5] *respexit in agmine denso*
Scævam perpetuæ meritum jam nomina famæ
Ad campos [6] *Epidamne tuos ; ubi solus* [7] *apertis*
[8] *Obsedit muris calcantem* [9] *mœnia Magnum.*

1 Vel unum illud Cæsaris summo cum discrimine factum meretur in omne ævum propagari.
2 In aggere. *Plutar.* Circa oppugnationem pontis. Sueton. Cæs. c. 64.
3 Dum milites navibus impositos trajicere in Pharon & propugnare pararet, eruptione hostium subita compulsus in scapham, à multis Ægyptiorum navibus petitus in mare se conjecit, ac per ducentos passus natans ad suos evasit incolumis, elata læva, ne libelli, quos tenebat, madefierent. Hirtius, Suetonius, Plutarchus, Diod. &c.
4 Obsessus atque loci iniquitate pressus, in dubio erat utrum fugeret, an mortem fugæ præferret.
5 Subiit illius animum memoria & imago Scævæ, qui unus in mediis hostibus fortiter Dyrrhachii sustinuit Pompeji copias, victoriamque ejus moratus est. vide lib. 6. v. 141. & deinceps.
6 Ad v. 624. lib. 2.
7 Dirutis, *vel* æquatis cadaverum strue, ut lib. 6. v. 180.
8 Propugnavit castellum sibi creditum, unum ex iis, quibus Cæsar Pompejum ad Dyrrhachium circumvallare instituit. lib. 6. vers. 29. & 125.
9 Vallum dirutum & solo æquatum. *Iam Pompejanæ celsi super ardua valli Exierant Aquilæ.* lib. 6. vers. 138.

PHARSALIÆ LVCANI FINIS.

HVGONIS GROTII
IN
LVCANI PHARSALIAM
NOTÆ,

Ex binis antehac editis junctæ, auctæ, correctæ.

Fratri Cariſſimo

WILHELMO GROTIO,

Iurisconſulto & Advocato,

H. GROTIVS S.

REdit ad te, mi frater, libellus ad Lucanum noſter, pridem tibi dictus, aliquanto nunc auctior. Æquum enim fuit, cum tua in me creverint benefacta, fraterna pro rebus meis, pro liberis autem meis paterna ſollicitudine, creſcere etiam hoc qualecunque grati adverſum te animi teſtimonium. Conferent plura in magni ſpiritus lateque patentis doctrinæ Poëtam, quibus plus erit otii. Nobis ſatis fuit negotia lectione, etiam Politicis non inutili, diſtinguere. Deus optimos parentes noſtros, te ac ſuaviſſimam conjugem liberoſque veſtros, & omnes qui nos ſanguine, affinitate, amicitia, aut etiam horum ſtudiorum communione contingunt, incolumes diu ſervet. Lutetiæ, Calendis Novembrib. anni CIƆ IƆ CXXXIX.

HVGO.

HVGONIS GROTII
IN
LVCANI PHARSALIAM
NOTÆ,

Ex binis antehac editis junctæ, auctæ, correctæ.

Primus numerus paginam, Secundus lineam, Tertius libri versum notat.

IN LIBRVM I.

11. 6. 2. I*Vſque datum Sceleri*] jus hic figurate peo licentia, quomodo ſæpe jus belli apud bonos ſcriptoees. Apertum illud Seuecæ epiſtola XVIII: *jus luxuria publica datum.* ipſe Lucanus fine lib. III:

Ius licet in noſtros jugulos ſibi fecerit enſe
Sylla potens Mariuſque ferox.

Papiuius III Thebaidos: *daret armis jura.* Senſus ferme idem qui infra, ubi belli civilis licentia deſcribitue:

ſemel omnia victor
Iuſſerat.

De bello quidem civili præcipue, ſed & de aliis bellis non male dictum Senecæ, hujus poëtæ patruo: *Ex Senatus conſultis plebiſque ſcitis ſæva exercentur, & publice jubentur vetita privatim.* Quod Chriſtiane dictum peobat Chriſtiauus martyr Cyprianus: *Homicidium cum admittunt ſinguli, crimen eſt: virtus vocatur, cum publice geritur.*

12. 5. 13. *Heu quantum potuit terra pelagique parari*
Hoc, quem civiles hauſerunt ſanguine dextræ!] Sumptum ex Ageſilaï dicto, quod apud Xenophontem & Plutar. legas: φεῦ τῆς Ἑλλάδος τοσούτους ἄνδρας ἀπολωλεκυίας ὑφ' αὐτῆς, ὅσοι ζῶντες ἐδύναντο νικᾶν ὁμοῦ σύμπαντας τοὺς βαρβάρους μαχόμενοι. De eodem Ageſilao ſic Latinus vitarum ſcriptoe: *Tantum abfuit ab inſolentia gloriæ, ut commiſeratus ſit fortunam Græciæ, quod tam multi à ſe victi vitio adverſariorum concidiſſent. Namque illa multitudine, ſi ſana mens eſſet, Græciæ ſupplicium Perſas dare potuiſſe.*

12. 22. 30. *Non tu Pyrrhe ferox*] Ex Horatio adumbratum:

Quos neque finitimi valuerunt perdere Marſi,
Minacis aut Etruſca Porſena manus,

Et quæ ſequuntue.

12. 22. 31. *nec tantis cladibus auctor Pœnus erit*] ita rectius, quam, *erat.* Loquitur enim tanquam in re præſente.

12. 25. 33. *Quod ſi non aliam venturo fata Neroni*
Invenere viam] ſubtilis adulationis hoc, cum nondum acres illos ſpiritus Lucano proceſſus ætatis atque opus adblaudiens, forte & privatæ offenſæ, indidiſſent. Nec piguit Plinium hoc imitari Panegyrico ad optimum Peincipem: *Magnum quidem illud ſæculo dedecus, magnum Reipublicæ vulnus impreſſum eſt, Imperator & parens humani generis obſeſſus, captus, incluſus: ablata mitiſſimo ſeni ſervandorum hominum poteſtas, ereptumque Principi illud in principatu beatiſſimum, quod nihil cogitur. Si tamen hæc ſola erat ratio, quæ te publicæ ſalutis gubernaculis admoveret, prope eſt ut exclamem, tanti fuiſſe.* Adde quæ ibi ſequuntue huic loco lucem ferentia.

13. 7. 44. *Multum Roma tamen debet civilibus armis,*
Quod tibi res acta eſt] Pergit ad Neronem loqui eique blandiei. Quare nihil vident qui hic putant, *debes* legi poſſe, quaſi ad Romam ſermo ſit.

13. 17. 54. *Nec polus adverſi calidus qua mergitur Auſtri.*] Pertuleram *mergitur.* quia finitor circulus Poëtis eſt Oceanus,

Oceanus, ac proinde quod inconspicuum est, mergi dicitur. Et sic locutus Germanicus Cæsar Arateis, *pars mersa sub undas Oceani*, de polo Antarctico & ipse loquens: ut & de eodem Avienus: *Subit altera mersa sub undas Pars Erebum.* Sed video eundem sensum esse posse in recepta lectione. Nam mergi passiva terminatione sic dixere Lucretius, multoque posterior Papinius. Priscianus denique hunc ipsum Lucani locum adducit, ut ostendat Latine sic dici. Graviter autem hic in Sphæram delinquit Lucanus, cum polum Austrinum calidum dicit. Est quidem Auster calidus Arcticum polum spectantibus. At polus Austrinus non minus frigidus Arctico. Addatur hoc cæteris, quæ à Lucano pompatice magis quam ex vero dicta.

14. 20. 81. *In se magna ruunt*] Seneca: *Vt nihil extra lacessat aut quatiat, in se ipsa Fortuna ruit.*

15. 1. 84. *Nec unquam*
In turbam missi feralia federa regni] Peiraredus amicus meus vir elegantis ingenii sensum meliorem facit scribendo, *felicia*.

15. 12. 96. *Nec pretium tanti tellus pontusque furoris*
Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum] valde placuit Papinio hoc ἐνθύμημα. Inde enim illud desumsit, nihilo deterius:

Et nondum crasso laquearia fulva metallo, (*tebant*
Montibus aut alte Grajis suffulta ni-
Atria, congestos satis explicitura clientes. (*somnis*
Non impacatis regum advigilantia
Pila, nec alterna ferri statione gementes (*gemmas,*
Excubiæ, nec cura mero committere
Atque aurum violare cibis: Sed nuda potestas
Armavit fratres: pugna est de paupere regno.

Vide & quæ sequuntur sane egregia.

15. 16. 100. *Crassus erat belli medius mora*] Plutar. Pompejo: Κράσσος ἐν Πάρθοις ἀπολωλὼς ἠγγέλλετο. καὶ τοῦτο κώλυμα ὂν μέγα τοῦ συμπεσεῖν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐκποδὼν ἐγεγόνει.

15. 19. 103. *Ionium Ægæo frangat mare*] id rectius quam *franget*. Est enim δυνητικὸν, ut loquuntur Græci.

16. 9. 119. *Morte tua discussa fides, bellumque movere*
Permissum est ducibus] sic & Vellejus: *Cum medium jam ex invidia potentiæ male cohærentis inter Cn. Pompejum & C. Cæsarem concordiæ pignus, Iulia uxor Magni, decessit.* Annæus Florus multum hujus Annæi æmulator: *Crassi morte apud Parthos, & morte Iuliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii federe tenebat, statim æmulatio erupit.* Plutarchus: ὡς τὴν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τἄλλα νοσοῦσαν τὴν πολιτείαν φυλαττούσης οἰκειότητος λελυμένης.

16. 14. 124. *Impatiensque loci fortuna secundi*] sumpsit hinc illud Papinius:
Iurisque secundi
Ambitus impatiens.

16. 15. 125. *Nec quenquam jam ferre potest, Cæsarve priorem,*
Pompejusve parem] Sallustius dixerat de Pompejo: *Nam particeps dominationis neque fuit quisquam: neque, si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret.* Vellejus: *neque Pompejus, ut primum ad rempublicam aggressus est, quenquam omnino parem tulit: & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat.* Idem de eodem: *civis in toga (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem) modestissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconciliata gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus, potentia sua nunquam aut raro ad impotentiam usus, pene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quenquam æqualem dignitate conspicere.* Nec abit hinc Plutarchus de hoc ipso Pompejo: οὐδ' ἐβούλετο δοκεῖν ἀπιστεῖν, ἀλλ' ὑπερορᾶν μᾶλλον καὶ καταφρονεῖν. Alibi tamen is ipse Pompejo æquior, cum de Cæsare primum, deinde de Pompejo sic loquitur: ἀπελέλειπτο τῷ μὲν ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι μέγιστον τὸν ὄντα καταλύειν, τῷ δ' ἵνα μὴ πάθῃ τοῦτο προαναιρεῖν ὃν ἐδεδοίκει. Hinc non abit diversus Dion: Πομπήϊος μὲν οὐδενὸς ἀνθρώπων δεύτερος, Καῖσαρ δὲ καὶ πρῶτος πάντων εἶναι ἐπεθύμει. Et nota lector, primos illos duos, unde testimonia attuli, fuisse Cæsarianos: credo & Lucanum, cum hæc scriberet. mutavit enim inter scribendum, ut jam monui. Nec tamen Pompejum ego culpa omni absolverim, non magis quam M. Tullius, ubi libere ad amicos scribit: aut Cratippus, qui in Lesbo insula

Pompejo

Pompejo de divina providentia ob casum Pharsalicum dubitauit, respondit interrogando, quem sponsorem haberent homines, Pompejum, si pro eo cecidisset alea belli, melius ea fuisse usurum? Et ille quidem cunctanter ut Peripateticus. Absolutius & Stoica firmitate Cato apud hunc ipsum Lucanum de Pompejo:

nec, si fortuna favebit,
Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
Non bene compertum est.

17. 6. 141. *At quamvis primo nutet casura sub Euro*] Multo id melius quam *Et.*

18. 2. 165. *Fœcunda virorum Paupertas fugitur*] Palladas:

Ηγύνϑ' πενίην μητέρα σωφροσύνης.

19. 31. 217. *atque auxerat undas Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu*] sic omnino legendum, non, *hauserat*, quod esset, ad se traxerat. Causas enim explicat, cur Rubico solito esset aquosior, longos imbres, & nives Alpinas.

20. 14. 231. *Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes Solis Luci ero fugiebant astra relicto*] Pro *&*, posuimus *ut*, connectendæ concinnius sententiæ. Neque tamen refrager, si quis & hanc voculam ejiciat, scribatque Græca terminatione *Ariminon*, ut infra *Auximon*, & *Rhegion* apud Ovidium.

21. 21. 267. *Victo jure minax jactatis curia Gracchis*] Tenue nimis hoc, jactatis, cum trucidati fuerint uterque, itaque Peiraredus levi mutatione scribit, *mactatis.*

23. 15. 313. *& nomina vana Catones*] id est, Cato & ei similes. Male qui aut *Catonis* aut *Catonum* scripsere.

23. 21. 319. *Ac jussam servire famem*] Amplius erat quod dicebat Clodius, non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scriberetur factam famem. Vide Plutarchum Pompejo.

24. 7. 326. *Et docilis Syllam scelerum vicisse magistrum*] A Sertorio sumptum hoc dictum, qui Pompejum appellabat Syllæ discipulum. Docet Plutarchus.

24. 22. 341. *His saltem longi, non me duce, præmia belli Reddantur.*] Vera hæc lectio. male vulgata, *cum duce.* Accipiat miles præmia vel alio imperatore. cui convenit quod sequitur: *sub quolibet.*

15. 2. 349. *nec numina desunt*] Melius manuscriptus nobilissimorum fratrum Puteanorum, *decrunt.* Est enim sperantis. Mutarunt quibus insolita ista Synalæphe.

15. 16. 363. *Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis*] Ex Empedoclis sententia, quam & Virgilius sequitur:

& vitam multo cum sangaine fudit. Et alibi:

Vna eademque via sanguisque animusque sequuntur.

16. 13. 387. *Elatasque alte quacunque ad bella vocaret Promisere manus*] χειροτονία militaris.

16. 23. 396. *Castraque quæ Vogesi curvam super ardua rupem*] Non *ripam.* Mons enim Vogesus, & in monte castra. Vide Tacitum Historiarum primo. Rupem autem pro monte dicere, frequens Poëtis.

17. 1. 404. *Finis & Hesperia promoto limite Varus*] ita legendum, pro *milite*, quod ex conjectura monueramus, firmat is quem dixi manuscriptus Puteanorum. Mutatio eadem sæpe occurrit in Frontini libris. Rem sic esse docet Strabo initio libri quinti.

17. 18. 421. *Claudit Tarbellicus æquor*] *Ancon* emendat magnus Scaliger.

17. 20. 423. *Suessones in armis*] Notus Galliæ populus, Suessiones Cæsari. Vestigia vocis manuscripti præferunt *Sexones.* vulgo *Axones*, male.

18. 9. 436. *Pictones immunes*] Quinque hos versus manuscripti omnes non habent. itaque omnino adducor ut adjectitios credam.

18. 10. 437. *Turonas*] ita posuimus ex manuscripto quo usus Canterus, in quo *Turonos.* quanquam non nescio apud Tacitum legi *Turonios.* Sed *Turones* semper Cæsar, quem secutus, puto, Lucanus. Ejusdem manuscripti fide nunc versum illi *In nebulis* præposuimus, aliquo nunc sensu, qui nullus alias.

18. 12. 439. *Andus*] Malim *Andis.* nam plurale est *Andes* apud Cæsarem.

18. 13. 440. *Genabos*] Eadem urbs quæ

quæ Genabum aliis, ut facile genera mutantur in peregrinis vocibus. ita autem: rescripsimus pro *Menabos*.

19. 8. 457. *regit idem spiritus artus Orbe alio*] citat Servius ad Georgicωn 1, atque congruere cum philosophis, qui recedentes hinc animas illic alia corpora ajunt sortiri.

19. 14. 462. *ignavum rediturae parcere vitae*] Appianus Celtico: Γερμανοὶ θανάτου καταφρονηταὶ δι᾽ ἐλπίδα ἀναβιώσεως.

22. 22. 550. *confectas flamma Latinas*] sic & Cicero sæpe tum in orationibus, tum in versibus, subticens vocem facile intellectu, *ferias*.

23. 13. 556. *crinemque rotantes Sanguinei populis ulularunt tristia Galli*] Fuerat *Sanguineum*. mutavimus, & mutationem nostram probant duo manuscripti ex Bibliotheca, quam magnus Thuanus nihilo minori filio reliquit: regiorum quoque unus. Non enim crinis sanguineus, sed ipsi

Quos circumtonuit gaudens Bellona cruentis.

23. 27. 580. *& medio visi consurgere Campo Tristia Syllani cecinere oracula manes*] in campo enim Martio sepultus Sylla. Vide Appianum & Plutarchum. Sic Marius, de quo sunt sequentia, ad Anienem sepultus.

24. 9. 589. *Monstra jubet primum, quæ nullo semine discors Protulerat natura, rapi*] Dubitavi an, *nullo semine*, quasi sponte nata dicat, an, *misto semine*: ut melius cohæreat illud *discors natura*. Adduxi locum Aristotelis de Gen. Anim. lib. IV, cap. IV: Δημόκριτος ἔφησε γίγνεσθαι τὰ τέρατα διὰ τὸ δύο γονὰς πίπτειν. Addo jam alterum locum Problem. Sect. x: τὰ τέρατα γίνονται ἐπαλλαττόντων τῶν σπερμάτων ἀλλήλοις καὶ συγχεομένων. Et tertium Plinii lib. II: *Inde deciduis rerum omnium seminibus innumera, in mari præcipue, ac plerumque confusis monstrifica gignuntur effigies.* Quæ Aristotelis & Plinii plane illud *misto* confirmant.

24. 13. 593. *& festo purgantes mœnia lustro*] Amburbialibus hostiis. v. de Festum.

24. 18. 598. *Trojanam soli cui fas vidisse Minervam*] Servius ad II. Æneidos: *quod colitur breve est, & latet, sicut Palladium fuerat.*

24. 21. 601. *Et doctus volucres augur servare sinistras*] Et *servare*, vox auguralis, & sinistra auspicia felicia à *sinendo*. vide Festum.

24. 22. 602. *Septemvirque epulis festis*] Recte me hoc repotuisse pro *festus*, docet MS. P.

25. 1. 604. *Et tollens apicem generoso vertice Flamen*] per pileum sutile circa medium virga eminente, ait Servius ad IX Æneidos.

25. 3. 606. *dispersos fulminis ignes Colligit*] *dispersos ignes in unum redigit*, ajunt Scholiastæ ad Iuvenalem & ad Persium.

25. 4. 607. *& terræ mæsto eum murmure condit*] Mœsto cum murmure, id est, tacita ignorataque prece, ut ait ad Iuvenalem Scholiastes. Condere autem vox huic rei propria, sepelire dixit Horatii interpres, infra terram abscondere Scholiastes ad Persium, qui addit, ut id fieret, fulmina in lapides transfigurata, id est, lapides sumptos pro fulminibus.

25. 5. 608. *Datque locis nomen*] Nempe ex cœli regionibus. Cicero: *Cæli fulgura regionibus ratis temperanto.* Plinius lib. XII: *In sexdecim partes cœlum eo respectu*, (nempe fulminum) *divisere Thusci.* Nomina autem fuisse auguralia iis regionibus, Servius nos doceat ad Eclog. IX *Augures designant spatia lituo, & eis dant nomina, ut proprie prima pars dicitur antica, posterior postica.*

25. 14. 617. *Atque iram Superûm raptis quæsivit in extis*] Significanter *raptis*. Est enim vox propria extispicio. Seneca OEdipo:

Nec fibra vivis rapta pectoribus potest Ciere nomen.

Virgilius XII Æneidos:

In flammam jugulant pecudes & viscera vivis Eripiunt.

25. 18. 621. *venasque minaces Hostili de parte videt*] id hostile latus in extis Senecæ OEdipo, inimici pars Ciceroni lib. II. de divinatione. contraria pars familiaris Ciceroni ac Livio.

25. 24. 627. *Ecce videt capiti fibrarum increscere molem*

Alterius

Alterius capitis] τῷ ἀκεφάλῳ. Est vox capitis eodem sensu apud Ciceronem secundo de divinatione, Plin. lib. 11. cap. 37. & lib. 28. cap. 2. Livium lib. 8. Sed nota eadem, eademque significatio in Oedipo Senecæ:

At semper omen unico imperio grave,
En capita paribus bina consurgunt toris.

27. 20. 675. *Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo*] ita legit Servius, aitque esse συστολήν. At summæ eruditionis Salmasius in Plinianis exercitationibus vult legi *Odonis*, quia apud Periegeten Dionysium sunt ὤδονες.

28. 1. 681. *Quis furor hic, ô Phœbe, doce, quæ tela, manusque*
Romanæ miscent acies] Multo melius in MS. P.
quod tela.

28. 15. 695. *Lasso jacuit defecta furore*] ita legendum dixeramus, non *laxo* aut *lapso*. Probant quod diximus Manuscripti P. & T.

AD LIB. II.

28. 20. 4. *INdixitque nefas*] Verbum Feciale.

29. 3. 10. *Se quoque lege tenens*] sic & de Deo Seneca: *Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel jussit:* ex Stoicorum sententia. Idem alibi: *Ordinem rerum fati æterna series rotat, cujus hæc prima lex est, stare decreto.*

29. 15. 22. *cum corpora nondum*
Conclamata jacent] Conclamari solebat ubi ad vitalia lavanda deventum erat. Hinc res perditæ, conclamatæ. Servius ad 11 Æneidos.

29. 19. 25. *Oculosque in morte jacentes*] ita manuscripti, non *minaces*, quod huic loco minime convenit.

29. 29. 36. *Invidiam factura parens*] Invidiam facere est in odium adducere: sic lib. IX:

Pompejo contigit ignis
Invidia majore deûm.

Tertullianus de jejuniis: *Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu saccis velati, & cinere conspersi idolis suis invidiam supplices objiciunt.*

30. 24. 60. *tantone novorum*
Proventu scelerum quærunt uter imperet Urbi?] Seneca epist. xv: *Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis miseris) alieno.*

31. 8. 71. *Stagna avidi texere soli*] *uvidi* est in MS. P. unde certe emendavi,

Stagna udi texere soli.

Sic lib. III:

Et qua Pomtinas via dividit uda paludes.

32. 2. 86. *Ingenti Superûm protectus ab ira*] Malueram, *at ira*, ut plena esset oppositio. Sed *ab ira* citat Servius ad 11 Æn. & explicat *voluntate numinum illis propitia, sed in nos iniqua.*

33. 13. 119. *Vix te sparsum per viscera Bæbi*] Bæbiorum unus à Sullanis laceratus est: alter à Marianis interfectus, non laceratus. itaque confunduntur duæ historiæ.

33. 15. 121. *discessisse manus*] ita posuimus pro discerpsisse, & postulat sensus. ita Cic. off. III: *cum terra discessisset.* Infra l. III:

Discessit medium tam vastos pectus ad ictus.

Confirmat hanc nostram emendationem MS. P.

33. 17. 123. *Ora ferens miles festa rorantia mensæ*
Imposuit] Valerius Maximus de crudelitate C. Marii: *idem caput M. Antonii abscissum lætis manibus inter epulas per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu tenuit.*

33. 20. 126. *Te quoque neglectum violatæ Scævola dextræ*] Imo *violentæ*, Marii scilicet. Neglectum vero, quia dextram Scævolæ osculandam Marius non dederat. nam supra habuimus:

spes una salutis
Oscula polluta fixisse trementia dextra.

Apud Florum locus similis: *Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem scilicet illam manum non porrexerat salutanti.* Plutarchus Mario: ὅσους ἀσπασαμένους μὴ προσηγόρευε, μηδὲ ἀντασπάσαιτο, τοῦτο αὐτὸ σύμβολον ἦν ἀποσφάττειν εὐθὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς. August. de civitate Dei. III. 27: *In ipsius Marii oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dexteram porrigere noluisset.*

34. 2. 133. *Mensoque, homini quid fata pararent*] Emendo ex consensu Manuscriptorum,

mensoque hominis quid fata pararent.

id est, menso experimentis vitæ, quæ

summa

ſumma eſſet fatorum diſtantia à maxima felicitate ad maximam miſeriam.

34. 3. 134. *Iam quod apud Sacri cecidere cadavera portum*] videndi de hac connexiſque rebus Appianus bello civili, Vellejus, Plutarchus C. Mario, Florus, Breviator Livii, & ſcriptor de viris Illuſtribus in Mario.

34. 6. 137. *Romanaque Samnis*
Vltra Caudinas ſperavit vulnera Furcas] Samnites pertinaciſſimi adverſus Sullam Romæ arma admoverunt, majus malum Romanis illaturos ſe ſperantes, quam ad Furculas Caudinas olim intulerant. Vide Strabonem l. v. Frequens Poëtis populi nomen unitatis numero ponere. Alioqui ſi unus hic intelligendus eſſet, non is eſſet Damaſippus, ut vult manuſcriptus Scholiaſtes, ſed Pontius Teleſinus dux Samnitium eo bello, cujus hoc dictum nobis ſervavit Vellejus, nunquam defuturos raptores Italicæ Libertatis lupos, niſi ſilva, in quam refugere ſolerent, eſſet exciſa.

34. 11. 143. *Exceßit medicina modum*] Hinc illud Claudiani ad Adrianum: *Exceßit jam pœna modum.* de eodem hoc Sylla, Seneca dixerat: *Ingratus L. Sylla, qui patriam durioribus remediis, quam pericula erant, ſanavit.*

Ibidem: *nimiumque ſecuta eſt*
Qua morbi duxere manus] contra quam mos peritis Medicis. Claudianus bello Getico:

Cautius ingentes morbos, & proxima cordi
Viſcera Pæonia tractat ſollertia cura,
Parcendoque ſecat, ferro ne longius acto
Irrevocandus eat ſectis vitalibus error.

35. 17. 175. *cui victima triſtes*
Inferias Marius, forſan nolentibus umbris
Pendit] Nam Marium filium quidam non à famulo in id rogato, ſed à diſpoſitis in hoc hoſtibus interemptum narrant. vide Vellejum.

36. 8. 194. *cunctos ſimul enſe reciſos*] Fuit hæc noſtra conjectura, pro *receptos.* ſed tutius manuſcriptos ſequi, qui habent, *recepto*, id eſt in corpora admiſſo.

36. 11. 197. *& miſera maculavit ovilia Roma*] ita vocabantur ſepta in Campo Martio. vide Servium ad Ecl. 1.

36. 14. 200. *aut bellica clades*] *cædes* habent manuſcripti duo.

36. 15. 201. *Nunquam pœna fuit*] tot hominum mors morbis aliiſve malis ἐπιδημικοῖς ante hac forte imputata eſt, at non ſuppliciis. Seneca lib. II. de ira: *In ſingulos ſeveritas Imperatoris diſtringitur: at neceſſaria eſt venia, ubi totus deſeruit exercitus: quid tollit iram ſapientis? Turba peccantum.* Alioqui, ut Salluſtius ait, civitas vaſtatur magis quam corrigitur.

37. 3. 214. *nam ſanguinis alti*
Vis ſibi fecit iter] Puto pro *nam*, ſcribi *dum* debere. ſtetit flumen obſeſſum cadaveribus, donec ſanguinis rivi viam fecere.

37. 7. 218. *redeuntque cadavera campo*] MS. P. *redditque.* recte. ut ad amnem referatur, ut & quod ſequitur verbum *dividit.* Solenne autem Lucano eſt *que* ponere pro *ſed*, & tacite tranſire de caſu in caſum. Senſus ergo eſt: Amnem non retinent aut alveus aut ripæ, ſed ipſe exundans campo reddit cadavera, & mare dividit ſanguine.

38. 13. 254. *mundique ruina*
Permiſcenda fides] De obæratis loquitur, qui privatam fidei ſuæ ruinam permiſcere publicæ cupiebant.

38. 24. 264. *quis nolet ab iſto*
Enſe mori?] Multo eſt efficacius quod habet MS. P. & R.
in iſto
Enſe mori. ſicut induere enſem aliquis dicitur.

39. 3. 272. *minimas rerum diſcordia turbat:*
Pacem ſumma tenent.] Seneca epiſtola LIX: *Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſupra Lunam. Semper illic ſerenum eſt.*

39. 11. 280. *toto jam liber in orbe*
Solus Cæſar erit] Æſchylus Prom.
ἐλεύθερος γὰρ ἐςὶν ὀυδεὶς πλὴν Διός.
Euripides:
τῶν βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.

39. 23. 292. *Comploſas tenuiſſe manus*] ita manſcripti.

39. 27. 296. *motura Dacas ut clade, Getaſque*] ſcribe cum manuſcriptis *Daas*, ut ſæpe apud Poëtas. Nam Daci vox priorem producit.

40. 23. 323. *Ne ſibi ſe viciſſe putet*] ſic emendavimus pro *Nec.* Rectam eſſe emendationem docent MSS. P. & T. Hæc quoque, inquit, juſta cauſa eſt cur Pompejo militem, ut vel hinc intelligat, cauſam agi non ſuam, ſed publi-

publicam : & si eadem quæ Cæsar cogitat, eundem me ipsi futurum qui nunc sum Cæsari.

41. 1. 335. *concussaque pectus*] MSS. rectius *contusaque*.

41. 4. 338. *Dum sanguis inerat*] Producit syllabam posteriorem vocis *sanguis*, ut & alibi : *sanguis ibi fluxit Achæus*. & Valerius Flaccus : *jussa sanguis exuberet ulna*.

42. 1. 359. *Tralata vetuit contingere limina planta*] citat Servius ad Æn. 11. *Translataque vetat*. At manuscripti tres P. T. & regiorum antiquior, *Tralata vitat*. Quam lectionem in textum recipiendam censeo, ut matrona intelligatur, non pronuba, sed nova nupta. Vestæ consecratum est : unde nubentes puellæ limen non tangunt. Servius ad Æn. 11.

42. 14. 371. *Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore Cæsariem*] Plutar. de eodem Catone : ἀπ' ἐκείνης δὲ λέγεται ἡμέρας μήτε κεφαλὴν ἔτι κείρασθαι, μήτε γένεια, μήτε στέφανον ἐπιθέσθαι, πένθους δὲ καὶ κατηφείας καὶ βαρύτητος, ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς πατρίδος ἓν σχῆμα νικώντων ὁμοίως καὶ νικωμένων, ἄχρι τελευτῆς διαφυλάξαι.

42. 19. 377. *Uni quippe vacat*] Aliis quos partium studia occuparant, non vacat cogitare de communi malo humani generis, & hoc serio deplorare.

42. 30. 388. *Urbi pater est, Urbique maritus*] citat Servius ad xi Æneid. illud, *generumque adsciverat Urbi*, id est, propter urbem.

43. 15. 406. *& junctus Isapis Isauro*] Est in Strabonis libris ἴσαπις, sed *Sapis* hic habent MS. P. & R. A. Et sic scribit Plinius lib. III, & ne quid de lectione dubites, Silius :

Hos Æsis Sapisque lavant.

45. 2. 440. *quod non terat*] Gaudet hoc ipso quod vacuam non invenit Italiam.

45. 4. 442. *non perdat iter*] Perit iter Cæsari in quo non vincit. ita infra :

Sic hostes mihi deesse nocet, damnumque putatur
Armorum, nisi qui vinci potuere rebellent.

45. 21. 459. *cum cesserit*] ita emendavimus. ante fuit, *concesserit*.

46. 4. 470. *Devertitque acies*] A duce ad se avocat.

47. 15. 505. *turres*] Nam è turribus missilia librabantur.

47. 29. 519. *civi*] vera lectio ex manuscripto. Romano homini maximum est supplicium, venia opus habere quod publica arma privatis praetulerit. Antea fuit, *cui sit*.

56. 3. 728. *Descivit*] Ita scribi convenit, non *deseruit*. Nullus enim sequitur accusativus.

AD LIB. III.

57. 10. 23. *Innupsit*] ita scribendum, non, *enupsit*. vide Nonium voce *innubere*.

58. 16. 58. *Nescit plebes jejuna timere.*] Ex eodem fonte prudentiæ illud Severi Imperatoris : *Miles non timet nisi vestitus, calceatus, satur, & habens aliquid in zonula.*

59. 14. 85. *Et qua Pontinas*] Scribendum *Pomtinas*. Est enim a Pometia, omissa vocali.

60. 26. 125. *nisi sanguine sacro Sparsas, raptor, opes*] Aspersas tribunitio sanguine.

61. 23. 150. *Ocyus avertant diri mala cmina belli*] Abeant in rem malam ista belli irritamenta. Ante *avertat*. incongrue.

62. 13. 165. *ultima gaza*] Novissima præda de regibus parta.

63. 1. 180. *Sella*] sic scribendum ut apud Plautum Clerumenoe, Terentium Adelphoe, apud Ciceronem V Verrina Tanephoroe, apud Gellium Italoe, in Germanico arctoe. Σελλοὶ sunt Homero, Straboni, Stephano.

63. 3. 182. *Exiguæ Phœbea tenent*] cum veteres editiones habeant Pirenæ, probo doctissimi Gronovii emendationem Piræa. vide ipsum capite III. observationum.

63. 4. 183. *Tresque petunt veram credi Salamina carinæ*] vera Salamin illa prope Athenas, opposita ad eam quam in Cypro condidit Teucer, quæ ambigua Horatio. Tres autem naves parum præ vetere copia. Nam in bellum ad Trojam tredecim miserat Telamo. Hoc dicit, olim ingentes classes exibant Athenis, nunc pars inde sumpta, more dilectus, totam urbem exhausit: & Salaminis nomen antiquæ illius, non Cypriæ, servatum in tribus navibus.

63. 10. 189. *Enchelia versi testantes funera Cadmi*] vide Apollodorum lib. III.

63. 11.

63. 11. 190. *Colchis & Adriacas spumans Absyrtos in undas*] Tolle comma, & scribe *Absyrtis*, quomodo id nomen Plinio scribitur III, 26. Nec aliter apud Strabonem & Stephanum. Hæc autem Absyrtis Colchis, id est, Colchica vocatur, quia Medea, & frater ejus Absyrtus ibi laceratus, ex Colchis erant.

63. 12. 191. *Et Penei qui rura colunt*] Putavi delendum *Et*, quia re-ctus casus est πηνειὸς, non πηνειος; sed etiam Georgicôn IV, *Penei* esse dis-syllabum notat Servius. Virgilium ergo secutus Lucanus duram contra-ctionem aut abscissionem fecit.

63. 14. 193. *Inde lacessitum primo mare*] Præteream quod in MS. P. est, *unde lacessitum*.

64. 6. 207. *Qua celer erectis descendens Marsya ripis*] *& rectis* mavult Salmasius.

64. 24. 225. *Perseaque Tarsos*] quia à Persei talaribus nomen habere Græcis creditur.

65. 19. 244. *Duri populus nunc cultor Amani*] Emenda ex MSS. P. & T. *non cultor*. Hoc dicit, Amanum ita durum esse ut habitari possit, coli non possit. Est ejus montis descriptio, tum apud Geographos, tum in Ciceronis epistola ad Catonem.

65. 21. 245. *Coastræ*] Melius *Coatræ*. MS. P. & R. recentior. Populus est ad Mæotim, Plinio memoratus libro VI.

66. 1. 249. *Oloftras*] sic quidam. Gens est Indiæ Pliu. lib. VI, cap. 20. At quos vidi Manuscriptos habent *Orestas*. unde credas scribendum *Oretas*: Straboni sunt ὠρεῖ'. Sed non mirum mutari vocales inter se longam & brevem. Sic ὠρίων & ὀρίων: σωφήνη & σοφήνη. Et in Edonis systolen à Lucano factam vult Servius.

66. 5. 253. *Æthiopumque solum quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli*] Servius ad VI Æneidos: *Nulla terra est quæ non subjaceat sideribus: unde perite addit: Extra anni solisque vias. ut ostenderet XII signa in quibus est circulus solis. Significat autem Maurorum Æthiopiam, ubi est Atlas, de quo ait Lucanus;*

Æthiopumque solum, &c.

66. 8. 256. *Quaque rapit rapido tollit cum Tigride magnus Euphrates*] Sallustius ita tradidit, Tigrim & Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividantur, spatio medio relicto multorum millium. Ex eodem Tauri monte eos circa Armeniam oriri, tradit Strabo. Vide & Xenophontem Anabaseos IV, & Philostratum vita Apollonii lib. 1, cap. 14. Boëtius Sallustium secutus;

> *Tigris & Euphrates uno se fonte resolvunt.*

Plura qui volet adeat Pliniana Salmasii.

67. 4. 276. *Nunc hunc, nunc illum*] Nunc enim Asiæ nunc Europæ largius indulget.

67. 14. 286. *Descendit Perses*] omnino legendum *Xerxes* ut in Manuscriptis. Nam & Cyrus Persa erat. Tres hic referuntur magnorum exercituum duces, Cyrus, Xerxes, Agamemnon.

67. 18. 290. *mistura ruina*] Præferendum *missura* consentiente manuscriptorum auctoritate.

69. 7. 328. *si non committitis illis Arma, quibus jas est*] id est his qui putant sibi licere bellum gerere civile: sine quibus necessario bellum civile interibit.

69. 27. 348. *carpere morsu*] ita substituimus pro *Corpora*. verbum enim desideratur. Accedit prope ad nostram emendationem MS. R. recentior, qui habet *rorpore*. MS. T. *attingere*, quod glossema putem.

72. 2. 411. *Arboribus suus horror inest*] utitur ad I Æneidos Servius, ut probet horrorem ad religionem pertinere. Idem ad Æu. II, *connexa sunt metus & religio.*

72. 23. 432. *Implicitas magno Cæsar terrore cohortes*

Vt vidit] Recte *terrore*, non, ut alii, *torpore*. causam habes in his quæ jamjam dicta. Adde Virgilium,

> *Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes.*

74. 11. 475. *armisque innexa priores Arma ferunt*] de testudine oppugnatoria hic agitur. Ejus hic mos, ut alii super aliorum scuta acclivia scanderent. Tacitus historiarum III: *Innixi humeris & super iteratam testudinem scandentes.* Et historiarum IV: *invasere vallum appositis plerique scalis: alii per testudinem suorum: scandebantque jam quidam.* Quare MS. P. recte habet,

bet, *prioris*, dum & pro *innexa* scribatur, *innixa*.

74. 13. 477. *Quæ prius ex longo nocuerunt missa recessu*] MS. P. & T. *recessu*. quod recipiendum. Subierant mœnia, ita ut jam telis impeti non possent, sicut ante eminus impetebantur.

74. 21. 485. *Perpetuam rupit dejesso milite cratem*] citat Servius ad illud IX Æn. *armorumque resolvit Tegmina*. addens armorum connexionem esse testudinem. Tacitus historiarum III: *pondera Saxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exsangues aut laceros prosternerent.*

77. 8. 553. *pugnamque lacescere*] ita rectius quam *capescere*, ob id quod sequitur.

77. 13. 558. *Tunc in signifera residenti puppe magistro*] in nave prætoria.

77. 19. 564. *percussæ capta cohæsit*] Emendatio est viri præslustris Iohannis Rutgersii, Regis Sueonum ad Batavos Legati, probata à MS. P. cum ante legeretur, *percussa & capta*. Naves invectæ in prætoriam Bruti cohæserunt, velut captæ, ipso ictus sui impetu. ita Curtius lib. IV:
In quarum alteram quinqueremis eadem concitata & ipsa rostro icta est, & illam invicem tenuit.

77. 26. 571. *multique perempti In ratibus cecidere suis*] Imo lege cum MS. P.

nullique perempti
In ratibus cecidere suis.

Quomodo & à priori manu habuisse videtur MS. T. sensus est: De puppe ita prominentes pugnabant, ut qui caderent, non in navim suam caderent, sed in hostilem, vel in mare.

77. 27. 573. *cruor altus in undis Spumat & obducto concrescunt sanguine fluctus*] Ante erat, *obducti concreto*. Sed ita, ut nos, MS.

78. 30. 605. (*Discrevit mors sæva viros*) omnino parenthesi hîc opus, quam visum est addere.

79. 2. 610. *Ausus Romanæ Graja de puppe carinæ*
Injectare manum: Sed eam gravis insuper ictus
Amputat] quædam interdum de historia ex affectu, aut quia sic poëma melius fluit, immutat Lucanus, ut hîc. nam Acilius Cæsarianus miles X. legionis dextra amissa lævam in Massiliensium navem injecit, nec prius destitit quam eam mergeret. Vide Valerium Maxim. l. III, cap. XII. Est eadem apud Plutarchum historia.

81. 4. 674. *In pugnam fregere rates*] Pro quibus pugnabant; ut acute notat Servius hoc loco utens ad Æneidos II.

AD LIB. IV.

85. 21. 43. *CÆdunt ense viam*] Cædendo viam sibi per invia faciunt.

87. 6. 78. *Quamvis crebra micent*] versus hic jam olim mihi suspectus fuit. Et certe deest in MS. P. & in MS. T. adscriptus demum manu recentiore.

87. 10. 82. *& cælo defusum reddidit æquor*] ita emendavimus pro *diffusum*. Aquas è cælo lapsas cælo reddidit.

87. 25. 97. *Non deest prolato jejunus venditor auro*] simile illud quod de obsidio Casilini narrant Plin. lib. VIII, cap. 57. & Frontinus, venditorem muris fame periîsse, emptorem autem vixisse. Strabo: ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δ' ὁ πριάμενος. Narrat idem diserto suo more Val. Max. lib. VII, c. 6. ubi verba Lucani verbis paria: *evenit, ut ex his quidam murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia consumere vellet.*

88. 26, 125. *noctes ventura luce rubebant*] longæ tenebræ adventante luce paulatim fugabantur, ea ferme facie quæ est diei illucescentis primulum.

89. 8. 138. *Succisum curvare nemus*] Materiam quærere ponti faciendo.

91. 6. 186. *Classica det bello*] ita emendandum pro *dent bellum*. Cæsar classicum canere jubeat: tu ne audi: signa moveat: ne sequere: jam pax erit.

91. 12. 191. *venturi discrimen habent*] Loquitur, ut sæpe, tanquam in re præsenti. Hactenus quæ facta sunt, excusari aliquo modo possunt: in posterum vero magnum imminet periculum. nam, nisi abstinetur à bello, omnes manifesto scelere contaminari necesse est. Pugnabunt in cives jam non ignotos.

92. 12. 218, *nullo discrimine*] Ex illo Virgilii:

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.

Hoc ne, inquit, orandus est Cæsar, ut vos sibi servire patiatur, hac sola lege ne durius vos Pompejanos habeat, quam Cæsarianos suos? Nam alioqui, ut Tacitus inquit, recentissimus quisque servorum & conservis ludibrio est.

92. 24. 230. *quod pro causa pugnabitis æqua*] ita recte MS. Non alia causa vos hostibus ignaviores estis, quam quod justum bellum geritis. Nam illos scelera obdurant.

92. 25. 231. *Sed veniam*] Ita emendavimus pro *Et*. Est enim ἀνθυποφορά.

93. 9. 245. *fecit nostra fides*] sic emendavimus pro *monstra*, quod sane monstro erat simile. adeo nullus inde commodus elici poterat sensus. Hoc vult: Potuerat bellum civile deorum & fati iniquioris videri culpa, præsertim si fortuita prælia ignotos ignotis implicuissent. nunc profecto nostra est, quia alter alterum novimus, ejusque rei certi & nobis conscii sumus. Nam quæ aut ignorantia aut impetu fiunt, eorum culpa facile fato affignatur: quæ destinato καὶ ἐκ προαιρέσεως aguntur, ea non ἀτυχήματα sunt, sed ἀδικήματα.

93. 19. 255. *Agnoscis superos*] deos tibi faventes cognoscis, qui causam tuam non tantum felicem, sed & favorabilem faciunt.

94. 25. 283. *miscendæ copia mortis*] ita quidam MSS. efficacius quam alii libri *miscendi Martis*. in Septimo similiter:

mortesque suorum
Permiscere nimis.

96. 28. 350. *Consiliis inimica tuis*] Tuis rebus, tuæ dignitati adversantia.

97. 1. 352. *nil fata moramur*] videmus hoc agere Fortunam, ut te Orbi imponat. nos ei moram injicere nolumus.

98. 17. 397. *Et non deductos recipit sua terra colonos*] Antequam deducerentur: quod non contingebat, nisi veteranis & victoribus.

98. 19. 399. *quod abest favor*] Ita rectius MS. quam *pavor*. Liberavit illos Fortuna ab una maxima molestia, partium studio. Vtercunque vicerit, ferent facile, alteri parti ob Sacramentum vetus, alteri ob recens beneficium benevolentes.

99. 2. 403. *in partes aliquid sed Cæsaris ausa est*] Et hoc, ut alia quædam, de Lucano sumpsit Florus: *Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa Fortuna est*. in eadem historiæ parte.

99. 5. 405. *Illic bellaci confisus gente Curetum*] omnino cum MSS. legendum *Curictum*. Curictas vocat Plin. l. III, c. 21. κυρακτική hæc pars Straboni.

100. 2. 420. *Namque ratem vacuæ sustentant undique cuppæ*] confer cum hoc loco similes Herodiani & Capitolini in Maximino.

101. 10. 459. *Restituit rupes tectum mare*] sensus erat commodus, nisi refragarentur manuscripti, qui *raptus* habent. Raptus igitur intellige rapinas, res ipsas raptas, corpora, naves, quæ pertracta ad has cavernas, deinde iterum evomuntur.

102. 1. 480. *admoto occurrere fato*] Non ideo minor nostra laus erit, quod mortem nobis inferemus, quæ vitari jam aut diu differri ob vim hostium non potest. Quamdiu enim victurus sit, nemo scit.

102. 8. 487. *metus hinc absit*] ita rectius quidam libri, quam *Omnis abest*. Hortantis enim est oratio.

102. 10. 489. *Vt cum*] ita restituimus, pro *Aut*.

103. 8. 519. *Victurosque Dei celant ut vivere durent*
Felix esse mori] vide locum Aristotelis quem adfert Plutarchus consolatione ad Apollonium, ubi hoc, velut arcanum, prodit Silenus.

103. 12. 523. *flexoque Vrsæ temone paverent*] Quod signum erat præcipitantis noctis. Anacreon:

μεσονυκτίοις ποτ' ὥραις
στρέφεται ὅτ' ἄρκτος ἤδη
κατὰ χεῖρα τὴν Βοώτου.

104. 20. 557. *minimumque in morte virorum est*] ita ex MS. restituimus. Antea fuit *nimiumque*. Sensus hic: Minima pars fortitudinis erat mortem oppetere. in ipsa morte militariter pugnare, id vero plus erat.

104. 26. 563. *cum forte cruenta Fratribus incurrant fratres*] ita scribendum, non, *incurrunt*.

105. 19. 585. *Inter semirutas magnæ Carthaginis arces*
Et Clupeam] Locum *Aquilariam* vocant Cæsaris commentarii. sed in manuscripto Lucani Scholiaste scribi video, *Anguillariam*.

106. 9.

106. 9. 599. *Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires*

Terra sui fœtus] Quid veri in hac fabula lateat, qui scire volet, consulat Solinum cap. XXIV. quæque ibi ex Hieronymo & ex Eusebio adfert Salmasius.

108. 3. 655. *Sed majora dedit cognomina collibus istis,*

Pœnum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem

Scipio] vocatur enim locus castra Corneliana.

108. 16. 669. *Excivit Libycæ gentis*] omnino rectius *Libyæ gentes*, ut sit expositio ejus quod præcessit, *regis vires*, & cohæreat cum sequentibus.

109. 17. 693. *Sceptri fructum putas esse recenti*] Retinuisse regnum vel ob hoc gaudet, ut Curioni possit malefacere.

110. 6. 705. *Eripe consilium pugnæ*] sic nos emendavimus, cum legeretur *pugnæ*. Probat MS. P. etiam MS. T. manu secunda. Sequentia quoque aliter quam habebant distinximus. Vult enim à vacuo milite expendi causarum justa, ducum merita: Vbi in acie steterint, hæc cessare.

110. 20. 719. *metuens incautus ab hoste timeri*] Improvisus hosti hactenus, hoc solum timebat ne ab hoste timeretur, atque ita prælii negaretur occasio. Sic Latinus Pacatus: *Quo quidem tuus maxime gaudebat exercitus, cum se videret ultro lacessi, qui nihil magis timuerat, quam timeri.*

110. 25. 724. *cauda solertior hostis*] Ichneumon cui internecinum cum aspide bellum intercedere, ait Plin. l. VIII, c. 24. & modum gerendi addit: *in caudam attollens ictus irritos adversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces.* Adde Nicandrum, Strabonem, Oppianum de Venatu.

111. 17. 745. *projecit in agros*] magis probem, quod est in MSS. *dejecit*, ex colle scilicet in planitiem.

112. 24. 780. *Densaturque globus*] citat Servius *denseturque*. Et ait similiter scriptum Virgilio: *Extremi addensent aciem*, secunda conjugatione, quod apertum ex Lucretio:

quia se condenseat aër.

Quod autem idem Servius in fine hujus versus *relicto* habet pro *relato*, aut memoriæ ipsius, aut exscribentis est culpa.

113. 19. 809. *Quam vindicta places*] Tacitus: *Nec unquam atrocioribus Populi Romani cladibus, magisve justis judiciis approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem.* Vide & Ciceronem III, de natura deorum, ubi de Cinna Sermo.

113. 20. 816. *Perdita tunc Vrbi nocuerunt sæcula*] id rectius quam *Orbi*, ob ea quæ præcedunt.

114. 3. 821. *Ius licet in jugulos nostros sibi fecerit ense*] Non improbanda hæc lectio: At MS. P.

Ius licet in jugulos nostro sibi fecerit ense

Sylla potens.

Quasi dicat, Romanos Romanis armis subactos, sicut alius dixit, provincias provinciarum sanguine vinci.

AD LIB. V.

114. 11. 4. *Gelidoque cadens Atlantis Olympo*] Cave illud *Atlantis* secundo casu accipias. Significat enim ex occasu Virgiliarum mensem Decembrem.

119. 24. 134. *barbarica cum lampade Pytho*

Arsit.] Quo tempore templum Delphicum, cui Pytho nomen, à Brenno incensum est.

120. 3. 139. *Seu Pæan solitus templis arcere nocentes.*] Et hanc causam & alias quasdam apud Plutarchum habes libro cur cessaverint oracula.

122. 15. 208. *tum pectore vatis*] ita scribendum, non *fatis*. Post *ille*, id est Phœbus.

122. 16. 209. *exclusaque templis*] Melius MSS. *expulsaque templis*. ejecta vi numinis.

122. 21. 214. *Stat nunquam facies*] Adfert Servius ad illud VI Æneidos: *non color unus.*

122. 23. 216. *Terribilis sed pallor inest*] Pallor est non territæ, sed terrentis.

123. 2. 226. *subsidere regnum*] Servius ad V Æneidos: *Subsessores vocantur qui occisuri aliquem delitescunt.* Et libro XI: *Subsedit adulter, dolo possedit. Lucanus: subsidere regnum Chalcidos Eubœæ. Vnde & subsessores dicuntur qui in insidiis tauros interimunt, & hostium dolos subsessas vocamus.*

124. 5. 254. *strictos, sed militis, enses*] Enses qui stringuntur, videt esse in militum potestate, non in sua.

125. 9. 290. *facinus quos inquinat, aquat*] Imperatores Leo & Anthemius in constitutione quæ est xxxi, Codice Iustinianeo, de Episcopis & Clericis: *Vt eos quos par facinus coinquinat & aquat, utrosque similis pœna comitetur.*

126. 2. 314. *disce sine armis*
Posse pati] Diu est quod loquendi genus hoc annotavimus in tragœdia Senecæ:

Immane regnum est posse sine regno pati.

Seneca pater controversia nona libri II: *Patrem putas pati sine liberis posse?* & paulo post: *non possum sine te pati.* & controversia decima libri ejusdem: *Potes sine viro pati.* quod & in excerptis legitur eodem modo. Ipse infra Lucanus:

Et nescis sine rege pati.

Hæc omnia sunt uniusmodi.

126. 29. 340. *nunquam sic cura deorum*
Se premit] ut Græcus dixerat:

τῶν ἀγώνων γὰρ ἅπτεται
θεός· τὰ μικρὰ δ' εἰς τύχην ἀνεὶς ἐᾷ.

127. 21. 363, *disce ferire,*
Disce mori] Disce in pœna quod in prælio usurpes, ferire & mortem contemnere.

128. 1. 369. *Ad scelus hoc*] Ad occidendos eos qui pacem optaverant.

128. 9. 375. *Quas recipit Salapina palus*] variant hic manuscripti: Sed quam recipimus vera lectio est; Salapia enim paludi nomen. Plinius III, 2.

130. 15. 430. *Vt primum*] Melius MS. P. *Et primum.* Sequitur enim *mox.* Et primum quidem, inquit, ferens fuit ventus, mox elanguit.

131. 18. 459. *Palæstinas uncis consixit arenas*] Est in Epiri ora Palæste.

132. 2. 474. *mortemque nepotis*] Vellejus: *Filius quoque parvus Pompeji Julia natus, intra breve spatium obiit.* At *nepotum* habet MS. P. An quod filia ante interiisset? de ejus enim sexus prole loqui videas Plutarchum & Dionem.

132. 7. 479. *meditatus Leucada bello*] Meditatus suum proprie bellum civile, quod postea ad Actium gessit.

132. 15. 487. *venit e*

Te Cæsar, non ire jubet] venitur ad amicos. itur in hostes aut in vacua.

134. 3. 539. *Indocilis privata loqui*] Arist. III Politicorum 4. de Iasone Pheræo: ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι.

135. 11. 572. *Cori venient mare*] conjectura vera ducentibus MSS. qui non, *venient Cori in mare*, sed, *Cori venient maro*, præferunt. Virgilius Æn. I:

Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.

136. 10. 602. *vento cui concidat*] ita MS. id est, succumbat.

136. 28. 620. *Monstriferos agit unda sinus*] Plenos belluis.

136. 30. 622. *regnoque accessit terra secundo*] Terra accessio facta est ejus sortis quæ Neptuno obvenerat.

137. 17. 639. *nauta videre trementes*] nempe si qui tum in mari erant.

137. 25. 647. *fluctusque evertere puppem*
Non valet in fluctus] Mutavimus distinctionem, & colon duabus vocibus posterius posuimus, sensu non constante aliter. Quo minus fluctus quis evertat navem, obstant fluctus alii. Probat hanc interpunctionem MS. T. Etiam in aliis MSS. eadem interpunctio. Sed pro *fluctus* est *fluctum.*

138. 5. 655. *parva quem puppe sedentem*
Tam magno petiere mari] Imitatur Papinius, cum Chorœbum hæc facit Apolloni dicentem:

nigra quem tabe sinistri
Quæris, iniqua, poli.

138. 15. 665. *Nesciat*] Non, *Nesciet.* est enim optantis.

138. 18. 668. *Privatum, Fortuna, mori*] Meo judicio privatum me mori. quamquam enim sum & Dictator & Consul, nihil tamen ista mihi sunt, qui regiam potestatem speravi, nec ulla minore contentus esse possum. Hanc nondum adeptus, privatus mihi videor. Ita in secundo:

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompejum transire parat.

Non privata, id est, regnum. Hic *privatum* est nondum regem. Similis est apud Plutarchum locus de Mario: ὕπατος πρῶτον ἀνθρώπων ἑπτάκις ἀνηγορευμένος, οἶκόν τε καὶ πλοῦτον ἀρκοῦντα βασι.

βασιλείαις ὁμῶ πολλαῖς κεκτημένος, ὠδύρετο τὴν αὐτοῦ τύχην, ὡς ἐνδεὴς καὶ ἀτελὴς ὢν ἐπόθει πρᾶγμα ποθεινὸν ἔχων.

140. 13. 720. *Nudas aquilonibus undas*] Imo Nymphæum ab auſtro tutum non eſt. Dicendum ergo, quod Servius ait ad III Æneidos: *Auſter quivis ventus. nam ad Timaciam Aquilone navigatur.* Sed nec ſequentia cum Cæſaris commentariis conciliet. Nam eo teſte certo, incredibili felicitate Auſter, qui per biduum flaverat, in Africum ſe vertit, non Boreas in Auſtrum.

140. 20. 727. *mentes dominatur in aquas*] bonas, pias, faciles.

141. 7. 741. *nimiumque parumque Diſtulimus*] Bene explicat vetus Scholiaſtes: *nimium ad belli rationem: parum ad effectum.*

141. 18. 752. *vereor civilibus armis Pompeium nullo triſtem committere damno*] Pudet me in hoc civili bello, quo omnes conjugibus ac liberis carere debent, lætum ob uxoris præſentiam conſpici.

142. 1. 764. *ſorte frequenti*] Vulgari admodum ſorte, hoc eſt, divortio: cum alioqui vere amantes mors ſola ſeparet. Speciem autem divortii habet iſta ſeparatio. Ideo dicit *dimiſſa*, quæ vox divortio convenit.

142. 9. 772. *cum facias etiam nunc vota periſſe,*
Vt nolim ſervire malis] Aliter hæc diſtinguenda hunc in modum:

ſecura videtur
Sors tibi, cum facias etiamnunc vota periſſe?
Vt nolim ſervire malis, ſed morte paratâ
Te ſequar ad Manes, feriat dum mæſta remotas
Fama procul terras, vivam tibi nempe ſuperſtes.
Adde quod aſſueſcis fatis, &c.

Dixerat Pompejus:

Tutior interea populis, & tutior omni Rege late.

Regerit Cornelia, quomodo fieri poſſit, ut ipſa ſecura ſit, cum Pompejus ipſe eo loco poſitum ſe ſentiat, ut mortuum ſe quam vivum malit. Nam & hoc dixerat:

non nunc vita mihi dulcior, inquit,
Cum tædet vitæ, læto ſed tempore conjunx.

Quomodo ergo, ait Cornelia, ego ſecura ero, cum tibi mors in voto ſit? Deinde fac me ſatis fortem futuram, ut tibi ſupereſſe nolim, tamen tamdiu ſaltem ſupererо, donec nuntius cladis ad me advenerit. Iam vero & hoc ipſum metuo, ut ſatis fortis ſim ad mortem capeſſendam, poſtquam à te ſepoſita didicero te carere. Illud autem *aſſueſcis*, ſitne erratum ſcribarum pro aſſuefacis; an hic, ut alibi, Hiſpanienſis Poëta à puritate Latini ſermonis deſciverit, in medio relinquam.

143. 20. 813. *caruiſſe timebat*] Metuebat ne Pompejum non reciperet. Atqui recepit, ſed victum: quod pejus quam non recipere.

AD LIB. VI.

144. 1. 3. P*Arque ſuum videre dei*] Sic Plinius ubi de Elephanto agit & Dracone, naturam ait ſpectaculum ſibi ac paria compoſuiſſe. Metaphora ab arena. Spectatores & fautores dii: Arena Pharſalia: Par gladiatorum Cæſar & Pompejus. Sic alibi:

ſed par quod ſemper habemus
Libertas & Cæſar erunt.

144. 15. 17. *Ephyreaque mœnia ſervat*] Dyrrachium conditum à Corcyræis. Corcyra à Corinthiis. Vide Strabonem & Thucydidem.

144. 22. 24. *Vndique præcipiti ſcopuliſque vomentibus æquor*] MS. P.

nam clauſa profundo
Vndique & illiſum ſcopulis removentibus æquor.

Pro *removentibus*, rectius forte, *revomentibus* legas.

147. 7. 84. *Advectos cum plena ferant præſepia culmos*] ſenſus videtur eſſe, culmorum aridorum ſatis fuiſſe in præſepibus, ſed ab equis deſideratas herbas virides.

148. 24. 126. *Quam Minuti caſtella vocant*] Minucii cujuſdam in hac hiſtoria meminit Appianus. Si id nomen rectum eſt, fecit & hic in ſecunda ſyſtolen Lucanus. Ita enim peccata poëtarum ſolemus ὑποκορίζεσθαι. At MS. P. & T. *Numici* habent.

149. 8. 139. *jam mundi jura petebant*] MSS. omnes *patebant*, ut ſenſus ſit: Iam aditus erat ad libertatem.

150. 3. 169. *An plus quam mortem virtus daret*] An poſſet virtus iniquo loco & certamine, amplius aliquid

quid dare quam mortem: hoc est, an etiam victoriam dare posset.

150. 21. 187. *Percussum Scæva frangit, non vulnerat, hostem*] Vel sola vox *frangit* repetita satis ostendit horum duorum versuū alterum vacare MS. T. ex prima manu versum duntaxat priorem habet: posteriorem ad marginem adscriptum. Contra in MS. P. annotatum est priorem versum abundare. Puto hunc locum unum esse ex iis quos in secunda editione, ut fieri solet, mutavit Lucanus: & priorem versum prius scriptum: postea ejus loco substitutum alterum, hunc in modum:

Iamque hebes & crassa non asper vulnere mucro
Perdidit ensis opus: frangit sine vulnere membra.

Est enim hoc acutius.

150. 32. 198. *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis*] Falarica scribe, à falis, id est, turribus. Notat Servius apud Virgilium ostendi robur Turni qui talem hastam jaculatus sit. Sed ipsum vide. Locus autem hic Lucani ex illo Æneidos VIII de Biria expressus est.

151. 8. 207. *Par pelagi monstris*] Et hoc quoque libri nonnulli agnoscunt. At MS. P. sic habet:

in quem cadat, eligit hostem,
Sic Libycus densis Elephas oppressus ab armis.

Quod & ipsum puto esse ex secunda & meliore Lucani editione. Neque immerito repudiavit illud de pelagi monstris, ut alienum hoc loco.

152.4.232. *Non eget ingestis, sed vulsis corpore telis*] Adducit hoc Servius ad illud Virgilianum XI Æneidos:

Educit corpore telum.

Quo facilius possit perire, inquit.

153. 1. 262. *Infelix, quanta dominum virtute parasti!*] Ex Salustio qui Histor. I. dixerat: *Victor exercitus, cui per tot labores & vulnera nihil præter tyrannum quæsitum est.* Nec abit illud Dionis: πολλὴν σπουδὴν ὥσπερ ποτὲ ὑπὲρ τῆς σφετέρας ἐλευθερίας, οὕτω τότε κατὰ τῆς τῶν ῥωμαίων δουλείας ποιούμενοι.

153. 5. 267. *aut latus alii Montis adest*] id est adedit.

156. 10. 356. *Dant aditus pelago*] Imo *pelagi*, ut habet MS. P. & R. A, Maris aditus erant interclusi.

156. 20. 356. *veteres ubi fabula Thebas*
Monstrat Echionias] Hoc vult, Thebas Phthioticas dictas à Thebis Bœoticis, ex eo quod Agaue ibi exsilii sui sedem invenisset.

157. 3. 361. *Æas*] Variant MSS. Sed veram hanc esse lectionem docent Strabo & Plinius.

157. 18. 176. *Defendit Titaresus aquas*] Titaresius Homero in Bœotia, unde hæc fluminis sumpta descriptio: & ea quæ apud Plinium est in Thessalia.

157. 24. 381. *Pinguis Bœbicio*] Rescribe *Bebrycio* cum MSS.

157. 25. 383. *Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum*] Citat Servius ad VIII. Æn.

158. 18. 402. *Primus Thessalicæ rector telluris Itonus*] Scholiastes Apollonii lib. I: Ἀρμενίδας ἐν τοῖς Θηβαϊκοῖς, Ἀμφικτύονος υἱὸν Ἴτωνον ἐν Θεσσαλίᾳ γεννηθῆναι, ἀφ' οὗ Ἴτων πόλις καὶ Ἰτωνὶς ἀθηνᾶ. Itonis urbis meminit Homerus Bœotio. Apollodorus lib. II. Montem Itonum vocant Strabonis libri MSS. Apud Plinium; *Auri metalla & conflaturam Cadmus Phœnix ad Pangæum montem, ut alii Thoas.* legam *Itonus*. Cassiodorus lib. III, epistola 31: Æs *enim Ionas* (scribe *Itonus*) *Thessaliæ rex, plumbum Midas regnator Phrygiæ repererunt.*

158. 25. 409. *ad Pythia*] Certamina scilicet, quorum præmium Laurus.

169. 23. 432. *Moverat*] ita rescripsi pro *Noverat*. Non enim vult Sexto cognitas artes magicas, sed imploraſſe eum τὴν νεκυομαντείαν, ut omnibus aliis divinationibus certiorem.

170. 1. 436 *licentia monstri*] Nihil tam licenter fingitur quod non illæ superent. Simile illud Claudiani:

Sed quamvis variis miracula monstris
Ingeminent teneras vincturi carmine mentes,
Nil veris æquale dabunt.

170. 20. 455. *Pocula perficiunt*] Neque hoc præstant venena, sed sola carmina.

171. 11. 471. *turbante noto*] In tempestate malaciam faciunt: in sereno iratum mare.

171. 24. 484. *Prospectumque dedit*] Terra in medio obstans vetat uno in loco videri supera cæli atque infera: quæ

quæ ſimul appareant, ſi illam è medio dimoveris.

172. 20. 505. *cantu deprenſa*] Lectio non mala & è MS. Sic Catullus: *Velut minuta magno Deprenſa navis in mari.* Sed cum Manuſcripti quos poſtea vidi omnes *depreſſa* habeant, quid ni ſequamur, ut vi de cœlo deductam ſignificet.

173. 24. 538. *ubi ſervantur ſaxis*] Quibus in locis corpora non cremantur, ſed conduntur, ut apud Ægyptios & Iudæos. Vide Tacit. Hiſt. v. ſequentia ſaniem deſcribunt conditis effluentem corporibus.

174. 3. 547. *Inſertum manibus chalybem*] clavos ferreos quibus fixi qui in cruce pendebant: quod eſt προσηλῶσαι in Euangelio Iohannis xx, 25. atque inde τύπος ἥλων ibidem.

174. 6. 550. *quacunque jacet nudum tellure cadaver*] ita emendavimus pro *quodcunque.*

174. 12. 556. *Nec refugit cædes*] Hic verſus cum ſequente deeſt in MS. P. Forte & hoc ex emendatione Lucani aut Argentariæ Pollæ.

174. 16. 560. *quoties ſævis opus eſt ac fortibus umbris*] Vbi opus eſt cruentis umbris, ibi ipſa dat morti, quos ſuſcitet.

175. 22. 597. *Certos ferre metus*] Paratus ſum ferre quævis mala, dum certa mihi prius explorataque ſint.

175. 26. 601. *Mortem ſibi coge fateri*] Mors hic Dea, ut notatum Servio ad illud xi Æn.

mactantes corpora Morti.

Papinius:

In ſcopulis Mors ſæva ſedet.

176. 1. 605. *ſi fata minora moveres*] τὰ ἐκ τῶν συναιτίων. Vide Plutarchum de Fato.

176. 7. 611. *At ſimul à prima deſcendit origine Mundi*] τὰ ἐκ τῶν αἰτίων τὰ εἱμαρμένα προηγουμένως. Vide Plutarchum dicto libro.

177. 1. 637. *trajecto gutture*] Cujus ipſa guttur unco trajecerat.

177. 19. 655. *vultuſque operitur crine ſoluto*] MSS. P. & T.

vultuſque aperitur crine remoto.

Hactenus velaverat vultum crine. nunc eum nudat quo ſit terribilior. nam ſequitur:

Et coma vipereis ſubſtringitur horrida nodis.

177. 27. 663. *Si me præſente videri*] *me præſtante* reſcriptum erat in MS. T. quod probo.

178. 5. 670. *non ſpuma canum*] Cum hoc apparatu inſtrumentoque magico confer Ovidium Metam. vii. Senecam Medea: Horatium Epodon v.

178. 10. 676. *Quæque ſonant fœta teſpefacta ſub alite ſaxa*] Ætites.

178. 12. 678. *cuſtos pretioſa viperæ conchæ*] Chelonites.

178. 25. 691. *& planctus illiſa cautibus unda*] Hanc lectionem noſtram probant MSS. omnes. Sonum inter alios illum dicit, quem fluctus edunt impacti ſcopulis. Et proprie hic ponitur planctus: ut, *plangunt littora fluctus.*

179. 8. 702. *qui viſcera ſævo Spargis noſtra cani*] Servius ad vi Æn. *Et quia de anima dicturus eſt, bene facit ante Cerberi commemorationem, conſumptoris corporum. Lucanus: qui viſcera ſævo Spargis noſtra cani. Tunc enim animæ locum ſuum accipiunt, cum fuerit corpus abſumptum.* Nimirum κέρβερον Græci dictũ putant, velut κρεῶν βορὸν.

179. 9. 703. *repetitaque fila ſorores Fractura*] Rectum eſt *Tractura.* iterum neturæ fila, quæ ſemel abſolveratis: id dicit, quia revocatura eſt cadaver ad vitam.

179. 19. 713. *modo luce fugata Deſcendentem animam*] citat & explicat Servius ad vi Æneid.

179. 23. 717. *noti modo militis umbra*] MS. P. & Th. & R. A. *noſtri modo militis umbra.* recte.

180. 1. 724. *cui mortis munus iniquæ Eripitur non poſſe mori*] lege *iniquè.*

180. 18. 741. *quæ te contagia paſſam Noluerit revocare Ceres*] Contagia ciborum infernalium, malorum ſcilicet Punicorum acinos. Apollodorus l. 1. Ovid. Met. V. & Faſt. iv. Serv. ad 1 Georg. ubi hoc Lucani loco utitur.

180. 21. 744. *an ille Compellandus erit*] Papinius:

Scimus enim & quicquid dici neſcique timetis.

Et quæ ſequuntur lib. iv Thebaidos, ubi ſimilis νεκρομαντεία deſcribitur. ad quem locum videndus Scholiaſtes vetus.

181. 12. 759. *Iam morientis erat*] ita legendum ex MS. oppoſita ſunt *nondum* & *jam.*

182. 6. 784. *tristes felicibus umbris Vultus erat*] Hinc illud Papinii in loco simili Thebaidos IV,

Maerent Argolici dejecto lumine manes.

Et quæ sequuntur.

182. 9. 787. *Syllam de te Fortuna querentem*] Nunc primum post mortem, qui in vita fortunam adeo obsequentem habuit, ut Felix ideo diceretur. Queritur autem Sulla ob prostratas partes Patricias, quas ipse foverat. Simile est illud Taciti: *Curam victor Sulla suscepit: neque tamen dedicavit.* (de Capitolio sermo est) *id solum felicitati ejus negatum.*

183. 11. 810. *abluat unda*] *alluat unda* MS. P. rectius.

183. 15. 814. *Siculis genitor Pompejus in arvis*] *oris* MS. P. quod rectum puto. *undis* habet MS. R. A.

183. 18. 817. *Europam miseri*
Libyamque Asiamque timete
Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis] Martialis V:

Pompejos juvenes Asia atque Europa: sed ipsum
Terra tegit Libyæ, si tamen ulla tegit.
Quid mirum toto si spargitur orbe? jacere
Uno non poterat tanta ruina loco. Petronius:
Et quasi non posset tot tellus ferre sepulchra,
Divisit cineres,

AD LIB. VII.

185. 11. 28. *VNde pares somnos populi*] Est optantis, ut illud Syrorum, *Quis dabit?* in epistola Medeæ:

Sed mihi tam faciles unde, meosque deos?

Seneca pater controv. XI: *Unde talem patrem?* sensus est: Vtinam populo Romano similis somnus contingeret, &c. sicut tu illum, ita ille te vicissim, vel hoc saltem modo aspiceret.

185. 21. 38. *Injussusque puer*] sponte sua, non imperio parentum, aut aliorum. Scaliger malebat, *Inuestisque puer.*

186. 9. 50. *Mortis vicinæ properantes admovet horas*] MS. T. sic habet, quomodo hunc locum emendatum video ab eodem, cujus ante & honoris & amicitiæ causa memini, Rutgersio:

Morti vicina properantes admovet horas.

186. 17. 58. *Hoc placet ô Superi*] sic Martialis: *Hoc Fortuna places?* Et Statius: *placet hoc tibi fulminis auctor?*

187. 12. 79. *Si duce te jusso*] Non jubente. Si tibi Senatus, non tu Senatui imperas. Posses & *justo* scribere, id est, legitimo.

187. 13. 80. *Sit juris quocunque velint concurrere campo*] imo *velim*, ut habent MSS. loquitur autem Cicero non ex sua tantum, sed & ex Senatus persona.

190. 6. 156. *Et trabibus mixtis avidos typhonas aquarum*] lege *Siphonas.* Olympiodorus in meteoris: ναῦ) ἢ σίφωνα (vocant) διὰ τὸ δίκην τοῦ σίφωνος ἀνασπᾶν τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. Plin. II, 49: *Ex eodem genere & in longam veluti fistulam nubes aquam trahit.*

190. 14. 164. *Vsque ad Thessaliam Romana & publica signa*] Ἀναφορὰ est. nam vox *signa* præcessit versu ante quarto. Dicit autem illa signa fuisse publica populi Romani, usque ad pugnam Pharsalicam. Postea enim nulla in Cæsarem, nisi privata arma. Similis locus Taciti: *Postquam Bruto & Cassio cæsis nulla jam publica arma.*

190. 15. 165. *Admotus superis discussa fugit ab ara*
Taurus] citat Servius ad IX Æn. additque, *Quoties victima reluctabatur, ostendebat se improbari.*

191. 4. 176. *Ire per Ossæam rapidus Bœbeïda sanguis*] Variant in penultima voce MSS. sed veram esse hanc lectionem ostendit Homerus Bœotia, Propertius l. II, eleg. II. Strabo l. IX.

191. 5. 177. *Vultus tenebris mirantur apertos*] Imo *opertos*, ut habet MSS. consensus. vident alter alterius ora, subitis tenebris obducta.

191. 20. 192. *Augur*] Cornelius Sacerdos Gellio. XVI, 16, Historiam ex Livio, cui familiaris is Cornelius, narrat Plutarch.

191. 27. 199. *Prospexitque polos*] *Perspexitque* habent omnes MSS.

192. 16. 217. *cornus tibi cura sinistri*] Antiquus genitivus erat *cornuis*, inde contractum *cornus.* Et ita hunc locum, ne quis errorem suspicetur, producit ad II Æneida Servius. Sic & in Arateis Ciceroni genitivus à *genu* est *genus.* sic & *cervinicornus* dixere Plinius & Celsus.

193. 20.

193. 20. 244. *Casuram & fati sensit mutare ruinam*] ita reposuimus pro *fatis*, sensu manifesto.

193. 25. 249. *Prosilit hortando melior fiducia vulgo*] *Dubius erat spei metusque: sed metu suppresso spem aperit, ut quæ utilior incitandis militum animis.* Dux secum metuere omnia debet: coram milite nihil.

194. 6. 258. *& emerito faciat vos Marte colonos*] ita melius quam *emeritos*. Hæc dies bello debellato colonos vos faciet.

194. 11. 263. *Nulla manus belli mutato judice pura est*] λύσανδρος καλέσας φιλοκαλία τὸν στρατηγὸν, ἠρώτησεν αὐτὸν, τίνα τιμᾶται δίκην ἑαυτῷ, τοιαῦτα περὶ Ἑλλήνων συμβεβουλευκὼς τοῖς πολίταις, ὁ δὲ, οὐδὲν τί πρὸς τὴν συμφορὰν ἐνδοὺς, ἐκέλευσε μὴ κατηγορεῖν, ὧν οὐδείς ἐστι δικαστὴς, ἀλλὰ νικῶντα πράττειν, ἅπερ ἂν νικηθεὶς ἔπασχεν. Plutarchus hæc. At Tacitus tribuit Civili Batavo hoc dictum: *Victoriæ rationem non reddi.*

194. 29. 281. *Armeniosne movet, Romana potentia cujus*
Sit ducis, aut emtum minimo vult sanguine quisquam
Barbarus Hesperiis Magnum præponere rebus?] *Minimo* posuimus ex MS. ubi *nimio*. An exteri vel minimum sanguinis impendere velint rei ad se non pertinenti? Sapiens sententia & multis experimentis probata, quæ & ad subditos pro regum potentia, non pro sua salute aut commodis pugnantes, pari ratione extenditur. Demosthenes Olynthiaca II: μὴ γὰρ οἴεσθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς φιλοπόν τε χαίρειν καὶ τοὺς ἀρχομένους. ἀλλ' ὁ μὲν δόξης ἐπιθυμεῖ, καὶ τοῦτο ἐζήλωκε, καὶ προῄρηται πράττων καὶ κινδυνεύων, ἂν συμβῇ τι παθεῖν, τὴν τοῦ διαπράξασθαι ταῦτα, ἃ μηδεὶς πώποτε ἄλλος Μακεδόνων βασιλεὺς, δόξαν ἀντὶ τοῦ ζῆν ἀσφαλῶς ᾑρημένος. τοῖς δὲ τῆς μὲν φιλοτιμίας τῆς ἀπὸ τούτων οὐ μέτεστι· κοπτόμενοι δ' ἀεὶ ταῖς στρατείαις ταύταις ταῖς ἄνω τε καὶ κάτω λυποῦνται, καὶ συνεχῶς ταλαιπωροῦσιν. & quæ sequuntur. Idem in responso ad epistolam Philippi: μὴ γὰρ οἴεσθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς χαίρειν φιλοπόν τε καὶ τοὺς ἀρχομένους. ἀλλ' ἐννοεῖτε, ὡς ὁ μὲν ἐπιθυμεῖ δόξης, οἱ δὲ ἀσφαλείας. καὶ αὐτῷ μὲν οὐκ ἔστι τυχεῖν ταύτης ἀκινδύνως, οἱ δ' οὐδὲν δέονται καταλιπόντες οἴκοι τέκνα, γονεῖς, γυναῖκας φθείρεσθαι καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ. Tacitus in oratione Galgaci: *Nisi si Gallos & Britannos, & (pudet dictu) Britannorum plerosque dominationi alienæ sanguinem commodantes, diutius tamen hostes quam servos, fide & affectu teneri putatis.* Frontinus de Hispanis qui Pœno militabant: *Robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret.* Sic Lazi apud Procopium Gothicorum IV. ὅτι δὴ ῥωμαῖοι μὲν, ὅτι πατρίδος, ὅτι τῶν ἀναγκαίων προκινδυνεύοντες ἐς τὸν ἀγῶνα καθίστανται. & quæ ibi sequuntur.

195. 20. 301. *Quone poli motu*] Hic *ne* breve est, adjectio supervacua ad vocabulum interrogativum. Sic libro X:

quantosne tumores
Mente geris famulus?

Neque vero sine veterum exemplo. Nam & Horatius in Satyris dixerat:

Quo -- ne malo mentem percussa? timore deorum.

Et mox:

illa rogare
Quantane.

Sic & apud Virgil. lib. XI Æn. Asper legebat: *Quosne nefas.*

195. 23. 304. *Cæsareas spectate cruces*] Plutarchus Cæsari hæc verba tribuit: τοῦτο ἐβουλήθησαν, εἰς τοῦτο με ἀνάγκης ὑπήγαγον, ἵνα Γάϊος Καῖσαρ ὁ μεγίστους πολέμους κατορθώσας, εἰ προήκαμεν τὰ στρατεύματα κἂν κατεδικάσθην. Quæ Suetonius sic Cæsaris verbis extulit auctore Asinio Pollione: *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem.*

195. 25. 306. *Septorumque nefas*] Hoc dicit ob quatuor legiones in Campo Martio trucidatas imperio Sullæ, cujus imitator erat Pompejus. vide quæ supra libro II.

196. 11. 325. *Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis*] lectio ex MS. sensus: Etiam si quis in adversa acie propinquum nullum invenerit

quem occidat, cædem ignoti cujusvis tanto in beneficio accipiam, quasi mea causa parricidium fecisset. Narrat Tacitus bello civili quod inter Vitellium & Vespasianum fuit, militem occisi à se fratris præmium petiisse.

196. 21. 335. *funesto in Marte locasses*] Erat in editis, *locasset*. Reposuimus *locasses*, id est, si quis locasset: quale: *In cælum, jusseris, ibit*. Si quis vulgatam præfert, subaudiendum erit, Cæsar.

198. 18. 386. *metus hos regni, spes excitat illos*] ita distinximus. Non enim quovis metu vult pugnasse Pompejanos, sed metu tyrannidis: at Cæsarianos contra tyrannidem sperasse.

198. 29. 397. *monumentaque rerum*

Putria destituit] vera hæc distinctio: Italiæ ædificia non ætas destituit, sed jacent culpa belli civilis. vide procemium Pharsaliæ.

200. 5. 433. *Libertas ultra Tigrim Rhenumque recessit*] Quasi dicat, ultra terminos Imperii Romani. Sed cum infra dicat Germanis & Scythis concessam libertatem, vereor ne *Tanaim* sit legendum, quem ultra Scythæ, ut trans Rhenum Germani. Vltra Tigrim certe Parthi regnabantur, non autem liberi erant. Itaque opponit Tacitus: *acrior Arsacis regno Germanorum libertas*.

200. 12. 440. *quid tempora legum*

Egimus, aut annos à Consule nomen habentes] Liv. initio lib. 11: *Liberi jam hinc populi Romani res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam*.

201. 11. 462. *Inde manum spectant*] Multis è diversis lectionibus hanc concinnavimus. ubi propius hostem ventum est, aspiciunt quos petant vultus, quæ ipsis minentur manus, quæ denique facturi essent scelera.

201. 20. 471. *Sed sensum post fata tua dent, Crastine, morti*] Emendandus hinc Plut. apud quem hic prœlii Pharsalici inchoator mendose scribitur Χρασιανός.

202. 27. 504. *Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens*] Ex MS. est hæc lectio. Vergens, id est, librans velut dubio eventu.

204. 24. 557. *stimulusque furoris*] Oestrum Bellonæ.

205. 26. 579. *quæ viscera legum*] Emendatio est nostra, eleganti, ni fallor, metaphora. Ante *regum*. Atqui regibus nihil cum Senatu, de quo hic sermo. illi enim seorsim apud sua quisque auxilia.

206. 1. 584. *Torquataque nomina legum*

Sæpe duces summosque hominum] sensum feceramus commodum. Sed quid opus? cum sola interpunctione mutata nihilo pejorem faciat Rutgersius:

Torquataque nomina, regum

Sæpe duces.

Nempe ut olim Agamemnon, ὕπατῳ κρειόντων.

207. 2. 607. *Successor Domitii*] Quia successurum se Cæsari in bellum Gallicum speraverat.

207. 18. 623. *qui pectora telis*

Transmittant] MSS.

quis pectore tela

Transmittat.

209. 7. 676. *fatisque probatum*

Te præsente mori] Miror MSS. omnes habere, *fatisque negatum*, quod rei contrarium. Forte scripserit Lucanus *rogatum*, ut allusio sit ad legum rogationes.

209. 24. 693. *Sic & Thessalicæ post te pars maxima pugnæ*] Major pars cladis Thessalicæ evenit absente jam Pompejo: ideoque illi non magis imputari potest, quam quæ post mortem ipsius acciderunt.

210. 5. 705. *crede deis*] Perpetuus in te deorum favor fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi evenisse, quod erat minus. Minus malum est bello civili vinci quam vincere. Ni ita esset, victorem te fecissent dii, quos tibi bene velle dubitare non debes.

211. 6. 735. *Marte subactis*] defatigatis.

211. 17. 746. *A victis rapiantur opes. Nec plura locutus*] Scribendum ex fide MSS. *rapiuntur*. Nisi præcedis Pompejanos, jam illi rapient supellectilem quæ in castris est, quæque nobis victoriæ jure debetur. Pro tribus postremis hujus versus vocibus prior Lucani editio habuit: *Sic milite jusso*. quod MSS. testantur.

211. 25. 754. *Implerunt*] ita rectius quam *implevit*. Est enim in hoc versu expletus sensus.

211. 28. 757. *Vt rapiant*] Quamvis rapiant hæc omnia, non tamen

mea putabunt præmia meritis respondere.

212. 2. 760. *quod casta rapit*] castra, non Romam.

212. 21. 780. *aut cum desisset Agave*] ita rescripsimus pro *desisset*. Non magis externati erant, aut Pentheus cuio Agave fureret, aut ipsa Agave cum furere desiisset, & scelus suum agnosceret. Probat hanc nostram emendationem MS. P. Probat & secutus ut sæpe Lucani ἐννόημα Papioius;

cum lassa furorem
Vicit & ad comitum lachrymas expavit Agave.

Et alibi:

Penthea jam fractis genitrix Cadmeïa thyrsis,
Iam dimissa deo, pectusque adoperta cruentum
Insequitur planctu.

Quare & quod præcessit, *cum fureret*, est ὑπόζευγμα, & ex posteriori suppleudum *Agave*.

214. 6. 819. *cœlo tegitur, qui non habet urnam*] Mecæoas, mollis ille, satis fortiter dixerat:

Nec tumulum curo: sepelit natura relictos.

215. 12. 856. *Et stantes tumulos*] Tam integros adhuc tumulos, quam vetustate collapsos.

AD LIB. VIII.

216. 4. 3. *Stimulisque negantem*] sic Statius Hercule Sarrentino:

& saxa negantia ferro.

Et 11 Thebaidos: *attamen illi*
Membra negant.

217. 5. 29. *nisi summa dies cum fine bonorum*
Affuit, & celeri prævertit tristia leto,
Dedecori est fortuna prior] ita postremum comma cum præcedeotibus cohærere fecimus. Sententia est, felicitatem, ni adsit matura mors, ludibrio fere homines exponere.

217. 12. 37. *Flumineis vix tuta vadis*] Navis ooo bellica, ac ne oneraria quidem, sed fluvialis.

218. 3. 53. *quid perdis tempora luctus?*] Noo debes lugeodi tempora metu consumere. Times, cum jam sit quod lugeas. Victus maritus scilicet.

218. 14. 64. *Non ultra gemitus*] Non ansæ palam lamentari, aut ipsum Pomp. veritæ, aut oe Corneliæ dolorem accederent.

219. 6. 88. *O utinam in thalamos invisi Cæsaris issem*] Habet hanc Corneliæ oratiooem etiam Plut. io Pompejo, ut appareat ex historia desumptam. Et digoa est teoerrimo ejus in maritum amore.

220. 17. 128. *& mundi nomine gaudens*
Esse fidem] Non sui causa gaudet, sed generis homaoi nomine, quod tam profligato sæculo fides aliqua superesset, ipse alioqui beneficio non usurus.

221. 12. 158. *stantis adhuc fati*] Coroelia *stantis fati*, ut, *æterni Martis Alanos*.

221. 17. 163. *nunc invia mundi*
Arva super nimios Soles, Austrumque jacentis] Male erat *jacentes*.

222. 4. 179. *quicquid descendet ab arbore summa*] Non, *descendit*. nam sequitur, *fertur*. Quare & mox, *tendit* in *tendet* motavimus.

213. 15. 217. *Et totum mutare diem*] Aliud subire cælum, cujus dies aliter se habent.

224. 1. 228. *Phœbi surgentis ab igne*
Iam propior, quam Persis, eram] Distinctionem mutavimus, ut seosus sit, Propior Orienti eram quam Persæ ipsi.

224. 5. 232. *Ex æquo me Parthus adit*] sic Plioius de Parthis: *Ad Scythas pertinent, cum quibus ex æquo degunt.* Et aote de Scythis: *Multitudo populorum innumera, & quæ cum Parthis ex æquo degat.*

224. 21. 248. *Telmessidos unda*] Variant nonnihil MSS. Sed vera hæc lectio. Telmessus urbs apud Plinium: apud Strabonem & Stephanum τελμισσός. Est in confinio Lyciæ & Cariæ.

224. 22. 249. *Compensat medio pelagi*] Duas has voces sequentibus ablatas addidimus prioribus. Sunt enim opposita, *medium pelagi*, &, *magni sinus*.

224. 24. 251. *te primum parva Phaselis*] *Phaseli* vocante casu MS. P. rectius. Hanc alii Lyciæ, alii Pamphyliæ assignant.

225. 4. 259. *parvisque Synedris*] legi debere *Syedris* monuit ad Florum pridem Salmasius, pariterque corrigendum

gendum Strabonem, ubi Συδρή· Σύνδρα sunt apud Stephanum, Ptolemæum, Acta Synodica sub Mena.

225. 5. 260. *Selinus*] Variant & hic MSS. sed rectum hoc esse monstrat Strabo. Fluvius est Ciliciæ.

225. 31. 286. *Obliquo maculat qui sanguine regnum*] Sic Papinius v Thebaidos: *obliquumque à patre genus.*

226. 1. 287. *Et Numidas contingit avos*] *contingit* hic valet contagione polluit.

226. 24. 300. *Assyrias Babylona domos*] *Assyriam* pro Syria veteres dixisse, tum alii monuere, tum Strabo lib. xvi. Sic Seneca Hippolyto:

quicquid Assyria tenus
Tellure Nerei pervium rostris jacet.

Vt nos ibi legendum conjecimus.

226. 24. 310. *Excitosque ortus*] Parthos, aliosque Orientis populos.

227. 24. 338. *Chaldæos culture focos*] Ignem deum Chaldæorum.

227. 25. 339. *quid causa obtenditur armis*
Libertatis amor?] cur libertatis tutelam belli causam dicimus, si externa imperia pati possumus?

228. 5. 350. *clades ut Parthia vindicet ante*
Hesperias, quam Roma suas?] clades acceptas Pharsalico aliisque prœliis prius Parthi vindicent, quam nos cladem ad Carras?

229. 11. 385. *& gens quacunque virorum est*
Bella gerit gladiis] Parthos notat ut effeminatos, imbelles. Sic rex Epiri Alexander se in viros incidisse dicebat, Alexandrum Philippi Macedonis filium in feminas.

229. 28. 402. *non ullos exceptos legibus horret*
Concubitus] ita rescripsimus pro *ullis*. Nullos horret concubitus eorum quos leges interdicunt, ne matrum quidem.

230. 21. 428. *Thessalia*] Non *Thessaliæ*. Deest *in* propositio.

231. 11. 450. *ne jura fidemque Respectumque deûm veteris speraverit aula*] ita maluimus quam *nec*. Sensus est: regnandi veteribus haud tuto credi; meliores esse reges juvenes.

231. 23. 462. *Inde maris vasti transfuso vertitur æstu*] Eo mari quod Cyprum & Ægyptum inter funditur.

231. 24. 463. *Nec tenuit Casium nocturno lumine montem*] Nullus hic locus Casio monti, qui post aliquanto memoratur. MSS. habent:

Nec tenuit gratum nocturno lumine montem.

Chimæram intelligit, montem noctibus flagrantem, ut loquitur Plinius.

232. 17. 483. *Pothinus*] ita ubique scribendum hoc nomen, non, ut ante fuit, *Photinus*. Est enim Græcum ποθεινὸς apud Plutarchum, Appianum, alios, non φωτεινὸς, quod & lex versuum repudiat.

232. 18. 484. *Ius & fas multos faciunt Ptolemæe nocentes*] id est, *pœnæ multos subdunt.*

232. 30. 492. *facere omnia sæve*
Non impune licet, nisi dum facis] Nostra est emendatio, pro *cum facis*. continuanda enim scelera docet, juxta illud:

Per scelera semper sceleribus tutum est iter.

233. 17. 510. *Thessaliæque reus*] In accusationes & querelas omnium illapsus per cladem Pharsalicam.

233. 31. 523. *Tene mihi dubitas an sit violare necesse,*
Cum liceat?] ostendo necesse esse, quia licet, quia possum. Neque enim possem te lædere si Romanarum rerum potireris. nunc, quia non potiris, ob hoc ipsum necesse quoque est id faciam, ne videar tui tutelam suscipere. Simplicior tamen sensus esset vocibus transpositis:

Tene mihi dubitas cum sit violare necesse,
An liceat?

Seneca pater: *Necessitas, magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, quicquid cogit, defendit.*

234. 4. 528. *Tu, Ptolemæe, potes*
Mundi fulcire ruinam,
Sub qua Roma jacet?] Sic Curtius l. vi: *ruinæ rerum eos subdere capita.*

234. 25. 549. *si meruit tam claro nomine Magnus*
Cæsaris esse nefas] Ab ipso Cæsare occidi.

237. 15. 627. *ne cede pudori*] Ne te pudeat, quod jussu pueri, decreto spadonum, manu desertoris occideris. Non illis ascribenda mors tua, sed Cæsari.

238. 34. 676. *operæ miles Romanæ secundæ*] τῶν δευτερείων, partium secundarum. A fabulis ductum. Major enim Achillæ dignitas qui caput

Pom-

Pompeji gestavit, quam Septimii qui à se abscissum gestare ipse non potuit.

239. 27. 703. *cladesque omnes exegit in uno*
Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos] Recta lectio, ut patet ex oppositione. Opponitur enim unus dies infelix tot annis felicibus.

240. 14. 716. *Infaustus Magni fuerat comes*] MS. P. *Infaustus fugæ.* unde scribere liceat:
Infaustusque fugæ fuerat comes.

241. 6. 741. *munere busti*] ita MS. non, *funere.* Dolet enim Corneliam ultimum marito officium subjiciendi facem non præstitisse.

242. 33. 795. *temeraria dextra*] Poëtæ est increpatio.

243. 25. 823. *Noxia civili tellus Ægyptia fato*] Propertius:
Noxia Alexandrea dolis aptissima tellus.

243. 26. 824. *Haud equidem immerito Cumanæ carmine vatis*
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora Hesperius miles] Appianus de Gabinio: ὑπὸ τῆς τῶν ῥωμαίων βουλῆς ἔφυγεν, ἐπὶ τῷ ἄνευ ψηφίσματος ἐς Αἴγυπτον ἐμβαλεῖν ἐπὶ πολέμῳ, ῥωμαίοις ἀπαισίῳ νομιζομένῳ. ἦν γὰρ τι Σιβύλλειον αὐτοῖς ἀπαγορεῦον.

244. 8. 833. *Et quem tu plangens hominem testaris Osirim*] Ex Xenocratis dicto ad Ægyptios: τοὺς εἰ μὲν θεοί εἰσι, μὴ θρηνεῖτε αὐτούς· εἰ δὲ ἄνθρωποι, μὴ θύετε αὐτοῖς. Pari modo Xenophanes Eleates Græcis de Leucothea: εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι, μὴ θρηνεῖν. εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ θύειν.

245. 14. 857. *Advertet*] ita recte MS.

245. 18. 861. *Hoc tumulo Fortuna jacens*] Fortuna quodammodo cum ipso Pompejo sepulta, cui semper adfuerat.

245. 21. 864. *Inclusum fusco venerantur cespite fulmen*] Thusco MSS. *Thusco cespite*, id est, aggestione facta ex Ethrusca disciplina. Scholiastes ad Persium: *in usu fuit ut aruspices adducti ex Ethruria fulmina transfigurata in lapides infra terram absconderent. Venerantur*, cæsis bidentibus, unde bidental dictus locus. vide interpretem ad Artem Horatii, & quæ nos supra circa finem libri primi. Vide & Festum in voce Scribonianum puteal: ubi integi dicit quod hic est includi. Sopiri dixit Varro, ubi de Curtio lacu agit.

AD LIB. IX.

247. 10. 27. N*Ec servire timens*] quippe paratus mori:
τίς ἐστι δοῦλος τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν;

247. 22. 40. *ac sævas meritum Phycunta rapinas*] Oppidum est Cyrenaicæ, contra Tænarum. Meminere Strabo libro XVII. Plinius lib. IV. Solinus & Stephanus. Construitur autem cum masculino, quia illa in οῦς contracta sunt ex όεις, ut ὀποῦς fuit ὀπόεις. κεραοῦς κεραόεις· ῥαμνοῦς ῥαμνόεις, & additum olim χῶρος. Sic φυκοῦς, φυκόεις χῶρος. Pari constructione in quinto dixit *quas avius Hydrus* ὑδροῦς. Similia sunt πυξοῦς, σιποῦς, πιτυινοῦς, σελινοῦς, δαφνοῦς.

247. 24. 42. *In littus Palinure tuum (neque enim æquore tantum)* Parenthesin necessario hîc addidimus.

247. 26. 44. *Testatur Libye*] Ante fuit *Lybiæ*, male. Non Italia sola, sed & Africa testatur tutos portus Palinuro placuisse, & ab ipso dictos.

248. 27. 75. *jam flamma resedit*] Rectius MS. P. *resīdit*. sequitur enim *vanescit*.

250. 21. 137. *gestata per urbes*] *per urbem* MSS. omnes: Alexandream scilicet.

251. 7. 158. *Evolvam busto jam numen gentibus Isin.*
Et tectum lino spargam per vulgus Osirim] Minæ exorcistarum apud Ægyptios. Eusebius in præparatione sic ponit: τὰ κρυπτὰ τῆς Ἴσιδος ἐκφανῶ, τὰ μέλη τοῦ Ὀσίριδος διασκεδάσω τῷ Τύφωνι. Habet & Iamblichus VI, 5.

252. 3. 185. *buccea Matini*] Sic legendum: non *buxeta*.

252. 14. 196. *Quaque dari voluit, voluit sibi posse negari*] Vellejus de eodem hoc Pompejo: *potentiæ quæ honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus.* Et de eodem Dion: ὁ μὲν Πομπήιος παρ' ἑκόντων τιμᾶσθαι καὶ ἐθελόντων προστατεῖν φιλεῖσθαί τε ἐπεθύμει. τῷ δὲ (Cæsari) οὐδὲν ἔμελλεν εἰ καὶ ἀκόντων ἄρχοι καὶ μισοῦσιν ἐπιτάσσοι, τάς τε τιμὰς αὐτὸς ἑαυτῷ διδοίη. Cic. de Finibus II:

Vt hodie est noster Pompejus, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim, quamvis velles justus, iniquus poterat impune. Sic & epistola quæ Ciceronis nomine ad Octavium legitur, Antonium Octavio conferens: *Ille ea tamen exorabat, quæ volebat auferre: tu extorques.*

252. 15. 197. *sed plura recentis Intulit*] Hoc verius puto quam quod nimis liberaliter de eo Vellejus: *Pecunia Tigranis, sicut Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem, ac publicis descripta literis.*

252. 16. 198. *invasit ferrum, sed ponere norat*] Consentit & in hac re Vellejus: qui sic de Pompejo: *In appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos, ut libentissime iniret, ita finiret æquo animo, & quod cupisset arbitrio suo sumere, alieno deponeret.*

252. 25. 207. *Nec color imperii*] Cic. l. IV, epist. 15, ad Atticum: *Amisimus, mi Pomponi, non omnem modo succum & sanguinem, sed etiam colorem & speciem pristinam civitatis.*

253. 5. 219. *Cum Tarcho in motu linquendi signa Catonis*] Fuerat *Tarchon motus* in vulgatis. At in MS. P. in margine adscriptum, *dimotus*: quod viam præit ad veram lectionem *Tarcondimotus*. ita enim nominatur hic Cilicum princeps Ciceroni ad Atticum lib. XV, epist. 1, & Floro, ac Græce Dioni Ταρκονδίμοτος. Corrupte apud Cæsarem, *Tarcundarius*, apud Strabonem Ταρχοδήμοτος, apud Plutar. *Antonio* Ταρκόνδημος.

254. 9. 256. *Ergo pari voto gessisti bella, juventus*] Eodem voto quo Cæsariani, pro domino, non contra dominatum.

255. 2. 280. *sciat ista juventus*] Probo quod habent MSS. P. & T. *sciet*, ut congruat cum *dabit*.

255. 21. 299. *Pœnaque de victis sola est vicisse, Catoni*] Antea ubique fuit *de victis*. Catoni autem habent & MSS. Cato non aliam, inquit, pœnam sumpsit de hostibus, præter ipsum vincere. contentus fuit sola victoria. id illi supplicii satis visum.

256. 15. 319. *Vt primum remis actum mare*] *ictum mare* non male MS. P.

256. 23. 323. *& illato confregit littore pontum*] Scholiastes manuscriptus videtur legisse *contraxit*. Sed & confringi, id est, interrumpi mare non male dicitur, illatis eo arenarum aggeribus, quos poëtice littus vocat, quia à littore veniebant.

256. 33. 333. *Abstulit has ventis liber contraria volvens*
Æstus] MS. P. melius: (*volvens.*
Abstulit has liber, ventis contraria

259. 20. 415. *& littora fluxu Oceano fecere locum*] Malim, *flexu*.

259. 22. 422. *Arctoos raris Aquilonibus imbres*
Accipit] Hinc illud Papinii:
Cum Libya Boreas Italos niger attulit imbres.

260. 27. 451. *& liquidas è turbine solvit in auras*] ita maluimus quam *se*.

260. 31. 455. *At non imbriferam*] Hic non-imbriferam ὑφ' ἓν legi debet. Nubem enim non imbriferam vult intelligi eam quæ ex arenis constat.

262. 14. 499. *Incensusque dies*] versus heic aliquos omisimus inepte ex loco inferiore repetitos: qui & in MS. deerant.

263. 9. 525. *Solus nemus extulit Ammon*] Male libri *abstulit*, aut *attulit*. Sola Ammonitis arbores erigit.

264. 29. 565. *Effudit dignas adytis è pectore voces*] Seneca pater contr. lib. I: *Erratis, nisi illam vocem non M. Catonis, sed Oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas divina hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem digniorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem?*

265. 1. 568. *An sit vita nihil, sed longam differat ætas*] vita nihil est, id est, ἀδιάφορον. Longam differt ætas, id est, producit. Aut potius, *longæ differat ætas*. Longæ vitæ ætas differt, non bonitas. Cicero de Finibus II latius explicat quod hic breviter ex Stoicorum scito dicitur: *qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. Negat enim summo bono afferre incrementum diem.* Et III: *Stoicis non videtur optabilior nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis.* Chrysippus dixerat: καίπερ κατὰ τὸν πλείονα χρόνον ὐδὲν μᾶλλον εὐδαιμονούντων, ὐδὲ τῆς ἀϊδίου εὐδαιμονίας αἱρετωτέρας γινομένης τῆς ἡμεραίας. Alibi: ἀγαθὸν ὁ χρόνος ὐκ αὔξει προσγινόμενος.

γινόμενος. Libet illustrare hæc Senecæ verbis. Is libro de brevitate vitæ: *Quomodo fabula, sic vita: non quamdiu, sed quam bene acta sit, refert.* Idem epistola LXXIII: *Non est virtus major quæ longior.* ubi & hoc nimis superbum, qualia Stoicorum non pauca: *Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate.* Et epistola LXXIV: *Vtcunque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis ætatis diversa sit.* Et LXXVIII: *Scit tempore honesta non crescere.* Et XCIII: *Longa est vita, si plena est. Impletur cum animus sibi bonum suum reddidit.* Vnde hoc infert egregium: *hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat.* Apud Curtium Alexander: *Ea sum stirpe genitus, ut multam prius quam longam vitam debeam optare.*

265. 5. 572. *Scimus, & hoc nobis non altius inseret Ammon*] Conveniunt cum his illa quæ ad locum Epicteti: ὅλαν μαντικῇ ait Simplicius: περὶ γὰρ τῶν ἐφ' ἡμῖν οὐ χρεία μαντείας. τίς γὰρ μαντεύσεται οὐ χρὴ τὰ κατὰ φύσιν ὀρέγεσθαι, τὰ δὲ παρὰ φύσιν ἐκκλίνειν. Et mox: ἃ γὰρ ὀρθὸς λόγος ὑπαγορεύει δεῖν πράττεσθαι, ταῦτα δεῖ ποιεῖν καὶ μὴ ἐρωτᾶν. Arrianus II, 7: οὐκ ἔχω τὸν μάντιν ἔσω, τὸν εἰρηκότα μοι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

265. 11. 578. *Estne dei sedes nisi terra, & pontus, & aër,*
Et cælum, & virtus?] ita recte MS. non, *Estque.* Vllane alia dei sedes est, quam universum & mens sapientis? Hierocles: Ψυχῆς καθαρᾶς τόπον οἰκειότερον ἐπὶ γῆς θεὸς οὐκ ἔχει, οἷς καὶ ὁ Πύθιος συμφέρεται λέγων,
Εὐσεβέσιν δὲ βροτοῖς γάνυμαι τόσον, ὅσσον ὀλύμπῳ.

265. 17. 584. *Hoc satis est dixisse Iovem*] Arrianus I. 25: τί σοι ἐντέλλωμαι; ὁ Ζεύς σοι οὐκ ἐντέταλται.

265. 21. 588. *tolerare labores*] *vapores* MSS.

267. 2. 636. *Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,*
Quod spectare licet] Hoc unum est Medusæ, quod impune spectatur. Crinis scilicet. nam vultum nemo impune aspexerit.

267. 12. 645. *Cetosque parens*] lege *Cetoque* cum MSS. Apollodorus lib. I: φόρκου δὲ καὶ κήτους φορκυάδες γοργόνες. & libro II: κήτους δὲ καὶ φόρκου γοργόνων ἀδελφαί. Hesiodus Theogonia:
φόρκυι δ' αὖ κητὼ γραίας τέκε.
Deinde:
Γοργούς θ' αἳ ναίουσι πέρην κλυτοῦ ὠκεανοῖο.
Vnde & hoc apparet, *genitor* & *numen secundum aquis*, utrumque de patre Phorco dici.

267. 21. 655. *Cæloque timente Olim Phlegræo stantes serpente gigantes*] Male comma post *timente* ponebatur. cohærent hæc jam sequentibus. Quo tempore cælum gigantes timuit, auxit ipsa montes, mutatis in saxa gigantibus.

268. 17. 678. *lunati vulnere ferri*] ita MS. Harpes descriptio, quæ falcata.

268. 25. 686. *si medias Europæ scinderet urbes*] ita MS. hoc est, transvolaret.

269. 22. 713. *Pluribus ille notis variatam pingitur alvum*] περίστικτον φολίδεσσι dixit Nicander.

269. 25. 716. *Ammodyes*] MSS. recte *Ammodytes.*

270. 5. 721. *Parcas*] Variant MSS. sed vera hæc est lectio. Παρείας Aristophani, Hyperidæ & aliis.

271. 6. 748. *quin spargere signa Auderet*] MSS.
ne spargere signa
Auderet.

271. 19. 761. *discere nulli*
Permissum est hoc posse sitim] Id melius putavimus quam *dicere*. Noluit quenquam hoc scire, ne sitim nimium timerent. Et sic ut emendavimus habent MSS.

272. 6. 782. *Nix resoluta cadet*] Melius quam *cadit*, ut cohæreat cum *sequetur.*

273. 5. 815. *At tibi Leve*] *Vele* habent MSS.

273. 10. 820. *Stipite quæ nigro virgas mentita Sabinas*
Toxica fatilegi carpunt matura Sabæi] Scaligeri est emendatio. Ante fuit, *Sabæas*, inepte, cùm versu altero sequatur vox *Sabæi*. Virgæ Sabinæ, herbæ Sabinæ. Ovidio sæpe. Herbæ quanquam dicebantur, arbusculæ erant, quibus Græcum nomen βράθυς apud Plinium.

273. 17. 827. *Quam segnis Scythicæ strideret arundinis aër*] Quam segnis sit sagitta si jaculo serpenti comparetur.

273. 27. 837. *Quis calcare tuas metuat Solpuga latebras*] Recte sic scribitur & ἀναλογικῶς a solo pungendo. Libri tamen quidam *Salpuga*, quomodo Bæticos pronuntiasse ait Plinius lib. XXIX. c. 4.

273. 30. 840. *Suspecta est miseris*] MS. T. rectius connectit cum superioribus,

Suspecta miseris in qua tellure jacebant.

Vt sit trajectio, Lucano frequens: suspecto miseris ipso illo solo cui incubabant.

274. 11. 853. *Iuvat ætheriis asseribere causis*] Eamus potius ad loca torridiora, ut cælo, non serpentibus, mortem debeamus.

274. 23. 865. *Claustra petit mundi*] *ferit* habent MSS. quod efficacius, ab oppugnatoribus urbium tracta similitudine.

275. 14. 888. *casus alieno in pectore vincit*] Ipse in militum cordibus vincit malum, dum constantiam ipsis aspirat.

275. 15. 889. *nil posse dolores*] MS. P. *labores*.

276. 24. 928. *nec dat suspiria cursus Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere*] Non, ut ante, *dant*, & *haud*, ne dari negetur cursus, cum sit sensus, celeritatem vulneris non permittere Psyllo ut respiret, aut tantillum taceat.

280. 21. 1038. *lacrymas non sponte cadentes*] De hoc fletu Cæsaris vide Dionis verba cum his Lucani valde consentientia. Nec dissimile quod post narratam Agricolæ mortem de Domitiano ait Tacitus: *Speciem tamen doloris animo vultuque præ se tulit, securus jam odii, & qui facilius dissimularet gaudium quam metum.*

281. 12. 1053. *Acquirisque fidem simulati fronte doloris*] Persuades te serio dolere, cum id vultu tantum simules.

282. 2. 1088. *scias hac pro cæde tyrannus Nil venia plus posse dari*] Curtius lib. VIII: *Ille facto impunitatem dedit, honorem denegavit exemplo.*

AD LIB. X.

283. 2, 6. *Tu profuit umbra*] Pompeji honori hoc dii dederunt, ne populi Romani esset Ægyptus post ipsius mortem. Populi autem Romani fuisset Ægyptus, nisi Cæsar populo Romano imperium omne cum libertate eripuisset.

283. 6. 10. *secutus*] Scribe auctore MS. P. *secutam*, & refer ad urbem, Alexandréam nimirum, quæ Cæsarianam se Pompeji cæde probasse videri volebat.

283. 15. 19. *descendit in antrum*] Σῶμα dictum, ut nos docent Strabo & Suetonius Augusto. Apud Dionem Severo perperam Σῆμα legitur.

284. 8. 34. *fulmenque quod omnes Percuteret pariter populos*] Plutarchus de hoc ipso Alexandro: ὥσπερ ἄστρου φερομένου καὶ διάττοντος, ἐπὶ δυσμὰς ἐξ ἀνατολῶν. Et alibi: τίνι ἄν τις εἰκάσειεν, ἢ πυρὶ κεραυνίῳ ῥαγέντι; Appianus in præfatione: ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρου, μεγέθει τε καὶ πλήθει καὶ εὐτυχίᾳ καὶ ταχυεργίᾳ διαλάμψασα ἡ ἀρχὴ, καὶ ὀλίγου δεῖν ἐς ἄπειρον καὶ ἀμίμητον ἐλθοῦσα, διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ χρόνου προσέοικεν ἀστραπῇ λαμπρᾷ, ἧς γε καὶ διαλυθείσης ἐς πολλὰς σατραπείας, ἐπιπλεῖστον ἐξέλαμπε τὰ μέρη. idque præsignificatum Olympiadis somnio, quæ Plutarcho teste videre sibi visa ἐμπεσεῖν αὐτῆς τῇ γαστρὶ κεραυνόν· ἐκ δὲ τῆς πληγῆς πολὺ πῦρ ἀναφθὲν, εἶτα ῥηγνύμενον εἰς φλόγας πάντῃ φερόμενον διαλυθῆναι: nec minus clare divino apud Danielem viso & oraculo VIII, 5, & 21. ubi digna lectu quæ notat Hieronymus, Historiarum diligens lector. pares ferme notabitis processus & exitus in Attila & Temirlano.

284. 17. 43. *invidia qua totum ceperat orbem*] Alexander sicut se vivo alium quam se orbi imperare passus non est; quo illud spectat, quod negaverat cælum duos soles pati posse: ita moriens quoque uni non reliquit imperium, velut invidens alteri tantam magnitudinem.

284. 18. 44. *nulloque hærede relicto Totius fati lacerandas præbuit urbes*] Curtius: *sine certo regis hærede, sine hærede regni, publicas vires ad se quemque tracturum.*

284. 25. 52. *Exigua secura fuit provincia Pella*] Parthia, quæ de Crassis triumphavit, Macedonibus paruit,

paruit, quorum oppidum Pella.

285. 3. 58. *Intulit Emathiis ignaro Cæsare ictis*] Alexandrinis. quia Alexandréa à Macedone condita & dicta. Pari metalepsi mox Pellæi muri eandem urbem significant.

285. 5. 60. *Romano non casta malo*] Propertio dicitur

incesti meretrix regina Canopi:

In elegia, qua Mecænatis defletur obitus, est:

Hic modo miles erat, ne posset femina Romam

Dotalem stupri turpis habere sui.

285. 29. 84. *simulatum compta dolorem,*

Quem decuit,] ita rectius. alii habent, *Quam.*

287. 2. 117. *ebenus Mareotica*] Atqui non à Mareotide, sed à Meroë ebenus. infra

nigris Meroë fœcunda colonis

Læta comis ebeni.

Idem testatur Plinius lib. XII: itaque *Meroetica*, aut potius *Meroitica*, (est enim à Meroë μεροΐτης, ab hoc μεροΐτικος) legendum hic censet decus seculi Salmasius, quanquam, ut is ipse recte observat, jam Servii ætate hæc menda Lucani codices obsedit.

288. 23. 163. *Indomitum Meroë cogens spumare Falernum*] Hoc dicit, tantum ibi calorem esse ut minimo tempore nobilissima vina decoquantur.

289. 19. 187. *Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus*] Accusat hic Lucanum Servius mutatæ declinationis. At defendit eum Priscianus Varronis hoc adferens, *qui fastus correxit.* Quin idem Priscianus ostendit suo tempore & in Horatio lectum:

Per memores genus omne fastus.

Sic & Columella: *antiquorumque fastus astrologorum.* Et in Claudiano habent MSS.

Inter Arinthæi fastus.

Hæc, ut multa alia reconditæ eruditionis, notavit de Analogia secundo, vir nescio summa bonitate ac fide, an exquisita rerum verborumque cognitione commendabilior Gerardus Iohannis Vossius.

290. 19. 214. *quæ cum dominus percussit aquarum*] Mercurius, qui modo dictus

Immensæ Cyllenius arbiter undæ.

Avienus; *cessit Mercurio locus imbrifero.*

291. 1. 219. *Nilo quo crescat in arva*

Æthiopum prodesse nives] Hæc media lectio inter vulgatam, habentem *quod*, & manuscriptam, habentem, *qua*. Veteres autem quos hic dicit sunt Anaxagoras & Anaxagoræ discipulus Euripides Archelao tragœdia. Hac sententia nihil verius, si modo pro nivibus ponas imbres Æthiopiæ. Cætera ingeniorum non inelegantiam festiva commenta, de quibus videri possunt Herodotus, Strabo, Diodorus Siculus, Plutarchus, Liber incerti Scriptoris de Nilo.

291. 12. 230. *Officiis caret unda suis*] officium Nili est arva irrigare. hoc autem præstare non potest, nisi à Sole excitetur. ideo hyeme se ripis tenet.

291. 21. 239. *Zephyros*] Etesias.

291. 24. 242. *Vel quod ab Occiduo depellunt nubila cælo*] Democriti placitum.

291. 26. 244. *Vel quod aquas toties rumpentis littora Nili*

Assidue feriunt] Thaletis.

291. 27. 245. *cogunique resistere fluctus*] *flatu* MS. P.

292. 4. 250. *Commeat hac penitus tacitus discursibus unda*

Frigore ab Arcto] ita ferme tradebant Memphitici sacerdotes. quos secutus Diogenes Apolloniates.

292. 14. 259. *hunc, calidi tetigit cum brachia Cancri*

Sol rapit] Herodoti sententia.

293. 17. 290. *Cursus in occasum flexu torquetur, & ortus*] Scribe aut *Occasus* cum MS. R. A. & T. aut *Ortum* cum MS. P.

294. 6. 306. *Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem*] Præferam quod Salmasio placuit, *fert illa.*

294. 13. 313. *Regni claustra Philæ*] sumptum ex Senecæ libro de situ & sacris Ægyptiorum, unde haud dubie & alia multa huc transtulit Lucanus. Locum Senecæ de Philis apud Servium ad VI Æneida. Vide eundem Senecam Naturalium quæstionum lib. IV, cap. 2. ubi itidem Philarum mentio, multaque alia ad illustranda quæ de Nilo Lucanus dixit pertinentia.

294. 24. 324. *Terra potens*] Non displicet quod idem reposuit Salmasius, *Petra patens. Petra dividitur*, ait Seneca.

294. 27. 327. *Hinc montes*] Imo, ut idem vir in his rebus exercitatissimus, *Hos montes*. Pergit enim de scopulis illis loqui:

294. 28. 328. *quos inter ut alta*
In convalle jacens stat molibus unda receptis] MSS. rectius
quos inter in alta
It convalle tacens jam moribus unda receptis.

Non jam cum tumultu ruit, sed silentii & modestiæ retinens labitur. Eadem tralatio apud Plinium XXXVI: *quid ferri duritia pugnacius? sed cedit & patitur mores*. Papinius:
Vt leo materno cum raptus ab ubere Accipit. (*mores*

295. 28. 357. *nubet soror impia fratri*] ita feci ex MSS. in quibus *nubit*. Vulgati pejus *nupsit*. Non est dubium quin Cleopatra nuptura sit Ptolemæo. Efficiet hoc Cæsar cui illa jam vice uxoris est.

296. 1. 361. *Crede miser puero*] MS. *puerum*. Crede jam Cleopatræ Ptolemæum, illi, inquam, quæ senem Cæsarem potuit in amorem sui pellicere.

295. 24. 384. *Ad scelus ingentis fati sumus*] ita MS. Magnum est fatum nostrum & potens ad scelera.

299. 21. 472. *orator regis pacisque sequester*
Æstimat in numero scelerum ponenda suorum

Tot monstris Ægypte nocens] Aut aliquid deest, aut sequenda nostra conjectura, *Res minima.* aut, *Res ima.* Et sic quoque aliquid subaudiendum est, ut sensus sit, Legatus occisus apud alias gentes maximum est scelus: sed inter Ægypti scelera minimum. Exstat historia in libro de bello Alexandrino, ubi & nomina legatorum ponuntur Dioscorides & Serapio, quæ & ex Livio hic posuit Scholiastes MS.

301. 5. 512. *Illa duci geminos bellorum præstitit usus*] Explicando hoc loco serviunt quæ sunt apud Strabonem de Pharo.

302. 3. 534. *Molis in exiguo spatio stipantibus armis*] Molem dicit quæ ad insulam pertinebat. Vide lib. de bello Alexandrino. χῶμα vocat Plut. quæ vera Latinæ illius vocis significatio.

FINIS.

Bene-

Benevole Lector,

Ad meliorem Pharsaliæ intellectum, Bellum Cæsaris & Pompeji ex L. Floro hic subjunximus: & ne pagellæ aliquot vacarent, variorum testimonia & judicia de Lucano addidimus. Tu vale & utere.

EX L. FLORI

Historiarum libro IV.

BELLVM CÆSARIS ET POMPEII.

IAm pæne toto orbe pacato, majus erat Imperium Romanum, quam ut ullis exteris viribus extingui posset. Itaque invidens Fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra urbem se præcluserat, quasi experiretur; Sullana tempestas latius, intra Italiam tamen detonuerat; Cæsaris furor atque Pompeji, Vrbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique qua patebat Imperium, quodam quasi diluvio, & inflammatione corripuit; adeo, ut non recte tantum civile dicatur, ac ne sociale quidem, sed nec externum; sed potius commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum. Quippe si Duces ejus inspicias, totus Senatus in partibus; si exercitus, hinc XI legiones, inde XVIII, flos omnis & robur Italici sanguinis; si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique delectus; inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Italiæ, totiusque robur Orientis: si moram belli, quattuor annis, & pro clade rerum breve tempus; si locum & spatium ubi commissum est, intra Italiam; inde se in Galliam Hispaniamque deflexit; reversumque ab Occasu, totis viribus in Epiro Thessaliaque consedit; hinc in Ægyptum subito transiliit; inde respexit Asiam, Africæ incubuit, postremo in Hispaniam remigravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quievere, quam in Vrbe ipsa, medio Senatu, eorum, qui victi erant, odia, victoris sese cæde satiarent. Caussa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello & Lucio Afranio Consulibus, cum Romana majestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompejanis theatris Roma cantaret, nimia Pompeji potentia apud otiosos (ut solet) cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompejum, actisque ejus obstrepere. Hic dolor transversum egit, & ad præsidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. Cajus Cæsar eloquentia, & spiritu, & jam consulatu allevabatur. Pompejus tamen super utrumque eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompejo retinere cupientibus, omnibusque pariter potentiæ cupidis, de invadenda Repub. facile convenit. Ergo cum mutuis viribus in suum quisque decus niteretur, Galliam Cæsar invadit, Crassus Asiam, Pompejus Hispaniam, tres maximos exercitus: & jam sic orbis imperium, societate trium principum occupatur. Decem annos traxit ista dominatio. Exinde quoniam mutuo metu tenebantur, Crassi morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Iam Pompejo suspectæ Cæsaris opes, & Cæsari Pompejana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanta Imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque consulibus rupta prima conjurationis fide de successione Cæsaris Se-

natus, idemque Pompejus agitabat: nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis haberetur Consulatus; absenti, quem decem tribuni, favente Pompejo nuper decreverant, tum dissimulante eodem negabatur. Veniret, & peteret majorum more. Ille contra flagitare decreta, ac nisi in fide permaneret, non se dimissurum exercitum. Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitatus, statuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli arena, Italia fuit; cujus arces levibus præsidiis Pompejus insederat; sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima Arimino signa cecinerunt. Tum pulsus Etruria Libo, Umbria Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundusii opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu. modo princeps Patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à se mare lacerata & pæne inermi nave fugiebat. Nec Pompejus ab Italia, quam Senatus ab Urbe fugatur prior: quam pæne vacuam metu, Cæsar ingressus, Consulem se ipse facit. Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi; censumque & patrimonium populi Romani ante rapuit quam imperium. Pulso fugatoque Pompejo, maluit prius ordinare provincias, quam ipsum sequi. Siciliam & Sardiniam annonæ pignora, per Legatos habuit. Nihil hostile erat in Gallia. pacem ipse fecerat. Sed ad Hispanienses Pompeji exercitus transeunti per eam duci, portas claudere ausa Massilia est. Misera, dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit; sed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit absenti. Græcula civitas, non pro mollitia nominis, & vallum cædere, & incendere machinas ausa, & congredi navibus: sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra marique perdomuit: mox dedentibus sese ablata omnia præter (quam potiorem omnibus habebant) libertatem. Anceps variumque, & cruentum in Hispania bellum cum legatis Cn. Pompeji Petrejo & Afranio: quos Ilerdæ castra habentes, apud Sicorim amnem obsidere, & oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, commeatibus prohibet. Sic fame castra tentata sunt, obsessorque ipse quasi obsidebatur; sed ubi pax fluminis rediit, populationibus & pugnæ campos aperuit; iterum ferox instat, & cedentes ad Celtiberiam consecutus, aggere & vallo, & per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est, nec ulterior moram fecit. Quid enim una post quinque legiones? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, Fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricum & Africam, quasi de industria prospera ejus adversis radiarentur. Quippe cum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo littore castra posuissent, jam maria late tenente Pompejo, repente castra legatus ejus Octavius, & Libo ingentibus copiis classicorum utrimque circumvenit. deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque à Basillo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompejanorum arte Cilicum actis sub mari funibus, captæ quasi per indaginem. duas tamen æstus explicuit: una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit; & cum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vultejo mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit, qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed jam debitum par fortuna flagitante, sedem bello Pompejus Epiron elegerat, nec Cæsar moratus; quippe, ordinatis à tergo omnibus, quamvis hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit: positisque ad Oricum castris, cum pars exercitus ob inopiam navium cum Antonio dimissa, Brundusii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Exstat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius: Quid times? Cæsarem vehis. Contractis in unum undique omnibus copiis, positisque comminus castris, diversa

erant

erant Ducum conſilia. Cæſar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, oſtentare aciem, provocare, laceſſere, nunc obſidione caſtrorum, quæ erant ſedecim millium vallo obducta; (ſed quid his obeſſet obſidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc expugnatione Dyrrhachii irrita, (quippe quam vel ſitus inexpugnabilem faceret) ad hoc, aſſiduis in eruptionem hoſtium præliis, (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis emicuit, cujus in ſcuto centum atque viginti tela ſedere) jam vero direptione urbium ſociarum, cum Oricum & Gomphos, & alia caſtella Theſſaliæ vaſtaret: Pompejus adverſus hæc nectere moras, tergiverſari ſimul, ut hoſtem interclusum undique inopia commeatuum terreret, utque ardentiſſimi Ducis conſeneſceret impetus. Nec diutius profuit duci ſalutare conſilium. Milites otium, ſocii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio ſumpta eſt Theſſalia: & Philippicis campis, urbis, Imperii, generis humani fata commiſſa ſunt. Nunquam ullo loco tantum virium populus Romanus, tantum dignitatis Fortuna vidit. Trecenta amplius millia hinc & illinc, præter auxilia Regum & Senatus. Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina, inſignes interdiu tenebræ. Dux ipſe & nocturna imagine theatri ſui audiens plauſum in modum planctus circumſonare, & mane cum pullo amiculo (nefas) apud principia conſpectus eſt. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum; qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnaverat, ipſa novitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe cum Pompejus adeo equitum copia abundaret, ut facile circumventurus ſibi Cæſarem videretur, circumventus ipſe eſt. Nam cum diu æquo marte contenderent, juſſuque Pompeji fuſus à cornu erupiſſet equitatus, repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latius dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages quaſi una manu facta eſt. Nec ulla res magis exitio fuit, quam ipſa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter Imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax, Miles, faciem feri: altera ad jactationem compoſita, Parce civibus: cum ipſe ſequeretur. Felicem utcunque in malis Pompejum, ſi eadem ipſum, quæ exercitum ejus, fortuna traxiſſet. Superſtes dignitati ſuæ vixit, ut cum majore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret, pulſus Lariſſa; in deſerto Ciliciæ ſcopulo, fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: ut denique in Peluſiaco littore, imperio viliſſimi regis, conſiliis ſpadonum, &, ne quid malis deſit, Septimii deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis uxoris ſuæ liberorumque moreretur. Quis non peractum eſſe cum Pompejo crederet bellum? Atqui acrius multo atque vehementius Theſſalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adverſus Cæſarem ſine partibus bellum. Quippe cum Ptolemæus Rex Alexandriæ, ſummum civilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cum Cæſare medio Pompeji capite ſanxiſſet, ultionem tanti viri manibus quærente fortuna, cauſſa non defuit. Cleopatra regis ſoror affuſa Cæſaris genibus, partem regni repoſcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis paſſa videbatur injuriam: odium ipſius regis, qui Pompeji cædem partium fato, non Cæſari dederat, haud dubie idem in ipſum auſurus ſi expediſſet. Quam ubi Cæſar reſtitui juſſit in regnum, ſtatim ab eiſdem percuſſoribus Pompeji obſeſſus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute ſuſtinuit. Ac primum ædificiorum proximorum atque navalium incendio, infeſtorum hoſtium tela ſubmovit: mox in peninſulam Pharon ſubitus evaſit: inde depulſus in maria, mira felicitate ad proximam claſſem enatavit, relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato, ſeu conſilio, ut illud ingruentibus hoſtium telis ſaxiſque peteretur. Tandem receptus à claſſicis ſuis, undique ſimul hoſtes adortus, de imbelli ac perfida gente, juſta generi manibus dedit. Quippe & Theodotus magiſter, auctor totius belli, & ne virilia quidem portenta, Pothinus atque Ganymedes,

diverſi

diversi per mare & transfugio & morte consumpti, Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. In Asia quoque novus rerum motus à Ponto, plane quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, ut à Pompejo pater, à Cæsare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiducia, quam virtutis suæ, infesto in Cappadociam agmine ruebat. Sed hunc Cæsar aggressus, uno, & (ut sic dixerim) non toto prælio obtrivit, more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris, ante victum hostem esse, quam visum. Sic cum exteris. At in Africa cum civibus multo atrocius quam in Pharsalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æstus expulerat: nec reliquias diceres, sed integrum bellum. Sparsæ magis, quam oppressæ vires erant. Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris: nec degenerabat ducum successio. Quippe satis ample sonabat in Pompejani nominis locum, Cato & Scipio. Accessit copiis Mauritanus Rex Iuba, videlicet ut latius vinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliam & Thapson, nisi quod amplior, eoque acrior Cæsarianorum impetus fuit, indignantium post Pompejum crevisse bellum, &c.

TESTIMONIA ET IUDICIA DE LUCANO.

Lucanus ipse de Opere suo in VII.

Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in sæcula fama;
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest, cum bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa, legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.

& in IX.

Invidia sacræ, Cæsar, ne tangere famæ:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi te meque legent: Pharsalia *nostra*
Vivet, & à nullo tenebris damnabitur ævo.

Tacitus Annal. XVI.

Mella, quibus Gallio & Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut Eques Romanus Consularibus potentia æquaretur. Simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis.

Idem XV.

Et Lucanus Annæus, Plautiusque Lateranus Consul designatus, vivida odia intulere [conjurationi in Neronem.] *Lucanum propriæ causæ accendebant, quod famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus æmulatione. Mox: Lucanus, Quinctianusque & Senecio diu abnuere. Post promissa impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quinctianus Glicium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum præcipuos, nominavere. Deinde: Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio passim conscios edere.* Postea: *Exin M. Annæi Lucani cædem imperat* [Nero.] *Is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque, & paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit, recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos rettulit; eaque illi suprema vox fuit.* Postea: *Atilla fine absolutione, sine supplicio dissimulata.* Iterum Annal. XVI: *Interfecto* [Lucano,] *dum rem familiarem ejus acriter requirit* [Mella pater,] *accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia fingitur, assimilatis Lucani literis.*

Versus,

Verſus, quos morientem Lucanum pronunciaſſe ait Tacitus, ſunt qui hos eſſe exiſtiment:

Scinditur avulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis
Diſcurſuſque animæ diverſa in membra meantis
Interceptus aquis. ——————

Alii hos:

Sanguis erant lacrymæ: quacunque foramina novit
Humor, ab iis largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: ſudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis, totum eſt pro vulnere corpus.

Statius Papinius Præfatione ad Lib. II. Silvarum.

Excludit volumen Genethliacon Lucani, quod Polla Argentaria cariſſima uxorum, cum hunc diem forte conſecraremus, imputari ſibi voluit. Ego non potui majorem tanti autoris habere reverentiam, quam quod laudes ejus dicturus Hexametros meos timui.

Ejuſdem Genethliacon Lucani:

LUcani proprium diem frequentet,
Quiſquis collibus Iſthmiæ Diones
Docto pectora concitatus æſtro,
Pendentis bibit ungula liquorem.
Ipſi, quos penes eſt honor canendi,
Vocalis citharæ repertor Arcas,
Et tu Baſſaridum rotator Euan,
Et Pæan, & Hyantiæ ſorores,
Lætæ purpureas novate vittas,
Crinem comite; candidamque veſtem
Perfundant ederæ recentiores.
Docti largius evagentur amnes,
Et plus Aoniæ virete ſylvæ,
Et ſi qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.
Centum Theſpiacis odora lucis
Stent altaria, victimæque centum,
Quas Dirce lavat, aut alit Cithæron.
Lucanum canimus. favete linguis.
Veſtra eſt iſta dies, favete Muſæ,
Dum qui vos geminas tulit per artes
Et junctæ pede vocis, & ſolutæ,
Romani colitur chori Sacerdos.
Felix heu nimis & beata tellus,
Quæ pronos Hyperionis meatus
Summis Oceani vides in undis,
Stridoremque rotæ cadentis audis,
Quæ Tritonide fertiles Athenas
Unctiis Bætica provocas trapetis,
Lucanum potes imputare terris.
Hoc plus quam Senecam dediſſe mundo,
Aut dulcem generaſſe Gallionem.
Attollat refluos in aſtra fontes
Grajo nobilior Melete Bætis.
Bætin Mantua provocare noli.
Natum protinus, atque humum per ipſam
Primo murmure dulce vagientem
Blando Calliope ſinu recepit.
Tum primum poſito remiſſa luctus
Longos Orpheos exuit dolores:
Et dixit, puer ô dicate Muſis,
Longævos cito tranſiture vates,
Non tu flumina, nec greges ferarum,
Nec plectro Geticas movebis ornos:
Sed ſeptem juga, Martiumque Tybrim,
Et doctos equites, & eloquente
Cantu, purpureum trahes Senatum.
Nocturnas alii Phrygum ruinas,
Et tardi reducis vias Ulyſſi,
Et puppem temerariam Minervæ
(Trita vatibus orbita) ſequantur.
Tu carus Latio, memorque gentis
Carmen fortior exeris togatum.
Ac primum, teneris adhuc in annis
Ludes Hectora, Theſſaloſque currus,
Et ſupplex Priami potentis aurum.
Et ſedes reſerabis Inferorum.
Ingratus Nero dulcibus theatris,
Et noſter tibi præferetur Orpheus.
Dices culminibus Remi vagantis,
Infandos domini nocentis ignes.
Tu caſtæ titulum, decuſque Pollæ
Jucunda dabis allocutione.
Mox cœpta generoſior juventa
Albos oſſibus Italis Philippos,
Et Pharſalica bella detonabis.
Et fulmen ducis inter arma divi,
Libertate gravem pia Catonem,
Et gratum popularitate Magnum.
Tu Peluſiaci ſcelus Canopi
Deflebis pius, & Pharo cruenta
Pompeio dabis altius ſepulchrum.
Hæc primo juvenis canes ſub ævo
Ante annos Culicis Maroniani:
Cedet Muſa rudis ferocis Enni,
Et docti furor arduus Lucreti,
Et qui per freta duxit Argonautas,
Et qui corpora prima transfigurat.
Quin majus loquor, ipſa te Latinis
Æneis venerabitur canentem.
Nec ſolum dabo carminis nitorem,
Sed tædis genialibus dicabo
Doctam, atque ingenio tuo decoram:
Qualem blanda Venus, daretque Juno;
Forma, ſimplicitate, comitate,
Cenſu, ſanguine, gratia, decore.
Et veſtros Hymenæon ante poſtes
Feſtis cantibus ipſa perſonabo.
O ſævæ nimium, graveſque Parcæ,
O nunquam data feſta longa! ſummis
Cur plus ardua caſibus patetis?

Cur

Cur sæva vice magna non senescunt ?
Sic natum Nasamonii Tonantis
Post ortus. obitusque fulminatos ,
Angusto Babylon premit sepulchro ;
Sic fixum Paridis manu trementis
Peliden Thetis horruit cadentem.
Sic ripis ego murmurantis Hebri
Non mutum caput Orpheos sequebar.
Sic & te rabidi (nefas) Tyranni
Iussus præcipitem subire Lethen ,
Dum pugnas canis, arduâque voce
Das solatia grandibus sepulchris.
O dirum scelus ! ô scelus ! tacebis.
Sic fata est, leviterque decidentes
Abrasit lachrymas nitente plectro.
At tu, seu rapidum poli per axem
Famæ curribus arduis levatus ,
Qui surgunt animæ potentiores ,
Terras despicis, & sepulchra rides :
Seu pacis meritum nemus reclusæ
Felix Elysiis tenes in oris ,
Quo Pharsalica turba congregatur ,
Et te nobile carmen insonantem
Pompei comitantur, & Catones :
Tu magna sacer & superbus umbra
Nescis Tartaron, & procul nocentum
Audis verbera, pallidumque visa
Matris lampade respicis Neronem ,
Adsis lucidus, & vocante Polla
Unum quæso diem, deos silentum ,
Exores. solet hoc patere limen
Ad nuptas redeuntibus maritis.
Hæc te non thiasis procax dolosis
Falsi numinis induit figura ;
Ipsum sed colit, & frequentat ipsum
Imis altius insitum medullis.
Ac solatia vana subministrat
Vultus, qui simili notatus auro
Stratis prænitet, incubatque somno.
Securæ procul hinc abite mortes :
Hæc vitæ genialis est origo.
Cedat luctus atrox, genisque manent
Iam dulces lachrymæ, dolorque festus
Quicquid fleverat ante, nunc adoret.

M. Fabius Quintilianus.

Lucanus ardens & concitatus, & sententiis clarissimus , & , ut dicam quod sentio , magis Oratoribus quam Poetis annumerandus.

Martialis de Natali Lucani.

Hæc est illa dies , quæ magni conscia partus
Lucanum populis & tibi Polla dedit.
Heu Nero crudelis , nullaque invisior umbra ;
Debuit hoc saltem non licuisse tibi.

Idem de Lucano.

Sunt quidam qui me dicunt non esse Poetam ,
Sed qui me vendit Bibliopola putat.

Idem alibi.

—— unicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.

Auctor Dialogi De Caussis corruptæ eloquentiæ.

Exigitur enim jam ab Oratore poëticus decor ; non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus ; sed ex Horatii & Virgilii & Lucani sacrario prolatus.

Sidonius Apollinaris Lib. II. Ep. X.

Reminiscere quod sæpe versum Corinnæ cum suo Nasone complevit , Argentaria cum Lucano, &c.

Idem Carm. IX.

Non quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hic putes legendum.
Quorum unus, &c.
Pugnam tertius ille Gallicani
Dixit Cæsaris, ut gener socerque
Cognata impulerint in arma Romam :
Tantum dans lacrymas suis Philippis ,
Ut credat Cremeræ levem ruinam ,
Infra & censeat Alliam dolendam ,
Ac Brenni in trutina Iovem redemptam ;
Postponat Trebiam, &c.

D. Hieronymus in Chronico Eusebiano num. MMLXXX. in anno X. Neronis.

M. Annæus Lucanus Cordubensis Poëta in Pisoniana conjuratione deprehensus, brachium ad secandas venas Medico præbuit.

Inscriptio vetus.

M. ANNÆO. LVCANO
CORDVBENSI. POETÆ
BENEFICIO. NERONIS
FAMA. SERVATA.

F I N I S.